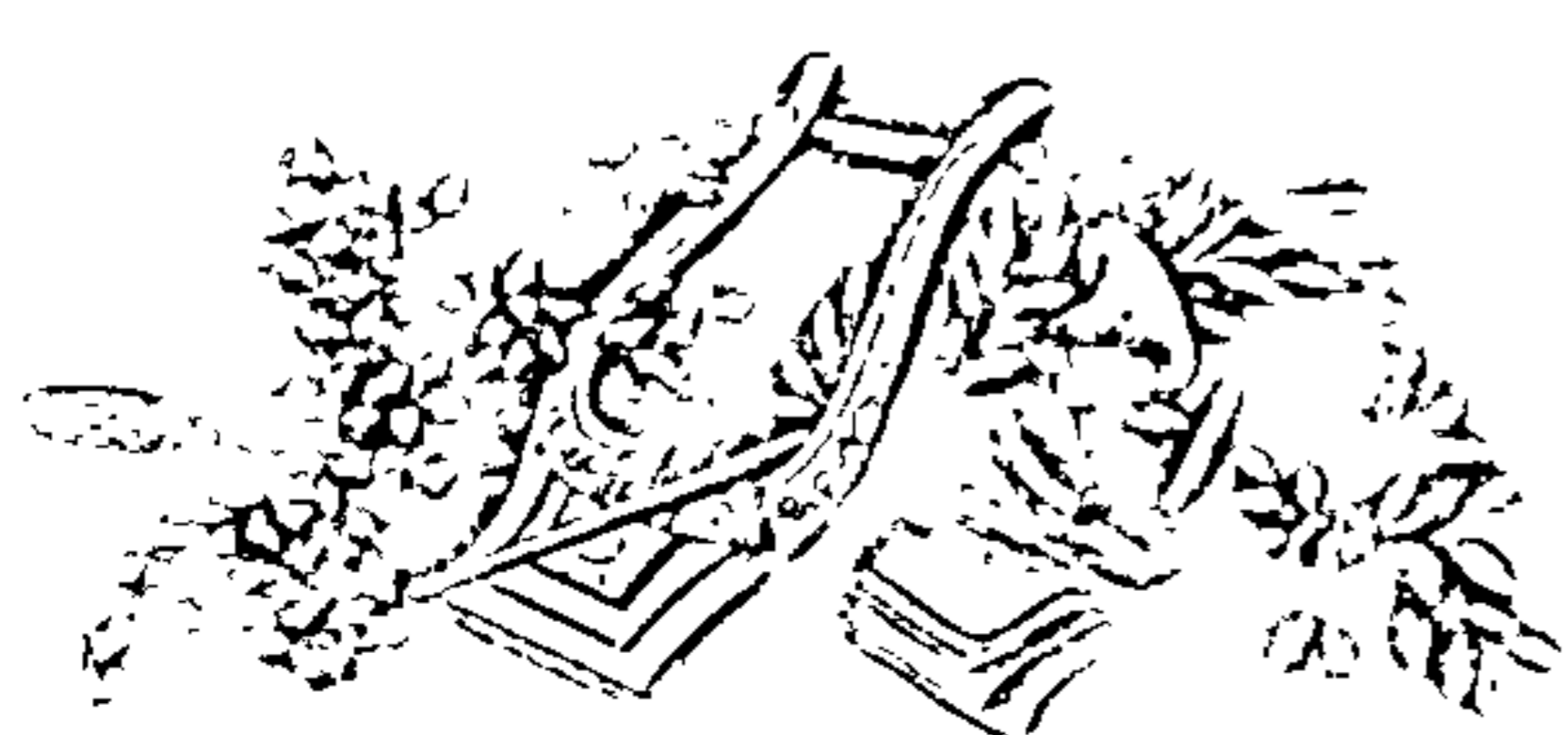

WILLY HILF-MARSHALL & COMPANY

BIRMINGHAM

THEY HAVE THE LARGEST STOCK OF
STATIONERY AND PRINTING MATERIALS
IN THE SOUTH AND ARE THE ONLY
HOUSE OF THE KIND IN THE CITY
OF BIRMINGHAM. THEY HAVE
A LARGE STOCK OF BOOKS AND
PAPERS AND ARE THE ONLY
HOUSE OF THE KIND IN THE CITY
OF BIRMINGHAM. THEY HAVE
A LARGE STOCK OF BOOKS AND
PAPERS AND ARE THE ONLY
HOUSE OF THE KIND IN THE CITY
OF BIRMINGHAM.

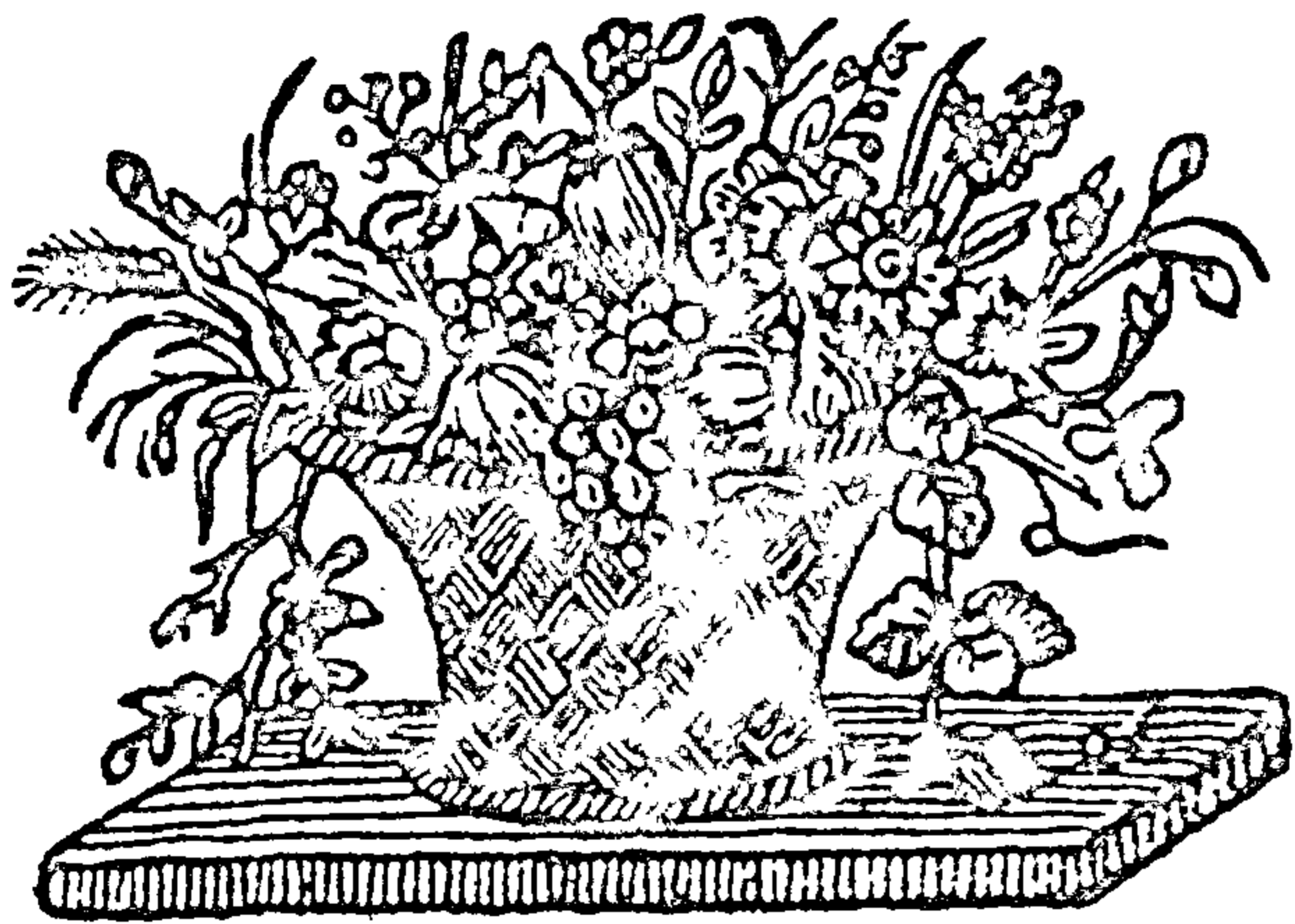
There is a great deal of
the same kind of things

Да 200-годдзя з дня нараджэння
Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча

(1808 – 1884)

Збор твораў
у двух тамах

Том I

*Драматычныя творы
Вершаванья аповесці
і апавяданні*

Вінцэнт

Дунінін-Марцінкевіч

Мінск
«Мастацкая літаратура»
2007

УДК [821.161.3+821.162.1(476)]-8
ББК 84(4Бен)+84(4Бен=Пол)
Д83

Укладанне з тэксталагічнай падрыхтоўкай,
прадмова, пераклады і каментарыі
Язэпа Янушкевіча

Навуковы рэдактар
доктар філалагічных навук
Генадзь Кісялёў

Збор твораў у двух тамах Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча
падрыхтаваны ў Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Выпуск выдання ажыццёўлены па заказу
і пры фінансавай падтрымцы Міністэрства
інфармацыі Рэспублікі Беларусь

ISBN 978-985-02-0975-7 (т. 1)
ISBN 978-985-02-0974-0

© Янушкевіч Я. Я., укладанне з тэксталагічнай падрыхтоўкай, прадмова, пераклады, каментарыі, 2007
© Афармленне. ВРУП «Мастацкая літаратура», 2007

Патрыярх Беларушчыны

Месца Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча ў гісторыі айчыннага пісьменства вызначана трывала: пачынальнік новай беларускай літаратуры. Аднак веліч здзейсненага няўрымслівым Навумам Прыгаворкам на поўніцу можна асэнсаваць, толькі ашчадна сабраўшы ў адно, быццам колас да коласа, усё рэалізаванае ім як:

*першым прафесійным беларускім літаратарам,
таленавітым акторм,
адметным драматургам,
экспромтным паэтам,
працавітым перакладчыкам,
актыўным грамадскім дзеячам,
яркім публіцыстам,
«езуіцкім» канспіратарам,
бацькам патрыятычнага сямейства,
перакананым АСВЕТНІКАМ...*

Свае намаганні Вінцэнт скіроўваў не столькі ў рэчышча ўласнай творчасці, колькі рыхтуючы глебу для наступнікаў. Узараўшы такі шырокі аблог-зябліва, пісьменнік падрыхтаваў глебу для наступнікаў — тых, што прыйдуць слугаваць беларускаму прыгожаму пісьменству ў будучыні.

Крочыць па цаліку цяжка. Творчая спадчына пачынальніка захавалася далёка не ў поўным аб'ёме. Але нават тое, над чым злітаваўся суворы час, у агульным памеры складае больш, чым створанае на беларускай мове яго папярэднікамі і сучаснікамі. Таму, аналізуючы творчасць Дуніна-Марцінкевіча, мы нібы акідаем на вока шлях, пройдзены беларускім прыгожым пісьменствам у перыяд станаўлення, — ад ананімных твораў, стылізаваных пад фальклор, да сталай прафесійнай літаратуры пачатку ХХ ст. І наогул... Цяжка згадаць, ды... Прыпамінаючы мінулае — лепей бачыцца будучыня.

...Новая беларуская літаратура нараджалася пакутліва. Пазбаўленая мажлівасці суверэннага развіцця ў перыяд станаўлення, скаваная кайда-намі забаронаў, з кляпам у роце, з пагрозамі (з адзінаю мэтай запалохаць) канфіскацый, высылак, расстрэлаў — яна жыла коштам талентаў, слугавала свайму народу самаахвярнасцю лепшых сыноў.

Ян Чачот — блізкі сябар Адама Міцкевіча, адбыў ссылку на Урале;

Аляксандр Рыпінскі — рэвалюцыянер-выгнанец, аўтар першага вядомага адмысловага кніжнага выдання «Беларусь» (Парыж, 1840), адзін з нешматлікіх паўстанцаў, які пасля 27-гадовага туляння па Еўропе вярнуўся на Радзіму, каб уратаваць найбольш раннія, вядомыя сёння спісы паэмы «Тарас на Парнасе» (а разам з імі імя Кастуся Вераніцына-Васільева — аўтара шэдэўра);

Рамуальд Падбярэскі — аўтар, бадай, першага грунтоўнага агляднага крытычнага артыкула пра беларускую літаратуру пачатку XIX ст., сасланы ў Архангельск, дзе звар'яцеў і памёр;

Франц Савіч — паэт-рэвалюцыянер, здадзены ў салдаты на Каўказ, каб у складзе каланіяльнага батальёна далучаць да імперыі новае насельніцтва — «дзікіх горцаў», як паўстагоддзе перад тым учынілі з тваёй Айчынай;

Кастусь Каліноўскі — палымяны публіцыст, непахісны ваяр і жалівы паэт, пад шыбеніцай (у свае 25 вёснаў) прарок: «У нас няма дваран — усе роўныя!..»;

Арцём Вярыга-Дарэўскі (пісаў пад псеўданімам «Беларуская Дуда») — высланы за ўдзел у паўстанні 1863 г. у Сібір, адкуль не вярнуўся...

На згукі тых імёнаў і цяпер затутніць кроў у жылах, заклікаючы да працягу не зробленага продкамі. Прозвішчы рупліўцаў — зычныя акорды ў паланезе прывітання з тым, што найдаражэй патрыятычнаму сэрцу на зямлі,— з Бацькаўшчынай, якія ў цяжкі, паднявольны для «забранай радзімы» час падзялілі яе лёс, на самым пачатку сімвалічна прадказалі пакутлівы шлях нацыянальнай мастацкай пуцявіны. Гэта яны прадвызначылі велічнейшы ўзлёт музы Купалы, Коласа, Багдановіча, абуджанай з летаргічнага сну, акрыленай магутным духам народа, які наважыўся заявіць пра сябе «на свет цэлы».

Адным з першых, хто выступіў на ніве новага беларускага пісьменства, усёй падзвіжніцкай дзейнасцю сцвярджаючы ідэю існавання айчыннай літаратуры на роднай мове і шмат у чым вызначаючы дэакратычны характар і напрамак яе далейшага развіцця, быў Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч. Улічваючы трагічны досвед папярэднікаў, братоў па духу і пяру, ён пайшоў сваім адметным шляхам — мужным і цяжкім, здолеў зрабіць болей: заклаў трывалы падмурак нацыянальнай літаратуры новага часу.

Жыццёвы шлях пісьменніка ахоплівае ледзь не ўсё XIX ст. Вінцэнт, сын Яна, Дунін-Марцінкевіч нарадзіўся 23 студзеня (4 лютага н. ст.) 1808 г. у фальварку Панюшкавічы Бабруйскага павета — маляўнічым кутку Літвы-Беларусі над ракой Бярэзінай¹. Далёкія продкі Дуніных, калі верыць афіцыйным гербоўнікам, паходзілі з Даніі. Прыдомак шляхецкага прозвішча пісьменніка сведчыць за тое (duńczyk — датчанін). Пазней, у аўтабіяграфічнай паэме «З-над Іслачы, або Лекі на сон», будучы паэт, згадваючы сваю асобу ў шэрагу іншых персанажаў твора (таму і аўтабіяграфічнага паводле тэарэтычных канонаў), не без гонару напіша пра сябе: «Мой герб такога роду, які налічвае дванаццаць ваяводаў».

Аднак паступова род драбнеў, сацыяльна і маёмасна размяжоўваўся. Перад нараджэннем Вінцэнта яго бацькі ўжо самі арандавалі ў Бабруйскім павеце маёнтак Панюшкавічы, што належаў іх далёкаму, але ўплывоваму сваяку — магілёўскаму біскупу Станіславу Богушу-Сестранцэвічу (1731—1826). Апошні, знаходзячыся на пасадзе мітрапаліта ўсіх рымска-каталіцкіх касцёлаў у Расіі, даў пляменніку прытулак у Пецярбургу, дзе малы Вінцэнт гадаваўся ў сярэдзіне 1820-х гг.

Такое «дзядзькаванне» (прыгадаем Караткевічавы «Каласы...») у імперскай сталіцы, бяспрэчна, надало юнаку жыццёвага досведу. Колькі мог ведаць гаспадар дому — гэты жывы аўтэнтык з віхурнага XVIII ст.!.. Стагоддзя Дзідро і Вальтэра, эпохі Асветніцтва. Ён, Богуш-Сестранцэвіч, застаўся ў нашай гісторыі не проста кіраўніком беларускай каталіцкай епархіі (з 1773 г.). Прызначаны ў 1782 г. магілёўскім біскупам і ўзначаліўшы каталіцкую царкву ва ўсёй Расійскай імперыі, ён арганізаваў мясцовую друкарню і не проста друкаваў календары, але выдаў уласную гісторыка-краязнаўчую працу «Пра Заходнюю Расію». Сестранцэвіча лічылі літаратарам (яго пяру належыць камедыя «Гіцыя ў Таўрыдзе»), якая, на жаль, не захавалася) і вучоным-славістам (сябра Расійскай Акадэміі навук, з 1813 г.— прэзідэнт Вольнага эканамічнага таварыства ў Пецярбургу).

Адшуканыя мною ў горадзе над Нявою архіўныя дакументы сведчаць, што не толькі знакаміты дзядзька святарскага саслоўя спрычыніўся да выхавання правінцыяла. Родны брат Ігнат-Мацей (старэйшы за Вінцука болей як на 30 гадоў!) служыў марскім афіцэрам і быў жанаты на княгіні Лізавете Валконскай². Можна толькі ўявіць, як пазіраў правінцыяльны хлапчук на прадстаўнічку вышэйшай расійскай арыстакратыі, як ускрыльваў ягоны дух і з якім захапленнем слухаў Вінцэсік

¹ Дакладны метрычны запіс нараджэння адшуканы Генадзем Кісялёвым. Гл.: Пачынальнікі: 3 гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст. / Уклад. Г. В. Кісялёў. Мінск, 1977. С. 118.

² Янушкевіч Я. Ігнат-Мацей Дунін-Марцінкевіч // Роднае слова. 2005. № 9. С. 94—95.

у асклізлым ад дажджу і холаду Пецярбургу бясконцыя братавы аповеды пра марскія прыгоды... То даганяў разам з ім турэцкія баркузы, то стаяў на якары ў ціха-блакітным Палерма... Застаецца дзівіцца, чаму апроч «Пінскай шляхты», якой В. Дунін-Марцінкевіч падкінуў невялікую загадку літаратуразнаўцам, у сваім творчым даробку ён не займеў яшчэ і іншыя нечаканкі, напрыклад: «Узяцце Корфа» або «Бітва пры Голанд», «Пад небам Неапаля і Палерма» або «Паломніцтва ў Месіну». Зрэшты, на гэтае пытанне адказаў сам творца:

Што мне пекны Парыж, Рым прыгожы і слышны,
Што швейцарскія горы, старыя Афіны.
Што мне Вена, Мадрыд, што мне Лондан туманны,
Больш за ўсё я бацькоўскаму краю адданы!

Пераклад з польскай А. Зарыцкага

У 1828 г., у свае дваццаць гадоў, Вінцэнт пачынае кар’еру чыноўніка-службоўца: працуе памочнікам каморніка пры Менскім межавым судзе, далей служыць у палаце крымінальнага суда, а потым — перакладчыкам у Менскай каталіцкай духоўнай кансісторыі. Пасля Лістападаўскага паўстання 1830 г., утопленнага ў крыві царызмам, культурнае развіццё краю замарудзілася: быў закрыты Віленскі універсітэт, забаронены газеты і часопісы. Хваля паліцэйска-чыноўніцкай ашалеласці спрабавала вымыць са свядомасці людзей нават назву Беларусь, якую замянілі на афіцыйна-ледзяную назву: Паўночна-Заходні край. Тое, што толькі-толькі мелася распачацца, было гвалтоўна прыдушана. Безумоўна, падобныя захады царскага ўрада не спрыялі станаўленню беларускай літаратуры, у прыватнасці, затрымалі дэбют аднаго з яе заснавальнікаў на дзесяцігоддзе.

Кароткі экскурс у гісторыю роду Дуніных-Марцінкевічаў дазваляе акрэсліць грамадска-сацыяльныя ўмовы, у якіх складваўся светапогляд першага класіка новай беларускай літаратуры. Будучы сынам арандатара-хлебараба, Вінцэнт з маленства бачыў гаротнае жыццё паднявольнага селяніна, ды і сам на саслоўнай лесвіцы знаходзіўся найбліжэй да сялянства. Разам з тым у сям’і яшчэ жылі легенды і паданні пра былую славу роду, пра геройскія ўчынкі далёкіх продкаў. Спецыфічнасць сацыяльнага становішча сям’і Марцінкевічаў (маленства ў глухім закутку Менскай губерні і адначасова знаёмства з пецярбургскімі салонамі) не магла не паўплываць на станаўленне будучага пісьменніка, выхоўвала асобу з шырокім далягядам і дэмакратычнымі перакананнямі.

У снежні 1831 г. служачы Марцінкевіч употай ажаніўся з 16-гадовай Юзэфай Бараноўскай, дачкой свайго хлсбадаўцы, які меў у Менску «прыватнае бюро». Пакрыёма, бо стары Бараноўскі на тое згоды не даў. У цесця зяцю не знайшлося што есці. Вінцэсь вымушаны быў шукаць працу і ўладкаваўся чыноўнікам Менскай кансісторыі. Праз

год ён пераходзіць на службу ў Менскі крымінальны суд, але па стану здароўя звальняецца і толькі ў 1834 г. зноў вяртаецца ў кансісторыю, на гэты раз перакладчыкам касцельных актаў, а з 1839 г.— архіварыусам той самай установы. У 1840 г. Дунін-Марцінкевіч меў намер выехаць у Карлсбад і Эмс дзеля папраўкі здароўя, але, не атрымаўшы ад улад замежнага пашпарта, 8 красавіка 1840 г., сумесна з жонкай Юзэфай Бараноўскай, нарабіўшы пазык, набывае ў межавога судзі Алойзія Сялявы невялікі фальварак Люцінка (або Люцінка; ці не самы дробны ў Пяршайскай воласці Менскага павета) каля Івянца, дзе застаецца на сталае жыхарства, назаўсёды кінуўшы казённую службу.

Менавіта ў саракавыя гады Дунін-Марцінкевіч пачынае сур'ёзна займацца літаратурнай творчасцю. Яго раннія творы — лібрэта аперэт «Чарадзейная вада», «Спаборніцтва музыкаў», «Рэкруцкі жыдоўскі набор» — не захаваліся. Толькі дзякуючы рэцэнзіі, змешчанай у «Минских губернских ведомостях» (1841, № 41), вядомы змест апошняй: галоўны герой Ёган Бенатан, жyd (гэту ролю выконваў сам «сочинитель» Марцінкевіч), мае сына, якога баіцца аддаваць у рэкруты. Між тым дачка Сара захапілася раскватараваным у іх доме салдатам Вільгельмам. Пераапанутая ў адзенне брата, яна са згоды бацькі, які думае, што ратуе сына ад набору, шчаслівая, пакідае бацькоўскі кут і спяшаецца ўзяць шлюб з каханым. Пасля ўцёкаў з'яўляецца брат у адзенні сястры. Стары жyd у распачы: не стала любай дачкі, а сына ўсё роўна забяруць у рэкруты. «Між тым каханкі ўжо пабраліся, дачка ўжо не жыдоўка. Палкоўнік абяцае пакінуць сына, і ўсяму канец, усе задаволеныя»¹.

Прэм'ера «Рэкруцкага жыдоўскага набору» адбылася ў Менску ў верасні 1841 г., а грошы, сабраныя за пастаноўку, пайшлі «на карысць дзіцячага прытулку». Напісанню твора папярэднічаў гістарычны факт: у пачатку XIX ст. у царскай Расіі пачалі браць рэкрутаў і з жыдоўскіх сем'яў, разгортванне падзей у адной з іх напярэдадні набору і складае сюжэт аперэты. Між іншым, у газеце паведамлялася: «сачыніцель Марцінкевіч быў забавней за ўсіх». Прыведзеная заўвага сведчыць пра акцёрскі талент драматурга, хоць аўтар публікацыі не падазраваў, што ўпершыню ў афіцыйны друк увёў імя, якое стане сімвалам нараджэння новай літаратуры.

...Да выхаду ў свет першай кнігі першага беларускага прафесійнага пісьменніка заставалася пяць гадоў.

Імя Дуніна-Марцінкевіча паступова набывала заслужаную папулярнасць. Ён сам рупіўся пра гэта. Пасля шэрагу невялікіх аперэтак (музыку да ягоных тэкстаў ствараў не толькі здольны малады кампазітар

¹ Минские губернские ведомости. 1841. 10 окт.

Станіслаў Манюшка, але і сябра драматурга, менскі музыкант Кастусь Крыжаноўскі, а часткова і сам В. Дунін-Марцінкевіч), у 1842—1844 гг. пад пяром няўрымслівага неафіта беларускага прыгожага пісьменства паўстае буйнае драматычнае палатно — камедыя «Sielanka» («Ідылія»). Напісанае ў пачатку 40-х гг. лібрэта оперы выйшла ў 1846 г. у віленскай друкарні Юзафа Завадскага. Такі моцны, упэўнены друкаваны дэбют не можа не здзівіць. Перад публікай паўстала сталая, сапраўдная драматургія. Адразу — цэлая кніга! А ў ёй мова беларуская суседзіла з польскай як раўназначная. Больш за тое, мова сялян, дваровых прыгонных гучала роўнай «панскай». Такі моўны падзел драматургу падказала рэчаіснасць. Кажучы словамі Уладзіслава Сыракомлі, «бытавая праўда загадала аўтару пераплятаць польскія дыялогі з крывіцкімі адпаведна таму, выступае на сцэну пан, аканом ці хто іншы з шляхецкай пароды, што размаўляе па-польску, або народ з уласнай гаворкай». «Ідылія» Дуніна-Марцінкевіча была наватарскай — перш-наперш наяўнасцю пэўных антыпрыгонніцкіх рыс. Вуснамі сялян выкрывалася сацыяльная няроўнасць. «Кажуць, што мужык хіцёр, ураг сваім панам і іх абмануе. Як жа нам быць шчырымі, калі яны з-пад ногця кроў нам высысаюць і, як з гадам, з мужыком абходзяцца. А мы ж такі апошніх сіл дабываем, штоб на іх прыхаці зарабіць...» — гнеўна абурэецца селянін Ціт. У самой ідэі роднай літаратуры выразна гучаў прынцып справядлівасці — быць «нароўні з панамі»...

«Вялікай грамадзянскай мужнасцю пісьменніка было сказаць у часы Мікалая I аб прыгоні так, як гавораць тут героі Дуніна-Марцінкевіча», — слухна заўважыў А. Лойка, назваўшы «Ідылію» «пэўным пратэстам супраць прыгону». Услед за традыцыямі Асветніцтва прыйшло наватарства ў паказе цяжкай сялянскай працы, сабедбайства касты прыгнятальнікаў, нянавісці падданых да паноў. Новае нараджалася жыццём, грамадзянскае і мастакоўскае сумленне пісьменніка прымушалі назваць белае і чорнае сваімі словамі. Таму аўтар стварыў не проста «Ідылію», а ідылію... з кантрастамі — намалюваў праўдзівы абразок жыцця прыгоннай беларускай вёскі 40-х гг. пазамінулага стагоддзя.

Экспазіцыя оперы — сцэнка ў карчме, дзе чытач (глядач) сустракаецца з галоўным героем: войтам Навумам Прыгаворкам. З першага ж маналога войта высвятляецца, што ніякі ён не жывадзёр, а гэтакі ж селянін, адно надзелены ад пана ўладай. І як дасціпны селянін жартуе, сыпле прымаўкамі. Іх у творы каля сотні і больш чым восемдзсят агучваюцца вуснамі Навума. Падобная «раскладка» дазволіла некаторым даследчыкам гаварыць пра «штучнасць мовы» дадзенага персанажа. Штучнасць тут умоўная. Бо варта згадаць адзін з яркіх, каларытных вобразаў «Палескай хронікі» Івана Мележа — вобраз паля-

шучкі Сарокі, або шматлікіх герояў з «Ніжніх Байдуноў» Янкі Брыля, каб пераканацца: у галерэі нацыянальных характараў, створаных беларускай прафесійнай літаратурай ХІХ—ХХ стст., Навум Прыгаворка з оперы «Ідылія» займае адметнае месца. Як бы ні даводзілі даследчыкі «штучнасць мовы» войта Навума Прыгаворкі, са сцэны яна гучыць у духу тагачасных спектакляў.

Рамантыкі ў літаратуры першымі звярнулі ўвагу на прыгажосць бацькоўскага краю. У паказе роднага, самабытнага — вытокі нараджэння кожнай нацыянальнай літаратуры. Таму беспадстаўна ў колішніх крытычных працах паэтызацыю Дуніным-Марцінкевічам малюнкаў прыроды, звычайў і нормаў народа літаратуразнаўцы падмянялі тэрмінам «ідэалізацыя» — паняццем у ідэйна-мастацкіх адносінах не зусім адэкватным. Бо ідэалізацыя мае перадумовай поўнае адмаўленне існавання сацыяльных супярэчнасцей. Дунін-Марцінкевіч не мог не бачыць антаганізму грамадскіх адносін. Іншая справа, ён прапаноўваў утапічныя шляхі для вырашэння супярэчнасцей. Разам з тым кананічная назва «Ідылія» не змясціла ўсяго жанрава-стылявога і ідэйна-мастацкага багацця п'есы, загаловак аказаўся відавочна «зацесным» для твора з выкрывальніцкімі маналогамі сялян.

У чым адыходзіў Дунін-Марцінкевіч ад жыццёвай рэальнасці, дык гэта ў імгненным лекаванні ад франкаманіі Кароля Лятальскага цудадзейным каханнем да пераапанутай у сялянскую вопратку паненкі Юліі. Раптоўная метамарфоза прадыктавана гуманістычным памкненнем аўтара прабудзіць у сэрцы пана любоў да сялян, да бацькоўскай зямлі. Драматург уяўнае выдаваў за рэальнае, а гэта — адзін з асноўных прыёмаў рамантызму, народжаны пошукамі выпраўлення рэчаіснасці, усведамленнем загана тагачаснага грамадскага ладу. Адначасова ў «Ідыліі» выразна прагучалі шчымыя матывы любові да беларускай прыроды, красу якой пазней так натхніла апяе ў сваіх паэмах Якуб Колас. Калі на пачатку оперы Лятальскі сумуе па пакінутай Францыі («Францыя! Край мой ядыны! Добрай ты славай багата...»), то Юлія з замілаваннем звяртаецца ў рамансе да родных краявідаў:

О край мой любви, мой родны!
Ты знаешь думак прычыны.
Тут, як у раі, аздобна,
Ціснуцца дзецтва ўспаміны...

Пераклад Янкі Купалы

У камедыі праглядваецца якасна новая пазіцыя пісьменніка, занятая творцам у адносінах да літаратурнага вопыту мінулага. Сентыменталізм Марцінкевіча — гэта не сентыменталізм Карамзіна або Карпінскага. Увядзенне на тэатральныя падмосткі сялянства — адна з галоўных рыс камедыі Дуніна-Марцінкевіча, што вылучае яе сярод

твораў сучаснікаў пісьменніка. Замалёўкі штодзённага жыцця працоўнага люду склалі ў «Ідыліі» хай сабе не ўсюды выразна, аднак асноўны фон, на якім разгортваюцца падзеі. У гэтым наватарства В. Марцінкевіча-драматурга.

Другая палова 1840-х гг. — час выступлення на тэатральных падмостках дзяцей Дуніна-Марцінкевіча, музыкантаў-віртуозаў Камілы і Міраслава, будучых надзейных паплечнікаў бацькі ў культурна-асветніцкай дзейнасці. Іх шматлікія гастрольныя «турнэ» ў Вільню, Варшаву, Кіеў спрыялі больш глыбокаму знаёмству пісьменніка з літаратурным і культурным жыццём Літвы, Польшчы, Украіны. Да пачатку 1850-х гг. намаганнямі Дуніна-Марцінкевіча, каларытная постаць якога ярка вылучалася сярод мясцовых літаратараў, быў створаны тэатральны калектыў. У гісторыю беларускай культуры ён увайшоў пад назвай «Драматычны гурток Дуніна-Марцінкевіча».

Наогул у слынным менскім дамку пісьменніка ў 50-я гг. пазамінула стагоддзя (згодна легендзе, пазней Вінцэнт «прайграў яго ў карты» нейкаму Пацейку; насамрэч, верагодней, змушаны быў пазбыцца набытай сумесна з жонкай Юзэфай менскай маёмасці з-за адвечнай нястачы грошай) гуртавалася мясцовая дэмакратычная інтэлігенцыя. З Навумам Прыгаворкам (так называлі пісьменніка пасля надрукавання «Ідыліі») падтрымлівалі цесныя сувязі настаўнік лаціны і паэт Ігнат Легатовіч; мастак Адам Шэмеш; паэт Адам Пянькевіч; выдавец-кнігар, спявак, паэт, прэзіт (пісаў пазней пад псеўданімам А. Жалызняк) Аляксандр Валіцкі; кампазітар Станіслаў Манюшка; масон, калекцыянер-эрудыт і гумарыст («кароль ілгуноў»), сакратар Менскай шляхецкай дэпутацкай зборні Юры Кабылінскі (увечнены драматургам у несмяротнай «Пінскай шляхце»: *«Мнэ сам пан Еры Кобылыньскі подпысав грамоту»*). Рупнасцю драматычнага гуртка В. Дуніна-Марцінкевіча 9 лютага 1852 г. у Менскім гарадскім тэатры адбылася прэм'ера «Ідыліі», і са сцэны адкрыта прагучала, асуджаючы касмапалітызм арыстакратычных колаў, беларускае слова¹.

Пастаноўка оперы на сцэне прынесла тое, чаго не дало кніжнае выданне «Ідыліі»: яна атрымала шырокі грамадскі водгук. З'явіліся рэцэнзіі Юльяна Гарайна «Фізіялогія прыказак» і карэспандэнцыя з Менска, падпісаная крыптанімам С. Л. У апошняй паведамлялася: «Гэтымі днямі аматарамі дадзена некалькі спектакляў на карысць бедных... Двойчы ставілася опера «Ідылія», напісаная Вінцэнтам Дуніным-Марцінкевічам, музыку якой часткова напісаў Станіслаў Манюшка... «Ідылія» — гэта малюнкi беларускага і літоўскага народаў з іх песнямі і прымаў-

¹ Сімвалічнае супадзенне: прэм'ера Купалавай «Паўлінкі» адбылася праз 61 год у той самы дзень, 9 лютага 1913 г.

камі. Вельмі добра выглядаў сам аўтар у ролі Навума Прыгаворкі і ў танцы «Мяцеліца», які ўсе ўдзельнікі і ўдзельніцы выконвалі вельмі ўдала. Ніхто не стане адмаўляць здольнасцей Дуніна-Марцінкевіча як у галіне драматургіі, так і паэтыкі, і калі б яго творы былі пастаўлены на вялікай сцэне, ад гэтага, бясспрэчна, была б карысць як для тэатра, так і для аўтара». Мяркуючы па заключных словах, аўтар карэспандэнцыі, дасылаючы яе ў варшаўскі часопіс, ужо прачуў пра забарону, накладзеную акупацыйнымі ўладамі на пастаноўку «Ідыліі», проста ў дзень прэм'еры. Нягледзячы на гэта, спектаклі «Ідыліі» адбыліся ў шэрагу мясцін Беларусі, у прыватнасці ў Глуску, Бабруйску, паўторна ў Менску ў 1853-м і 1855 гг.

Сваёй працай акторскі гурток Дуніна-Марцінкевіча абуджаў нацыянальную свядомасць, стымуляваў прыспаную грамадскую думку, далейшае развіццё літаратуры. Можна смела сцвярджаць: ідэйным арганізатарам, мастацкім кіраўніком гуртка задумвалася шырокая, сур'ёзная культурная праца па прыкладу шматлікіх польскіх прафесійных труп. Калі б яно стала больш працяглым у часе — значэнне дзейнасці гуртка вымяралася б не менш чым друкаванне кніг. Ведаючы, што ў тэатр валіць нагоўп, а выходзіць — народ, у акупаванай краіне суполка Вінцэнтавых аднадумцаў стварала нацыянальную культуру, неадлучную ад дэмакратычных памкненняў. Прэм'ера «Ідыліі» прынесла Дуніну-Марцінкевічу славу беларускага драматурга, а забарона ўладамі пастаноўкі оперы падкрэсліла апазіцыйнасць яе аўтара. «Ідылія» — першы значны мастацкі твор XIX ст., які стаў набыткам не толькі друкаванага варшта-та, але і тэатральнай сцэны. І ў тым велізарная заслуга Дуніна-Марцінкевіча — літаратара і актора.

Першы апублікаваны Марцінкевічам твор карыстаўся ў Беларусі папулярнасцю; ён перапісваўся і разыходзіўся ў спісах, часам з вельмі далёкімі ад арыгінала загатоўкамі. Шырокавядомы твор беларускага драматурга падахвоціў рускамоўнага нарысіста Паўла Шпілеўскага напісаць «сцэнічнае прадстаўленне ў 2-х дзеях» «Дажынкi», дзе ўзноўлена жыццё беларускай прыгоннай вёскі, дзейнічаюць ідэнтычныя героі (малады памешчык Драўлянскі, воіт і інш.). Аднак «Дажынкi» зусім не пераклад «Ідыліі» на рускую мову, як сцвярджаў А. Луцкевіч¹, а самастойны твор.

Невядома, над чым працаваў пісьменнік у наступнае дзесяцігоддзе — «дзесяцігоддзе нематы» (М. Лемке). Зразумець ягонае творчае маўчанне можна, толькі ўзнавіўшы грамадска-палітычную атмасферу царскай Расіі другой паловы 1840-х — пачатку 1850-х гг. Рэвалюцыйныя выступленні падчас «Вясны народаў» (1848) у Германіі, Францыі,

¹ Навіна А. (Луцкевіч А.) Літаратурны плагіят // Сын Беларуса. 1924. 5 верас.

Венгрыі дакаціліся і да славянскіх земляў, дзе выклікалі палітычныя хваляванні. Царызм, напалоханы развіццём падзей у Еўропе, прымаў тэрміновыя і крайнія меры засцярогі — распачаўся перыяд сумнавядомага «цэнзурнага тэрору»¹. Пра гэта яскрава засведчыў сучаснік Марцінкевіча, ягоны сябра і паплечнік Уладзіслаў Сыракомля: «У нас, у Літве, жудасная глухмень у літаратурным асяродку, не таму, каб мы не маглі адважыцца на нейкія там праявы жыцця, але цэнзура, жудасная, пякельная цэнзура, накладае цяжкую лапу на кожны, найнявінны ўздых грудзей. Яшчэ такой бяды з суворасцю закона, але невуцтва, лянота і палахлівасць цэнзараў ставяць непераадольныя рагаткі паміж творцамі і публікай. Кнігагандляры маюць стосы рукапісаў, тысячы планаў, але жудасны *Мухин* забівае ўсё, калечыць, мардуе. Пра гэтага нашага цэнзара можна б, як пра Фрыдрых Вялікага², напісаць цэлую кнігу анекдотаў, ён уласнаручна, з самым найўным выглядам, падпісаў бы. Але хто блізка з нашай цэнзурай не сутыкаўся, той не паверыць адзначанаму і возьме гэтыя праўдзівыя анекдоты за нашы ўласныя прыдумкі. Вось прыклад — адзін з тысячы: у перадруку невялікай пазнанскай камедыі загадаў ён абяззброіць нейкага паляўнічага толькі на той падставе, што зараз насіць зброю забаронена. Адзінае мяцежна-бурлівае слова, хоць бы яно азначала дрожджы, не падабаецца яму як рэвалюцыйнае». Заканчвалася Сыракомлева прызнанне да сваёй варшаўскай прыяцелькі, паэтка Паўліны Вільконскай, гаротным апраўданнем: «Але навошта я такога кшталту навіны дасылаю з-за Нёмана? Толькі дзеля таго, каб у Варшаве менш абураліся, што мы ў літаратуры недастаткова прагрэсіўныя. Каб ведалі, з чым мы тут змагаемся»³.

Аднак нараджэнне новай беларускай літаратуры спыніць было ўжо нельга. Дэбют шчасліва адбыўся, а творца павінен расці. Адна з задач, якую пісьменнік выразна ставіў перад сабою,— разбіць маўчанне, штучна ўтворанае над паняволеным народам. А так даўно-здаўна чаканае Слова павінна было прагучаць на роднай мове.

Толькі праз сваё, асабістае, яна можа выйсці на сусветную арэну. Будучы вякамі ў загоне, пазбаўленая ўласнай друкаванай трыбуны, беларуская літаратура жыла пакрыўджанай сірацінай. Сярэдзіну 50-х гг. XIX ст.— пераломных у гісторыі новай беларускай літарату-

¹ Пospelов Г. Н. История русской литературы XIX века (1840—1860 гг.). 2-е изд. М., 1972. С. 75.

² Маецца на ўвазе Фрыдрых II Вялікі (1740—1786), прускі кароль, адзін з самых славуных дзеячаў у гісторыі XVIII ст., вядомы не толькі як манарх вялікай еўрапейскай дзяржавы, але і як пісьменнік, палкаводзец і дыпламат («эпоха Ф. Вялікага»).

³ Wilkońska Paulina. Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem w Warszawie. Z przedmową Zdzisława Dębickiego. Część III. Warszawa, 1907. S. 31.

ры — Вінцэнт сустрэў вопытным літаратарам, які пакутліва вынасіў ісціну: трэба рупіцца на ўласным палетку. Бо толькі той жне, хто сее. На Беларусь прыйшоў час вялікай сяўбы. Лёс распарадзіўся так, што найбольш спрактыкаваным сейбітам, які выйшаў тады з поўнай сяўнёю на здзірванелыя загоны нацыянальнага мастацкага слова, стаў Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч. У гэтым былі бязмежная веліч, гонар і... бязмежны цяжар.

Плёнам напружаных мастацкіх і ідэйна-эстэтычных пошукаў В. Марцінкевіча паўсталі яго першыя паэтычныя зборнікі, дзе побач з польскамоўнымі вершамі і паэмамі суседзілі значныя беларускамоўныя палотны. Калі аналізаваць раннюю паэзію В. Дуніна-Марцінкевіча, то ў яго пачатковых спробах не ставала майстэрства выказаць адвечныя пачуцці ў малых формах па-беларуску. Вершы «Малітва на памінальны дзень» («Modlitwa na dzień zaduszny»), «Дзіця і маці» («Dziecię i matka»), «Вясна!» («Wiosna!»), створаныя ў канцы 1840-х гг., характарызуюцца вернасцю традыцыям польскай паэзіі XVIII ст. з яе моцна выяўленай сентыментальнасцю, рэлігійнымі матывамі і вельмі блізкія творчай спадчыне Ф. Карпінскага («Ранішняя песня», «Вячэрняя песня»). Верш «Вясна!» — пранікнёная лірычная замалёўка. Перад чытачом паўстаюць не проста маляўнічыя карціны абуджэння прыроды пасля доўгага зімовага сну — у творы праводзіцца паралель з прыніжэннем чалавека ў грамадстве, дзе існуе гэтулькі супярэчнасцей, дзе ўсё далёка не так зладжана і гарманічна:

Тут жа ліе салавей апантана
Песню прызнання ў каханні абранай.
Воляю дыхае ўсё навакола,
Сонейка нават смяецца вясёла...

О Божа! бясконцы дабра крыніцы,
Калі твой люд, што цябе абражае,
Заместа кары з тваёй жа дзясніцы
Такое багацце мае.

Пераклад С. Сокалава-Воюша

Пануючая тэма ў вершах Дуніна-Марцінкевіча — тэма кахання. Ці піша ён пра Прыпяць, «Дняпра паланянку» («Прыпяць»), ці паказвае першыя нясмелыя зрухі гэтага пачуцця ў цнатлівай дзясвочай душы («Галубкі») або сум закаханых у ростані («Вандроўнік», «Смутац на чужыне») — усюды каханне абвяшчаецца адзіным цудатворным, а значыць, незямным, нябесным сродкам, здольным абудзіць да жыцця, натхніць на творчасць і працу.

Сярэдзіна 1850-х гг. пазначана для Вінцэнта цяжкімі асабістымі стратамі. У траўні 1854 г. памерла яго першая жонка Юзэфа Бараноўская. Заўчасная смерць асіраціла дачок Камілу, Яўгенію,

Зофію, Цэзарыну, сына Міраслава-Эдварда. Прыгнечанаму горам удаў-цу было нялёгка пракарміць сям'ю. 20 чэрвеня 1854 г. ён узяў з «капітала народнага харчавання» ссуду ў 22 рублі. За гэта наклалі забарону распараджацца Люцінкай. Паўторную, бо яшчэ раней, 19 красавіка 1848 г., па невядомых прычынах Дунін-Марцінкевіч заклаў свой фальварак у Менскі прыказ грамадскай апекі на 26 гадоў за пазыку ў 700 рублёў срэбрам і з той пары выплачваў штомесяц вялікія адсоткі. Аднак жыццёвыя нягоды не маглі ні зламаць пісьменніка, ні спыніць далейшы рост яго паэтычнага майстэрства.

Між тым літаратурная краёвая плынь набірала моцы. Тутэйшых пісьменнікаў ужо не задавальняла распаўсюджванне сваіх твораў толькі ў ананімных спісах, рукапісах, хай сабе і шматлікіх, друкаванне паасобных урыўкаў твораў у іншамойным перыядычным друку. Патрэбен быў выхад на шырокі культурны абсяг з уласнымі кнігамі.

Сама гісторыя, нібы злітаваўшыся, нейкі час спрыяла з'яўленню друкаванага беларускага слова.

Год 1855-ы пачынаўся для Дуніна-Марцінкевіча нечакана бурна.

18 лютага памёр Мікалай І. Доўгая (чвэрць стагоддзя!) і чорная трыццацігадовая эпоха «смалы» скончылася¹. «Новаму цару было не да цэнзуры: Севастопаль прыкоўваў усю ўвагу. Там вырашалася бітва Усходу з Захадам»². Цікава адзначыць, што чуткі пра вызваленне не толькі з прыгону сялянскага, але і палітычнага кружлялі на Беларусі-Літве і Польшчы з надзвычайнай упартасцю. Сярод простага люду пашыралася легенда, быццам вызваленне прыйдзе тады, калі будуць прызнаны святымі не толькі замучаныя ў 1830—1840 гг. уніяты, але і такі апостал, як Андрэй Баболя, культ якога асабліва пашыраўся на Палессі езуіцкімі місіянерамі. Пераапрапагандаваны ў купцоў або вандроўных майстроў-рамеснікаў, казаннікі працягвалі душпастырскае слугаванне сярод ацалелых палескіх уніятаў, «рызыкауючы быць сасланымі ў Сібір ці закатаванымі ў расійскіх турмах». 30 кастрычніка 1853 г. у Ватыкане Папа Пій IX абвясціў Андрэя Баболю бласлаўным. «Па-свойму ўшанаваў гэтую беатыфікацыю раззлаваны цар, асуджаючы на смерць шэсць палякаў, якія служылі ў рускай арміі»³.

Літаральна праз два дні пасля смерці згаданага манарха, 20 лютага 1855 г., віленскі цэнзар Павел Кукальнік, паводле ўспамінаў сучаснікаў, чалавек перадавых поглядаў, даў пісьмовы дазвол на друкаванне зборніка «Гапон», куды апрача аднайменнай аповесці ўвайшлі драма-

¹ Носевич В. Традиционная белорусская деревня в европейской перспективе. Минск, 2004. С. 208.

² Лемке М. Очерки по истории русской цензуры и журналистики XIX столетия. СПб., 1904. С. 303.

³ Палюшкевіч Феліцыян, кс. SJ. Да праліцця крыві. Мінск, 2001. С. 27.

тычная сцэнка на польскай мове «Неспадзяванка для майстрыні» і каля двух дзесяткаў вершаў на польскай і беларускай мовах. Крыху пазней, 12 красавіка 1855 г., той жа Кукальнік падпісаў дазвол на зборнік «Вечарніцы і Апантань», а ў наступныя 1856—1857 гг. выходзяць зборнікі «Цікавішся? — Прачытай!» і «Беларускі Дудар». Вось ужо сапраўды трапна заўважыў у паэтычным прысвячэнні «Памяці Вінцука Марцінкевіча» Янка Купала: «Пасыпалісь, проста як з неба, «Дажынкi», «Гапон», «Вечарніцы»».

Ці часта нават сённяшні паэт выпускае за тры гады чатыры друкаваныя зборнікі? Гэта быў поспех не проста асобнага творцы, а ўсёй новай беларускай літаратуры: да пачатку 90-х гг. пазамінулага стагоддзя, дакладней, да выхаду ў 1891 г. кракаўскага выдання «Дудкі беларускай» Францішка Багушэвіча, кнігі Дуніна-Марцінкевіча заставаліся амаль адзінымі паэтычнымі зборнікамі з беларускімі творамі, першымі вестунамі прыгожага пісьменства Беларусі на славянскім літаратурным мацерыку, першымі значнымі прыкметамі нацыянальнага самасцвярджэння беларусаў. Першым, так бы мовіць, матэрыяльным увасабленнем краёвай Беларушчыны. Яны былі сустрэты некаторымі грамадскімі коламі варожа, пра што сведчыць вострая палеміка на старонках тагачаснага польскага друку. «Пан Марцінкевіч мае цудоўны дар вобразна маляваць народ — ручаюся напэўна, бо добра ведаю гэты шчыры народ беларускага племені. Па-майстэрску паказаны яго звычаі, прымаўкі, склад думак; калі паэт заглядае ў сэрца герояў, ёсць у яго малюнках і жыццё, і праўда...»¹ — адзначаў Сыракомля, сябар і паплечнік В. Дуніна-Марцінкевіча. Іншыя сумняваліся не толькі ў магчымасці з'яўлення беларускай літаратуры — пад пытанне ставілася сама мова народа, што жыў між Дняпром, Нёманам, Прыпяцю, Гарынно: «Хіба творы, напісаныя ў гэтай уяўнай мове беларусінаў, незалежна ад вартасці іх зместу, заслугоўваюць радаснага прывітання? Ці можна гэтую мову прыстасаваць да ўсіх патрабаванняў думкі і стылю і ўдасканаліць да ўзроўню самастойнай мовы? І ці варта было б імкнуцца да гэтай мэты пры тым няпэўным дапушчэнні, што яе дасягненне магчыма?»² — здзіўлена пытаўся член сената Каралеўства Польскага Скібіцкі, не адмаўляючы здольнасці беларускай мовы да развіцця, але пазбаўляючы права на само развіццё.

Каторы ўжо раз за гісторыю існавання над нашай мовай дамоклавым мячом навісла пагрознае: «Быць ці не быць?» Зрэшты, тагачасная, суседняя з намі «маларасійская» культура (якая гістарычна здолела

¹ Цыт. па кн.: Александровіч С. Х., Александровіч В. С. Беларуская літаратура XIX — пачатку XX ст. Хрэстаматыя крытычных матэрыялаў. Мінск, 1978. С. 64—65.

² Gazeta Warszawska. 1856. 19 maja. № 138.

эвалюцыяніраваць ва «ўкраінскую!») праходзіла той самы рубікон: «Нам трэба пісаць па-расійску, трэба імкнуцца падтрымаць і ўмацаваць адну, пануючую мову для ўсіх родных нам плямёнаў. Дамінантаю для расіян, чэхаў, украінцаў і сербаў павінна быць адзіная святыня — мова Пушкіна...»¹

Таму з'яўленне ў сярэдзіне XIX ст. шэрагу паэтычных зборнікаў Дуніна-Марцінкевіча адыграла выключную ролю для новай беларускай літаратуры. Першым творам, цалкам напісаным «мужычай мовай», лічыцца цікавая па задуме паэма «Гапон» (напісана не пазней 1854 г.). Гэта — адзіны вершаваны твор Дуніна-Марцінкевіча з больш-менш прымальнай жанравай дэфініцыяй — «паэма»; астатнія вялікія паэтычныя творы пісьменніка літаратуразнаўцамі часцей называюцца «вершаванымі аповесцямі» (дарэчы, як і ў самога аўтара), «гістарычнымі аповесцямі», «паэмамі-баладамі», «гутаркамі», «быліцамі».

Найбольш ярка паўстае першы раздзел паэмы — вечарынка ў карчме:

Шум, крык, гоман у карчме,
Кіпіць сельская дружина,
Піва, мёд, гарэлку п'е,
Ажны курыцца чупрына.

Як і ў ранняй оперы «Рэкруцкі жыдоўскі набор», у «Гапоне» выкрываецца, у прыватнасці, прымусовы набор сялянскіх дзецюкоў у маскалі-рэкруты. «Мала долі праклятай, дык здадуць у салдаты», — пісаў у тыя часы Уладзіслаў Сыракомля. Бо апроч духоўнага ўціску наш народ трываў уціск матэрыяльны, фізічны. Расійскі царызм жорстка праследаваў не толькі шляхту на літоўска-беларускіх землях. Каланізацыйны ўрад усведамляў, адкуль для яго ідзе найбольшая небяспека. Як леснічоўкі па лясах даюць прытулак чалавеку ў нямераных царствах пушчаў, гэтак тысячы шляхоцкіх фальфаркаў, засценкаў, хутароў, маёнткаў заставаліся жывымі гнёздамі супраціву, паходнямі народнай памяці, што ў адначасе маглі запалаць новым пажарам. То лепш раскідаць тыя вогнішчы, заліць жар расстайнымі слязамі, пакуль яны не заняліся агнём. І тут «паўмеры» не дапамаглі б. Налезла цвёрда праводзіць карныя акцыі. Пісьмовыя шляхецкія прывілеі, дакладней, іх адсутнасць — адна з магчымасцей падсекчы родавыя карані. Хто не мае папер — у аднадворцы, у сяляне, у прыгон! Не скараюцца — вывезці к чортавай матары ў Сібір! Моладзь — у вайсковыя кантаністы. У першую лінію на Каўказ ці Арэнбургскую глушэчу гадоў на дваццаць пяць... Нату-

¹ Гл.: Данилевский Г. П. Сочинения. СПб., 1901. Т. 14. С.98—99. Пераклад паводле: Шевченко Тарас. Зібрання творів у шести томах (видання: автентичне 1—6 томам «Повного зібрання творів у дванадцяти томах»). Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1. С. 12.

ральна, шляхта разам з прыгоннымі сялянамі, спаконвеку прывязанымі да сваіх фальваркаў-загонаў, супраціўлялася як магла. Для перасялення ўрад ужываў вайсковую сілу. У XIX ст. на нашых землях адбываўся сапраўдны этнацыд, жорсткі і бесчалавечны, хіба толькі ў меншых маштабах. Як падлічыць гісторык Тадэвуш Корзан, з 1832 г. на працягу 17 гадоў было вывезена 55 тысяч шляхецкіх радзін. Не менш 100 тысяч душ. Жывых душ, не чычыкавых.

Паэма «Гапон» складаецца з чатырох раздзелаў-песень, у якіх паказаны «розныя моманты жыцця героя» (У. Сыракомля). Кожнаму раздзелу папярэднічае эпіграф: тры з іх узяты аўтарам з уласнага твора «Ідылія», чацвёрты — з беларускай вясельнай песні. У падобным самацытаванні прасочваецца асаблівасць станаўлення новай беларускай літаратуры: тут выявілася не амбіцыя пісьменніка, а, хутчэй за ўсё, жаданне падкрэсліць спадчыннасць і пераемнасць беларускіх кніжных традыцый. Маўляў, бачыце, мы маем уласныя камедыі-оперы, як і належыць самавітай літаратуры.

Зварот В. Марцінкевіча да «мужыцкай» мовы сведчыў пра яго свядомы намер працягваць абарваныя гісторыяй традыцыі. Для пісьменніка «сам выбар беларускай мовы быў арыентацыяй ідэйна-эстэтычнай. Беларуская мова ў творчасці беларуска-польскіх пісьменнікаў была перш за ўсё адзнакай народнасці і з'яўлялася ў той час паказальнікам ідэйна-мастацкай накіраванасці, ледзь ці не жанравай прыкметай. Слова «беларускі» было сінонімам слова “народны”» (В. Каваленка).

Адзначаная асаблівасць у маладой літаратуры істотная для разумення аўтарскага падзагалоўка да паэмы «Гапон»: «*Беларуская* аповесць з праўдзівага здарэння, напісаная на мове *беларускага* люду». Двойчы выкарыстоўваючы азначэнне «беларускі», аўтар падкрэсліваў, завастраў сувязь твора з народным жыццём.

«Гапон» сыграў... ролю маніфеста новай беларускай літаратуры, яе першапачатковага, дэмакратычнага ў сваёй аснове ідэйна-эстэтычнага крэда...»¹ — так высока ацэнена паэма сучасным беларускім літаратурназнаўствам.

Яркія, таленавітыя, нечаканыя для літаратурна-багемнага Парнаса творы Дуніна-Марцінкевіча спарадзілі рэцэнзіі У. Сыракомлі ў польскім друку. Першаму рэцэнзенту «Гапона» пачатак твора нагадаў паэму А. Міцкевіча «Пані Твардоўская», якая таксама пачынаецца іскрыстай сцэнкай у карчме. Непасрэдная радасць, дасціпнасць, душэўныя парыў і музычны такт фальклорных танцаў у абодвух паэтаў перададзены з вялікім майстэрствам.

¹ Лойка А. А. Гісторыя беларускай літаратуры: Дакастрычніцкі перыяд. Мінск, 1977. Ч. 1. С. 146.

Першая друкаваная паэма Дуніна-Марцінкевіча засведчыла далейшае творчае станаўленне аўтара. Аповесць вызначасца майстэрствам у паказе вясковага побыту, пластычным валоданнем беларускай мовай, дасканалым веданнем фальклору, арганічна ўплеценым у змест твора ў выглядзе песень, прыказак і прымавак. Не дзеля экзотыкі ўводзіў паэт золата народных песень у свае творы. Выкарыстоўваючы іх, ён тым самым прымаў светапогляд, выказаны ў фальклору, сялянскую філасофію, вывяраючы ёй этычныя прынцыпы справядлівасці, добра і зла. Уражвае сцэна з першай песні аповесці, калі галоўны герой з калом у руках, падобны ў сваёй рашучасці да багушэвічаўскага Аліндаркі, бароніца ад аканомы і ягонай хеўры. Яркі дэмакратызм, гуманізм Дуніна-Марцінкевіча ішоў ад рэалістычнага паглыблення ў жыццё прыгоннага сялянства, ад самага шчырага спачування яго цяжкой пад'ярэмнай долі.

Ва ўсіх вершаваных быліцах вылучаюцца рамантычнае зацікаўленне да народных звычаяў, традыцый, мастакоўскае імкненне перанесці на грунт рэальнага жыцця вобразы народных легенд, казак, паданняў. У творчасці Дуніна-Марцінкевіча фарміраваўся метады рамантычнага этнаграфізму, які найбольш адпавядаў пачатковаму этапу развіцця беларускай літаратуры XIX ст. Адыход ад сентыментальна-ідылічных форм выявіўся ў вострай канфліктнасці, імкненні вылучыць на першы план маральна-бытавую праблематыку, у спробах асэнсаваць надзённыя з'явы рэчаіснасці, хоць раскрыццё народнага характару аўтар яшчэ абмяжоўваў этнаграфічнай і дыдактычнай сферамі.

Апроч паэмы «Гапон» у першы паэтычны зборнік Дуніна-Марцінкевіча ўключана пятнаццаць вершаў, але толькі адно «Павіншаванне войта Навума» напісана па-беларуску¹. Гэтым творам пачынаецца другі, «паэтычны» раздзел кнігі. Па характару «Павіншаванне...» узыходзіць да старажытнага, вядомага з грэчаскіх часоў літаратурнага жанру — панегірыка. Яркія ўзоры панегірычных віншаванняў у гісторыі беларускай літаратуры — панегірык князям Радзівілам у прадмове гуманіста С. Буднага да свайго «Катэхізіса» (1562), паэта эпохі Адраджэння А. Рымшы на герб Льва Сапегі, панегірыкі Сімяона Полацкага ў гонар цара Аляксея Міхайлавіча («Вірши на счастливое возвращение царя из-под Риги», «Поздравление по случаю избрания на польское королевство»). У XIX ст. «у выніку дэмакратызацыі літаратуры панегірык як асобны паэтычны жанр знікае»². Аднак у беларускай літаратуры мінулага стагоддзя яшчэ зафіксаваны літаратурныя ўзоры віншаванняў

¹ Цікава нагадаць, што ў славянскіх «Кабзар» (1840 г., адзінае прыжыццёвае выданне «маларасійскага» генія) украінскі 26-гадовы паэт уключыў... усяго 8 (восем!) вершаў.

² Рагойша В. П. Паэтычны слоўнік. Мінск, 1973. С. 273.

(у асноўным ананімныя): «Чалом, чалом, айцец-татулька...», «Кінуў-рынуў паўстанне...» і інш.

Свосасаблівым панегірыкам у гонар прыезду ў Менск кампазітара і піяніста Антонія Концкага можна лічыць польскамоўны верш «Фантазія, прысвечаная А. Концкаму» (1853), — твор, арыгінальны ўнутранай структурай. З астатніх вершаў, змешчаных у першым паэтычным зборніку Дуніна-Марцінкевіча, вылучаюцца «Успаміны!», «Трэба кахаць!», «Яна!». Аналіз твораў сведчыць пра паслабленне сентыментальных матываў у творчасці паэта і ўзмацненне рамантычных тэндэнцый.

Другі паэтычны зборнік Дуніна-Марцінкевіча «Вечарніцы і Апантаны» адкрываўся займальнымі «быліцамі» («вечарніцамі» «Дурны Зміцер, хоць хітры», «Стаўроўскія дзяды»). Жанрава вершаваныя аповесці блізкія да польскамоўных Сыракомлевых «гавэнд»¹. Крыніцай для беларускіх быліц і польскіх гавэнд служыў фальклор; адсюль чэрпаліся не толькі сюжэты, але і стыль, характар апавядання. Быліцы, тэматыкай, зместам скіраваныя на чытача з нізоў, з'яўляліся спробай пераадолець кніжную ўмоўнасць.

Найбольшую прыхільнасць да літаратурных здабыткаў дэбютанта на мясцовым Парнасе па-ранейшаму выказаў Уладзіслаў Сыракомля. Ён першы зрабіў грунтоўны аналіз мастацкай вартасці твораў Дуніна-Марцінкевіча. Вітаючы з'яўленне новай зоркі на паэтычным небасхіле, Сыракомля даў рашучы адпор тым польскім нацыяналістам, якія адмоўна ставіліся да гістарычнага права беларусаў на развіццё ўласнай нацыянальнай літаратуры, да існавання самой мовы, адносячы яе ў лік «непаўнавартасных». Крытычныя артыкулы Сыракомлі дадалі Беларускаму Дудару ўпэўненасці ў вернасці абранаму шляху. («Наша выцвілая шляхецкая літаратура мае шмат прадстаўнікоў, у народнай — ён адзін».)

У прадмове да трэцяга зборніка «Цікавішся? — Прачытай!» (1856), напісанай у форме панегірыка-прысвячэння, адрасаванага маршалку Бабруйскага павета Аляксандру Лапу, Дунін-Марцінкевіч, палемізуючы з уяўным апанентам, адкрыта заявіў: «Няхай што хочуць гавораць, але ж гэта я першы паэзію нашага сялянскага люду апрануў у шаты народнай эстэтыкі, увёў на сцэну жыцця і пакінуў у шэрагу твораў айчыннага пісьменства, чым і ганаруся». У вершаваных аповесцях Дуніна-Марцінкевіча «Купала», «Шчароўскія дажынкi», «Травіца братсястрыца», вечарніцы «Стаўроўскія дзяды», прысвечаных апісанню народных абрадаў, часцей, чым у іншых творах, у сюжэтную канву ўпляталіся фальклорныя песні, паданні. Народная філасофія з яе крытэрыямі дабрыні і зла стала надзейным падмуркам, на якім Марцінкевіч

¹ Gawęda (пол.) — гутарка.

паўстаў як пісьменнік народны. Уласнымі творамі ён засведчыў асабістую адданасць пагарджаным, даў ясны і адназначны адказ, што найсправядлівай меркай духоўных каштоўнасцей з'яўляецца крытэрыі маральнасці працоўнага люду. У сцвярджэнні неабходнасці высакагоднага самаўдасканалення, у перабудове асноў чалавечага існавання, у адмаўленні існуючых антыгуманных праяў рэчаіснасці, у выкрыцці шматлікіх заган тагачаснага грамадскага жыцця — непераходная каштоўнасць творчай спадчыны В. Дуніна-Марцінкевіча. У ёй чырвонай ніткай выткана сентэнцыя: без арыентацыі на духоўны прагрэс губляе сэнс само паняцце прагрэсу.

У зборніку «Цікавішся? — Прачытай!» Дунін-Марцінкевіч надрукаваў паэму «Славяне ў XIX стагоддзі», «гістарычнае апавяданне ў 2-х песнях» — адзін з самых яркіх рамантычных польскамоўных твораў беларускага паэта. Узвышанасць паводзін герояў, лёс якіх падпарадкоўваўся ідэі народна-вызваленчай барацьбы супраць іншаземнага прыгнёту, была блізкай і зразумелай аўтару, чый родны край таксама ўжо больш за паўстагоддзя знаходзіўся ў няволі. Славянін славяніну — брат. Паднявольны славянскі народ спагадае паднявольнаму славянскаму аднакрэўніку. Адно што рознае — прыгнятальнікі. Для сербаў — Асманская імперыя. Для беларусаў — Маскоўская. А для палякаў ажно тры: Аўстрыя, Прусія і Расія.

У падтрымку твораў Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, а ў яго асобе ўсёй новай літаратуры, зноў выступіў Сыракомля: «Кожная мова праходзіла эпоху дзяцінства... Хай жа аўтар не стамляецца ў сваім высакародным намаганні выхоўваць народ, няхай асвячае яму галаву, узнімае сэрца, выбіраючы надзённыя прадметы для сваіх апавяданняў... Паэзія народная, беларуская, з'яўляецца арэнай п. Марцінкевіча — няхай ён трымаецца на ёй як сапраўдны гладытар», — горача бласлаўляў Беларускага Дудара Вясковы Лірнік, заклікаючы не збочваць з абранага царністага шляху асветніка і будзіцеля прыгнечанага народа.

Згаданы паэтычны зборнік засведчыў узрастанне рамантычных тэндэнцый у творчасці паэта, з'яўленне моцных, страсных, дэманічных натур, гатовых кінуць выклік лёсу, пацвярджэннем чаму бачыцца яркі публіцыстычны верш Дуніна-Марцінкевіча «Хіба я стары?» (1856), які смела можна назваць праграмным. У ім закранаецца важная праблема адносін паміж творцам і масамі, паміж паэтам і народам. Шмат хто з творцаў сутыкаўся з пытаннем: для каго пісаць, калі народ непісьменны, а ў арыстакратычных салонах Менска, Кіева, Вільні, Варшавы, Прагі мова прасталюдзіна лічыцца прымітыўнай мовай чэрні? Ці ёсць будучыня ў літаратуры без свайго чытача, знаўцы, абаронцы? Дуніна-Марцінкевіча ніколі (і ў гэтым яго гістарычная заслуга) не пакідала вера ў гістарычную будучыню беларусаў. Беларускі Дудар не ператва-

рыўся ў геркулеса на ростанях, не пакутаваў над выбарам шляху, не раздумваў над пытаннем: каму служыць? У праграмным вершы «Хіба я стары?» паэт адназначна заявіў:

Для вас, паны, шкода халопскай мне мовы,
Для вас, чые мудрыя надта галовы,
Манеры салонаў засвоіўшы ўмела,
Смяюцца з таго, крытыкуючы смела,
Што тут адраджаецца на родных глебах,
Чужое ж, хай кепскае, ўзносяць да неба.

Ваш суд мне не страшны, хай злосна скавыча
У будцы сабака, увагі на пса не звярну я.
Як раіць пясняр Сыракомля, пішу я
Цяпер, як заўсёды, на мове мужычай.

Пераклад А.Зарыцкага

Як сапраўдны паэт, Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч разумеў: толькі праз сваё, крынічнае, верасовае, найдарагое выходзіш на шырокі прастор суіснавання розных цывілізацый і культур, дзе найлепшым абярогам, надзейным, непатапляльным плытом і наймоцным шчытом, уратавальным Ноевым каўчэгам служыла і будзе давеку служыць роднае слова.

Творчасць пісьменніка на дзвюх мовах, польскай і беларускай, сведчыць пра актыўны ўплыў на фарміраванне яго ідэйна-эстэтычных поглядаў як нацыянальнага фальклору, сацыяльна-гістарычнага вопыту народнага жыцця, так і культурных традыцый іншых літаратур. Варта падзвіцца працаздольнасці пісьменніка: толькі на працягу 1857 г. з вядомых сёння твораў ён напісаў аповесць у дзвюх карцінах «Шчароўскія дажынкi», баладу «Травіца брат-сястрыца», рамантычную паэму на польскай мове «Люцынка, альбо Шведы на Літве», дзве быліцы «Злая жонка» і «Халімон на каранацыі». І ўсё гэта, не лічачы цэнзарскіх купюр і пазнейшых страт рукапісаў, складае больш за 3600 радкоў.

Дзейнасць Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча стала значнай з'явай у нацыянальным духоўным жыцці. Веданне ўласных фальклорных крыніц і знаёмства з лепшымі тагачаснымі літаратурнымі здабыткамі іншых народаў дапамаглі яму ў сваіх творах узняцца вышэй за простую стылізацыю пад фальклор. Гэтаму, у першую чаргу, дапамагалі талент і светапогляд: паэт усведамляў сябе прадстаўніком народа, здолеў пазбегчы прыніжэнасці, псеўданароднасці, уласцівай большасці ягоных папярэднікаў. Таксама няма вялікай бяды ў тым, калі ў некаторых гістарычна-фальклорных творах пісьменніка назіраецца анахранізм, фактычная неадпаведнасць гістарычным рэаліям. Так, у згаданай баладзе «Травіца брат-сястрыца» сын Уладзіміра Манамаха (жыў на пачатку XII ст.) усчынае барацьбу з «літоўскім» князем Альгердам (правіў у сярэдзіне XIV ст.) — паэт мае права на сумяшчэнне пластоў гісторыі, робячы сінтэз з вопыту пражытых народаў вякоў. Пры гэтым пісьменнікам дасягалася невымерна большае: ён абуджаў гістарычную памяць

народа, прыналежнасць да слаўнага мінулага нацыі і адказнасць за яе будучыню. А гэта значыць — будзіў у чалавеку пачуццё грамадзяніна.

Значныя па аб'ёму вершаваныя аповесці праўдзіва паказвалі побыт народа, характар гутарковай мовы селяніна, склад яго думак. Гэтыя творы сталі своеасаблівым нацыянальным эпасам. Разгорнутыя ў часе гістарычныя карціны вершаваных аповесцей патрабавалі не менш шырокай панарамы геаграфічнай. Менск, Магілёў, Вільня, Валожын, Жодзіна, Івянец, Орша, Ракаў, Слуцк, Гародня, Пяршаі, Лошыца, Люцінка, Халопенічы — дзесяткі мястэчак і вёсак паўстаюць перад чытачом са сваімі традыцыямі, звычаямі, легендамі. За ўсім гэтым выразна ўзнаўляўся, праступаў абагульнены воблік адзінай зямлі — Літвы-Беларусі.

Быліца «Халімон на каранацыі» паўставала з-пад пяра Дуніна-Марцінкевіча ў час гэтак званых «свабод», дараваных новым імператарам Аляксандрам II. Ліберальныя колы звязвалі з ім надзеі на будучае паслабленне драпежных законаў і манаршага рэжыму, усталяванага ў Расійскай імперыі Мікалаем Палкіным пасля задушэння паўстання дэкабрыстаў. Вось чаму новы твор беларускага паэта быў так прасякнуты ідэяй абнаўлення жыцця на больш гуманых дэмакратычных прынцыпах. Твор пачынаецца малюнкам усенароднага радаснага ўзрушэння з выпадку заканчэння руска-турэцкай вайны 1854—1856 гг.¹ Нягледзячы на бясслаўны вынік кампаніі ў «дзяржаўных планах», герой быліцы ў паражэнчым канцы вайны бачыць толькі станоўчае: магчымасць зноў мірна апрацоўваць зямлю, сеяць ды збіраць хлеб:

І апалчэнцы з крыжамі
Вялікімі грамадамі
Радзенькі брадуць к даму;
Адзін гасцінец з сабою,
Другі рад, што хоць з душою
У сваю верне старану...

Зямелька павесялела,
І песенька загудзела,
Аразвела кожна твар;
Мужык стаў за ніўку брацца,
Нечага ў лес хавацца,—
Рад малады, рад і стар.

¹ Ніхто з літаратуразнаўцаў дасюль не ставіў пытання: калі адбываюцца падзеі ў быліцы? На якой «каранацыі» быў герой В. Дуніна-Марцінкевіча? Упершыню гэтую праблему закрануў папулярны аўтар уласнага радаводу У. Ліпскі, палічыўшы, што размова ў быліцы ідзе пра каранаванне Мікалая I, г. зн. 1826 г., куды, мажліва, разам з біскупам Мацеем Ліпскім, адасланым у Маскву загадам мітрапаліта Станіслава Богуш-Сестранцэвіча, з Санкт-Пецярбурга выехаў і 18-гадовы Вінцэнт. (Ліпскі У. Я: Праўдзівы апавед пра твой і мой радавод. Мінск, 1998. С. 81—82.) Выказаныя развагі белетрыста сведчаць, што аўтар папулярных нарысаў не ўчытаўся ў тэкст самой аповесці, якая пачынаецца малюнкам масавага вяртання апалчэнцаў. У XIX ст. апалчэнне расійскім царызмам склікалася тройчы: у 1806, 1812 і ў 1855 гг. (падрабязней гл. Каментарыі).

У дарэформеннай літаратуры цяжка адшукаць яшчэ адзін твор, каб «вернападданніцкую» тэматыку «каранавання» так па-блюзнерску прыніжалі, каб у ёй назіралася падобная адкрытая неадпаведнасць паміж абранай «высокай» ідэяй і яе аўтарскім увасабленнем («Чаго ж мы так дзерлісь? згадаць я не ў стане. // Чы што цар прыехаў на каранаванне?»). Таму нездарма тагачасныя «цэрберы друку» пакінулі на прадстаўленым у Віленскі цэнзурны камітэт рукапісе быліцы недвухсэнсоўную рэзалюцыю: *«Эта вся статья не может быть пропущена, а потому ее должно исключить»*. Тым самым адназначна вырашыўшы будучы лёс дасціпнага, арыгінальнага твора, на стагоддзе асуджанага праляжаць у рукапісе¹.

Гэтаксама працяглы час заставаўся ў рукапісе поўны пераклад на беларускую мову паэмы А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш», здзейснены Дуніным-Марцінкевічам у плённыя для яго 1850-я гг., дакладней, у другой іх палове, пакуль не загубіўся дзесьці між Менскам, Вільняй, Варшавай і нават ці не «Брукселем». Выдадзеныя нешчасліва ў Вільні ў 1859 г. першыя дзве быліцы падпалі пад забарону. Амаль увесь наклад улады спалілі. Фармальна — з-за лацінскага шрыфту; фактычна — гэтак царызм канстатаваў факт існавання беларускай літаратуры. Характэрная дэталі: у тэксце перакладу назва колішняй краіны «Польша» пісалася пераважна з малой літары («польша»)! Што, зрэшты, не стала перакладчыку абярогам ад цэнзурнай забароны...

У той самы бяdotны 1859 г., калі пайшла пад нож не адна тысяча перакладзеных паэтам беларускіх радкоў «Пана Тадэвуша», перакладчыку не вярнулі матэрыяльныя страты ў не адну сотню срэбных рублёў («значительный капитал, вырученный мною частью из пренумераты, а частью кровавыми моими трудами приобретенный»), у расійскіх абяздоленых калег-літаратараў утварыўся «Літаратурны фонд»², заснаваны ў Пецярбургу пад началом пісьменніка-падарожніка Ягора Кавалеўскага, брату якога, Яўграфу, тагачаснаму міністру асветы Расійскай імперыі, Дунін-Марцінкевіч жаліва складаў чалабітную з просьбай вярнуць мазольнай працай згарушчаны «капітал», гэтак неабачна выдаткаваны на літаратурны праект: «И потому, полагаясь на правосудие вашего высокопревосходительства, принимаю смелость утруждать моею просьбою, дабы ваше высокопревосходительство, вникнув в справедливость моей жалобы, предписали кому следует, дабы возвращены мне были здержки количеством на 724 руб., ибо я, не имея средств

¹ Балада «Травіца брат-сястрыца», нізка вершаваных аповесцей «Быліцы, рассказы Навума» з галоўнай аповесцю «Халімон на каранаванні» змаглі пабачыць свет толькі амаль праз стагоддзе, у 1945—1946 гг.

² Неафіцыйная назва «Общества для пособия нуждающимся литераторам и ученым».

рассчитаться с пренумераторами¹, безвинно доведен буду до крайней нищеты». Такім чынам, відавочна, што «беларускі ўклад» спачатку ў агульнарасійскі, потым савецкі Літфонд, дзейнасць якога ў Беларусі прыпынена ў 2007 г., істотны.

Пераклад В. Марцінкевічам польскамоўнага шэдэўра свайго вялікага суайчынніка і сучасніка з'явіўся яркім доказам паспяховага развіцця маладой беларускай літаратуры.

Літва! — родна зямейка! Ты, маўляў, здароўе,—
Той цябе ашанцуе, каму безгалоўе!
Хто жыў калісь на ніўцы тваёй, як у раі,
І вось крывава роніць слёзкі у чужым краі!
Цяпер-то, як ты красна, я чую, я бачу
І апішу, бо горка ўсцяж па табе плачу!

З патаемных глыбінь душы, нібы ўласныя, выдыхнуты па-беларуску ўзнёслыя першыя радкі эпапеі. Марцінкевічаўскі «Пан Тадэвуш» — першы айчынны пераклад ад часоў Францішка Скарыны, уваскрашэнне нацыянальных перакладчыцкіх традыцый, жорстка абарваных цяжкаю хадюю гісторыі на беларускай зямлі. Ён лексічна дакладны, хоць сама форма, паколькі літаратурная мова была нераспрацаваная, недакладная, можна сказаць, нават спрошчаная і ў нейкай меры наіўная. Нягледзячы на замену перакладчыкам нейтральнага, абстрактнага, што сустракаецца ў паэме, спецыфічна народнымі паняццямі, пераклад даносіць агульную настраёнасць эпапеі Міцкевіча, засведчыў паспяховае стаўленне беларускай літаратуры XIX ст., прадэманстраваў глыбіню разумення пачынальнікам неабходнасці пошуку новых шляхоў для яе паўнакроўнага развіцця. Дунін-Марцінкевіч адразу спрабаваў паставіць яе ў шырокі кантэкст еўрапейскіх літаратур.

Канфіскаванае перастварэнне міцкевічаўскага «Пана Тадэвуша» стала апошняй друкаванай кнігай пісьменніка на беларускай мове. Адзіны апублікаваны ім на мяжы 1860-х гг. твор — паэма на польскай мове «Люцынка, альбо Шведы на Літве» — датуецца 1857 г. Паэма напісана ў лепшых традыцыях польскага рамантызму XIX ст. і тыпалагічна блізкая да твораў А. Мальчэўскага «Марыя» (1825) і С. Гашчынскага «Канеўскі замак» (1828). У «Пралогу» чытачоў не магло не ўсхваляваць глыбокае пачуццё сыноўняй любові да роднай зямлі, выказанае аўтарам:

Божа наш! Ты шымнуў на зямлю чалавека,
І няшчасця бярэмя і шчасця ад веку
Ты прызначыў яму, выганяючы з раю,—
Як жа ў смутак душы яго любасць да краю
Ты уліў? І чаму ён ля роднае нівы
Адчувае і вольным сябе і шчаслівым?

Пераклад С. Дзяргая

¹ Падпісчыкамі.

Убачыць у мясцовай легендзе пра разбураную святыню далёкае роднай старонкі, кроўна знітаванай з сучаснасцю, узяць з мінулага агонь, а не цяжар разбітых мар і страчаных надзей, зразумець і здолець перадаць нашчадкам сэнс урокаў гісторыі — вось тое, што, паводле паэтавага прызнання, вадзіла ягоным пяром кожны раз, калі ён звяртаў позірк у мінулае. Адчуванне гісторыі — асноватворнае для пераемнасці літаратурных традыцый. У «Эпілогу» паэмы «Люцынка, альбо Шведы на Літве» гучыць аднолькавы, што і ва ўступе да «Багаславёнай сям'і», матыў: памятай, нашчадак, тут, пад кожнай пядзю роднай зямлі, ляжыць святы прах далёкіх продкаў, жыццём плацілі яны за волю Радзімы, за яе будучыню.

Дужа неспрыяльныя для будучыні новай беларускай літаратуры грамадска-палітычныя ўмовы парэформеннага перыяду не дазволілі Дуніну-Марцінкевічу працягваць выдаваць уласныя зборнікі. Тым не менш да пачатку 1860-х гг. яго імя ўсё часцей і часцей згадвалася пры характарыстыцы нацыянальна-вызваленчага і культурна-грамадскага руху беларусаў, атаясамлялася з назвай «Беларусь», гэтаксама як постаць аўтара несмяротнага «Кабзара» з «нэнькай-Украінай». Асобную персаналію В. Марцінкевічу прысвяціў у сваёй вядомай энцыклапедыі Самуэль Аргельбрант (1864). Станоўча адгукнуўся пра яго ў кнізе «Пра літаратуры братніх славянскіх народаў» вучоны, публіцыст, літаратар Адам Кіркор¹.

Ад імя цэлага народа Дунін-Марцінкевіч выступіў з адкрытым лістом у «Gazecie Polskiej» (1861). Паэт прыўзняў заслону над супярэчнымі адносінамі да беларускай мовы, літаратуры, а значыць, і да самога народа, распаўсюджанымі нават у дэмакратычным асяроддзі: «Ці ж трэба здзіўляцца, што ніводны польскі орган перыядычнага друку, нягледзячы на амаль стогадовыя намаганні, не здолеў зрушыць гэтага люду? Хіба мог які-небудзь такі орган дайсці да слыху і пераканаць селяніна, якому не давалі нават магчымасці авалодаць польскай мовай, які, паліваючы крывавым потам нівы сваіх паноў, не меў часу для разумовых заняткаў? Калі іншы раз гучанне матчынай гаворкі даходзіла да прагнага вуха бедака, то гэта былі пагрозы і лаянкі». Падтрымліваючы салідарысцкія настроі, пісьменнік нікольні не прыбядняў ролю народа ў будучых нацыянальна-вызваленчых бітвах: «Яшчэ ёсць час, каб нашы грамадзяне спахапіліся і, утвараючы школкі, прытулкі і прыносячы іншыя магчымыя ахвяры, імкнуліся гэтую малодшую браццю сваю, якая ўмее быць удзячнай, прытуліць да сэрца і для ўсеагульнага дабра з ёй моцна аб'яднацца». Улоўліваючы пагрозы подых ва ўзбунтаваным

¹ Kirkor A. O literaturze pobratymczych narodów słowiańskich. (Odczyty publiczne w muzeum techniczno-przemysłowym w Krakowie). Kraków, 1874.

самымі палярнымі інтарэсамі грамадстве, паэт свае словы выношваў, шліфаваў цяжкімі хвалямі народнай стыхіі.

Паўстанне 1863—1864 гг. спарадзіла вольную беларускую трыбуну — нелегальную газету «Мужыцкая праўда» на чале з легендарным Кастусём Каліноўскім. Разам з газетай у перадпаўстанне з'явіўся шэраг ананімных нелегальных брашур і рэвалюцыйных пракламацый: «Гутарка старога дзеда», «Гутарка двух суседаў», «Перадсмяротны разговор пустэльніка Пятра», перакладзены на беларускую мову гімн «Божа, што Польшчу...» і інш. Паказальна, што ўсе з пералічаных пракламацый агенты тайнай паліцыі прыпісвалі Дуніну-Марцінкевічу¹. У асобе Марцінкевіча беларуская літаратура паўставала літаратурай дэмакратычнай, антыўрадавай, антыкаланіяльнай. Прынамсі, царскія сатрапы не маглі дараваць пісьменніку відавочную «крамольную» сувязь: у бунтарнай «Мужыцкай праўдзе» і ў яго творах героі размаўлялі на адной мове. З'яўленне беларускіх пракламацый суадносілася ў жандараў з імем Беларускага Дудара недарэмна.

Будучы па сваіх поглядах бліжкім да шляхецкіх рэвалюцыянераў, пісьменнік, як і ўся яго сям'я (асабліва дачка Каміла, высланая ў Салікамск), меў дачыненне да вызваленчага руху пачатку 1860-х гг., у 1861-м удзельнічаў у вандроўцы Уладзіслава Сыракомлі ў Варшаву з выразным «мяцежніцкім» настроем, вынікам якой для абодвух літаратараў магла стаць беларуская паэма пра варшаўскі расстрэл дэманстрантаў «Плынуць вятры ад паўночы...»². У 1863 г. «паўстанцы знаходзілі ў Люцінцы падтрымку, сам пісьменнік на пачатку ўзброенага выступлення знік з дому» (Г. Кісялёў). У кастрычніку 1864 г. В. Дунін-Марцінкевіч быў арыштаваны ў мястэчку Свір Свянцянскага павета і этапіраваны ў Менск. Больш за год адседзеў у турме, пакуль вялося следства. Сур'ёзных абвінавачванняў улады давесці не здолелі, і ў снежні 1865 г. пісьменнік быў вызвалены з турмы з жорсткай умовай бязвыезнага прабыцця ў Люцінцы пад строгім наглядам паліцыі.

Агульная панарама трагічных падзей паўстання 1863—1864 гг. дапамагае ўзнавіць доўгі, поўны пакутлівых роздумаў шлях Дуніна-Марцінкевіча да стварэння свайго лепшага твора — камедыі «Пінская шляхта» (1866). Яна паўставала на крута замешаным пачуцці горкага расчаравання ў тым, што стагоддзямі лічылася каштоўнасцю, вартасцю цэлага саслоўя — званне «шляхціца». Колісь яно надавалася за гераізм на ратным полі, потым стала перадавацца па спадчыне, разам з «рухомай і нерухомай» маёмасцю і ў рэшце рэшт здэградзіравала. У XIX ст.

¹ Кісялёў Г. Сейбіты вечнага: Артыкулы пра беларускіх пісьменнікаў і дзеячаў рэвалюцыйнага руху 1863 года. Мінск, 1963. С. 133—136, 171.

² Кісялёў Г. Сыракомля ці Дунін-Марцінкевіч?: Невядомая беларуская паэма пра варшаўскія падзеі 1861 года // ЛіМ. 1996. 2, 9 жн.

шляхціцу з любой, самай нязначнай часам нагоды абавязкова належала мець «высочайшее подтверждение» дадзенай прывілеі: ці гэта набыццё дваровай душы, уладкаванне сына ў гімназію або атрыманне ордэна.

Адпакутаваўшы больш за год у турэмнай катойні і ўрэшце выпушчаны з цагельных лёхаў, пісьменнік выйшаў адтуль нязломным, бо «чалавек без пакут — трава» (В. Быкаў). Хоць царызм не выпусціў пісьменніка з сваіх учэпістых лапаў і пільнага позірку, асудзіўшы на шматгадовы паліцэйскі назірк у Люцінцы, зрабіўшы з родавага маёнтка жандарскі астрог, але, як вядома, дома і родныя сцены натхняюць! Ведалі б маскальскія сатрапы, што такому няўрымсліваму творцу, як Марцінкевіч, «аселасць» толькі ў руку! Што яна паспрыяе нараджэнню несмяротнай «Пінскай шляхты». Вымушаная ізаляцыя (горка такое й дапускаць!) пайшла драматургу на карысць¹. Штосьці падобнае намагаліся засведчыць «вернападданыя» сябры Пушкіна ў лёсе расійскага генія: «Я полагаю, что император Александр I, заставляя его жить долго в Михайловском, много содействовал к развитию его гения. Там, в тиши уединения, созрела его поэзия, сосредоточились мысли, душа окрепла и осмыслилась...»² А наступнік Дуніна-Марцінкевіча, паэт Максім Танк, у сваіх дзённіках рэфлексаваў: «Можа, і слушна калісьці іспанскі кароль на пытанне французскага караля, як жыве Сервантэс, адказаў: «Бяда і нястача спрыяюць развіццю таленту». У нас гавораць: «Галодны певень раней спявае». Але ж нам вядома, «колькі талентаў звялося» ў цяжкіх умовах нястачы і няволі»³.

Абурэнне, горыч, усведамленне гістарычнай асуджанасці, выраджэння шляхты як сацыяльнага саслоўя вылілася ў Дуніна-Марцінкевіча ў ачышчальны смех, ім запоўнена кожная старонка «Пінскай шляхты». Завязка дзеяння застаецца нібы за кадрам, і глядач прысутнічае, сочыць за высвятленнем канфлікту. Ён, гаворачы словамі з «судовага дэкрэту» Кручкова, у наступным: «Иван Тюхай-Липский назвал Тихона Протосовицкого мужиком; тот за такую обиду побил Липского, на что сей последний представил и свидетелей».

Сатырычнае завастрэнне з дапамогай гратэску дазваляе таксама яскрава ўбачыць псіхалогію паводзін царскіх акупацыйных адміністрацый Кручкова і Пісулькіна. Ім, чыноўнікам, прыбылым на «суд

¹ Палічым такое за няўдалае дасціпнічанне, нагадаўшы, што прыкладна ў гэты час (1862—1863) у турэмных варунках з'явіўся таксама геніяльны раман М. Чарнышэўскага «Што рабіць?».

² Керн А. П. Воспоминания о Пушкине // Друзья Пушкина: Переписка. Воспоминания. Дневники. В 2 т. М.: Правда, 1985. Т. 2. С. 235.

³ Гэтая ж думка аформлена Максімам Танкам і па-іншаму: «Адказ іспанскага караля каралю французскаму, які цікавіўся лёсам Сервантэса: «Калі неабходнасць змушае яго да пісання, дык, дальбог, хай ніколі не знае дастатку, каб праз свае творы, сам бедны, узбагаціў цэлы свет».

правы» ў глухі палескі кут, няма ні законаў, ні абмежаванняў. Цытаваныя ж Кручковым на памяць параграфы і ўказы («сообразно указу всемилостивейшаго государя Петра Великого, в 1788 году марта 69-го дня последовавшего и применяясь Статуту Литовскому раздела 5-го, параграфа 18-го...») — гэта шырма, фігавы лісток і нічога больш, якія, аднак, у вачах фанабэрлівых і цёмных шляхцюкоў здаюцца незлічонымі «божымі прыказаннямі». Нездарма міністр юстыцыі царскай Расіі Д. Трашчынскі (1754—1829) яшчэ на пачатку XIX ст. выказаўся пра свой дэпартамент, безнадзейна аплецены хабарніцтвам, непрыхаваным лісліўствам, самаволяй: «Сие море великое и пространное, в нем же гадов несть числа».

Галоўная сіла, што развівае сюжэт камедыі,— страх. Страх перад некаранаваным каралём, «вярхоўным суддзёю Пінскага павета» станавым прыставам Кручковым, які з’явіўся высветліць «состав данного уголовного преступления». Асабліва глыбокі страх жыве ў свядомасці прадстаўнікоў старэйшай генерацыі пінскай ваколічнай шляхты, у паралічным палоне страху і іх дзеці — закаханыя Марыся і Грышка. На нейкі момант нават з’яўляецца думка, што і Кручкоў, чынячы самасуд, і ваколічная шляхта разумеюць, які год на дварэ і тым болей колькі дзён у месяцы. Аднак бакі ўсведамляюць вынікі непадпарадкавання царскім указам, былым і існуючым. Прыстаў Кручкоў для пыхаватай шляхты ні больш ні менш — «Найяснейшая Корона». Паважным зваротам драматург нібы падкрэсліваў сувязь паміж судовым кручкатворам, гразою Пінскага краю і самадзержцам, што трымаў у страху і пакоры аграмадную імперыю.

Тут да месца згадаць факт падабенства звароту «Найяснейшая Корона» з адным з «Тлумачэнняў» А. Міцкевіча да эпапеі «Пан Тадэвуш». Радок 576-ы першай кнігі паэмы, дзе ідзе размова пра паляўнічую спрэчку асэсара і рэента (натарыуса), Адам Міцкевіч каменціруе: «Асэсары складаюць земскую паліцыю павета. Згодна з указам, часам бываюць выбраныя дваранствам, часам прызначаюцца ўрадам; гэтыя апошнія называюцца “кароннымі”»¹.

У адной з аўтарскіх рэмарак камедыі беларускі драматург генеалогію мянушкі прыстава Кручкова выводзіць з аналагічных гістарычных рэалій: «Даўней асэсары, або засядацелі, што цяпер станавыя прыставы, адны выбіраліся падчас дваранскіх выбараў, другія прызначаліся ўрадам, што называлася «ад кароны», і таму апошніх пінская шляхта велічала «Найяснейшай Коронай».

Ідэнтыфікацыя аўтарскага тэксту камедыі «Пінская шляхта» пралі-

¹ Mickiewicz A. Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie. Ilustrował Tadeusz Gronowski. Warszawa, 1971. S. 380.

вае святло на новыя грані творчай індывідуальнасці Дуніна-Марцінкевіча. Таленавітаму камедыёграфу падуладнай была не толькі арыгінальная пабудова сюжэта сатырычнай камедыі, але і апрацоўка дыялектаў розных рэгіёнаў Беларусі. Сучаснай дыялекталагічнай навукай беларускія гаворкі падзяляюцца на дзве асноўныя групы: паўночна-ўсходнія і паўднёва-заходнія. У значнай колькасці апошніх вылучаецца падгрупа паўднёвых дыялектаў. (Паказальна, што гэтыя гаворкі Я. Карскі называў «беларуска-палескімі».) Да іх характэрных рыс можна аднесці наступныя: прысутнасць дыфтонгаў у націскных закрытых складах (*лі'ес, п'іеч*), вымаўленне *-у* замест *-ы* ў націскных складах (*вурас'лі, кабулка*), распаўсюджанае саканне (*мыўса, байўса*).

Аднак такой гаворкі, на якой паўстала несмяротная «Пінская шляхта», у Палескім краі сярод 32 дыялектаў — не існуе. Вось яе невялічкі ўзор: *«Ратуй, ратуй, панэ Куторга! Марысю ты ладам угомоніш — чоловик такі разумны! Як подпустыш іой лісточкі, як подпывэш сэлезніом, так вюн ена и разпывэтса»*.

Аўтэнтнык «Пінскай шляхты» засведчыў: у «пурытанізме» Дуніна-Марцінкевіча абвінаваціць нельга. Мова яго твора — сплаў розных дыялектычных рыс. Сваёй творчасцю пісьменнік паклаў пачатак і новай беларускай літаратуры, і станаўленню новай беларускай літаратурнай мовы. Наколькі складанай праблемай паўставаў працэс развіцця літаратурных моў у перыяд адраджэння славянскіх літаратур, ілюструе гісторыя станаўлення балгарскай літаратурнай мовы: у сярэдзіне XIX ст. этнонім *балгарын, балгары* меў больш чым восем варыянтаў напісання.

Аўтэнтнык камедыі дазваляе з упэўненасцю гаварыць пра ўплыў украінскай драматургіі на творчасць Дуніна-Марцінкевіча; на працягу XIX ст. кантакты паміж суседнімі літаратурамі завязаліся досыць трывала¹. Адзначаная сувязь выяўляецца не толькі ў моўнай імітацыі. У параўнальна-гістарычным аспекце назіраецца падабенства камічных прыёмаў, характар паводзін персанажаў у «Пінскай шляхце» з п'есай Івана Катлярэўскага «Наталка-Палтаўка» (1819), з камедыяй Рыгора Квіткі-Аснаўяненкі «Сватанне на Ганчароўцы» (1836) і інш.

Аднак камедыю Дуніна-Марцінкевіча ад твораў тагачасных украінскіх драматургаў адрознівае вастрэня, злабадзённасць, паслядоўнасць у выкрыцці царскага бюракратычнага суда, усёй парэформеннай рэчаіснасці. Драматург паказваў паразітычную сутнасць каланіяльнага чыноўніцтва, яго прадажнасць, востра высмейваючы пры гэтым і каставую абмежаванасць пінскай шляхты. Сатырычная скіраванасць «Пінскай шляхты» абумоўлена жанравым выбарам твора, названага

¹ Вядома, што ў 1840—1850 гг. тэатральныя п'есы ў Менску ставіліся на трох мовах — рускай, польскай і ўкраінскай. Гл.: Няфёд У. І. Гісторыя беларускага тэатра. Мінск, 1982. С. 51.

Дуніным-Марцінкевічам «фарсам-вадэвілем». Беларускі драматург мог арыентавацца на лепшыя ўзоры вадэвільнага жанру, створаныя ў рускай літаратуры першай паловы XIX ст. («Пецябургскія кватэры» Ф. Коні, «Актор» М. Някрасава і інш.). Зварот пісьменніка да вадэвільнага жанру адлюстроўвае далейшае развіццё таленту Марцінкевіча-драматурга; генетычна вадэвіль блізкі да камічнай аперэты.

Зацікаўленасць В. Дуніным-Марцінкевічам «небяспечнай» судовай тэматыкай невыпадковая (згадаем прыведзенае вышэй выказванне міністра Трашчынскага): большую палову свайго жыцця Вінцэнт падрабляў «прыватным адвакатам», не маючы на тое адпаведнага патэнтна-дыплама. Таксама не павінен бянтэжыць і факт стварэння драматургам сваёй найлепшай камедыі «на пінскай гаворцы». Апошнюю акалічнасць можна вытлумачыць працэсам станаўлення нацыянальнай літаратурнай мовы, а не проста бояззю цэнзуры. «Пінскай шляхтай» драматург «удала падхапіў традыцыі літаратурнага жыцця Палесся XVIII ст.» (А. Мальдзіс). Гістарычная заслуга В. Дуніна-Марцінкевіча ў тым, што падчас складанага працэсу адраджэння беларускага прыгожага пісьменства ён аздобіў тады яшчэ не шматколерную агульнанацыянальную літаратурную палітру адметнымі фарбамі самабытнага этнічнага рэгіёна Беларусі — Палесся.

Пасляпаўстанцкі тэрор акупацыйных улад на Беларусі, у выніку якога ўтварылася невыносная грамадска-палітычная атмасфера, не спрыяў развіццю не толькі беларускай літаратуры. Гэта быў час, калі пахіснуліся шэрагі самых перакананых дэмакратаў. Характарызуючы ўсталяваную пасля крывавага разгрому паўстання 1863—1864 гг. у Паўночна-Заходнім краі грамадска-культурную атмасферу, рускі пісьменнік Фёдар Рашэтнікаў (жывучы, дарэчы, у Брэсце) занатаваў у дзённіку 12 верасня 1866 г. (у год напісання «Пінскай шляхты»): «Мураўёў памёр, аднак справы літаратурныя і пасля яго смерці не палепшыліся, а, здаецца, будуць ісці ўсё горш і горш. Прычын шукаць няма чаго: галоўныя літаратурныя дзеячы, як трэба разумець, западозраны ў кепскіх поглядах... урад іх душыць так, што яны прадбачаць: літаратуру заб'юць, а калі і застанецца літаратура, дык казённая... І мы перажываем цяпер цяжкі час,— цяжкі таму, што казаць праўду нельга, а хлусню, фантазію пісаць не хочацца»¹. Таму невыпадкова, што хоць у 1867 г. Дунін-Марцінкевіч памкнуўся надрукаваць «Быліцы, расказы Навума» рускім шрыфтам у «Віленском вестнике», аднак ягоная спроба засталася толькі спробай. Гэтаксама як подступамі-марамі засталіся планы сяброў і прыхільнікаў паэта (Я. Карловіча, А. Ельскага)

¹ Решетников Ф. М. Полн. собр. соч.: В 6 т. Свердловск, 1948. Т. 6. С. 299—300.

адносна выдання твораў В. Дуніна-Марцінкевіча за мяжою (у Бруселі і Лейпцыгу).

Тым не менш у складанай, задушлівай атмасферы, усталяванай на Беларусі ў пасляпаўстанцкія гады, Дунін-Марцінкевіч стварае светлую, элегічную паэму «З-над Іслачы, або Lekі на сон» (1868), вытрыманую ў лепшых традыцыях польскай рамантычнай паэзіі, у прыватнасці А. Міцкевіча. Гэтая паэма — найбольш гарманічны твор паэта. Талент ягоны раскрываецца тут эпічна і мудра, прымірэнча: мала жыць у згодзе з прыродай, трэба жыць і ў згодзе з людзьмі. Разам з тым у элегічнае гучанне паэмы — лебядзінай песні па незваротна адыходзячых шляхецкіх засценках, дзе ў нязмушанай гамане вечаровай парою перад камінам або чалеснікамі печы яшчэ цепліліся братэрскія пачуцці і шанаваліся традыцыі бацькоў-прадзедаў, прарываюцца трывожныя акорды, народжаныя сучаснай эпохай, зусім непадобнай на эпоху «апошняга наезду на Літве», апаэтызаваную ў «Пане Тадэвушы». Капіталізм набіраў імпульс. У паэме «Lekі на сон» упершыню ў гісторыі новай беларускай літаратуры паўстаў тып прадпрымальніка, «чумазага» — правобраз будучых герояў М. Салтыкова-Шчадрына, ягоных «нудушек и деруновых», правобраз багушэвічаўскага Барткі Саска з драпежніцкай псіхалогіяй рабаўніка-спажыўца:

Другі яснавяльможны пан з паноў Сабковіч,
Ахрышчаны ў суседстве імем Дарабковіч.
Гадоў таму са дваццаць — бедачок хлапчына
У выцертай сярмяжцы, збедненая міна,
Бывала, гоніць статак хмызнякамі з пугай,
Пасля ўжо гаспадарыць, тэпае за плугам,
Далей, асветы хцівы, штараз разумнее,
Ужо чытае кніжку, падпісацца ўмес.
Праз колькі год, глядзіш, уцёрся ў аканомы,
За тымі ўдачамі ў магнацкі дом вядомы
Якімісьці там спосабамі ўшрубаваным
І так замыліў вочы, што замацаваўся
На неблагой арэндзе....

Пераклад П. Бітэля

Псіхалогія паводзін Сабковіча ў паэме і іншых яго «сабратаў па духу» аднолькавая, паколькі аднолькавая мадэль грамадскіх адносін. Таму «супадзенне» біяграфіі Сабковіча з біяграфіямі шматлікіх герояў, скажам, выведзеных у раманах Бальзака, невыпадковае. Малады комі-ваяжор Цііе з рамана «Гісторыя велічы і падзення Цэзара Бірато», што прайшоў шлях ад прыказчыка парфумнай лаўкі да буйнога фінансавага гешэфтмахера, гандляра, — адзін са шматлікіх «духоўных братоў» Сабковіча. Клапарон, партнёр Цііе па махінацыях, не хавае правіл, дзякуючы якім плавае ў жыццёвых вірах: «Я прытрымліваюся прынцыпаў... якія выкарыстоўвае вялікі чалавек, вырашальнік лёсаў аўстрыйскага

каралеўскага дома! Вось ужо сапраўды малайчына! Захоўваць, каб набываць, і галоўнае — набываць, каб захоўваць... Цалкам падзяляю меркаванне князя Метэрніха і ганаруся тым!»¹ Па прыкладу рэаліста Бальзака Дунін-Марцінкевіч у духоўныя настаўнікі Сабковіча залічвае Клеменса Метэрніха; у пазамінулым стагоддзі імя аўстрыйскага канцлера служыла змрочным сімвалам дыпламатычнага інтрыганства і беспрынцыповасці: «...Справа паказала, // Што скарыстаў з навук Метэрніха нямала, // Бо веў палітыку сваю ён там разумна, // Нібы сваё, збіраючы з палёў і гумнаў».

Будучы нашчадкам палітыкаў, што здзейснілі ганебны падзел Рэчы Паспалітай, аўстрыйскі дзеяч у пашырэлай дзяржаве ўдала веў тактыку «бізуна і перніка», час ад часу выказваючы «спачуванне» тубыльцам на захопленых абшарах. Алегарычна гучыць у паэме гісторыя з велікоднай бабкай-пірагом; яна магла б «паў-Еўропы» здзівіць сваёй пекнасцю, аднак стала здабычай сабакі. Чытаючы паэму ў рукапісе, сучаснікі і суседзі Дуніна-Марцінкевіча не маглі не атаясамляць «Элегію на смерць Велікоднай бабкі» з трагічнымі падзеламі Рэчы Паспалітай паміж Аўстрыяй, Прусіяй і Расіяй.

У апошнім, вядомым нам сёння творы Дуніна-Марцінкевіча — камедыі «Залёты» (1870) — тэма соцыумнага расслаення парэформеннай вёскі атрымала далейшае мастакоўскае асэнсаванне. У ім драматург пайшоў углыб па шляху развіцця вобраза Сабковіча, раскрыў характар паводзін і логіку мыслення вясковага багатыра, што кожны дзень жыве ў стыхіі ліхаманкавага ўзбагачэння. Антон Сабковіч прызнае і б'е паклоны толькі аднаму боству — залатому цяльцу, бо лічыць яго ўладу бязмежнай:

Маю грошы, маю я;
Мне ніхто тут не раўня;
Прад маёй машонкай поўнай
Гнецца роўны і няроўны.

Пераклад Янкі Купалы

У працяглых маналогах Сабковіча перад чытачом раскрываецца матывацыя яго поглядаў і ўчынкаў, агіднасць паводзін галоўнага героя: «Ось, напрыклад, шумна ўходжу да панскай салі, поўнай гасцей, дык што ж... прыбліжаюся да пані-гаспадыні, трымаючы левую руку ў кішэні, а праваю, як бы не хочучы, цісну ёй ручку так — па-панску і кажу праз нос: коман ва, як здароўечка, як ідзе гаспадарка, і так далей. [...] Пасля падыходжу да гаспадара, з каторым, як роўны з роўным, цалуюся; далей, усунуўшы ўжо абедзве рукі ў кішэні і як бы не хочучы, бразгаю сумысля ўсыпаным туды золатам, навокал з гары ўзіраюся і з

¹ Бальзак О. Собр. соч.: В 24 т. М., 1960. Т. 12. С. 125.

павагаю [...] ківаю галавою адным ніжэй, другім менш нізка — павэдля багацця і становішча іх...»

Камедыя Дуніна-Марцінкевіча «Залёты» сведчыць, як узмужнеў талент драматурга, майстэрства ў пабудове і развіцці камедыйнага сюжэта, наколькі рознакаляровай стала мастацкая палітра пісьменніка. У камедыі заўважаецца нетрадыцыйны падыход драматурга да характарыстыкі персанажаў. Суддзя Сакальніцкі павінен, здавалася, згодна з канонамі класіцызму, прадэманстраваць «сакалінасць», «зоркасць», пільнасць, адразу раскусіць, што за дзялок-прайдзісвет набіваецца да яго ў зяці, але аж да фінальнай сцэны паводзіць сябе, ну, зусім не па-сакалінаму. Затое ў адмоўнага персанажа п'есы Сабковіча, празванага Дарабкевічам, прозвішча і мянушка падкрэсліваюць прыхаванае нутро новаспечанага прадстаўніка парэформеннай вёскі. У перакладзе з польскай мовы «sobkiewicz» азначае «эгаіст», «сабедбаец», а «dogobkiewicz» — «выскачка», «нуварыш» (літаральна «новы багач»).

Сярод станоўчых персанажаў камедыі — парабак Пятрук. Манерамі паводзін, характарам рэплік, псіхалогіяй ён блізкі селяніну з беларускіх інтэрмедый XVII—XVIII стст. Менавіта ў яго дыялогах раскрываецца агіднасць учынкаў і задум «ясна пана Сабковіча». Адзін з маналогаў-аповедаў Петрука адасоблены, нібы «вывальваецца» са зместу п'есы, прэтэндуючы на самастойнасць — апавяданне пра ўбачанае ім у Вільні. Найвялікшае ўражанне на Петрука зрабіла салдацкая муштра на пляцы: «Праўда! бачыў я адно дзіва цікавае: бачыў, як маскалі муштруюцца». Пабачанае на віленскіх вуліцах Пятрук параўноўвае з апавяданнямі, чутымі ў далёкім маленстве ад свайго дзеда, які «быў не тутэйшы, а заходзіў із-пад Кіева». Паслухаем тыя ўспаміны: «Бывала, стары як раздабрухаецца, а прыпомніць старыну, так вось кажа: «Гай!.. гай!.. брацікі, ня машка на свеце, як то калісь, слаўнай памяці, за гатманшчызны! Як баш — войска наша сабярэцца ў кучу. Не знала яно, што то — «стой» і «не шавяліся». Бывала, пры Хмяльніцкім-атамане стоўпіцца пад ясным украінскім небам сіла казацкая — палкі Чарнагорскі, Палтаўскі, Гуманскі, Гранаўскі, Пяцігорскі і Каняўскі. Казакі ў шапках сівых з краснымі галавіцамі — вось мак, цвітуць! [...] Так, бывала, мудра расказуе, што і сцяміць нязмога!»

Рэдкі для новай беларускай літаратуры выпадак прадстаўлення слова братняму ўкраінскаму народу! Каларытная мова (характэрны зварот «гай! гай!» сустракаецца ў творах С. Гулака-Арцямоўскага, Р. Квіткі-Аснаўяненкі, М. Крапіўніцкага і інш.), пералічаныя маларускія палкі, абмалёўка традыцыйнай казацкай вопраткі — усё гэта, згодна з аўтарскай задумай, павінна стварыць у чытача непадробнае ўражанне сустрэчы з Украінай. Звернемся да ўкраінскай літаратуры, у прыватнасці

да аднаго з яе найвыдатнейшых помнікаў — «Энеіды» І. Катлярэўскага. У 4-й частцы парадыйнай паэмы цікаўны чытач сустрэне аналагічны малюнак казацкага войска:

Так вічнай пам'яті бувало
У нас в Гетьманщині колись,
Так просто військо шиковало,
Не знавши: стій, не шевелісь;
Так славнії полкі козацькі
Лубенський, Гадяцький, Полтавський
В шапках, було, як мак, цвітуць.
Як грянуть, сотнями ударять,
Перед собой списи наставлять,
То мов мітлою все метуть¹.

Як украінскі паэт перад апісаннем войска звяртаўся да музы «панночкі парнаськой», каб тая дапамагла ўзнавіць «мундири, зброю» ў войску лацінян і ўкраінскіх казакоў, так і Дунін-Марцінкевіч, відаць, з-за няведання канкрэтных рэалій, але імкнучыся да праўдзівасці ў абмалёўцы казацкага войска, звярнуўся да знакамітай паэмы аднаго з пачынальнікаў новай украінскай літаратуры. Магчыма, адзначанае «запачынальнікаў» выклікана ўпэўненасцю беларускага драматурга ў агромністай папулярнасці шырокавядомай парадыйнай паэмы, і выкарыстанне ім апісання казацкага войска нібыта дапамагала чытачам пазнаць «сапраўдную» Украіну. Аднак аналагічная карціна ў Дуніна-Марцінкевіча атрымалася псіхалагічна глыбей, па-мастацку завострана. Казацкае войска — увасабленне вольнай Запарожскай Сечы — беларускаму драматургу спатрэбілася для кантрастнага супастаўлення з бяссэнсавай муштрою ў царскай арміі. Апальны літаратар з Люцінкі асмельваецца на блюзнерскае, з афіцыйнага пункту гледжання, асэнсаванне імператарскага герба — двухгаловага расійскага арла: «Чэраз плечы перавешаны ў іх белы стрычкі, а на галавах такія шапкі, як макатры. Але ж то мне было вельмі дзіўна, што на перадзе ў тых шапках вось галавешкі старчалі. На лбе якаясь у іх птушка із масендза да з двума галавамі — няведама якая: — чы сыч, чы сава, чы загуменная варона? Бог яе згадаў бы».

У 1915 г. у рэцэнзіі на першую пастаноўку «Залётаў» на віленскай сцэне Янка Купала выказаў пэўныя негатыўныя адносіны да разгледжанага твора. Максімалізм вядомай купалаўскай ацэнкі тлумачыцца шэрагам прычын: па-першае, асаблівае ўспрыняцця рэцэнзентам тэатральнай пастаноўкі, паколькі паэт з'яўляўся гледачом аперэткі, а не камедыі; па-другое, спецыфічнае грамадска-палітычнае становішча на Беларусі (яно характарызавалася абвастрэннем сацыяльнай і нацыянальнай барацьбы напярэдадні Кастрычніцкага перавароту); па-трэцяе,

¹ Котляревский И. Енеида. Київ, 1982. С. 173.

узроўнем развіцця новай беларускай літаратуры пачатку ХХ ст., што ўжо дасягнула значных поспехаў і ставіла перад сабою больш складаныя ідэйна-мастацкія задачы. Наколькі высока цаніў і разумеў Купала значэнне творчасці Дуніна-Марцінкевіча, сведчыць верш «Памяці Вінцука Марцінкевіча», дзе народны Пясняр даў аб'ектыўную ацэнку духоўнай спадчыны папярэдніка, падкрэсліў вялікае значэнне яго дзейнасці для развіцця культуры і літаратуры беларускага народа.

У камедыі «Залёты» Дунін-Марцінкевіч закрануў шэраг маральна-філасофскіх і сацыяльных праблем. Надзейным сродкам для рэалізацыі мастакоўскіх задум пісьменніка з'явіўся рэалізм, які ўсё мацней праступаў на творчых палотнах Дуніна-Марцінкевіча парэформеннага перыяду. Аналізуючы гэты перыяд, можна ўбачыць: новая рэчаіснасць ставіла перад беларускім пісьменнікам новыя задачы, якія для свайго вырашэння патрабавалі пошуку новых мастацкіх сродкаў.

У Дуніна-Марцінкевіча былі таленавітыя папярэднікі і сучаснікі. Аднак ніхто з іх не стаў «на падрыхтаваны для яго гісторыяй п'едэстал. Чаму? А таму, што ў толькі што пачатай справе апрача лёгкага адчування патрэбна яшчэ вялікая праца. Трэба было заімпаанаваць грамадству хаця б прыблізнай саліднасцю прадукцыі, трэба было даць шмат загалоўкаў, багата друкаваных старонак і, нарэшце, трэба было да канца працягваць справу, непахісна стаяць на сваім месцы. Гэтага не магло зрабіць першае пакаленне, дык гэта зрабіў Марцінкевіч, якога і лічаць сапраўдным першым беларускім пісьменнікам, першым літаратурным імем на безлітаратурнай Беларусі. У гэтым яго вялікая заслуга, і гэтым ён стаў несмяротным сярод свядомых беларусаў»¹.

Пасля смерці пісьменніка польскі грамадска-палітычны штотыднёвік «Крај» (выдаваўся ў Пецярбургу) змясціў некралог, падрыхтаваны рэдакцыяй на падставе падрабязнай біяграфіі В. Дуніна-Марцінкевіча, дасланай А. Ельскім. Некралог заканчваўся словамі: «Наступныя беларускія пакаленні ўдзячна і сардэчна згадаюць пра яго, калі пасталеюць». Бо менавіта Дунін-Марцінкевіч уклаў у рукі беларускага народа «самую моцную зброю ў барацьбе за нацыянальнасць — уласнае нацыянальнае прыгожае пісьменства, праўда, не магутнае, а такое, на якое ставала яго сіл; ва ўсякім разе, на ёй можна было ствараць будучую літаратуру»².

Усёй жыццёвай пуцявінай, з гонарам пройдзенай па зямлі да апошняга імгнення, і няўрымслівай творчай дзейнасцю паэт увасабляў абуджэнне нацыянальнай свядомасці беларускага народа і здолеў

¹ Палуян С. Лісты ў будучыню: Проза, публіцыстыка, крытыка / Уклад. Т. Кабржыцкая, В. Рагойша. Мінск, 1986. С. 103—104.

² Gołabek J. Wincenty Dunin-Marcinkiewicz — poeta polsko-białoruski. Wilno, 1932. S. 141.

адлюстраваць меру яго мастацкіх вартасцей, заклаў «генетычны код» для далейшага паспяховага развіцця нацыянальнага прыгожага пісьменства.

Людзі смяротныя. Каб ахапіць уласным лёсам усё XIX ст., Марцінкевічу не хапіла паўтара дзесяцігоддзя, у якія на забранай радзіме не палыхнула ніводнага паўстання. Бо збройны супраціў ужо перайшоў у супраціў духу. Паэзія аднаго экс-паўстанца 1863 г. Францішка Багушэвіча, *alias* Мацея Бурачка *vel* Сымона Рэўкі яскравы таму прыклад. Але ягоны вялікі папярэднік застаўся ў ліку першых, патрыярхам сярод айчынных пачынальнікаў.

Хто скупа сее — у таго плён марны; хто шчодро — у таго й плён шчадрэйшы. І яшчэ: *«Хто ў слязах сеяў — жаць будзе ў радасці»*.

Біблейны завет паклаўся на лёс Дуніна-Марцінкевіча, чья слава доўжыцца ў радзімым краі. Перажыўшы трох манархаў найвялікшай імперыі, Дунін-Марцінкевіч стаў сведкам, як пасля забароны акупацыйнымі ўладамі назвы «Беларусь-Літва» (1839) яна зноў, больш чым праз чвэрць стагоддзя, адраділася. Паўстала, як несмяротная птушка фенікс з попелу, і заявіла пра сябе на самым пачатку 1880-х гг. голасам «гоманаўцаў», а пазней вершамі Мацея Бурачка. Так загаварыла пра сябе «Маладая Беларусь» канца XIX ст., узгадаваная і на ягоных кнігах.

За той, маладой Беларуссю 1880-х гг., прыйдзе новая «Маладая Беларусь» пачатку XX ст., нашаніўскі прыплодак якой таксама гадаваўся «па падраных кніжках Марцінкевіча» (Алесь Гарун)¹. І ўжо гэтая генерацыя «Маладой Беларусі» прычакае ўрэшце прызнання незалежнасці той краіны і таго народа між Бугам, Бярэзінай, Дзвіной, Дняпром, Іслаччу, Нёманам, Прыпяццю, Шчарай... ідэолагам якога ў сваіх творах быў і застаўся Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч.

Так, ідэолагам. Бо літаратура (праўдзівая і таленавітая) — найлепшая ідэалогія, непадуладная часу. «Старэе ўсё, апрача таленту» (Ніл Гілевіч).

200-годдзе патрыярха новай беларускай літаратуры, які нарэшце прычакаў у сябе на радзіме выдання сваёй усёй (што ацалела) творчай спадчыны, — найяскравы таму доказ.

Язэп Янушкевіч

¹ Пасля смерці пісьменніка не было каму перавыдаваць тыя зборнічкі; ды і проста іх забаранялі.

ДРАМАТИЧНЫЕ ТВОРЫ

Мария (перебивая): И в дастъ отъ кого это повед
 за? — отъ старости! — Да ты бже поради
 стары, — поради до дщукателъ нэрзятатъ
 мать, а молитвакъ Богу, щобъ дай спаси

Утсра: Стары, — стары! —

№ 6^м Дуэты

Какаясь му и ладонь стары, —
 Аля вьдрель, — аля зрель! —
 Бюотъ тѣ крышко молитвы,
 Вьшкь тоби вьрой муфьтвы —
 Молитвы камо на шурьвѣ,
 Изъ шуркай вѣ ниль дроброй вьрвѣ,
 У коласельни тоби клднэтур,
 И тавль въ дрозочо слытьтвр

Мария: Бо му лми въ шурьвѣ стары,
 И тавль...

Vertical text on the right margin, possibly bleed-through or a separate column of text, including words like "стары", "молитва", "вирва", "шурьвѣ".

SIELANKA

Opera we dwóch aktach

OSOBY

Karol Latański.

Jan Dobrowicz — jego kuzyn, niegdyś opiekun.

Julia — jego córka.

Bonawentura Wykrętacz — Kommissarz
dóbr Latańskiego.

Urszula — jego żona.

Szczerzecki — poddany uwolniony, zostający na
łaskawym chlebie we dworze.

Jan Gębacz — sługa Latańskiego.

Icek — arendarz w dobrach tegoż.

Naum Pryhaworka — wójt.

Cit i inni wieśniacy płci obojej ze wsi
Latańskiego.

Teatr prezentuje w 1-szym Akcie z prawej strony karczmę, z lewej — krzak wielki róży i gdzieśgdzie drzewa; w 15-tej zaś scenie zmienia się na dwór z innemi folwarcznemi zabudowaniami. W 2-gim Akcie — ogród z dwiema altanami.

Rzecz dzieje się w dobrach Latańskiego.

AKT I

Scena I

Chór chłopów płci obojej

№ 1

Oj biedaż bódzia biedá!
Pryszlá na nas czeredá!
Skażycież dóbry lúdzi,
Da sztó z hétaha bódzi?

Cit

Zakazaúżesz nasz macár,
Jásny, mózny Kamisár,
Sabrátca u karczmú czy u dwor.
Mał, wialik, zdarouú czy chwor,
Wojt usích kójom pahnáu.

Chór

Sztob jon dabrá nia widáu.

Cit

Da i jon siudy idzié,
Jon nam skáże ab biadzié.

Scena II

Ciż i Naum.

(Do Nauma.)

Pánie Wójcie! da szto héta?
Czy mor? czy skańczenie swiéta?

Naum *(z powagą)*

Cícha dúmi! to... kaméta.
A kol chóciesz znać tu wieść,
Każy dwie kwárty padniéść!

Cit

Héjże Pánie Alendáru!
Pastáu nam dwie kwárty háru.

Scena III

Ciż i Icek, arendarz.

Icek

Herste! májes cem płacić?

Cit

A chtoż dáram búdzia pić?
(Do Nauma.)

Ty nasz darahí Naúmie,
Sielá Wójcie, a moj kúmie!
Bardziéja swajéj małwój
Usiéch nas tut zaspakój.

Naum (z powagą recytatiwo)

Stánca tut rázam usie krużkóm,
I padziwícia sie maím słaukóm.

Śpiew

Jak ja paszou — da Kamisára,
Ja tam znaszou — Pána Pisára,
Szto u Radziwiłau dóuha służyu
I zausiehdá dóbrym pánam jon byu.
Jeny kryjkóm — z sabój hamóniać.
Adzin druhóm — paswárkaj zwóniać.
Ja cizskóm, ja mauczkóm, u szczélku hladź,
Aż jany tam sabié nuż prytykác.
Pisar sa swáru — tak zaspiewáu:
«Ty Kamisáru — za mnóha kráu,
Ludziéj ty bez miéry wiélmi hłumiu,
Bez Bóha, bez wiéry i dzior i biu».
Pótym k sabié — tudy zazwáli
Jany mianié — i tak skazáli:
«Wialí ty sabrácca u karczmú ludziám,
Niemáhu wieść jeny paczújuć tam».
I ja filút — z balszóha swiéta,
Zhadáu, szto tut — piéunie, kaméta.
Lúdzi u hórodzie jejé tam źduć
I z hóra traściánku jakújuś pijúć.

Chór

Traściánku pijúc! szto za kaméta?

Czy héta mor, czy kaniéc swiéta?

Oj biedáz búdzia biedá *i t.d.* (Powtarzają.)

Cit (*mówi*). Da was, kúmie! (*Pije do Wójta i podaje jemu.*)

Naum. Znájiesz prymouku? pij, da rózumu nia prapíj. (*Przyjmuje kieliszek i pije.*)

Cit. Skaży nam karalók, da szto héta za kaméta?

Naum. Basz! jaki ty cikún, chóciesz wiédać ab kamécie. Da szto wam ab hétam tałkawác, kalí héta takóje wiélmi balszóje dziwa, takóje wialíkaje, szto ja ab niom i sam niczóha nia prawiédau i skazác nie mahú. Znájiesz pryhaworku: czahóžby plákau ślep, kab wídziau swiet? Da i jab niadziwíusia, sztob wiédau. Dahadáusia tólka, szto nam piéunie hórszaj kátarki niabúdzia, jakúju ad Kamisará ciarpím. Bo znasz prymouku: i odsiúl haraczó i adtúl balaczó. A kali jená k nam prydzia, to piéunia na biadú nászaho háda Kamisará: bo sztoś jon wiélmi ciapiér u kułák zatrubíu; a lótaje! a biéhaje! jakby blókatu najéusia. A Jaśnie Wielmóžny Pan Písar tak na jahó nakryczáu, szto aż mnie u wuszách i ciapiér zwienić.

Cit. A daj Boh, sztob jahó ad nas niaczystaja wyhnała síła! bo kali jon dálej tak nad námi zdiékwacca niapierestánie, to usié duchí wytrasie. Kážuć, szto muzyk chiciór, uráh swaím Panóm i ich abmánuje. Jákke nam być szczyrymi, kali jany z pad nóhcia krou nam wysysájuć i jak z hádam, z muzykóm abchódziacca. A myż taki apósznich sił dabywájem, sztob na ich pryhaci zarabić.

Naum. Mauczy, Cit! nie násze dzieła ab hétam hamanić. Znájiesz prymouku: I sciény májuć wúszy. Ty hamónisz, a jon szmych i tut. Wiédajesz prypawieść: ty z warót, a jon czérez płot; ab wóuku pamóuku, a jon tut; oj nia wier nikamú, a niktó nie abmánie. Bo jak paczúje, czy dawiédajecca Kamisar, to i skúra búdzie u rabócie i apószniaju awiéczku adbiaré. Lapiéj pryszczami zubámi jazyk i klániajsia nízka, pakúl jahó miaciélica at nas wymiacie: bo znasz? pokórnaja cielátka dwie mátki ssieć.

Icek. Nu Cit! cy majes ty hrosy?

Naum. Kalí májesz hrószy, to nia búdziesz bósy.

Icek. Oj! moj ty Naúmka! i ja skazú prymouku: muzyk pijéc, jak u léjecku lijéc; a jak prydziacca płacić, to jak dúrań maucyc. Cy hétak dóbra?

N a u m. Niemá czahó kazác, Pánie Alendáru! rynnú słaucóm jak piarcóm; a szto napíšesz piarcóm, to nia wyrubisz taparcóm.

I c e k. Jano tak, Naúmka! Alez ty Cítacka skazy, cy zaplácis?

N a u m. I pić nia chaczú i hrószy nia płaczú. Znájesz prypawieść: i ryby nia chaczú i adziéżki nia zmaczú.

I c e k (*do Cita*). Ny... kali nie zaplácis, to zakarbúj, a my palícym, i ja prymú starpú siéna, sto u ciebié u adrynce, i jescé na barys kwártu harélki pastáulu.— Herste! cy dóbra? moj Cítacka!

C i t. Basz, niachryszczónaja czartóuskaja siła! pałákamiusia na majó siéna! Ty jak pijáuka usiúb krou z nas wyssau! A woś ja czérez zimú padhadúju ciałúszku, a tam pradám i tabié zapláczú usió, szto nakarbawaú biéłym pa czórnym. Dawáj siudá biéłaje, ja zakarbúju.

I c e k (*dając mu dubeltową krdkę*). Jaki ty dúreń, moj kacháncyk! na stó tabié jejé karmić? ja i tak z drúzby dla ciabié prymú u dóbraj plácie.

N a u m. Cit! niasłúchaj, bo znasz pryhaworku: páńskaja miłaść, żónczyna wiérnaść, drúzba żydoúskaja, usió czertóúskaja.

C i t (*pociągając na ścianie kresę podwójną*). Szto za niaczystaja siła, zdajécca raz paciahnúu, a báciiycca jakby naszłósia dwa karby.

I c e k. Stob ciabié parális uziáu, moj ty miłenki! tabié at wódki usió dwóicca; tyz raz paciahnúu.

C i t. A moa i tak.

N a u m. Kum! a kum! łze żyd sabáka, niabúdź dúrań: bo znasz pryhaworku: pawier żydú na swajú biadú.

C i t (*odpychając Nauma*). Atczapísia Náum! ty užé swaími prymaukami da pryhaworkami usím abryd.

N a u m. Wot tabié na! za majó dabró da mianież nabíli. Ja jemú dobre rázu, a jon mianież łaje. Ej kum, kum! znasz prymauku: choć kum, da sabáka.

J e d e n z c h ł o p ó w (*wbiegając z daleka, mówi*). Cicha, brátki! ciaplák idzié.

N a u m. Stánciaż usié za mnóju, jak húsi za husakóm.

Wszyscy szykują się. Wójt z poważną miną na przodzie staje.

Scena IV

Ciż i Kommissarz.

Chór chłopów (*do wchodzącego Kommissarza*)

N° 2

Zdaróu nam budź! Wialmóžny Pánie! (*Bis.*)

Usiáki z nas

Na twoj prykáz

Piéred tabóju

I z czeredóju

Hatówy stánie.

Kommissarz. Dóbra, dóbra, majé dziétki!

Naum (*na stronie*)

A!.. czy wásza užé hétki?

I tabié, znać, biési synu

Zapialí u złu hadzínu.

Ty dziétkami zwiesz ciapiér,

A dauniéj cham, muzyk, zwier.

Oj! nia dáram námi tros,

Da pary zban wadú nios.

Chór (*powtarza piérwsze 6 wierszy*)

Zdaróu nam budź *i t. d.*

Kommissarz (*mówi*). Zebrałem was tu, dzieci moje, aby uwiadomić o ważnej nowinie: oto Pan nasz, a dziedzic tutejszy, ma w tych dniach przybyć z zagranicy; a tymczasem poruczył W[ielmożnemu] Pisarzowi Dobrowiczowi, swojemu krewnemu i niegdyś opiekunowi, ażeby się przekonał o stanie tutejszych włościan, czy nie mają jakiej ode mnie krzywdy. Zda się, że po ojcowsku z wami się obchodziłem; a choć was utrzymywałem srogo, jednak sprawiedliwość zawsze była moim udziałem. Pamiętajcie tedy, żebyście nic a nic na krzywdę moję nie ośmielili się powiedzieć: bo inaczej kańczuk będzie w robocie. Wiadomo wam, jak dziedzic mię słucha i jak przeciwko chłopom jest uprzedzony. Słówko tylko przed nim pisnę, a pewno każe mi z was skóry pozdejmować. Miejcie tedy w pamięci moję przestrogę i idźcie do dworu: tam czeka na was Pan Pisarz.

Scena V

K o m m i s s a r z (*sam, wszyscy odchodzą, myśli, i po pewnym przestanku przechadzając się mówi*). Chociaż znam sposób myślenia Pana naszego, jego dumę i pogardę gminu; jednak na myśl, że on tu wkrótce ma przybyć, jakiś niepokój wkrada się do duszy mojej. Kiedy broń Boże on da się powodować Panu Dobrowiczowi, o! to zguba moja nieuchronna. Ten potrafi wykryć takie sprawki, które nie tylko miejsca mię pozbawia, lecz jeszcze i to, co mi z łaski Stwórcy najwyższego niechcąc wpadło do ręki, potrafi odebrać; a trudno będzie się rozstać z zebrany pocziwie groszem. Czyliż moja w tem wina, że mam wielką słabość do sekretnych z dobra pańskiego spekulacyj? Jeszczebym wszystkim oczy potrafił zamydlić, gdyby nie ten przekłety naoczny świadek wszystkich moich czynności, ten Szczerzecki, uwolniony chłop, zostający na łaskawym chlebie we dworze. O gdybym mógł zapobiedz, i jakkolwiek go przed Panem naszym oczernić, żeby go wypędził! (*Myśli.*) Szkoda mi tylko córki jego, która od młodości zostając przy córce Pana Pisarza, tak się wykształciła i milutko dzisiaj wygląda! Nawet nie głupia, bardzo nie głupia — ba! czy nie rozumniejsza tylko od mojej żony? chociaż ta jednakże siebie tylko za najmędrszą tu uważa. Oj gdybym mógł jakkolwiek tę sikorkę zbałamucić! smaczny kęs! nie wiem tylko jak długo tu zabawi. Podejrzewam czy nie ma się do niej sam Pan Dobrowicz? bo też kaducznie słodko na nią spogląda; nawet on ją tu i przywiozł. Lecz i ja zuch nie lada! użyję wszelkich sposobów; i aby ten pączek przyswoić, będę prosił, groził, stawiał sidła; a kiedy mi się to nie uda, wówczas i ojca i córkę postaram się porządnie podcukrować. Ale nie tracę nadziei: bo też byłby ze mnie wielki duda, gdybym jednej wiejskiej dziewczuchy nie potrafił usidlić. Sprobuję wręście sposobu używanego po miastach, przed którym i światowe kobiety, co to daleko więcej mają oleju i przebiegłości, ustępować muszą.

Śpiew

Nr 3

Dziewica młoda i ładna
Gdy powab świata poczuje,
Zaraz w jej głowie myśl zradna
Siedlisko stałe usnuje.
Tylko się ciągle jej plecie
O chłopcach i toalecie.

Wnet się i chłopczyk pojawi.
Miłe z nim słówka, wzdychania.
O wdziękach tylko jej prawi
I mocy swego kochania;
Na świadki Nieba przyzywa.
Dziewica aż się rozpływa.

Powoli trwożną oswaja;
A chciwy jej wzajemności,
Natręty swoje podwaja,
I żebrze u niej miłości.
Tak dla biednego ptaszeczka
Gotowa zaraz klateczka.

Lecz kiedy dziewczę roztropne
Sidełek chłopca unika,
Naówczas sceny okropne!
Rozpacz w duszy i twarz dzika
Do litości serce kłoni.
Dziewica się nie obroni.

A tak czy owak złudzona,
Gdy mu swe serce oddaje,
Często dla innej zdradzona,
Ofiarą żalu się staje!
Próżno się biedaczka smuci —
Niestety! straty nie wróci.

(Mówi.) O, tak, użyję tej szkoły modnisiów; a może mi się też uda
zacapić ptaszka? A teraz śpieszmy do domu. *(Odchodzi.)*

Scena VI

Naum (*sam*)

№ 4

Znájesz Páńsku pryhawórku:
Nie tarhúj katá u wórku,
Dziéwak z síerca nie chwali,
Żyda choć chócze nia bi.
Bo jak kúpisz za waczyma
Towár kiépski, hraszéj níma.
Dziéuka kali muzyká
Złówić, he! użé nie taká,
I nie raz biedák zapłácze,
Wielić żónka, to i zaskácze,
A żyd i rad, sztob nabíli;
Dla czahóz? sztob zapłacili.
Komisár byu nam tyrán;
Móżeż hórszy búdzia Pan?
Toj choć czásta nas braníu,
Ale nie usiáki raz biu:
Bo kalí prymiecca bić,
Mózna skúru atkupíc;
A Pan płáty nia biaré,
Nieráz dóbra abdziaré —
Sztoż? muzyk prywyk ciarpieć;
A kali máje baléc,
Znaśniéj at swahó macára,
Jak ad háda Kamisára.

(*Mówi.*) Wot tabié i dziwa! myż dúmali niáwieś szto, aż tut J[asna] W[ialmożny] Pisar razkazáu nam, szto skóra z zámara tam jakóhaś nasz Pan pryjédzie. Piarwiéj my byli wiélmi ciekáwyje, a jak dowiédalisia, to i usió! Dóbra toj kazáu, nie ma czahó kazác: słáwien búbien za harámi. Prykazau nam Pan Pisar, sztob kalí májem kryudu da Kamisará, śmiéła hawaryli. Ale i ja miściúk! wiédaju dóbra hútarku, szto pakul sóncea wzójdzie, rasá wóczy wyjeść. Nie ma czahó kazác: wóran wóranu waczéj nia wykluje. Pan z pánam paznájucca, a my usió takí u biadzié. Dóbra káże pryhaworka: i Bóha chwali i czertá nia hniawí. Ale dośc bałákać, tréba i mnie zrabić,

jak tam Pany kázuć: dość tahó łajdáctwa, pójdziám u karczmú, da napiómsia harélki: bo sztoś duszy nie wiadziécca! Ale nie ma czahó kazáć, jenó czy wypjesz, czy nie, rabić niechóccecca; czaławiék sztoś adwyk užé ad dziéła. Dóbra káże tája pryhaworka: nia piu, nia moh; a wypiu,— ni ruk, ni noh. (*Odchodzi, nócać.*) Znájiesz Páńsku pryhawórku *i t. d.*

Scena VII

Julia przebrana za córkę Szczerzeckiego.

Julia (*sama — recytatiwo*)

N° 5

O słodkie marzenia
Dziecinnego wieku!
Jak miłe wrażenia
Budzicie w człowieku!

Jak dziś, zda mi się, widzę wiosny mojej czasy.
Nieraz z lubym Karolem te rodzinne lasy
Zwiedzaliśmy bezpiecznie, pod opieką Boga.
Żadna w sercach dziecinnych nie powstała trwoga.

Romans

O luby! rodzinny kraju!
Ty spełniasz serca życzenia.
Tutaj rozkosznie, jak w raju,
Pieszczę dziecinne wspomnienia:
W tém miejscu memi rękami
Sadziłam krzaczek różany;
A tu powiędłe ze łzami
Polewałam tulipany.
Wszystko na miejscu zostało,
Jak pięknie wszystko dojrzało.

Tam dalej, strumyczek mały,
Gasząc swawolnych pragnienie,

Nęcił czystymi kryształami;
A za nim — słodkie wspomnienie!
Łąka, po której co chwila,
Goniąc z Karolem do potu,
Nieraz płochego motyla
Nabawiliśmy kłopotu.
Wszystko jak dawniej znajduję,
Karola tylko brakuje.

(Mówi.) Witam cię, wdzięczna kraino, która mi na każdym kroku zdarzasz najśłodsze wspomnienia dzieciennych lat naszych z Karolem! Tu każde miejsce, każdy krzaczek, stawia mi go w wyobraźni takim, jakim był przed laty: troskliwym, przychylnym do swej małej kuzyny, okazującym jej co chwila dowody swego zajęcia się nią, i wspierającym słabe jej kroki. Niestety! dla czegoż pobyt za granicą tak zmienił serce jego? Lecz pocóż się dziwię? tak niedoświadczonym od nas się oddalił... a wszedłszy w towarzystwo zepsutej młodzieży, mógł skazić obyczaje i zapomnieć zbawiennych rad mojego dobrego ojca. O gdyby plan przeze mnie ułożony zdołał go nakłonić ku mnie i całkowicie poprawić! Z listu datowanego z Warszawy wnosić należy, że dzisiaj tu ma przybyć. O Boże! wspieraj mię! wszak widzisz czystość zamiarów moich.

Scena VIII

Dobrowicz i Julia.

Dobrowicz *(w czasie jej mówienia skrada się i uderzając ją z lekka po ramieniu, mówi)*. Julio! ty zawsze marzysz, i pewno o Karolu?

Julia. Ach, ojczy! czyż można tak mię przestraszyć?

Dobrowicz. Biedaczka! sądziłaś może, że to on cię tak po przyjacielsku wita.

Julia. Wszak dzisiaj podobno termin przyjazdu zakreślony w jego liście? Ach pokaż, pokaż mi, mój ojczy, list ten! niechaj go jeszcze raz przeczytam!

Dobrowicz. Zdaje się, że ty na pamięć już go powinnaś się była nauczyć. *(Szuka.)* Oto go masz.

Julia (*czyta*). «Drogi mój opiekunie! Twój list ostatni tak mię zatrwożył, iż natychmiast, chociaż z bolem serca» (*mówi*) niedobry! (*czyta dalej*) «opuściłem ulubioną mi Francją, i lotem błyskawicy pośpieszyłem do nudnego naszego kraju. Teraz bawię w Warszawie, a najdalej za dni 10 przybędę do majątku, ażeby, jak mi pisałeś, urządzić moje nienajlepsze interesa i wejrzeć w stan uciśnionych przez Kommissarza włościan moich. Lecz na samą myśl tak nudnego zajęcia się włosy mi na głowie powstają. Prawdziwie, mój opiekunie, sam mógłbyś dla mnie zrobić tę uczynność, i zajmąwszy się interesami memi, postawić je na lepszej stopie. Co zaś do włościan, dobrze czyni Kommissarz, że ich w ryzie trzyma. A więc sam czujesz to, że mógłbyś się obejść bez mojej bytności; lecz uwzięłaś się, i ja powracam; to tylko waruję sobie, że niedługo pogoszczę między tą dziczą, gdzie żadnej przyjemności mieć nie można». (*Mówi.*) O poczekaj! jeśli się plan mój uda, potrafię cię tu zatrzymać. (*Czyta.*) «Bądź zdrów, mój drogi opiekunie! Pięknej kuzynce (bo spodziewam się, że wyładniała) rączki całuję. Życzliwy i wdzięczny kuzyn Karol Latański. 1842 roku, Maja 4 dnia». (*Mówi.*) A więc dzisiaj upływa dzień dziesiąty. O! gdyby przybył! stanęłabym z nim do walki.

D o b r o w i c z. Wątpię, czylibyś tylko nie przegrała. Młodzieniec marzący o zagranicznych pięknościach aniby spójrzył bez wątpienia na ciebie. Skażonych obyczajów człowiek wszystkiemu przygania, co tylko z Francji nie pochodzi; kmiotków zaś gorzej od bydła uważa i ma ich w pogardzie. Do tego, mógłby cię poznać.

Julia. O nie, mój ojciec! widział mię jeszcze małą, a tak nigdy do głowy sobie nie przypuści, aby jego kuzyna w odzieży prostej wieśniaczki mogła tu przebywać. Ty, ojciec, powiesz, że na pensji. Mnie tu nikt nie zna. Śmiało więc za córkę Szczerzeckiego uchodzić będę; a ten nie zdradzi naszej tajemnicy, bo z duszy pragnie poprawy syna pana i dobroczyńcy swego. Tem zaś większego dostąpię tryumfu, że pod barwą prostej wieśniaczki potrafiłam podbić jego serce i przywiązać do siebie.

D o b r o w i c z. Lecz zkądże ta pewność, że go zajmiesz sobą?

Julia (*całując go w rękę*). Mój dobry ojciec! wszak i ja mam choć małą szczyptę miłości własnej; a tak, zdaje mi się, że dokażę swego; tylko mi nie przeszkadzaj.

Dobrowicz. O ty, romansowa głowo! Niech i tak będzie; ale jakże się uśmieję, kiedy te twoje zamiary spełzną na niczem.

Julia. Zobaczysz, mój ojczy, że uda mi się zwycięztwo; i sławniejsze będzie, bo pod postacią jednej wieśniaczki, z tej kasty ludzi, którą on gardzi, owładnę go sobie. Tu będę nań czekała... Przeczuwam, że wysłany na zwiady Szczerzecki, zmyślony mój ojciec, prędko pomyślną o przyjeździe jego da mi wiadomość. Ty zaś, mój papo kochany, przygotuj wszystko we dworze, aby wieśniacy, których on nienawidzi, z jak najszczerzem go, najotwartszym i najprzychylniejszem sercem przyjęli... Ja z koszykiem kwiatów tędy go, niby trafem, napotkam — lecz cicho! ktoś się zbliża. Oddał się, mój ojczy, ażeby nas tu razem nie postrzeżono.

Dobrowicz. Dobrze, odchodzę. Obyś zdołała wybić mu z głowy tę frankomanią, a przywiązać go do rodzinnego kraju!
(*Odchodzi.*)

Scena IX

Julia i Naum.

Naum (*wchodzi pijany i sam do siebie mówi*). Dóbra káże pryhaworka: kudy jédu, tudy jédu, da usió karczmy nia minú. Wot ciapiér sztoś pieuniéj czaławiék staić na nahách. Ciapiér smiéła pajdú da dwará, szto b pána nászaho pryniác. (*Chce odchodzić, postrzega Julia*). He! a héta szto za dziéuka? U naszym sialé ja dasiul jejé nia báczyu. Niehádky czerwiaczók. Jak bisz tam kázuć: dziéuka jak céuka, a jak hlánie, dyk i siérca dastánie.

Duo

Nº 6

Julia

Cóz tam za koczkodan sunie?
Zda mi się, że zaraz runie.
Ach! jakaż Bachusa mina!

Naum

Oj! niahádkaja dziauczyna!

Julia

Jego krok tutaj zwrócony,
Jego wzrok we mnie utkwiony.
Zda się jakiś zamiar mieć.

Naum

Tréba k niej dóbra padsiéść.

Julia

Napróżnosię jednak trwożę —
On mi w planach pomodz może.
Ukryjmy odrazę swą
I dobrze zbadajmy go.

Naum

Dóbra pryhaworka káže:
Skóra jédzie toj, chto máże.
Tréba rybku pryswaić,
Harélkaju napaić.

Julia (*mówi*). Czahó ty na mianie tak hledzisz?

Naum. Usié dziéuki wyraśli pad maím wókam, a ciabié nie
znáju. Czy ty jahódka nie z nászaho ahródka?

Julia. Ja pryjéchała z Pánam Dabrówiczam; a znájesz Szcze-
réckaho? ja jahó daczká; a ty muzyk chto takí?

Naum. Muzyk! alé muzyk! Choć ja sabié i muzyk, da usió nie
prósty. Znasz hústarku: my i sámi z usámi. Ja wojt tutéjszaho siała,
Naúm.

Julia. Wójt!.. nie hniewajsia moj báciaczka, da jaż nia wiédała.

Naum. Niczóha! niczóha! Znasz prymouku: nia wiédańnia,
nia hrészannia. A szto b dakazác, szto k tabié niczóha nia máju, to
pajdzióm da Icki, pastáulu paukwárty, tam poznájamsia lapiéj: bo ty
mnie sztoś wiélmi k siércu prypála. Jak hlánuu, tak i hránuu. Ot tak:
palubiu, daj dósyc. A ty czyb mianie spadabála?

Julia. Za haréлку dziákuj, ja nia pijú; a lubić nie mahú.

Naum. Dziélna! szczéra skázana! jak zwiázana. Da chtob wam
dziéukam pawiéryu? Wy usié takije; a padsiádź k wam, dak i sámi
wiészajeciasia na szyju. (*Podchodzi do niej z umizgiem.*)

Julia. Nia leź! bo wólasy wydziaru.

Naum. Chto kahó lúbić, toj tahó czúbić. (*Podchodzi do niej
bliżej — ona się usuwa.*)

Julia (*grożąc*). Atczapísia! bo jak trésnu, to i zubóu nie pazbirájesz.

Naum (*na stronie*). Oj cikúnka! cikúnka! lubić, piéunie lubić, tólka sarómiajecca. Dóbra káże pryhaworka: dziéuki tak lúbiać, szto za kułakámi i swiétu bóžaho nia widáć.

Scena X

Ciz i Szczerzecki zadyszany wbiega.

Szczerzecki. Pani! (*postrzegłszy Nauma*) córko moja! oznajmuję tobie, że nasz dziedzic o wiorstę zostawił konie, a sam tu niepoznany ze służącym zaraz przybędzie.

Julia. Dobrze, ojczy! postaram się go tutaj spotkać pierwsza.

Naum. He! dak wásza i pa páńsku umiéjesz szczebietáć. Ehé kumók! wászaja daczka snać páńskaho chówu. Chtob paznáu dziatlá, szto nia jahó nos? Nieczohoż nam k tabié szczúrycca; ty basz z panámi pabratałasia; piéunie fandaberystka.

Julia. Oj! szto nie, to nie. Czyż dla tahó, szto hawarú pa páńsku, to užé máju i nos u hóru zadziráć? Ot lepiéj budź dóbry, pakórny, pasłúszny, a móže i ciebié palublú. (*Do Szczerzeckiego.*) Ty ojczy idź do dworu, i uwiadom tam, że pan zaraz przybędzie; a ty Naúm pabúdz tut, i jak tólka zahlániesz jakóho pána idúszczaho piaszkóm, to zaráz mianie paklicz. Ja búdu tut wozle sádu páńskaho rwać kráski. (*Odchodzi ze Szczerzeckim.*)

Scena XI

Naum (*sam*). Basz jak dóbra zaránia karczmú prawiédać. Nie dáram káże prymouka: ránn[i]aja ptászeczka krylki ciarébić, a pózn[i]aja wóczy praciráje. Boh dáu dziéuku, jak jáhadku. Szto lubić, to lubić, bo užé czuprynu chaciéla wydziarci. Dasiul usié dziéuki z siełá czurálsia at mianie, a ciapier nie tut ta i była snać súžanamu dziéuka. Alé bączycca chtoś idzie? zdajécca czy nia jehó tólko kazála mnie pilnawáć majá zahláducha? Pajdú da skažú jej, szto užé idzié. Alé nie, jená kazála ab adnym, a ich tut dwuch. O! i ja nia dúreń. Schawájusia da padslúchaju, czy nia wyhawarutca ab czom. O hétak! o! i ja u ciémia nia bit. Dóbra káże prymouka: muzyk jak waróna, a chiciór jak czort. (*Chowa się za drzewo.*)

Scena XII

Karol, Jan i Naum za drzewem.

Karol. Otoż jesteśmy u kresu naszej wędrówki. Prawdziwie, gdy wspomnę, że to jest miejsce, w którem ostatek życia przepędzić muszę, serce mi z tęsknoty zamiera. Dlaczegoż kraj nasz dotąd jeszcze nie może nabrać tej cywilizacyi, jaką się Francya odznacza? Tu wszystko tak ponuro! tak głucho!

Jan. A karczmy, karczmy, Panie Dobrodzieju, to czyste chlewy! żadnej wygody! We Francyi każda austerya jak pałac! w każdej człek jak w raju! wina po uszy! A tutaj, Boże odpuść, najmniejszej wygody! Niedaleko szukając, spójrzyj Pan jeno na naszą karczmę.

N° 7

To mi karczma dla wygody!
Okien ledwo ślad przy ziemi;
Miły wietrzyk, dla ochłody,
Świszcze szparami znanemi;
Niechlujstwo błyszczący w szynkarce;
Na stole szklanki i garnce;
Lura z nich się na stół leje;
Szabasówka zgonem tleje;
Żydzi snują się jak mary;
Pomrukuje Rebe stary;
Pjany kmieć pod ławą leży,
W zbłoconej, zdartej odzieży;
Żona jego jeszcze czuwa,
Czerwona, przy piecu siedzi,
Dziecko jadem z pierś zatruwa —
Owoż obraz tej gawiedzi.

(Mówi.) I myż tu, Panie, piękne dni naszej młodości zmarnować mamy? Ot lepiej sprzedaj Pan swoją fortunę, i dalej w nogi do naszego nieba, do ulubionego Paryża naszego!

Karol. O, gdybym mógł tego dokazać! gdyby mi okoliczności dozwoliły! Wszakże będę nad tem usiłował: bo prawdziwie pomiędzy tymi niedźwiedziami nie wyżyję! Co za rozkosz, proszę, z chłopami? Są to bydłeta, i nic więcej.

J a n. A dziewczyska, Panie, czyste koty: podsiądź do której, to ci wraz bez ceremonii oczy gotowa wydrapać.

K a r o l. Prawdę mówisz. Niema, jak we Francyi!.. Tam każda by najprostsza wieśniaczka oświeceńsza jest od tutejszej jakiejś tam obywatelki. O Francyo! Francyo!

Śpiew № 8

Francyo! kraju jedyny!
Wielkie są twoje zalety.
Bogataś w szlachetne czyny,
A bardziej w ładne kobiety.
Patrzac na piękne tve córy, } (Bis.)
Uwielbiam dzieła natury.

Z uroczą francuzką twarzą,
Gdy spotkasz dziewczę anioła,
Oczki jej ogniem się żarzą,
Pałac spojrzeniem dokoła.
Pewnoby postać tak miła. } (Bis.)
Tygrysie serce zwabiła.

Niechaj jej wdzięki mamiące
Na chwilkę zajmą ci oko,
A wnet ich w serce tve wrzące
Obraz się wryje głęboko.
I już Francyi dziewica — bis.
Ciagle twą duszę zachwyca.— bis.

I czy to czuwasz, tvej myśli
Ona się wdzięczy w uroku;
Czyś we śnie, i sen ci kreśli
Wdzięk jej uśpionemu oku.
Wszystkie nasyca tve żądze } (Bis.)
Och! żeby tylko pieniądze!

(Mówi.) O, tak! chciałbym jeszcze, chociażby we śnie, napięścić zmysły temi cudownemi obrazy nadsekwańskich piękności.

Śpiew
№ 9

Jan

Ach spójrzyj w tę stronę, Panie!

Karol

Cóż tam spostrzegłeś? mój Janie!

Jan

Dziewczę prześlicznej urody,
Co tak lekka jak sarneczka,
Co tak zgrabna jak laleczka,
Zda się tam zbierać jagody.
W zakład stawię wina szklankę,
Że przewyższy Paryżankę.

Karol

Ach! gdzież to słyszane było?
Czy ci w oczach się zaćmiło,
Równać tutejszą wieśniaczkę,
Niezgrabną jakąś prostaczkę,
Z paryzkimi pięknościami,
Co uroczeni wdziękami
Cały świat podbić gotowe,
Każdemu zawrócą głowę?

Jan

Patrzaj Pan, oto się zbliża.
Jaka hoża! jaka chyża!

Naum (*z za drzewa*)

Oj! wiedaju pryhawórku:
Nie utáisź szyła w wórku:
Chtoż z ludziéj nie padziwícce
Pryhóżyńkoj maładzicce?
Jeny na biadú Naúma
Uhlédzieli dóczku kúma.

Scena XIII

Ciż i Julia z wolna postępując, śpiewa.

Julia

Już miesiąc zaszedł, psy się uśpiły,
A któż tam klaszcze za borem?
Pewnie mnie czeka mój Filon miły
Pod umówionym jaworem.
(Postrzegłszy Karola, udaje przelęknioną.)
Ach!..

Kilka taktów pauzy.

Tercet

Co oznacza to spójrzenie?
Niechęć, lub też zadziwienie?
Jak się lękam! jak się trwożę!
Wspieraj mię, wszechmocny Boże!

Karol i Jan

Czy to czary i zjawienie!
Jakież milutkie stworzenie!
Co za wzrok! jak piękne lica!
Ona duszę mą zachwyca.

Naum

Pasúc jejé jak wouk miása.
Spadabála się im krása.
Czy ich licha tut pryhnála?
Swátańnia majó prapála!

Julia

Jego wzrok we mnie utkwiony.

Karol

Ach! jak jestem zachwycony!

Jan

Stawię w zakład wina szklanę,
Nawet niech pęknie butelka,
Przyznaj Pan, to prawda wielka,
Ona zgasi Paryżankę.

Powtarzają Tercet.

K a r o l. Kto ty jesteś? miłe dziewczę!

J u l i a. Wieśniaczka, Panie!

K a r o l. Ja to widzę, lecz jak cię zowią?

J u l i a. Dziewczyna.

J a n. Wszystko to być może; lecz Pan się pyta, do kogo należysz? czyś z tej wsi poddanka?

J u l i a. I tak, i nie.

K a r o l. Jak to mam tłómaczyć?

J u l i a. Oto, Panie, Johasia mi na imie, a jestem córką Szczerzeckiego. Nieboszczyk ojciec dzisiejszego tej majątności dziedzica dał wolność memu ojcu i całej jego rodzinie; za co też wiecznie go w modłach naszych wspominamy.

K a r o l. Lecz, jak uważam, płynnie dość mówisz po polsku, i nawet nieźle się tłómaczysz. Zkądżeś się tego wszystkiego nauczyła?

J u l i a. Od młodości wychowywana przy córce Pana Dobrowicza, byłam raczej jej przyjaciółką, aniżeli służką, razemeśmy urosły i razem chodziły na pensją.

J a n (*na stronie*). Oho! a więc to nie prostego chowu jaskółeczka. Muszę się jej zalecić. Wszak-ci to ona i Paryżaninowi głowę łącno zawrócić może.

K a r o l. Lecz powiedz mi, na coć się przyda to wychowanie, jakie na pensyi odebrałaś?

J u l i a. Jak to? Panie! czyliż nie na to się uczymy, aby tem bardziej chwalić Boga i wierniej pełnić obowiązki, jakie nasz stan na nas wkłada?

K a r o l. Prawdziwie czarujesz równie swą powabną twarzą, jak i odpowiedziami twemi. Zaiste z takim układem w salonach nawet Paryża mogłabyś stanąć do walki nie z jedną pięknoscią modnego tam świata.

J u l i a. Wolne żarty Pańskie. Gdzież tam biedna wieśniaczka może się porównać z Paniąmi, które od młodych lat aż do późnego wieku ciągle się uczą salonowej maniery?

K a r o l. Przysięgam ci, że mówię prawdę. Lecz uważam, moja droga, że z ciebie niemały filutek, i niejednego tą skromną minką musiałaś sobie złowić kochanka. Wyznaj szczerze, wieluś ich miała?
(*Bierze ją za rękę.*)

J u l i a. Panie!.. kochanka żadnego nie miałam; a powiem ci otwarcie, że my wieśniaczki tem się różnimy od pań wielkich, iż

najmniejszej nie znamy obludy. Co serce czuje, to bez obawy usta przemawiają nasze. Lecz uwolnij mię, Panie! muszę spieszyć do dworu dla powitania spólnie z wieśniakami tutejszego dziedzica, który wkrótce ma do nas przyjechać. Tam gromada kmiotków oczekuje z utęsknieniem, aby wynurzyć uczucia przywiązania swojego temu, który nadal miejsce ojca ma im zastępować.

K a r o l. Nigdy się nie spodziewałem w prostej wieśniaczce znaleźć tyle zdań i tak wzniosłych. Lecz powiedz mi, mój aniołku, dla kogo narwałaś te kwiaty? Czyliż nie udzielisz choć jednego z nich i dla mnie, na pamiątkę tych obyczajowych nauk, które miło mi będzie wiecznie w mej duszy z obrazem ich dawczyni zachować?

J u l i a. Te kwiaty przeznaczyłam w darze dla tego, którego kochać za obowiązek poczytuję sobie: złożę je u nóg syna dobroczyńcy naszego, przy powinszowaniu mu szczęśliwego powrotu na rodzinną ziemię.

K a r o l. Czyż tylko dla tych udzielasz swych darów, którymi serce twe jest zajęte?

J u l i a. Tak jest, Panie! Albożem ci nie powiedziała, że my wieśniaczki szczerze jesteśmy? że usta nasze to tylko powtarzają, co im podają serca?

K a r o l. Wszelako uważ, nadobna dziewico, że dar ten z ręki twojej, o który cię proszę, najczystsza i najmiłsza dla serca mojego przyniesie rozkosz. No... jakże, udzieliszże mi choć jednego z tych oto kwiateczków?

J u l i a. Dla czegoż nie? Niechaj dla Pana służy ta polna różyczka. *(Wyjmuje z koszyka różę, a dając ją Karolowi, kłania się naiwnie i odbiega.)*

Scena XIV

Ciż bez Julii.

K a r o l. Szczególniejsza dziewczyna! Prawdziwie wyjść nie mogę z podziwienia nad sobą! Rozkochałem się mimowolnie w jednej wieśniaczce... ja, który dotąd miałem je za rodzaj zwierzęcy, ciemny i niczem nieugłaskany! O cudo! cóżby na to powiedziały paryzkie piękności?

Śpiew
№ 10

Karol

Co za dusza! co za wdzięki!

Jan

Jaki kształt jej pulchnej ręki!

Karol

Co za rozum! co za oczy!

Jan

Jaki heban jej warkoczy!

Karol i Jan (*razem*)

Ach! dla tej wiejskiej dziewicy
Tracę zmysły, rozum, zdrowie!
Nabok wszystkie z za granicy!
Rozbrat z niemi już stanowią. } a

Jan

Panie! wszak ta piękność boska
Na Pańskiej ziemi tu słynie.

Karol

Nie wiedziałem, że ma wioska
Posiada skarb w tej dziewczynie.

Naum

Nie dla nas snać dzieuka dwórka.
Dobra káže pryhawórka:
Hdzie tolka muzyk z slaucóm,
Tam za nim púha s uzłóm. } b

Karol

A więc śpieszmy wnet do dworu
Na rodzinne powitanie.

Jan

Tam z miłości na śniadanie
Łyknę wódzi dla humoru.

Karol } a
Jan }
Naum } b

(*Razem powtarzają*)

Odchodzą.

Scena XV

Zmiana dekoracyi: wielki dziedziniec; z prawej strony dom mieszkalny; po bokach gospodarskie budowy; z jednej strony stoją wieśniacy i wieśniaczki, z drugiej zaś Dobrowicz, Kommissarz, Urszula, jego żona, i wszyscy dworscy, między nimi Julia. Gdy wchodzi Karol, poprzedzają go dwie dziewczynki, sypiąc mu kwiaty pod nogi. On zaś idzie prosto do Dobrowicza i wita się z nim, a później dziękuje po obu stronach wieśniakom. Za nim postępuje Jan i Naum.

Chór Wieśniaków

Da prybywájże k nam — járkoje sólmyszka,
Da aświeciż ty nam — biéły akónyszka!
Da razcwietáj u nas — pryhóża krásaczka!
Da pryhałúbże nas — miłaja łásaczka!
Dóuhoż my źdáli cia — nasz ty karóliku!
Palótajże pry nas — smiéły sakóliku.

Chór Dworskich

Spójrzyj w tę stronę, łaskawy Panie!
I tu przyjazna garstka cię wita.
Przyjmij z dobrocią serc ich wylanie.
Niechaj ci szczęście śród nas rozkwita.

Julia (*występując śpiewa*)

Gdy jaskółeczka z dalekiej drogi
Wraca na wiosnę w rodzinne progi,
Wszystko się do niej mile uśmiecha,
W zagrodzie własnej słodko oddycha.
I ty, o Panie, wpośród zebranych
Kmiotków swych osiadź na przodków ziemi;
Szukaj rozkoszy w szczęściu poddanych;
Rządź po ojcowsku dziatkami swemi.

Karol

Radości, jaką tutaj znajduję,
W żadnym dotychczas kraju nie miałem.

Jan

Ja z rozrzewnienia tak się splakałem,
Że apetytu więcej nie czuję.

K o m m i s s a r z *(na stronie)*

Na te ich miłe Pana witanie
Truchleję cały! Cóż dalej będzie?
Upadnie pewno me panowanie,
Gdy między nami on tu osiedzie.

N a u m *(na stronie)*

Nad siratóju Boh z kalitóju.
Sztóż Kamisáru búdzia z tabóju.
Jak pan dziadyczny s námi osiádzie?
Nia búdziesz bólej hłumić nas, hádzie!

C h ó r

Witaj w zagrodzie, łaskawy Panie!
Tutaj przyjazna garstka cię wita.
Przyjmij z dobrocią serc ich wylanie.
Niechaj ci szczęście wśród nas rozkwita.

K a r o l *(mówi)*. Dziękuję wam, moje dziatki! Tobie zaś, mój drogi opiekunie, tysięczne i najwdzięczniejsze serca mego składam hołdy, że mi nadarzyłeś tak przyjemną chwilę! chwilę, jak podobnej nigdy jeszcze w życiu mojem nie doznawałem. Ale gdzież to jest moja kuzyna?

D o b r o w i c z. Pozostała jeszcze czas niejaki na pensyi dla dokończenia kursu swych nauk. Lecz nie dozwoliszże wieśniakom twoim, aby ci złożyli powinszowania swoje i dary w tak wielką dla nich uroczystość powrotu ich ojca w rodzinne ustronia?

K a r o l *(do Dobrowicza)*. Ach! ta ich życzliwość unosi mnie zachwyceniem!.. *(Do Jana.)* Lecz gdzież się podziała nasza czarodziejka?

J a n. O, jest, Panie! Nie spuszczam jej z oka.

N a u m *(przystępuje z powagą komiczną, trzymając łąbkę miodu w jednej ręce)*. Wialmózny nasz Pánie dziadyczny, Wótcze i Dabradziéju! dóbra káże pryhaworka: hóśc u dom, Boh u dom; a tyż nam darahí hośc jak jásnaja sółnyszka; prylaciéużesz ty k nam jak czájka z zámara; prylaciéu, szto b nas sirót biédnych paciészyc; czyż prywiozże ty z zámara siérce dla nas atcáuškaje. Niabószczyk stary pan, daj jemú Boh krulawanie na tom swiécie, byu nam jak ródny bácka; chléba, sóli ni kamú nia žaléu. Nia adziń darmazjéd za jahó stałóm raspiražáu brúcha. Budź i ty jemú schóży. Tahdy spráudzicca prymouka: Jákie dréwo, táki klin; jáki bácka, táki syn. Myż tabié

búdziem práudoju i wiéraju służyć; usió szto májem, usió z rádościju tabié addadzim; bo i światája pryhaworka káże: addáj Bóskaja Bóhu, pánskaja pánu. Tólkoż ty nasz karalók nia pakidáj nas bóli: bó chtoż sirót u złoju przyhódzie ratawać búdzia? Prymouka káże: da Bóha wysóka, da Pána dalóka. Prymiże Pánie na hasciniec łúbku miódu. Daj Boh, sztob życió twajó miż námi byłó jak jon sóládka. Da sztob tabié dawielá sie zónka jak hałubka, cicha jak awiéczeczka, przyhóža jak krásaczka. Da búdźże mież námi wiésiel jak swat na wiasiéli, zdaróu jak wada, a bahát jak ziamlá. Darúj Wialmóžny Pánie, móże jakim słaucóm i zahniawiu ciabié; aléz miej uwáhu na tója, szto muzyk dúreń, jak umiéje, tak i piéje. (*Ociera czuprynę i odchodzi w głąb.*)

K a r o l. Dziękuję wam, z serca dziękuję! (*Spostrzegając zbliżającą się Julię, na stronie do Jana mówi.*) Ale otóż i ona. Zapewne ofiaruje mi swe kwiaty.

J u l i a (*podchodząc nieśmiało z koszykiem, mówi*). Nim przystąpię do złożenia ci powinszowania szczęśliwego tu powrotu, pozwól, Panie, przeprosić ciebie za zbyt śmiałe znalezienie się moje przy pierwszym spotkaniu się naszym.

K a r o l. Owszem, ja błogosławię temu trafowi, że mi nadarzył chwilę najprzyjemniejszą w mem życiu.

J u l i a. Pan zbyt jesteś dobry; bo czyż może jedna uboga wieśniaczka uprzyjemnić chwile temu, który nawykł u świętych paryzkich zgromadzeń pędzić swój czas na równie użytecznych jak i uweselających zabawach? Lecz pomijając to, racz pozwolić mi, Panie, złożyć ci ten kosz kwiatów. Jest to dar dziewic z twego królestwa. Przyjm go rzewliwem sercem, i wysłuchaj czułych prośb poddanych swoich: osiadź tu z nami, i szukaj jedynej rozkoszy w szczęściu tych, dla których, po Bogu, jesteś najdroższym.

K a r o l. Prawdaż to? czyż i ty dzielisz te pospołu z nimi życzenia?

J u l i a. Panie! racz przypomnieć słowa przy pierwszokrotnem widzeniu mem ciebie: obłudną nie jestem. Wszak nie znając jeszcze Pana, ofiarowałam mu najpiękniejszą różę z kwiatów moich.

D o b r o w i c z. Cóż tam zagadałeś się z Johasią? Dziwisz się pewno jej wychowaniu? Jest to bardzo walna dziewczyna. Córka moja polubiła ją, i wyjednała u mnie, że oddałem je obie razem na pensyą. O! nie na niewdzięczny grunt padły nasiona mej dobroczynności.

Lecz może dozwolisz, aby wieśniacy, w szczęśliwą dobę przybycia twego, zabawili się swemi narodowymi tańcami? Patrząc na ich niewinne te zabawy, pewno doznasz i w tem niemalej rozkoszy.

K a r o l. Bardzo chętnie. Panie Kommissarzu! rozporządź się tu Pan, aby przy zabawie tej nie zbywało też na hojnym ugoszczeniu moich wieśniaków.

K o m m i s s a r z. Słucham JW. Pana. (*Odchodzi w głąb i rozporządza.*)

Tu wnoszą stoły z jedzeniem i napojem. Niektórzy przystępują i piją.

D o b r o w i c z. Obyczajem naszych naddziadów, sam powinienes, kochany mój Karolu, wybrać jaką wieśniaczkę i rozpocząć z nią tańce.

K a r o l. No! już od tego chciej mnie uwolnić, kochany opiekunie! prawdziwie nie potrafię...

D o b r o w i c z. Jak chcesz — naresztę ja ciebie zastąpię. Dla mnie jednako miło bawić się z twoim, co i z mym własnym ludem.

J a n. A ja! Panie, wybiorę Johasię, i z nią sobie przejdę poloneza. (*Idzie do Johasi i zaprasza ją.*)

K a r o l. Oho!.. patrzaj jeno, gdzie trafił! Zazdrość mię bierze, widząc, jak on się około niej uwija; i gdyby mnie przyzwoitość nie wstrzymywała, odbiłbym mu tego anioła.

K o m m i s s a r z

№ 11

Hej kto żyje! młody, stary,
Niechaj szuka każdy pary!
Chłopcy bierzcie dziewcząt w tany!
Tak rozkazał Pan kochany.

Stoją do tańca: 1-sza para — Dobrowicz z wieśniaczką, 2-ga — Kommissarz z drugą wieśniaczką, 3-cia — Naum z Kommissarzową, 4-ta — Jan z Johasią *i t.d.*

N a u m

Dobra pryhaworka káže:
Wielić pan, to skaczy wraże.

C h ó r

Héj kto żyje *i t.d.*

4 wiersze tańcząc śpiewają.

Dobrowicz (*kończąc poloneza*)
Gdy spełniona etykieta
W staroświeckim narodowym,
Ty Johasiu na waleta
Zabaw tańcem salonowym

Julia tańczy balet.

Jan (*do Karola*)
Ach! jak ona piękna w tanie!

Karol (*z passyą*)
A tobie milczeć bałwanie!

Jan
Ach! każdy wielbi te wdzięki!

Karol
Strzeż się! bo doznasz mej ręki.

Chór Dworskich
Jakże lekka! ach jak chyża!
To się oddali, to zbliża;
Z wietrzykiem leci w zawody.
Piękna, zgrabna, cud urody!

Chór Chłopów
Pryhóża jak aniałóczek,
A lóchka jak matylóczek;
Nózkami piarabiráje,
Aż u waczách nam miháje.

Dobrowicz
Dziękujemyć — brawo! brawo!
Teraz skocznego; a żwawo!
Niech się przeciąga zabawa,
Niechaj każdy w parze stawa.

Naum
Kali achóta naczáta,
Sztoż staicie jak ciałáta?
Dálej chłopcy, maładzicy,
Zacznicia at «Miacialicy».

Przegrywanie «Miecielicy».

(Z czarką wódki, już podchmielony, śpiewa na stronie. Inni tańczą.)

Jak paszoużesz nasz kawál, nasz kawál,
Z kawalíchaju na bal, daj na bal,
Da marúdnaż jon idzie, jon idzié,
Daj daróžki nie najdzie, nie najdzie;
Nie paszoużesz tam hdzie brod, tam hdzie brod,
Da palez jon tam hdzie lod, tam hdzie lod.
Jon nia bórdzy na chadú, na chadú,
Zziábiu żonku na ladú, na ladú!
Badáj tahó kawalá, kawalá,
Miaciélica zamiałá, zamiałá,
Szto jon jajé maładú, maładú,
Da zmaróziu na ladú, na ladú.

Zmiana tonu na «Dudę».

(Śpiewa.)

Ja ciaciórku zławiú, uch ja!
Czy nia dúdka była?
Wiesiałúszka była,
Wiesiała mianie
Na czużój staranie.
Było u bácki try syny,
Da usie jany Wasilí:
Adzin óucy pasié,
A toj chadakí placié,
Trécij siadzić na kámieni,
Dziarżyć dudú na rámieni.
Jak pawiésiu ja dudú
Daj na zialónym dubú,
Majá dúdka zwałíta sia,
Na kusóczki razbíła sia!
Czy nia dúdka była,
Wiasiałúszka była,
Wiasiała mianié
Na czużoj staranie.
(Przedłuża śpiew.)

Znowu zmiana tonu.

Chadzi dziéuka czarnobréuka
Sa mnoj w skok. *(Bis.)*
Pryszczurysia i wazmísia
Smieła w bok. *(Bis.)*
Na úlicy try kurycy i piawún.
Lubi mianié czarnabrywa, jaż Naúm.
A chto lúbić harbúz, harbúz,
A ja kaciarycu;
A chto lúbić dziawczynaczku,
A chto maładzícu.
A chto lúbić harbúz, harbúz,
A ja lublú dyńku;
A chto lúbić haspadára,
A ja haspadyńku.

Wszyscy stają przed Panem i śpiewają.

Chór

Dziákuj tabié Pánie za twajó haszczénia.
Dájże tabié Boże bahátaja miénia.
Dziákuj tabié Pánie za szczásnu hadzinu.
Napaíu ty, nakarmíu céłaju družynu.

K o r t y n a z a p a d a

AKT II

Scena I

Ogród, w którym dwie altany po bokach. Na przodzie sceny drzewo, koło którego kanapa z darniny, a na niej śpi C i t.

Na um (za odkryciem kurtyny śpiewa)

№ 1

Dóbre úczyć nas prymoúka:
Ciaháu wóuk, paciáhli wóuka.
Ciszkóm nas Pan k sabié zwáu,
Ab Kamisáre pytáu.

Myż jazyká nie szczadzíli,
Dóbra jamú zasalíli.
Ciapiér Pan na jahó zoł,
Najéżyu sia jak sakół.
Dósyćże jemú nas múčzyć.
Dóbra pryhaworka úczyć:
Papáusia nasz pánie źuczku
Da u páńskuju ty rúčku.
Ty námi paniewieráu;
Apószniaja wydziráu;
Ciapiér my paháńsku synu
Dadzim dóbra czósu u spínu!
Bo szto búdzie, tója búdzie,
Sáuka na kucié nia búdzie.

(Mówi.) Oj tak! na szto nawážym, na to nawážym, a jahó atsiúl jak miatlój wymiciem. Ja piarwiěj mauczáu; ale jak Pan naczáu razpytywać, prypómniu sabié prymouku: horsz kali baíszsia, i lícha nia miniész i nadryżyszsia; biadyż hórszaj nia búdzia; daj nuż pieć, da wyspiéwywać usiú práudu. U Pána aż wúszy pawiali. Dúmaju sabié: siem bied, da adzin atwiét. Czahó tut mauczác? czy ty mianie kali napaíu, czy nakarmiũ? Dóbra hútarka kaže: ni kalí ja u ciabié brúcham stoł atsúnuu i mauczác nia búdu. Oj! Pánie Kamisáru! kudy kiń, to klin. Ciapiér pajdú da kúma, da padsiádu dóbra kałá Jahási. Músić mnie skazác práudu: czy lúbić? czy nie? A tam i zapóiny! *(Podchodzi do Cita.)* A héta chto? bałazié Cit? Cit! o Cit!

C i t (przez sen). Dziákuj tabié Pánie za twajó haszczénie.

N a u m. Jemú basz uczarájszeja spadabáłasia. Ustawáj kum, aszczurysia, da pahladzi, hdzie ty?

C i t (także). Atczapisia żónka, nia leż smałój u wóczy; bo znájesz szto kum kaže: żónku lubi jak dúsze, a trasí jak hrúszu. Dyk i ja ciabié jak trasanú, dyk u waczách pazialaniéje.

N a u m. Otóz rynuu prymaukaj, jak hráziu u wóczy! Apámiatnisia kum! hétaż ja, Naúm.

C i t (przecierając oczy). A szto? czy Kamisár zakazáu na dzieła?

N a u m. Jakója dzieła! ustań da pahladzi kudy ty zaszóu.

C i t (*wstawszy, ogląda się na wszystkie strony*). Ba!.. hétaż ja u pańskam sádzie! Kudy mianié nieczystaja zahnála siła? Uczarájszaja achóta wiélmi mianié amaróczyła!

N a u m. Widna kum, szto ty uczóra húby nia żálawau. Ty widna pómniu prymouku: patúl pij da jesz, pakúl rot swież: bo jak umrész, to i kałóm nia uprész.

C i t. Niéczaha kazác: jadenia byłó mnóha, ale picénia i prymusu sausióm nia byłó. (*Słania się jakby miał upaść.*)

N a u m. Widna, szto nia byłó, bo ty i ciapiér na nahách ustajác nia móżesz. Idzi da cháty, da praspísia.

C i t. Dóbra káżesz kúmie! (*Odchodząc zatacza się i śpiewa.*)
Dziákuj tabie Pánie *i t. d.*

Scena II

Naum i Kommissarz.

K o m m i s s a r z. Przyjęcie mnie dziś u Pana tak zimne wprawia w niemałe podejrzenie, azali nie zaczęto już na mnie rzucać pocisków przed nim? Ale oto i Wojt. Trzeba go wybadać: bo to jest chytra sztuczka.

N a u m (*na stronie*). Oj ciaplák idzié. Krepisia Naúm! i ty miściúk! Choć czaławiék nia baícca, a sztoś pa skúre maróz tak i padziráje!

K o m m i s s a r z. Szto czutnó? Naúm!

N a u m. Niczóha, Pánie! at licha cicha, a dabrá niaczuwác.

K o m m i s s a r z. Czy ty byu siahódnia u Pána?

N a u m. Ja?.. nie, héta... bo... zdajétca byu. (*Na stronie.*) Nia wiédaju, jak tut wywierciecca?

K o m m i s s a r z. Dak eta ty sabáka na mianié nabrecháu sztoś pred Pánom?

N a u m. Chto? ja?.. E! Panók!.. Pánu tyki i stydka i brydka hétak aba mnie padúmac. Héta, jak káże prymouka, at Bóha hrech i at ludziéj śmiech. Kábże ja kamú, kali, szto jakóje; a to, niakóli, nikómu, niczóha... Na sztoż tója?..

K o m m i s s a r z. O! nie wykruciszsia biési synu! wídna, szto łżesz.

N a u m. Panóczek! ja łhu?..

K o m m i s s a r z. Ty!..

N a u m. Ja?.. O hétak! o!.. Kali ja kamú, jakóje jak, tyk bahdájby mianié, niechájby mianié... O hétak! o!.. Ja choć czérez jakúju skacinu rukú dam: bo ja za héta nia bajúsia. O hétak! o!.. Ot choć czérez czórnahto majaho kaniá rukú dam: bo ja nie bajúsia. O!.. wiedzaju dobre prymouku, szto na czuży łob siahájuczy, tréba i swoj nastáwić.

K o m m i s s a r z. Poczekaj łotrze! ja dośledzę! ale nie proś Boga, kiedy się co dowiem! kańczuk będzie w robocie.

N a u m (*na stronie*). Wialikaho sabáki wialiki broch! Basz ty jahó wiélmi pabajálisia! Wiédau Boh, kamú nie dáu roh.

K o m m i s s a r z. Pamiętaj!.. Lecz ktoś się zbliża. A, to Johasia! Idź popilnuj za fórtką, ażeby kto nie nadszedł; a szczególnie jak zobaczysz, że moja żona się zbliża, daj mi znać natychmiast. Ja mam cóś z Johasią do pomówienia.

Naum się ociąga.

No!.. Czegóż czekasz? bałwanie!

N a u m. Idú užé, idú! (*Na stronie*.) Jon tut hatówy súzanuju majú atmaulác at mianié! Pajdú da pryszlu tut jahó zónku. Chyba jená daść rády. Bo dóbra káże prymouka: kudy czort nie dastúpicca, tudy bábu paszleć. (*Odchodzi*.)

K o m m i s s a r z. Usunę się trochę na stronę, żeby jej znagła nie przestraszyć. (*Odchodzi w głąb*.)

Scena III

Julia i Kommissarz.

Julia

№ 2

Tchnieniem dobroczynnej wiosny
Ziemia z uśpienia powstaje;
Wdzięk jej miły i radośny
Wszędy uśmiechać się zdaje;
I ptaszek swojemi tony
Wielbiąc Twórcę przyrodzenia,

Nóci przedmiot ulubiony
Przez wdzięczne i słodkie pienia;
Me serce tylko stęsknione
Tą się nie cieszy radością,
I ulata myślą w stronę
Za ominioną przeszłością.

K o m m i s s a r z

Ach któż to jest ten szczęśliwy,
Kogo wspominał głos twój tkliwy?

J u l i a

Niegrzecznie to kogoś, Panie,
Podśluchiwać niespodzianie.

K o m m i s s a r z

Gdy tu słyszę w samotności
Tęskliwość jakąś w jej głosie,
Dojdę jej serca skrytości
I dowiem się o mym losie.

J u l i a

Gdy ja marzę w samotności
O przedmiocie moich myśli,
On za mną tutaj w skrytości
Jakiś zdradny zamiar kreśli.

K o m m i s s a r z

Ma Johasieczko!
Śliczna pupeczko!
Mój migdaliku!
Specialiku!
Miejże wzgląd na me zapały!
Ja dla ciebie żyję cały,
Dla cię żyję i oddycham,
I z miłości mej usycham!

J u l i a

Co się w głowie jego roi?
Boga-ż się to Pan nie boi?
Choć mu siwizna włos prószy,
Pan miłością głowę suszy!
Masz żonę! czyliż po temu
Kochać drugich żonatemu?

Aria

Moja luba! moja miła!
Oczu twych czarowna siła
Wzięła serce me. Ach!
Mnie wskazałaś na katusze!
Biorąc serce, biorąc duszę,
Dajże w zamian swe! Ach!

Dawniej żadna dziewczka młoda,
Choćby kraśna jak jagoda,
Nie zwabiła mię. Ach!
Ty zmieniłaś me istnienie —
Nieznane dotąd cierpienie
Czuję, widząc cię. Ach!

Odtąd smutek pierś mą kruszy,
Goniąc z serca, goniąc z duszy,
Życia mego zdrój. Ach!
Proszę, ulżyj mym cierpieniom,
Odpowiedz serca życzeniom,
Ty aniele mój! Ach!

(Mówi.) Tak, Johasiu! jam cały dla ciebie. A że jestem żonaty, tem-
ci lepiej: nie będę takim sposobem szukał przed światem chluby z
pozyskania serca twego. Lecz nie wypada długo nam tu z sobą w tej
chwili przebywać: może ktoś nadejść. Oto wiesz co? moja najdroższa
Johasieczku! wyświadcź mi jedną łaskę i naznacz chwilę rozmowy
wieczorem w tym ogrodzie — będę tu na cię oczekiwał. Stanieszże
się mi tak dobrą? wysłuchaszże mej prośby?

Julia *(na stronie)*. Poczekaj no, mój ty rozkochany staruszk!
wyplątam ja ci figielka! *(Głośno.)* Cóż czynić! możeby to i nie
uchodziło wcale, jednak tu przyjdę. Ciekawa jestem słyszeć, co też
to Pan mi powie? A więc koło północy niech mnie Pan czeka w tej
oto na prawo altanie.

Scena IV

Ciż i Urszula się zaczaja; a jak skończy mówić jej mąż, ona z ofuknieniem na niego wypada.

K o m m i s s a r z. O moja ty rybko! pieszczotko moja! ileż to ci dziękczynień składam za twoją tę powolność dla mnie!

U r s z u l a. A Waś tu co robisz? he?

K o m m i s s a r z. Ja? ja? tak, mo... oto zakazywałem pryhon na dzień jutrzejszy.

U r s z u l a. I komuż to zakazywałeś? tej dziewczynie? co?.. A to dobrze! Jeszcze w żadnej książce tego nie wyczytałam, (a jednak dużo ich przebrałam w swem życiu), aby Kommissarz zakazywał pryhon jednej dworskiej dziewczynie. Oj ty stary wietrzniku! wietrzniku! Zawsze mi takie wyrządzasz fochy, ty nic dobrego! Ruszaj mi wraz do domu. A Waćpanna zostań mi tutaj, abym ją wybadala.

K o m m i s s a r z (*na stronie do Julii*). Johasiu! nie wydaj się, bądź roztropną; a pamiętaj o przyrzeczeniu. (*Odchodzi.*)

Scena V

Ciż bez Kommissarza.

U r s z u l a. No, moja rybko, co ty na to? he?

J u l i a. Ach Mościa Dobrodziejko! zasłoń mnie biedną dziewczynę od prześladowania Pana Kommissarza. Jak cień chodzi ustawnie za mną i naprzykrza mi się kochaniem swoim. Namawiał mię, gdybym się zgodziła na widzenie z nim tego wieczora w tym tu ogrodzie. Przystałam niby na to jego żądanie, lecz chciałam Panią o tem pierwszej zawiadomić, i upraszać, abyś miejsce moje zastąpiła. Niechże to Pani zrobi, a potem będziesz go mogła Pani za to ukarać, że się do drugich umizga.

U r s z u l a. Oto co się nazywa grzecznie z twojej strony! Jeszcze w żadnej książce tego nie wyczytałam, żeby dziewczęta, a tem bardziej dworskie, tak pocziwie myślały, jak ty. O poczekaj ty wartogłowie! sześćdziesięcioletni szarmancie! wybiję ja ci z głowy zaloty twoje! I gdzież, w którym tu miejscu chciał z tobą rozmawiać?

Julia. Oto Pani w tej tu na prawo altanie.

Urszula. Dobrze, moja mileńka! dziękuję ci, dziękuję! Prowadź się tak zawsze; a będąc pocziwą dziewczką, znajdziesz niechybnie dobrego męża, i błogosławieństwo Bozkie nie przestanie świecić nad tobą. Pójdę i poszukam xiązki z podobną intrygą, a zobaczę, jak też żona w takim zdarzeniu postąpiła sobie ze swym mężem. Bądźże mi zdrowa, moja kochaneczko! mój ty aniołeczku!.. O poczekaj, poczekaj, ty stary grzeszniku! teraz cię złowię! Wywijałeś mi się dotychczas jak piskorz; zawsześ mi mawiał jedno: «ej, to plotki, moja duszeńko, plotki...» Otoż teraz zobaczymy! Plotki, plotki, cha! cha! cha! plotki! (*Odchodzi, i powtarzając te wyrazy.*)

Scena VI

Julia, później Jan.

Julia. Otoż mu się przysłużyłam! lecz dobrze mu tak, niech się nie warjuje w tym wieku. Ależ kto tam znowu tu dąży? Ach, to Jan, kamerdyner Karola. Prawdziwie, ta, jaką przedsięwzięłam tu, rola zaprzykra mi nieco; ale łudzę siebie nadzieją poprawy mego Karola; i ta myśl osładza mi trudy, które dla dobra jego i szczęśliwości z nim mojej ponoszę. No, obaczmyż jeszcze jednego zalotnika.

Jan

N° 3

Dobry wieczór, me kochanie!

Julia

Uniżona, Panie Janie!

Jan

Jakże się masz? czyliś zdrowa?

Julia

Mroczy mię cokolwiek głowa.

Jan (*z umizgiem*)

Ja Panny wszędzie szukałem,
A nareszcie tu zdybałem.

Julia (*zimno*)

Znaleźć kogo, czyliż sztuka?
Łatwo znajduje, kto szuka.

Jan (*na stronie*)

Jak jej odkryć me zapały?
Z bojaźni truchleję cały!
Lecz teraz spróbować muszę,
Czy jej serca nie poruszę?

Julia (*na stronie*)

Snać ten fanfaron zuchwały
Chce mi odkryć swe zapały;
Lecz przysięgam na mą duszę,
Że mu sztuczkę skroić muszę.

Jan

Pani! proszę...

Julia

Cóż takiego?

Jan

Ach! ten zapał serca mego
Tobie poświęcam w udziale,
I przysięgam ją czcić stale.

Julia

Pan Jan w żartach widzę cały.
Cóż powiedzą Paryżanki,
Kiedy dla prostej Johanki
Takie prawi madrygały?

Jan

A niech ich tam porwą kaci!
Wierz mi, coć mówię w tej dobie:
Każda Paryżanka straci
Wdzięki, jakie ma przy tobie.

Romans

U ciebie, Pani, ach! oczki figlarne,
Cokolwiek modre i cokolwiek czarne;
A tak czarowny w nich się powab mieści,
Że kiedy niemi oko się me pieści,
Czuję, czuję serca bicie,
Czuję, że cię kocham skrycie.

Julia

Dziękuję.

J a n

U ciebie, Pani, uśmieszek anioła,
A jak lilia białość twego czoła;
Taka pogoda w twej anielskiej twarzy,
Że nieraz człowiek zachwycony marzy:
Losie! daj mi za kochankę
Podobną do niej niebiankę.

J u l i a

Dziękuję.

J a n

Za twój głos wdzięczny, za twój głos pieszczony,
Oddałbym, gdybym miał tylko, miliony!
Ach! bo gdy poczniesz nim kwilić i śpiewać,
Wieczniebym ci się żądał przysłuchywać,
I tak go drogo oceniam,
Że w słuch się cały zamieniam.

J u l i a

Wdzięczna jestem za pochwały,
Lecz powiem ci moje zdanie,
Że gdybyś mi miał być stały,
Nie chcęć wierzyć, Panie Janie!

J a n

Ach, wierz proszę! bo na duszę,
Jeśli wzgardzisz mą miłością,
W łeb sobie zapalić muszę!
Ręczę ci to uczciwością.

J u l i a (*na stronie*)

O! zażyję ja cię z mańki!
Poczekaj Paryżaninie!
Odechce się ci kochanki
Szukać tu w wiejskiej dziewczynie.

J a n (*na stronie*)

Otóż zażyłem ją z mańki!
Teraz śmiało przysiądz mogę,
Że do serca mej Johanki
Odkryłem już prostą drogę.

J u l i a (*mówi*). Zresztą, możebym nie była głuchą na te Pana Jana zapewnienia miłosne, gdyby ta miłość jego była szczerą; lecz

czyliż mogę dać wiary temu, aby biedna wieśniaczka opanować miała to serce, które w samym Paryżu niejednokrotnie odnosiło laury zwycięskie z najpierwszych może jego piękności?

Jan. O! przysięgam ci na niebo, i na Styx piekielny, że te oczki twoje tak pociągają me serce, jak... (*Myśli.*) jak... naprzykład butelka, kiedy jest napełniona niebieskim nektarem szampana.

Julia. Lecz Panie Janie! bądź tak dobrym, a oddał się ztąd. Mogłby kto nas tu spostrzedz, coby mię mogło skompromitować. Oto, jeśli chcesz mię zabawić czułą twą deklamacją lub śpiewem, przybądź około północy do tej na lewo altany; a tam, gdy całe przyrodzenie będzie spoczywało, ja tymczasem przy świetle księżycy będę słuchała, jak Pan Jan u nóg moich deb[i]utować i trelować będzie.

Jan. O moja ty Dulcynello! na skrzydłach miłości przylecę do ciebie, i z niecierpliwością będę oczekiwał, kiedy jutrzeńka szczęścia zajaśnieje też na horyzoncie moim. (*Odchodzi.*)

Scena VII

Naum i Julia.

Naum

№ 4

Dobra prymouka nas uczyć:
Pańska wóka kaniá tuczyć.
Szto swatou k niéj máju słać,
Lepsz samómu papytać.

Julia

A to jakaś na mnie kara!
I ta się wlecze maskara.

Naum

Jákby tut jéj zalecácca,
Káby lepiéj spadabácca?
Hútarkami jej zahráju —
Poznájce, szto rozum máju.

Julia

Lecz dobrze, że tu przychodzi.
Myśl wyborna mi się rodzi.
Głupia kreatura ta
W zamiarach mi pomoc da.

Naum (z umizgiem)

Szto ty samá tut dziamídzisz?
A czy ty mianié nia wídzisz?
Lapiéj siádziem na kałodzie,
Pahawórym a pryhódzie;
Ot siádziem sabié u rad,
Káby Pan Boh byu nam rad.
Da zrabí mnie adnú łásku,
Prymí abaránkau wiázku,
I skaży mnie práudu szczéru:
Lúbisz? nie? a ja pawiéru;
I tahdy na skóru rúku
Zróbim z sabóju zarúku.
Nie sarómiajsia, a skóra
Hawary, mają sikóra!

Julia

Śmieję się rada nierada,
Chociaż śmiać się nie wypada.
Lezc głupia postura ta
W zamiarach mi pomoc da.

Naum

Prymauka káże: mauczú,
Dyk piéunie zámuz chaczú.
Jenáz nie káże niczóha;
Oj, chócze zámuz niabóha.

(*Mówi.*) Dóbra hútarka káże: súženaho, da ráženaho i kanióm nie abjédziesz. A kali ty užé májesz bydź majéju súženaju, dak skaży, da nia suszy siérca wajtóuskaho. Słowo skázana, daj dzieło zwiázana. Tahdy harélka na stoł, rucznikí hatówy, daj kańcy u wadú. Znájesz? nie kali nadárycca tabié druhi taki žanich, jak ja. Ráżu, nia piarabiráj; bo znájesz prykazku: chto piarabiráje, czy czásto mianiąje, u tahó zausiódy chamút huláje.

Julia. Papytāju sia: kalí ty mianié pashúchajesz u adnóm dziéle, to móže my i zładzim.

Naum. U jakóm dziéle? Nia wiédauszy, nia mahú abiecąc. Nia hniéwajsia! Znasz hútarku: chto pytáje, toj nia blúdzić. Nia wiédauszy bródu, nia súnsia u wódu.

Julia. Basz! prycepíusia ka mnie Jan, Páński słuhá, da i adbóju nie máju; prasíu, szto ja pryszła súmierkam siudy u sad z nim pahawaryć. Ja, szto adczapícca at jahó, abiecála pryjci.

Naum. Abiecánka cacánka, a durnómu rádaść.

Julia. Dak wídzisz Naúmka, ja chaczú, szto ty nadzieú majú adziézu, da na majóz miésta pryszóu siudá. Chadzí, ja užé ciabié nauczú, jak májesz z nim abajcícca.

Naum. Oj cikúnka ty, cikúnka! wídna, szto dabry babry. Hladzí, mają pierepiólaczka, szto z hétaho píwa nia wyszło jakóho dúru, bo znasz prymouku: chto pad kim jámu kapáje, czásta sam u jejé upadáje. Ale szto rabić? Czaławieék kalí wázyu na rybu, tréba wázyć i na júszku. Wídna užé ty mianié nia miniész. Jenó kázuć: kali szancúje, to i Chalimón tancúje. Pajdzióm, da nauczy mianié, szto máju rabić? *(Odchodzą.)*

Scena VIII

Karol sam.

Karol *(recytatiwo)*

Nº 5

Nie wiem, cóż to za czary, we śnie czy na jawie,
Wszędzie jej obraz ze mną, w każdym miejscu prawie.
Widzę ją, jak w powaby anielskie bogata,
Ledziutka, w skokach swoich pod obłoki wzłata!

Romans

Z duszą pełną uroku
Zwiedziłem modny świat.
Wszędzie, na każdym kroku
Spotkałem dziewic kwiat:

Tak Włoszki jak Hiszpanki
Przy mnie wdzięczyły się,
Zalotne Paryżanki
Mile wabiły mię,
I Niemki gospodarne
Zwracały na mnie wzrok,
Dziewice Alp figlarne
Śledziły mię krok w krok;
Lecz zająć tak mnie żadna
Nie mogła, ile ta.
Ach! jakże ona ładna!
Jak wiele wdzięków ma!

(Mówi.) Prawdziwie sam się na siebie gniewam, że nie mogę wywikłać się z tych sideł, jakie na mnie rzuciła ta wieśniaczka. Śmieję się z namiętności mojej; a przecie wyrugować jej z serca nie jestem w stanie, ja, co tyle widziałem piękności! To rzecz nie do pojęcia.

Scena IX

Karol i Julia.

Julia wbiega, nócąc; a spostrzegłszy Karola, kłania się mu i chce dalej odchodzić; on ją zatrzymuje.

Karol. Dokądże to tak śpiesznie?

Julia. Biegnę na folwark; ojciec mię posyła; a tędy właśnie jest najbliższy do niego przechód.

Karol. Czyż nie darujesz mi chwilki z sobą rozmowy?

Julia. Co Pan rozkaże mi? słucham.

Karol. Prawdziwie, Johasiu, urażam się na ciebie: zdajesz się wszędzie unikać ze mną spotkania. Inni daleko są szczęśliwsi: z nimi rozmawiasz; jeden tylko ja wyłączony jestem z tego grona.

Julia. Powiem Panu szczerze, ich się nie lękam i rada z nimi obcuję; lecz Pan... przyznam się... Pan zdajesz się mi być niebezpiecznym, i dla tej przyczyny unikać go muszę.

Karol. I dla czegoż jestem ci niebezpiecznym?

Julia *(ze wstydlivością i ociąganiem się)*. Bo... bo...

Karol (*biorąc ją za rękę*). Cóż? na Boga zaklinam cię, dokończ.

Julia. Bo... bo... Pan mi się widzi bardzo miłym, Pan mi się podoba.

Karol. Nie uwierzysz, ile ci za tę szczerą twoją wdzięczność jestem! Ach Johasiu! dowiedz się, że i ja ciebie Kocham! bardzo Kocham!..

Julia. Tem gorzej dla nas, i tem bardziej powinniśmy unikać jedno drugiego.

Karol. Dla czegoż?

Julia. Na cóż się albowiem ta próżna miłość nam przyda? Pan mnie poślubić nie możesz; a nie spodziewam się wcale, aby owa tak szlachetna powierzchowność miała ukrywać serce zdolne dążyć na krzywdę jednej ubogiej dziewczyny.

Karol. O Johasiu! czemużeś się nie urodziła mi równą?

Julia. I cóżby naonczas było?

Karol. Najmniejszego wahania się!.. Poświęciłbym ci moją rękę: bo serce, od pierwszego widzenia się z tobą, podbiłaś sobie.

Julia. Daruj Pan, lecz ja niebardzo temu chcę wierzyć. Mężczyźni zazwyczaj tak coraz nowych zdobyczy pragną... tak są zdradliwi!..

Śpiew

Nº 6

Mężczyzna każdej tropi ślad,
Brunetki, czy blondyny;
By piękne, wszystkie kochać rad,
Mężatki i dziewczyny.

Dopóty wzdycha, płacze wciąż,

Aż serca nie ustrzeli;

W minutę, patrz!.. ten chytry wąż

Już z drugą miłość dzieli.

A więc gdy w serce trafi grot,

Niech rozum ranę leczy:

Bo choć mężczyzna pełen cnot,

Niestałość je niweczy.

Dziewico! słuchaj moich rad,
Nie zbieraj z innych wzoru;
Rzuć ten ród mężczyzn pełen zrad
I uchodź do klasztoru.

K a r o l. Atoli, droga Johasiu, chociaż tak jesteś złośliwa i tak niepochlebnie o mężczyznach trzymasz, musisz mi zawierzyć: bo ja ciebie kocham, bardzo kocham, i zgoła nie wiem, do jakiego szaleństwa ta miłość doprowadzić mię może. Ależ twoje spójrzenie tak wdzięczne, tak zachwycające, że duszę unosi! O! nie patrz tak na mnie, nie patrz, bo rozum utracę!..

Śpiew № 7

Nie patrz na mnie, nie patrz, proszę!
Wzrok twój serce me porywa!
Z ust twoich płyną rozkosze —
Tyś czarodziejka prawdziwa.
Uśmiech figlarny, naiwny,
Gdy usteczka tve pokrywa,
Tak jest miły, tak jest dziwny!..
Tyś czarodziejka prawdziwa.
Strzelisz oczkiem — cel trafiony.
Próżno twej litości wzywa
Kochać i cierpieć zmuszony —
Tyś czarodziejka prawdziwa.
Róże zdobią twoje lica;
A wdzięk, co na nich spoczywa,
Tak unosi i zachwyca!..
Tyś czarodziejka prawdziwa.
Lecz nie! spójrzyj raczej, proszę!
Bądź wzajemna, bądź mi stała.
Zacóż takie męki znoszę?
Nacós mnie oczarowała?

(*Mówi.*) Tak, Johasiu! Johasiu! tyś mnie oczarowała.

Julia. Panie! a Paryżanki co na to powiedzą?

K a r o l. O! już mi te zupełnie uleciały z głowy. Przy tobie możnaż pomyśleć o kim drugim? Teraz jedyne życzenie w mem sercu począłem: w szczęśliwej zaciszy wiejskiej, daleko od trosk i

niepokojów świata, na łonie tobie podobnej dozgonnej towarzyszki, wpośród poddanych, jak własnych dzieci, pędzić pozostałe dni życia, i nie pragnąć na ziemi innej rozkoszy.

Julia (w zachwyceniu). Karolu drogi!..

Tu słyhać trąbkę pastuszą.

(Na stronie.) Ach! cóż to chciałam uczynić? całąbym osnowę zamiaru mego popsła!..

Karol. Co to znaczy? co to za trąba się odzywa?

Julia

№ 8

Ustaje całodzienna gospodarzy praca.
Wszystko chciwe spoczynku o słońca zachodzie.
Miło go szukać trzodóm w domowej zagrodzie.
Zroszony potem kmiotek do chatki swej wraca;
A ten jego śpiew tęskny, niesion echem z pola,
Oznacza, że go ciśnie dotkliwa niedola.

Zdala słyhać chór wieśniaków, który coraz się zbliża.

a { Użé sónce zapadáje,
Da dómu nas przywáje.
Myż dzieła swajó zrabíli,
Dwórsku páńszczynu adbyli.

Karol i Julia (razem)

b { O jakże miło w wiejskiej zaciszy
Samotnie dumać i dumać sobie!
Temu dumaniu śpiew towarzyszy
Kwilących ptasząt w wieczornej dobie.

b { Zdala głos słyhać wdzięczny słowika,
Tam z pola wraca kmiotek roboczy,
Tutaj ryk trzody, tu szmer strumyka,
Pieszczą tve ucho i bawią oczy.

Chór bliżej powtarza «a», a po Chórze Karol i Julia razem 4 wiersze powtarzają «b».

Karol. Uprzejma i słodka mi jest zaiste rozmowa z tobą, ale nam prędko przeszkodzić jej mogą. Zanim się przeto rozejdziemy tu

z sobą, proszę cię, droga Johasiu, przyrzecz mi, że spełnisz jedną prośbę moją.

Julia. Czegożbym Panu odmówić mogła? przekonana albowiem jestem, iż nic takiego nie usłyszę od Pana, coby niegodnym być miało szlachetnego serca i sposobu myślenia jego.

Karol. O! bądź spokojna — twój honor jest dla mnie tak drogi, jak mój własny. Ale proszę cię, gdy wszystko na dworze spoczywać będzie, przyjdź do tego ogrodu. Ja tu na cię czekać będę. Darujeszże dla mnie chwil kilka z sobą samotnych? Ach! przy tobie tylko czas przepędzony nadziemskich rozkoszy zdaje się być obrazem.

Julia (*myśli*). Tak... nie odmawiam... przyjdę tu. U tego drzewa niech Pan na mnie czeka. Ale pamiętaj, ale pamiętaj Pan, że honor dla biednej wiejskiej dziewczyny nieocenionym jej jest skarbem, i żadnymi na świecie ofiary nie może być okupionym. (*Odchodzi.*)

Scena X

Karol sam. Coraz więcej ściemnia się.

Karol. O rozkoszy! ona dzieli uczucia moje! przybędzie tu, abym napawał duszę moją wyrazy tego oświeconego jej umysłu, tego tkliwego i ujmującego jej serca! udaruje mię chwilami, za które pół życia bym mojego oddał! Dziwne losu zrządzenie! tak niedawno jeszcze mógłbym pomyśleć, że aż do poświęcenia najczystszych westchnień miłości, jedna wieśniaczka stanie się dla mnie przedmiotem? (*Odchodzi zamyślony.*)

Scena XI

Dobrowicz i Szczerzecki.

Dobrowicz. I cóż? Szczerzecki! plany nasze najlepszy obrót biorą. Karol ani się postrzegł, aż oto wpadł w zastawione nań sidła. Jaka to wielka zmiana w jego sposobie myślenia!

Szczerzecki. Wszystko w tej mierze winni jesteśmy córce twojej, Panie! Tutejsi wieśniacy nigdy jej błogosławić nie przestaną. A ja, o, z jakąż rozkoszą poglądać będę na ten szczęśliwy moment, gdy

ta para, stworzona dla siebie, połączy się nierozzerwanym węzłem małżeństwa! Ach! natenczas radbym spokojnie zawrzeć powieki, abym z nieboszczykiem Panem moim cieszył się ich doczesnem na ziemi uszczęśliwieniem.

Dobrowicz. Ale wszystko do końca już doprowadzić należy. Cóż? maszli zaufanych w pogotowiu ludzi, którzyby na pierwsze zawołanie moje stanąć tu mogli?

Szczerzecki. O, bądź Pan spokojny, są tu w bliskości; za danym znakiem przybędą.

Dobrowicz. Porozstawiaj więc ich na wskazanych ci stanowiskach, a ja tu wkrótce nadejdę czuwać pospołu z wami. O Boże! doprowadź zamierzone myśli nasze do pożądanego celu.
(*Odchodzi.*)

Scena XII

Muzyka gra piano, potem coraz ciszej.
Szczerzecki uderza trzy razy w dłonie — kilka osób się zbliża.

Szczerzecki

№ 9

Psyt! powoli, bez hałasu,
Idźcie na swe stanowiska.
Każdy do pewnego czasu
Niechaj czuwa tutaj zbliska.

Chór powtarza, potem rozchodzi się. Muzyka gra pianissimo.

Scena XIII

Karol (*postępuje powoli i omackiem, zbliża się do darniny u drzewa*)

№ 9

Przybywaj, luby aniele!
Głos wielbiciela cię wzywa.
Drogę tu dla cię uścicle
Kwiatami miłość prawdziwa.

Ach! czas się bliży do ranka —
Przybywaj, luba kochanka!
Pędząc momenta przyjemne,
Dwa serca z sobą życzliwe,
Na wieki złączym wzajemne
Przysięgi wierne i tkliwe.
Ach! czas się bliży do ranka —
Przybywaj, luba kochanka!

Scena XIV

Z drugiej już strony wchodzi Kommissarz i toż samo śpiewa; a potem z innej znów wchodzi Jan i ten śpiew powtarza; nareszcie wszyscy śpiewają toż samo w tercecie, idąc każdy na swoje miejsce.

Karol

Lecz jeśli słuch mię nie zdradza,
Jej będą klaskania te!
Ach! ta chwila wynagradza
Wszystkie w życiu troski me.

Scena XV

Jan i Kommissarz powtarzają te 4 wiersze. Tu się zwolna zbliża Julia salopą okryta do damiowej u drzewa kanapki i niekiedy zlekka przyklaskiwa rękami, a Urszula — do altany na prawo, i trochę później Naum, przebrany w odzienie wieśniaczki, do altany na lewo.

Julia

Mój Karolu ulubiony!
Ciemna noc oko me ćmi.
Czyliś tutaj? z której strony?
Proszę, odpowiadaj mi.

Naum (*na stronie*)

Prymaukam tréba dać wiéry:
Pa nóczy usie katy széry.

Ciómnaż nocz — jon nie spaznáje,
Piéunie mianie spadabáje.
(*Idzi do altany na lewo.*)

Karol, Kommissarz i Jan
O radości! o radości!
Cóż w świecie wyrówna tobie,
Gdy cel jedyny miłości,
Kochankę swą mam przy sobie?

Julia
Karolu! ja dla cię żyję,
Dla ciebie to serce bije.

Karol
O, gdybyś mogła czuć, jaki w mem łonie
Najtkliwszych dla cię ogniów pożar płonie,
Pewnobyś moim słowom wiarę dała
I swoją dla mnie wzajemność wyznała.

Julia
Luby kochanku! zem dla ciebie tkliwa,
Czyliż ci serce tego nie zgadywa?
Ach! wierz, Karolu! poprzysięgam tobie,
Że miłość moja zgaśnie chyba w grobie!

Karol, Kommissarz, Jan (*powtarzają*)
O radości! o radości! *i t. d.*

Julia
Patrz-no! podobno już świta,
Jutrzeńka kochanków wita.

Karol, Kommissarz, Jan
O radości! o radości! *i t. d.*

Jan. Lecz cóż się to znaczy? Wszak to nie Johasia! (*Zrywa czepek z głowy Nauma.*) O piekło! jakież to brzydki koczkodan! Podobna awantura i w Paryżu nigdy mi się nie zdarzyła. (*Podprowadza Nauma na przód sceny.*) Odpowiadaj, djable przeklęty, kto ty jesteś?

Naum. Da jaż Naúm, wojt tutéjszy. A mójżeż ty miłaśniku! czahóz ty czurájieszcia ciapiér ad mianie? Znasz prymauku: lubiu dóbroja, palubíz i złoja.

Kommissarz. A pfe do kata! Mospanie! wszak to nie Johasia, a moja, Panie odpuść, żona! Zginałem! (*Podchodzą na przód sceny.*)

U r s z u l a. Aha wietrzniku! złowiłam ciebie! Takież to twoja wiara małżeńska? he?

K o m m i s s a r z. Moje kochanie! jeśli ty nie przestaniesz wierzyć plotkóm, to u nas nigdy pożycia dobrego nie będzie.

U r s z u l a. A tyż mi powiedziałeś, że Pan ciebie posyła do drugiego folwarku, i dla tego w domu nie możesz nocować; a ty się mileńki na całą noc w zaloty wybierasz! O poczekaj dobrodzieju! jaż ci pokażę zaloty! *(Wyjmuje z za fartucha dyscyplinę i bije go po plecach, trzymając za rękę, a on naokoło niej się kręci.)*

K o m m i s s a r z. Aj! aj! powoli, duszko moja! żono kochana! Przysięgam ci na mojego patrona Ś[więtego] Bonawenturę, że odtąd nigdy zdradzać ciebie nie będę, tylko ten raz ostatni już przebac.

N a u m. Basz ty jahó! nie rad, szto bijúc, da jaszczé i nahámi trapiéczeć.

U r s z u l a. Ach! wszak to i Pan nasz tutaj! *(Do męża.)* Szczęście twoje! *(Do Karola.)* Przebac JW. Pan Dobrodziej. Prawdziwie nie spostrzegłam! *(Dyga, a potem do męża obracając się, mówi.)* No!.. popamiętasz ty mi, stary wietrzniku!.. dam ja ci się we znaki!.. *(Do Karola, dygając.)* Przepraszam JW. Pana!.. ależ bo ta awantura, o jakiej w żadnej książce nie wyczytałam. *(Do męża.)* No! no! no! pokażę ja ci te plotki, przyjdź tylko do domu! *(Odbiega zapyrzona, ciągle powtarzając.)* plotki! cha! cha! plotki!..

Scena XVI

Dobrowicz, Szczerzecki i kilku ludzi na znak Dobrowicza wbiega.

D o b r o w i c z. Co to jest? zkąd ta wrzawa?

N a u m. Niczóha, Pánie! paławili katóu u miaszók.

D o b r o w i c z. I ty Karolu tutaj? A to co? i Johasia razem z tobą? A to bardzo niepięknie, że ty, moje serduszko, odbywasz wędrówki w ogrodzie, nocną porą, a to jeszcze i z kawalerem!

S z c z e r z e c k i. O Boże! czy ja tego się po córce mojej spodziewałem?

N a u m. Wot tabié na! chto parasiá ukráu, a kamú u wuszách piszczyć. *(Do Szczerzeckiego.)* Niczóha, niczóha, pánie kúmie! choć

janá z Pánam trószki i pahamaniła, da myż tut byli blízka. Ja nia czurájusia swajahó słowa, waźmu jajé; bo znasz prymauku: mają duszá nie krywája, usió prymaja.

Karol. Dosyć tego, mój kuzynie! Zdaje się, żem pełnoletni, i nie jestem obowiązany zdawać przed nikim rachunków z moich czynności.

Dobrowicz. Któż temu zaprzecza?

Karol. Otóż przed wszystkimi ogłaszam, że zrzucając wszelką pychę z serca, i nie zważając na różnicę stanu, biorę Johasię za żonę; a osiadłszy w mojej fortunie, porzucę świat, i jedynie w uszczęśliwieniu jej i poddanych moich szczęścia własnego szukać będę.

Dobrowicz. A ja z radością wam błogosławię (*łączy ich*), dzieci moje! bo poznaj w Johasi Julię, jedyną córkę moję! Możesz ją sobie teraz jak chcesz ukarać za tę jej osnowę romansiku z tobą, iż pod odzieżą prostej wieśniaczki chciała pozyskać twe serce, oraz sprostować zdrożności, jakimiś je zepsuł cokolwiek za granicą. Mniemam, że odtąd pewno już marzyć zaprzestaniesz o powabach cudzoziemszczyzny.

Karol. O! przysięgam, że odtąd nie będę szukał szczęścia za granicą. Alboż go we własnym kraju nie znajduję? Ale ty, Pani, możesz sądzić o mocy przywiązania mojego ku tobie, gdy poznawszy cię jak prostą tylko wieśniaczkę, oddałem ci wraz serce moje i losów mych nie wahałem się połączyć z twojemi.

Julia. Daruj mi, Karolu, ten mój niewinny podstęp. Czyliż on nie doprowadził nas do kresu życzeń naszych? (*Całując ręce ojca.*) Kochany ojcze! alboż nie wygrałam zakładu?

Dobrowicz. Zwyciężyłaś, córko moja! Oby Bóg w biegu życia darzył was ciągle taką radością, jaką dziś serce moje jest przepełnione.

Naum (*klęka*). Hútarka káże: hdzie uwiesielénia, tam i prebaczenia. Darujże mnie paniénaczka, szto ja dúrań osmiéliusia siahác pa twajú rúczku. Jaż takí kalísci mółwiu, szto niawiédańnia, nia hrészennia.

Julia. Nie tylko żec przebaczam, ale i wdzięczną ci jestem, iż mi się tak zręcznie nawinał do pomocy w układzie zamiarów moich.

N a u m (*wstaje*). Wot jak dóbra, szto ja pasúchau paniénki. Dóbra káże hútarka: kiń nazád, a znájdziesz piáred sabóju.

K a r o l. Teraz porachujmy się z innymi.

K o m m i s s a r z. Panie! a ja czy potrafię uzyskać przebaczenie twoje?

N a u m (*na stronie*). Ahá! na złódieju szápka haryć.

K a r o l. Przebaczyłbym mu ostatnią awanturę, ale zanadto wiele dowiedziałem się o nim, ażebym mógl puścić płazem postępowanie jego z moimi poddanymi w czasie mej tu niebytności. Odtąd tracisz Pan miejsce u mnie; za szczęśliwego zaś policzyć się możesz, że nie zdejmuję z zawiadywania jego mojemi dobrami ścisłego obrachunku. Proszę więc zdać rządy Szczerzeckiemu, który odtąd miejsce Kommissarza zajmować tu będzie.

Tu Kommissarz, okazując smutek i zawstydenie, odchodzi.

(*Do Jana.*) A tyż, Janie, co myślisz? gdy cię zawiodła miłość z tutejszą wieśniaczką, może, znów szczęścia za granicą szukać przedsięweźmiesz?

J a n. Dziękuję Panu. Ja z Nim razem powiem: *mea culpa!* a wybiwszy z głowy myśl o zagranicznych pięknościach, w kraju własnym będę się starał znaleźć dla siebie dozgonną towarzyszkę; odtąd zaś nie tak łatwo dam się uwikłać w sieci kobiece.

N a u m. Ehe! znasz przykazku: chto apárycca na małacé, toj i na wadú dmúchaje.

K a r o l. A więc odtąd porzuciwszy wszelkie zagraniczne nowości, osiadźmy w wiejskiej zaciszy i odpowiedzmy szczerze obowiązkom: ja, dobrego Pana, a ty, przywiązanego i wiernego sługi. (*Do Dobrowicza i Julii.*) Ach! dzięki wam, szanowny mój opiekunie i ty droga małżonko moja! przekonałem się z pomocą waszą, że nasi wieśniacy mają dobre serca; że my ich nie znamy; że ani żyć z nimi, ani ich użyć nie umiemy. Odtąd ich losu nigdy w obce nie powierzę ręce, ale mój własny ścisłe z nimi połączę. Chcę ich kochać i być od nich kochanym; a mnie przy nich i im przy mnie, za błogosławieństwem Najwyższego, pomyślnie i dobrze powodzić się, jak mniemam, będzie.

Wodewil
№ 10

Karol

Miłości potężna władza!
Ona w przyrodzie panuje;
Człowiek się przez nią odradza,
W niej szczęście życia znajduje.
Ja w szkole mody ćwiczony
Mylnymi zasady żyłem.
Dzisiaj miłością zwalczony
Całkiem swe serce zmieniłem.

Julia

Wy, co własnych kmiotków macie,
A gwarem uciech zajęci
Obcym los ich powierzacie,
Mieście to w waszej pamięci:
Że Bóg i kmiotków i pany
Zarówno uważa w niebie.
Ten u Niego jest wybrany,
Kto kocha bliźnich jak siebie.

Jan

Zwiedziłem prawie pół świata,
Byłem w Paryżu, Londynie,
A jednakże w moje lata
Dałem się podejść dziewczynie.
Lecz powiem tu między nami:
Pono i w Paryżu głupi,
Choćby szafował krociami,
Rozumu pewno nie kupi.

Naum

Wy Panóczki, sakałóczki,
Pashúchajcie hutaróczki:
Choć umiérci nie padácca,
Kab wam tólki spadabácca.
Nie zrabicież wy nam múki;
A złażyuszy hétak rúki,
U ładóni móčna bíjcia,
Pótym... da cháty idzícia.

Chór

Rozkosz, jakąśmy uczuć chętni i gotowi,
Z wdzięcznością pomnieć będziem w każdej życia chwili,
Jeśli względna Publiczność, odchodząc ztąd, powie,
Żeśmy ją sztuką naszą dziś zadowolili.

K o n i e c

ІДЫЛІЯ

Опера ў двух актах

АСОБЫ

Кароль Лятальскі.

Ян Дабровіч — яго сваяк, ранейшы апякун.

Юлія — яго дачка.

Банавантура Выкрутач — Камісар маёнтка Лятальскага.

Уршуля — яго жонка.

Шчырэцкі — падданы, звольнены ад паншчыны; жыве пры двары на ласкавым хлебце.

Ян Губач — слуга Лятальскага.

Іцка — арандатар у маёнтку таго ж.

Навум Прыгаворка — Войт.

Ціт і іншыя сяляне, мужчыны і жанчыны, з вёскі Лятальскага.

Тэатр у I акце ўяўляе з правага боку карчму, з левага — вялікі куст ружы і дзе-нідзе дрэвы; у XV, аднак, сцэне змяняецца на двор з іншымі фальварковымі забудовамі.

У II акце — сад з дзвюма альтанкамі. Дзея адбываецца ў маёнтку Лятальскага.

АКТ I

Сцэна I

Хор сялян (*мужчын і жанчын*)

№ 1

Ой, бяда ж будзе, бяда!
Прышла на нас чарада!
Скажыце ж, добры людзі,
Да што з гэтага будзі?

Ціт

Заказаў жа ж наш мацар,
Ясны, можны Камісар,
Сабрацца ў карчму чы ў двор.
Мал, вялік, здароў чы хвор,
Войт усіх кіём пагнаў.

Хор

Штоб ён дабра не відаў.

Ціт

Да і ён сюды ідзе,
Ён нам скажа аб бядзе.

Сцэна II

Тыя ж і Навум.

Ціт (*да Навума*)

Пане Войце! да што гэта?
Чы мор? чы сканчэнне света?

Навум (*з павагаю*)

Ціха, дурні! то... камета.
А коль хочаш знаць ту весць,
Кажы дзве кварталы паднесць!

Ціт

Гэй жа, пане Аляндару!
Пастаў нам дзве кварталы гару.

Сцэна III

Тыя ж і Іцка, арандатар.

Іцка

Гэрстэ! маес цэм плаціць?

Ціт

А хто ж дарам будзе піць?

(Да Навума.)

Ты, наш дарагі Навуме,
Сяла Войце, а мой куме!
Бардзея сваей малвой
Усіх нас тут заспакой.

Навум *(з навагаю, рэчытатывам)*

Станьце тут разам усе кружком
І падзівіцеса маім слаўком.

Спеў

Як я пайшоў да Камісара,
Я там знайшоў пана Пісара,
Што ў Радзівілаў доўга служыў
І заўсягда добрым панам ён быў.

Яны крыўком з сабой гамоняць,
Адзін другом — пасваркай звоняць.
Я цішком, я маўчком у шчэлку глядзь,
Аж яны там сабе ну ж прытыкаць.

Пісар са свару так заспяваў:
«Ты, Камісару, замнога краў,
Людзей ты без меры вельмі глуміў,
Без Бога, без веры і дзёр, і біў».

Потым к сабе туды зазвалі

Яны мяне і так казалі:

«Вялі ты сабрацца ў карчму людзям,
Нямалу весць яны пачуюць там».

І я, філют з бальшога света,
Згадаў, што тут, пэўне, — камета.
Людзі ў горадзе яе там ждуць
І з гора трасцянку якуюсь п'юць.

Хор

Трасцянку п'юць! што за камета?

Чы гэта мор, чы канец света?

Ой, бяда ж будзе, бяда і г. д. (Паўтараюць.)

Ціт (кажа). Да вас, куме! (П'е да Войта і падае яму.)

Навум. Знаеш прымаўку? пій, да розуму не прапій. (Бярэ кілішак і п'е.)

Ціт. Скажы нам, каралёк, да што гэта за камета?

Навум. Баш! які ты цікун, хочаш ведаць аб камеце. Да што вам аб гэтым талкаваць, калі гэта такое вельмі большое дзіва, такое вялікае, што я аб нём і сам нічога не праведаў і сказаць не магу. Знаеш прыгаворку: чаго ж бы плакаў слеп, каб відзеў свет? Да і я б не дзівіўся, штоб ведаў. Дагадаўся толькі, што нам, пэўне, горшай катаргі не будзе, якую ад Камісара цярпім. Бо знаш прымаўку: і адсюль гарачо, і адтуль балячо. А калі яна к нам прыйдзе, то, пэўне, на бяду нашага гада Камісара: бо штось ён вельмі цяпер у кулак затрубіў; а лётае! а бегае! як бы блёкату наеўся. А Яснавяльможны пан Пісар так на яго накрычаў, што аж мне ў вушах і цяпер звініць.

Ціт. А дай Бог, штоб яго ад нас нячыстая выгнала сіла! Бо калі ён далей так над намі здзекавацца не перастане, то ўсе духі вытрасе. Кажуць, што мужык хіцёр, ураг сваім панам і іх абмануе. Як жа нам быць шчырымі, калі яны з-пад ногця кроў нам высысаюць і, як з гадам, з мужыком абходзяцца. А мы ж такі апошніх сіл дабываем, штоб на іх прыхаці зарабіць.

Навум. Маўчы, Ціт! Не наша дзела аб гэтым гаманіць. Знаеш прымаўку: і сцены маюць вушы. Ты гамоніш, а ён шмых — і тут! Ведаеш прыпавесць: ты з варот, а ён чэраз плот; аб воўку памоўку, а ён тут; ой, не вер нікаму, а ніхто не абмане. Бо як пачуе чы даведаецца Камісар, то і скура будзе ў рабоце, і апошняю авечку адбярэ. Ляпей прышчамі зубамі язык і кланяйся нізка, пакуль яго мяцеліца ад нас вымеце; бо знаш? пакорнае цялятка дзве маткі ссець.

Іцка. Ну, Ціт! цы маес ты грошы?

Навум. Калі маеш грошы, то не будзеш босы.

Іцка. Ой! мой ты Навумка! І я скажу прымаўку: музык піець, як у леецку ліець; а як прыйдзецца плаціць, то, як дурань, маўцыць. Цы гэтак добра?

Навум. Няма чаго казаць, пане Аляндару! Рынуў слаўцом, як пярцом; а што напішаш пярцом, то не вырубіш тапарцом.

Іцка. Яно так, Навумка! Але з ты, Цітацка, сказы, цы заплаціс?

Навум. І піць не хачу, і грошы не плачу. Знаеш прыпавесць: і рыбы не хачу, і адзежкі не змачу.

Іцка *(да Ціта)*. Ну... калі не заплаціс, то закарбуй, а мы паліцым, і я прыму старпу сена, сто ў цябе ў адрынцы, і есцэ на барыс кварту гарэлкі пастаўлю. Гэрстэ! цы добра? мой Цітацка!

Ціт. Баш, нехрышчоная чартоўская сіла! палакаміўся на маё сена! Ты, як піяўка, усю б кроў з нас выссаў! А вось я чэраз зіму падгадую цялушку, а там прадам і табе заплачу ўсё, што накарбаваў белым па чорным. Давай сюды белае, я закарбую.

Іцка *(даючы яму дубэльтавую крэйду)*. Які ты дурань, мой каханцык! насто табе яе карміць? я і так, з дружбы для цябе, прыму ў добрай плаце.

Навум. Ціт! не слухай, бо знаш прыгаворку: панская міласць, жончына вернасць, дружба жыдоўская — усё чартоўская.

Ціт *(праводзячы на сцяне падвойную рысу)*. Што за нячыстая сіла, здаецца, раз пацягнуў, а бачыцца, як бы найшлося два карбы.

Іцка. Штоб цябе параліс узяў, мой ты міленькі! Табе ад водкі ўсё двоіцца; ты з раз пацягнуў.

Ціт. А мо'а і так.

Навум. Кум! а кум! Лжэ жыд, сабака, не будзь дурань, бо знаш прыгаворку: павер жыду на сваю бяду.

Ціт *(адпіхаючы Навума)*. Адчапіся, Навум! Ты ўжо сваімі прымаўкамі да прыгаворкамі ўсім абрыд.

Навум. Вот табе на! за маё дабро да мяне ж набілі. Я яму добра раджу, а ён мяне ж лае. Эй, кум, кум! знаш прымаўку: хоць кум, да сабака.

Адзін з мужыкоў *(убягаючы здалёку, кажэ)*. Ціха, браткі! цяпляк ідзе.

Навум. Станьце ж усе за мною, як гусі за гусаком.

Усе рыхтуюцца. Войт з паважнай мінай становіцца наперадзе.

Сцэна IV

Тыя ж і Камісар.

Хор сялян (*да ўваходзячага Камісара*)

№ 2

Здароў нам будзь! Вяльможны пане! (*Двойчы.*)

Усякі з нас
На твой прыказ
Перад табою
І з чарадою
Гатовы стане.

Камісар. Добра, добра, мае дзеткі!

Навум (*убок*)

А!.. Чы ваша ўжо гэткі?
І табе, знаць, бесі сыну,
Запялі у злу гадзіну.
Ты дзеткамі звеш цяпер,
А даўней — «хам», «мужык», «звер».
Ой! нядарам намі трос,
Да пары збан ваду нёс.

Хор (*паўтарае першыя 6 вершаў*)

Здароў нам будзь і г. д.

Камісар (*кажа*). Я паклікаў вас сюды, дзеці мае, каб паведаміць а важнай навіне: вось жа наш пан, а дзедзіч тутэйшы, у гэтых днях мае прыбыць з заганіцы; а тым часам даручыў В[яльможнаму] Пісару Дабровічу, свайму сваяку і даўнейшаму апекуну, каб ён упэўніўся пра стан тутэйшых сялян, ці не маюць ад мяне якой крыўды. Здаецца, што па-айцоўску з вамі абыходзіўся; і хоць трымаў вас строга, аднак справядлівасць заўсёды была маім правілам. Дык памятайце, каб ніхто-ніхто не пасмеў паскардзіцца на мяне, бо інакш — канчук будзе ў рабоце. Вядома вам, як слухае мяне дзедзіч і як ён настроены супроць мужыкоў. Толькі слоўца перад ім пісну і пэўны, што скажа скуру з вас паздымаць. Дык памятайце маю засцярогу ды ідзіце ў двор: там чакае вас пан Пісар.

[Усе выходзяць.]

Сцэна V

Камісар (*адзін, думае і, крыху пачакаўшы, пахаджваючы, гаворыць*). Хоць і ведаю спосаб мыслення нашага пана, яго пыху і пагарду простым людям, але як падумаю, што ён хутка сюды прыедзе, нейкая трывога закрадаецца ў маю душу. Калі ён, барані Божа, даверыцца пану Дабровічу, о! то згуба мая немінучая. Той патрапіць выкрыць такія ўчынкі, якія не толькі месца мяне пазбавяць, але яшчэ і тое, што мне з ласкі Стварыцеля нехаця звалілася ў рукі, патрапіць адабраць; а трудна будзе расстацца з справядліва сабраным грошам. Хіба ж мая ў тым віна, што маю вялікую слабасць да сакрэтных спекуляцый панскім дабром? Яшчэ б усім патрапіў замыліць вочы, каб не той пракляты навочны сведка ўсіх маіх учынкаў, той Шчырэцкі, звольнены прыгонны мужык, пакінуты пры двары з панскай ласкі. О калі б я мог папярэдзіць і як-небудзь ачарніць яго перад нашым панам, каб яго выгнаў! (*Думае.*) Шкода мне толькі дачкі яго, якая, ад дзяцінства застаючыся пры дачцэ пана Пісара, так выхавалася і так міленька цяпер выглядае! Нават не дурная, вельмі не дурная — ба! чы не разумнейшая толькі за маю жонку? Хоць тая лічыць сябе мудрэйшаю тут ад усіх. Ой, каб мог я як-небудзь тую птушачку збаламуціць! Смачны кавалак! Не ведаю толькі, як доўга тут яна забавіцца. Падазраю, ці не лагчыцца да яе сам пан Дабровіч? Бо ўжо кадучна соладка на яе пазірае; нават ён яе сюды і прывёз. Але ж і я зух, не абышто! далажу ўсякіх спосабаў: каб той пончык прысвоіць, буду прасіць, пагражаць, ставіць сіллё; а калі мне не ўдасца, тады і бацьку і дачку пастараюся як належыцца падцукраваць. Але не трачу надзею: бо быў бы я вялікі прастак, калі б не патрапіў падашукаць нейкай там вясковай дзяўчыны! Спрабую нарэшце таго спосабу, што ўжываюць па гарадах, перад якім і свецкія жанчыны, што далёка больш маюць алею і хітрасці, саступіць мусяць.

Спеў

№ 3

Калі прыгожай дзяўчыне
Павабнасць свету засвеціць,—

К ёй мігам думак рой хлыне,
Галоўку ўскружаць, ахвацяць.
Адно ўсё думае тое —
Аб вабным хлапцу і строі.

І хлопец з'явіцца хутка,—
Пойдуць гамонкі, ўздыханні,
Аб красках баіць ён чутка,
Аб шчырым баіць каханні.
За сведку неба стаўляе,
І вось млее дзеўчына тая.

Звольна пужліву асвоіць;
Каб узаемнасць здабыці,
Свае залёты падвоіць,
Моліць — яго палюбіці.
Гэтак для птушкі вясковай
Клетачка мігам гатова.

Калі ж дзяўчына спрыт мае,
Цянёты хлапцовы ўбача,—
Тады бяда, ды якая!
Душа бурліцца і плача.
Сэрца да літасці клоніць,
І так дзяўчына ўжо тоніць.

Зведзена так і папраўдзе,
Аддаючы яму сэрца,
Калі ўжо іншых той здрадзіў,
Ахвярай жалю стаецца!
Бядачка кволіць дарэмна,
Але ўжо згубы не верне.

(Кажса.) Вось так папрабую і я гэтак; а можа, і мне пашанцуе
злавіць птушачку? А цяпер трэба спяшацца дадому. *(Выходзіць.)*

Сцэна VI

Навум (адзін)

№ 4

Знаеш панску прыгаворку:
Не таргуй ката у ворку,
Дзевак з сэрца не хвалі,
Жыда, хоць хоча, не бі.
Бо як купіш за вачыма
Тавар кепскі, грашэй німа.
Дзеўка, калі мужыка
Зловіць, гэ! ўжо не така,
І не раз бядак заплача,
Вяліць жонка, то і заскача.
А жыд і рад, штоб набілі;
Для чаго ж? штоб заплацілі.
Камісар быў нам тыран;
Можа ж, горшы будзе пан?
Той хоць часта нас браніў,
Але не ўсякі раз біў:
Бо калі прымецца біць,
Можна скуру адкупіць;
А пан платы не бярэ,
Не раз добра абдзярэ.
Што ж? мужык прывык цярпець;
А калі мае балець,
Знасней ад свайго мацара,
Як ад гада Камісара.

(Кажэ.) Вот табе і дзіва! Мы ж думалі невесь што, аж тут Яс-навяльможны пан Пісар раскажаў нам, што скоро з-за мара там якогась наш пан прыедзе. Пярвей мы былі вельмі цікавыя, а як даведаліся, то і ўсё! Добра той казаў, няма чаго казаць: славен бубен за гарамі. Прыказаў нам пан Пісар, штоб, калі маем крыўду да Камісара, смела гаварылі. Але і я місцюк! Ведаю добра гутарку, што, пакуль сонца ўзойдзе, раса вочы выесць. Няма чаго казаць: воран ворану вачэй не выключе. Пан з панам пазнаюцца, а мы ўсё-такі ў бядзе. Добра кажэ прыгаворка: і Бога хвалі, і чарта не гняві. Але досць балакаць, трэба і мне зрабіць, як там пань

кажуць: досць таго лайдацтва, пойдзем у карчму да нап'ёмся гарэлкі: бо штось душы не вядзецца! Але няма чаго казаць, яно чы вып'еш, чы не, рабіць не хочацца; чалавек штось адвык ужо ад дзела. Добра кажа тая прыгаворка: не піў — не мог, а выпіў — ні рук, ні ног. (*Выходзіць, напяваючы.*) Знаеш панску прыгаворку і г. д.

Сцэна VII

Юлія, пераапанутая за дачку Шчырэцкага.

Юлія (*адна — рэчытатывам*)

№ 5

Ой, думкі, ой, мары
Дзіцячага веку!
Шмат будзіце чараў
Ў душы чалавека!

Як сягоння, здаецца, бачу век праснёны,
Калі з мілым Каролем у гэты лес зялёны
Мы хадзілі спакойна пад апекай Бога.
Нашы сэрцы дзіцячы не зналі трывогаў.

Раманс

О край мой любы, мой родны!
Ты знаеш думак прычыны.
Тут, як у раі, аздобна,
Ціснуцца дзецтва ўспаміны.
Сваймі вось гэта рукамі
Кусточак ружы саджала,
А тут павяўшы з слязамі
Тульпаны я палівала.
На месцы ўсё засталася,
Як вабна ўсё засталася!

Далей — малая крыніца,
Дзе мы глязеліся ў пары,
Вабіла чыстай вадзіцай,
За ёй — салодкія мары!

Лог, па якім мы з Каролем
За матылёчкам ляталі
І гналі ажно у поле;
Як матылькі, мы гулялі.
Ўсё тут, як некалі, бачу,
Толькі Кароля не бачу!

(Кажса.) Вітаю цябе, родная краіна, якая на кожным кроку абуджаеш ва мне салодкія ўспаміны нашых з Каролем дзіцячых гадоў! Тут кожнае месца, кожны кусточак нагадвае мне яго такім, якім ведала яго некалі: ласкавым, прыхільным да свае малое сваячкі, выказваючым ёй кожную хвіліну доказы сваіх турбот пра яе і падтрымліваючым слабыя яе крокі. О гора! чаму побыт за граніцай так змяніў яго сэрца? Але што ж тут дзівіцца? Ён такім маладым, маласвядомым пакінуў нас... а трапіўшы ў таварыства сапсутай моладзі, мог заняцца звычай і забыць збавенныя парады майго добрага айца. О калі б план, укладзены мною, патрапіў яго схіліць да мяне і цалкам удасканаліць! З лісту, адасланага з Варшавы, спадзявацца трэба, што сёння ён прыедзе. О Божа! дапамажы мне! Ты бачыш чысціню думак маіх.

Сцэна VIII

Дабровіч і Юлія.

Дабровіч *(у часе яе гутаркі падкрадваецца і, вытнуўшы яе злёгка па плячы, кажса)*. Юлія! ты ўсё марыш, і, пэўна, аб Каролю?

Юлія. Ах, войча! Ці ж можна так мяне палохаць?

Дабровіч. Бядачка! Меркавала, можа, што гэта ён цябе так па-прыяцельску вітае?

Юлія. А пэўне ж, бо сёння тэрмін яго верагоднага прыезду, вызначаны ў яго лісце. Ах, пакажы, пакажы мне, мой войча, той ліст! Я яго яшчэ раз прачытаю!

Дабровіч. Здаецца мне, што ты ўжо на памяць павінна была яго вывучыць. *(Шукае.)* Вось ён, маеш.

Юлія *(чытае)*. «Дарагі мой апякуне! Апошні твой ліст так мяне ўстрывожыў, што зараз жа, хоць з болем у сэрцы...» *(Кажса.)*

Нядобры!.. *(Чытае далей.)* «...пакінуў улюбёную Францыю і лётам бліскавіцы паспяшыў да нуднага нашага краю. Цяпер баўлюся ў Варшаве, а найдалей як дзён праз 10 прыбуду ў маёнтак, каб уладзіць, як ты мне пісаў, мае не найлепшыя інтарэсы і зірнуць на стан прыгнечаных Камісарам маіх сялян. Хоць ад адной толькі думкі пра гэты нудны занятак у мяне на галаве падымаюцца валасы. Папраўдзе, ты сам, мой апякуне, мог бы зрабіць для мяне гэткую паслугу, заняцца маімі інтарэсамі ды паставіць іх на лепшы ўзровень. Што да сялян, то добра робіць Камісар, што іх у паслухмянасці трымае. Дык сам бачыш, што мог бы абысціся без мае прысутнасці. Але ты правіш сваё, і я вяртаюся: толькі зазначаю, што нядоўга прагашчу сярод той дзічы, дзе не можна мець ніякай прыемнасці». *(Кажэ.)* О пачакай! Калі толькі ўдасца мой план, патраплю тут цябе затрымаць. *(Чытае.)* «Бывай здароў, мой дарагі апякуне! Прыгожай кузіне (бо спадзяюся, што папрыгажэла) цалую ручкі. Зычлівы і ўдзячны кузэн Кароль Лятальскі. 1842 года, траўня 4 дня». *(Кажэ.)* А сёння мінае дзесяты дзень. О! калі б прыехаў! Я з ім пазмагалася б!

Д а б р о в і ч. Сумняваюся, каб ты не прайграла. Маладзён, што марыць толькі пра загранічныя прыгоствы, і не паглядзіць на цябе. Сапсутых звычайў чалавек, усё будзе ганьбіць, што не падобна да французскага; на падданых сялян глядзіць горай, як на быдла, і імі пагарджае. А да таго ён можа цябе пазнаць.

Ю л і я. О не, мой войча! Бачыў мяне яшчэ малою, а так ніколі не падумае, каб яго кузіна ў строі простаі сялянкі магла тут жыць. Ты, войча, скажаш, што я на навуках. Мяне тут ніхто не ведае. Таму смела за дачку Шчырэцкага магу сысці, а той не здрадзіць нашай таямніцы, бо ад душы хоча паправы сына пана і дабрадзея свайго. Тым большага дасягну трыумфу, што пад відам простаі сялянкі патрапіла пакарыць яго сэрца і прывязаць да сябе.

Д а б р о в і ч. Але адкуль жа гэтая ўпэўненасць, што зацікавіш яго сабою?

Ю л і я *(цалуючы яго ў руку)*. Мой добры войча! І я маю хоць шчопцю ўласнага гонару, і здаецца мне, што даб'юся свайго; толькі мне не перашкаджай.

Д а б р о в і ч. О ты, рамантычная галава! Няхай і так будзе; але ж і пасмяюся з цябе, калі твае намеры пойдучь на нішто.

Юлія. Ubачыш, мой войча, што ўдасца мне перамога; і тым слаўнейшай будзе, што ў постаці нейкай сялянкі, з тае касты людзей, якімі ён пагарджае, завалодаю ім. Тут буду яго чакаць... Прадчуваю, што высланы на выведы Шчырэцкі, мой падстаўны бацька, хутка шчаслівую дасць мне вестку пра ягоны прыезд. Ты ж, мой татка каханы, прыгатуй усё ў двары, каб сяляне, якіх ён ненавідзіць, як з найшчырэйшым і найпрыхільнейшым сэрцам яго сустрэлі... А я з кошыкам кветак нібы выпадкова яго спаткаю... але ціха!.. Нехта ідзе. Адыдзіся, мой войча, каб нас тут разам не засталі.

Дабровіч. Добра, адыходжуся. Абы толькі здолела ты выбіць яму з галавы тую франкаманію ды прывязаць яго да роднага краю! *(Выходзіць.)*

Сцэна IX

Юлія і Навум.

Навум *(уваходзіць п'яны і сам сабе кажа)*. Добра кажа прыгаворка: куды еду, туды еду, да ўсё карчмы не міну. Вот цяпер штось пэўней чалавек стаіць на нагах. Цяпер смела пайду да двара, штоб пана нашага прыняць. *(Хоча адысці, заўважае Юлію.)* Гэ! а гэта што за дзеўка? У нашым сяле я дасюль яе не бачыў. Не гадкі чарвячок. Як біш там кажуць: дзеўка як цэўка, а як гляне, дык і сэрца дастане.

Дуэт
№ 6

Юлія

Што за пудзіла пляцецца?
Так і рынецца, здаецца.
Ах! якая п'яніц міна!

Навум

Ой! Не гадкая дзяўчына!

Юлія

Ён сюды, знаць, ісці хоча.
На мяне ўтаропіў вочы.
Мусіць думку нейку мець.

Навум

Трэба к ней добра падсесць.

Юлія

Надарма мая трывога —
Можа ён мне быць падмогай.
Кінем гідасць сваю вон
Ды спытаем, што за ён.

Навум

Добра прыгаворка кажа:
Скора едзе той, хто мажа.
Трэба рыбку прысваіць,
Гарэлкаю напаіць.

Юлія *(кажа)*. Чаго ты на мяне так глядзіш?

Навум. Усе дзеўкі выраслі пад маім вокам, а цябе не знаю.
Чы ты ягодка не з нашага аградка?

Юлія. Я прыехала з панам Дабровічам; а знаеш Шчырэцкага? Я яго дачка; а ты, мужык, хто такі?

Навум. Мужык! Але мужык! Хоць я сабе і мужык, да ўсё не просты. Знаш гутарку: мы і самі з вусамі. Я — войт тутэйшага сяла, Навум.

Юлія. Войт!.. Не гневайся, мой бацечка, да я ж не ведала.

Навум. Нічога! Нічога! Знаш прымаўку: няведанне — нягрэшанне. А штоб даказаць, што к табе нічога не маю, то пайдзём да Іцкі, пастаўлю паўкварты, там пазнаемся ляпей: бо ты мне штось вельмі к сэрцу прыпала. Як глянуў, так і грануў. От так: палюбіў, дай досыць. А ты чы б мяне спадабала?

Юлія. За гарэлку дзякуй, я не п'ю; а любіць не магу.

Навум. Дзельна! Шчэра сказана, як звязана! Да хто б вам, дзеўкам, паверыў? Вы ўсе такія; а падсядзь к вам, дык і самі вешаецца на шыю. *(Падыходзіць да яе залётна.)*

Юлія. Не лезь! Бо валасы выдзеру.

Навум. Хто каго любіць, той таго чубіць. *(Падыходзіць да яе бліжэй — яна адсоўваецца.)*

Юлія *(пагражаючы)*. Адчапіся! Бо як трэсну, то і зубоў не пазбіраеш.

Навум *(убок)*. Ой, цікунка! цікунка! Любіць, пэўне любіць, толькі саромеецца. Добра кажа прыгаворка: дзеўкі так любяць, што за кулакамі і свету божага не відаць.

Сцэна X

Тыя ж і Шчырэцкі, задыханы, убягае.

Шчырэцкі. Пані! *(Убачыўшы Навума.)* Дачка мая! Паведамляю табе, што наш дзедзіч пакінуў за вярсту коні, а сам з слугою пакрыёма зараз сюды прыбудзе.

Юлія. Добра, тату! Пастараюся яго тут спаткаць першая.

Навум. Гэ! Дак ваша і па-панску ўмееш шчабятаць. Эге, кумок! Вашая дачка, знаць, панскага хову. Хто б пазнаў дзятла, штоб не яго нос? Нечага ж нам к табе шчурыцца; ты, баш, з панамі пабраталася; пэўне, фандабэрыстка.

Юлія. Ой! што не, то не. Чы ж для таго, што гавару па-панску, то ўжо маю і нос угору задзіраць? От лепей будзь добры, пакорны, паслушны, а можа, і цябе палюблю. *(Да Шчырэцкага.)* Ты, ойча, ідзі ў двор і паведамі, што пан зараз прыбудзе; а ты, Навум, пабудзь тут, і як толькі заглянеш якога пана, ідушчага пяшком, то зараз мяне ўведам. Я буду тут возле саду панскага рваць краскі. *(Выходзіць з Шчырэцкім.)*

Сцэна XI

Навум *(адзін)*. Баш, як добра зараня карчму праведаць. Нядарам кажа прымаўка: ранняя пташачка крылкі цярэбіць, а позняя вочы працірае. Бог даў дзеўку, як ягадку. Што любіць, то любіць, бо ўжо чупрыну хацела выдзерці. Дасюль усе дзеўкі з сяла чураліся ад мяне, а цяпер — не тут-та і была,— знаць, сужанаму дзеўка. Але бачыцца, хтось ідзе? Здаецца, чы не яго толькі казалі мне пільнаваць мая загладуха? Пайду да скажу ёй, што ўжо ідзе. Але не, яна казалі аб адным, а іх тут двух. О! і я не дурань. Схаваюся да падслухаю, чы не выгаваруцца аб чом. О гэтак! о! і я ўцемя не біт. Добра кажа прымаўка: мужык, як варона, а хіцёр, як чорт. *(Хаваецца за дрэва.)*

Сцэна XII

Кароль, Ян і Навум за дрэвам.

Кароль. Вось мы і ў канцы нашай падарожы. Сапраўды, калі ўспомню, што гэта тое месца, дзе трэба будзе пражыць канец свайго жыцця, то аж сэрца сціскаецца. О, чаму край наш дагэтуль яшчэ не можа набраць тае цывілізацыі, якою вызначаецца Францыя? Тут усё так панура! так глуха!

Ян. А карчмы, карчмы, пане дабрадзею, то чыстыя хлявы! ніякай выгоды! У Францыі кожная аўстэрыя як палац! У кожнай чалавек як у раі! Віна па вушы! А тут, даруй, Божа, найменшай выгоды! Не шукаючы далёка, глянь толькі, пане, на нашу карчму.

№ 7

Вось для выгады карчма вам!
Вокны чуць відаць з гразішчы;
Мілы вецер свістам жвавым
Цераз шчэліны скрозь свішча;
Брудны выгляд у шынкаркі;
На сталі бутэлькі, чаркі;
Жыжка з іх на стол сцякае;
Шабасоўка чуць міргае;
Жыды сноўдаюць, як здані;
Стары рэбе штось мямляне;
Селянін ляжыць пад лаўкай,
П'яны, рваны, нерухавы;
Яго жонка, чуць жывая,
Каля печы спачывае,
Дзіцё ядам з грудзі пое!
Вось абраз галытні тое.

(*Кажа.*) І мы ж тут, пане, прыгожыя дні нашай маладосці змарнаваць маем? От лепей прадай, пан, сваю фартуну, і далей уцякайма да нашага неба, да ўлюбёнага нашага Парыжа!

Кароль. О, калі б можна было гэта зрабіць! калі б мне акалічнасці дазволілі! А тым часам буду старацца: бо гэта праўда, паміж нашых мядзведзяў не выжыву! І што за прыемнасць, проша пана, з мужыкамі? Гэта ж быдла, і нічога болей.

Я н. А дзяўчаты, пане, чыстыя каты: падсядзь да якой, то табе зараз без цырымоніі вочы гатова выдрапаць.

Кароль. Праўду кажаш. Няма нідзе, як у Францыі!.. Там кожная хоць бы найпрасцейшая сялянка далёка асвечанейшая за тутэйшую паненку. О Францыя! Францыя!

Спеў
№ 8

Францыя! Край мой ядыны!
Добрай ты славай багата.
Маеш узнёслых шмат чынаў,
Найбольш прыгожых дзяўчатаў.
Бачачы іхнюю ўроду, | (Двойчы.)
Творы шаную прыроды.

З мілым французскім дзе тварам
Калі сустрэнеш дзяўчыну,
Вочкі гараць яе жарам,
Поглядам паляць без спыну.

Гэткая постаць, здаецца, | (Двойчы.)
Звабіла б тыграва сэрца.

Хай яе вабныя красы
Толькі ўпадуць табе ў вока,
Зараз жа ў сэрца без часу
Воблік уесца глыбока.

Французска дзеўчына тая | (Двойчы.)
Душу тваю захапляе.

Днём тваю думку жывую
Вабіць прынаднай красою,
А як заснеш — сон малюе
Усё хараство незбытое.

Будзіць смагну без патолі,
Ах! каб мець грошы найболей! | (Двойчы.)

(Кажса.) О так! хацеў бы яшчэ хоць ува сне папесціць свае па-
чуцці тымі цудоўнымі вобразамі надсэкванскіх прыгажунь!

Спеў
№ 9

Я н

Ах, зірні ў бок гэны, пане!

Кароль

Што ж ты ўбачыў там, мой Яне?

Я н

Вельмі пекную дзяўчынку,
Што, як сарна, лёгка, вабна,
Што, як лялька, стройна, зграбна.
Рвець малінку за малінкай.
Ў заклад стаўлю віна шклянку,
Што не ўступіць парыжанкам.

Кароль

Ах, калі хто гэта бачыў?
Ці табе ў вачах маяча,
Каб раўняці дзеўку тую,
Нерухавую, брыдкую,
Да парыжскіх ненаглядак,
Што сваёй красою, складам
Цэлы свет змагчы гатовы,
Ўсім закручваюць галовы?

Я н

Пане, глянь: да нас ступае,
Складна, вабная такая!

На вум (*з-за дрэва*)

Ой! ведаю прыгаворку:
Не ўтаіш шыла ў ворку.
Хто ж з людзей не падзівіцца
Прыгожанькай маладзіцы?
Яны, на бяду Навума,
Угледзелі дочку кума.

Сцэна XIII

Тыя ж і Юлія, паволі ідучы, спявае.

Юлія

Зайшоў ужо месяц, свет спачывае,
А хто ж там кліча над борам?
Мабыць, філён мой мяне чакае
Пад маладым ясакорам.
*(Заўважыўшы Кароля,
прыкідваецца перапалоханай.)*
Ах!..

Некалькі тактаў паўзы.

Тэрцэт

Што за дзіўны погляд бачу?
Не згадаю, што ён знача?
І пужае, і трывожа,
Памажы мне, моцны Божа!

Кароль і Ян

Ці то чары, ці з'яўленне!
Вельмі ж мілае стварэнне!
Вочы, тварык — глянуць міла!
Мне душу ўсю захапіла.

Навум

Пасуць яе, як воўк мяса,
Спадабалася ім краса,
Чы іх ліха тут прыгнала?
Сватанне маё прапала!

Юлія

Ён з мяне воч не спускае.

Кароль

Як яна, ах, захапляе!

Ян

Віна стаўлю ў заклад шклянку,
Пляшка будзе хай заставай...
Вер мне, пане, што яна во
Закасуе й парыжанку.

Паўтараюць тэрцэт.

Кароль. Хто ты, мілая дзяўчына?

Юлія. Сялянка, пане!

Кароль. Я гэта бачу, але як завешся?

Юлія. Дзяўчына.

Ян. Усё гэта можа быць; але пан пытае, чыя ты? Ці з гэтай вёскі падданка?

Юлія. І так, і не.

Кароль. Як гэта трэба разумець?

Юлія. Вот, пане, Югася маё імя, а сама я дачка Шчырэцкага. Нябожчык бацька цяперашняга дзедзіча гэтага маёнтка даў вольную майму бацьку і ўсёй яго сям'і, за што вечна яго ў малітвах нашых успамінаем.

Кароль. Але, як я ўважаю, дык ты досыць вольна гаворыш па-польску і нават няблага тлумачыш. Адкуль ты гэтага ўсяго навучылася?

Юлія. Я з дзяцінства гадалася пры дачцэ пана Дабровіча; была болей яе дружкаю, як служкаю; разам мы выраслі і разам хадзілі ў пансіён.

Ян (*убок*). Ого! Дык гэта не простага выхавання ластавачка! Мушу да яе пазаляцацца. Гэта ж яна і парыжаніну галаву лёгка закруціць можа.

Кароль. Але скажы мне, нашто табе прыдалося тое выхаванне, што ў пансіёне атрымала?

Юлія. Чаму ж, пане? Хіба ж не на тое мы вучымся, каб лепш хваліць Бога ды вярней выконваць тыя абавязкі, якія наш стан на нас накладае?

Кароль. Сапраўды, ты аднолькава чаруеш як сваім павабным тварыкам, так і сваімі адказамі. Дадушы, з такімі манерамі ты б магла нават і ў салёнах Парыжа паспаборнічаць не з адной прыгажуняй моднага там свету.

Юлія. Пан волен жартаваць. Дзе там, каб бедная сялянка магла раўняцца з панямі, каторыя ад маладых лет да сталага веку ўвесь час вучацца салённым манерам?

Кароль. Прысягаю табе, што кажу праўду. Але думаю, мая дарагая, што ты добрая хітруха і сваёю сціплай мінкаю не аднаго ўжо каханка злавіць патрапіла. Прызнайся шчыра, шмат іх мела?
(*Бярэ яе за руку.*)

Юлія. Пане!.. Каханка ніводнага не мела, а скажу шчыра, што мы, сялянкі, тым рознімся ад вялікіх пань, што ніякай не маем хітрасці. Што сэрца чуе, тое без страху гавораць нашыя вусны. Але пусці мяне, пане! Трэба спяшацца ў двор, каб разам з сялянамі прывітаць тутэйшага дзедзіча, які хутка павінен да нас прыехаць. Там грамада сялян нецярпліва чакае, каб выказаць пачуцці свае прывязанасці да таго, хто будзе ім замест бацькі.

Кароль. Ніколі не спадзяваўся знайсці ў простаі сялянцы столькі думак і такіх узнёслых! Але скажы мне, мой анёлак, для каго нарвала гэтых кветак? Ці не дасі хоць адну кветачку і мне на памяць тых звычайных навук, якія мне міла будзе захаваць вечна ў сваёй душы разам з вобразам ахвяравальніцы.

Юлія. Гэтыя кветкі прызначыла я ў падарунак таму, каго любіць лічу сваім абавязкам: складу іх ля ног сына дабрачынца нашага пры павіншаванні яго з шчаслівым вяртаннем на родную зямлю.

Кароль. Хіба ты даеш свае падарункі толькі тым, кім сэрца тваё занята?

Юлія. Але, мой пане! Хіба ж я не казала, што мы, сялянкі, заўсёды шчырыя? Што вусны нашыя толькі тое паўтараюць, што ім гаворыць сэрца?

Кароль. Аднак жа зважай, прыгожая дзяўчына, што той падарунак з твае рукі, якога я прашу, найчысцейшую і наймілейшую прынясе для сэрца майго радасць. Але... як жа, дасі мне хоць адну кветачку?

Юлія. А чаму ж не? Няхай пану будзе гэтая палявая ружачка. *(Бярэ з кошыка ружу і, даючы яе Каролю, наўна схіляецца ды выбягае.)*

Сцэна XIV

Тыя ж без Юліі.

Кароль. Незвычайнейшая дзяўчына! Праўдзіва, не магу апамятацца ад здзіўлення з самога сябе! Міжволі закахайся ў нейкую сялянку... я, каторы дагэтуль лічыў іх за быдла, цёмнае, нічым неўлагоджанае! О цуд! Што ж бы на гэта сказалі парыжскія прыгажуні?

Спеў
№ 10

Кароль

Што за сэрца! што за вабнасць!

Ян

А якая ручак зграбнасць!

Кароль

Што за розум! Што за вочы!

Ян

А як шоўк косы дзявочы!

Кароль і Ян *(разам)*

Ах! для гэтае дзявіцы

Памяць, розум я губляю!

Прэч усё, што з заганіцы!

Я над імі крыж стаўляю.

Ян

І краса цвіце такая

Ў вашай вёсцы з ласкі боскай.

Кароль

Я не знаў, што мая вёска

Гэткі скарб — дзяўчыну мае.

Навум

Не для нас, знаць, дзеўка-дворка.

Добра кажа прыгаворка:

Гдзе толькі мужык з слаўцом,

Там за ім пуга з вузлом.

Кароль

Дык спяшайма ў двор затое

Да радні на прывітанне.

Ян

Там з каханья на сняданне

Лыкну чарку для настрою.

Кароль, Ян *(разам паўтараюць)*

Ах! для гэтае дзявіцы

Памяць, розум я губляю!

Прэч усё, што з заганіцы!

Я над імі крыж стаўляю.

Навум

Не для нас, знаць, дзеўка-дворка.
Добра кажа прыгаворка:
Гдзе толькі мужык з слаўцом,
Там за ім пуга з вузлом.

Выходзяць.

Сцэна XV

Змена дэкарацыі: вялікі панадворак; з правага боку панскі дом; абапал гаспадарчыя забудовы; з аднаго боку стаяць сяляне і сялянкі, з другога ж — Дабровіч, Камісар, Уршуля, яго жонка, і ўсе дворныя, сярод іх Юлія. Калі ўваходзіць Кароль, паперадзе яго ідуць дзве дзяўчынкі, сыплючы яму пад ногі кветкі. Ён жа ідзе проста да Дабровіча і вітаецца з ім, а пасля дзякуе з абодвух бакоў сялян. За Каролем ідуць Ян і Навум.

Хор сялян

Да прыбывай жа к нам — яркае солнышка,
Да асвяці ж ты нам — белы аконышка!
Да расцвітай у нас — прыгожа красачка!
Да прыгалуб жа нас — мілая ласачка!
Доўга ж мы ждалі ця — наш ты кароліку!
Палётай жа пры нас — смелы саколіку.

Хор дворных

Зірні ў бок гэты, ласкавы пане!
І тут прыхільна цябе вітаюць.
Прымі ты шчыра гэта вітанне.
Хай табе шчасцем дні ў нас лунаюць!

Юлія (*выступаючы, смяе*)

Калі з далёкіх ластаўка ніваў
Вясной вяртае дамоў шчасліва,
Свой забывае далёкі вырай,
Ў роднай сялібе цешыцца шчыра.
І ты, о пане, сярод сабраных
Сялян застанься жыць назаўсёды;
Шукай пацехі сярод падданных;
Будзь для іх бацькам і асалодай.

Кароль

Радасць, якую тут спатыкаю,
Не меў у ніякім краю дагэтуль.

Ян

Я з хвалявання слёз не стрымаю,
Ажна да чаркі збыўся імпэту.

Камісар *(убок)*

Ох, на такое пана вітанне
Дрыжу я цэлы! Што ж далей будзе?
Маё бабахне, знаць, панаванне,
Калі не з'едзе зноў ён у людзі.

Навум *(убок)*

Над сіратою Бог з калітою.
Што ж, Камісару, будзе з табою,
Як пан дзядзічны з намі асядзе!
Не будзеш болей глуміць нас, гадзе!

Хор

Здароў будзь дома, ласкавы пане!
Тутка прыхільна цябе вітаюць.
Прымі ты шчыра гэта вітанне.
Хай табе шчасцем дні ў нас лунаюць!

Кароль *(кажа)*. Дзякуй вам, мае дзеткі! А табе, мой дарагі апякуне, тысячныя і найудзячнейшыя складаю знакі пашаны майго сэрца, што абдарыў мяне такой прыемнай хвілінай! Хвілінай, якое ў жыцці маім яшчэ не сустрачаў. Але дзе ж мая кузіна?

Дабровіч. Яна засталася на нейкі час у пансіёне дзеля заканчэння сваіх навук. Але ці не дазволіш жа сваім сялянам прынесці табе павіншаванне і падарункі ў час такой вялікай для іх урачыстасці — вяртання іх айца ў родную сялібу?

Кароль *(да Дабровіча)*. Ах! гэта іх зычлівасць захапляе мяне радасцю!.. *(Да Яна.)* Але дзе гэта дзелася наша чарадзейка?

Ян. О, ёсць, пане! Я не спускаю яе з вока.

Навум *(выступае наперад з камічнай павагай, трымаючы лубку мёду ў адной руцэ)*. Вяльможны наш Пане дзядзічны, Вотча і Дабрадзею! Добра кажа прыгаворка: госць у дом, Бог у дом; а ты ж нам дарагі госць, як яснае солнышка; прыляцеў жа ж ты к нам, як чайка з-за мара; прыляцеў, штоб нас, сірот бедных, пацешыць; чы ж прывёз жа ты з-за мара сэрца для нас атцоўскае?

Нябожчык стары пан, дай яму Бог круляванне на тым свеце, быў нам як родны бацька; хлеба, солі нікаму не жалеў. Не адзін дармаз'ед за яго сталом распіразаў бруха. Будзь і ты яму схожы. Тагды спраўдзіцца прымаўка: яке дрэва, такі клін; які бацька, такі сын. Мы ж табе будзем праўдаю і вераю службыць; усё, што маем, усё з радасцю табе аддадзім, бо і святая прыгаворка кажа: аддай Боскае Богу, панскае пану. Толькі ж ты, наш каралёк, не пакідай нас болі: бо хто ж сірот у злой прыгодзе ратаваць будзе? Прымаўка кажа: да Бога высока, да Пана далёка. Прымі жа, Пане, на гасцінец лубку мёду. Дай Бог, штоб жыццё тваё між намі было, як ён, сóладка. Да штоб табе давялася жонка, як га-лубка, ціха, як авечачка, прыгожа, як красачка. Да будзь жа меж намі весел, як сват на вяселлі, здароў, як вада, а багат, як зямля. Даруй, Вяльможны Пане, можа, якім слаўцом і загнявіў цябе; але ж мей увагу на тое, што мужык — дурань, як умее, так і пее. *(Пацірае чупрыну і адыходзіць углыб.)*

К а р о л ь. Дзякую вам, ад сэрца дзякую! *(Убачыўшы падыходзячую Юлію, убок да Яна кажа.)* Але вось і яна. Напэўне, падаруе мне свае кветкі.

Ю л і я *(нясмела падыходзячы з кошыкам, кажа)*. Перш чым павіншаваць цябе з шчаслівым паваротам, дазволь мне, пане, папрасіць прабачэння за надта смелае захаванне маё пры першай сустрэчы нашай.

К а р о л ь. Наадварот, я бласлаўляю той выпадак, што даў мне найпрыемнейшую хвіліну ў маім жыцці.

Ю л і я. Пан вельмі добры; бо ці ж можа нейкая бедная сялян-ка ўпрыемніць хвіліны таму, хто звык у светных парыжскіх таварыствах бавіць свой час у аднолькава як карысных, так і вясёлых забавах? Але абмінаючы гэта, дазволь мне, пане, падараваць табе кошык кветак. Гэта падарунак дзяўчат з твайго каралеўства. Прымі яго з шчырым сэрцам і выслухай чулыя просьбы сваіх падданных: застанься тут з намі і шукай асалоды ў шчасці тых, для якіх, пасля Бога, ты найдаражэйшы.

К а р о л ь. І гэта праўда? І ты разам з імі падзяляеш іхнія пажаданні?

Ю л і я. Пане! успомні мае словы пры першай сустрэчы з табою: я не крывадушная. Яшчэ не ведаючы пана, ахвяравала яму найпрыгажэйшую ружу з маіх кветак.

Дабровіч. Чаго там загаварыўся з Югасяй? Дзівішся, пэўна, з яе выхавання? Гэта вельмі здатная дзяўчына. Дачка мая палюбіла яе і прасіла мяне аддаць іх абедзвюх у пансіён. О! не на благу глебу папала насенне мае дабрачыннасці. Але, можа, дазволіш, каб сяляне, у гэтую шчаслівую часіну твайго вяртання, пазабаўляліся сваімі народнымі танцамі? Пазіраючы на іх нявінныя забавы, пэўна, знойдзеш і тут немалую прыемнасць.

Кароль. Вельмі ахвотна. Пане Камісару! Распарадзіся тут, пан, каб пры гэтай забаве не бракавала шчодрарага пачастунку маім сялянам.

Камісар. Слухаю Яснавяльможнага пана. *(Адыходзіць углыб і аддае загады.)*

Прыносяць сталы з ядой і напоймі. Некаторыя падыходзяць і п'юць.

Дабровіч. Па звычаю нашых прадзедаў сам павінен, каханы мой Каролю, выбраць каторую-небудзь сялянку і распачаць з ёю танцы.

Кароль. Ну! ужо ад гэтага дык няхай мяне звольніць каханы апякуне! Сапраўды не патраплю...

Дабровіч. Як хочаш, з рэштаю я цябе заступлю. Для мяне аднолькава міла забаўляцца з тваімі, як і з маімі ўласнымі людзьмі.

Ян. А я, пане, выберу сабе Югасю і з ёю прайдуся паланеза. *(Ідзе да Югасі і запрашае яе.)*

Кароль. Ого!.. Глядзі ты, куды трапіў! Зайздрасць мяне бярэ, гледзячы, як ён каля яе круціцца; і каб мяне не ўстрымлівала прыстойнасць, адбіў бы ў яго гэтага анёла.

Камісар

№ 11

Гэй, хто жывы! млоды, стары,
Хай шукае кожны пары!
Хлопцы, клічце дзевак у таны!
Так сказаў наш пан каханы.

Становяцца да танцаў: 1-я пара — Дабровіч з сялянкай, 2-я — Камісар з другой сялянкай, 3-я — Навум з Камісарыхай, 4-я — Ян з Югасяй і г. д.

Навум

Добра прыгаворка кажа:
Вяліць пан, то скачы, ўража!

Хор

Гэй, хто жывы *i g. d.*
Спяваюць чатыры радкі, танцуючы.

Дабровіч (*заканчваючы паланез*)

Калі споўнілі тым часам
Звычай даўны ў першым тане,
Ты, Югася, сам-насам
Павядзі для нас гулянне.

Юлія танцуе балет.

Ян (*да Кароля*)

Ах! як яна прыгожа ў тане!

Кароль (*са злосцю*)

А табе маўчаць, балване!

Ян

Ах! тут кожны ашалее!

Кароль

Сцеражыся! бо загрэю!

Хор дворных

Ах, як лёгка! Як на фалі.
То вось бліжэй, то вось далей;
З ветрам мкнецца ўперагонкі,
Стан павабны, гібкі, тонкі!

Хор сялян

Прыгожа, як анялочак,
А лёгка, як матылёчак;
Ножкамі перабірае,
Аж у вачах нам мігае.

Дабровіч

Вельмі дзякуй! Брава! Брава!
А цяпер ўсе — толькі жвава!
Хай працягнецца забава,
Жыва ў пары... Ўлева! Ўправа!

Навум

Калі ах[в]ота начата,
Што ж стаіце, як цялята?
Далей, хлопцы, маладзіцы,
Зачніце ад «Мецяліцы».

Іграюць «Мяцеліцу».

*(З чаркаю гарэлкі, ужо крыху выпіўшы, спявае ўбаку.
Другія танцуюць.)*

Як пайшоў жа ж наш каваль, наш каваль,
З каваліхаю на баль, дай на баль,
Да марудна ж ён ідзе, ён ідзе,
Дай дарожкі не найдзе, не найдзе;
Не пайшоў жа ж там, гдзе брод, там, гдзе брод,
Да палез ён там, гдзе лёд, там, гдзе лёд.
Ён не борзды на хаду, на хаду,
Ззябіў жонку на ляду, на ляду!
Бадай таго каваля, каваля,
Мяцеліца замяла, замяла,
Што ён яе, маладу, маладу,
Да змарозіў на ляду, на ляду.

Змена тону на «Дуду».

(Спявае.)

Я цяцёрку злавіў, ух я!
Чы не дудка была?
Весялушка была,
Весяліла мяне
На чужой старане.
Было ў бацькі тры сыны,
Да ўсе яны Васілі:
Адзін оўцы пасе,
А той хадакі пляце,
Трэці й сядзіць на камені,
Дзяржыць дуду на рамені.
Як павесіў я дуду
Дай на зялёным дубу,
Мая дудка звалілася,
На кусочкі разбілася!

Чы не дудка была?
Весялушка была,
Весяліла мяне
На чужой старане.
(Далей спявае.)

Зноў змена тону.

Хадзі, дзеўка-чарнабрэўка,
Са мной у скок. (Двойчы.)
Прышчурсыя і вазьміся
Смела ў бок. (Двойчы.)
На вуліцы тры курыцы і пявун.
Любі мяне, чарнабрыва, я ж Навум.
А хто любіць гарбуз, гарбуз,
А я кацярыцу;
А хто любіць дзяўчыначку,
А хто маладзіцу.
А хто любіць гарбуз, гарбуз,
А я люблю дыньку;
А хто любіць гаспадара,
А я гаспадыньку.
Усе становяцца пёрад панам і спяваюць.

Хор

Дзякуй табе, пане, за тваё гашчэнне.
Дай жа табе, Божа, багатае менне!
Дзякуй табе, пане, за шчасну гадзіну.
Напаіў ты, накарміў цэлую дружыну.

Заслона спадае

АКТ II

Сцэна I

Сад, у якім дзве альтаны па баках.
Наперадзе сцэны — дрэва, каля яго — лаўка з дзёрну, а на ёй спіць Ціт.

На вум (*калі падымаецца заслона, сцявае*)

№ 1

Добра вучыць нас прымоўка:
Цягаў воўк, пацяглі воўка.
Цішком нас пан к сабе зваў,
Аб Камісару пытаў.
Мы ж языка не шчадзілі,
Добра яму засалілі.
Цяпер пан на яго зол,
Наёжыўся, як сакол.
Досыць жа яму нас мучыць.
Добра прыгаворка учыць:
Папаўся, наш пане жучку,
Да ў панскую ты ручку.
Ты намі паневяраў,
Апошняе выдзіраў;
Цяпер мы, паганску сыну,
Дадзім добра чосу ў спіну!
Бо што будзе, тое будзе,
Саўка на куце не будзе.

(Кажа.) Ой так! На што наважым, на то наважым, а яго адсюль, як мятлой, вымецем. Я пярвей маўчаў; але як пан начаў распытваць, прыпомніў сабе прымаўку: горш, калі баішся, і ліха не мінеш і надрыжышся; бяды ж горшай не будзе; дай ну ж пець да выпевываць усю праўду. У пана аж вушы павялі. Думаю сабе: сем бед, да адзін атвет. Чаго тут маўчаць? Чы ты мяне калі напаіў, чы накарміў? Добра гутарка кажа: ніколі я ў цябе брухам стол не адсунуў і маўчаць не буду. Ой! пане Камісару! Куды кінь, то клін. Цяпер пайду да кума да падсяду добра каля Югасі.

Мусіць мне сказаць праўду: чы любіць? чы не? А там і запоіны!
(*Падыходзіць да Ціта.*) А гэта хто? балазе Ціт? Ціт! о Ціт!

Ціт (*праз сон*). Дзякуй табе, пане, за тваё гашчэнне.

Навум. Яму, баш, учарайшае спадабалася. Уставай, кум, ашчурсыя да паглядзі, гдзе ты.

Ціт (*як раней*). Адчапіся, жонка, не лезь смалой у вочы; бо знаеш, што кум кажа: жонку любі, як душу, а трасі, як грушу. Дык і я цябе як трасану, дык у вачах пазелянее.

Навум. Ото ж рынуў прымаўкай, як гразню ў вочы! Апамятніся, кум! Гэта ж я, Навум.

Ціт (*праціраючы вочы*). А што? чы Камісар загадаў на дзела?

Навум. Якое дзела! Устань да паглядзі, куды ты зайшоў.

Ціт (*устаўшы, азіраецца па баках*). Ба!.. Гэта ж я ў панскім садзе! Куды мяне нячыстая загнала сіла? Учарайшая ахота вельмі мяне амарочыла!

Навум. Відна, кум, што ты ўчора губы не жалаваў. Ты, відна, помніў прымаўку: патуль пій да еш, пакуль рот свеж: бо як умрэш, то і калом не ўпрэш.

Ціт. Нечага казаць: ядзення было многа, але піцення і прымусу саўсём не было. (*Хістаецца, быццам хоча наваліцца.*)

Навум. Відно, што не было, бо ты і цяпер на нагах устаяць не можаш. Ідзі дахаты да праспіся.

Ціт. Добра кажаш, куме! (*Адыходзячы, хістаецца і спявае.*)
Дзякуй табе, пане, і г. д.

Сцэна II

Навум і Камісар.

Камісар. Прынялі мяне сёння ў пана гэтак холадна, што я пачынаю думаць, ці няма на мяне нагавораў перад ім? Але вось і Войт. Трэба яго выпытаць: бо гэта хітрая штучка.

Навум (*убок*). Ой, цяпляк ідзе! Крапіся, Навум! і ты, місцюк! Хоць чалавек не баіцца, а штось па скуры мароз так і падзірае!

Камісар. Што чуто, Навум?

Навум. Нічога, пане! Ад ліха ціха, а дабра не чуваць.

Камісар. Чы ты быў сягоння ў пана?

Навум. Я?.. не, гэта... бо... здаецца, быў. *(Убок.)* Не ведаю, як тут выверцецца?

Камісар. Дак эта ты, сабака, на мяне набрахаў штось перад панам?

Навум. Хто? я?.. Э! Панок!.. Пану тыкі і стыдна і брыдка гэтак аба мне падумаць. Гэта, як кажа прымаўка, ад Бога грэх і ад людзей смех. Каб жа я каму калі што якое; а то ніколі нікому нічога... Нашто ж тое?..

Камісар. О! не выкруцішся, бесі сыну! відна, што лжэш.

Навум. Паночак! Я лгу?..

Камісар. Ты!..

Навум. Я?.. О, гэтак! о!.. Калі я каму якое як, дык багдай бы мяне, няхай бы мяне... О, гэтак! о!.. Я хоць чэраз якую казу руку дам: бо я за гэта не баюся. О, гэтак! о!.. От хоць чэраз чорную казу руку дам: бо я не баюся. О!.. ведаю добра прымаўку, што, на чужы лоб сягаючы, трэба і свой наставіць.

Камісар. Пачакай, лайдача! я прыпільную! Але не прасі Бога, калі дазнаюся! Будзе канчук у рабоце.

Навум *(убок)*. Вялікага сабакі вялікі брэх! Баш ты яго, вельмі пабаяліся! Ведаў Бог, каму не даў рог.

Камісар. Памятай!.. Але нехта ідзе. А, гэта Югася! Ідзі папільнай за форткаю, каб хто не падышоў; асабліва калі ўгледзіш, што мая жонка ідзе, то зараз жа скажы мне. Я хачу з Югасяй пагаварыць.

Навум не ідзе.

Ну!.. Чаго ж чакаеш? Балване!

Навум. Іду ўжо, іду! *(Убок.)* Ён тут гатовы сужаную маю адмаўляць ад мяне! Пайду да прышлю тут яго жонку. Хіба яна дасць рады. Бо добра кажа прымаўка: куды чорт не даступіцца, туды бабу пашлець. *(Адыходзіць.)*

Камісар. Адыдуся крыху ўбок, каб яе знячэўку не напалохаць. *(Адыходзіць углыб.)*

Сцэна III

Юлія і Камісар.

Юлія

№ 2

Як вясна свет асвятціла,
Гоніць сон з сябе зямліца;
Ад вясенняй ласкі мілай
Ўсё смяецца, весяліцца;
Птушка песняй шчабятлівай
Славіць сонца над палянкай,
Апяваючы жычліва
Свайго мілага каханка;
Толькі ж мне журбуе сэрца,
Гэтай радасці не знае,
Да мінулых дзён імкнецца
І баліць, баліць без краю.

Камісар

Ах, каго так ты ўзлюбіла,
Што запела гэтак міла?

Юлія

Так не ўходзе, пан дабродзей,
Падслухоўваць, як злодзей.

Камісар

Калі тут на адзіноце
Жаласліва так спявае,—
Песняй сэрца разяхвоціць
І мне лёс мой разгадае.

Юлія

Калі я на адзіноце
Думку думаю аб любым,—
Ён, як жораў на балоце,
Ладзіць, быццам хоча згубы.

Камісар

Мая Югаська!
Ціпачка, краска!
Мой ты мігдалік!

Мой спецыялік!
Мей жа вока на залёты!
Для мяне ўсім даўно ты,
Для цябе жыву, ўздыхаю
І з любосці высыхаю!

Юлія

Які чорт яму прысніўся?
Ці ж, пан, Бога не баішся?
Ўжо вам ломіць старасць косці,
А вы лезеце з любосцяй!
Маеш жонку! ці ж гадзіцца
Так жанатаму любіцца?

Камісар

Арыя

Мая любя! мая міла!
Воч тваіх не земска сіла
Ўзяла сэрца мне. Ах!
Надала мук, не спытаўшы!
Дык і сэрца й душу ўзяўшы,
Дай жа мне сваё! Ах!

Ні адна калісь дзяўчына,
Хоць салодка, як маліна,
Не змагла мяне. Ах!
Ты ж мне ўсё жыццё змяніла,
І цярплю, цярплю няміла,
Бачачы цябе. Ах!

З тых пор смутак ссе мне грудзі,
Свет не міл, не мілы людзі,
Хоць гавей душой. Ах!
Разгані ж мае ўздыханні,
Сэрца выпаўні жаданні,
Ты, анёле мой! Ах!

(Кажэ.) Так, Югася! Я ўвесь для цябе. А што жанаты, тым лепей для цябе: не буду такім спосабам хваліцца перад людзьмі, як дабіваўся твайго сэрца. Але не выпадае нам з табой цяпер доўга быць: можа хто-небудзь надысці. Ведаеш што, мая найдаражэйшая

Югасечка? Зрабі мне адну ласку і прызнач мне хвілінку для размовы з табою ўвечар у гэтым садзе. Я буду чакаць цябе тут. Зробіш мне гэтую ласку? Паслухаеш жа маёй просьбы?

Юлія (*убок*). Пачакай жа, мой ты марцовы дзедка! Зладжу табе жарцік! (*Голасна.*) Што ж рабіць! Можа б, то і не выпадала, але прыйду. Цікава будзе пачуць, што гэта мне пан скажа? Дык каля поўначы няхай пан чакае мяне ў той альтане, што направа.

Сцэна IV

Тыя ж і Уршуля; яна падкрадваецца і, як толькі канчае гаварыць яе муж, накідваецца на яго.

Камісар. О мая ты рыбка! пяшчотка мая! як жа я табе ўдзячны за тваю прыхільнасць да мяне!

Уршуля. А васан што тут робіш? гэ?

Камісар. Я? я? так, мо... вот я прымаўляў прыгон на заўтрашні дзень.

Уршуля. І каму ж ты заказваў? гэтай дзяўчыне? што?.. А гэта добра! Яшчэ ні ў адной кніжцы гэтага не вычитала (а перабрала я іх на сваім вяку шмат), каб Камісар замаўляў прыгон адной дворнай дзяўчыне. Ой ты, стары ветрагон! ветрагон! Заўсёды мне выдумляеш усялякія фіглі, і нічога добрага! Пайшоў мне зараз жа дадому! А васпанна застанься тут: я хачу распытацца.

Камісар (*убок, да Юліі*). Югася! не прагаварыся, будзь разважная і памятай, што абяцала. (*Адыходзіць.*)

Сцэна V

Тыя ж без Камісара.

Уршуля. Ну, мая рыбка, што ты на гэта? Гэ?

Юлія. Ах, мосця дабрадзейка! абарані мяне, бедную дзяўчыну, ад пераследу пана Камісара. Як цень, ходзіць увесьчасна за мною і надакучае мне сваім каханнем. Намаўляў мяне, каб прыйшла сёння ўвечар на спатканне з ім вось у гэтым садзе.

Я нібы згадзілася, але хацела найперш паведаміць пра гэта паню і прасіць, каб пайшла на маё месца. Няхай жа гэта пані зробіць, каб потым магла пакараць яго за тое, што да другіх заляцаецца.

Уршуля. Вось гэта называецца ветла з твайго боку! Яшчэ ні ў воднай кніжцы не вычитала я, каб дзяўчаты, і асабліва дворныя, так пачціва мыслілі, як ты. О пачакай ты, ветрагон! шэсць-дзесятгадовы баламут! выб'ю я табе з галавы гэтыя твае залёты! І дзе ж, у якім тут месцы хацеў ён з табою размаўляць?

Юлія. Вось, пані, у той направа альтане.

Уршуля. Добра, мая міленькая! дзякую табе, дзякую! Рабі гэтак заўсёды, і калі будзеш пачцівай дзяўчынай, то немінуча знойдзеш сабе добрага мужа, і блаславенне Божае не перастане свяціць над табою. Пайду ды пашукаю кніжку з падобнай інтрыгай і пабачу, як у такім здарэнні паступіла жонка з сваім мужам. Бывай жа здарова, мая ты каханачка! мой ты анёлачак!.. О пачакай, пачакай ты, стары грэшнік! цяпер я цябе злаўлю! Дагэтуль ты выкручваўся, як уюн; заўсёды казаў мне адно: «Эй, то плёткі, мая душачка, плёткі...» Але ж цяпер пабачым! Плёткі, плёткі, ха! ха! Плёткі! *(Выходзіць, паўтараючы апошнія словы.)*

Сцэна VI

Юлія, а потым Ян.

Юлія. Вот дык я яму ўслужыла! Але так яму і трэба: няхай не шалее ў такім веку! Але хто там зноўку на падыходзе? Ах, гэта Ян, камердынер Кароля. Па праўдзе кажучы, тая роля, якую я ўсклала на сябе, апрыкрала мне трохі; але цешу сябе надзеяй, што папраўлю Кароля; і гэта думка асалоджвае мне цяжкасці, якія дзеля яго дабра і свайго шчасця з ім пераношу. Ну, пабачым жа яшчэ аднаго залётніка!

Ян

№ 3

Добры вечар, маё каханне!

Юлія

Ваша служка, пане Яне!

Я н

Як здароўе, як жывецца?

Юлія

Ў галаве мне штось вярзецца.

Я н (з залётамі)

Я шукаў паненкі ўсюды,
А знайшоў вось тут, як цуда.

Юлія (халадна)

Ці ж знаходзіць рэч цяжкая?
Латва знойдзе, хто шукае.

Я н (убок)

Як прызнацца ёй ў любосці?
Ажна страх трасе мне косці!
Паспытаць жа цяпер мушу,
Ці ёй сэрца не парушу?

Юлія (убок)

Чую, гэты патароча
Заляцацца ка мне хоча;
Але прысягну на душу,
Што з яго закіці мушу.

Я н

Калі ласка...

Юлія

Што ж такое?

Я н

Ах! сваё ўчуццё святое
Для цябе я пасвячаю
І любіць век прысягаю.

Юлія

Пан Ян, бачу, ў жарты ўдаўся.
Як жа стрэнуць парыжанкі,
Што да простае сялянкі
Гэтак смагла заляцаўся?

Я н

А хай немач іх зматае!
Вер, кажу я не на жарты:
Парыжанка хоць якая
Пры табе і грош не варта.

Раманс

У цябе, паненка, залётныя вочкі,
У іх бачу сонца і тайнасці ночкі;
А так павабна на свет пазіраюць,
Што, калі гляну, мне думкі ўсе таюць.
Чую, сэрца б'ецца сільна,
Чую, што люблю прыхільна.

Юлія

Дзякую.

Ян

У цябе, паненка, усмешка, як сонца,
А, як лілея, твар белы без конца;
Такая яснасць у твары анельскім,
Што часта к думкам ляту я нябескім:
Доля! дай мне за каханку
Вось такую багавянку.

Юлія

Дзякую.

Ян

За галасок твой срабрысты, ласк поўны,
Аддаў бы зараз, каб меў я, мільёны!
Бо як пачне ім пяць, залівацца,
Ах! вечна табе я жадаў бы ўслухацца,
А так дорага цаню я,
Бо ўвесь чыста ў ім тану я.

Юлія

Вельмі ўдзячна за пахвалы,
Але вам скажу заране,
Што мне будзеце вы сталым,
Я не веру, пане Яне!

Ян

Ах, павер мне! бо самдзела,
Калі будзеш мне ты ўпартай,
Ў лоб сабе я тут жа стрэлю!
Гэта я кажу не жартам.

Юлія (убок)

Ох! задам табе гулянку!
Пачакай, парыжскі пане!

Не захочаш ты каханкі
Тут шукаць у сельскім стане!

Я н (убок)

От увёў яе ў гулянкі!
Ўжо магу сказаць я смела,
Што да цнот маёй Юганкі
Мне дарога папрасцела.

Юлія (кажа). Зрэшты, можа, я і не была б глухая да запэўненняў пана Яна ў каханні, калі б гэтае каханне было шчырым; але ці магу я даць веры, што бедная сялянка можа завалодаць тым сэрцам, якое ў самым Парыжы не раз атрымлівала лаўры перамогі ў найпершых, можа, яго прыгажуняў?

Я н. О! клянуся табе небам і пякельным Стыксам, што твае вочкі гэтак прыцягваюць маё сэрца, як... (Думае.) Як... напрыклад, бутэлька, калі яна напоўнена нябескім нектарам шампану!

Юлія. Аднак, пане Яне, будзь ласкавы, адыдзіся адсюль! Калі хто спаткае нас тут, гэта можа мяне скампраметаваць. Вось жа, калі хочаш мяне забавіць пяшчотнай тваёй дэкламацыяй ці спевам, прыходзь апоўначы да той налева альтанкі; і там, калі ўся прырода будзе спачываць, я пад месячыкам заслухаюся, як пан Ян у маіх ног будзе размаўляць і тлумачыцца.

Я н. О мая ты Дульцынела! на крыллях кахання прылячу да цябе і з нецярпліваасцю буду чакаць, калі зорачка шчасця заяснее на маім даляглядзе. (Адыходзіць.)

Сцэна VII

Навум і Юлія.

Навум

№ 4

Добра прымаўка нас учыць:
Панска вока каня тучыць.
Што сватоў к ей маю слаць,
Лепш самому папытаць.

Юлія

Вось дык нейкае насланне!
Шчэ паўзе і гэта зданне.

Навум

Як бы тут ёй заляцаца,
Кабы лепей спадабаца?
Гутаркамі ёй заграю,—
Пазнае, што розум маю.

Юлія

Але добра, што ён тутка.
Ў галаву прыйшла мне думка:
Гэта пудзіла ўпаўне
Дапаможа ў справе мне.

Навум (з залётані)

Што ты сама тут дзямідзіш?
А чы ты мяне не відзіш?
Ляпей сядзем на калодзе,
Пагаворым а прыгодзе;
От сядзем сабе у рад,
Кабы Пан Бог быў нам рад.
Да зрабі мне адну ласку,
Прымі абаранкаў вязку
І скажы мне праўду шчэру:
Любіш? не? а я паверу;
І тагды на скору руку
Зробім з сабою заруку.
Не саромейся, а скоро
Гавары, мая сікора!

Юлія

Я смяюся проста з мусу,
Хоць да смеху й ёсць пакуса.
Але гэты дзед ўпаўне
Дапаможа ў справе мне.

Навум

Прымаўка кажа: маўчу,
Дык, пэўне, замуж хачу.
Яна ж не кажа нічога;
Ой, хоча замуж нябога.

(*Кажа.*) Добра гутарка кажа: сужанага да ражанага і канём не аб'едзеш. А калі ты ўжо маеш быць маёю сужанаю, дак скажы да не сушы сэрца вайтоўскага. Слова сказана, дай дзела звязана.

Тагды гарэлка на стол, ручнікі гатовы, дай канцы ў ваду. Знаеш? некалі надарыцца табе другі такі жаніх, як я. Раджу, не перабірай; бо знаеш прыказку: хто перабірае чы часта мяняе, у таго заўсёды хамут гуляе.

Юлія. Папытаюся: калі ты мяне паслухаеш у адным дзеле, то, можа, мы і зладзім.

Навум. У якім дзеле? Не ведаўшы, не магу абяцаць. Не гневайся! Знаш гутарку: хто пытае, той не блудзіць. Не ведаўшы броду, не сунься ў воду.

Юлія. Баш! Прыцапіўся ка мне Ян, панскі слуга, да і адбою не маю: прасіў, штоб я прыйшла сумеркам сюды ў сад з ім пагаварыць. Я, штоб адчапіцца ад яго, абяцала прыйсці.

Навум. Абяцанка цацанка, а дурному радасць.

Юлія. Дак відзіш, Навумка, я хачу, штоб ты надзеў адзежу да на маё места прыйшоў сюды. Хадзі, я ўжо цябе навучу, як маеш з ім абайціцца.

Навум. Ой, цікунка ты, цікунка! відна, што дабры бабры. Глядзі, мая перапёлачка, штоб з гэтага піва не выйшла якога дуру, бо знаш прымаўку: хто пад кім яму капае, часта сам у яе ўпадае. Але што рабіць? Чалавек, калі важыў на рыбу, трэба ва-жыць і на юшку. Відна ўжо, ты мяне не мінеш. Яно кажуць: калі шанцуе, то і Халімон танцуе. Пайдзём, да навучы мяне, што маю рабіць? *(Адыходзяць.)*

Сцэна VIII

Кароль адзін.

Кароль *(рэчытаывам)*

№ 5

Не знаю, што такое, ці сон, ці то ява,
Ўсюды пры мне воблік яе і пастава.
Скрозь бачу, як яснее няземскай красою
І лёгка так у скоках плыве над зямлёю!

Раманс

За леты маладыя
Я звездаў модны свет,
І ўсюды, дзе ні быў я,
Страчаў дзявочы цвет:

Гішпанкі, італьянкі
Ўсміхаліся ка мне,
Залётна парыжанкі
Там вабілі мяне;

І немак, гаспадыняў,
Чуў на сабе паглед.
Альпійскія дзяўчыны
Мяне сачылі ў лёт;

Сябе ж я не трывожыў,
Як гэтай, ні адной.
Ах! як яна прыгожа!
О, колькі вабы ў ёй!

(Кажса.) Папраўдзе, я сам на сябе сярдую, што не магу вызваліцца з тых сетак, якія накінула на мяне гэтая сялянка. Смяюся з майго пачуцця; а выкінуць яе з сэрца не маю моцы, я, хто столькі бачыў прыгажосці! Гэта рэч незразумелая.

Сцэна IX

Кароль і Юлія.

Юлія ўбягае, ціха спяваючы; а ўбачыўшы Кароля, кланяецца і хоча далей ісці; ён яе затрымлівае.

Кароль. Куды ж гэтак спешна?

Юлія. Бягу ў фальварак; бацька мяне пасылае; а сюдою якраз бліжэй будзе.

Кароль. Ці не падаруеш мне хвілінку на размову?

Юлія. Што пан скажа мне? Я слухаю.

Кароль. Папраўдзе, Югася, я на цябе крыўджуся: здаецца мне, што ты ўхіляешся ад спаткання са мною. Другія далёка

шчаслівейшыя: з імі ты гаворыш; толькі адзін я не маю гэтай ласкі.

Юлія. Скажу пану шчыра: я іх не баюся і рада з імі сустрэцца; але пан... прызнаюся... пан здаецца мне небяспечным, і з гэтай прычыны я мушу ўхіляцца яго.

Кароль. А чаму ж я небяспечны для цябе?

Юлія (*сарамліва, праз сілу*). Бо... бо...

Кароль (*бярэ яе за руку*). Што ж? На Бога заклінаю цябе, дакажы.

Юлія. Бо... бо... пан здаецца мне вельмі мілым, пан мне падабаецца.

Кароль. Ты не паверыш, як я за тваю шчырасць удзячны табе! Ах! Югася! ведай жа, што і я цябе люблю! вельмі люблю...

Юлія. Тым горай для нас, і тым больш не павінны мы сустракацца.

Кароль. Чаму ж?

Юлія. Нашто ж нам гэтае дарэмнае каханне? Пан мяне не возьме; а я не веру, каб такая шляхетная постаць магла таіць у сабе сэрца, здольнае пакрыўдзіць бедную дзяўчыну.

Кароль. О Югася! чаму ж ты не радзілася роўнаю мне?

Юлія. І што ж бы тады было?

Кароль. Аніякага вагання!.. Ахвяраваў бы табе сваю руку: бо сэрца маё, ад першага спаткання, запалонена табою.

Юлія. Даруй, пан, але я не вельмі таму хачу верыць. Мужчыны заўсёды так штораз новых здабыч прагнуць... так яны здрадлівы!..

Спеў

№ 6

Мужчына кожнай сочыць след,
Бландынкі ці брунеткі;
Любіць усіх прыгожых — мэт
Дзяўчыны і кабеткі.

Ўздыхае дотуль, слёзы лье,
Аж сэрца не падстрэліць;
Праз хвілю, глянь!.. той хітры змей
Ўжо з іншай любасць дзеліць.

Дык калі сэрца праб'е ўлёт,
Хай розум яго лечыць;
Бо хоць мужчына повен цнот,
Нясталасць іх нявечыць.

Дзяўчына! слухай маіх рад,
За хлопцам не ганіся;
Кінь род мужчынскі, поўны здрад,
Ды ў манастыр замкніся.

Кароль. Аднак жа, дарагая Югася, хоць ты такая зласлівая і так прыкра пра мужчын мяркуеш, павінна мне паверыць, бо я цябе люблю, вельмі люблю, і нават не ведаю, да якога шаленства гэтая любоў давесці можа. Але ж твой погляд такі мілы, такі захопны, што душу палоніць! О! не глядзі так на мяне, не глядзі, бо розум страчу!..

Спеў № 7

Не глядзі так на мяне ты!
Твой пагляд мне будзіць сэрца!
З губ тваіх пывуць прыветы,—
Чарадзейка ты, здаецца.

Вабны ўсмах твой і наіўны,
Як на губках разальецца,
Гэткі мілы, гэткі дзіўны!..
Чарадзейка ты, здаецца.

Стрэліш вочкам — стрэл у мэце.
Тваёй ласкі не даб'ецца,
Хто пачаў любіць, цярпеці,—
Чарадзейка ты, здаецца.

Твар твой кветкамі зіяе;
А краса, што з яго мкнецца,
Так уносіць! захапляе!..
Чарадзейка ты, здаецца.

Але не! зірні, прашу я!
Будзь ўзаемнай, будзь мне сталай.
За што ж мукі так знашу я?
Ой, нашто так счаравала?

(Кажэ.) Так, Югася! Югася! ты мяне ачаравала.

Юлія. Пане! а парыжанкі што на гэта скажуць?

Кароль. О! яны ўжо зусім вылецелі ў мяне з галавы. Дый ці ж можна пры табе думаць пра каго іншага? Цяпер адзінае жаданне нарадзілася ў маім сэрцы: у шчаслівым вясковым зацішшы, далёка ад турбот і непакою свету, на ўлонні падобнае да цябе вернай таварышкі, сярод падданных, як сярод уласных дзяцей, праводзіць рэшту дзён жыцця і не жадаць на зямлі іншай раскошы.

Юлія (у захапленні). Кароль, дарагі!..

Тут чуваць, як трубіць пастух.

(Убок.) Ах! што ж гэта я хацела зрабіць? Увесь бы свой намер папсавала!..

Кароль. Што гэта значыць? Хто гэта там трубіць?

Юлія

Спеў

№ 8

Гаспадары дзень працы штодзённай канчаюць,
Усё смагне спачынку а захадзе сонца.
Жвава з поля жывёла ідзе па пагонцы.
Потам зліты селянін да хаткі спяшаець;
А той спеў яго смутны, што мкне рэхам [з поля],
Знача, як яго цісне да болю нядоля.

Здалёку чуцен хор сялян, які штораз прыбліжаецца.

а { Ужо сонца западае,
Дадому нас прызывае.
Мы ж дзела сваё зрабілі,
Дворску паншчызну адбылі.
Кароль і Юлія (разам)
б { О як жа міла ў цішы вясковай
Думаць і думаць сабе самотна!
А гэтым думкам спеў уторыць словы
Квілячай птушкі ў вечар маркотны.

б { Здалёку голас салоўкі мчыцца,
Там люд вяртае з поля рабочы,
Тут шнур жывёлы, тут шэпт крыніцы
Твой слух галубяць і вабяць вочы.

Хор бліжэй паўтарае «а», а пасля Кароль і Юлія разам паўтараюць 4 радкі «б».

Кароль. Прыемна і соладка гаварыць мне з табою, але скора могуць нам перашкодзіць. Дык покi не разышліся мы з табою, прашу цябе, дарагая Югася, абядай мне, што споўніш маю просьбу.

Юлія. Што ж бы я пану адмовіць магла? Я ж пераконана ў тым, што нічога такога не пачую ад пана, што б не згодна было з шляхецкім сэрцам і спосабам яго мыслення.

Кароль. О! будзь спакойна — твой гонар для мяне так дарагі, як і свой уласны. Але прашу цябе, калі ўсё ў двары спачываць будзе, прыйдзі ў гэты сад. Я тут чакаць цябе буду. Падаруеш жа мне хвіль колькі самотных з табою? Ах, толькі час, праведзены з табою, здаецца вобразам надземскай раскошы!

Юлія *(думае)*. Так... не адмаўляю... прыйду сюды. Каля таго дрэва няхай пан мяне чакае. Але памятай, але памятай, пан, што гонар для беднай вясковай дзяўчыны — бясцэнны скарб яе і ніякай ахвяраю ў свеце не можа быць акуплены. *(Адыходзіць.)*

Сцэна X

Кароль адзін.
Штотраз больш цямнее.

Кароль. О шчасце! яна падзяляе пачуцці мае! Яна прыйдзе сюды, каб напоўніць душу маю выяўленнем свайго светлага розуму, свайго мілага і павабнага сэрца! яна абдаруе мяне хвілямі, за якія паўжыцца свайго аддаў бы! Дзіўны кірунак лёсу! так нядаўна яшчэ ці ж бы мог я падумаць, што нейкая сялянка стане прадметам майго найчысцейшага кахання? *(Адыходзіць, задумаўшыся.)*

Сцэна XI

Дабровіч і Шчырэцкі.

Дабровіч. І што ж? Шчырэцкі! Нашыя планы прымаюць найлепшы паварот. Кароль не заўважыў, што папаўся ў пастаўленае яму сіло. Якая гэта вялікая змена ў спосабе яго мыслення!

Шчырэцкі. Усё гэта сталася дзякуючы тваёй дачцэ, пане! Тутэйшыя сяляне ніколі не перастануць бласлаўляць яе. А я, о, з якою радасцю глядзець буду на той шчаслівы момант, калі гэтая пара, створаная для сябе, злучыцца незарваным шлюбным вузлом! Ах, у той час хацеў бы спакойна закрыць свае вочы, каб пацешыцца з нябожчыкам панам маім недаўгавечным шчасцем іх на зямлі!

Дабровіч. Але ўжо ўсё трэба давесці да канца. Што ж? ці ж маеш упэўненасць у гатоўнасці людзей стаць на першае маё запатрабаванне?

Шчырэцкі. О, будзь, пан, спакойны, яны тут блізка; на даны знак прыйдуць.

Дабровіч. То парасстаўляй іх на паказаных месцах, а я скоры падайду сюды, каб пільнаваць разам з вамі. О Божа! прывядзі планы нашы да пажаданага канца! *(Адыходзіць.)*

Сцэна XII

Музыка іграе піяна, пасля штораз цішэй.
Шчырэцкі тройчы б'е ў далоні — некалькі людзей падыходзяць.

Шчырэцкі

№ 9

Цсыт! паволі, без галасу,
На свае мясцы ідзеце.
Кожны, покуль што да часу,
Будзь так блізка на прымеце.

Хор паўтарае, потым разыходзіцца. Музыка іграе піянісіма.

Сцэна XIII

Кароль (ідзе паволі і вобмацкам, падыходзіць да дзярновай лаўкі пад дрэвам)

№ 9

Прыйдзі, мой любы анеле!
Клічу цябе я, ўлюбёны.
Сцежку табе тут усцэле
Кветкамі любасць да скону.
Ах! час падходзе да ранка,—
Прыйдзі, мая ты каханка!

Тонучы ў хвілях прыемных,
Сэрцы два любасці смагай
Злучым навекі ўзаемна,
Верныя словы й прысягам.
Ах! час падходзе да ранка,—
Прыйдзі, мая ты каханка!

Сцэна XIV

З другога ўжо боку ўваходзіць Камісар і тое ж спявае; а пасля з іншага боку зноў уваходзіць Ян і гэтую ж песню паўтарае; урэшце ўсе спяваюць тое ж самае ў тэрцэце, ідучы кожны на сваё месца.

Кароль

Калі слух мяне не зводзе,
Голас чуецца яе!
Ах! міг гэты ўзнагародзе
Ўсе ў жыцці бяды мае.

Сцэна XV

Ян і Камісар паўтараюць гэтыя 4 радкі. Тут паволі набліжаецца Юлія, акрыўшыся палярынай, і падыходзіць да дзярновай лавачкі пад дрэвам, час ад часу злёгка плешчучы ў далоні, а Уршуля — да альтанкі направа, і трохі пазней Навум, пераапануты ў вопратку сялянкі,— да альтанкі налева.

Юлія

О Кароль мой, о юнача!
Нікне цэлы свет у цьме.
Ці ты тут? ці дзе іначай?
Адкажы, прашу я, мне.

Навум (*убок*)

Прымаўкам трэба даць веры:
Паночы ўсе каты шэры.
Цёмна ж ноч — ён не спазнае.
Пэўна мяне спадабае.
(*Ідзе да альтанкі налева.*)

Кароль, Камісар і Ян

Што за радасна часіна!
Што на свеце з ёй зраўняе,
Як каханьня цэль ядыны,
Сваю любу тут я маю?

Юлія

О Кароль! табой жыву я,
З сэрцам да цябе лягу я.

Кароль

О, каб магла чуць ты чуласць вась тую,
Што для цябе там ў грудзях бушуе,—
Маім бы словам паверыла пэўна
І пакахала мяне бы ўзаемна.

Юлія

Мой мілы! што я цябе спадабала,
Ці ж тваё сэрца таго не згадала?
Ах! вер, Кароль, мне! табе прысягаю,
Што мая любасць павек не сканае!

Кароль, Камісар, Ян (*паўтараюць*)

Што за радасна часіна! *і г. д.*

Юлія

Глянь! відаць, ужо світае,
Закаханых світ вітае.

Кароль, Камісар, Ян (*паўтараюць*)

Што за радасна часіна *і г. д.*

Ян. Але што ж гэта значыць? Аднак гэта не Югася! (*Зрывае чапец з галавы Навума.*) О пекла! Якое ж гэта брыдкае пудзіла!

Падобная авантура нават і ў Парыжы ніколі мне не здаралася. *(Выводзіць Навума наперад сцэны.)* Адказвай, д'ябал пракляты, хто ты?

Навум. Да я ж Навум, Войт тутэйшы. А мой жа ж ты міласніку! чаго ж ты чураешся цяпер ад мяне? Знаш прымаўку: любіў добрае, палюбі ж і злое.

Камісар. А-ей, вось ліха! Маспане! дык жа гэта не Югася, а мая, пане, даруй, жонка! Прапаў я! *(Выходзіць наперад сцэны.)*

Уршуля. Ага, ветрагон! папаўся! Гэта такая твая малжонская вернасць? га?

Камісар. Мая любенькая! Калі ты не перастанеш верыць плёткам, дык у нас ніколі добрага жыцця не будзе.

Уршуля. А ты ж мне баяў, што пан пасылае цябе ў другі фальварак і дзеля таго дома начаваць не можаш; а ты, мой міленькі, на ўсю ноч у залёты выбраўся! О пачакай, дабрадзею! я ж табе пакажу залёты! *(Вымае з фартуха дысцыпліну і б'е яго па плячах, трымаючы за руку, а ён кругом яе круціцца.)*

Камісар. Ай! ай! паволі, душачка мая! жонка каханая! Прысягаю табе на майго патрона, святога Банавантура, што ад сёння табе ніколі не здраджу, толькі гэты апошні раз ужо даруй.

Навум. Баш ты яго! Не рад, што б'юць, да яшчэ і нагамі трапечыць.

Уршуля. Ах! гэта ж і пан наш тут! *(Да мужа.)* Шчасце тваё! *(Да Кароля.)* Прабач, Яснавяльможны пан дабрадзею. Сапраўды не заўважыла! *(Робіць рэверанс, а потым, павярнуўшыся да мужа, гаворыць.)* Ну!.. папомніш ты мяне, стары ветрагон!.. дамся я табе ў знак! *(Да Кароля, робячы рэверанс.)* Перапрашаю Яснавяльможнага пана!.. але ж гэта такая авантура, пра якую ў ніякай кніжцы я не вычытала! *(Да мужа.)* Ну! ну! ну! пакажу я табе гэтыя плёткі, прыйдзі толькі дадому! *(Выбягае, запыхаўшыся, усцяж паўтараючы.)* Плёткі! ха! ха! плёткі!..

Сцэна XVI

Дабровіч, Шчырэцкі і некалькі людзей на знак Дабровіча ўбягаюць.

Дабровіч. Што гэта? адкуль гэты гоман?

Навум. Нічога, пане! палавілі катой у мяшок.

Дабровіч. І ты, Кароль, тут? А гэта што? І Югася разам з табой? Гэта надта нядобра, што ты, маё сэрцайка, шпацыруеш па садзе ў начным часе, ды яшчэ і з кавалерам!

Шчырэцкі. О Божа! чы я гэтага ад маёй дачкі спадзяваўся?

Навум. Вот табе на! хто парася ўкраў, а каму ў вушах пішчыць. *(Да Шчырэцкага.)* Нічога, нічога, пане куме! хоць яна з панам трошкі і пагаманіла, да мы ж тут былі блізка. Я не чураюся сваяго слова, вазьму яе; бо знаш прымаўку: мая душа не крывая, усё прымае.

Кароль. Годзе ўжо, мой кузыне! Здаецца, я ўжо паўналетні і не абавязаны даваць адказ за мае ўчынкі.

Дабровіч. Хто ж кажа іначай?

Кароль. Вот жа перад усімі паведамляю, што, адкідваючы ўсялякую пыху з сэрца і не звяртаючы ўвагі на розніцу станаў, бяру Югасю за жонку; і, асеўшы ў маёй фартуне, пакіну свет, і толькі ў шчасці яе і маіх падданных шчасце сваё знаходзіць буду.

Дабровіч. А я з радасцю вас бласлаўляю *(злучае іх)*, дзеці мае! Бо пазнай у Югасі Юлію, адзіную дачку маю! Можаш цяпер яе як хочаш пакараць за гэты рамансік з табой, што ў вопратцы звычайнай сялянкі захацела запаланіць тваё сэрца і выправіць твой характар, крыху сапсаваны заганіцай. Спадзяюся, што цяпер ужо пэўна перастанеш марыць пра пекнату чужаземшчыны.

Кароль. О! прысягаю, што ўжо больш не буду шукаць шчасця за граніцай. Хіба ж я не знайшоў яго на бацькаўшчыне? Але ты, пані, можаш судзіць, як моцна пакахаў я цябе, калі, пазнаўшы цябе як простую сялянку, аддаў табе ўраз сэрца маё і лёс свой не баяўся злучыць з тваім.

Юлія. Даруй мне, Каролі, гэты мой нявінны падман. Але ж ці не давёў ён нас да мэты нашых жаданняў? *(Цалуючы рукі бацькі.)* Дарагі войча! Ці ж я не выйграла заклад?

Дабровіч. Перамагла, мая дачка! Няхай Бог на працягу ўсяго жыцця дарыць вас гэткай радасцю, якой цяпер перапоўнена маё сэрца.

На вум (*становіцца на калені*). Гутарка кажа: гдзе ўвесеяленне, там і прабачэнне. Даруй жа мне, паненачка, што я, дурань, асмеліўся сягаць па тваю ручку. Я ж такі калісьці молвіў, што няведанне — нягрэшанне.

Юлія. Не толькі табе прабачаю, але яшчэ і дзякую табе, што, хоць не ведаючы, дапамог мне ў маіх планах.

На вум (*устае*). Вот як добра, што я паслухаў паненкі. Добра кажа гутарка: кінь назад, а знайдзеш перад сабою.

Кароль. Цяпер палічымся з другімі.

Камісар. Пане! а я ці здолею атрымаць тваё прабачэнне?

На вум (*убок*). Ага! на злодзею шапка гарыць.

Кароль. Дараваў бы яму гэтую апошнюю авантуру, але замнога даведаўся я аб ім, каб мог прапусціць бяскарна яго паступкі з маімі падданымі ў часе маёй адсутнасці. З гэтага часу траціш, пан, у мяне службу; за шчасце можаш палічыць сабе, што не патрабую рахункаў і справаздачы. Прашу цяпер перадаць усё Шчырэцкаму, які тут месца Камісара зойме.

Тут Камісар, выказваючы смутак і сорам, адыходзіць.

(*Да Яна.*) А ты што думаеш, Яне? калі табе не ўдалася любоў з тутэйшай сялянкай, можа, зноў шчасця за граніцай шукаць паспрабуеш?

Ян. Дзякую пану! Я ўслед яму скажу: теа сiлра! і выбіўшы з галавы думкі пра замежных красунь, у сваім краі пастараюся знайсці сабе таварышку жыцця; а з гэтага часу не так лёгка дамся ўблытацца ў іхнія сеткі.

На вум. Эге! Знаш прыказку: хто апарыцца на малацэ, той і на ваду дзьмухае.

Кароль. Значыцца, цяпер, пакінуўшы думкі пра заганіцу, пачнём жыццё ў вясковым зацішшы і шчыра выпайнім свае абавязкі: я — добрага пана, а ты — шчырага і вернага слугі.

(*Да Дабровіча і Юліі.*) Ах! дзякуй вам, мой паважаны апякуне, і ты, дарагая мая жонка! з вашай дапамогай я пераканаўся, што нашыя сяляне маюць добрыя сэрцы; што мы іх не ведаем; што ані жыць з імі, ані іх ужыць не ўмеем. Цяпер больш ніколі іхняга

лёсу не паверу на чужыя рукі, але і свой уласны з імі злучу.
Хачу іх любіць і каб яны мяне любілі; а мне з імі і ім са мной,
за блаславенствам Найвышэйшага, шчасліва і добра, спадзяюся,
паводзіцца будзе.

Вадэвіль
№ 10

Кароль

Магутна ўлада кахання!
Яно пануе ў прыродзе;
У кожным будзіць жаданні,
Ў ім шчасце жыцця знаходзе.
У моднай вучаны школе,
Я жыў, як і жыць не варта.
Каханнем сходаны сёння,
Змяніў я сэрца не жартам.

Юлія

Вы, што заўладалі людам,
А заняты ўцехі шумам,
І аддалі злым прыблудам,
Мейце ж тое ў вашых думках:
Што мужык ці пан з-над пана,
Роўна Бог на небе дбае.
І ў яго той паважаны,
Хто сам іншых паважае.

Ян

Зведаў я амаль паўсвета,
Быў ў Парыжы і ў Лёндывне,
І во ўсё-ткі ў мае леты
Даў злавіць сябе дзяўчыне.
Але, кажучы між намі,
І ў Парыжы дурань зглупіць:
Каб меў золата пудамі,
Сабе розуму не купіць.

Навум

Вы, паночки, сакалочки,
Паслухайце гутарочки:
Хоць умерці не падацца,
Каб вам толькі спадабацца.

Не зрабіце ж вы нам мукі;
А злажыўшы гэтак рукі,
У ладоні моцна біце,
Потым... дахаты ідзіце.

Хор

Здаваленне, якое адчуць мы гатовы,
Будзем помніць удзячна у кожнае хвілі,
Калі публіка шчыра нам скажа хоць слова,
Што іграю сваёй мы яе захапілі.

К а н е ц

NIESPODZIANKA DLA MISTRZYNI

Scena dramatyczna w jednym akcie

OSOBY

Alina O.— Guwernantka.

Olga Ż.

Olimpia S.

Helena S.

Kazimira K.

Michalina K.

} Uczeńnice.

I wiele innych uczeńnic, należących do śpiewu.

Za podniesieniem zasłony teatr wyobraża salon, po lewej stronie widzów mały ołtarzyk, na którym umieszczony obraz Boga-rodzicy Ostrobramskiej, a przednim klęczą parami wyżej pomienione osoby.

Śpiew

Kiedy ranne wstają, zorza,
Tobie ziemia, Tobie morza,
Tobie śpiewa żywiół wszelki,
Bądź pochwalon Boże wielki!

⁵ A człowiek który bez miary,
Osypany Twemi dary;
Coś go stworzył i ocalił,
A czemużby Cię nie chwalił *i t. d.*

Po odśpiewaniu hymnu wstają i po porządku całują w rękę guwernantkę;
ostatnia Kazimira K. całując, mówi:

K a z i m i r a K.

Dzień-dobry droga nam Panno Alino!

¹⁰ Jakaś mi czerstwa, rumiane jagody;
Aż miło spojrzeć!..

O l g a Ż.

Prawdziwie w zawody

Gotowaś stanąć o piękność z rośliną,
Która, choć kolce w koło siebie mieści,

¹⁵ Jednak się pięknej róży nazwą pieści.

O l i m p i a S.

Jak Ci do twarzy ten z kwiatów wianeczek,

H e l e n a S.

A taż kokarda jaskrawa z wstążeczek,

M i c h a l i n a K.

Na twarzy białej kolor róży suty;

A l i n a O.

Oj pochlebcy, oj filuty!

²⁰ Cós w tem jest... tu cós się święci:
Alboście już nabroili,
Lub będziecie mię prosili,
O co kolwiek...

K a z i m i r a K.

Nie w pamięci

²⁵ Jak widzę że dziś dwódniesiątego
Drugiego maja...

Alina O.

Cóż mi tam do tego?

Olga Ż.

Dzień ten dla nas, jest dniem święta,
To Madamy imieniny;
³⁰ Czy też Pani nie pamięta?

Alina O.

Dla tej to właśnie przyczyny
Wstałyście ze wschodem słońca?

Olimpia S.

Tak jest Pani! — chęć gorąca
W każdej z nas sercu panuje,
³⁵ By wynurzyć to co czuje,
I złożyć szczerze życzenia,
Przez słodkie i wdzięczne pienia.

Helena S.

Kant poetycznej osnowy;
Jak piękny, jaka w nim siła!

Olga Ż.

⁴⁰ A jam muzykę zrobiła.

Olimpia S.

I transparent już gotowy;
Bony to naszej pomysł, jak się kłopotowała!
A nim przyszło do końca, nie raz się spociała!

Olga Ż.

Tylko jeszcze o jedno bardzo się biedziemy,
⁴⁵ Co też drogiej Madamie na węzeł kupiemy?
Ja nie mam ani grosza: — a u Heleneczki
Czy też goszczą pieniądze?

Helena S.

Ani złotóweczki!

Kazimira K.

Ja mam jedną dziesiątkę.

Alina O.

⁵⁰ A gdzież pięciozłotka?

Kazimira K.

Nie mam jej, patrzcie sobie — o! Kieszon puściutka.

Alina O.

Gdzieżeś podziała?

Kazimira K.

 Ot tak, Pani droga!
Wszystko Ci powinien jakby na spowiedzi:
⁵⁵ Zawczora przyszła tu do nas uboga,
 A na ręku u niej siedzi
 Jakaś dziecina nędzna i schorzała;
 Żal na nią spojrzeć, biednaczka! drząc cała,
 Wzniosła swe oczki do nieba,
⁶⁰ I piskliwym jękła głosem,
 «Zlitujcie się nad mym losem,
 A dajcie jeść, dajcie chleba!
 Drugi już mija dzień cały,
 Niceśmy w ustach nie miały!»
⁶⁵ Mistzyni w domu nie było,
 Mnie się z żalu w oczach cmiło:
 Drobnych ni grosza nie miałam,
 I (z obawą) pięciozłótkę oddałam.

Alina O.

 Za nadtoś hojna, kochanie!

Kazimira K.

⁷⁰ Słuszne jest Panny Aliny łajanie,
 Łaj!.. łaj!.. bij nawet, jeżeli potrzeba,
 (na stronie, z naiwnością)
 Biedni tym czasem kupią sobie chleba.

Alina O.

 Bardzo pieniędzmi szastacie.

Kazimira K.

 Wszak kochać bliźnich uczy nas Mistrzynie,
⁷⁵ Kto daje biednym, ten szlachetnie czyni.

Olimpia S.

 Ja mam rubla,— oto macie!
 (Oddaje.)

Olga Ż. *(do Guwernantki)*

 Dobrze! więc radę odbądźmy,
 W niej cię prezesem czyniemy;
 Pospołu tutaj osądźmy
⁸⁰ Co dla Mistrzynie kupiemy?

Alina O.

 Powiedźcie tedy kochane me dziatki!
 Co Madam lubi, w czym bardziej smakuje?

Helena S.

Madam przekłada nadewszystko kwiatki:

Alina O.

Proście więc bonę niech ich nakupuje;

⁸⁵ Kilka bukietów i wazonek róży,

Niech na wiązanie dla niej od was służy.

Kazimira K.

Brawo Panno Alino! to mi zdrowa rada!

Jak wszystko mądre co z ust twych wypada:

Spiszę więc, lecę, i wszystko urządzę.

Alina O.

⁹⁰ Biegaj filutko! — oto są pieniądze,

Kazimira odbiega.

Olga Ż.

(Na stronie, z deklamacją.)

Witaj dzionku pożądany!

Pełnią się nasze marzenia;

Dzionku luby, ukochany!

Nieśmyż Mistzyni życzenia.

⁹⁵ Świeć słoneczko

W okieneczko,

Gdzie droga Madam spoczywa;

Niech już wstanie

Me kochanie,

¹⁰⁰ I do nas prędzej przybywa.

Kazimira [K.] *(wbiegając)*

Już wszystko jest urządzone!

Wieńce, bukiety, wazony,

I transport oświecony.

Alina O.

Ruszajcie więc za zasłonę;

¹⁰⁵ Nadewszystko cichość radzę,

Ja tu wnet Madam sprowadzę.

A muzyka nastrojona?

Kazimira K.

Tak jest Pani ulubiona!

Każdy stoi jak przykuty,

¹¹⁰ Smyczki w górze, oczy w nóty;
A choć troszkę w czubku mają.
Lecz nic to, dobrze zagrają.

Alina O.

Cicho!.. cicho!.. zaczynajcie,
Madam już idzie ... śpiewajcie!

Kórtyna w głębi się odsłania, w dali widać przezrocze z cyfrą () — grupa z dzieci ustawiona po obu stronach.

Kant

Chór

¹¹⁵ Dniu wesela! dniu radości!
W gronie tu zebranych gości,
Święcim cię przez wdzięczne pienia,
Niosąc Mistrzynie życzenia.

¹²⁰ Ty w sercach, dziecinnej głowie
Szczepisz Przodków dawne cnoty;
Biedak doznał Twej szczodroty,
Sierota matką Cię zowie.

Niechże Twórca z swej dobroci,
Dni Twoje weselem złoci,
¹²⁵ Życie szczęściem opromieni,
Lata, na wieki zamieni.
Kochana od nas, Twych dziątek,
Opływaj Matko w dostatek,
Niechaj fortuna bez miary
¹³⁰ Zlewa na Cię szczodre dary.

Koniec

Mińsk, 22 Maja 1854 r.

НЕСПАДЗЯВАНКА ДЛІА МАЙСТРЫНІ

Драматычная сцэна ў адным акце

АСОБЫ

Аліна О.— гувернантка.

Вольга Ж.

Алімпія С.

Алена С.

Казіміра К.

Міхаліна К.

} вучаніцы.

І шмат іншых вучаніц, якія прымаюць удзел у
спеве.

З падняццем заслоны тэатр уяўляе салон, з левага боку гледачоў малы алтарык, на якім размешчаны абраз Вастрабрамскай Божай Маці, а перад ім стаяць на каленях папарна вышэйпералічаныя асобы.

Спеў

Калі ўранні ўстануць зоры,
І зямля пье, і моры,
І плывуць стыхіяў зыкі,
Будзь пахвален Бог вялікі.

⁵ Чалавек жа, для якога
Ты саслаў дабротаў многа,
І стварыў яго, і збавіў,
Дык чаму б Цябе не славіў *і г. д.*

Пасля адпявання гімна ўстаюць і па парадку цалуюць руку гувернанткі;
апошняя Казіміра К., цалуючы, кажа:

Казіміра К.

Дзень добры вам, мілая панна Аліна!

¹⁰ Бадзёры ў вас выгляд, румянец на твары,
Прыемна зірнуць...

Вольга Ж.

І ў спаборніцтва ў пары

Гатова ты стаць з прыгажэйшай раслінай,

Якая хоць вострых калючак шмат месціць,

¹⁵ Ды імем цудоўнае ружы слых песціць.

Алімпія С.

І вельмі ж да твару вяночак той з кветак.

Алена С.

І з стужак какарда завязана гэтак.

Міхаліна К.

На тварыку белым цвет ружы багаты.

Аліна О.

Ой вы, хітрухі, гарэзы дзяўчаты!

²⁰ У гэтым ёсць штосьці... тут штосьці скрыта...

Або вы чагосьці ужо натварылі,

Або вы ў мяне папрасіць штось рашылі,

Напэўна.

Казіміра К.

Як бачу, забыта,

²⁵ Што сёння ў нас дваццаць другое ўжо мая

Настала...

Аліна О.

А справа мне ў гэтым якая?

Вольга Ж.

Дык гэтая ж дата для ўсіх нас святая,
Вядома, што сёння Мадам імяніны.

³⁰ Няўжо наша пані і не памятае?

Аліна О.

Дык вы для гэтае прычыны
Усталі сёння разам з сонцам?

Алімпія С.

Так, Пані! Усім нам хочацца бясконца
Сягоння выказаць, што ў сэрцы ў нас пануе,

³⁵ Як кожная Мадам і любіць, і шануе,

І перадаць ёй нашы віншаванні

Цераз удзячныя прыгожыя спяванні.

Алена С.

Кант паэтычнай асновы,

Які ж ён прыгожы, якая ў ім сіла!

Вольга Ж.

⁴⁰ А музыку я ўжо злажыла.

Алімпія С.

І транспарант наш гатовы,

Яго ж наша бонна зрабіць захацела!

А покуль зрабіла, не раз папацела!

Вольга Ж.

Толькі адна яшчэ ў нас ёсць трывога,

⁴⁵ Што б нам купіць для нашай пані такога?

Няма ў мяне грошай. Ў Алены-сяброўкі

Ці грошы гасцююць?

Алена С.

Ані залатоўкі!

Казіміра К.

Я маю дзесятку.

Аліна О.

⁵⁰ А пяцізлотка дзе тая?

Казіміра К.

Няма ўжо! Глядзіце, кішэнь вось пустая.

Аліна О.

А дзе ж ты падзела?

Казіміра К.

Так, мілая пані!

Я як на духу раскажу ўсё парадкам:

⁵⁵ Прыйшла пазаўчора ў бядняцкім убранні
Жанчына сюды з невялікім дзіцяткам
Змарнелым, відаць, нездаровым, дрыжачым;
Аж жаль было глянуць, калі яно з плачам
І вочкі свае падымаючы ў неба,

⁶⁰ Са стогнам пісклівым і слабагалосым
Прасіла: «Над нашым злітуйцеся лёсам
І дайце нам з'есці кавалачак хлеба!
Вось зараз другія канчаюцца суткі,
Як нам не прыйшлося глынуць нічагуткі!»

⁶⁵ Майстрыні ўдому не было ў тым часе,
І дробная манета не знайшлася,
А вельмі мне шкада было сіротку,
Дык *(са страхам)* я і аддала сваю пяцізлотку.

Аліна О.

Ты шчодрая залішне, дарагая!

Казіміра К.

⁷⁰ Мянэ панна Аліна справядліва лае.
Лай, лай і нават бі, калі так трэба
(убок, з наіўнасцю),
А бедныя тым часам купяць хлеба.

Аліна О.

Вы грош цаніць сябе вучыце.

Казіміра К.

Любіць жа бліжніх вучыць нас Майстрыня,

⁷⁵ Хто бедным дасць, у сэрцы след пакіне.

Алімпія С.

Рубля я маю, вось — вазьміце!

Вольга Ж.

Ну добра! Дайце абмяркуем,
А ты будзь нашым старшынёю,
Што купім Пані, рэч якую,

⁸⁰ Каб з радасцю было прынята ёю.

Аліна О.

Тады скажыце мне, каханья вы дзеткі,
Што любіць больш Мадам, чаго яна жадае?

Алена С.

Мадам найбольш за ўсё, вядома, цэніць кветкі.

Аліна О.

Прасіце бонну, хай яна іх накупляе,
⁸⁵ Букетаў колькі, і вазончык ружаў
Няхай як знак любові ёй паслужыць.

Казіміра К.

Брава, панна Аліна, за разумную раду!
Ты заўсёды так мудра гаворыш да ладу.
Пабягу я ўсё ўладзіць на спосаб харошы.

Аліна О.

⁹⁰ Ну бяжы, сакатушка! Вось на табе грошы.

Казіміра К. выбягае.

Вольга Ж. *(убок з дэкламацыяй)*

Вітай, дзянёк наш пажаданы,
Збываюцца нашы чаканні,
Дзень любімы, дзень каханы!
Майстрыні нясём віншаванні.

⁹⁵ Свяці сонца

У аконца,

Дзе наша Мадам спачывае.

Хай каханне

Наша ўстане

¹⁰⁰ І хутчэй к нам прыбывае.

Казіміра К. *(убягаючы)*

Гатова ўсё ўжо на фэст гэты,
Вянкі, вазоны і букеты,
Транспарант на светлым фоне.

Аліна О.

Дык ідзіце ўсе к заслоне

¹⁰⁵ Ды сядзіце там ціхутка.

Прывяду Мадам я хутка.

А музыкі ці гатовы?

Казіміра К.

Пані мілая! Ой што вы!

Кожны пільны і ахвочы.

¹¹⁰ Смыкі ўзняты, у нотах вочы.

А хоць там трошкі ў чубе маюць,

Нічога гэта, хораша зайграюць.

Аліна О.

Ціха!.. ціха!.. Пачынайце,

Мадам ідзе ўжо, дык спявайце.

Заслона ўглыбіні адкрываецца, удалечыні відаць вензель з лічбай () —
група дзяцей, расстаўленых па абодвух баках.

Хор

¹¹⁵ Шчасця дзень і весялосці!

Да Цябе сышліся госці.

Мы, Майстрыня, праз спяванні

Шлём Табе тут пажаданні.

Ты ў сэрцы кожнага дзіцяці

¹²⁰ Ўліваеш розныя даброты,

Бядняк пазнаў Твае шчадроты,

І Ты сіротам стала маці.

Дык хай Тварэц Табе паможа,

Няхай залоціць лёс прыгожа,

¹²⁵ Жыццё шчасцем апраменіць

І гады ў вякі заменіць.

Табе зычыць дзетвара

Мець усякага дабра,

Хай фартуна асалоды

¹³⁰ Шчодро шле Табе заўсёды.

К а н е ц

Мінск, 22 мая 1854 г.

OBŁĄKANY

Melodrama w pięciu obrazach

OSOBY

Alina Poetnicka — młoda wdowa.

Julia Pięknicka — Panna, jej przyjaciółka.

Edmund
Wiktor
Karol
Zygmunt

} jego przyjaciele.

Agatka — służąca Poetnickiej.

Kilka Dam i Mężczyzn ukazujących się zdala.

OBRAZ I

Przyjaciele

Teatr wyobraża pokój — z prawej strony widzów stół zastawiony butelkami, kilka krzeseł w nieładzie. Drzwi wchodowe poszrodku tylniej kórtyny. E d m u n d z kielichem, otoczony Wiktorem, Karolem i Zygmuntem, też trzymającymi kielichy, śpiewa, a wszyscy chórem ostatnią zwrotkę powtarzają.

Śpiew

E d m u n d

Hej bracia! wychylmy czasie,
Ja dam przykład — Wasze zdrowie!
Wszakże krótkie życie nasze?
Użyjmyż go co się zowie!

5 To mi trunek
 Na frasunek!

On z nami troskę podziela,
On nam duszę rozwesela.

Kiedy bieda mi doskwiera,
10 Kiedy przyjdą smutne chwile,
Lub wróg mi własność wydziera,
Niedbam! — gdy kielich wychylę.

 To mi trunek
 Na frasunek!

15 On z nami troskę podziela,
On nam duszę rozwesela.

(Sciskając za ręce Wiktora i Zygmunta, mówi.)

O moi bracia! jak tu z wami błogo,
Jakże ta chwila sercu memu droga!

(Występując na przód sceny, przedłuża z czuciem.)

Gdy przodków cnotę w duszę moją wlałeś,
20 Czemuż o Boże! sposobu nie dałeś,
Jak bym chciał, przyjąć tak drogich mi gości,
Wspaniałą ucztą — pełną obfitości;
Ale wiadomo — kieszeń literata
Nigdy się z marnym kruszczem nie pobrata.

25 Jak przeto ubogiej chatki
 Otwarte dla was podwoje,
 Tak otwarte serce moje,
 I serca mojej gromadki.
 Święte mi Waszej przyjaźni związki,
30 Ale przebaczcie że niemogę dzielić
 Chwil tak przyjemnych — z Wami się weselić;
 Mam inne, również święte, obowiązki.

K a r o l (*na stronie*)

 Ha! — nieszczęście mię spotyka:
 Pół kosza dał nam węgryzna,
35 I już jak kanfora znika;
 A ja szampańskiego wina
 Czekałem — jak pragnę nieba!

W i k t o r (*do Edmunda*)

 Lecz powiedz nam przyjacielu,
 Jakaż tam ważna potrzeba,
40 Wśród przyjemnych chwil tak wielu,
 Od przyjaciół cię odrywa,
 Powiedz nam kto ciebie wzywa?
 Czy kolega na łożu boleścią złamany,
 Czy — dla ludzkości wylany,
45 Nasladując przodków cnoty,
 Spieszysz do wdowy, albo też sieroty,
 By łzę niedoli osuszyć?
 Racz nas też, proszę nauczyć.

K a r o l

 Ba, ba! — ja na ślad trafiłem:
50 Pewnie *rendez-vous* od swojej bohdanki
 Otrzymał — a więc spieszy do kochanki,
 No! — wyznaj szczerze — czyli się zmyliłem?

E d m u n d (*z passją*)

 Na Boga! Bluźnisz zatrutemi usty,
 Kalasz aniała, ty — synu rozpusty!
 (*Z uwielbieniem.*)
55 Ona *rendez-vous*, ona! — sama cnota!
 Tak czysta — jak w pogodę czysty błękit nieba;
 Anioła tak spotwarzać bierze cię ochota;
 Trzebaż sumnienia w duszy, Boga niemieć trzeba.

O! — jak ona jest czystą, tak też nie skalana
60 Miłość nasza, byź musi w niebie zapisana.

K a r o l (*z szyderstwem*)

Cha, cha, cha! — biedny człowieku,
I ty — w dziewiętnastym wieku,
Przypuszczasz cnotę w kobiecie?
Och! nie umiesz żyć na świecie.
65 Żal mi ciebie — żal prawdziwie;
Obaczysz jak cię skwapliwie,
Chytrze w pole wyprowadzi,
I u kresu szczęścia — zdradzi!
Wierzaj mi przyjacielu! — dzisiejsze niewiasty
70 Hodują w sercach sprośnej zmysłowości chwasty,
Z nowomodnego dumne ukształcenia,
Pragną jedynie hołdów — uwielbienia;
Że przebiegły Suego, Balzaka, Dumasa,
Myśl ich tęskna w dziedzinie Montechrystów hasa!
75 Wstydzą się przodków mowy — z obyczajów szydzą,
W prostocie ich serdecznej barbarzyństwo widzą.
O! — dzisiaj nie tak — jak owego czasu,
Gdy lutnia Wieszcza z Czarnego-lasu
Uroczym brzmiała: — nie tylko szlachcianka,
80 Lecz Hetmanówna, albo Kasztelanka!
Nie pogardzały ojczystą mową;
Najpierwszą wychowania ich było osnową
Wzbogacać serca w Chrześcijańskie cnoty,
Do pracy gospodarczej nabierać ochoty.
85 Tak w domowym zaciszu kształcona dziewczyna,
Nie dbała o wiek męża — lub o gładkość lica,
Lecz szczycąc się rodaka bohaterską cnotą,
Rękę — serce mężnemu oddała z ochotą;
Choć wrzących namiętności dusza jej nie znała,
90 Jednakże aż do zgonu jednego kochała.
Teraz — patrz jeno! — ledwo poczuje
Bicie serduszka — jak motyl płocha,
Z kwiatka na kwiatek rada zlatuje,
Jednego wabi — drugiego kocha,
95 Ale jak kocha? — powiem wam smiele,
Tydzień — to dosyć! — miesiąc — zawiele!

I ty — jeśli swój przedmiot pokochasz duchowo,
Że wprędce cię opuści — masz w tem moje słowo!
Ręczę że się wkrótce znudzi
100 Twą miłością i ostudzi
Zapał serca — gdy postrzeże
Że jej cnotliwy kochanek,
Wstydlivy, skromny baranek,
Tak święcie cnoty jej strzeże.

Edmund (*zrywa się i z passyą mówi*)

105 Boże! za ten jad obmowy,
I przeciw cnoty bluźnierstwo,
Niech gniew Twój, występnej głowy,
Nie karze...

Wiktor (*reflektując*)

Przestań! — oszczerstwo
110 Jest duszy jego żywiołem;
On, z wielkim trudem, mozołem
Wietrzy — jak ogar po kniei,
Wady — szczególnie niewieście,
I zebrawszy — po kolei
115 Roznosi po całym mieście.
Ot lepiej opowiedz nam początek miłości,
Która, tak nie skalana, w sercach waszych gości.

Edmund (*po namyśle*)

Dobrze! — słuchajcie przyjaciele mili!
Gdyśmy Heleny święto obchodzili,
120 Był świetny wieczór — a na tym wieczorze
Cudne kwiateczki świeciły;
Skromne lilie, fiołki i róże,
Spragnione oko wabiły:
Ale szczególnie dwa tam celowały,
125 Pyszny tulipan, syt z wdzięków swych chwały,
Wspaniale wkoło poglądał,
Uwielbienia — hołdu żądał;
To też nie mniej go odbierał:
Uroku jednak — jaki kwiat róży wywierał,
130 O! niech się nikt nie ośmieli
Oddać pióra, pędzla znakiem,
Bo tylko z nieba anieli

Urokiem rzucają takim.

(Mała pauza.)

Pchnięty niewidzialną siłą,
135 Niechący przy Niej stanąłem,
Jej pulchną rączkę ścisnąłem;
O jakże błogo mi było!

(Ze wzrastającym zapalem.)

Dłoń w dłoni — a oko w oku,
Serca wnet się zrozumiały,
140 Dusze — w rokosznym uroku,
W siódme niebo uleciały.

(Mała pauza.)

Nazajutrz byłem u Niej — a topiąc zrzenicę
W jej lazurowym oku — jak świętą dziewicę,
Natchniony serca zapalem,
145 Słuchajcie! tak ją błagałem.

(Śpiewa.)

Mieszkanko górnej krainy!
Serce mi — pokój zabrałaś;
A w zamian czy też oddałaś
Swe serce — cel mój jedyny?
150 Ach! taka niesprawiedliwość
Woła o pomstę do nieba:
Jakich że ci proszę trzeba
Dowodów na mą życzliwość?

Czyż potęgi swej nie zgadło
155 Te serce — czyliż nie czuje
Że zachwyca — że czaruje?
Spójrzysz się tylko w zwierciadło,
A natychmiast się przekonasz,
Jak tym uśmiechem wabiącym,
160 Blaskiem ocząt czarującym,
Każdego śmiałka pokonasz.

Rzuć więc obawę na zawsze,
Niech moja proźba cię wzruszy,
I wywoła z czułej duszy
165 Uczucia dla mnie łaskawsze.

Wikt or *(mówi)*

Onaż co na to?

Edmund

Ona przyjaciele?

Kiedym wyroku u nóg Jej nie śmieie
Czekał ze drzeniem — Ona rozrzewniona,
170 Schylając ku mnie ramiona,
Mową pieszczoną, pełną naiwności
Szepnęła ścicha — twojej szlachetności
Poruczam biedne me serce,
Niech że w uczucia iskierce,
175 W myśli, miłością usnutej,
Najmniejszej chęci zatrutej
Występną żądzą nie będzie!
Teraz zostaw mię samą — wszak dusza ma wszędzie
Chlubna świętej cnoty wzorem,
180 Bezpiecznie pójdzie twym torem.
(Po małym przestanku.)

Później — jak wiotka roślina,

Główkę swą... *(przypominając)*. Ale już pora
Korzystać mi z rokosznych chwil tego wieczora
Powiedźcież — która godzina?
(Wiktor pokazuje zegarek.)

185 O! już ósma — na mą duszę!
Że tak późno — nie sądziłem,
Już chwilę szczęścia spóźniłem.
Wszakże Wy mnie darujecie,
Pewno za złe nie weźmiecie,
190 Że Was już opuścić muszę?

Karol *(na stronie)*

Ja również nietracąc czasu
Pójdę za nim bez hałasu,
I wcisnę się na wieczór — dośledzę w skrytości
Przedmiotu czulej jego miłości.

Zygmunt

195 Bracia! nalewajcie szklanki,
Zdrowie szlachetnej Edmunda kochanki!

Koniec pierwszego obrazku

OBRAZ II

Pamiętki

Teatr wyobraża mały pokoik, szrodkowe drzwi onego wychodzą na salon, w którym widać dużo przechadzających się gości. Z oddalenia słycać muzykę grającą kadryla. Kilka par czasami miga się koło drzwi w tańcu. W pokoiku, nalewo od widzów, okno, przy którym na gradusach stoi kilka wazonów, między niemi kwiat róży.

Scena 1

Edmund sam.

Edmund (*z niespokojnością, stojąc przy oknie, pożądlivie śledzi tańczących w salonie*)

Jak Ona piękna w tanie — jakże czarująca!
Widzę Ją — jak z zefirem o lekkość walcząca,
Zgrabną nóżką do ziemi ledwo się dotyka,
200 To mignie mi przed okiem — i już w tłumie znika.
(*Pauza — patrzy na drzwi salonu.*)
Zda się być niespokojną — kogoś szuka — biedzi;
O radości — o szczęście! toż ona mnie śledzi.
(*Z uniesieniem — do widzów zwrócony.*)
Boże! — jeżeli w przyszłości
Takiej roskoszy wyrzec się potrzeba,
205 Jakież więc niebo możesz dać w wieczności?
Ja niechcę innego nieba!
(*Po namyśle.*)
Zdała od ludzi, gdzieś — w głuchej ustroni;
Kiedy jutrzeńka — (ot niby dziewica,
Rumieńcem wstydu krasa zdobne lica,
210 Gdy ją kochanek tuli w swe ramiona)
Wstydlivym światłem horyzont zapłoni,
Kiedy te światło mrok nocy pokona,
Skradam się cicho — i w największej trwodze,
By nie przestraszyć — spiacą Ją nachodzę,
(*ze wzrastającym uczuciem*)

215 I nad Jej pięknym obrazem,
 Nad tem anielskim stworzeniem,
 Patrząc długo — z uwielbieniem,
 Stoję — niby martwym głazem.
 W tem uśmiech gładkie poruszył jagody,
 220 Anioł — swawolnik! — musiał Ją rozśmieszyć!
 Ustkami rusza. — O trzpiocie mój młody!
 Może ty niespisz — ch[c]esz się tylko cieszyć
 Mem zachwyceniem? — Skradam się więc bliżej,
 I schylam głowę niżej... jeszcze niżej...
 225 W niewinne czoło zlekka Ją całuję;
 Ona się budzi — z minką rozdaśaną,
 Udając niby zaspaną,
 Z surowością mię przyjmuje,
 Ja — chcąc gniew srogi rozbroić,
 230 Poczynam lutnię mą stroić,
 I przed Bóstwem ukorzony,
 Na dobrydzień rzewne tony
 Z drżącej piersi wywoływam,
 I taką piosenkę śpiewam.
 (*Śpiewa.*)
 235 Me Bóstwo — Alina!
 Kraśna, jak kalina,
 Skromna, jak fiołek,
 Dobra, jak aniołek.
 Oczki, jak gwiazdeczki,
 240 W lazur oprawione,
 Na licach dołeczki
 Uśmiechem zwabione.
 Pogodne oblicze,
 A serce! — dziewicze;
 245 Jakże by kochało!
 Gdyby miłość znało.
 (*Mówi.*)
 I jak zefirek, łagodnym powiewem,
 Rozjaśnia niebo chmurką powleczone,
 Tak zmarszczki gniewu — któremi zamglone
 250 Jej czoło — nikną przed rzewnym mym śpiewem:

Uśmiech swawolić na ustkach poczyną,
Oczkami błysnie — i wstydu rumieniec
Kraś Jej lica — ot! jakby kalina;
Głowę otacza aureoli wieniec.
255 I już wyciąga ramiona,
I już się tuli do łona.
(Z największym uniesieniem.)
Oto mi niebo! — Boże! — błagam Ciebie!
Pozwól tak wiecznie pieścić Ją w tem niebie.
(Mała pauza — słucha.)
Lecz cicho! ktoś nadchodzi — o łaskawe Bogi!
260 Dajcież gdyby to Ona! — Przedmiot sercu drogi.

Scena 2

Poetnicka — Edmund.

Poetnicka

(wchodząc szybko i podając Edmundowi rękę, mówi)
Sza! — ledwo Pana spostrzegłam;
A kiedy wszyscy zajęci tańcami,
Ja — uciekając lekkimi krokami,
Na chwilkę tutaj przybiegłam,
265 Gdyby połajać upartego człeka;
Możnaż tak stronić od ludzi zdaleka,
I dumką tęskną serce swe rozdzierać?
O! ja się będę gniewać i na Pana gderać.
Nuże! — na zgodę — stworzenie kapryśne!
270 Daj Pan tu rękę! mocno ją przycisnę
Do serca...
(Bierze jego rękę i do serca przyciska.)

Edmund

Czyli innego nazwania
Twe usta nie wyrzekną? — Ach! ten Pan lodowy
Gorejącą mą duszę zamrozić gotowy,
275 I boleśniejszą chwilę uczynić rozstania.
(Całuje Jej rękę i prosząco mówi.)
O luba! — gdy wszród zgiełku ocz wiele nas ściga,

A ludzie, sami w kale, wady bliźnich sledzą,
Niech zrzenica Twa na mnie błyskiem lodu miga,
A usta obojętny wyraz Pan niech cedzą.
280 Lecz gdy jesteśmy sami — gdy dusze szczęśliwe,
Drogą spójrzeń tłumaczą uczucia gorące,
Wyrazem «ty» niech zawsze ustka pieśczeniwe
Uweselą mi serce — dla Ciebie bijące.

P o e t n i c k a

O dobrze mój ty gdero! z ust naszych słownika,
285 Nawieki wyrzucony, wyraz Pan niech znika;
I gdyś się z etykiety rozbratał przysłowiem,
Gdy ci to razi ucho — sto razy «ty» powiem.
(Wyraz «ty» wymawia z przyciskiem.)

E d m u n d (całując ją w rękę)

Dzięki Ci — dzięki Aniele!
Teraz — by wzbudzić wesele
290 W gniecionej przeczuciem duszy,
Niech proźba moja Cię wzruszy;
Nich usteczka te różanne,
Mową słodką — czarującą,
Stróny duszy mej potracą,
295 I szczęście, dotąd nie znane,
W duszy tej, sercu rozleją,
Niech je napęnią nadzieją
Błogiej — rokosznej przyszłości.

P o e t n i c k a

Jakaż znów proszę chęć w sercu twem gości?

E d m u n d (z obawą)

300 Kochaszże Ty mnie?

P o e t n i c k a

Na cóż próżne słowa,
Czyliż nie lepsza oczu — duszy mowa?
Wszakżem ci już dozwoliła
Zajrzeć w te serce niewinne,
305 Jak wielka w niem uczuć siła:
Czyż proźby twe nie dziecinne?
Ach ci poeci to głowy szalone!
Wszystko im mało.

Edmund

O tak!.. mało... mało!

³¹⁰ Mnieby się ciągle słyszeć z ust Twych chciało
Te czarującą — te słowo pieszczone.

(Prosząco, biorąc ją za rękę. Poetnicka zaś, w czasie następnego monologu Edmunda, bawi się kwiatem róży.)

Wszak jutro — czy pojutrze jadę w przykrą drogę,
I od Lubej oddalony,

O jakże będę smutny! — tęsknotą gnębiony,

³¹⁵ Czyliż bez Ciebie weselić się mogę?

Poetnicka

(podając mu z wazonu uszczknięty listek różanny)

Oto rycerzu mój wierny, kochany,

By troska oddalenia znośną dla cię była,

Ofiarując pamiątkę — listeczek różanny.

Edmund

O dzięki Ci aniele! — czarodziejska siła

³²⁰ Talizmanu tak miłego,

Dokaże cudu wielkiego.

Chodź tu listeczku mój drogi!

Ty — dzieląc ze mną rozstania los srogi,

Nie raz samotne me chwile,

³²⁵ Wspomnieniem o Niej — rozweselisz mile.

Poetnicka

No! schowajże pamiątkę — tak miłego plonu

Nie pokazuj nikomu. — Chodźmy do salonu.

A jutro, dla pożegnania,

Przychodź w porannej godzinie;

³³⁰ Chwilka przykrego rozstania,

Obaczysz! — jak nam przeminie.

Pod sąd twój prace me pierwsze

Oddam — przeczytam ci wiersze

Moje.

Edmund

³³⁵ Poetkąś została?

Poetnicka

Tak jest mój Panie! w tem właśnie ma chwała!

Dziwisz się?

Edmund (*myśląc*)

Tyś poetką — o! przeczucie krwawe
Trapi mi duszę.

Poetnica (*z niesmakiem*)

³⁴⁰ Edmund! — idźmy na zabawę.

Odchodzą.

Scena 3

Pięknicka — Wiktor.

(Pięknicka, prowadzona przez Wiktora pod rękę, siada na przodzie sceny i wachluje się chustką, niby zmordowana. Wiktor staje na uboczu.)

Pięknicka

Ach jakże mi gorąco! prawie tracę siły;
Już mię te kontradanse prawdziwie znudziły.
No! — czemuż Panie Wiktorze
Stoisz nieśmiały, w baranka pokorze?

³⁴⁵ Przysuń tu krzesło — siadaj — pogadamy.

Wiktor (*siadając*)

Jestem posłusznym. — Co Pani rozkaże?

Pięknicka

Pono już rok upływa jak się znamy;
Zawsześ poważny, smutny, zamyślony,
Jakaś tęsknota chodzi z tobą w parze;

³⁵⁰ Często postrzegam — wzrok łezką zamglony
Tropi me ślady — powiedz, co to znaczy?
Lecz na karb serca niech Pan nie tłumaczy
Mej ciekawości — bo to u was modą,
Kaźde słowo przyjazne pięknej białogłowy
³⁵⁵ Tłumaczyć na swą korzyść, ze sławy jej szkoda,
I tryumf swój wraz głosić każdy z was gotowy.
(Wzdychając.)

O jakże nieszczęśliwe — biedne te kobiety!
U nich czułego serca zalety,
Społeczność nie sprawiedliwa,

360 Największą zbrodnią nazywa.

(Z żalnością.)

I ja — często samotna, bujną wyobraźnię,
Uroczeni myślami chciwie pieścę, drażnię.

(Ze wstydlivością, czule.)

Pragnęłoby me serce znaleźć przyjaciela,
Ale się wzdraga — szukać nie ośmiela,

365 Bo też skromności waszej nie dowierza.

W i k t o r *(na stronie)*

Wszak do miłości ona jasno zmierza,

Prosto me serce bierze w oblężenie.

No! cóż mi szkodzi — pobawmy się trocha.

(Do Pięknickiej z udanym zapalem.)

Ach droga Pani! — jak dawno życzenie

370 Pieści te serce nieśmiałe,

By u nóg Twoich złożyć uczucia zuchwałe,

By ci wynurzyć ile wielbi... kocha!..

P i ę k n i c k a *(z ponętym uśmiechem)*

Chóc mowy takiej nie wolno mi Panie

Słuchać — jednakże uczuć twych nie ganię;

375 I ty mi za złe nie bierz że nadstawiam ucha,

Że serce chętnie mowy serca słucha.

(Z ubolewaniem.)

No proszę! czyż nie można przebaczyć kobiecie,

Że życiem tem znudzona — czasami z zapalem

Goni za wyższym jakimś ideałem?

380 A jednak potępiają kobiet tych na świecie.

W i k t o r

O nie Pani! potępiać Ciebie któż ośmieli,

Ciebie — której uwdzięku zazdrozczą anieli!

Jak szczęśliwy śmiertelnik co stróny Twej duszy,

Tak wzniosłej, tak ognistej, uczuciem poruszy.

(W czasie powyższego monologu Wiktora, Pięknicka zrywa pączek róży i bawi się onym — wreście figlarnie, z kokieterią, zapytuje.)

[P i ę k n i c k a]

385 Uważ Wiktorze! oto pączek róży,

Jakież kwiatowi temu godło służy?

W i k t o r

Godło miłości. — O Pani jedyna!

Ach daj mi! daj mi ten drogi kwiateczek,

Albo choć jeden listeczek;

³⁹⁰ Serce, tchnące miłością, błaga cię, zaklina!

P i ę k n i c k a

(wstając upuszcza kwiatek pod nogi Wiktora)

Milczenie! ktoś się zbliża — uchodźmy na salę;

Podejm kwiatek, on twoim — kochaj tylko stale.

Wziaszy pod rękę Wiktora, odchodzi.

Scena 4

K a r o l sam.

K a r o l *(wbiegając, z passyą mówi)*

O jakiż zemnie osioł! tak osioł i kwita!

Niechajże kto zaprzeczy? — To rzecz wyśmienita!

³⁹⁵ Tyle trudu, starania ponieść nadaremnie:

Alboż nie mówię prawdy — czyż nie osioł ze mnie?

Latałem jak szalony — trop w trop go śledziłem;

Wbiegam do przedpokoju, aż tu gospodyni,

Z czarującym uśmiechem, niziutki dyg czyni,

⁴⁰⁰ Kartę mi do rąk wsuwa i do gry prowadzi,

I za stolik zielony, jak na złość, mię sadzi.

(Z refleksją.)

Trzebaż było posłuchać — śiaść — grać — przegrać peca,

I dostać głowy zawrótu,

I niedójsć jego przedmiotu,

⁴⁰⁵ Który moją ciekawość tak srogo podnieca.

(Po namyśle, grożąc przedłużyć.)

Czekajcie turkaweczki! — sprawa nie przegrana,

Przysięgam uroczyście na Zastępów Pana!

Ja was dójdę — wysledzę — ja dam sobie rady,

Z sobą — z światem was skłócę — przywiodę do zdrady!

K o n i e c d r u g i e g o o b r a z k u

OBRAZ III

Pożegnanie

Teatr wyobraża tenże sam pokój co w obrazku drugim — na prawo od widzów mały stolik, na nim papier, kałamarz i pióra — po bokach kilka krzeseł w nieładzie. — Przy stoliku siedzi Poetnicka, jedno pióro za uchem, drugie zaś, trzymając w ręku, zamyślona gryzie. Po małej pauzie pisze, w głos sobie dyktując.

Scena 1

Poetnicka sama.

Poetnicka

⁴¹⁰ «Święta przyjaźni! — tyś złotemi głoski».

(Myśli.)

Złotemi głoski... jaki też położyć

Wyraz stosowny, by gładko utworzyć

Wiersz rymowany?.. — ot!.. naprzykład wnioski.

(Po namyśle.)

Ale znowu — druga bieda!

⁴¹⁵ Wnioski na nic się nie przyda:

Z wyrazu wnioski jakież sens ułożę?

A tu, jak na złość, on wkrótce przyjść może.

Chciałabym się pochwalić że w poetów grono

Wstąpiłam — że i we mnie twórcze myśli płoną.

(Po namyśle.)

⁴²⁰ Wczora, gdy mu wspomniałam, bardzo się zadziwił,

Tak kwaśno spójrzył na mnie, tak się jakoś skrzywił,

Że podejrzewam czy też nie zazdrości

Tej geniuszu twórczości?

(Wstaje i przechadzają się mówi.)

I cóż dziwnego — wszakże ci Panowie,

⁴²⁵ Kiedy ułożą w swej przemądrej głowie,

Że kobieta rozumu posiadać nie może,

To choć im koł na głowie czesz! — nie nie pomoże.

A nawet i dla kochanki,

Że wstępują z nimi w szranki,

430 Najmniejszych względów nie mają
Prawdziwi egoiści! — tak też i kochają.
(Mała pauza.)

Lecz przystąpmy do dzieła: — jakież rym do głoski
Dobiorę?... myśl wyborna! niech ją pamięć strzeże!

Scena 2

Agatka — Poetnicka.

Agatka (*wbiegając szybko, mówi*)

Proszę Pani! — oto z wioski

435 Chłop sprzedaje jajka świeże;

Może Pani je kupi? — kopa po dwa złote.

Poetnicka (*z passyą*)

Tyranko wieszczych myśli! — całą mą robotę

Zniszczyłaś swem natręctwem — prze[c]z z oczu szatanie!

Agatka

Ale prawie za bezcen — gdzież Pani dostanie?

440 Wszak to po groszu jajko!

Poetnicka

Choćby po złotemu!

Myśl tak świetna — tak wzniosła! — ty przyczyną temu,

Że w samym wątku osnowy,

Ot uleciała mi z głowy!

445 Gdy bujam po parnasie skrzydłami wieszczemi,

Ona mię gwałtem ciągnie do ziemi

Swą nędzną prozą. — Precz! — za taką sztukę,

Jajka, ciebie i chłopca porządnie wytłukę.

Agatka ściskając ramionami, odchodzi.

Scena 3

Poetnicka sama.

Poetnicka (*biegając po pokoju, z passyą mówi*)

Bądź że tu dziś poetą kiedy w każdej chwili,

⁴⁵⁰ Wszystko mi na przeszkodzie — jak by się zmówili.
Ale żadna przeciwność złamać mię nie może;
Ot na złość! — do przyjaźni piękny wiersz ułożę.
(*Siadając przy stole i zatopiona w myślach, powoli sobie dyktuje.*)
«Święta przyjaźni! tyś złotemi głoski,
Prawicą Boga w niebie zapisana».
(*Po pauzie zrywa się i biegnąc po pokoju, z passyą mówi.*)
⁴⁵⁵ Te głoski w jakąś nieszczęsną godzinę
Przyszły mi na myśl.
(*Po wyrazie «na myśl», zastanawia się trochę, potem
bijąc się w głowę, z radością mówi.*)
...Mam, mam!..

Scena 4

Agatka — Poetnicka.

Agatka (*wchodząc nieśmiało*)

...Cielęcinę

Żydek tu przyniósł. Cieluk pulchny, świeży.

Poetnicka (*z rozpaczą*)

⁴⁶⁰ Jużciż w wyroku przeznaczenia leży

Że ta djablica jajkami,

Cielęcina i żydami,

Poetki sławę dzisiaj mi odbierze.

Uchodź z przed oczu bezrozumne zwierze!!

Agatka zgorszona, odchodzi.

Scena 5

Poetnicka sama.

Poetnicka (*drzwi na klucz zamykając*)

⁴⁶⁵ Drzwi na klucz zamknę, wejść im nie dozwolę,

I, na złość przeciwnościom, postawię się w kole

Sławnych poetów. — Ale piszmy dalej;

(*Siadając.*)

Choćby dom runął — ja będę ze stali.

(Czyta.)

470 «Święta przyjaźni! tyś złotemi głoski,
Prawicą Boga w niebie zapisana
(po malej pauzie, dyktując sobie, dalej pisze),
Dzieląc cierpienia — goisz duszy troski,
Ty srogi gniew rozbrajasz, zazdrość ci nie znana».
(Słysząc pukanie we drzwiach.)
Otóż i macie! — znów jakaś przeszkoda.
Kto stuka?

Agatka *(za drzwiami)*

475 Proszę Pani! — jakiś Pan przyjechał

I pyta czy wejść może? —...

Poetnicka *(odmykając drzwi, z niesmakiem mówi)*

Niech by też zaniechał

Tej skwapliwości.

Scena 6

Poetnicka — Agatka.

Poetnicka

Agatka mi poda

480 Chustkę na plecy — ze stoła poznosi

Kałamarz, pióra i — Pana tu prosi.

(Agatka wypełnia co jej Pani rozkazuje.)

Otoż chibione me chęci!

Wiersz o przyjaźni ledwo napoczęty:

Ten wyskot z chłopem, ten wybryk cieleci,

485 Zabiły pomysł tak wzniosły — tak święty!

Lecz innemi utwory przed nim się popiszę:

Wdziejmy maskę ponęty! — kroki jego słyszę.

Scena 7

Poetnicka — Edmund.

Poetnicka *(podając rękę wchodzącemu Edmundowi)*

Witajże mi Poetów Uryanska perło!

Tyś Królem na Parnasie — niech przeto twe berło
490 Dla mnie, współpracowniczkę, żelaznem nie będzie;
Że poetą kobieta, miejże to na względzie.

Edmund

O mój Aniele! — powiedź, czy się godzi
Płochę żartować — w pożegnania chwili?
Gdy serce pęka — oko łzą zachodzi,
495 Czemuż Twa czułość trosk mych nie uchyli?

Poetnicka

Nudnyś Edmundzie! — nie dam ci dziś rady,
Czyż sprawiedliwe twe żale?
Poco wywodzić te jeremiady;
Ja nie spo[s]trzegam tu wcale
500 Żadnej przyczyny rozpaczy — trosk znoju;
Odjeżdżasz z Bogiem — powrócisz w pokoju.

Edmund

Ależ Twe serce widzę obojętne,
A Twojeż oczki! — dawniej tak ponętne,
Dzić lodowate — i w chwili rozstania!
505 Czyż — gdy odjadę — opuszczę te strony
Długo od Ciebie, Luba! oddalony,
Mogę być pewnym Twojego kochania?

Poetnicka

Wszak zajrzałeś w me serce — znasz jego skrytości,
Wiesz że płochę, że zdrada nigdy w niem nie gości?

510 Dla czegoż próżność kobiety,
A zwłaszcza gdy w kobiecie jest słabość poety,
Zda Ci się być naganną? — Siądź tu przy stoliku,
I uzbrój się w cierpliwość mój ty kapryśniku!
(*Edmund siada.*)

Choć byś się na śmierć miał przy mnie zanudzić,
515 Muszę twe ucho porządnie utrudzić;
Co dla mnie zemstą — to dla ciebie karą,
Żeś serce stałe zasmucił niewiarą:
Nielitościwam! i jak skała twarda,
Bom w poetycznym zapale!

520 Poddaj się zatem! — ot wiersz do Gasparda,
Małżonki jego przeczytam ci żale.
(*Czyta.*)

525 «Kiedyż łez moich potok płynący
Rozkruszy lód serca twego,
Kiedy twój wyrok losem mym chwiejący
Da życie — albo kres jego?

O mój Gaspardzie! żyjąca nadzieją,
Z sobą się samą passuję;
A serce idąc żalu koleją,
Chęć życia — i wstręt wraz czuje.

530 Próżno bydź mężną rozsądek radzi,
Zwycięztwa prózną chęć wpaja;
Walkę tam słabą rozum prowadzi,
Gdzie miłość serce uzbraja.

535 Czyliż dla tego że już wieczyste
Z tobą mię węzły spoiły,
Czucia twe dla mnie będą skaliste?
Nawet znak onych już zniknoł miły.

Ostatnie takie będą życzenia
Moje — Obyś żył szczęśliwie!
540 By ta — co celem twego westchnienia,
Kochałaś — jak ja — prawdziwie».

(*Mówi.*)

Cóż! — jak znajdujesz — powiedz nie kłamliwe
Zdanie o wierszach?

Edmund

Dosyć dobre — tkliwe.

Poetnicka (*na stronie, z nieukontentowaniem*)

545 Dosyć dobre — nu proszę! — trochę obojętnie;
Zimna pochwała jest znakiem zazdrości.

(*Do Edmunda.*)

Edmundzie! pragnę otwartej szczerości;
Czemuż twe usta mówią tak nie chętnie?

Edmund

550 Pragniesz bym sąd mój bezstronnie wynurzył;
Choć bym na gniew twój zasłużył,
Zaświecę prawdą — oto czucia mało.
Gdyby Tve serce, jak moje, kochało,
Serce ogrzane miłości siłą,

Gorętsze myśli w głowie by zrodziło.
555 Lecz dajmy temu pokój — drogi czas bezkarnie
Uchodzi — gdy tym czasem chwile szczęścia marnie,
W rozmowie obojętnej, przechodzą i giną:
Niechajże mój Aniołek choć jedną godziną
Czulej rozmowy nagrodzi,
560 Troskę rozstania osłodzi.

P o e t n i c k a (*nieśluchając, w zamyśleniu mówi do siebie*)

No proszę uniżenie! — czucia mało jeszcze,
Kiedy uczuciem żyję — i myśli me wieszczę
Uczuciem oddychają...

E d m u n d

Daruj! — samaś chciała:

565 Wszakże mylić się mogę. — Gdy dusza zboląła,
Patrząc na świat ten wzrokiem cierpienia,
Gdzie jest kwiat róży — widzi kolce ciernia.
Porzućmy więc te sprzeczki; a w tkliwej rozmowie...

P o e t n i c k a (*przerywając*)

Dobrze! przeczytam jeszcze wiersz w innej osnowie;
570 Niby modlitwa do Zastępów Pana,
Pieśń podczas ślubów małżeńskich pisana.

(*Czyta.*)

«W dniu waszych związków słodyczy,
Przyjaciółka to wam życzy;
Byście się wiernie kochali,
575 W zgodzie do śmierci wytrwali.

Niech się licznie rozradzają,
Dzieci w cnocie niech chowają,
Niech im się w życiu powodzi,
Niech im zły człowiek nie szkodzi.

580 A w starości — po ich zgonie,
Niech znowu złączywszy dłonie,
Po nagrodę obiecaną,
Przed Bogiem z weselem staną».

(*Mówi.*)

Cóż! — a ten plód wyobraźni
585 Jak znajdujesz? — powiedz szczerze,

Tylko śmiało — bez bojaźni;
Ja sąd twój w najlepszej wierze
Przyjmę...

E d m u n d (*na stronie*)

W patetycznej mowie
590 Muszę pochwałą wystrzelić,
Może też raczy udzielić
Chwilkę miłośnej osnowie.
(*Do Poetnickiej.*)
Luba! gdy Ci dały nieba
Dar wieszczy w poetów mowie,
595 Kiedy w płodnej Twojej głowie,
Jak lśniąca promienie Feba,
Zaświeciły twórcze myśli,
Niech je ręka śmiało kreśli!

Ale kiedyś mię wezwała,
600 I tej twórczej liry stróny,
Czarujących pieśni tony,
Pod krytykęś mi oddała:
O! — ja prawdy tem nie zdradzę,
W sądzie pewno nie przesadzę,
605 Gdy wyrzeknę szczerze — śmiało,
Że równej Ci u nas niema.
A więc piej Ty nasza chwało!
Piej Litewska Deotyma!

P o e t n i c k a (*przerywając*)

No! — już przesadzasz — obłudzie hołdujesz,
610 Wynurzasz zdanie którego nie czujesz;
Ja takie słowa za szyderstwo biorę.

E d m u n d

O mój Aniele! jakąż dziś przekorę
W tobie znajduję. — Chwila ta rozstania
Możeż osłodzić tęsknotę wygnania?
(*Z utęsknieniem.*)
615 Gdzież się podziały te czasy szczęśliwe,
Gdzie się me niebo podziało?
Pamiętam — dni urocze! — gdy serce Twe tkliwe

Na każde moje westchnienie,
Czystej miłości promienie
620 Do wrzącej duszy mi lało.
Gdzie te spójrzenia — o mój Boże miły!
Które tak czarującym blaskiem mi świeciły?
Dziś zimą świecą — jak lód na gór szczycie,
O Luba! wróc mi pokój, albo odbierz życie!!!

P o e t n i c k a

(z nieukontentowaniem i ze znudzeniem, na stronie mówi)

625 Nieboszczyk mąż mój — Panie świeć nad duszą!
Uwielbiał rymy moje, choć był krytyk srogi;
Czemuż dziś me utwory jego nie poruszają?
To zazdrość!
(Do Edmunda.)
Żegnam Pana — Życzeń szczęsnej drogi.

E d m u n d

630 Bądźże więc zdrową — Aniele jedyny!
Jadę w dalekie strony niosąc rozpacz z sobą;
Choć mi rozdarłaś serce — okryty żalobą,
Nie przestanę uwielbiać te błogie godziny,
W które mi ukazałaś niebo — choć zdaleka,
635 W które mię oświeciłaś jaka rokosz czeka
Śmiertelnika — co stróny Twej anielskiej duszy,
Och! nie tak wrzącem, jak me, uczuciem poruszy.
Ty-srząd zgielku znajomych, w posrząd zabaw wielu
Szczęśliwa! ani wspomnisz o swym przyjacielu,
640 Który, gdzieś tam daleko od rodzinnej strzechy,
Zwątpiwszy o swem szczęściu, najmniejszej pociechy
Niedozna w swej podróży. — Żegnaj kwiatku drogi!
Dla mnie rozpacz w udziale — Tobie pokój błogi.
*(Całuje ją w rękę i, z chustką na oczach, zrozpaczony
odchodzi.— Poetnicka długo stoi zamyślona, wreszcie z
refleksją mówi.)*

Scena 8

Poetnicka sama.

Poetnicka

Srodze go zasmuciłam mą obojętnością;

(po namyśle)

⁶⁴⁵ Na cóżbo mię rozgniewał tą swoją wyższością;

Nu proszę! — co za próżność duszą jego włada,

On tylko może pisać, on rozumnie gada,

A mnie to już za Boże nie liczy stworzenie:

(macha ręką)

Jedźże sobie szczęśliwie — *(dyga)* kłaniam uniżenie!

Koniec trzeciego obrazku

OBRAZ IV

Powrót

Teatr wyobraża tenże sam pokój co i w przeszłym obrazie.— Edmund blady, ubior i włosy w nieładzie.

Scena 1

Edmund sam.

Edmund *(mówi zwolna)*

⁶⁵⁰ Nie! — ja nie wierzę by kobiety dusza

Tyle mieściła w sobie okrucieństwa;

I cóż Jej proszę z mojego męczeństwa,

Co Ją do zdrady przymusza?

(Myśli.)

Gdy w przeszłość myślą pogonię,

⁶⁵⁵ Kiedy z rozwagą nicuję me czyny,

Próżno myśl szuka przyczyny,

Próżno mój rozum w domysłach tonie.

(Mała pauza.)

Możem obraził płochemi wyrazami?

(Myśli.)

660 O nie! — gdzie tam! ile razy
Słuchać mię chętna — gotowa,
Modlitwą były me słowa.

Może — zwyczajnie, gdy umysł wesoły,
Przypadkiem Jej dziewiczą skromność obraziłem?
Mój Boże miły! wszak równo z Anioły,
665 Składając hołd Jej cnocie, jak świętą wielbiłem.
(Myśli.)

Prawda — gdy odjeżdżałem zimno mię żegnała;
Czyżby mię już zwodziła — wówczas nie kochała?
O nie! przysięgam na własne zbawienie,
Przysięgam na przodków cienie!
670 Że obłuda w jej duszy nigdy nie gościła.
Ona! czysta jak cnota — tak dobra, tak miła!
Przyjmując kokietki rolę,
Chciałażby się umieścić w płochych niewiast kole?
(Po małym przestanku.)

Dła czegoż, wróciwszy z drogi,
675 Kiedy leciałem w przybytku jej progi,
By tęskną duszę popieścić obrazem
Tych czarujących wdzięków — Ona, niby głazem,
Drzwi swe przedemną zamknąć rozkazała,
Widzieć mię nawet nie chciała?
(Myśli.)

680 Nie — nie! — to kaprys, kaprys i nic więcej;
Może zły człowiek obmowy tu użył,
Albo się gniewa żem drogę przedłużył?
Dla tego też Ją widzieć pragnę najgoręcej.
Kiedy się zejdzem, u nóg Jej schylony,
685 Uderzę w duszy mej stróny
Tonem rozpaczy — ach! to Ją rozczuli,
Wraz niewinną pieszczotą troskę mą utuli.
Lecz cicho! — ktoś nadchodzi — o gdyby też Ona!
Litością wreście znaglona,
690 Przyszła osłodzić bolesne cierpienia,
Jakie zadała pewno od niechcienia.

Ach nie! to przyjaciółka Jej tutaj się zbliża:
Boże! zamknij w wrzącem łonie
Rozpacz, w której dusza tonie,
695 Niech ją wzgardliwa litość nie poniża.

Scena 2

Pięknicka i Edmund.

Pięknicka

Witam Panie Edmundzie! — cóż tu cię sprowadza
W progi mej przyjaciółki?

Edmund

Pani! jeśli znana
Tkliwość sercu Twojemu — padam na kolana,
700 I błagam niech Twa dobroć przyjaźni doradza,
By ta — wiedziona uczuciem litości,
Udarowała chwilką posłuchania;
A kiedy Ją ma proźba wzruszy — do skonania
Bądź pewną czulej wdzięczności.

Pięknicka

705 Siadaj Edmundzie! — pomówim rozumnie;
Prawda jest cnotą najszczytniejszą u mnie,
A więc w bawełnę słów mych nie obwinę.
Czego chcesz od niej? — powiedz mi przyczynę
Swej natrętności?

Edmund

710 Wszakże ci jest znana
Miłość ma dla niej czysta, nie skalana,
Wiadomym Ci jest również tej miłości wątek,
Wzajemnych uczuć Jej dla mnie początek;
Czemuż — gdy wróciłem z drogi,
715 Tak wielką zmianę dzisiaj w niej znajduję?
Nawet odwiedzin moich nie przyjmuje,
Próżno — ach próżno! kołatał w Jej progi.

Pięknicka

Czemu chcesz wiedzieć? — przeszłości wspomnienie
Weź pod rozwagę — i tak, na sumnienie!

⁷²⁰ Powiedz na prawdę azaliż wyznała
Że ciebie sercem, duszą pokochała?

Edmund (*po namyśle*)

Tak — tak — to prawda! — lecz czyliż nie błądzisz,
Gdy tak stronnico nas sądzisz?

(*Przekonywająco.*)

Czemuż przypisać zwodnicze wyrazy,

⁷²⁵ Które mi rzekła niemal ze sto razy,
Gdy Ją nagliłem o uczuć wyznanie?

Pięknicka

Jakie wyrazy? — powiedz mi je Panie!

Ciekawam słyszeć?

Edmund (*z boleścią, deklamując*)

«Na co próżne słowa,

⁷³⁰ Czyliż nie lepsza oczu, duszy mowa!»

Tak mię łudzila! — A w pamięć mi dany

Listeczek wąty — różany?

Który przy sercu mem pieśczył!

A też uściski? — których ogień jeszcze

⁷³⁵ Dotąd mi pali dłoń — a też; (*przerywa*) lecz dosyć!

Pięknicka

Cóż! — cóż?

Edmund

O! — niechcę Jej postępków głosić,

Wolę na siebie przyjąć ogrom cały

Winy...

Pięknicka

⁷⁴⁰ Lecz koniec końcem wybij sobie z głowy

Te nieszczęśliwe zapały,

Bo ona Pana dalibóg nie kocha!

Edmund

Widzę niestety! że próżna, że płocha.

(*Mała pauza.*)

Pomnę! — dusza ma w pokoju drzemała,

⁷⁴⁵ Byłem wesoły — na umyśle zdrowy;

W tem Ona, jak Adama Ewa, mię skusiła,

I w duszę tę syreny spójrzeniem zajrzała,

Wnet dusza ogniem miłości ożyła!

A gdy ten ogień zapłonął wulkanem,

⁷⁵⁰ Ona dziś szydzi z mych cierpień — nad stanem
Biednego serca ani się uzali.

Pięknicka (*ze współczuciem*)

Pan cierpieć musisz — gorączka cię pali,
Powiedz mi czyż nie możesz wybić sobie z głowy
Tej nieszczęśliwej miłości?

⁷⁵⁵ Użyj rozumu; — zreszta przedmiot nowy
Niechaj twe serce wybierze.

(*Czule spoglądając na Edmunda, bierze go za rękę.*)
Wszak tyle mamy u nas piękności!

Edmund (*z oburzeniem*)

Ja przedmiot nowy? — ach jakaż myśl zdrożna!
Wiesz przecie że uczuciu rozkazać nie można.

Pięknicka

⁷⁶⁰ No! pomówmy otwarcie — wyznaj mi też przecie
Jaki wdzięk nadzwyczajny widzisz w tej kobiecie?

Edmund

Czyż nie piękna?

Pięknicka

nie powiem.

Edmund

nie miła?

Pięknicka

⁷⁶⁵

niczego;

Edmund

Mój Boże! możnaż użyć tak obojętnego
Wyrazu — toż zazdrościć jej mogą Anieli,
I pędzel Rafaela ledwo się ośmieli
Skreślić obraz istoty nie ziemskiej — niebianki!

⁷⁷⁰ A Jej rozum?

Pięknicka

Ach prawda! wszakże wiersze pisze:

I otoż gniewu kochanki

Przyczyną były te nieszczęsne wiersze.

Edmund (*ze zgrozą*)

Z ust że to przyjaciółki te szyderstwa słyszę?

Pięknicka

⁷⁷⁵

Są to wyrazy najszczęsne.

Tylkoż Edmundzie nie kładnij tej mowy

Na karb uczucia — niech chęć cię nie bierze
(czule)

Dla mnie poświęcić swe serce w ofierze,
Bo wy poeci, zapalone głowy
(ponętnie spoglądając na Edmunda)

780 Niewinna grzeczność, lub słabość kobiety,
Wraz wam dodaje otuchy... podniety...

Edmund (wstaje i przerywa jej mowę)

O! bądź spokojną, łaskawa Pani!

Niechaj próżna obawa duszy twej nie rani;
Nigdy mi w głowie myśl nie zaświeciła

785 Gdybyś Ty panią serca mego była.

Daruj też proszę że jestem szczery:

Wszak podziwiają posąg Wenery

Medyceuszów — lecz nazwę szalem,

By, jak Pigmaleon, poświęcić z zapalem

790 Serce swe posągowi — a zarozumiałym

Nie jestem z łaski Boga, ani tak zuchwałym,

Gdybym przypuszczał że próżne twe słowo

Jest czulej duszy echem — serca mową.

Pięknicka (zrywa się i z gniewem mówi)

Otoż się spisał! — grzeczność salonowa!

795 Za taką szczerłość gniewaćsiem gotowa:

Aleś Pan chory, przeto mu wybaczę,

Jedną tylko pokutę koniecznie naznaczę,

Oto zechciej mi powiedzieć,

Bo też pewno musisz wiedzieć,

800 Kogo Pan Wiktor kocha, kto jego zajmuje?

Do jakiego przedmiotu duszą ulatuje?

Edmund (z szyderstwem, po namyśle)

Wie Pani te przysłowie? — Cnota nad cnotami,

(kłaniając się)

Gdy potrzeba, swój język trzymać za zębami.

Pięknicka (z wymuszonym uśmiechem)

Widzę że rady Panu dać niemogę,

805 Żegnam więc — życząc z serca idź Pan w swoją drogę.

Kłania się i odchodzi.

Scena 3

Edmund sam.

Edmund (*po namyśle*)

Ha! szczerą prawdę mędrzec jakis mówił,
Że, gdyby się trybunał z niewiast ustanowił,

810 Napróżno biedny człowieku!
Szukałbyś sprawiedliwości;
Sprawę twą — niby w Osieku,
Ot przegrałbyś co się zowie!
I jeszcze Państwo Sędziowie

Uznaliby cię winnym kary bez litości!

(*Mała pauza.*)

815 Bywając, jak cni męże, prawe białogłowy,
Wszakże sąd w sprawie własnej dadzą osiekowy.
Muszą swą wzniosłą przyszłość niewiasty przeczuwać,
Lub dzisiejsze — do wspólnych błędów się poczuwać.
I ta! — czcicielka prawdy, co wdziękami wzrusza,
Dowiodłaż cnotę prawdy że wielbi jej dusza?
820 Choć się zaprzaniem onej oblicze jej płoni,
Mnie winę przypisuje — przyjaciółkę broni.

(*Pauza.*)

W czym mnie przecież obwinić, co zarzucić mogą?

Żem — ufając kobiecie, szedł miłości droga?

(*Przechadza się w zamyśleniu — potem stanąwszy, dowodnie i z refleksją mówi.*)

825 Jowisz występnych karą piorunami;
A Ona! — za to że ją pokochałem,
Że jej me serce, duszę mą oddałem,
Każe mi płakać pogardzonych łzami.
Słusznie Żeglicki wyrzekł — «Na wsi, czy też w mieście,
Nie ufaj nigdy niewieście»;
830 I Adam — pierwszy człowiek, jednym słówkiem Ewy,
Na cały rodzaj ludzki ściągnął Boże gniewy;
Samson, co lwy rozdzierał — próżno się już sili,
Gdy zaufał zbyt nadto zdradliwej Dalili;
Dawida, co olbrzyma zwalczył, Goliata,

835 Ponętna Betsabea z niewieściuchy brata;
Henryk — skoro Bolenę uznał panią serca,
Stał się odstępcą wiary — skończył jak morderca.
Lecz któż tam znów nadchodzi? Karol! — nowa bieda!
Tuż się zaczyną badania — pokoju mi nieda.
840 A dusza cierpi! — cierpi, boleścią nękana,
Głowa i łono gore! — nic a nic od rana
W ustach nie miałem — muszę iść do domu.

Scena 4

Karol i Edmund.

Karol (*wbiegając z pędem*)

Dokądże to tak śpiesznie zmykasz po kryjomu!
Szczęśliwy ty człowieku! — przecież odgaduję

845 Kogo twe serce wielbi — kto ciebie zajmuje?

Edmund (*z bolesnym uśmiechem*)

No! ciekawym też wiedzieć do jakiego celu
Skierowałeś domysły?

Karol (*z szybkością*)

Wiem! — wiem przyjacielu!

Jak tylko wruciłeś z drogi,

850 Magnes serca popchnoł cię w tego domu progi,
Tutaj zatem jest przedmiot!

Edmund

O! jakże się mylisz,

Próżno mózg swój wyteżasz i w domysłach silisz:
Tu miałem interessa — i te już skończyłem.

(*Z największą boleścią.*)

855 Ty nie susz próżno głowy — szczęście uleciało
Razem z Jej wzajemnością — i tylko zostało
Wspomnienie tego szczęścia...

Karol

A więc dowodziłem

Najsprawiedliwiej że nasze kobiety,

860 Nie czują co to czystej miłości zalety;

Wyższych, duchowych związków nie pojmują wcale,

W rzeczywistości, a nie w ideale.
 Rozkochać się gotowe! — Lecz któż ta zdrażliwa?
 Wymień ją przyjacielu! — niech wzgarda prawdziwa
 865 Dla niej w duszy mej zapłonie;
 Złóż swe troski na mem łonie:
 A kiedy z przyjacielem brzemie ich podzielisz,
 Ulżysz znękanej duszy — serce rozweselisz.

Edmund (*z największą boleścią*)
 Dla mnie wesele? — o już się skończyły
 870 Uroczę chwile! — które mię pieściły.
 Pocóż rozkrwawiać mam zranioną duszę?
 Bądź mi zdrów przyjacielu! opuścić cię muszę.
 Odchodzi.

Scena 5

Karol sam.

Karol (*z refleksją*)

Czemuż on taki skryty, milczący i dziki?
 Biedny! — toż go niewieście rozsieką języki!
 875 Już różnemi sposoby jego podchodziłem,
 Nawet w nim miłość własną misternie drażniłem
 On zawsze na odpowiedź daje mi milczenie!
 Nareszcie mię swą cnotą już gniewa szalenie.
 (*Myśli.*)
 Któż więc celem tych uczuć? — Edmundzie — zjesz
 biesa!
 880 Takiego ja przed tobą zegram rolę lisa,
 Że mi wszystko wyśpiewasz — poddasz się nareszcie,
 A ja ten wasz romansik rozniosę po mieście.
 Nie przez złośliwość — jak pragnę zbawienia!
 Pieszczę te w duszy życzenia,
 885 Lecz by pomścić przyjaciela.
 O! — tę zdradną syrenę — węża kusiciela
 Odkryję światu — obedrę ze sławy;
 Jak ofiara jej we krwi broczy — również krwawy
 Będzie odwet — bo też wreszcie
 890 Popuście tylko paska dzisiejszej niewieście,

Pożegnaj się z pokojem! — do góry nogami
Dom przewrócić gotowa,
I — niech nas Pan Bóg uchwowa!
Nie jeden fryc krwawemi obleje się łzami!
895 Przez kaprys, złość, lub upor nie raz wiarę złamią;
No! nie prawdaż? powiedźcie, czy usta me kłamią?
(Mała pauza.)
A to wszystko przyczyną modne wychowanie.
Oto dziewczątka ledwo na nogi powstanie,
Wnet matki — a czyż mało takich dzisiaj matek?
900 Co nie wpoją w umysły młodocianych dzieciak
Cnot Chrześcijańskich — codziennych paciórek,
Ale kadryl, lub mazurek!!!
Całej nauki osnową;
Następnie — francuzką mową
905 W kwiateczku, który ledwo z przyrodzenia łona
Wystrzelił — matka, jadem mody zarażona,
Przytępia umysł — i swojską roślinę
Gwałtem popycha w obczyzny dziedzinę.
Niekaże przodków cnoty naśladować,
910 Uwielbiać prawe i szlachetne czyny,
Lecz w sercu czystem niewinnej dziewczyny
Zaszczepia próżność — uczy kokietować,
Wyszczerać ząbki, gdy perłom podobne,
Czule za rękę młodzika uściskać,
915 A jeszcze czulej wabnem oczkiem błysnąć:
Tak w początkowych naukach sposobne,
Do pensyonów nareszcie oddają,
Gdzie zgubne ziarna pod domową strzechą
Zasiane — bójnym plonem dójrzewają,
920 I próżnych matek stają się pociechą.
No proszę! — białogłowa tak usposobiona,
Możeż być dobra córka, matka, albo żona,
Obywatelka, lub kochanka tkliwa?
Nie — na mą duszę! — będzie to zdradliwa
925 Syrena — w której sercu długo nie pogości
Uczucie świętej, duchowej miłości!

Koniec czwartego obrazku

OBRAZ V

Skutki płochości

Teatr wyobraża las — z lewej strony widzów wielki kamień do siedzenia —
Edmund wbiega, blady — odzienie w nieładzie — włosy rozczochrane —
przepasany powrozem — na rękach pozrywane też powrozy.

Scena 1

Edmund sam.

Edmund (*powolnie*)

Ha! — uciekłem od nich przecie,
Próżno tam szukać będziecie.

(*Mała pauza — rozpatruje gęstwinę lasu.*)

Tutaj — szród lesnej zaciszy

⁹³⁰ Mieszkanie sobie założę,

Garść mchu — to spoczynku łożę,

A przyjaciół — towarzyszy

W tym lesie znajdę obficie.

(*Coraz żywiej.*)

Tu — między dzikie zwierzęty,

⁹³⁵ Jak niegdyś w puszczy Jan święty,

Bezpiecznie wieść będę życie.

(*Mówi wolniej.*)

Zimą — kora pożywieniem,

Latem zaś — lesne jagody;

A pod rozłożystym cieniem,

⁹⁴⁰ Gdy słoneczny skwar dopieka,

Od światowych burz zdaleka,

Spocznę nie raz dla ochłody.

(*Z przestrogą.*)

Bo ogień z nieba, który Bóg na ziemię

Zsyła — by ogrzać nędzne ludzkie plemie,

⁹⁴⁵ Jest mniej szkodliwym — mniej tutaj doskwiera,

(*ukazuje na serce*)

Jak ten co bliźni na bliźnich wywiera.

(*Mała pauza.*)

A jeśli w odwiedziny lesny gość zawita,
Ot niedźwiedź — lub pantera, nigdy krwi nie syta;
Poproszę ich pięknie, grzecznie
950 By zasiedli — i bezpiecznie
Sam między niemi usiedę,
Wnet rozpoczniemy gawendę,
Zapytam jakie zwyczaje
Posiadają lesne kraje;
955 Czy tak jak w miastach pełno zrad, obłudy,
Pychy, zazdrości, przymusu i nudy?
(Coraz z większym zapalem.)
Czy i tu — jak w świecie bywa,
Świętej przyjaźni ogniwa
Są z interessem spojone?
(Z szyderstwem.)
960 Ha! — a też wierne kochanki,
Te czułe niebios mieszkanki?
(Z najwyższą passją.)
Ach! — to djablice wcielone!!
Kto mi kochankę wspomina
Tego me serce przeklina!!!
(Myśli — później siadając na głazie, powolnie mówi.)
965 Kobieto — puchu marny! — tak poeta głosił:
I on burze miłosne w życiu swem przenosił,
(co raz żywiej)
Spójrzenia słodkie, wabiące,
Westchnienia czułe, gorące
Nieraz życie mu zamgliły,
(z mocą)
970 Ale też starczyło siły
Zagoić serdeczną ranę,
(z szyderstwem)
Poznał się na kobietach — i dał zawygranę.
(Z żalością i powolnie.)
Ja uległem — brakło siły;
Bo te ponętne spójrzenia,
975 Uściski, czułe westchn[i]enia
Zbyt rokosznie mię wabiły.
(Z rozpamiętywaniem.)

Pamiętam — na wieczorze — wszród zebranych tłoku,
 Stójąc zdala na uboczy,
 Podziwiałem wdzięk uroczy,
 980 Sledziłem błyskawice w jej niebieskiem oku.
(Zrywa się i żywo mówi.)
 W tem dwa sztylety błyszczące
 Prosto mi w sercu utkwiły;
 Patrzą! — jej oczki wabiące,
(z passyą)
 Jak bazyliuszka spójrzenie,
 985 Niecąc zabójcze płomienie,
 Głęboko w duszę się wpiły.
(Z żalością i wolno.)
 Ależ piękną — piękną była!
(Stopniowie coraz żywiej.)
 Wdzięków jej tak wielka siła!
 Że śmiertelnik, co skarb ten na własność posiadzie,
 990 Do rzędu najszczęśliwszych liczyć siebie będzie,
 Szczęśliwy ten ogródek gdzieś Ty hodowana.
 Roskwitłaś w całym blasku różyczko kochana!
 Lecz stokroć ten szczęśliwy, co otrzyma ciebie,
 Ach! On dozna roskoszy, których chyba w niebie
 995 Anieli doświadczają! Pan serca twojego
 Czyliż oceni wartość skarbu tak drogiego?
 O gdyby się ten kwiatek dostał w ręce moje,
 Za nicbym ważył w życiu troski, niepokoje,
 Gdyby widzieć Cię zawsze, oddychać Twą wonią,
 1000 Pieścić wątle twe listki pożądliwą dłonią,
 Napawać wrzącą duszę barw twoich wrażeniem,
 Ach! chwilkę tego szczęścia, życia mego tchnieniem
 Staralbym się okupić! By Cię zjednać sobie,
 Z roskoszą bym mą istność złożył w zimnym grobie!!!
(Siadając zmordowany — po malej pauzie, zwolna mówi.)
 1005 Wrzącem uczuciem złamany,
 Błagałem w ducha pokorze,
 Powiedz mi — o cnoty wzorze!
 Czy w zamian jestem kochany?
(Zrywa się i w największem uniesieniu mówi.)
 A ona — słodkie wspomnienie!

1010 Topiąc anielskie spójrzenie
W łzami zalanej zrzenicy,
Ze wstydlivością dziewicy,
Szepnęła... sza! ktoś ciekawy
*(po wyrazie «Sza!» długa pauza —
uważa czy kto go nie szpieguje)*
Tutaj mię podsłuchać może,
1015 I tajemnicę mej duszy,
Tam gdzieś, dla ludzkiej zabawy
Wypaplać — O niedaj Boże!
Wszak i drzewa mają uszy:
(dowodnie)
A ja w szczęśliwym momencie,
1020 Zaprzysiągłem przed nią święcie,
Szanować serca tajniki,
Zwłaszcza gdy święte dewotki,
Usłużne miejskie grzechotki,
Wezmą biedną na języki,
1025 Ona się pewno zasmuci,
I niewiarę mi wyrzuci.
(Z szyderstwem i razem z żalością.)
Cha, cha, cha! — i cóż mi szkodzi?
Dobrze jej! — niechaj nie zwodzi.
(Dowodnie.)
Mnie niewiarę! — czyż wypada
1030 Jej tak srogo mię zasmucać,
I niewiarę mi wyrzucać?
(Coraz żywiej.)
Możeż bydź w tem sercu zdrada,
W którym taki ogień płonie,
Które rozdarte — we krwi pluska, tonie,
1035 I to wszystko z jej przyczyny.
O! jeśli szczęścia pragniecie
Ludzie! Nie wierzcie kobiecie,
To są zjadliwe gadziny!
(Niby opowiadajaco.)
Dziś cię kocha — o tobie marzy w wyobraźni,
1040 By niestracić miłości twojej, drzy z bojaźni;
W tem — ot jakiś próżności przedmiot w oko wpadnie,

Myśl jej, serce wykrzywi — duchem jej zawładnie,
 Już się uczuć miłości i przyjaźni rzeka!
 Już ciebie o pół mili omija zdaleka!
 1045 Serce przed chwilą w ogniach — ziębnie jak u żmii!
 Już chłodno o rozpaczy prawi — choćby czyjej!
 Już dla niej ludzkość i łzy są niczem!..
 Umieraj przed jej obliczem,
 Ona z uśmiechem siądzie przy fortepianie,
 1050 Lub do gryzmoł, których nikt pojąć nie jest w stanie.
 Zapomni ciebie — miłość — i łzy twe zapomnie!
 I rostopnie — i przytomnie,
 Szród przymileń i chichotów,
 Gotowa Ci powtórzyć dzieje Hugonotów,
 1055 Bez drzenia Ci podpisze dekret Sztuart śmierci,
 Wskaże człeka — lub naród rozszarpać na ćwierci!
 I z uśmiechem na ustach — mile wdzięcząc oczy,
 Lub przybierając postać niewinną baranka,
 Sprzeda swych dobroczyńców — przyjaciół — kochanka,
 1060 I tańca ci wyskoczy!!!
 Dziś patrząc na ofiarę co dla niej marnieje,
 Ona — skalistym sercem zabawia się — śmieje,
 Jutro — dla marnych celów — dla światowej chęci,
 Dobro kraju — ludzkości — religją poświęci!
 1065 A gdzież te wasze cele? — gdzie te wzniosłe cele,
 O których w pismach Tańskiej czytałyście wiele?
 Których po was czekają ludzie i narody!?
 Te czyny dobroczynne domowej zagrody!?
 Te obowiązki, jakby Boskie, matki!?
 1070 Gdzież ten wpływ na pleć mężką, wiodący do cnoty?
 Gdzie — do serc przytulone, ludzkość i sieroty?
 Gdzież te zbawcze sposoby, jak wykształcić dziatki!?
 Te wieszczów ideały,
 Te dziewice — niebianki!..
 1075 Wszystkie — wszystkie uleciały
 Za cackiem mydlanej bańki!!!
*(Siada i drząc od zimna i wycięczenia, po malej pauzie
 mówi.)*
 Ale co mi tam do tego;
 Moja nauka,

Wymowy sztuka,
 1080 Czyż przekonywać będzie każdego?
 (*Ogląda się z zadowoleniem.*)
 Ot lepiej rozpatrzmy się w tem nowem siedlisku:
 Tu często będę dumał — na tem skał urwisku
 Tron samowładny założę,
 Tu będzie spoczynku łoże.
 (*Wygodnie się rozciąga na skale.*)
 1085 B-r-r-u! jak mi zimno! chociaż głowa — łono
 Jakimś piekielnym ogniem ciągle płoną;
 Ach! — gdyby też dla ochłody
 Dali mi kropelkę wody;
 (*zasuwając zanadrze rękę*)
 Bo mię tak pali — tak mi tu doskwiera!
 1090 Ot niby jastrząb wnętrzoście wydziera.
 (*Natrafia na woreczek zawieszony na szyi i wyjmuje go.*)
 Ale cóż to? ha! trucizna!
 (*Zrywa się i z passyą mówi.*)
 Jej pamiątka — darowizna!
 Precz — precz gadzino zdradliwa!
 Wiem! — tyś krwi mojej chciwa:
 (*z żalem i najwyższą passyą*)
 1095 Jam cię ogrzewał — na łonem umieścił,
 I przy mem sercu słodko, tkliwie pieścił,
 A ty niewdzięczna! zraniłaś te serce;
 Precz! — gardzę tobą — depczę w poniewierce;
 (*Depcze nogami — długa pauza — później mówiąc z
 boleścią, bierze się za głowę, dalej za serce.*)
 Och jak tu ciężko! — och jakże tu pali!
 (*Prosząco — mówiąc zaś następny ustęp z niespokojnością
 szuka zanadrą.*)
 1100 Dajcież mi wody kropelkę,
 Lub świeżej rosy perelkę
 Na ugaszenie pragnienia;
 Ale nieczuli — ich serca ze stali,
 Śmieją się z mego cierpienia,
 1105 I powiadają że jestem szalony.
 Lecz cóż to! — gdzie ja podziałem
 Pamiątkę — co od niej miałem,

- Godło nadziei, listeczek zielony?
(Przypominając.)
Prawda! — w przystępie żalości,
1110 Drogi zadatek miłości
Rzuciłem tutaj z pogardą,
I zdeptałem stopą twardą.
(Szuka.)
On tu być musi, przy mnie gdzieś, na ziemi.
(Podejmuje.)
1115 Ja cię przeproszę — ach! żalu gorzkiemi
Łzami obmyję — pocackam — popieszczę,
I znów na sercu zbolełem umieszczę.
(Siada — a wyjmując z woreczka listek różanny i ucałowawszy go, z czułością przedłuża.)
Pamiętam — tak — tak! — przed drogą,
Gdy w progi jej drzącą nogą
Wstąpiłem na pożegnanie:
1120 Ona — niby zasmucona
Tuląc się do mego łona,
I słodząc gorzkie — bolesne rozstanie;
Ze wstydlivością Anioła,
Niby się pieszcząc różannym kwiateczkiem,
1125 Uszczknawszy z łodygi czoła,
Na pamięć obdarzyła oto tym listeczkiem.
Szczęśliwy — wdzięczny, do domu wróciłem,
I w roskosznem upojeniu,
Odpowiadając natchnieniu,
1130 Piosenką dar Jej uczciłem.
(Z bolesnym uśmiechem.)
Czyli też rzewne piosenki tony,
Nie uleciały pomimo chęci
Z troską gniecionej pamięci?
Uderzmy w lutni mej stróny!

Śpiew

1135 O listeczku mój różanny,
Jakżeś drogi mi!
Tyś na pamięć od Niej dany,
Ja przysięgam ci!

1140 Że we wszystkie życia chwile,
W złe, lub błogie dnie,
Tyś przyjaciel! i w mogile
Nie rozstaniam się.

1145 Kiedy dołę mą przygniecie
Przeciwności rój,
Słodź mi troskę na tym świecie,
Duszę męstwem zbrój.

1150 A gdy z serca Jej uleci
Droga pamięć ta,
Niech listeczek ją oświeci
Jaka boleść ma.

Gdy w obronie kraju stanę,
Toczyć z wrogiem boj
Ty — gdy serca goisz ranę
Również inne goj.

1155 A gdy legnę w mężnych gronie,
Ty polecisz wspak,
Siądziesz na jej czystem łonie,
Szepniesz w uszko tak:

1160 Do ostatniej życia chwili
Był Ci wiernym on,
Niech więc żalu łza umili
Jego piękny zgon.

I zostaniesz na tem łonie
 Słodzić troski — znój,
 1165 I cieszyć ją po mym zgonie
 Będziesz listku mój!
*(Drugi raz powtarzając ostatnią zwrotkę, w połowie
 końcowego wiersza urywa — i po małym namyśle,
 zerwawszy się z miejsca, ze wściekłością mówi.)*
 Ha gadzie! jaszczurcze plemie!
 Tyś to zatrutym oddechem,
 Czułym — wabiącym uśmiechem,
 1170 Uściskiem — mową pieśczoneą,
 Pociągasz w przepaści łono,
 I nieznośnem życia brzemie
 Czynisz śmiertelnym. — Wietrznico!
 Zdradnej płochości siostrzyco!
 1175 Czekał — fałszywy padalcze!
 Ja uczucia serca zwalczę,
(z uniesieniem i największą wściekłością)
 I jak mi Pan Bóg jest miły!
 Usta me będą głosiły
 Żeś ty zradna, płocha, letka,
 1180 W sobie tylko zakochana,
 Że i litość ci nieznana,
 Żeś kokietka — tak — kokietka!!!
(Z opamiętaniem się.)
 Cicho! jakiś szmer do ucha
 Doleciał — może ktoś słucha
 1185 Rozpaczy mowy,
 I już gotowy,
 Głosić ją po Bożym świecie?
(Błagająco.)
 Ach nie wierzcie! — wszakże wiecie
 Żem szalony — ja kłamałem,
 1190 Ot! przez złość czernić ją chciałem.
*(Na stronie — z rezygnacją — mowa urywana — jak
 człowieka osłabionego.)*
 Nie! — tajemnicy nie zdradzę,
 Ja ich w pole wyprowadzę:
 Wszak dowodzą żem szalony,

A więc nie dadzą mi wiary.
(*Z rozwagą i zgryzotą.*)
1195 Zle — zle! — zbłądziłem niestety!
Ten kto osławia kobiety
Godzien jest najśroźszej kary.
(*Po pauzie, słabym i urywanym głosem.*)
Ach! — jakże jestem zmęczony,
Słabo mi... jakże tu pali;
(*z ręką na piersiach*)
1200 I ciemnej... nocy... pomroka
Wstępuje... do mego oka:
Gdyby... też... wody mi dali!
(*Słania się — przyparty do drzewa.*)
Już ...idą... głosy ich... słyszę —
O!.. za późno... towarzysze...
(*Padając na ziemi.*)
1205 Już... zimnej... śmierci... obsłona...
Duszę... mi... wyciska... z łona...
(*Po omacku, wydobywa z woreczka listek.*)
Chodź tu lis... teczku... mój... drogi!
Dzie... li... łoś... ze mną... los... błogi!
(*Najśłabszym głosem ciężko oddychając.*)
Więc... do... ostat... nie... go... tchnie... nia...
1210 Po... dziel... też... śmierci... cierpie... nia.
Tyś... przy... ja... ciel... i w mo... gi... le
Nie... roz... sta... nie... (*Umiera.*)

Koniec melodramy

АПАНТАНЫ

Меладрама ў пяці карцінах

АСОБЫ

Аліна Паэтніцкая — маладая ўдава.

Юлія Пянкніцкая — панна, яе сяброўка.

Эдмунд
Віктар
Карл
Зыгмунт

} яго сябры.

Агатка — служанка Паэтніцкай.

Некалькі дам і мужчын, якія паказваюцца
зводдаль.

КАРЦІНА I

Сябры

Тэатр уяўляе пакой — з правага боку гледачоў стол, застаўлены бутэлькамі, некалькі крэслаў у беспарадку. Пасярод задняй заслоны ўваходныя дзверы. Эдмунд з келіхам у атачэнні Віктара, Карла і Зыгмунта, якія таксама трымаюць келіхі, п'е, а ўсе прысутныя хорам паўтараюць апошнюю страфу.

Спеў

Эдмунд

Гэй, браты! асушым чашы,
Я дам прыклад,— за здароўе!

Бо жыццё ж каротка наша,
Дык гуляй да безгалоўя!

5 Вось напітак
 Нам на ўжытак!

Ён сум з намі раздзяляе
І душу развесяляе.

Як бяда ка мне надыдзе

10 І тугі нагоніць хмару
 Або ўласнасць вырве злыдзень,
 Не гарую, ўзяўшы чару.

 Вось напітак
 Нам на ўжытак!

15 Ён сум з намі раздзяляе
 І душу развесяляе.

(Паціскаючы за рукі Віктара і Зыгмунта, гаворыць.)

О, браты! як з вамі мне сягоння міла,
Кожная хвіліна сэрца акрыліла!

(Выступаючы наперад сцэны, працягвае з пачуццём.)

Калі мне продкаў цноты дараваны,

20 Чаму ж не даў ты, Божа ўмілаваны,
 Каб так гасцей прыняць, як я тут рад ім,
 Цудоўным балем, шчодрым і багатым.

Але вядома, што нікчэмныя металы

 Ў пісьменніка кішэнях — госць нясталы.

25 І як убогай хаткі
Для вас адкрыты дзверцы,
Адкрыта маё сэрца
І сэрцы ўсёй грамадкі.
Святым лічу саюз сяброўскі наскі,
30 Але прабачце, дарагія госці,
Што не магу дзяліць больш з вамі весялосці,
Бо маю й іншыя святыя абавязкі.

Карл (убок)

Вось нас няшчасце спатыкае:
Венгерскага паўкошыка нам кінуў
35 І сам, як камфара, знікае,
А я ж так тых шампанскіх вінаў
Чакаў — бяру за сведку неба!

Віктар (да Эдмунда)

Аднак скажы нам, мілы дружа,
Якая ж там так важная патрэба
40 Ад гэтых вось хвілін прыемных дужа
І ад сяброў цябе ўжо адрывае?
Прызнайся, хто цябе так пільна выклікае.
Калега, можа, немаччу зламаны,
Ці ты мо чалавецтву так адданы,
45 Што, пераняўшы цноты продкаў,
Спяшаешся да беднае ўдавы, сіроткаў,
Каб асушыць слязу нядолі?
Дык, калі ласка, навучы і нас патолі.

Карл

Ах, ах! Вось я ўжо здагадаўся:
50 На rendez-vous ён да сваёй багданкі
Пакліканы, дык вось і рвецца да каханкі.
Ну! Шчыра адкажы нам: я не ашукаўся?

Эдмунд (з пачуццём)

Мой Бог! так блюзняць твае вусны,
Анёла чэрніш гэтым, сын распусны!
(З захапленнем.)
55 Яна ды rendez-vous! Святая цнота!
Такая чыстая, нібы блакіты неба!

Анёла абмаўляць бярэ цябе ахвота?
 Сумлення, Бога ў сэрцы не мець трэба!
 Яна так бездакорная, ў такім цудоўным стане,
 60 Што ў небе наша мусіць быць запісана каханне!
 Карл (здзекліва)
 Ха, ха, ха! Бедны чалавеча, годзе!
 І ты ў дзевятнаццатым стагоддзі
 Цнатлівасць дапускаеш у кабеце?
 Ох! не ўмееш ты, брат, жыць на свеце.
 65 Мне шкада цябе няўцешна,
 Вось убачыш, як паспешна
 Яна перш цябе занадзіць
 І ля грані шчасця — здрадзіць!
 Павер мне, дружа, што жанчыны ў нашы часы
 70 Разбэшчаны, на вострыя пачуцці ласы,
 Сваёй вучонасцю сучаснай ганарацца,
 Чакаюць аднаго: каб імі захапляцца,
 Бо Сю, Бальзака і Дзюма пералісталі
 І думкамі за мантэкрыстамі ляталі.
 75 З традыцый кпяць і з мовы роднае спрадвечнай
 І бачаць варварства ў іх прастаце сардэчнай.
 О, сёння, брат, не тое, як былога часу.
 Калі магутнага паэта з Чарналясу
 Грымела лютня, дык не толькі што шляхцянка,
 80 А нават дочка гетмана ці кашталянка
 Не пагарджалі сваёй роднай мовай.
 Найпершай выхавання іх было асновай
 У хрысціянскія ўзбагачваць сэрца цноты,
 Да працы гаспадарскай набіраць ахвоты.
 85 Вось так хаваная ў зацішшы дому панна
 Пра мужа ўзрост не дбала і красы старанна
 Не даглядала, а руку сваю з ахвотай
 Давала мужу слаўнаму геройскай цнотай.
 І хоць пачуццяў страсных сэрца мо не знала,
 90 Аднак жа аж да смерці аднаго кахала.
 А зараз, паглядзі, няхай пачуе
 У сэрцы стук, дык, як матыль пырхае
 І з кветкі ўміг на іншую качуе,

Таго занадзіць — іншага кахае.
95 Ды як кахае? Запытай любога:
Не больш чым тыдзень! Месяц — вельмі доўга!
Калі яе ты пакахаў духова,
Дык кіне мігам — вось даю вам слова!

100 Знаю, хутка нудным стане
Ёй запал твой і каханне,
Хай дакладна зразумее,
Што мілёнак так цнатлівы,
Як ягнётка, сарамлівы,
Цноту бо цаніць умее.

Эдмунд (*узрываецца і з пачуццём гаворыць*)

105 Божа! За ўсе нагаворы
І за даброт абвіненні
Гневам яго тваім скорым
Не пакарай...

Віктар (*у роздуме*)

Кінь! Чарненні —
110 Душы ягонае стыхія,
Бо ён вынюхвае такія
Сярод жанчын, нібы лягавы,
Іх скрытыя звычайна справы,
Якія сабярэ і ўрэшце
115 Разносіць потым па ўсім месце.
Вось лепей раскажы нам пра сваё каханне,
Пра шчырасць пачуцця, пра першае спатканне.

Эдмунд (*падумаўшы*)

Ну што ж, сябры мае, як так насталі,
Скажу. Як дзень Алены святкавалі,
120 Тады адбыўся вечар мілы дужа,
Цудоўна кветачкі там ззялі —
Лілеі сціплыя, фіялкі, ружы —
І прыгажосцю спакушалі.
Ды дзве з іх там свяцілі асабліва:
125 Цюльпан красой надзелены надзіва,
Узнёсла пазіраў навокал
І кожнае прыцягваў вока,

Пашану будзячы міжволі;
Ды ўражання ад ружы мо ніколі
130 Ніхто не возьмецца і мо не зможа
Ні апісаць, ані малюнкам пахваліцца.
Паміж анёлаў толькі Божых
Мо стрэў бы гэткіх чараўніцаў.
(*Малы перапынак.*)
Папхнёны нябачнаю сілай,
135 Я стаў побач з ёй нечакана,
І ручку паціснуць дазволіла панна.
О як жа было гэта міла!
(*З узрасваючым уздымам.*)
Далонь у далоні, вока ў вока,
І сэрцы сябе зразумелі,
140 Шчаслівыя душы далёка,
На самае неба, ўзляцелі.
(*Малы перапынак.*)
Назаўтра пайшоў я, каб ёй пакланіцца,
І ў позірку ясным цудоўнай дзявіцы
Свой зрок утапіўшы гарачы,
145 Вось так яе ўпрошваў, няйначай.
(*Пяе.*)
Жыхарка ўзвышняяй краіны!
Ты сэрца, спакой мой забрала,
Сваё ж ты ці ахвяравала
Мне сэрцайка, скарб адзіны?
150 Такая вось несправядлівасць
 За помстай звяртаецца ў неба.
 Якіх, скажы, доказаў трэба,
 Што маю к табе я зычлівасць?
Ці ж не знаеш, моцы колькі
155 Сэрца мае, ці не чуе,
Што палоніць, што чаруе?
Ты зірні ў люстэрка толькі
 І адразу ведаць зможаш,
 Як усмешкаю прынаднай,
160 Вочак сілай ненагляднай
 Ты любога пераможаш.

Сумненні адкінь у далейшым,
Дай сэрцу свайму разгарэцца,
Душа твая хай адгукнецца

165 Пачуццём ка мне ласкавейшым.

Віктар (*гаворыць*)
Што ж яна на гэта?

Эдмунд

О, сябры мае вы!

Калі прыгавору ля ног мілай дзевы

Я чакаў з дрыжаннем, мне адказ быў даны

170 Пачуццём глыбокім вельмі ўсхваляваны.

Моваю наіўнай, шчырай і пяшчотнай

Мне шапнула ціха: я табе ахвотна

Сэрца маё беднае зараз уручаю,

Ды ў пачуццях фальшу хай не прыкмячаю

175 І ў размове нашай шчырай і адданай,

Ні ў іскрыцы думкі, глыбока схаванай,

Пажадлівасці хцівай хай у нас не будзе.

А цяпер ідзі ўжо — ведаюць жа людзі

Пра душы цнатлівасць, што быць можа ўзорам

180 І тваім бяспечна будзе крочыць торам.

(*Пасля кароткага перапынку.*)

Пазней яна, як гнуткая расліна,

Сваю галоўку... (*прыпамінаючы*). Ды, прызнацца,

Пара наступіла хвілінам шчаслівым аддацца.

Скажыце ж мне, каторая гадзіна?

(*Віктар наказвае гадзіннік.*)

185 О, ўжо восем, дзякуй Богу!

Што так позна, я не ведаў,

Спознен мілых час бяседаў.

Вы даруйце, калі ласка,

Што для гэтых абавязкаў

190 Мне пара ўжо у дарогу.

Карл (*убок*)

Я за ім падамся следам

Так, каб ён аб тым не ведаў.

Праб'юся на вечар і там, пры старанні,

Пазнаю, хто вінен у гэтым каханні.

Зыгмунт

¹⁹⁵ Браты! Напаўняйце шклянкі
За здароўе Эдмунда каханкі.

Канец першай карціны

КАРЦІНА II

Памяткі

Тэатр уяўляе малы пакойчык, сярэднія дзверы яго выходзяць у салон, у якім відаць шмат шпацыруючых гасцей. Удалечыні музыканты граюць кадрыль. Некалькі пар, танцуючы, раз-пораз прамільгне ля дзвярэй. У пакойчыку, налева ад гледачоў,— акно, пры якім на прыступках стаіць некалькі вазонаў і між імі кветка ружы.

Сцэна 1

Эдмунд адзін.

Эдмунд (*у неспакоі, стоячы ля акна, пажадліва сочыць за танцуючымі ў салоне*)

О як прыгожая яна ў тым танцы шчырым!

Магла б у лёгкасці спаборнічаць з Зефірам,

Бо зграбнай ножкай да зямлі ледзь датыкае,

²⁰⁰ Мігне перада мной і вось ужо знікае.

(*Перапынак — паглядае на дзверы салона.*)

Ды быццам неспакойна і глядзіць, і крочыць;

О радасць! Шчасце! То ж яна за мною сочыць!

(*З уздымам, звярнуўшыся да гледачоў.*)

О, Божа мой! Калі б мне перанесці

Яе утрату надышла патрэба,

²⁰⁵ Якое ж неба Ты б мог даць мне дзесьці?

Інакшага я не жадаю неба.

(*Падумаўшы.*)

Здалёк ад тлуму, ў глухім бязлюдзі,

Калі заранка ў небе (як дзявіца,

Румянцам сарамлівым заірдыцца,
 210 Галоўку склаўшы міламу на грудзі)
 Святлом дня краявід разбудзіць,
 Калі начны змрок яснасці збаіцца,
 Скрадаючыся, ціха падыходжу,
 Каб не спужаць, і ў сне яе знаходжу,
 (з узрастаючым уздымам)

215 І над карцінай той адменнай,
 Над тым анельскім тварэннем,
 Разглядаючы доўга з уміленнем,
 Стаю без руху статуяй каменнай.
 Аж вось усмешка зрушыла ёй шчокі,
 220 Анёл-гарэзнік рассяшыў, няйначай,
 Бо вусначкамі рушыць сябра яснавокі.
 А можа, прытвараешся ты спячай?
 І толькі дражнішся? Падходжу бліжай,
 Схіляю голаў... больш яшчэ прыніжу...

225 І ў лоб нявінны лёгенька цалую;
 Дык будзіцца яна з заспанай мінкай
 І гневацца стараецца хвілінку,
 З суровасцю прыняўшы ласку тую.
 А я тады, каб гнеў раззброіць строгі,
 230 Бяруся лютню строіць для нябогі
 І, як перад багіняю, натхнёны,
 На добры дзень душэўна тоны
 З грудзей дрыжачых дабываю
 І песню гэткую вось ёй спяваю.
 (Пяе.)

235 Бажаство маё, Аліна!
 Ты прыгожа, як каліна,
 Як фіялка ў ясны золак,
 Дабратой жа ты — анёлак.
 Быццам зоркі твае вочкі
 240 У блакітным абрамленні.
 Ямкі дзве ўпрыгожаць шчочкі
 Пры усмешцы летуценнай.
 А пагоднае аблічча
 Сэрца чыстае дзявіча,

245 Як яно б кахала,
Каб любоў пазнала!
(Гаворыць.)
І як Зефір лагодненькім павевам
Раз'ясніць неба, хмаркаю абвіта,
Так зморшчкі на чале яе, нібыта
250 Загневаным, знікаюць перад спевам:
Мяняецца на радасную мінка —
Узблісне вочкам ясным і вясёлым,
І сораму румянец, як калінка,
Акрые тварык сціплым арэолам.
255 І цягне ўжо далоні,
І туліцца да ўлоння.
(З найвышэйшым уздымам.)
Вось мне неба! Божа, ласкаю сваёю
Дазволь мне вечна мілавацца з ёю.
(Малы перапынак — слухае.)
О хтосьці йдзе! Ласкавыя багі!
260 Яна! Прадмет для сэрца дарагі.

Сцэна 2

Паэтніцкая — Эдмунд.

Паэтніцкая

(уваходзячы хутка і падаючы Эдмунду руку, гаворыць)
Ша! Ледзь-ледзь прыкмеціла вас тутка.
Калі ўсе танцамі заняты вокал,
Я ўцякла і лёгкім крокам
Сюды на момант падалася хутка,
265 Каб пажурыць таго, хто гэткі ўпарты.
Ці ж пазбягаць гульні вясёлай варта
І думкамі благімі клапаціцца?
На вас я буду гневацца, сварыцца.
Дык згода! Ну, капрызнае стварэнне,
270 Руку прыцісну на ўміратварэнне
Да сэрца...
(Бярэ яго руку і прыціскае да сэрца.)

Эдмунд

А ці ж слоў прызнання
Твае не скажуць вусны? Ах! той «вы» лядовы
Змарозіць палымяную душу гатовы
275 І павялічыць боль у момант расставання.
(Цалуе яе руку і з упрошваннем гаворыць.)
О мілая! Калі за намі тутка сочаць
Тых зрэнкі, што сваіх брыдот не могуць згледзець,
Няхай твой зрок па мне сцюдзёна пераскочыць,
А вусны абьякавыя словы цэдзяць.
280 Аднак як мы адны і душы нам ахвотна
Вачамі закаханымі дадуць сустрэцца,
Хай слова «ты» заўжды слых лашчыць мой пяшчотна
І сэрца радуе, што для цябе адзінай б'ецца.

Паэтніцкая

Ну добра, мой буркун! Няхай жа слова «вы»
285 Пакіне назаўсёды слоўнік наш жывы.
Калі ісці ты хочаш супроць этыкету,
Скажу «ты» сто разоў, каб скончыць справу гэту.
(Слова «ты» вымаўляе з прыціскам.)

Эдмунд (цалуючы руку)

Дзякуй, мой анёле Божы!
Каб настрой вярнуць, быць можа,
290 Дух узняць засумаваны,
Хай пачуе ўсхваляваны
З гэтых вусначкаў ружовых
Мовай мілай і чароўнай
Для душы, надзеі поўнай,
295 У прыгожых колькі словах
Тое, што ў душы растане
І надзеяй мілай стане
На час будучы і шчасны.

Паэтніцкая

Чаго ж трэба сэрцу ў міг сучасны?

Эдмунд (са страхам)

300 Ці любіш ты мяне?

Паэтніцкая

Навошта слова,
Ці ж меней значыць душ, вачэй размова?

Я ж табе ўжо адкрыла
Сэрца церам мой нявінны.
305 Бачыў ты, што там за сіла
Страсці. Ці ж ты не дзяцінны
З тым пытаннем? Ах, паэты!
Усё ім мала.

Эдмунд

Праўда! мала... мала!
310 Хачу, каб безупынна выплівала
З каханых вуснаў слова з сэнсам гэтым.
*(З упрошваннем, беручы яе за руку. А Паэтніцкая ў
часе яго наступнага маналога забаўляецца кветкай
ружы.)*
Я ж заўтра ці пазаўтра еду ў падарожжа
І ад любае далёка
Тугою буду мучыцца на кожным кроку!
315 Ці ж без цябе мне радасна быць можа?

Паэтніцкая

(падаючы яму вышчыкнуты з вазона лісток ружы)
Вось, мой ты рыцар верны і каханы,
Каб там нуда цябе не паланіла,
Дару табе лісточак, з ружы адарваны.

Эдмунд

О дзякую, анёл мой! Чараў добрых сіла
320 Так мілага мне талісмана
На цуд вялікі атрымана.
Хадзі, лісточак мілы, ў рукі.
Ты, дзелячы са мною лёс разлукі,
Не раз у сумных дзён хвіліны
325 Ўнясеш аб ёй прыемныя ўспаміны.

Паэтніцкая

Схавай свой падарунак, і памалу,
Не хвалячыся ім, хадзем у залу.
А заўтра для развітання
Прыходзь у ранняй часіне
330 І ўбачыш — цяжар расставання
Нас вельмі хутка пакіне.
На суд твой я твор свой найпершы

Аддам — прачытаю табе вершы
Мае.

Эдмунд
335 Паэткай ты стала?

Паэтніцкая
А так, мой ты пане, й цешуся нямала.
Ты здзіўлены?

Эдмунд *(задуменна)*
Паэткаю ты! Прадчуванне
Благое ў душы.

Паэтніцкая *(незадаволена)*
340 Эдмунд! Хадзем на гулянне.

Адыходзяць.

Сцэна 3

Пянкніцкая — Віктар.

Пянкніцкая, якую Віктар праводзіць пад руку, сядзе наперадзе сцэны і абвейвае сябе хусткай, быццам стомленая. Віктар становіцца збоку.

Пянкніцкая
Ах, як мне душна! Не маю больш сілы.
Мне ўсе кантрадансы ўжо цалкам не мілы.
Чаму ж гэта, пане Вікторы,
Стаіш так нясмела ў пакоры?
345 Падсунь сваё крэсла, сядай, пагаворым.

Віктар *(сядаючы)*
Вось я паслухмяны. Што пані жадае?

Пянкніцкая
Год будзе, напэўна, праз час некаторы,
Як знаёмыя мы, а ўсё сумным вас бачу,
Туга вас якаясьці мучыць і вяжа.
350 А часам слязінкай зрок блісне юначы
За мной наўздагон, дык у чым жа тут справа?
Аднак не даю я тлумачыць вам права

Цікавасць маю маёй чэсці на шкоду,
Бо вы слова кожнае юнай жанчыны
355 Тлумачыць карысліва маеце моду.

(Уздыхаючы.)

О як жа нешчаслівыя кабеты!
Якіх за сэрца чулага прыкметы
Грамадства злосна дакарае
І іх злачынствам называе.

(З жалем.)

360 І часта я адна сваё ўяўленне
Займаю ласкай летуцення.

(З сарамлівасцю, чуліва.)

Хацелася б знайсці мне сябра дарагога,
Ды смеласці ў душы маёй зусім нямнога,
І ў сціпласць вашу ўжо яна не мае веры.

Віктар *(убок)*

365 Відаць, што мае іншыя намеры,
Няйначай, хоча ўзяць мяне ў аблогу,
Ну што ж, дай трохі пагуляю.

(Да Пянкніцкай з прытворным уздымам.)

Ах, пані мілая! Даўно ўжо панямногу
У сэрцы будзіцца жаданне

370 Да ног тваіх злажыць сваё прызнанне
І выявіць усё, што ў сэрцы маю!

Пянкніцкая *(з прываблівай усмешкай)*

Хоць мовы гэткай мне і нельга, пане,
Выслухваць, ды тваіх пачуццяў я не ганю.

І не абвінавачвай ужо мяне, што знаць хачу я,

375 Як сэрца мову сэрца разумее, чуе.

(З жалем.)

Скажы, ці ж нельга дараваць кабеце,
З нуды штодзённай часам мо з запалам
Пагнаўшайся за болей значным ідэалам?

Аднак жа асуджаюць тых жанчын на свеце.

Віктар

380 Каму б вас, пані, асуджаць прыйшло у голаў,
Цябе, хто грацыяй перасягнуў анёлаў:
Як той шчаслівы, што парушыць зможа

Душы тваёй струну звінячую прыгожа!
(Падчас маналога Віктара Пянкніцкая зрывае бутончык ружы і забяўляецца ім, урэшце гуліва, з какецтвам пытае.)

Пянкніцкая

Глянь, Віктар! Вось пупышка ружы,
385 Які знак гэтай кветцы служыць?

Віктар

Кахання знак. О пані,
Дай мне ты гэту кветку дарагую
Ці хоць лісток мо атрымаць змагу я,—
Яго жадае сэрца ў велічным каханні!

Пянкніцкая

(устаючы, выпускае кветку пад ногі Віктара)
390 Маўчы! Надходзіць хтосьці, у залу дай павернем.
Вазьмі ж вунь кветку і любі, будзь верным.

Узяўшы пад руку Віктара, адыходзіць.

Сцэна 4

Карл адзін.

Карл *(убягаючы, усхвалявана гаворыць)*

Які ж з мяне асёл! асёл і не іначай!
Няхай хто запырэчыць. Вось з тваёй удачай!
Старанняў столькі, пошукаў дарма панесці
395 І за ўсю гэту працу стаць аслом нарэшце.
Лятаў я, пільнаваў яго на кожным кроку,
Бягу ў пакой пярэдні, а тут гаспадыня
З усмешкаю чароўнай вока ў бок мой кіне,
У рукі карты суне, каб ігру наладзіць,
400 Вядзе мяне і за зялёны столік садзіць.
(З роздумам.)
І трэ ж было засесці, граць, прайграць адчайна,
Кружэнне галавы схапіць праз гэта
І не знайсці таго прадмета,
Які маю цікавасць дражніць незвычайна.
(Пасля роздуму горача прадаўжае.)

405 Чакайце, галубкі! Ёшчэ справа не прайграна,
Клянуся я ўрачыста на нябёсаў Пана,
Што вас падпільнаваць і выследзіць дам рады
І што вас пасвару і прывяду да здрады.

Канец другой карціны

КАРЦІНА ІІІ

Развітанне

Тэатр уяўляе той самы пакойчык, што і ў другой карціне. Направа ад гледачоў — малы столік, на ім папера, чарніліца і пёры. З бакоў некалькі крэслаў у бязладдзі. Ля століка сядзіць Паэтніцкая, адно пярэ за вухам, а другое, трымаючы ў руках, у задуме грызе. Пасля невялікага перапынку піша, дыктуючы сабе ўголос.

Сцэна 1

Паэтніцкая адна.

Паэтніцкая

«Святая дружба!.. Ты золата словам!»

(Думае.)

410 Ты золата словам... і якой мне масці
Тут рыфму даць, каб верш прыгожа скласці?
Падыдзе мо, напрыклад... прапановам.

(Пасля роздуму.)

Але зноў бяда другая!

415 Ды чым мне гэта слова дапаможа?
А тут і ён з'явіцца зараз можа.
Ахвота б пахваліцца, што ў сям'ю паэтаў
І я ўвайшла з высокай творчай мэтай.

(Пасля роздуму.)

Учора, як сказала, вельмі задзівіўся,
420 Так кісла глянуў на мяне, затым скрывіўся.
Магчыма, зайздрасць так у ім загаварыла,

Каб геніяльнага чаго б я не стварыла.
(*Устае і, праходжваючыся, гаворыць.*)
І што ж за дзіва? Бо сцвярджаць яны гатовы
І цвёрда ўбіць сабе ў прамудрыя галовы,
425 Што розуму жанчына мець не можа.
І хоць ты кол тады на іх чашы, нябожа.
І нават да каханай
Не адносяцца з пашанай,
Калі яна ў спаборніцтва ўступіла.
430 Такая ў іх там і каханья сіла!
(*Малы перапынак.*)
Але да справы: дзе ж той рыфмы адгалоскі?
Ах вось... няхай у памяці пабудзе межах.

Сцэна 2

Агатка — Паэтніцкая.

Агатка (*убягаючы імкліва, гаворыць*)
Прабачце, пані! Вось тут з вёскі
Прынёс сялянін яек свежых,
435 Дык, можа, купіце? Капа́ іх па два злётны.
Паэтніцкая (*са злосцю*)
Ах ты, бязмозглая! Усю маю работу
Нахабствам знішчыла! Прынеслі цябе чэрці!
Агатка
Але ж амаль за бесцань. Вы паверце!
Па грошу за яйка.
Паэтніцкая
440 Няхай хоць і па злоту!
Разбіла думкі мне! Парушыла самоту!
Што я сказаць хацела,
Мне з памяці зляцела.
Калі лунаю думкай на Парнасе,
445 М'яне к зямлі гнятуць у гэтым часе
Сваёю нуднай прозай. Прэч! за гэту штуку
Стаўку і яйкі, х'ама й дам табе навуку!
Агатка, паціскаючы плячыма, выходзіць.

Сцэна 3

Паэтніцкая адна.

Паэтніцкая (*бегаючы па пакоі, у хваляванні гаворыць*)

Ну будзь ты тут паэтам, як зусюль, бы змова,
Усё на перашкодзе мне стаяць гатова.

⁴⁵⁰ Аднак мяне нічога надламіць не зможа,
На злосць жа пра сяброўства верш складу прыгожа.
(*Сядаючы пры стале, углыбіўшыся ў думкі, сама сабе дыктуе.*)

«Святая дружба! ты золата словам
Рукою Бога запісана ў небе».

(*За хвілінку ўзрываецца і, бегаючы па пакоі, усхвалявана гаворыць.*)

Вось тое «словам» нейкім злосным часам

⁴⁵⁵ Прышло на думку.

(*Пасля слова «на думку» задумваецца хвілінку, потым, стукнуўшы сябе па галаве, з радасцю гаворыць.*)

Маю, маю!..

Сцэна 4

Агатка — Паэтніцкая.

Агатка (*уваходзячы нясмела*)

Тут з мясам

Жыдок прыйшоў. Цяляцінка прыгожа.

Паэтніцкая (*роспачна*)

Такое лёс мне вызначыў, быць можа,

⁴⁶⁰ Што вось чартоўка гэта

Цяляцінай і жыдам-прайдзісветам

Мне славу паэтэсы сёння адымае.

Сыдзі, скацініна дурная!

Агатка, пакрыўджаная, выходзіць.

Сцэна 5

Паэтніцкая адна.

Паэтніцкая (*замыкаючы дзверы на ключ*)

Замкнуся, увайсці больш не дазволю
465 І ўсё ж, на злосць людзям і наваколлю,
Паэткай слаўнай стану. Пішам далей.

(*Сядаючы.*)

Хай рухне дом, я буду як са сталі.

(*Чытае.*)

«Святая дружба, ты золата словам
Рукою Бога запісана ў небе.

(*Пасля невялікага перапынку, дыктуючы сабе, піша далей.*)

470 Дзелячы пакуты, лекам гоіш новым,
Не знаеш зайздасці, табе гнеў не патрэбен».

(*Чуваць стук у дзверы.*)

Вось на! якаясь зноўку перашкода.

Хто там?

Агатка (*за дзвярамі*)

Прабачце, пані! Пан прыбыў якісьці.

475 Дазволу просіць увайсці.

Паэтніцкая

(*адмыкаючы дзверы, з незадавальненнем гаворыць*)

Мог бы сваё прыйсце

І на пазней адкласці.

Сцэна 6

Паэтніцкая — Агатка.

Паэтніцкая

Падай мне, Агатка,

На плечы хустку. Прыбярэ старанна

480 Чарніла, пёры і запрошвай пана.

(*Агатка выконвае заданне.*)

Вось як мая ахвота не ўдалася!

Пра дружбу верш ледзь распачаты...

То той мужык, то зноўку мяса
Забілі замысел такі багаты!
485 Ды іншай творчасцю яго здзівіць хачу я.
Прынады маску ўздзеньма! Крок ягоны чую.

Сцэна 7

Паэтніцкая — Эдмунд.

Паэтніцкая (*падаючы руку ўваходзячому Эдмунду*)
Вітай, паэтаў перла з Урыяну,
Кароль ты на Парнасе, дык прасіць я стану,
Каб творчасці маёй сваім аўтарытэтам
490 Ты не стаптаў з увагі, што паэт кабета.

Эдмунд
Ах, мой анёле, ты скажы, ці варта
Так жартаваць у момант развітання?
Калі баліць душа, слязіцца вока ўпарта,
Чаму ж не дзеліш ты са мною хвалявання?

Паэтніцкая
495 Ты нудны, Эдмунд, як з табой даць рады?
Ці ж справядлівыя твае тут жалі?
Нашто разводзіш мне свае ерэміяды!
Няма прычын, каб гэтак акружалі
Цябе журботы грамадой такою.
500 Паедзеш з Богам, вернешся ў спакоі.

Эдмунд
Але ж я тваё сэрца бачу абы-якім,
А вочкі, што даўней цвілі прынады знакам,
Халодныя цяпер у момант расставання!
Ці ж, як адсюль паеду ў край чужы, далёкі
505 І буду, любая, там сумны, адзінокі,
Магу ўсё ж пэўным быць твайго каханья?

Паэтніцкая
Ты ж бачыў маё сэрца, знаеш, што ў ім скрыта,
І ведаеш, што ў шчырасці яно спавіта,
Чаму ж напышліvasць кабеты,
510 Калі ў ёй бачна схільнасць быць паэтам,

Ты лічыш ганьбай. Сядзь за столік тутка,
Цярплівым будзь, капрызаў пазбывайся хутка.
(Эдмунд сядзе.)

Хоць бы да смерці тут табе знудзіцца,
Я змушу тваё вуха на мой бок схіліцца.
515 Так помсціць буду, для цябе знайшоўшы кару,
За тое, што нявер'ем ты трывожыш мару.
Бязлітаснаю я, як камень, стала,
Бо ў паэтычным чуюся запале!
Здавайся ўжо! Гаспарду верш я напісала,
520 Табе ягонаі жонкі прачытаю жалі.
(Чытае.)

«Калі ж слязой маёй гарачай
Лёд сэрца я твайго разрушу?
Дазволіш мне ты жыць іначай
Ці ўжо канца чакаць я мушу?
525 О мой Гаспард! Жыву надзеяй,
Сама змагаюся з сабою,
А сэрца з жалю халадзее,
То хоча жыць, то жджэ адбою.
Дарма адважнай быць хачу я,
530 Хачу дабіцца дапамогі,
Ды там мой розум слабасць чуе,
Дзе ў сэрцы прага перамогі.
Ці ж ад таго, што ўжо вячысты
Мяне з табою вузел вяжа,
535 Ка мне ты будзеш так скалістым?
Пачуццяў знаку не пакажаш?
Маё такое пажаданне:
Жыві ты радасна, шчасліва,
А мэта даўняга ўздыхання
540 Кахае хай, як я, праўдзіва».
(Гаворыць.)
І што ж! Скажы, прашу, пра верш мой слова
Сваё.

Эдмунд

Што ж, досыць добра, пачуццёва.
Паэтыцкая я (убок, з незадавальненнем)
Вось, досыць добра! тон жа абыякі,

545 У пахвале гэткай зайздрасці адзнакі.

(Да Эдмунда.)

Ты, Эдмунд, я прашу, скажы мне праўду ў вочы,
Чаму адказ твой гэткі неахвочы?

Эдмунд

Хочаш ты майго прысуду,
Дык хоць гнеў твой мо здабуду,

550 Скажу праўду — сэрца мала.

Каб яно мацней кахала,

Дык свайго кахання сілай

Думкі б шчырыя ўзбудзіла.

Але пакіньма гэта, час ідзе ўладарна,

555 А вось хвіліны шчасця гінуць марна

У гутарцы пустой без перапынку.

Няхай жа мой анёлак хоць гадзінку

Размовай чулаю мяне узнагародзіць

І смутак расставання асалодзіць.

Паэтніцкая

(Прыслухоўваючыся, у роздуме гаворыць сама сабе.)

560 Вось на табе! Яшчэ пачуццяў мала,

Калі я гэта так перажывала

Усім сэрцам...

Эдмунд

Ну даруй мне! Ты ж хацела

Пачуць. Мо памыляюся — душа збалела

565 Глядзець на свет пакуты вокам,

Дзе кветка ружы, бачыць там калючкі вокал.

Пакіньма спрэчкі ў сённяяшній размове...

Паэтніцкая *(перапыняючы)*

Дык верш я прачытаю на другой аснове,

Нібы малітва да нябёсаў Пана

570 На шлюб дваіх людзей ахвяравана.

(Чытае.)

«З вашай сувязі нагоды

Вам жадаю асалоды,

Зычу шчырага кахання

І да смерці ў ім трывання.

575 Хай вас дзеткі акружаюць,

Выгляд, нораў добры маюць,

Хай жыццё ім лёс салодзіць,
Чалавек блaгі не шкодзіць.

580 А пасля з жыццём разлукі,
Каб, падаўшы сабе рукі,
Перад Богам маглі стаць,
Узнагароду атрымаць».

(Гаворыць.)

А гэты плод майго ўяўлення
Якім знаходзіш? Ды адважна
585 І шчыра скрытыкуй маё тварэнне.
Мне мець прысуд твой вельмі важна,
Зміруся...

Эдмунд *(убок)*

У паэтычнай мове
Павінен пахвалою я стрэліць,
590 Дык мо пасля таго прыдзеліць
Хвілінку любоўнай аснове.

(Да Паэтніцкай.)

О, любая, калі ты маеш з неба
Дар паэтычнага прамоўцы
І калі ты ў сваёй галоўцы,
595 Як промні ззяючага Феба,
Намеры, думкі творчыя займела,
Няхай рука твая іх піша смела!

Калі ж у крытыкі мяне ты прызываеш
І гэтай творчай ліры плёны
600 Сваіх чароўных песняў тоны
Ты мне ацэньваць давяраеш,
О, праўды я тым не парушу,
Прысуд завышаным не стане,
Бо шчыра я прызнацца мушу,
605 Што роўнае табе ў пісанні
Няма, не меў я прад вачыма.
Спявай, літоўская ты наша Дзатыма!

Паэтніцкая *(перапыняючы)*

Ну, крывадушнічаць мо годзе,
Тут словы з думкаю не ў згодзе.
610 Такое я ўспрымаю за насмешку.

Эдмунд

О мой анёле! Сёння ўперамешку
Ў цябе настрой. Хвіліна расставання
Ці асалодзіць мне тугу выгнання?

(Сумна.)

Куды ж падзеўся той наш час шчаслівы?
615 Дзе ты, неба, засталася?

Я помню дні, калі з душы тваёй імкліва
На кожнае маё ўздыханне

Тваё вялікае каханне

У душу маю кіпучую лілося.

620 Дзе тыя позіркі, мой Божа мілы!

З якіх чароўныя мне вырасталі крылы?

Зімой яны ўжо свецяць, лёдам на вяршыне.

Вазьмі маё жыццё або спакой вярні мне!

Паэтніцкая *(з незадавальненнем і нудой, убок)*

Нябожчык муж мой, вечнае яму адпачыванне,

625 Любіў мае тварэнні, хоць быў крытык строгі.

Чаму ж мой верш у ім не будзіць спачування?

Тут зайздасць!

(Да Эдмунда.)

Дык бывай, шчаслівае дарогі.

Эдмунд

Ну, будзь здаровая, анёле мой адзіны!

630 Ў край дальні еду, начапіўшы сум-аздобу;

Хоць сэрца зраніла мне,— ўхутаны ў жалобу,

Не кіну славіць тыя шчасныя гадзіны,

Калі адкрыла мне Ты неба — хоць здалёку,

Дала адчуць: чакае рай навідавоку

635 Смяротнага — Твая анельская душа быццём —

Ох! быццам варам, абпаліла пачуццём.

Ты ў коле свойскім, між забаў, пасярод знаці

Шчаслівая! Дарма пра сябра і згадаці,

Што воддаль недзе там ад роднага парога,

640 Зняверыўшыся ў шчасці, п'е адно трывогу

Ў сваім вандроўніцтве. Бывай жа, любы квеце!

Мой лёс — адчай, Табе ж — спакой і шчасце ў свеце.

Сцэна 8

Паэтніцкая адна.

Паэтніцкая

Яго бясстраснасцю я засмуціла дужа.

(Пасля развагі.)

А не гняві мяне ўзвышэнствам, мілы дружа!

⁶⁴⁵ І сапраўды! — душу яго так пыха грэе;

Бач, ён пісаць умее, ён мудрэй ад змея,

Мяне ж лічыць стварэннем Божым — нат ні блізка:

(махнуўшы рукой)

Дык едзь сабе шчасліва *(робіць рэверанс)* —

кланяюся нізка!

Канец трэцяй карціны

КАРЦІНА IV

Вяртанне

Тэатр уяўляе той самы пакой, што і ў мінулай карціне. Эдмунд бледны, адзенне і валасы ў бязладдзі.

Сцэна 1

Эдмунд адзін.

Эдмунд *(гаворыць павольна)*

Не! Я не веру, каб душа кабеты

⁶⁵⁰ Была ажно настолькі лютай.

Ды што ёй дасць мая пакута

І што яе вядзе на крок здрадлівы гэты?

(Думае.)

Успамінаючы мінулае сягоння,

Свае учынкi стаўлю я перад вачыма,

655 Дарма шукаю думкамі прычыны,
І розум мой дарма ў здагадках тоне.

(Кароткі перапынак.)

Абразіў мо яе як я неасцярожна?

(Думае.)

660 Ды не! Даўней не раз, бывала,
Паслухаць слоў маіх была гатова,
Малітвай для яе мая бывала мова.

А можа, я ў настроі радасным, вясёлым
Яе цнатлівасць як абразіў ненарокам?
Мой Божа мілы! Ды я ёй, нібы анёлам,
Складаў пашану, як святой, на кожным кроку.

(Думае.)

665 Што праўда, пры ад'ездзе зімна выпраўляла,
Няўжо тады ашуквала і не кахала?

О не! Я прысягаю на збаўленне

І на сваіх шаноўных продкаў цені,

Што крывадушнасці ў душы яна не мела.

670 Яна, як цнота, чыстая душой і цела!

А стаўшы ў злой какеткі ролі,

Няўжо хацела б апынуцца у распусніц коле?

(Пасля кароткага перапынку.)

Дык чаму ж, вярнуўшыся з дарогі,

Калі імчаўся я ў жылля яе парогі,

675 Каб сумную душу сустрэчай з ёю

Уцешыць радасцю, яна, нібы скалою,

Закрыць перада мною дзверы загадала

І нават глянуць на мяне не пажадала?

(Думае.)

Не, не! Капрыз, капрыз тут і нічога болей!

680 Абмовіў хтосьці перад ёй мяне, быць можа,

Ці злая мо, што я прадоўжыў падарожжа?

Таму ж хачу яе і ўбачыць з сэрца болем.

Як сыдземся, ля ног яе пахілы,

Удару ў струны сэрца з цэлай сілы

685 Адчаю тонам. Гэта мо яе расчуліць,

Яна пяшчотай дробнай смутак мой утуліць.

Ды ціха! Хтось ідзе. О, каб мая нябога
На літасць замяніла строгасць
І ўраз з'явілася асаладзіць мае пакуты,
690 Якімі, пэўна, не з яе віны я скуты!

Ах не! Яе сяброўка крокі набліжае.
О Божа! Ты замкні ў маім улонні
Адчай мой, у якім душа ўся тоне,
Хай літасцю сваёй мяне не паніжае.

Сцэна 2

Пянкніцкая і Эдмунд.

Пянкніцкая

695 Дзень добры, пане Эдмунд! І што ж вас прыводзіць
У дом маёй сяброўкі?

Эдмунд

О, як разуменне
У сэрцы вашым ёсць, дык стану на калені
І папрашу, хай дабрата сяброўству годзіць,
700 А тое з літасці пачуццём зноўку
Хвілінку ўвагі вам даруе.
А як узрушыць тое, што тут гавару я,
Я буду ўдзячны вам, мая сяброўка.

Пянкніцкая

Сядзь, Эдмунд, толкам пагаворым,
705 Праўдзівым быць заслуга, а не сорам.
Я слоў сваіх у воўну не ўвіваю,
Чаго ты хочаш ад яе. Дазволь, хай знаю,
Чаму ёй дакучаеш?

Эдмунд

Для цябе ж не тайна —
710 Любоў мая к ёй чыста надзвычайна,
Табе вядома наша першае спатканне,
Пачуццяў нашых узаемных прарастанні.
А вось чаму, як я прыбыў з дарогі,
Такою змену сёння сустракаю?

715 У дом свой нат мяне ўжо не пускае,
І дарма абіваю тут парогі.

Пянкніцкая

Чаму? — знаць хочаш. Прошлага ўспаміны
Пакліч і зразумееш гэтага прычыны.

Прызнайся мне, ці раз сказала

720 Яна табе, што шчырым сэрцам пакахала?

Эдмунд (*надумаўшы*)

Так, праўда гэта, але ці не блудзіш,

Што нас аднабакова гэтак судзіш?

(*Пераканаўча.*)

А як жа разумець усё, што гаварыла,

Што сто разоў мне паўтарала гэтак міла?

725 Ці ж я змушаў яе рабіць прызнанне?

Пянкніцкая

Ну што казалася? Паўтары, мой пане!

Цікава ведаць.

Эдмунд (*з болем, дэкламуючы*)

«Нашто пустое слова,

Няўжо ж не лепшая вачэй і душ размова?»

730 Так зводзіла мяне! Мне быў падараваны

На памятку лісток, ад ружы адарваны,

Які ля сэрца я трымаю і сягоння.

А тыя ўсціскі, што дагэтуль мне далоні

Так паляць, а таксама... (*спыняецца*), ды даволі!

Пянкніцкая

735 Што ж, што?

Эдмунд

Я не хачу казаць пра тое болей,

Лепш на сябе прыму ўсе цяжары

Віны...

Пянкніцкая

Але канец канцом пакінь беспаваротна

740 Твае няшчасныя надзеі, мары,—

Яна цябе, дальбог жа, не кахае!

Эдмунд

На жаль, яна пустая, бачу, і сухая.

(*Малы перапынак.*)

Я помню, што душа мая драмала,

Быў я вясёлы, ўсё рабіў ахвотна,
745 Яна вась, як Адама Ева, спакусіла
Мяне, сірэны вокам глянуўшы, зламала
І да каханья палымянага ўскрасіла!
А як агонь душы пачаў палаць вулканам,
Яна смяецца ўжо над закаханым,
750 Над бедным сэрцам літасці не мае.

Пянкніцкая *(са спачуваннем)*

Пакутуеш, відаць, твой твар палае.
Скажы, няўжо не можаш ты пазбыцца
Каханья гэтага пустога?
Разумным будзь, спрабуй забыцца,
755 Другой хай сэрца пашукае.
(Чула пазіраючы на Эдмунда, бярэ яго за руку.)
У нас жа прыгажунь так многа!

Эдмунд *(з абурэннем)*

Што? Я — другую? Гэта ж і бязбожна,
І знаеш, што пачуццям загадаць няможна.

Пянкніцкая

Ну так, па шчырасці скажы мне,
760 Што бачыш надзвычайнага ты ў той жанчыне?

Эдмунд

Ці ж не прыгожая?

Пянкніцкая

Магчыма.

Эдмунд

І мілая?

Пянкніцкая

Быць можа.

Эдмунд

765 Ці ж можна быць так абыякавай, мой Божа?
Красы ёй пазайздросціць могуць і анёлы,
І пэндзаль Рафаэля мо замала кволы,
Каб апісаць красу і постаць незямлянай!
А розум!

Пянкніцкая

770 Праўда! Вершы піша, успаміны.
Дык вась і гнеў тваёй каханай
Пайшоў ад тых яе тварэнняў.

Эдмунд (*у жаху*)

І я з яе сяброўкі вуснаў чую кпіны?

Пянкніцкая

Кажу табе ад чыстага сумлення,

⁷⁷⁵ Ды толькі не прымі ты гэтай мовы
У лік пачуццяў нейкіх загарання
(*пяшчотна*)

Адносна да цябе або і закахання,
Бо вы, паэты ўсе, гарачыя галовы
(*прывабліва пазіраючы на Эдмунда*)

І слабасць, ветлівасць кабеты

⁷⁸⁰ Тлумачыце сабе за... схільнасці прыкметы.

Эдмунд (*устае і перапыняе яе гаворку*)

О, будзь спакойная аб гэтым, пані!

Няхай такая думка не паўстане;

У голаў гэта мне зусім не налятала,

Каб ты ўладаркай сэрца майго стала,

⁷⁸⁵ Даруй і шчырасці маёй дай веры.

Глядзяць жа ўсе на статую Венеры,

Аднак назваў бы я няйнакш як шалам,

Каб, як Пігмаліён, палаць пачуццём сталым

Да статуі. А я ж не гэткі чынам важны

⁷⁹⁰ І, дзякуй Богу, не такі адважны,

Каб думаць, што тваё пустое слова —

Пачуццяў чулых рэха, сэрца мова.

Пянкніцкая (*зрываецца з гневам і гаворыць*)

Вось як ты! Ветлівасць з салона!

За шчырасць гэту гневацца законна.

⁷⁹⁵ Але пан хворы, дык я ўжо прабачу,

Аднак адну пакуту ўсё ж такі назначу:

Скажы мне, бо ты ведаеш, я знаю,

Дзе ў гэты час пан Віктар прабывае,

Каго ён любіць, хто яго займае

⁸⁰⁰ І каго на ўвазе пастаянна мае?

Эдмунд (*з насмешкай, падумаўшы*)

Знаеш пагаворку? Еш пірог з грыбамі

(*кланяючыся*)

І трымай язык свой пільна за зубамі.

Пянкніцкая (з вымушанай усмешкай)
Відаць, я не даб'юся ад цябе нічога,
Дык будзь шчаслівы і ідзі сваёй дарогай.

Кланяецца і адыходзіць.

Сцэна 3

Эдмунд адзін.

Эдмунд (падумаўшы)

⁸⁰⁵ Мудрэц якісьці ў даўні час не памыліўся,
Сказаўшы, што каб суд з жанчын устанавіўся,

Дык беднаму чалавеку
Чакаць праўды не прыйшлося б,
Справу, быццам у Асеку,
⁸¹⁰ Прайграць яму давялося б,
І яшчэ паны юрысты

Цяжкую кару прысудзілі б урачыста.

(Малы перапынак.)

Бывае, праўда, і той-сёй з жанчын талковы,
Але ва ўласных справах суд іх асяковы.

⁸¹⁵ Жанчыны вінны прадчуваць, што будзе
І што яны сваіх памылак судзі.

А тая вось, што гэтак праўду зберагае,
Дала ж тут доказ, што ў пашане цноту мае?
Хоць твар яе гарыць пярэчаннем заўзята,

⁸²⁰ Я вінен, а сяброўка, бач, не вінавата.

(Перапынак.)

У чым мяне вініць яны ўзяліся строга?

Што праз каханне к ёй вяла мяне дарога?

(Праходжваецца ў задуменні,

насля, спыніўшыся, з роздумам гаворыць.)

Караў злачынцаў ўсіх Юпітэр перунамі,

Яна ж, за шчырае каханне,

⁸²⁵ За ўсё маё самаадданне

Загадвае мне плакаць скрыўджаных слязамі.

Не лгаў Жыгліцкі, кажучы: «У сяле ці ў месце

Ніколі, брат, не давярай нявесце».
Адам, найпершы чалавек, праз словы Евы
830 Сцягнуў на цэлы род людскі нябёсаў гневы.
Самсон, што льва раздзёр, загінуў у бяссілли,
Бо лішне давяраўся здрадніцкай Далілі.
Давіда, што з Галіяфам так змагаўся смела,
Красуня Бетсабея гнула, як хацела.
835 І Генрых, як Балену пакахаў сардэчна,
Пакінуў веру і забойцам стаў навечна.
Ды хто там зноў ідзе? Мо Карл? — вось гора!
Зноў допыты пачнуцца ці дакоры,
А тут душа пакутуе ад хвалявання,
840 Палае галава — нічога йшчэ ад рання
У вуснах я не меў. Пайду дахаты.

Сцэна 4

Карл і Эдмунд.

Карл (*убягаючы імкліва*)

Куды ж ты так спяшаешся заўзята?
Шчаслівы чалавек! І ўсё ж я здагадаўся,
Каго ты пакахаў, кім так заняўся.

Эдмунд (*сумна ўсміхаючыся*)

845 Ну мне цікава ведаць, да якой жа мэты
Кіруеш здόгадкі?

Карл (*пахапліва*)

Мой сябра, кінь сакрэты,
Як толькі ты прыбыў з дарогі,
Магніт цябе павёў у гэтыя парогі,
850 Дык тут, відаць, прадмет.

Эдмунд

Ты моцна памыліўся,
Дарма няволіш розум, ты, брат, разгубіўся.
Я меў інтэрас тут, і скончым гэтым разам.
(*З пайвялікшым смуткам.*)
Сушыць не варта галавы, прапала шчасце

855 З яе ўзаемнасцю, і вось яшчэ прапасці
Не можа толькі успамін.

Карл

Я ж вам даказваў,
Што ў нас кабеты ўсе дазвання
Цаніць не ўмеюць шчырага кахання,
860 Духоўных сувязей цаніць не ўмеюць
І што такое ідэал, не разумеюць,
Прадмет ім падавай. Якая ж, дружа,
Цябе пакінула? Хай гнеў мой дужа
Супроць яе ўзгарыцца.

865 Ты можаш мне адкрыцца,
А як раздзеліш з сябрам сум ці гора,
Душа твая ўцяшэнне знойдзе скора.

Эдмунд *(з найвялікшым смуткам)*

Ўцяшэнне мне? Яны ўжо прамінулі —
Хвіліны шчасця, радасці і гулі.
870 Навошта гаварыць? Душу я толькі ўзрушу.
Бывай, мой дружа! Я ісці ўжо мушу.

Адыходзіць.

Сцэна 5

Карл адзін.

Карл *(з роздумам)*

Чаму ж ён гэтакі маўклівы, скрыты, дзікі?
Бядак! пляткаркі заядуць яго, на жаль вялікі.
Па-рознаму ўжо я к яму падходзіў,
875 То гонар закранаў, то зноў лагодзіў,
А ён адказ маўчаннем паўтарае!
Нарэшце гнеў мяне ўжо разбірае.
(Думае.)

А хто ж прадмет яго пачуццяў? Ну, нічога!
Зайграю ліса я перад табой такога,
880 Што ты мне ўсё спяш, што паддасіся ўрэшце,
А я ваш той рамансік разнясу па месце.

Ды не па злосці, хай мне Бог даруе,
Жаданнем гэткаім у душы гару я:
Хачу адпомсціць я за сябра-небараку.
885 О, як яе спакусніцу-вужаку
Адкрыю свету, абдзяру са славы.
Як у крыві ахвяра, гэтакі ж крывававы
Разлік з ёй будзе, бо нарэшце
Ты толькі папусціся сённяяшняй нявесце,
890 Бывай тады спакой, бо дагары нагамі
Паставіць дом прывычку мае.
Дык хай нас Бог аберагае,
Бо не адзін зальецца горкімі слязамі,
Праз злосць яе, капрыз і ўпартасць пагаруе.
895 Ну вы скажыце, ці ж не праўду гавару я?
(Малы перапынак.)
І тут віна ўся ў модным выхаванні,
Дзяўчо любое ледзь на ногі ўстане,
Адразу маці ўжо кіруюць імі гэтак,
Што каб замест прывіць мараль у малалетак,
900 Каб цнотай і малітвай даражылі,
Яны мазуркаў вучаць іх, кадрылі!!!
Усіх навук і мудрасці аснова —
Французская ў іх мова.
У кветачцы, што толькі стане прарастаці,
905 Атрутай моды ўскормленая маці
Прытуліць розум і, замест навук айчыны,
Гвалтоўна пхне яе ў вобласці чужыны.
Не вучаць пераймаць даўнейшай цноты,
Не вучаць шанаваць прапрадзедаў учынкi,
910 А сэрца чыстае нявіннае дзяўчынкі
Напоўніць ядамі бяздзейнасці й пяшчоты.
Навучыць, як паказваць зубкі ненарокам,
Прачулена руку малойчыку паціснуць
І больш прачулена прывабным вокам бліснуць.
915 Вось так падрыхтаваных крок за крокам
Нарэшце пасылаюць у пансіянаты,
Дзе злое зерне, сеянае дома,
Дае пасля плён пышны і багаты.

920 Дзяўчо, якое так муштруюць ад дзіцяці,
Ці ж можа добрай дочкай быць, стаць жонкай, маці,
Сапраўднай грамадзянкай нашае краіны?
О не, дальбог, за маці віны
Сірэна гэткая не варта ўшанавання,
Бо ў ёй няма святых пачуццяў, ні кахання.

Канец чацвёртай карціны

КАРЦІНА V

Вынікі легкадумнасці

Тэатр уяўляе лес. З левага боку ад глядачоў — камень, на які можна сесці. Эдмунд убягае бледны, вопратка ў беспарадку, валасы раскалмачаныя; падпяразаны вяроўкай, на руках таксама разарваныя вяроўкі.

Сцэна 1

Эдмунд адзін.

Эдмунд (*навольна*)

925 Га! Усё ж ад іх я ўцёк сягоння,

Надарма пошукі й пагоня.

(Малы перапынак, разглядае гушчар лесу.)

Тут, дзе лясны зацішак,

Кватэра мне быць можа,

Той мох паслужыць ложам,

930 Ну а сяброў аж лішак

Знайду я ў лесе гэтым.

(Штораз жвавей.)

Тут між звяр'я ляснога,

Як Ян святы, жыць строга

Сваёй пастаўлю мэтай.

(Гаворыць навольней.)

935 Зімой кара мне будзе стравай,

А ўлетку — ягады лясныя;

Пад бярозай кучаравай,
 Як дакучыць вельмі спёка,
 Ад сусветных бур далёка
 940 Буду бачыць свае сны я.
(З перасцярогай.)
 Бо той агонь нябесны, што Бог спасылае,
 Якім сваё людское племя сагравае,
 Тут менш пачэ, не так шкадлівы,
(паказвае на сэрца)
 Як той, які на бліжніх мае ўплывы.
(Малы перапынак.)
 945 А як мяне наведаль гасць лясны захоча,
 Мядзведзь або пантэра, што п'е кроў ахвоча,
 Скажу ім ветліва, прыгожа,
 Што кожны з іх тут сесці можа,
 І сам між імі сяду,
 950 І павядзём супольную нараду.
 Спытаю я, якія звычаі хавае
 Радзіма іхняя лясная,
 Ці, як і ў горадзе, ў іх ёсць мана і здрады,
 Пыхлівасць, зайздасць і — ніякае спагады?
(З усё большым хваляваннем.)
 955 Ці і ў іхнім акружэнні
 Святыя дружбы звенні
 Карысцю пераплеценыя ўласнай?
(З насмешкай.)
 Га! а тыя, верныя ў каханні,
 Што толькі ў небе маюць памяшканні?
(З найбольшым раздражненнем.)
 960 Ах! гэта і чартоўкі адначасна!
 Хто мне каханку ўспамінае,
 Такого маё сэрца праклінае!
*(Думае, пасля, сядваючы на камень,
 гаворыць павольна.)*
 Кабета! — ты пух марны! Вось паэта слова,
 І ён цяпеў кахання буру адмыслова.
(Штораз жвавей.)
 965 Салодкія, прынадныя пагляды,

Уздыхі, поўныя прынады,
Не раз жыццё яго муцілі.

(З сілай.)

Але ж яго няўдачы не скруцілі,
І загаіў свайго ён сэрца раны,

(здзекліва)

970 Пакінуў баб, пазнаўшы іх заганы.

(З жалем і павольна.)

А я паддаўся — не хапіла сілы,
Бо моц тых позіркаў прынадных,
Абдымкі, ўздых між слоў бязладных
Былі мне надзвычайна мілы.

(Прыпамінаючы.)

975 Я помню вечарам сярод сабраных, збоку,

Калі стаяў прыслонены самотна,

Глядзеў з пачуццём на яе і мімалётна

Сачыў маланкі ў палымяным зроку.

(Узрываецца і жвава гаворыць.)

І раптам два бліскучыя кінжалы

980 Мне сэрца глыбока прабілі,

Гляджу, аж гэта вочкі-джалы

(з пачуццём раздражнення)

Са зроку базылішка палыхаюць,

І ўва мне агонь смяротны раздуваюць,

І вось душу запаланілі.

(З жалем, павольна.)

985 Ах, як яна тады здалася мне прыгожай!

Якая сіла ў той красе змяшчацца можа!

Смяротнік той, што гэты скарб сабе здабудзе,

Лічыць сябе найшчаслівейшым пэўна будзе.

Шчаслівы той гародчык слаўны і багаты,

990 Дзе так цудоўна, пышна, ружа, расцвіла ты!

І самы шчаслівейшы той, чыёй ты будзеш,

Бо ў ім раскошы ты нябесныя разбудзіш,

Даступныя анёлам толькі. Той, чыя ты,

Ці зможа ацаніць скарб гэтакі багаты?

995 Каб гэта кветачка ў мае папала рукі,

Набок пайшлі б і клопаты, й дакукі.

Каб бачыць мне цябе, ўдыхаць твой пах салодкі,
Пясціць твае лісточкі даланёй дрыготкай,
Душу кіпучую займаць адной табою!
1000 Ах! шчасця гэткага хвіліну ўсім сабою
Стараўся б акупіць. За момант гэты мілы
Ахвотна б лёг я ў глыбіню магілы!
(Сядаючы, стомлены, пасля невялікага перапынку гаворыць.)
Кіпучым пачуццём зламаны,
Упрошваю цябе ў пакоры:
1005 Ты дай адказ мне скоры,
Ці я табой каханы?
(Узрываецца і ў найвялікшым хваляванні гаворыць.)
А яна — ўспамін цудоўны!
Калі ў момант наш бязмоўны
Ёй змуціла слёзка вочы,
1010 З сарамлівасцю дзявочай
Мне шапнула: Ша! Цікавы
(пасля слова «ша» — доўгі перапынак, пазірае, ці хто за ім не сочыць)
Тут мяне падслухаць можа,
Таямніцу ж душ пачуўшы,
Для людской мо дзе забавы
1015 Выбалбача, не дай Божа!
Бо і дрэвы ж маюць вушы.
(Пераконваючы.)
А я ў момант прамяністы
Прысягнуў ёй урачыста
Ушаноўваць таямніцу
1020 З той прычыны, што дэвоткі
Гэтак падкія на плёткі,
Маглі б сплесці небыліцу.
А калі б ёй крыўдна стала,
Дык мяне б мо дакарала.
(З насмешкай і разам з жалем.)
1025 Ха, ха, ха! І што мне шкодзіць?
Так ёй і трэба, хай не зводзіць.
(З перакананнем.)

- Мне нявер'е! Няўжо рада,
 Што так смуткам напаіла
 І ў нявер'і абвініла?
 (*Штораз жвавей.*)
- 1030 Ці ж ўва мне жыць можа здрада,
 Калі сэрца так палае,
 Кроўю плешчацца, канае?
 З яе ж прычыны тыя мукі.
 Хто шчасця ждзэ на гэтым свеце,
- 1035 Няхай не верыць жа кабеце,
 Бо гэта — злосныя гадзюкі!
 (*Нібы расказваючы.*)
 Сягоння марыць, любіць цябе быццам,
 Бо тваё каханне ўтраціць мо баіцца,
 І раптам іншы хтось на вочы пападае,
- 1040 Душу і сэрца скрывіць, думкай заўладае,
 І вось яна зрачэцца дружбы і кахання
 І абмінаць цябе аж за паўмілі стане!
 І сэрца, што гарэла, зьбне, як у гада,
 Бо нават распачы тваёй мо рада.
- 1045 Ёй слёзы нечыя нічога ўжо не значаць,
 Памры хоць перад ёй, не ўбачыць,
 З усмешкай сядзе ля фартэпіяна
 Ці для грызмол, якім цяпер яна аддана,
 Забудзе пра цябе і пра твой плач забудзе!
- 1050 І мудра, растаропна будзе
 Расказваць весела паміж смяхотаў
 Гісторыю пра гугенотаў,
 Падпіша для Сцюарт дэкрэт аб смерці,
 Пакажа люд ці чалавека разарваць на чвэрці.
- 1055 З усмешкаю на вуснах, з позіркам у вочы
 Або прыняўшы выгляд мілага ягнятка,
 Прадасць сяброў, каханка без астатка
 І ў танец выскачыць дзявочы!
 Сягоння на таго, хто праз яе марнее,
- 1060 Глядзіць, смяецца і не чырванее,
 А заўтра дзеля марнасці, драбніцы
 Пра край, народ і веру можа ўміг забыцца,

А дзе ж ваш ідэал, імкненні, мэты,
Што ў Танскай вы читалі, о кабеты?
1065 Дзе ўсё, чаго ад вас так ждуць народы?!
Учынкі добрыя для блізкіх асалоды?
І абавязкі, нібы боскія жанчыны-маці?
Уплыў ваш добры дзе на мужа, сына, брата?
Дзе сэрца, што сірочай долю занята?
1070 Дзе спосаб даць навуку добрую дзіцяці?
Паэтаў нашых ідэалы,
Нябесныя жыхаркі —
Ўсё так пазнікала,
Як пухірочак лёгкі, яркі.
*(Сядае і, уздрыгваючы ад холаду і знясілення,
пасля невялікага перапынку гаворыць.)*
1075 Але што мне за справа,
Мая навука,
Красамоўства штука,
Пераканаць усіх ці ж мае права?
(Разглядваецца з задавальненнем.)
Вось лепш разгледзьмася ў маёй сялібе:
1080 Тут буду думаць, сеўшы на скал згібе,
Вось тут мой самаўладны трон быць можа,
А тутка — адпачынку ложа.
(Зручна расцягваецца на скале.)
Ах, як мне зімна! Хоць палае
Маё нутро, боль галаву ламае.
1085 Ах! каб ахаладзіцца
Падаў мне хто вадзіцы!
(Засоўваючы руку за пазуху.)
Вось тут палае ўсё агнямі,
Нібы каршун упіўся кіпцюрамі.
(Трапляе на торбачку, навешаную на шыі, і вымае яе.)
А гэта што? Ага! — атрута!
(Узрываецца і ўсхвалявана гаворыць.)
1090 Як ўспамін-пакута!
Прэч, прэч ад майго цела!
Ты, гадзіна, крыві маёй хацела.
(З жалем і вялікім пачуццём.)

Я грэў цябе, трымаў на ўлонні,
 Пры сэрцы грэў цябе агонь мой,
 1100 А ты мяне даводзіш да адчаю.
 Прэч! я тапчу цябе! Табой я пагарджаю.
*(Топча нагамі. Доўгі перапынак, пасля, гаворачы з жас-
 лем, бярэцца за галаву, потым — за сэрца.)*
 Ох, як жа цяжка, як тут ные!
*(Упрошваючы, гаворыць наступны ўрывак
 і неспакойна шукае за пазухай.)*
 Дайце ж мне кроплю вадзіцы
 Ці перлачку свежай расіцы
 1105 На смагі маёй пагашэнне,
 Але ж іх сэрцы стальныя,
 Стаў я іх кпінаў мішэнню,
 І кажуць, што я шалёны.
 Ды што гэта? Дзе ж загубіўся
 1110 Той падарунак, з якім я так зжыўся,
 Знак мой надзеі — лісточак зялёны?
(Прыпамінаючы.)
 Праўда, у прыступе жалю
 Задатак кахання той з балю
 Я кінуў тут, як што благое,
 1115 І затаптаў сваёй нагою.
(Шукае.)
 Ён на зямлі, напэўна, дзесьці.
(Падымае.)
 Ты мне прабач, слязой нарэшце
 Абмыю я цябе, разгладжу
 І зноў ля сэрца так збалелага прыладжу.
*(Сядае і, выняўшы з торбачкі лісток ружы,
 цалуе яго з пачуццём і прадаўжае.)*
 1120 Я помню, напярэдадні дарогі,
 Калі ў яе ступіў парогі
 З патрэбай развітання,
 З той сарамлівасцю анёла,
 Нібы гуляючы з духмяных руж пучочкам,
 1125 Сарвала з кветкі лісцік кволы
 І там абдаравала гэтым вась лісточкам.

Шчаслівы й вельмі ўдзячны я прыйшоў дахаты
І ў небывалым упаенні,
У новым радасным натхненні
1130 Падзякаваў ёй песняю крылатай.
(З сумнай усмешкай.)
Ці песні, што мной валадарыць,
Цяпер у смутку адзінокім
Я не забыўся ненарокам?
Спрабуйма ў струны лютні ўдарыць.

Песня

1135 О, лісточак мой духмяны,
Радасць ты мая,
Ён жа мне на памяць даны.
Прысягаю я!
Што якія б ні глумілі
1140 Беды і грамы,
Ты мне сябра і ў магіле
Будзем разам мы.
А як траплю ў пераплёты,
У зменлівасцяў рой,
1145 Саладзі жыццё маё ты,
Душу ў сілу ўзброй.
І, як час у сэрцы меціць
Памяць даўніх дзён,
Так няхай мне свет твой свеціць,
1150 Боль хай сцішыць ён.
А як я змагацца стану
У цяжкім баі,
Ты, як гоіш сэрца рану,
Так і ўсе гаі.
1155 Калі ж злягу на загоне
Між чужых ваяк,
На яе зляці улонне,
Шапні ў вушка так:
Праз усе хвіліны, далі
1160 Быў з табою ён,
Дык няхай жа слёзка жалю

- Той абмые скон.
 Застанешся ёй на ўлонні
 Саладзіць боль, зной.
 1165 Суцяшаць па маім сконе
 Будзеш, лісцік мой!
*(Другі раз паўтараючы апошняе чатырохрадкоўе, у на-
 лавіне апошняга радка спыняецца і пасля кароткага
 роздуму, узарваўшыся з месца, з шаленствам гаворыць.)*
 Ах, гад! Яшчуркава племя!
 Сваім атрутным духам,
 Прывабным, чулым смехам, рухам,
 1170 Абдымкам, спешчанаю мовай
 Вядзеш да бездані штораз, то новай
 І невыноснае жыцця бярэмя
 Смяротным робіш. Ветрагонка,
 Ты здраднае маны сястра ці жонка!
 1175 Чакай, скупаная ў атруце,
 Перамагу я ўсё ж свае пачуцці
 І так, як Бог мне мілы,
 Расказваць буду з усёй сілы,
 Што здрадная ты, што была ты гэткай,
 1180 Сама сябе кахаеш
 І літасці не знаеш,
 Што ты какетка! так, какетка!
(Апамятаўшыся.)
 Ціха, шум якісь мне ў вуха
 Даляцеў, мо хто падслухаў
 1185 Майго адчаю мовы
 І вось ужо гатовы
 Аб'яўляць па цэлым свеце?
(Упрошваючы.)
 Ах, вы ж знаеце, не верце,
 Я ж шалёны, я прыдумаў
 1190 І праз злосць чарніць уздумаў.
(Убок, з адчаем, мова перарываная, як у слабога чалавека.)
 Не выдам тайны я ніколі.
 Я ўсіх выведу ў поле:
 Яны ж кажуць — я шалёны,

Дык не будзе мне і веры.
(З развагай і заклапочанасцю.)

1195 Благі мой учынак гэты,
Бо хто чэрніць вас, кабеты,
Пакарання варт без меры.
(Пасля перапынку слабым і перарывістым голасам.)
Ах, як жа я стаміўся!
Мне слаба... паліць штосьці грудзі;
(з рукой на грудзях)

1200 І цёмнай... ночы... павалока
Ужо мне... засланяе вока;
Каб мне вады... падалі... людзі!
(Хістаецца, абапёрты да дрэва.)
Ужо ідуць... сябры... я чую...
Запозна ўжо... хачу я...
(Падаючы на зямлю.)

1205 Ужо... халоднай... смерці... вось такая,
Што мне... душу з улоння... выціскае.
(Вобмацкам дастае з торбачкі лісток.)
Хадзі сюды, ліс... точак... мілы!
Дзя... ліў ты... лёс са мной... даваў мне сілы...
(Найслабейшым голасам, цяжка дыхаючы.)
Дык... да... апош... няе... міну... ты...

1210 Дзялі... са... мной... мае... паку... ты.
Бо ты ж... мой ся... бра і ў... магіле
Не... рас... та... не... *(Памірае.)*

Канец меладрамы

ПИНСКАЯ ШЛЯХТА

ЯВЛЕНИЕ 1

Марися (сама, сидя на скамье, прядет припевая)

№ 1

Тяжко жыты мни, дыўчаты,
С мыленким ў разлуце,—
Лает батько, лает маты,
Що сырэнко ў скуце.

Годы сыдыт над прясныцей,
Я хочу быт молодыцей.

Маты каже: вик молоды,
Ой, ты еще мала!

А вже сама в эты годы
С батьком любовала!

Годы сыдыт над прясныцей,
Я хочу быть молодыцей.

Ой, так! Нэхай ганят батько, нехай лает маты, а я люблю Грыцька и любити его вик буду. Ой, бэдные ж наши головэньки! Що се за дур напав на батькоў? По пьяну завэлыса, дай побылыса с собою за шляхецьтво, а мы с Грыцьком чрез то горуем, да унываем. Его батько подаў на мого у суд жалобу, и сегодня прыидет ў

околыцю Найяснейшая Корона на слидство¹. В ним цылое наше спасэнье. Як прыидэ, то мы с Грыцьком поклонымса ему у ноги, да и будэм просыты да молыти, щоб вюн погодыў наших батькоў, и щоб вюны дозволылы нам побратыса. А вюн таки сырдиты, нэ допущай Бог! Як наставыт одын вус угору, а другы вныз, як зыркнэ одним своим воком, а крыкнэ: по Найяснэйшому Указу! — то батьки злякаютса и сладят нам высилье. *(Садится.)* Да що это сталоса Грыцьку? Вже сонэнко високо, а вюн не прыходыт?

Грыцько медленно указывається из-за дерева и тишком подкрадывается к Марисе.

Боюса, щоб нэ встали батьки, нэльга було б и побачытыса с ным. *(Встает и, разхаживая по сцене, продолжает.)* Ой, Грыцько, Грыцько! Ты щось тэпэр ставса велми лэнивы, тоби, пэвно, тэпэр сырце так вже нэ тоскуе по мни. Як прыдэ, то покажуса перед ним сердытою, и хоть будэт просыты, дай молиты, щоб поцыловала, то нэ поцылую. Бог ня! нэ поцылую!

ЯВЛЕНИЕ 2

Грыцько и Мариса.

Грыцько. Так я ж и просыты нэ стану, сам тэбэ поцылую. *(Целует ее.)*

Мариса. Ах, Грыцько нэ добры! Як ты мэнэ слякав, гнэваюса нэ жартом.

Грыцько. Гнэваешса? Нэ правда! А чему ж ты на мэнэ так мылэнко зыркаеш?

Мариса. Я? Так, со злосты! Негыдный! гдэ ты забавлявса? Это ж зараз прыдут батьки, а мы так много маем с собою пэрэговорыты.

Грыцько. Выбачай, мылая Марисю! Тюльки що показала зара, я сыздыў вже до миста, паў к ногам Ацесара, просыў, щоб вюн взяв нас пид свою опику.

¹ В прежние годы Асесоры, или заседатели, что ныне Становые приставы, одне избираемы были во время Дворянских выборов, другие назначасмы Правительством, что называлось от Короны, и потому последних Пинская Шляхта обыкновенно величала Найяснэйшей Короной.

Марися. Що его просыты с голыми руками, трэба було завэсты яки гостынчик.

Грыцько. Да я ж завэз ему два зайцы, тры пары цецерукоў да лубку мэду; вюн всэ прыняў ласково и сказаў, што тэпэр же ранком прыбэжит к нам судыт дило жалобное мого батьки с твоим. Ой, наварылы батьки сыби каши, будэ що исты. Вюн вэلمي сырдыты; як размаўлаў, то ус одын так у гору колом и стаў: будэ вазья!

Марися. Дай Бог, щоб эта каша нам зубіоў нэ попрыщыла!

Грыцько. Вюн деклераваў сладыт наше щастье: на Богу, да на ним цылая наша надія.

№ 2

Дуэт

Спустывшыс во ўсым на Бога,
Чого ж унываты?
Прысяглы любыт до гроба,
Да и будэм ждаты.

Хоче нас нэщасна доля
На вик разлучыты;
А Бог скаже: моя воля
Им с собою жыты!

Нэ помогут злы языки,
Ни батькоў стороже,—
Вюн же таки Пан вэлыки,
Що хоче, то зможе!

ЯВЛЕНИЕ 3

Те же, Тихон Протосовицкий и его жена Кулина.

Тихон. Хрын тоби у вочи! Жинка, о жинка! Ходы, да подывыса, як дочка твоя с Грыцьком Тюхайчиком голубытса.

Кулина (за сценой). Кто — дочка? бойса Бога! да вюна ж еще малая. (Входит.)

Тихон. Кій чорт малая! Хрин тоби ў вочи! Ходн-ка, да полюбуйса!

Марися. Що ж я за малая, колы мни на Спаса кончитса сэмнадцат годіў.

Кулина. Мовчи ты, хытрая лысыца! полядь-ко, як вюна скоро полычила годы.

Тихон. Ах ты, бысаў сынэ! Хрин тоби ў вочи! Нэ годы ж, що батька до живого мэнэ покрыўдіў, назваўши нэ шляхтычом, да еще сынок дочку нам баламутит.

Грыцько. Да я ж ее мылую и хочу с нэю женытыса.

Тихон. Ось я тэбэ так поженю, як твого батьку. Жинка, о жинка! Дай мэтлу! хрин тоби у вочи!

Грыцько. Що хотытэ, то робытэ, а всіо-тыки Марися будэ моя! *(Мариси.)* Будь здорова! *(Уходя встречается с Куторгою и сишбаёт его с ног.)*

Марися убегает в хату.

ЯВЛЕНИЕ 4

Те же, кроме Грыцька, и Куторга.

Куторга. Ах ты, поганец! *(Вставая.)* Татарын ты нэ хрищоны. Вот сбыў мэнэ, як Швыдаў Ходкивич пид Кырголомом. Постой-ка, отплачу я тоби эту штуку, нэ тыпир, то ў чытвир! *(Здравствуется.)* Здорово, панэ Протосовицки, здорово, пани Протосовицка. *(Целует ее руку.)* Видно, видно! дякуй Богу! Здоровы, вась рыжки боровы. Да я к вам с вэлыкою новиною — нэ видаетэ! Тюльку що пан Ацесар прыхаў. А таки сырдиты, нэ допушай Боже! Кажыса — лыхы татарын. Як тюльки ўixaў ў окольцу, да стаў каля Берки, так вюн и крыкнуў: дэсацких, соцких! Собраты ўсію шляхту к Тыхану Протосовицкому, да щоб Иван Тюхай Лыпски прышоў с сыном туды ж.

Тихон. Хрын ему у вочи! будэ бэда, будэ! Геты собака Лыпски подаў на мэнэ ў суд жалобу, що я поколотыў его, так вот и Ацесара прыслалы. Ну, абдэрэ шкуру до чиста.

Куторга. Чого тут дывытыса, на то вюн Ацесар. Полядь-ко! У его и руки даўжей от других людэй. Ты знаеш его прыповэсть: чирвона, бэлая — всэ пэрэдэлае.

№ 3

Гдэ унадытца юрыста,
Вымэтэ хату до чиста!
Таких дываў наговорыт,
Так много кручкоў натворыт,
Що, почисаўши затылок,
Ты разсупоныш узылок.
Не даш? Вюн тэбэ замучит.
Добрэ стара казка учит:
Дэрэ коза ў лисе лозу,
Дэрэ воўк у лисе козу,
А воўка — мужик Иван,
А Ивана — шляхтыч-пан,
Шляхтыча дэрэ юрыста,
А юрысту?.. бысаў трыста!!!

Тихон. Хрин тоби ў вочи! Добра тоби вэсты раздабары, колы нэ тяжыт на спынэ бэда; да скажи лепш, що робыты! Панэ Куторга! ты ж таки пысменны чоловик, можеш сулиты разумну раду.

Куторга. А прымэтэ чесно моих сватоў да вашей Мариси?

Кулина. Бойса Бога, панэ Куторга! — да вюна ж еще маленка,— то ж дэтыщэ гыркое!

Тихон. Кій чорт дэтыще! колы вже с хлопцями слодытца да баюкае.

Куторга. Дык чого ж ждаты? Гето, кажут, лыхы товар: мый да чеши, потом спэшы,— заплоты кому, щоб вывэз из дому.

Тихон. Добрэ, панэ Куторга,— бэры соби дочку, и посаг дам, тюлька сослужи дружбу,— вытягни с бэды.

Куторга. Як чырта из болота.

Кулина. Дорадь, панэ Куторга,— ты ж таки чоловик бывалы, тягаўса и по судах.

Куторга. Ну, я готоў вам сослужыты дружбу, тюльки як дочка захимерычит и отчураетса от минн, що тогды будэ? То ж вэдаетэ прыповэсть: догоняючи нэ нацыловацца.

Тихон. Ратуй, ратуй, панэ Куторга! Марысю ты ладом угомониш — чоловик таки разумны! Як подпустыш іой ліосточки, як подплывэш сэлезніом, так вюн сна и разплывэтса.

К у т о р г а. Вэдаетэ ж што, панэ Протосовыцки? Як прыйдэ к вам Ацесар, то стаўляйтэ мэнэ ў свитки: хоть я и нэ бачыў, да буду свэдчит, што вюн тэбэ колотыў, а ты тюлька бороныўса: нэ жаль для Марыси скрывыт душою. Тюльки ж, паны Протосовицка, прышлытэ сюды Марысю, щоб я мог с нэю поговорыт да угомоныт дурную, баш, щоб не чураласа разумного чоловыка.

Ку л и н а. Помогайтэ тюлька моему Тыхону, а вже Марися будэ ваша, я ей сама ладом напылую вуши. Пойдэм, Тыхон, приготовымса, щоб по-господарски прынят Найяснэйшу Корону. А ты, панэ Куторга, почекай — зараз прышлю Марысю. *(Уходит с Тихоном.)*

ЯВЛЕНИЕ 5

К у т о р г а сам.

К у т о р г а. Ну! хвала Богу! Батькоў удалоса отуманит, тэпэр трэба пойты ў голову по розум, щоб дыўку оморочит. Лакомы, баш, кусочик. *(Целует в пальцы, как бы любовался вкусом.)* Лычко — як сонэнко, ясное; щочки — вось малынки, красные; губки — бачицца карали, а як засмэетца сэребраным голосочком дый выщырыт зубки — то, кажысь, бачиш два перловые шнурочки. Да и посаг за нэю господарски: одна у батькоў, а старые карбованцы осмыною мэрат; и у гумни поўно, у хатэ избыток и обора богата. Добрэ гуторка каже: колы обора тэчэ — господыня блыны пэчэ, а колы гумно тэчэ — господар с хаты утэчэ. Тыханиха ж дэнь в дэнь блинами гостэй прымае. Праўда, вик нэ схожы — я вже добываю шестого дэсатка, а вюна семнадцати годок, — будэ клопоту нэмало. Ой, ой! нэ раз почишу затылок — молодэж, баш пшчолы ульлю, будут облегат мою хату, прыятэлей польчу копами. Да што ж робыты? Нэ я пэршы, нэ я послэдни — дурных старцыў нэмало на Божим свитэ. Щоб сорват такую прыгожу и богату квэточку, нэ шкода и у болото повалятца.

№ 4

Хто на старост порыскуе,
Той хоть часом бэду чуе.
Да при молодэнкой жинце,
При рупывай госпыдынце
Быць філзофам — то значит:
Нэ бач, що нэ трэба бачит.
*(Вытягивает над головой пальцы,
вообразя рог.)*
Взростут над головой груши,
Думай, що се доўги вуши.
Гуляе жинка по ночи,—
Ты бытцэм спыш, зажмур вочи.
Тогды тоби жыццю нэбом:
Всэляким твоим потребом
Жинка рада догодыты,
Станэ тя крыпко любыты;
Скажэ: муж мой хоть старэнки,
Да разумны, да мылэнки!

Так, так! ў тэпэрэшнэм разумном вике хош спакойно жыты?
Будь філзофам: бачиш? — нэ бачиш! чуеш? — нэ чуеш! Ба,
ба! да вось и Марыся идэ сюда. Якая красочка! Глэдючи на ее,
аж слынка по губам тэчэ. Ну-кась, Куторга! подпусты іой ліос-
тачки.

ЯВЛЕНИЕ 6

Марыся и Куторга.

Куторга *(с улыбкой жеманясь)*. Добрыдэн, панна Марьянна!

Марыся *(застенчиво)*. Добрыдэн, панэ Куторга.

Куторга. Як се панна Марьянна прыгожо выглядае, якое свэжэ лычко, вось ружичка тюльки що из пучка. С яким я нэтэрпэньем ждаў щаслываго момента, щоб поцыловат белэнкую ручку панны. *(Подходит с комическою уловкою и целует*

руку Мариси; та отступает, обтирая руку передником.) Панна Марьянна! Вы нэ чуетэ, вы нэ вэдаэтэ, як я вас крыпко люблю, як по вас тоскую.

№ 5 Романс

Рвэтса мое сырце до красэнкой розы,
Кажыса пры колах атоса из лозы.
По паннэ Марьяннэ душичка тоскуе,
Бытцем бы зюзюля жалосно кукуе.
Як нэ бачу панны, жыццю мнэ — могола,
Голоўцы тяжэнко, утэкае сыла!
Ой, высох я, высох, як лапэть на пэчи,
Гырка ж моя доля, хто ж мэнэ улечи.
Як цетрэў ў лисочку жалостно болбоче,
Так и мое сырце до панны сокоче.
Ні верэщакі, коўбасы, дэлянка —
Ништо нэ смакуе без тэбэ, коханка!
Дам тэби зэгарок велыкі, як репа,
Нехай вюн при сырцы крыпко твоим клепа
И напынае, як богатько ною,
То ж и в дэнь, и в ночи нэ маю спокою.

Марися (*перебивая*). А вэдаэтэ, от чого это, панэ Куторга?
От старосты! Да ты вже порадаком стары,— пора об дыўчатах
пэрэстаты думать, а молытыса Богу, щоб даў спасэнье.

Куторга. Стары, стары!

№ 6 Дуэт

Кажеш, що я ладом стары —
Алэ выдны, алэ яры!
Буду тя крыпко любыты,
Вик тоби вирой служыты.
Молоды ж часто нэ щыры,
Нэ шукай в ним доброй виры:
Ў коханьни тоби клянэтца,
А там — с другою смэетца.

Марися

Да що мни с мужа старого,
Я хочу мого мылого,
Бо стары, мэсто гуляты,
Будэ кашлят да стогнаты.

Мой Грыцько — хлопэць мотарны,
Выдны, молоды да гарны.
Глянь! — Аж душа к нему рветса,
И сырдынко крэпчэй бьётса!

Куторга

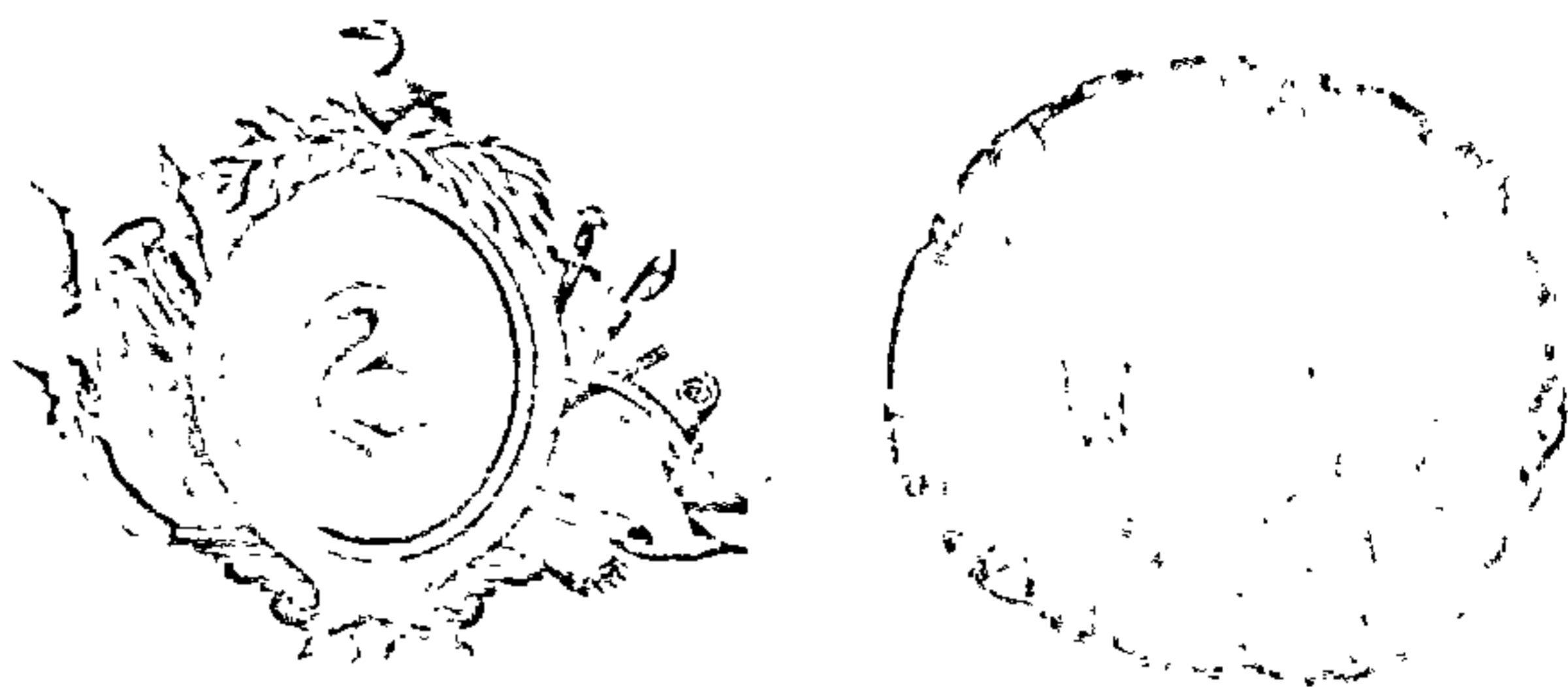
Молоды ж Грыцько нэ щыры,
Нэ шукай в ным доброй виры.
Ў коханьни тоби клянэтца,
А там — с другою смэетца!

Во время пенья входят Становой с Письмоводителем и кроются по сторонам, дабы подслушать их разговор.

Куторга. Баш, собака Грыцько! Вюн клыщом упывса тоби в сырце, да ништо с того нэ будэ. Батько твой декляраваў мни твою руку за то, що я буду свідком протіў Тюхая Лыпскаго. Найяснэйшая Корона прыехала на слидство по жалобэ Тюхая, поданной у Суд на твого батьку, що вюн его побыў; и колы ты пойдыш за мини, то я готоў и душою скривыты да показать на слидствэ, що батько твой нэ быў Тюхая. А колы мое нэ ў лад, то я с своим назад. Захымэрычса тюлька, то буду свідком протіў твого батьки. Уихаў твой родны ў нирод — ны ўзад ни впирод! попавса юристу ў когты, то ж вюн его выссэ, баш упир витрэну дивчину. А колы б ему и удалоса пэрэкобатыт Найяснэйшую Корону, то нэ конэц еще бэды. Знаш, що кажут людэ? — бис бэду перэбудэ — одна згынэ, дэсат будэ. Дыло у суд як пойдэ, то так допэкут юристы, вась боровыку на угольях, — отчураетса и своих!

Марися. Дарма ты мэнэ лекаеш! Мы с Грыцьком поклонымса ў пояс Найяснэйшай Коронэ, то вюн погодыт наших батькоў, а тоби за кривое показаньэ дасть хорошу гонку.

Родавы герб
і пячатка
Вінцэнта
Дуніна-
Марцінкевіча

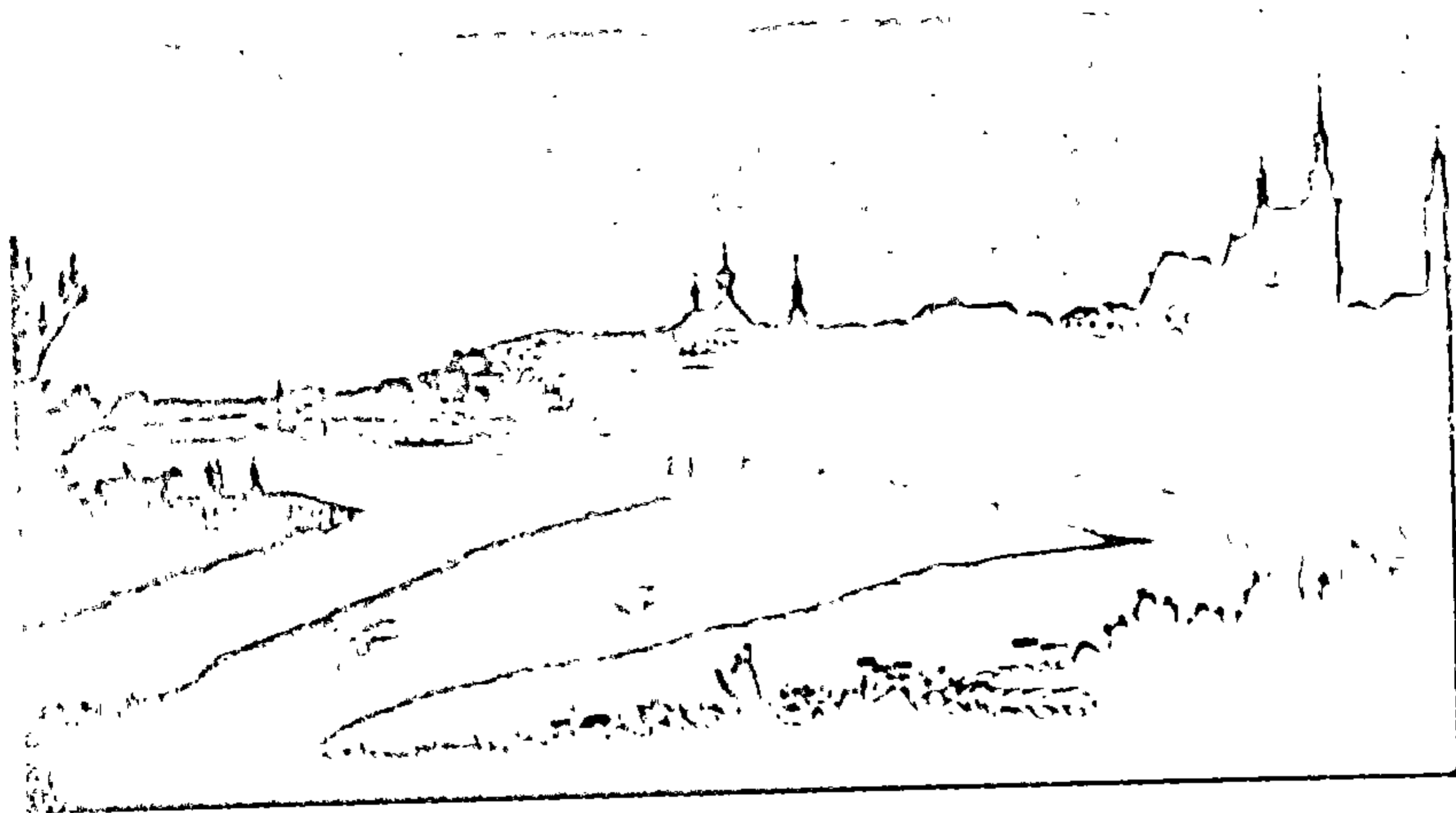

Вёска Панюшкавічы

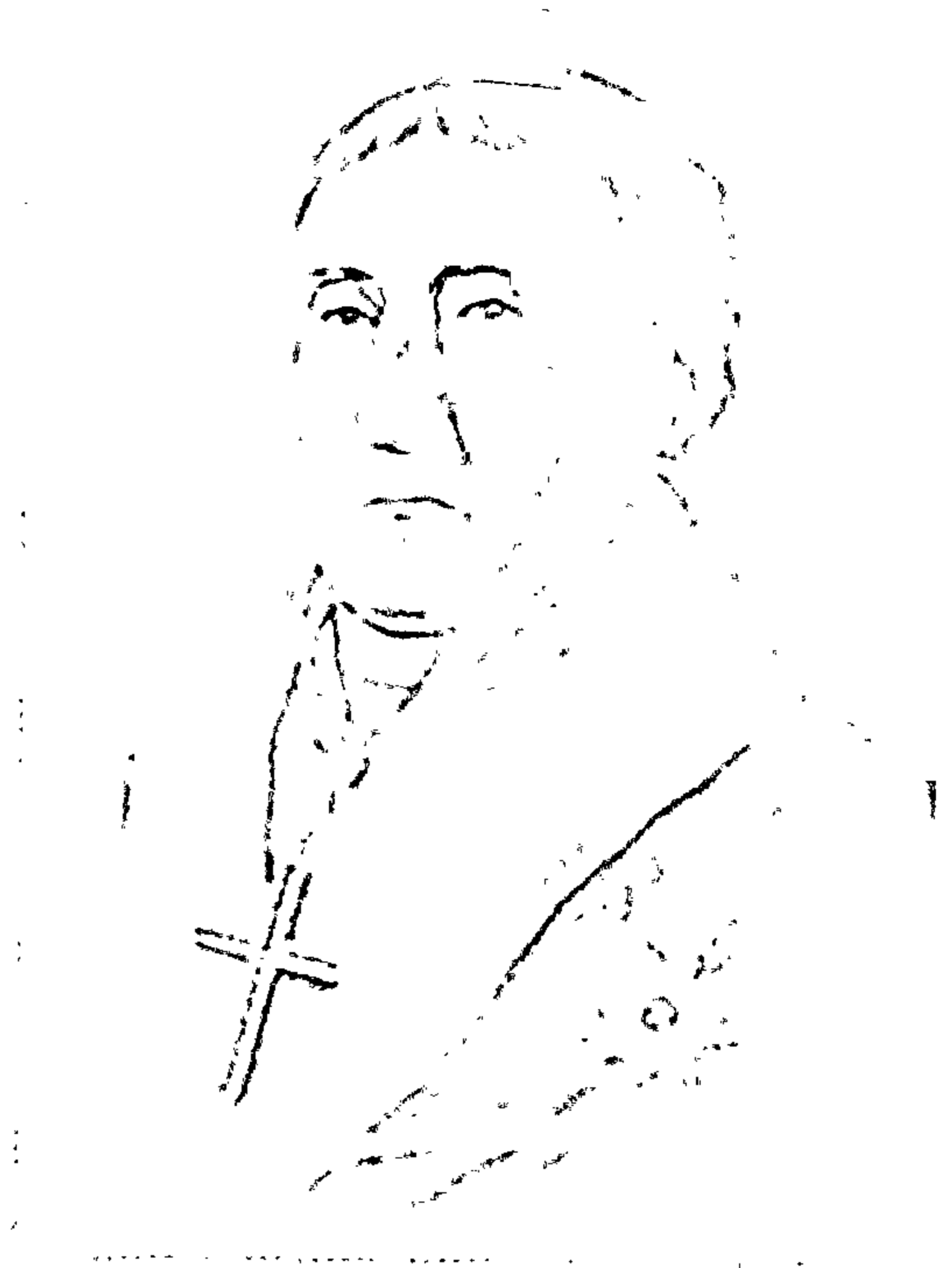
Рака Бярэзіна каля Панюшкавіч

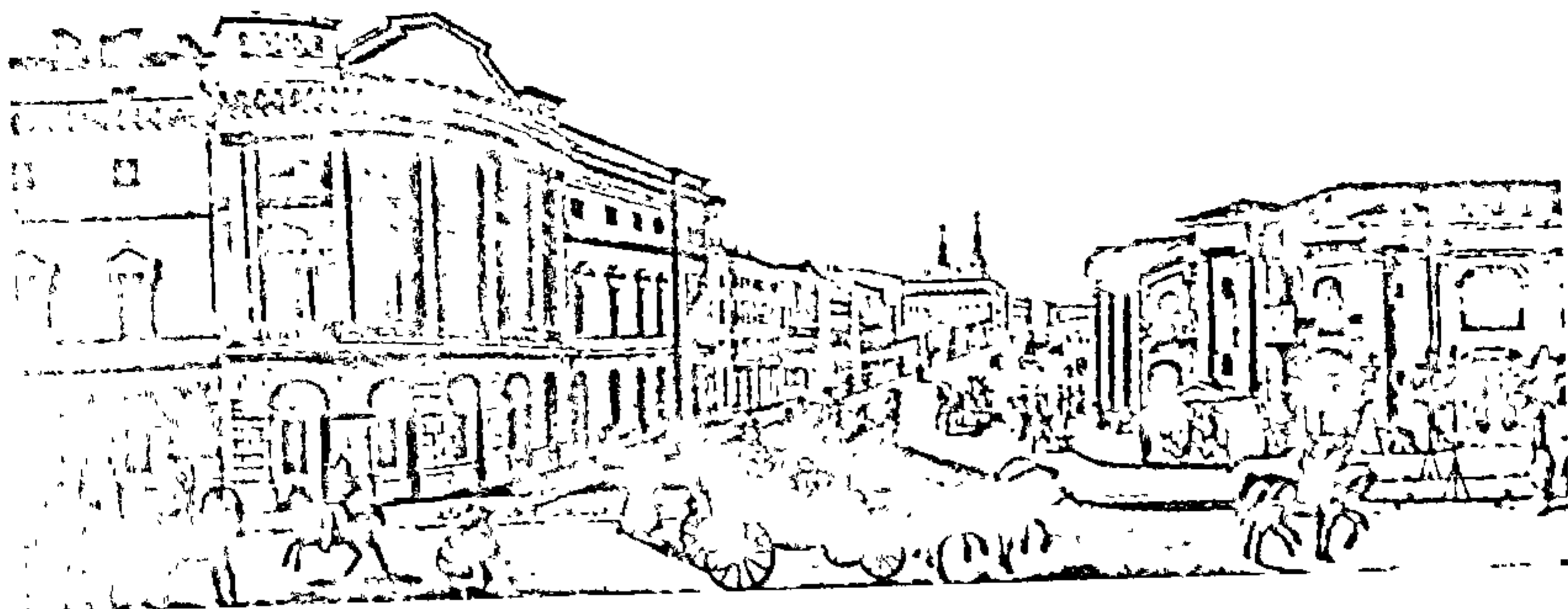

Бабруйск у пачатку XIX ст.

Магілёў у XIX ст. З гравюры Н. Орды

Сваяк Станіслаў Богуш-Сестранцэвіч
(Сестржанцэвіч; 1731–1826),
апякун малалетняга Вінцэнта,
мітрапаліт рымска-каталіцкіх
касцёлаў царскай Расіі

Пецябург. Неўскі праспект.
Тут у сталічных салонах
прайшла маладосць
будучага пісьменніка

Мінск у XIX ст. З гравюры П.Орды

Уласнаручнае прашэнне
на высвятленне
сямейнага радаводу.
1832 г.

Recim — Ostatniego przy Działach Minskiej Gubernialnej
Sęby Wincentego Syna Jana Marcinkiewicza

Przebieg

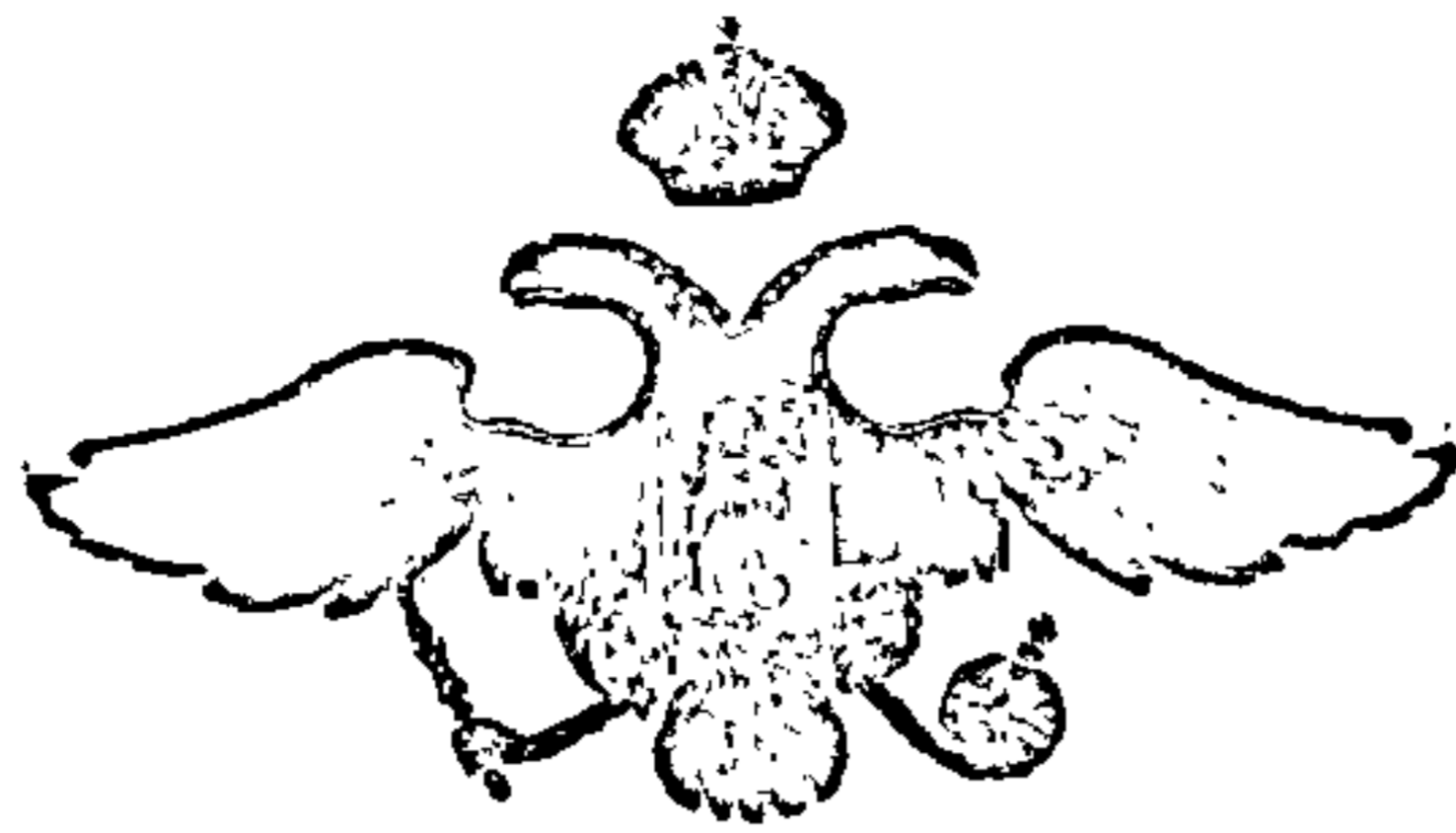
Przebieg

Kryga napisane

Był od dzierżawca oswoconym, a mianem familii, opisana, niemialam egota-
nego, kłopotu, sąsiad. interesami wywodowymi Naszey Familii. Długość do lat
przyszedłszy ledwo mogłem od kowalstwa uzyskać nasze papiery, które mam
honor tejże Republiki w następnym rozprawy porządku.

Najpóźniej (ze Familii) Marcinkiewiczów Pierwszą Tabakę przydomku Durinów
najdawniejszych czasów wzięta Szlachetlich prerogatyw i ad 1848. Uzięty
Joanna Marcinkiewicz, Piotra Marcinkiewicza w przytoczeniu z Krolami pol-
skimi będących miała nadania w Smoleńskim. Woiewodstwie, w Kanie-
kowskim i Kaniuchowskim i Kaniuchowskim do wady to (A 2) Wypis ze Smo-
leńskiego Gubernskiego Arzytu Obywateli woi Minskiej Gubernii Ignacemu Mi-
chajłowemu Synowi Marcinkiewiczowi przed Rokiem 1807. 8to 24. 2. dany w któ-
rym w 2. najpóźniej Arkaz przed Rokiem 1804. ad wyżej wspomnianych 1848
Kazał do Woiewody Smoleńskiego Swana Swanowicza Galicyjna o nadanie oby-
watela Smoleńskiego Woiewodstwa Jana Swanowicza i Marcinkiewicza, o nadaniu one-
mu Doba z którychby pobierał rozmaite dochody w onym sącytowne.

2to Później trzy pokolenia, icholo. Aleksandra protoplasty Dymitry Syna i Toma-
na Jakuba i Marka Munkow Dowodi (A 3) 1650 roku Mca 8to 4. 2. czynione i
tego roku i Miesiąc 4. 2. na Arkach Dierż. Woiewod. Smoleńskiego przez Wornego i
Strona Szlachty ziemna Intronizacja Cyli list uwiazęcy powypredzący przed
miej Jakuba i Marka miedzianki swej wicerytety Marcinkiewicz w Woiewod. Smo-
leńskim w Sienie Kaniuchowskim Łoziej, ab antequo pro proskach. a mianowicie pro-
Oyca swoim Dymitry Aleksandrowiczem um spadły. — Jakuba ze Tomą Dymi-
trowiczem zostawał w Sienie Wajskowej Dowodi (A 4) Roku 1653. wy-
dany przywilej Najjasniejszego Krola Smi Jana III^{to} pro chwaleby upodniewienia
na stopień pomurnika w pułku Leńskiej Kawaleryi za waleczne sprawni-
wienie przed Okiem Najjasniejszego Krola Smi przy moście Strzgoniskim przeciw Tur-
kom —

ПО УКАЗУ

ЕГО ВЕЛИЧЕСТВА ГОСУДАРЯ ИМПЕРАТОРА

НИКОЛАЯ ПАВЛОВИЧА

САМОДЕРЖЦА ВСЕРОССИЙСКАГО

и проч. и проч. и проч.

№ 148
П р и в ѣ т ы :

Вѣтъ 43

Ростъ средній

Волосы

Брови / м. ружь

Глаза / голубые

Носъ

Ротъ / правильный

Подбородокъ обильный

Лице круглое

Холостъ или женатъ

холостъ

Особья прикѣты:
(существенныя)

Предъявитель *то есть* *Павловъ Николай Павловичъ*
сынъ Феофанъ Павловичъ, капитанъ
Кавказскаго и Сибирскаго военныхъ
войскъ, действительнаго статскаго
консультанта въ Г. Министрствѣ и Новому
и вѣд. Предвѣдному Суду, имѣющаго
гражданскій чинъ 14 класса

благородствъ Военнаго и Гражданскаго Начальства *вѣд.*
и вѣд.

не чинить препятствій отъ ниже писаннаго числа въ теченіи
срока 3 года

Предъявитель *то* *же* поставляется въ непреѣлную
обязанность представлять сей паспортъ надлежащимъ Началь-
ствамъ, для засвидѣтельствованія и по окончаніи срока нигда
не проживати, а въ случаѣ надобности остаться далѣе, не
просити на то новый паспортъ установленнаго *Орденомъ*

данъ *имъ* *в. в.* *17 сентября 1851*
въ Г. Минскѣ *17 сентября 1851* года.

Минскій Гражданскій Губернаторъ *С. С. Суворовъ*

Управляющій Канцеляріею *С. С. Суворовъ*

Валенцій Ваньковіч

Ян Дамель

«Прыкметы»
пісьменніка паводле
тагачаснага пашпарта

23 września roku 1841
 Na Praski Zarząd prawników dla dzieci, który się od-
 kazał w Minsku za **NAJWYŻSZYM** pozwoleniem i pod
 nadzorem Jego Opatka **JEL. IMPERATORSKIEJ**
CELESIARZOWEJ, dobroczynne osoby zgodziły się
 na koncert i wokalny zakład w teatralnym publicznym
 Spółstwie składający się z dwóch Komedyj w je-
 dynym Akcie i Opery w Polskim.

W następujący dzień, **24 września**,
 z udziałem p. Osoby, w salach teatralnych do-
 wiedzają w Sali Redutowej, wokalny i instrumenta-
 lnym na dochód **Towarzystwa Dobroczynności** i
 na przyszłość.
 Wskazywanych już od wielu osób prosz o
 uniknięcia narzeków, przyszły być w Teatrze
 nie mogą się zgłaszać o nie do trzymającego
 się z dawno przysięgą kolegijskiego Se-
 natorskiego (od tej godziny) arena do 1.
 i w dniu reprezentacji do Teatralnej Kasy;
 w dniu koncertu do zarządzającego Sądu Redutowej
 p. Sądu Samiennego Mijskian.

Porządek Dobroczynnego Spektakułu:

1. ZAMKI NA POWIETRZU

Komedyja *Chmukaczkę*, w jednym Akcie, wierszem.
Osoby działające
 Apł. panna wdowa — J.P. Montegrando
 Aluickarow, oddawny Mieszkan — J.P. N. Michajłow
 Wiktor jego służący — J.P. J. Leszczak
 Olsza, służąca Angielskiej — J.P. A. Sidorak
 Jhuant oluga — J.P. A. Sidorak

2) TAK ALENIE TAK

Komedyja z dwoj. *Korowidła*.
Osoby
 Niezdow, Major z Pałki Habsburów — J.P. Michajłow
 Nadszora Pawłowa, jego żona — J.P. R. Rodkowiczówna
 Polina — J.P. O. Arowiczowa
 Chelenski, jej narzeczony — J.P. Sidorak

3) REKRUTSKINABOB ŻYDOWSKI

Opera Kamizna w jednym Akcie, oryginalnie napisana
 przez *Marszałkowskiego i Arzyjanowicza*, a muzyką przez
Jacka Szwedowskiego

Osoby

ostaw, potwowik — —	J.P. Michajłow
siheln koloncz — —	J.P. R. Rodkowicz
Johna Benniam — —	J.P. B. Wialowicka
Jana, jego córka — —	J.P. Sienickiewicza
Jankiel, narzeczony Sory — —	J.P. Arzyjanowicz
Iared wdowiec — —	P. Aorbad Bernard
	P. Grotowiczowski
	Domaszowski
	Kury Aoki
Chor żydow — — JPP	
Zahiera — —	J.P. Szwed

Zacznie się o godzinie 7 wieczorem.

CENA MIESC

Loża górna 5 rub. st.
— dolna 3 — —
Korzisko 2 — —
Parter 1 — —
Ballon . . . 50 kop.
Galeryja . . 30 kop.

Osoby, mające miejsca abonowane, albo też za udzielną
 umowę z antyprerentem teatru, zapraszają się do nastę-
 pny spektakli ulozony jest na korzyść dawno przysięgą.
 Zatem roczną ulozony (nie dalej jak 20 września) czy
 kraj ulozony za subskrypcję za udzielną kartą? W przy-
 ciwym razie one zostaną wyznaczone drugie.

Porządek Koncertu,

pod przewodnictwem J.P. Wincencego *Sikfanowicza*.

- 1) Uwertura z Opery (*La fille du Regiment*) wykonana przez Orkiestrę
- 2) J.P. Izabella *Akademiecznik* z pensjoni P. *Szajderowej* będzie grała *Wariacje Herzla*.
- 3) J.P. Julia *Maldona* zowna zaspiewa *Aryję z Opery Robert Diavolo*.
- 4) Duet *Herra* na dwóch Fortepjanach odegra J.P. Helena *Montegrando* i J.P. *Alexander Bernard*.
- 5) Koncert *Talberga* na Fortepiano będzie grały przez J.P. *Oleg Bickunowicz*
- 6) J.P. *Oleg Arowicz* będzie śpiewał *Ruszką arję* narzeczony *Michajłowicz* z chórem, i „doła na Jankiel młodzieńcy wdziak”
- 7) Z pensjoni J.P. *Szajderowej* J.P. *Maria Busa*, *Szwedowa* *Michalina* *Mikulica* i *Pawłina P. rowicki*, odegra kwartet *Karola Czerny* na czterech Fortepjanach.
- 8) *Hymn Narodowy „Święta Ciepła Chrani*, chor z Orkiestrą.

Zacznie się o pół do pierwszej po południu.
 Cena biletu 1 rub. st.

23 Сентября 1841 года

По определению Пензенских Дворянских вольных
 учреждений на Мещад по Высочайшему повелению на
 всеобщее обозрение Е. И. ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИКОГО
 ГОСУДАРЯ И ИМПЕРАТРИЦЫ императорскихъ дворянъ,
 государственныхъ особыхъ предстала, за пользу казенныхъ дворянъ
 приноса, благородней и благородней Театр восточныхъ дворянъ
 назначена имен на русскую, в округ на всеобщее обозрение.
 На воскресенье 24 числа Сентября.

Также благотворительными особыми, на всеобщее обозрение
 назначены дворянъ дворян, дворянъ дворянъ и дворянъ дворянъ
 концерты, за все благотворительные восточныхъ дворянъ в
 Мещад благотворительныхъ дворянъ и имен дворянскихъ
 дворянъ.

Какъ уже известно просятъ объявить о томъ, что билеты, но на
 последние времена на произведенияхъ одного предъ дворянъ, но
 билеты были в Театр и концерты; объявить о томъ, что билеты
 с 18 ч. для получения билетов на Театр — на дворянъ
 дворянъ Пензенскихъ дворянскихъ приноса *И. А. Мещад*
 дворянъ дворянъ с 10 часовъ утра до часа пополудни;
 за все дворянъ дворянъ на Театральной кассы; дворянъ дворянъ
 концерты — в содержательномъ русскомъ языке *Сидорович*
 дворянъ дворянъ дворянъ.

Порядок благотворительного спектакля.

1. ВОЗДУШНЫЕ ЗАМКИ.

Комедия *Хмукачка* в одномъ Acte, в стихахъ.
Действующие лица:

Ап. п. wdowa	—	Два Е. М. Мещад
Алуикаров, oddawny Mieszkan	—	М. А. Михалков
Виктор, его слуга	—	И. П. Лещад
Ольга, служанка Ангелов	—	Два А. Я. Родкович
Юлиант слуга	—	А. В. Сидорак

2. ТАКЪ ДА НЕ ТАКЪ.

Сочинение Коржевика.

Действующие лица:

Вардван, Мещад Гусарска касса	—	М. А. Мещад
Ниджа Павлова, полково	—	Два А. Я. Родкович
Соловья	—	Два А. Я. Родкович
Хмукачка	—	А. В. Сидорак

3. ЕВРЕЙСКИЙ РЕКРУТСКИЙ НАБОРЪ

Комическая Опера в одномъ Acte,
 написана Г. *Маршалковичемъ* и *Курьковичемъ.*

Афіша «Рэкруцкага жыдоўскага набору». 1841 г.

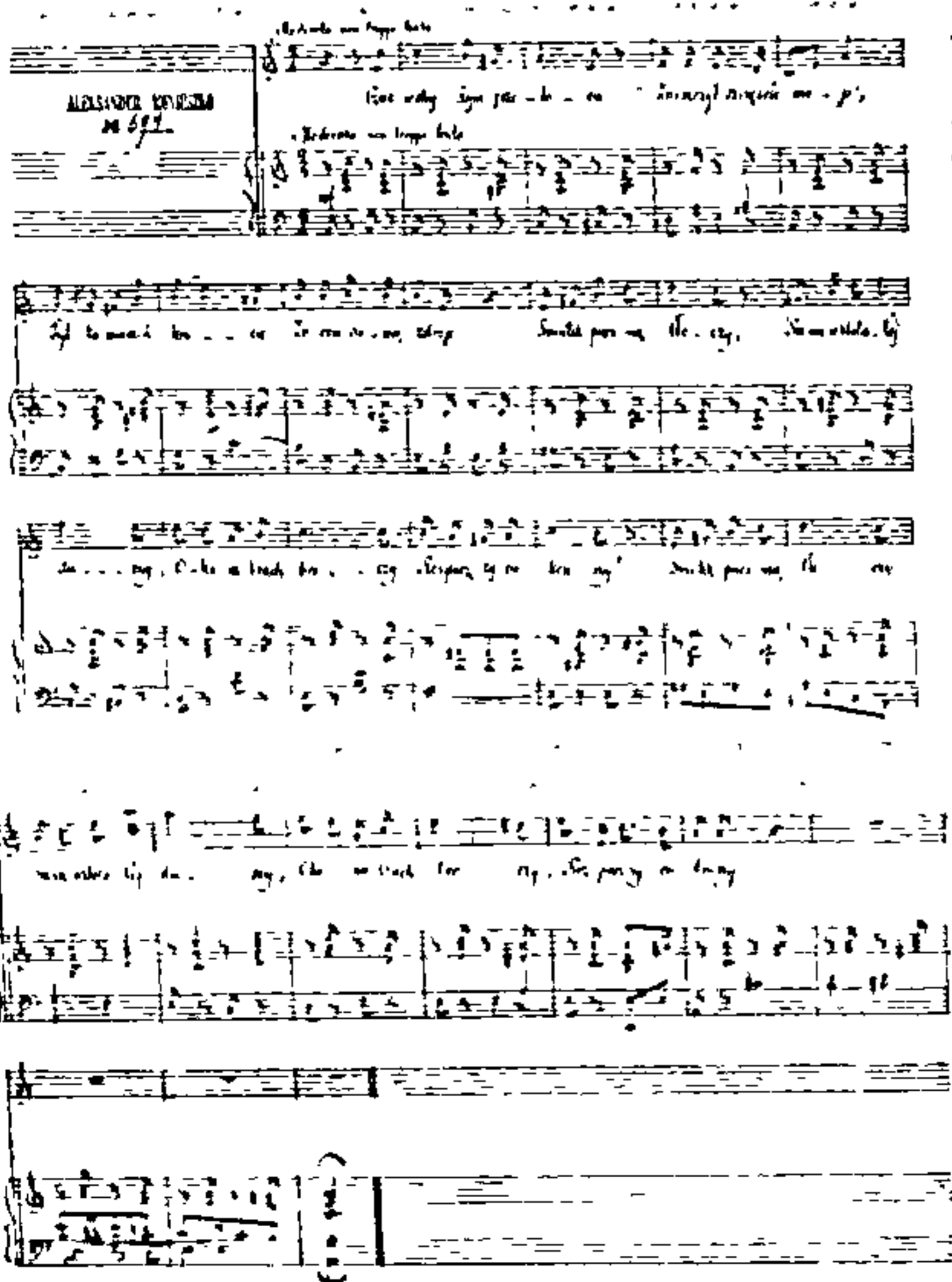
Адзіны захаваны
 музычны ўрывак.
 з камедыі-оперы «Ідылія»

Станіслаў Манюшка

Stanisławowi Maniuchowi
w dawny miłośnikowi Jego
Wielce szanownej
Książki mojemu Dziękuję.

Дарчы надпіс Станіславу Манюшку
на зборніку «Вечарніцы»

Музыка да «Рэкруцкага
жыдоўскага набору»

Каміла Марцінкевіч
у дзяцінстве.
Мастак невядомы

Дэбютная кніга
Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча

Teatr prezentuje w I-szym Akcie z prawej strony karczmę, z lewej krzak wielki różny i gdzie indziej drzewa; w II-tyj zaś scenie zmienia się na dwór z umiemi solwarczemi zabudowaniami. W 2-gim Akcie ogród z dwiema altanami.

Rzecz dzieje się w dobrach Latałskiego

NB. Podczas języka prostego oznaczony jest znamieniem prawem, to jest: każda zgłoska takowa przedłuża się w mówieniu i śpiewaniu. Że zaś y ze znamieniem (y) brakuje w drukarni, w miejscu więc jego użyje się y bez znamienia cursiwe.

STELANKA.

OPERA WE DWÓCH AKTACH.

napisana

PRZEZ

Wincencego Dunia Marcińkewicza.

WILNO.

DRUKIEM JOZEFY ZAWADZIEGO.

1846.

AKT I.

SCENA I.

CHÓR CHŁOPÓW PŁCI ORAZA.

N. 1

Oj biedak biedzia biedzi!
Pyszła na nas czereda!
Skażycieź dohry ludzi,
Da szto y bêtaba ludzi?

C i t.

Zakazaniez nasz macar,
Jisny, moźny hamisar,
Sibráta u karczmá czy u dwor.
Mał, wialib, adarou czy chwor.
Wojt usieb Hjom palow

C h o r.

Sztoł jon dabrá nia widiu

Zaloty
Fars-wodewil w 17^{ty} akcie
W miarowym Polku-białoruskim
natomiast napisany.

przez
Nauma Prychoworkę
(Wincentego Durina-Marcinkiewicza).

Lucynka
Przednia 8ta dnia 1870^{ty} roku.

«Залёты».
Старонкі рукапіснай копіі
Б. І. Эпімах-Шыпілы.
1893 г.

Zaloty.
Fars-wodewil w jednym akcie.

Osoby.
Jan Poczworski, mawialek.
Aleksander Sokolnicki, sędzia.
Adella, jego córka lat 16^{tych}.
Adolfek, syn Sokolnickiego, lat 12^{tych}.
Stanisław Łacnicowski, młody obywatel.
Antoni Sobkowski, Diakon [Dziennikarz
niepisan^y dowobkiewa a powiatu Minskiego,
czyli tu ważny].
Domicella, jego siostra
Piotrtek, parobek
Flapon Boryczko, właściciel
Aliczka, jego żona
Marysia, ich córka

Scena 1^a
Teatr przybrał niewielką komnatę, w której po prawej
stronie dwa okna, po lewej zaś — drzwi białe, a w głębi
siedzenie, — a lewej stronie stół zastawiony, jak do francuskiej.
Domicella wchodzi pierwszą chustką dla brata; tu ra-
poczem ją ubraną sprawa frak, który wstąpił w ręce ma-
kroch, młody się przed kuchnią zastawioną, a później,
wzrokując po ławeczce pięniędzy, śmieje.
Sobkowski i Domicella.

№ 1.

Sobkowiec.
Pięniędzy mam, — pięniędzy mam!
Równych sobie tu nie znam!
Przed sobą mam złota
I nie się samobideka! holota!
Kiedy pałani było stół,
Kiedy mówił: luby czelek!
Dziś, gdy mam niezapłatne mecie
Wzroczę: «kłamstwo» —

«Пінская шляхта».
Старонкі аўтографа

НАРОДН.

Powieść białoruska, z prawdziwego zdarzenia, w języku białoruskiego ludu napisana.

Ozdobiona 4 Rycinami.

PRZEZ

Wincentego Dunin Marcinkiewicza.

MIŃSK.

—
NAKŁADEM KSIĘGARZY MIŃSKICH, BRACI
BEJLINÓW.

—
1855.

Ілюстрації
да зборніка
«Гапон»

Тытульны ліст
кнігі «Гапон».
1855 г.

ВѢЩЕВНИЦЕ

I

ОБЛАКАНЫ.

П О Е З Ы Е

Евѣнтова Даниа Марѣнкѣвича.

МІНСК

НАКЛАДЕМ І ДРУКІЕМ ЖОКІЛА ДИ ОРСА.

1853.

ВѢЩЕВНИЦА I.

П І Е Ś І I.

Anania nasz wiasioly,
Uże wielmi stary staw,
A choć byu biedny i hoły,
Kożen jaho szanowau.

U karczmu użo nia choǳiu,
Skrypku unuku darawau,
Lapci plou—Boha chwaliu,
I skazaczki razpraulau.

Za toż takoj wiazarnicy,
I ususiedaz nia syskać,
Jak u staraho światlicy,
Kali woźmie kazki ilać.

I woś ciapier dawialoſia
Szo u wiazerniu paru,
Mnoha k niamu sabraloſia,
I paczuli reez taku.

К у т о р г а. Що! ты думаеш, я боюса Ацесара? да я такой ему задам пары, що вюн нэ згадае, гдэ вьюны зымуют. Я чоловик бывалы, маю розум, сумэю ладом его вывэсты ў поле, як зайчика пид харты.

ЯВЛЕНИЕ 7

Те же да Кручков и Писулькин.

Кручков подходит тихо к Куторге, ударяет его по плечу; Писулькин же с комической ухваткою подходит к Мариси, которая с застенчивостью и страхом кланяется.

К р у ч к о в. Дак ты мэнэ думаеш вывэсты ў поле? хош научит, гдэ вьюны зымуют? почекай же, голубчик! Я ж тэбэ поучу, гдэ нэправых свидкаў сажают. Гей, десяцкій!

К у т о р г а (*со страхом*). Ваше Благородное Святельство! Найяснэйшая Корона! да я ж тюльку себэ жартоваў,— вот страшиў дурное дыўчатко, щоб вюна призволила выйты за мэнэ за муж. Батьки благословляют, а вюна козырытца,— дык я вась так сдуру сказаў ей...

К р у ч к о в. С дуру хош криво прысягнут? а знаш, чим это пахнэ? По указу Всэмилостывэйшего царя Петра Вэлыкого 1779 года августа 10-го и по Статуту Литоўскому, раздэла 3-го, параграфа 375-го гето уголовное преступлэнье, Сыбыром пахнэт. Сыбыр, Сыбыр, голубчик! Гей, дэсяцкій!

Тот входит.

Посады гетого молодця в особую свэтлыцу, да гляды, щоб вюн нэ выдаўса с ныкым, а борони Боже, щоб с господаром нэ сговарываўса.

К у т о р г а (*уходя с десяцким*). Найяснэйшая Корона! Бойтэса Бога, нэ губытэ бэдного чоловика! Мало що язык молоў. Добрэ пословыця каже: млын мелэ — мука будэ, язык мэлэ — беда будэ! выбачтэ моему дуру.

К р у ч к о в. Якому дуру? ты ж чоловик бывалы, тож нэ даўно хвалыўса со своим розумом.

К у т о р г а (*в боковых дверях*). Яки тут у быса розум, колы так нэ осторожно попавса у биду, вась швыд пид Полтавай. (*Уходит с десяцким.*)

ЯВЛЕНИЕ 8

Те же, кроме Куторги.

Кручков. Ну, панэ Писулькин, покинь ваше залецанки и бэрыса за дило; тут, брат, нам прыгоже жныво. Гей, дэсяцкй!

Тот входит.

Постаў тут по сэредынэ стол, да накрый его судовым сукном.

Десяцкий исполняет приказание.

Хороша погода, можно и на дворы попрацоваты. Садыса, панэ Писулькин, да прыбэры бумаги.

Писулькин садится важно, откупоривает чернилицу, разбирает бумаги, из которых несколько подает Становому, который тоже садится при столе задом к Писулькину, в последствии говорит до Мариси.

Ну, Марыню! Ходы-ка сюда по блыже, да кажи мнэ щирую праўду,— ты ж бачиш, що у мэнэ вусы нэ наежылыса, тож я и нэ сэрдыты. Кажи: любиш ты Грыцька Лыпскаго?

Марыся *(со стыдливостью, забавляясь передником.)* Ну дак що?

Кручков. За щож ты его полюбыла?

Марыся. Сама нэ видаю — вот так щось прыпаў к сырцу. Да якже его нэ любыты, колы вюн молоды, гарны хлопиц,— а сырце ў нэго золотое.

Кручков. Дак хош за его выйты за муж?

Марыся *(с застенчивостью)*. Алэ, хочу... колы за его нэ пйду, то вже вик мнэ бэдной гороваты дыўкой. Найяснэйшая Корона! умилосэрдытыса над нами, да сотвэрытэ наше щастье. *(Кланяется ему.)*

Кручков. Чогож ты хош от мини?

Марыся. Найяснэйшая Корона! окончайтэ дило нэщастное мэж нашими батьками нэ по судовому, а по хрыстыанскому обычаю, погодытэ их с собою,— нэхай больш нэ индычатца, да и выможтэ, щоб вюны нас с Грыцьком случыли. Найяснэйшая Корона! *(Кланяется еще ниже и с жалостью продолжает.)* Тыж таки, хоть чоловик судовы, чиноўны, да, пэўно, вэрыш у Бога,— тож, дэле милосты Господнэй, сотворы ты и нам мылост,

сладь наше щастье, а мы вик будэм за тыби, твоих диток и ўнучат Бога молиты.

Кручков. Но, но, милая! будь спокойна. Я хоть чоловік, як кажеш, судовы, да всэ зроблю по хрыстыянски и еще на твоим вэсылы по скачу. Гей, десятикій!

Тот входит.

Ачи собраласа шляхта из околыцы?

Десяцкий. Все собралыса, хто с курыцою, хто с лубкой мэду, а хто с сушеной рыбой, чекают, що ваша мылост им прыкаже.

Кручков. Добрэ! нэхай ўсіо отдадут фурману, дый спакуйтэ там хорошэнко до воза: ты зазовы тут и Тыхона Протосовицкаго с кобэтою. А ест Тюхай Лыпски с сыном?

Десяцкий. Тюхай, кром мэду и рыбы, прытяг дэсать винков сушонах боровикоў, а сын его — копу рожинкаў уюноў.

Кручков. Добрэ, добрэ,— ўсэ папаковат осторожно, да зовы всэх сюды.

Десяцкий уходит, Кручков строит фуриозную физиогномию: один ус направляет в гору, другой в низ; из глубины сцены выходит шляхта, со страхом, кланяясь низко и прячась один за другого; из боковой же двери выходит Тихон Протосовицкий с женою; Марися сходится в глуби сцены с Грыцьком, перешептываясь меж собою.

ЯВЛЕНИЕ 9

Те же и Тихон Протосовицкий, его жена Кулина, Тюхай Липский, его сын Грыцько, Тимох Ольпенский, Базыль Статкевич и протчая шляхта.

Тихон. Жинка, о жинка! будэ бэда! полядько, як у Найяснэйшей Короны вус одын в низ, другы у гору задырса; иды ты напэред да поклоньса ему, хрын ему у вочи!

Кулина. Що ты мэнэ посылаеш! ты сам наварыў пыва, сам его и попывай здороў,— я боюса.

Тихон. Ты, кобэта, хрын тоби у вочи! вюнже тэбэ нэ сьист. Возми эты карбованцы, тут их пят дэсаток,— поклоньса ў ногы, да положи на стол; вюнже юриста, нэ отчураэтса грошей,— тогды дыло пойдэ, як по сале.

Кулина. Ну, що робыты, попытаю. *(Подходит со страхом, кладет мешок на стол, после кланяется низко Становому.)*
Найяснэйшая Корона!..

Кручков. Тише!

Кулина со страхом отходит и прячется за мужа, Кручков, держа бумагу, встает и, не смотря на собравшихся, говорит.

По указу Пинского Земского Суда, от 23 мая сего года, за № 2312, прыбыл я в околыцу для разследованія уголовного дила о побоях, причиненных Тихоном Протосовицким Ивану Тюхаю Липскому. Лыпски! маеш свидкаў?

Липский. Маю, Найяснэйшая Корона!

Кручков. Пусть выступят в перод!

Трое из шляхты выступают.

Протосовицкй! за що ты его быў?

Тихон. Да вюнже назваў мэнэ мужиком — хрын ему ў вочи!

Кручков. Маеш свидкаў?

Тихон. Маю, Куторгу.

Кручков. Его нэ можно ставит, вюн пид судом. *(Оборотясь к свидетелям Липского.)* Вы бачилы, як Протосовицкй быў Лыпского?

3-е свидетелей *(со страхом кланяясь)*. Бачылы, Найяснэйшая Корона!

Кручков *(оборотясь к протчей шляхте)*. А вы нэ бачылы?

Все протчие. Нэ бачылы, Найяснэйшая Корона!

Кручков. Добрэже — слидство кончено, — тепер будэ суд. А напэред: по указу Всемилоствивейшей Государыни Елисаветы Петровны 49-го апреля 1895 года и Всемилоствивейшей Екатерины великой от 23 сентября 1903 года, а равномерно в смысле Статута Литовскаго раздела 8, параграфа 193-го, коим назначается в пользу Суда от тяжущихся гривны. Обжалованный Протосовицкй имеет заразже уплотить пошлин 20-ть, прогонных 16-ть и на канцелярию 10-ть карбованцоў. Жалующйся Липскй в половине того; свидки, которые бачили драку, а нэ боронылы, — по 9-ть карбованцыў, а вся протчая шляхта, що нэ бачыла драки, за то, що нэ бачила, по 3-и рубля. Платите! *(Садится на месте и тишет.)*

Шляхта меж собою перешептывается; после избранный всеми зборщиком Тимох Ольпенский подходит по очереди к Протосовицкому, Липскому, свидетелям и протчей шляхте, собирает по назначению от всех деньги и, так сложенные в один мешок, подносит, со страхом, к Становому и кладет на стол.

Тихон (*отчитав зборщику деньги, когда тот пошел собирать от других*). Е... дывыса ты! як вюн, на бэду нашу, всэ указы и законы як рыпу грызэ и нэ заикнэтса,— хрын ему у вочи!

Кулина. Чого тут дывытыса! видномо, судовы чоловик, таж вюн на том и зюбы згрыз, такая, баш, порода.

Кручков (*как Ольпенский положил на стол деньги*). А все?

Ольпенский. До копэйки, Найяснэйшая Корона!

Кручков. Ладно! иды! зараз будэ дэкрэт.

Тихон. Ух, Господи! що се будэ?

Кулина. А що будэ! вэдомо,— юрыста, обдэрэ всих до чиста, дый пойдэ с Богом до хаты.

Тихон. Хрин тоби ў вочи! щоб прынаймнэй шкура была цела, а то як доберецца да нэй, будэ нэчисты интэрэс.

Кручков (*вставая и выходя с бумагою на середину сцены*). Слушайтэ с увагою!

· Все кланяются.

Буду читать декрет.

Тоже поклоны, Кручков читает.

По указу Его Императорского Величества, во временном присутствии, в комплете, составленном из участкового заседателя и его письмоводителя, слушали дело, коего обстоятельства следующие: Иван Тюхай Липский назвал Тихона Протосовицкого мужиком, тот за такую обиду побил Липского, на что сей последний представил и Свидетелей. Разследовав таковое дело, временное присутствие, сообразно указу Всемилоостивейшаго Государя Петра великого, в 1988 году марта 69 дня последовавшаго, и применяясь Статуту Литовскому раздела 5-го, параграфа 18-го, определило: а) Тихону Протосовицкому, как уголовному преступнику, назначается: 1-е) 25 лоз на голой земле, без дывана¹ и 2-е) штрафа 25 рублей в пользу Временного Присутствия;

¹ На дыване — это на ковре: в старынные времена, когда наказывают шляхтича, положив его на голой земле, без подстилки ковра,— это большое оскорбление.

б) Ивану Тюхаю Липскому, как нанешшему личное оскорбление Протосовицкому, назначается: 1-е) 15-ть лоз на дыване и 2-е) 15-ть руб. штрафа в пользу Временного Присутствія; в) Свидетелям, которые видели драку и не разняли дерущихся, 1-е) по 10-ть лоз на дыване и по 10 руб. штрафа в пользу временного же Присутствія; и д) всей протчей шляхте, которая не видела драки, за то, что не видела, а тем самым не могла и разнять дерущихся, назначается: 1-е) по 5-ть лоз и по 5-ть руб. штрафа в пользу того же Присутствія, и напоследок: г) Применяясь к указу Ея Величества Анны Иоанновны 1764 года октября 45 числа, за не гербовую бумагу, употребленную и имеющуюся употребится по сему делу, Протосовицкій 5-ть, Липскій 3-и, Свидетели по 2-а, а все протчіе по одному рублю уплотят. Кончено! Тэпэр зборщик нэхай собирае гроши, послеже прымэмса за лозу. *(Подходит к столу.)*

Тихон. У... у... у... батьки мои родные! Хрын ему ў вочи! 25 лоз да еще и нэ на дыванэ, а на голой зэмлі,— дав бы сто карбованцыў, щоб дыван подослалы.

Кручков садитса за стол и будто бы углубляется в чтение бумаг, зборщик собирает деньги, начиная от Протосовицкого, который, окончив уплату, подкрадывается к Писулькину, отзывает его в сторону и сует 25-рублевую бумажку.

Тихон. Добродэю! ратуй нэщастного, да научи, якбы отдылатца от лозы?

Писулькин *(в сторону, поглядывая на бумажку)*. Хорошо быть письмоводителем у разумного человека, малеваные гостики *(указывая бумажку)* сами в карман лезут, не надо и рук вытягивать. *(К Тихону.)* Нэ вэдаю, що зробыты? вюн сам боитса, щоб, зробивши вам поблажку, пэрэд судом нэ отвэчат; да попробуйтэ. *(Тут подходят и протчие и слушают его совета.)* Сложытэ ему добры гостынчик, а вось полакомытца? Поговорыте с собою и сложытэ, а я тым часом попробую угомонит его. *(Подходит к Кручкову и шепчет, тот злостно отвечает.)*

Кручков *(к Писулькину вслух)*. Нэ могу, нэ могу! Знаеш, по указу Всемилостивейшаго нашего Государя 1884 года сентября 75-го дня, какой великой ответ за поблажку сторонам в уголовном преступленіи,— не только место могу потерять, но и личность подвергается опасности.

Тихон. Жинка, о жинка! хрин тоби ў вочи! Прынэсы шкуруны мэшок, що лэжыт у кублэ с грычкою, там ист сто карбованцыў, треба выкупыты шкуру. Ох! дорогоже вюна коштуе,— хрын ей у вочи!

Кулина. Що? натэрушыў бэды, а тэпэр заплачывайса. *(Уходит и в минуту возвращается с мешком.)*

Грыцько *(к отцу)*. А ну, батьку! разсупонько свой мэшок, а вынь яких с 50 карбованцыў,— може и твоя уцэлее шкура? *(К прочей шляхте.)* И вы разшэвэлытэса: которые бачили драку — по дэсат, а которы нэ бачыли — по пять карбованцыў сложытэ ў купу, поднэсэм Найяснэйшэй Коронэ, таж вюн умылыстывытса над вами и дило кончит; вась як вюны, люды судовые, сумэют,— так що и воўк будэ сыты и козы цэлы.

Шляхта собирает деньги, после, сложенные в один мешок, отдает Грыцьку, толкая его к Становому и уговарывая, чтобы прынял на себя смелость поднести их Кручкову и просить помиловенья.

Тюхай Липский. Иды ты, сынку, положи гостынчик на стол и проси да молы, щоб вюн помыловаў нашу шкуру, да и скасоваў срогы свой декрэт.

Грыцько. Видытэ, батько, як нэ ладно, що вы заводытэса з сосидами; добрэ! Я осмэлюсь пійты, тюльку щоб вы погодылыса с Тихоном и послалы от мэнэ сватоў к его дочце Марыси.

Липский. Быс его побырай! нэхай тюльку уладытца дило, а я нэ от того буду. Иды, проси!

Грыцько с одной, а Протосовицкий с другой стороны робко подходят к столу, при котором Кручков углублен будтобы в чтении бумаг, и кладут мешки с деньгами; Грыцько, кашлянув громко и кланяясь низко Становому, говорит.

Грыцько. Найяснэйшая Корона! Мы от викаў Пынская шляхта, и ты шляхтыч! Нэ глумыж, нэ валяй у болотэ шляхецькой, братнэй тоби, крови! Скасуй сроги свой декрет, на стыд нашой околыци пысаны, помиры мого батьку с Тыхоном, сотворы мое и Марыси щастье, а мы всэ, цылой околыцей, вик за тэбэ будэм Бога молыты, вик тоби дяковать!

Писулькин. И я вас прошу, ваше благородіе! пусть подадут мировую, и концы в воду!

Кручков (к Писулькину, иначе громко). Хорошо! для вас это сделаю, приму грех и ответ на себя. Тыхон Протосовицки и Тюхай Лыпски, ходитэ сюда по блыже!

Те подходят, за ними Марися и Грыцько.

Обнымытэса и поцылуйтэса на згону! ну, щож?

Марися своего отца, а Грыцько своего толкают, которые в последствии обнимаются и целуются с собою.

Тыхон! на згону щоб буў крупник¹.

Тихон. Готовы, Найяснэйшая Корона! Сходытэка, жинку и Марисю, да принэсытэ, хрын вам у вочи!

Кулина и Марися отходят в хату.

Кручков. Вы думаетэ, що мни мыло понэвэрать кроў шляхецкую, яж сам шляхтич, вам родный, да щож робыты? Служба, нэ дружба! Законы, милэнкіе! законы! Годючы вас, бэду на сэбэ бэру. Тюльку под такою умовою, щобы Тыхон с Лыпским на вик с собою погодылыса, и щоб я за вас нэ влиз в нирод; конэчно требую, щоб тут же пры мни диток своих сручили, а там и повэнчали.

Тут Кулина и Марися вносят две мисы горячаго крупнику и ставят на стол с кубками.

Ну, що, Тыхон! отдаш за Грыцька свою Марисю?

Кулина (входя). Горачая! ой, горачая, Найяснэйшая Корона!

Кручков. Откульже ты вэдаеш?

Кулина. Да яж сама ее сладыла.

Кручков. Що?

Кулина. Да горылку,— тюльку що пэрэгорыла,— гоздыку и разных прыправ насулила богатько, мэду же цылу лубку ўкынула.

Кручков. А... ты толкуеш об крупнику!

Тихон. Хрын тоби ў вочи! чуеш, що Найяснэйшая Корона каже?

Кулина. Да якже, аб прыправэ.

Тихон. Якой прыправэ? хрын тоби ў вочи! об Марыси! чи отдаш ее за Грыцька Лыпского?

¹ Из водки и патоки перепаливается с разными приправами, для питья.

Кулина. А що будэ с Куторгою?

Тихон. Хрын ему ў вочи! твой Куторга тюлька хвалытыса умэе, таж як пришло да рычи, чут у бэду с собою разом и мэнэ нэ втяг.

Кручков. Вот я тут зараз цылу справу кончу: наливайтэ кубки!

Кулина с Тихоном разливают крупник и подносят Кручкову, Писулькину и целой собранной шляхте.

Грыцько! любыш ты Марисю? Хош с нэю иты пид виныц?

Грыцько. Ой, хочу! горячо хочу, Найяснэйшая Корона! Бог мя убей, колы ей нэ сотвару щастья у сожыты.

Кручков. А ты, Марыню, любыш Грыцька, хош вик с ним дэлыты щастье и горэ?

Марися с застенчивостью оборачивается к стене и пальцем ее царапает.

Ну, що — чого мовчиш?

Марися. А вжеж, колы мовчу...

Кручков. Дак хочу — ладно! Любыш ты Грыцька?

Марися (*стыдливо*). Але...

Кручков. Крыпко его любыш?

Марися

№ 7 Романс

Найяснэйшая Корона!
Трудно мни без Грыцька житы.
Нияка земска прэпона
Нэ в сылах нас разлучыты!

Сырцэ мое — его менье,
Его любов — моя сыла.
Без Грыцька смэрт мне — спасэнье,
Без Грыцька мнэ свит — могыла!

Нэхай батьки лают, мучат,
Ны ским другим нэ сручуса,
Колы с ним мэнэ разлучат,
Я ў Прыпэци утоплюса!

Кручков. Но! колы так крыпко его мылуеш, то вже нэчего раздумыват. Пановэ батьки! Трэба их случыты, а нэ то новое еще уголовное дило свалитца на ваши головы. Панэ Лыпски! чи прынымаеш ваше мэнэ за свата для свого сына?

Липский. Да вжеж, Найяснэйшая Корона! Затіялы дило, то и кончайтэ его с Богом, я рад буду благословыты.

Кручков. Дайтэ сюды ручнык. *(Закидает его через плечо.)* Ну, вот я и сват! Що, пановэ Протосовицкіе, отдадытэ свою дочку за Грыцька?

Тихон. Такого свата трудно нэ уважыт,— ходы, жинка,— ходы, панэ Лыпски! — хрын тоби ў вочи! поблагословым дэтэй, а там потым сыиграем вэсыле. На посаг дам два гарци карбованцыў и шляхецьку худобу, по смэрты же нашей самы всэ забэрут.

Кулина. Да и на выправу нэ поскупымса, вюнаж у нас одно дэтыще, що маем, то всэ ее, щоб тюльку Бог даў им щастну долю.

Сходятся родители и соединяют молодых руки.

Кручков. Вот так ладно! Тэпэр, пановэ батьки, подпишитэ мировую и сложитэ мировых пошлин по 3-ы копэйки.

Те подписывают тремя крестами, а Писулькин за них разписывается.

Ольпенский *(в сторону)*. Нэ був бы судовы чоловик,— побрав карбованцы, да еще и по копэйки сэгае. У них вжэ така натура: без копэек и четвэртэй, як без соли у страву, нияк нэ обойдутца; копэйки да четвэрти — до скарбу, а карбованцы — соби.

Кручков. Дэсацкій!

Тот входит.

Прывэды сюда Куторгу!

Десяцкий выходит.

Ну щож! наливайтэ снова кубки, да выпьем за здоровье молодой четы.

Все *(поднимая в гору кубки)*. Здоровье молодых, дай Бог им вик с собою щастливо прожыты!

ЯВЛЕНИЕ ПОСЛЕДНЕЕ

Те же и Куторга.

Куторга. Дякуй, дякуй, пановэ громада,— буду старатца ушаслывыт Марысю.

Кручков. Мовчи, стары хрын, нэ об тоби тут идэ дило! бэры кубок, да и выпы за здравье молодых Грыцька Лыпского с Марысею, а подякуй Богу, що так ліогко отдылавса от Суда.

Куторга. Дак это нэ я — пан молоды? нэ за мое пылы здравье?

Кручков. Покин, стары хрыч, думат об женыдбэ, а заматай собы на вус, щоб крыпко дэржат язык за зюбамы.

Куторга. Ой, Найяснэйшая Корона! буду соби часто браты на розум философскую прыповэст: на то Бог дав людям язык, щоб сумэли мовчат. *(Пьет из кубка.)*

Кручков. Дэсяцкій!

Тот входит.

Кони готовы?

Дэсяцкій. Запрэгают, Найяснэйшая Корона! *(Уходит.)*

Кручков. Ну, пановэ шляхта-братья! Я вам родный, я вам брат! тож на прощаньи выпьем еще по кубку крупнику, заспэваем нашу родну пэсэнку, да и поскачем на заручинах. Панэ Куторга! у тэбэ еще нэ вэلمي курыцца чупрына, ты вэды пункты, а мы поскачем, прыпэваючи.

Всё. Виват наш брат, Найяснэйшая Корона!

№ 8

Хор

Ей чух — чумадра! | *bis*
Чумадрыха вэсэла! |

Куторга

Наши Пынски околыцы —
Жыцціо хоть Цару, Царыцы,
Здоволь всэго — подывыса!
Еш, пы — хоть разпыражыса!

Хор

Ей чух — чумадра! и проч[ее].

Куторга

Исть горылка, ломоть хлиба,
Вьюны, дый сушона рыба,—
Чого ж боли людям треба,
Тож Пынчуку даў Бог нэба!

Хор

Ей чух — чумадра! и проч[ее].

Куторга

Як сбэром добро до чиста,
Повэзем на торг до миста,
Тогды квартою червенцы,
Гарцом мэрым карбовенцы.

Хор

Ей чух — чумадра! и проч[ее].

Куторга

Дывчата наши — се лани!
Краснэйши, як ясны пани;
Зыркнэ котора — моспанэ!
Сырца с под жыбра достанэ!

Хор

Ей чух — чумадра!
Чумадрыха вэсэла!

Слышен колокольчик.

Шляхта опьянелая шатается, разговор общий без связи, Куторга на переди сцены сидя роняет кубок и усыпает.

Кручков (*берет на сторону Ольпенского и говорит ему*).
Вэдаеш, що на тэбэ казав Статкевич?

Ольпенский. А що такое?

Кручков. Вюн доказуе, що ты нэ шляхтыч.

Ольпенский. Що! вюн смэет мэнэ так крыўдит? вось яж ему докажу мое шляхэцтво!

Кручков. Нэ пры мнэ! Як пойду, тогды с ным разпра-
вышса. (*Отходит и берет в сторону Статкевича.*) Знаеш ли?
тэбэ Ольпенский назвав мужыком.

Статкевич. Вюн смев мэнэ поругат мужиком?! Мнэ сам
пан Еры Кобылыньски подпысав грамоту. Таж яж на шкурэ его

выпышу мое шляхецтво. *(Бросается к Ольпенскому, и начинают драку.)*

Л и п с к и й. Найяснэйшая Корона! Шляхта попыласа и завэла драку,— бойтэса Бога, разнымытэ их, а то и с вас штраф будэ слэдовать.

К р ю ч к о в *(в глуби сцены)*. Нэ ко мнэ,— нэ ко мнэ! Бывайтэ здоровы! Нэхай у Суд подадут жалобу, тогды прыиду на слидство снова. Бывайтэ здоровы! *(Уходит с Писулькиным.)*

Т и х о н. Виват, Найяснэйшая Корона!

В с е *(кроме дерущихся)*. Виват, Найяснэйшая Корона!

Занавес опускается, оставя на переди сцены спящаго Куторгу; тот просыпается.

К у т о р г а. Що! вже разышлыса? а там чутна и драка? добрэ прыповэст каже: Пынска шляхта як попъетца, то напэвно подэрецца. *(К публике.)* Да Вы вже, найяснэйшыя пановэ, спать хочэтэ,— а що! — нэправда? Тож:

№ 9

Найяснэйшая Публика!
Прошу Тэбэ — нэ дывыса,
Тож се бэда нэвэлыка,
Що мы крыху попылыса.

Нехайже щасна развязка
Пынской шляхтэ от Вас будэ.
Дайтэ браво, колы ласка,—
Да и с Богом, Добры Людэ!

К о н е ц

ПІНСКАЯ ШЛЯХТА

Фарс-вадэвіль у 1-й дзеі

АСОБЫ

Кручкоў — станы прыстаў.

Пісулькін — яго пісарчук.

Ціхон Пратасавіцкі

Куліна — яго жонка

Марыся — іх дачка

Іван Цюхай-Ліпскі

Грышка — яго сын

Цімох Альпенскі

Базыль Статкевіч

Харытон Куторга

Дзесяць іншых асоб.

Дзесяцкі.

} пінская ваколічная
шляхта.

Рэч адбываецца ў ваколіцы О... паміж балотаў, у глушы Пінскага павета. Сцэна паказвае шляхецкую ваколіцу. Гаспадарскія будынкi раздзелены садамі. З боку сцэны — хата заможнага гаспадара; пры ёй — лаўка.

З'ЯВА 1

Марыся (*седзячы на лаўцы, прадзе і прыпявае*)

№ 1

Цяжка жыці мне, дзяўчаці,
З міленькім ў разлуцы,—
Лае бацька, лае маці,
Што сэрцайка ў скуцы.

Годзі сядзець над прасніцай —
Я хачу быць маладзіцай!

Маці кажа: век малыды,
Ой, ты яшчэ мала!

А сама ўжо ў гэты годы
Бацьку пакахала.

Годзі сядзець над прасніцай —
Я хачу быць маладзіцай!

Ой, так! Няхай ганіць бацька, няхай лае маці, а я люблю Грышку і любіць яго век буду. Ой, бедныя ж нашы галованькі!.. Што гэта за дур напад на бацькоў? П'яныя завяліся ды пабіліся з сабою за шляхецтва, а мы з Грышкам праз тое гаруем і ныем. Яго бацька падаў на майго ў суд скаргу, і сягоння прыедзе ў ваколіцу Найяснейшая Карона¹ на прасоку. У ім цэлае наша спасенне. Як прыедзе, дык мы з Грышкам паклонімся яму ў ногі ды будзем прасіць ды маліць, каб ён пагодзіў нашых бацькоў ды каб яны дазволілі нам пажаніцца. А ён такі сярдзіты, не дапускай ты Бог! Як наставіць адзін вус угору, а другі ўніз, як зіркне адным сваім вокам ды крыкне: «Па найяснейшаму ўказу!» — то бацькі спалохаюцца ды зладзяць нам вяселле... (*Сядае.*) Ды што гэта зрабілася Грышку?

Грышка паціху паказваецца з-за дрэва, крадучыся да Марысі.

Баюся, каб не папрачыналіся бацькі,— нельга было б пабачыцца з ім. (*Устае і, пахаджаючы на сцэне, працягвае.*) Ой, Грышка,

¹ Даўней асэсараў, або засядацеляў, а потым станавах прыставаў дзеля таго, што першыя выбіраліся падчас шляхецкіх выбараў, а другія назначаліся ўрадам,— пінская шляхта велічала Найяснейшай Каронай.

Грышка! Ты штось цяпер зрабіўся вельмі лянівы. Табе, пэўна, сэрца цяпер так ужо не ные па мне... Як прыйдзе, дык пакажуся перад ім сярдзітаю і хоць будзе прасіць і маліць, каб пацалавала, дык не пацалую. Дальбог, не пацалую!

З'ЯВА 2

Грышка і Марыся.

Грышка. Дык я ж і прасіць не буду, сам цябе пацалую.
(Цалуе яе.)

Марыся. Ах, Грышка нядобры! Як ты спалохаў мяне, гневаюся не жартам!..

Грышка. Гневаешся? Няпраўда! А чаму ж ты на мяне так міленька пазіраеш?

Марыся. Я? Так, са злосці!.. Нягодны, дзе ты забаўляўся? Гэта ж зараз прыйдуць бацькі, а мы так многа маем з табою перагаварыць.

Грышка. Выбачай, мілая Марыся,— чуць золак, я з'ездзіў ужо да места, кінуўся ў ногі асэсару і прасіў, каб ён узяў нас пад сваю апеку.

Марыся. Што яго прасіць з голымі рукамі? Трэба было завезці які гасцінчык.

Грышка. Дык я ж завёз яму двух зайцоў, тры пары цецерукоў ды лубку мёду. Ён усё прыняў ласкава і сказаў, што сёння ж ранкам прыедзе на разборку справы майго бацькі з тваім. Ой, наварылі бацькі сабе кашы, будзе што есці! Ён вельмі сярдзіты — як размаўляў, дык адзін вус калом угору і стаў. Будзе вазня!

Марыся. Дай Бог, каб гэта каша нам зубоў не папрышчыла!

Грышка. Ён дакляраваў зрабіць нам вяселле. На Богу ды на ім — уся наша надзея.

Дуэт

№ 2

Паклаўшы надзеі на Бога,
Чаго ж гараваць?
Прысяглі любіць да гроба,—
Дык будзем жа ждаць.

Хоча няшчасная доля
Навек разлучыці,—
А Бог скажа: мая воля
Ім з сабою жыці!
Не памогуць злы языкі,
Ні бацькоў старожа,—
Ён жа такі Пан вялікі,
Што хоча, то зможа!

З'ЯВА 3

Тыя самыя, Ціхон Пратасавіцкі і яго жонка Куліна.

Ціхон. Хрэн табе ў вочы! Жонка, а жонка! Хадзі ды паўзірайся, як дачка твая з Грышкам Цюхайчыкам галубіцца!

Куліна *(за сцэнай)*. Хто? Дачка? Бойся Бога, ды яна ж яшчэ малая! *(Уваходзіць.)*

Ціхон. Які чорт малая! Хрэн табе ў вочы, хадзі палюбуйся!

Марыся. Якая ж я малая, калі мне на Спаса скончыцца семнаццаць год?!

Куліна. Маўчы ты, хітрая лісіца! Бачыш ты, як яна скоро палічыла гады!

Ціхон. Ах ты, чортаў сыну! Хрэн табе ў вочы! Не годзе таго, што бацька да жывога мяне пакрыўдзіў, назваўшы не шляхціцам, дык яшчэ сыноч дачку нам баламуціць.

Грышка. Ды я ж яе люблю і хачу з ёю жаніцца...

Ціхон. Ось я цябе так пажаню, як твайго бацьку! Жонка, а жонка! Дай мятлу! Хрэн табе ў вочы!

Грышка. Што хочаце, тое рабіце, а ўсё-такі Марыся будзе мая! *(Да Марысі.)* Бывай здарова! *(Выходзячы, спатыкаецца з Куторгай і збівае таго з ног.)*

Марыся ўцякае ў хату.

З'ЯВА 4

Тыя ж і Куторга.

Куторга. Ах ты, паганец! *(Устаючы.)* Татарын ты нехрышчоны! Вот збіў мяне, як шведаў Хадкевіч пад Кіргольмам. Пачакай жа, я ж табе не дарую гэтай штукі — не цяпер, то ў чацвер. *(Вітаецца.)* Дзень добры, пане Пратасавіцкі! Здарова, пані Пратасавіцкая! *(Цалуе яе ў руку.)* Відно, відно — дзякуй Богу! Здаровы, як рыжкі баровы. А я к вам з вялікаю навінаю. Не ведаеце? Толькі што пан асэсар прыехаў. А такі сярдзіты, не дапускай Божа! Нібы ліхі татарын. Як толькі ўехаў у ваколіцу ды стаў каля Бэркі, дык зараз і закрычаў: дзесяцкіх, соцкіх! Сабраць усю шляхту да Ціхона Пратасавіцкага, ды каб Іван Цюхай-Ліпскі прыйшоў з сынам туды ж.

Ціхон. Хрэн яму ў вочы! Будзе бяда, будзе! Гэты сабака Ліпскі падаў на мяне ў суд скаргу, што я яго адлупцаваў, дык вот і асэсара прыслалі. Ну, абдзярэ, як ліпку!

Куторга. Вот дзівое — на тое ён і асэсар! Заўваж толькі — у яго і рукі даўжэй, як у другіх людзей! Ты ведаеш яго прышавесць: чырвонае, белае — усё перадзелілае.

№ 3

Гдзе ўнадзіцца юрыста,
Вымеце хату дачыста.
Такіх дзіваў нагаворыць,
Так многа кручкоў натворыць,
Што, пачасаўшы каршэнь,
Ты рассупоніш кішэнь.
Не дасі? Цябе замучыць.
Добра стара казка вучыць:
Дзярэ коза ў лесе лозу,
Воўк дзярэ ў лесе козу,
А ваўка — мужык Іван,
А Івана — ясны пан,
Пана ўжо дзярэ юрыста,
А юрысту?.. Д'яблаў трыста!!!

Ціхон. Хрэн табе ў вочы! Добра табе прастарэкаваць, калі няма на шыі бяды. Ось скажы лепш, што рабіць? Пане

Куторга! Ты ж такі пісьменны чалавек — можаш падаць разумную раду.

Куторга. А прымеце ж чэсна маіх сватоў да вашай Марысі?

Куліна. Бойся Бога, пане Куторга,— яна ж яшчэ маладзенькая! Гэта ж дзіця горкае!

Ціхон. Які чорт дзіця, калі з хлопцамі цалуецца!

Куторга. Дык чаго ж чакаць? Гэта, кажуць, кепскі тавар: мый ды чашы, потым спяшы,— заплаці каму, каб вывез з даму.

Ціхон. Добра, пане Куторга,— бяры сабе дачку, і пасаг дам, толькі зрабі ласку: выцягні з бяды.

Куторга. Як чорта з балота.

Куліна. Парадзь, пане Куторга,— ты ж такі чалавек бывалы і па судох цягаўся.

Куторга. Ну, я гатоў вам саслужыць дружбу, толькі, як ваша дачка захімерычыцца ды адцураецца ад мяне, дык што тады? Вы ж ведаеце прыпавесць: даганяючы не нацалавацца.

Ціхон. Ратуй, ратуй, пане Куторга! Марысю ты ладам угамоніш — чалавек ты разумны. Як падпусціш ёй лёстчак, як падплывеш селезнем, дык яна і расплывецца.

Куторга. Дык ведаеце што, пане Пратасавіцкі? Як прыйдзе к вам асэсар, то стаўляйце мяне ў сведкі: хоць я і не бачыў, але буду сведчыць, што ён цябе біў, а ты толькі бараніўся. Не жаль для Марысі скрывіць душою. Толькі ж, пані Пратасавіцкая, прышліце сюды Марысю, каб я мог з ёю пагаварыць ды ўгаманіць дурную, бач, каб не цуралася разумнага чалавека.

Куліна. Памагайце толькі майму Ціхону, а ўжо Марыся будзе ваша; я ёй сама ладам напілюю вушы... Пойдзем, Ціхон, прыгатуемся, каб па-гаспадарску прыняць Найяснейшую Карону. А ты, пане Куторга, пачакай — зараз прышлю Марысю. *(Выходзіць з Ціхонам.)*

З'ЯВА 5

Куторга адзін.

Куторга. Ну, хвала Богу, бацькоў удалося атуманіць! Цяпер трэба пайсці ў галаву па розум, каб дзеўку амарочыць. Прынадны, бач, кавалачак. *(Цалуе пальцы, нібы смакуючы.)* Тварык — як сонейка яснае, шчочкі — як малінкі красныя, губкі — быццам каралі, а як засмяецца срэбным галасочкам ды вышчырыць зубкі — то, здаецца, бачыш два пэрловыя шнурочки. Ды і пасаг за ёю гаспадарскі: адна ў бацькоў, а старыя грошы асьмінаю мераць; у гумне поўна, у хаце дастатак, і абора багата. Добра гутарка кажа: калі абора цячэ — гаспадыня бліны пячэ, а калі гумно цячэ — гаспадар з хаты ўцячэ. Ціханіха ж дзень у дзень блінамі гасцей прымае. Праўда, век не схожы: я ўжо шосты дзесятак дажываю, а яна — семнацаты гадок. Будзе клопату нямала, — о-ей! Не раз пачашу патыліцу, — моладзь, як пчолы ў вуллі, будуць аблягаць маю хату; прыцеляў копамі лічыць буду. Ды што ж рабіць? Не я першы, не я апошні, — дурных дзядоў нямала на Божым свеце. Каб сарваць такую прыгожую і багатую кветачку, не шкода і ў балоце пакачацца.

№ 4

Хто на старасць парыскуе,
Той хоць часам бяду чуе.
А пры маладзенькай жонцы,
Пры руплівай гаспадыньцы
Быць філосафам — то значыць:
Не бач, што не трэба бачыць.
*(Выцягвае над галавою пальцы,
паказваючы рогі.)*
Вырастуць над галавой грушы,
Думай, што даўгія вушы.
Гуляе жонка па ночы, —
Ты мэрам спіш, зажмур і вочы.
Тады табе — жыццё небам:
Усялякім тваім патрэбам
Жонка рада дагадзіці;
Стане крэпка ця любіці.

Скажа: муж мой, хоць старэнькі,
Да разумны і міленькі!

Так, так! У цяперашнім разумным веку хочаш спакойна жыць?
Будзь філосафам: бачыш? — не бачыш! чуеш? — не чуеш! Ба,
ба! Ды вось і Марыся ідзе сюды. Якая красачка! Гледзячы на яе,
аж слінка па губах цячэ. Ану, Куторга, падпусці ёй лёстачкі.

З'ЯВА 6

Марыся і Куторга.

Куторга (*салодка пасміхаючыся, заляцаецца*). Дабрыдзень,
панна Мар'яна!

Марыся (*сарамліва*). Дабрыдзень, пан Куторга!

Куторга. А як панна Мар'яна прыгожа выглядае, які свежы
тварык, маўляў ружачка толькі што з пучка! З якой нецярпячкай
я ждаў шчаслівага моманту, каб пацалаваць беленькую ручку пан-
ны. (*Падыходзіць з камічнай зграбнасцю і цалуе руку Марысі. Тая,
адступіўшы назад, абцірае руку хвартушком.*) Панна Мар'яна!
Вы не чуеце, вы не ведаеце, як вас крэпка люблю, як па вас нью.

Раманс

№ 5

Рвецца маё сэрца да красенькай розы,
Быццам пры колах атоса із лозы.
Па панне Мар'яне душа ўся сумуе,
Быццам бы зязюля жалосна кукуе.
Як не бачу панны, жыццё мне — магіла,
Галоўцы цяжэнька, уцякае сіла.
Ой, высах я, высах, як лапаць у печы!
Горка ж мая доля, хто мяне улечы?
Як цетраў ў лясочку жаласна балбоча,
Так маё сэрцайка да панны сакоча.
Ні верашчака, каўбасы дзялянка —
Нішто не смакуе без цябе, каханка.
Дам табе зэгар вялікі, як рэпа,
Няхай ён пры сэрцы крэпка тваім клепа
Ды напамінае, як цяжка я ною
І ні ўдзень, ні ўночы не маю спакою...

Марыся (перабіваючы). А ведаеце, ад чаго гэта, пане Куторга? Ад старасці! Ды ты ўжо нямала пажыў — пара пра дзяўчат перастаць думаць, а маліцца Богу, каб даў збавенне.
Куторга. Стары, стары!!

Дуэт
№ 6

Кажаш, што я ладам стары,
Але — відны, але — яры!
Буду крэпка ця любіці,
Век табе верай служыці.
Малады ж — часта няшчэры,
Не шукай у ём добрай веры:
Пры табе — табе клянецца,
А з другой — з цябе смяецца.

Марыся

Да што мне з мужа старога?!
Я хачу майго мілога,
Бо стары, заміж гуляці,
Будзе кашляць і стагнаці.
Грышка мой — хлапец матарны,
Малады, відны ды гарны,
Глянь! Душа к яму ірвецца,
І сэрцайка мацней б'ецца.

Куторга

Але Грышка твой няшчэры,
Не шукай ў ём добрай веры!
Пры табе — табе клянецца,
А з другой — з цябе смяецца!

Падчас спеву ўваходзяць Станавы з Пісарчуком і хаваюцца па баках, каб падслухаць іх размову.

Бач, сабака Грышка! Ён клешчам упіўся табе ў сэрца, ды нічога з таго не будзе. Бацька твой дакляраваў мне тваю руку за тое, што я буду сведкам супраць Цюхая-Ліпскага. Найяснейшая Карона прыехаў на прасоку па скарзе Цюхая, пададзенай у суд на твайго бацьку, што ён яго пабіў; і калі ты пойдзеш за мяне, дык я гатоў і душою пакрывіць, ды паказаць на дазнанні, што бацька твой не біў Цюхая. А калі маё не ў лад, то я з сваім назад. Заспрачайся

толькі, дык я зараз буду сведкам супраць твайго бацькі. Уехаў твой родны ў нерат — ні ўзад ні ўперад. Папаўся юрысту ў кіпці — выссе ён яго, як упыр непамыслую дзяўчыну. А калі б яму і ўдалося перапрасіць Найяснейшую Карону, то не канец яшчэ бядзе. Ведаеш, што кажуць людзі? Чорт бяду перабудзе — адна згіне, дзесяць будзе. Справа ў суд як пойдзе, дык так дапякуць юрысты, маўляў баравіка на вуголлях,— адцураецца і сваіх!

Марыся. Дарма ты мяне палохаеш! Мы з Грышкам паклонімся ў пояс Найяснейшай Кароне, дык ён пагодзіць нашых бацькоў, а табе за крывое паказанне дасць добрую гонку.

Куторга. Што?! Ты думаеш, я баюся асэсара? Да я такой задам яму пары, што ён не згадае, дзе ўюны зімуюць. Я чалавек бывалы, маю розум і патраплю ладам яго вывесці ў поле, як зайчыка пад хартоў.

З'ЯВА 7

Тыя самыя, Кручкоў і Піскулькін.

Кручкоў падыходзіць ціха да Куторгі і б'е яго па плячы; Піскулькін жа з камічнаю ўхваткаю падыходзіць да Марысі, якая сарамліва і баючыся кланяецца.

Кручкоў. Дык ты мяне думаеш вывесці ў поле? Хочаш навучыць, дзе ўюны зімуюць? Пачакай жа, галубчык! Я ж цябе навучу, куды няправых сведкаў садзяць! Гэй, дзесяцкі!

Куторга (зляканы). Ваша благароднае сіяцельства! Найяснейшая Карона! Да я ж толькі сабе жартаваў — вот страшыў дурное дзяўчатка, каб яна прызволіла пайсці за мяне замуж. Бацькі багаслаўляюць, а яна казырыцца,— дык я вось так здуру сказаў ёй.

Кручкоў. Здуру хочаш крыва прысягнуць? А знаеш, чым гэта пахне? Па ўказу всеміласцівейшага цара Пятра Вялікага 1779 года, аўгуста 10-га і па Статуту Літоўскаму раздзела 3-га, параграфа 375-га гэта ўгалоўнае прэступленне, Сібірам пахне. Сібір, Сібір, галубчык! Гэй, дзесяцкі!

Дзесяцкі ўваходзіць.

Пасадзі гэтага моладца ў асобую святліцу ды глядзі, каб ён не бачыўся ні з кім, а барані Божа, з гаспадаром не змовіўся.

Куторга (*выходзячы з дзесяцкім*). Найяснейшая Карона! Бойцеся Бога, не губіце беднага чалавека! Мала што язык малоў. Добра прыказка кажа: млын меле — мука будзе, язык меле — бяда будзе. Выбачайце майму дуру!

Кручкоў. Якому дуру? Ты ж чалавек бывалы і нядаўна хваліўся сваім розумам.

Куторга (*з бакавых дзвярэй*). Які тут у чорта розум, калі так неасцярожна трапіў у бяду, вось швед пад Палтавай! (*Выходзіць з дзесяцкім*.)

З'ЯВА 8

Тыя самыя, апрача Куторгі.

Кручкоў. Ну, пане Піскулькін, пакінь, Вашэць, заляцанкі, і бярыся за дзела. Тут, брат, нам прыгожае жніво!.. Гэй, дзесяцкі!

Той уваходзіць.

Пастаў тут пасярэдзіне стол ды накрый яго судовым сукном.

Дзесяцкі выконвае загад.

Харошая пагода, можна і на дварэ папрацаваць. Садзіся, пане Піскулькін, ды прыбяры бумагі.

Піскулькін важна садзіцца, адкаркоўвае атрамантніцу, парадчыць паперы, з якіх некалькі падае Станавому, каторы садзіцца таксама пры стале, задам да Піскулькіна, а потым звяртаецца да Марысі.

Ну, Марыся, хадзі сюда, пабліжэ, ды кажы мне шчырую праўду,— ты ж бачыш, што ў мяне вусы не натапыраны, дык я і не сярдзіты. Кажы: любіш ты Грышку Ліпскага?

Марыся (*саромеючыся і перабіраючы хвартушок*). Ну, дык што?..

Кручкоў. За што ж ты яго палюбіла?

Марыся. Сама не ведаю — вось так штось прыпаў к сэрцу. Ды як жа яго не любіць, калі ён малады, прыгожы хлопец, а сэрца ў яго залатое.

Кручкоў. Дык хош за яго выйсці замуж?

Марыся (з сарамлівасцю). Але, хочу... калі за яго не пайду, то ўжо век мне, беднай, гараваці дзеўкай. Найяснейшая Карона! Злітуйцеся над намі ды зладзьце наша шчасце! (Кланяецца яму.)

Кручкоў. Чаго ж ты хочаш ад мяне?

Марыся. Найяснейшая Карона! Скончце справу няшчасную між нашымі бацькамі не па судоваму, а па хрысціянскаму звычаю: палагодзьце іх з сабою — няхай больш не індычацца, ды прымусьце, каб яны нас з Грышкам злучылі. Найяснейшая Карона! (Кланяецца яшчэ ніжэй і жасласліва кажа далей.) Ты ж такі, хоць чалавек судовы, чыноўны, ды, пэўна, верыш у Бога, дык дзеля ласкі Божай сатвары ты і нам ласку, зладзь нашае шчасце, а мы век будзем за цябе, тваіх дзетак і ўнучкаў Бога прасіць.

Кручкоў. Но, но, мілая, будзь спакойна! Я хоць чалавек, як кажаш, судовы, але ўсё зраблю па-хрысціянску ды яшчэ на тваім вяселлі паскачу... Гэй, дзесяцкі!

Той уваходзіць.

А чы сабралася шляхта з ваколіцы?

Дзесяцкі. Усе сабраліся, хто з курьцаю, хто з лубкаю мёду, а хто з сушонаю рыбай. Чакаюць, што ваша міласць ім загадае.

Кручкоў. Добра! Няхай усё аддадуць хурману, ды спакуйце там харашэнька на возе... Ты пакліч сюды Ціхона Пратасавіцкага з кабетаю. А Цюхай-Ліпскі з сынамі ёсць?

Дзесяцкі. Цюхай, апроч мёду і рыбы, прыцяг дзесяць вяноў сушаных баравікоў, а сын яго — капу ражынкаў-уюноў.

Кручкоў. Добра, добра! Усё ўпакаваць асцярожна! Ды кліч усіх сюды!

Дзесяцкі выходзіць. Кручкоў строіць фурыёзную фізіяномію: адзін вус ставіць угору, другі ўніз. З глыбіні сцэны выходзіць шляхта, баючыся, кланяецца нізка і хаваючыся адзін за другога. З бакавых дзвярэй выходзіць Ціхон Пратасавіцкі з жонкаю. Марыся сыходзіцца ў глыбіні сцэны з Грышкам і ціха шэпчацца паміж сабою.

З'ЯВА 9

Тыя самыя і Ціхон Пратасавіцкі, яго жонка, Цюхай-Ліпскі, яго сын Грышка, Цімох Альпенскі, Базыль Статкевіч і іншая шляхта.

Ціхон. Жонка, а жонка! Будзе бяда! Паглядзі, як у Найяснейшай Кароны вус адзін уніз, а другі ўгору задраўся. Ідзі ты наперад ды пакланіся яму, хрэн яму ў вочы.

Куліна. Што ты мяне пасылаеш? Ты сам наварыў піва, сам і папівай здароў, я баюся.

Ціхон. Ты — кабета, хрэн табе ў вочы, — ён жа цябе не з'есць! Вазьмі гэтыя грошы — тут іх пяць дзсяткаў, — пакланіся ў ногі ды палажы на стол; ён жа юрыста, не адцураецца грошай, — тагды і дзела пойдзе, як па салу.

Куліна. Ну, што рабіць, папытаю. *(Яна боязна падыходзіць, кладзе грошы на стол, пасля кланяецца Станавому нізка.)* Найяснейшая Карона...

Кручкоў. Тише!

Куліна са страху адыходзіць ад стала ды хаваецца за мужа.

(Трымаючы паперу, устае ды, не пазіраючы на шляхту, гаворыць.) По указу Пинского земского суда от 23 мая сего года за № 2312 прибыл я в околицу для расследования уголовного дела о побоях, нанесенных Тихоном Протосавицким Ивану Тюхаю-Липскому... Ліпскі, маеш сведкаў?

Ліпскі. Маю, Найяснейшая Карона.

Кручкоў. Пусть выступят вперед!

Трое шляхтаў выходзяць наперад.

Пратасавіцкі, за што ты яго біў?

Ціхон. Дык ён жа назваў мяне мужыком, хрэн яму ў вочы!

Кручкоў. Маеш сведкаў?

Ціхон. Маю, Куторгу.

Кручкоў. Яго няможна ставіць — ён пад судом. *(Абярнуўшыся да сведкаў Ліпскага.)* Вы бачылі, як Пратасавіцкі біў Ліпскага?

Тры сведкі *(боязна кланяючыся)*. Бачылі, Найяснейшая Карона!

Кручкоў (*абярнуўшыся да іншай шляхты*). А вы бачылі?
Усе іншыя. Не, не бачылі, Найяснейшая Карона!

Кручкоў. Ну, дык добра! Следство кончано, цяпер будзе суд, а наўперад: по указу всемилостивейшей государыни Елисаветы Петровны 49 апреля 1893 года и всемилостивейшей Екатерины Великой от 23 сентября 1903 года, а равномерно в смысле Статута Литовского раздела 8-го, параграфа 193-го, коим назначается в пользу суда от тяжущихся гривны. Обжалованный Протосавицкий имеет зараз же уплотить пошлин 20, прогонных 16 и на канцелярию 10 рублей. Жалующийся Липский в половине того, сведкі, каторыя бачылі драку, а не баранілі,— по 9 рублей, а вся прочая шляхта, што не бачыла дракі, за тое, што не бачыла,— па 3 рублі. Плаціце! (*Садзіцца на месца ды піша.*)

Шляхта шэпчацца паміж сабою, пасля выбраны ўсімі зборшчык Цімох Альпенскі падыходзіць да Пратасавіцкага, Ліпскага і іншае шляхты, збірае грошы і, склаўшы іх у адзін мяшок, падносіць, баючыся, да Станавога ды кладзе на стол.

Ціхон (*адлічыўшы зборшчыку грошы, калі той пайшоў збіраць ад другіх*). Э... глядзі ты! Як ён, на бяду нашу, усе ўказы і законы як рэпу грызе і не заікнецца, хрэн яму ў вочы!

Куліна. Чаго тут дзівіцца? Відаць, судовы чалавек, дык ён на тым і зубы згрыз — такая, бач, парода.

Кручкоў (*як Альпенскі паклаў на стол грошы*). А ўсё?

Альпенскі. Да капеечкі, Найяснейшая Карона!

Кручкоў. Ладна, ідзі! Зараз будзе дэкрэт.

Ціхон. Ух, Госпадзі! Што гэта будзе, хрэн яму ў вочы?!

Куліна. А што будзе? Вядома, юрыста — абдзярэ ўсіх дачыста дый паедзе з Богам да хаты.

Ціхон. Хрэн табе ў вочы! Каб прынаймні скура была цэла, а то як дабярэцца да яе, будзе нячысты інтэрас.

Кручкоў (*падымаецца і выходзіць з папераю пасярод сцэны*). Слухайце з увагаю!..

Усе кланяюцца.

Буду чытаць дэкрэт.

Зноў кланяюцца.

По указу его императорского величества, во временном присутствии, в комплекте, составленном из участкового заседателя

и его письмоводителя, слушали дело, коего обстоятельства следующие: Иван Тюхай-Липский назвал Тихона Протосавицкого мужиком; тот за такую обиду побил Липского, на что сей последний представил и свидетелей. Расследовав таковое дело, временное присутствие, сообразно указу всемилостивейшего государя Петра Великого в 1788 г. марта 69-го дня последовавшего и применяясь к Статуту Литовскому раздела 5-го параграфа 18-го,— определило: а) Тихону Протосавицкому, как уголовному преступнику, назначается: 1) 25 лоз на голой земле без дывана¹ и 2) штрафа 25 руб. в пользу временного присутствия; б) Ивану Тюхаю-Липскому, как нанесшему личное оскорбление Протосавицкому, назначается: 1) 15 лоз на дыване и 2) 15 руб. штрафа в пользу временного присутствия; в) свидетели, которые видели драку и не разняли дерущихся,— 1) по 10 лоз на дыване и по 10 руб. штрафа в пользу временного присутствия; д) всей прочей шляхте, которая не видела, а тем самым не могла и разнять дерущихся, назначается: 1) по пять лоз на дыване и 2) по пять руб. штрафа в пользу того же присутствия. Напоследок: г) применяясь к указу ея величества Анны Иоанновны 1764 г. октября 45-го числа за негербовую бумагу, употребленную и имеющуюся употребиться по сему делу,— Протосавицкий 5, Липский 3, свидетели по 2, а все прочие по рублю уплатят... Кончено! Цяпер зборшчык няхай збірае грошы, пасля жа прымемся за лазу. *(Падыходзіць да стала і ўглыбляецца ў паперы.)*

Ціхон. У... у... у... бацькі мае родныя! Хрэн яму ў вочы! 25 лоз ды яшчэ не на дыване, а на голай зямлі! Даў бы сто рублёў, каб дыван падаслалі.

Кручкоў сядзе за стол і нібыта паглыбляецца ў чытанне папераў; зборшчык збірае грошы, пачынаючы ад Пратасавіцкага, які, скончыўшы выплату, падкрадваецца да Піскулькіна, адклікае таго ўбок і совае 25-рублёвую паперку.

Дабрадзею, ратуй няшчаснага ды навучы, як ад лазы збавіцца?

Піскулькін *(убок, разглядаючы бумажку)*. Хорошо быць пісьмевадзіцелем у разумнага чалавека. Маляваныя госцікі

¹ Без дывана — без посцілкі. У даўнейшыя часы, калі каралі шляхціца, паклаўшы яго на голай зямлі, не падсцяліўшы кіліма,— лічылася вялікай абразаю.

(наказваючы на паперку) самі ў карман лезуць, не нада і рук выцягваць. (Да Ціхона.) Не ведаю, што рабіць! Ён сам баіцца, каб, зрабіўшы вам паслугу, перад судом не адказываць. Але папробуйце.

Тут падыходзяць другія шляхты і слухаюць яго рады.

Злажыце яму добры гасцінчык, авось паквапіцца? Пагаварыце з сабою і злажыце, а я тым часам папрабую ўгаманіць яго. (Падыходзіць да Кручкова і шэпча, той злосна адказвае.)

Кручкоў. Не магу, не магу! Знаеш, по всемилостивейшему указу нашего государя 1884 года, сентября 75-го дня какой великий адказ за поблажку сторонам в уголовном преступлении? Не толькі пасаду магу страціць, но и личность подвергнется опасности.

Ціхон. Жонка, а жонка — хрэн табе ў вочы! Прынясі шкуру мяшок, што ляжыць у кубле з грэчкаю; там ёсць сто рублёў, трэба выкупіць шкуру. Ох, даражэй яна каштаваць будзе — хрэн ёй у вочы!

Куліна. Што? Нацярушыў бяды, а цяпер расплачвайся. (Выходзіць ды праз хвілю вяртаецца з мяшком.)

Грышка (да бацькі). Ану, бацька, рассупонь свой мяшок ды вынь якіх рублёў з 50, можа, і тваю пашануюць шкуру. (Да іншае шляхты.) І вы разварушыцеся: каторыя бачылі драку — па дзесяць, а каторыя не бачылі — па пяць рублёў,— злажыце ў купу, паднясём Найяснейшай Кароне. Дык ён зжаліцца над вамі і дзело кончыць; вось як яны, людзі судовыя, умеюць: і воўк будзе сыты, і козы цэлы.

Шляхта збірае грошы, пасля, складзеныя ў адзін мяшок, аддаюць Грышку, падпіхаючы яго да Станавога і ўгаварваючы, каб ён адважыўся аддаць іх Кручкову і прасіць дараваць ім.

Ліпскі. Ідзі ты, сынку,— пакладзі гасцінчык на стол ды прасі і малі, каб ён памілаваў нашу шкуру ды і скасаваў строгі свой дэкрэт.

Грышка. Бачыце, бацька, як нядобра, што вы зводзіцеся з суседзімі. Добра, я адважуся пайсці, толькі каб вы пагадзіліся з Ціхонам ды каб паслалі ад мяне сватоў к яго дачцэ Марысі.

Ліпскі. Д'ябал яго бяры! Няхай толькі ўладзіцца дзела, а я не адмоўлюся. Ідзі прасі!

Грышка з аднаго, а Пратасавіцкі з другога боку баязліва падыходзяць да стала, пры каторым Кручкоў нібыта ўглыблены ў чытанне папераў, ды кладуць торбы з грашыма; Грышка, моцна кашлянуўшы, кланяецца нізка Станавому ды кажа.

Грышка. Найяснейшая Карона! Мы — ад веку пінская шляхта, і ты — шляхціц. Не глумі ж, не пэцкай у балоце шляхецкай, братняе табе, крыві! Скасуй строгі твой дэкрэт, на сорам нашай ваколіцы пісаны, — паміры майго бацьку з Ціхонам, сатвары маё і Марысі шчасце, а мы ўсе, цэлаю ваколіцай, век за цябе будзем Бога прасіць і век табе дзякаваць!

Піскулькін. І я вас прашу, ваша блугародзіе, — пусть подадут мировую и концы в воду!

Кручкоў (да Піскулькіна, але голасна). Хорошо! Для вас это сделаю, приму грех и ответ на себя... Ціхон Пратасавіцкі і Цюхай-Ліпскі! Падыдзіце сюды бліжэй.

Тыя падыходзяць, за імі Грышка і Марыся.

Абніміцеся і пацалуйцеся на згоду — ну, што ж?

Марыся свайго бацьку, а Грышка свайго папіхаюць, якія потым абдымаюцца і цалуюцца з сабою.

Ціхон! На згоду каб быў крупнік!¹

Ціхон. Гатовы, Найяснейшая Карона! Схадзіце, жонка і Марыся, ды прынясіце — хрэн вам у вочы!

Куліна і Марыся ідуць у хату.

Кручкоў. Вы думаеце, што мне міла паняверыць кроў шляхецкую? Я ж сам шляхціц, вам родны, але што ж рабіць? Служба — не дружба. Законы, міленькія, законы! Годзячы вас, бяду на сябе бяру: толькі пад такой кандыцыяй, каб Ціхон з Ліпскім навек з сабой памірыліся ды каб я з-за вас не ўлез у нерат. Канечне трэбую, каб тут жа пры мне дзетак сваіх заручылі, а там і павянчалі. Тут Куліна і Марыся ўносяць дзве місы гарачага крупніку ды ставяць на стол з кубкамі.

Ну, што, Ціхон, — аддасі за Грышку сваю Марысю?

¹ Крупнікам завецца пітво, прыгатаванае на агні з гарэлкі і патакі з рознымі прыправамі.

Куліна (*ставячы*). Гарачае, ой гарачае, Найяснейшая Карона!

Кручкоў. Адкуль жа ты ведаеш?

Куліна. Дык я ж сама яе зладзіла...

Кручкоў. Што?

Куліна. Да гарэлку. Толькі што перагрэла, шафрану і розных прыпраў насуліла многа, мёду ж цэлы кадобчык укінула.

Кручкоў. А... ты талкуеш аб крупніку!

Ціхон. Хрэн табе ў вочы! Чуеш, што Найяснейшая Карона кажа?

Куліна. А як жа, аб прыправе...

Ціхон. Аб якой прыправе? Хрэн табе ў вочы — аб Марысі! Ці аддасі яе за Грышку Ліпскага...

Куліна. А што будзе з Куторгаю?

Ціхон. Хрэн яму ў вочы! Твой Куторга толькі хваліцца ўмее, а як прыйшло да дзела, дык чуць у бяду з сабою разам і мяне не ўцяг.

Кручкоў. Вось я тут зараз цэлую справу кончу. Налівайце кубкі!

Куліна з Ціхонам наліваюць, падаюць Кручкову і Піскулькіну і ўсім іншым.

Грышка, любіш ты Марысю? Хочаш з ёю да шлюбу?

Грышка. Ой, хачу, вельмі хачу! Найяснейшая Карона! Бог мяне пакарай, калі я не дам ёй шчасця, адружыўшыся.

Кручкоў. А ты, Марыся, любіш Грышку? Хочаш з ім век дзяліць шчасце і гора?

Марыся, засароміўшыся, паварочваецца тварам да сцяны ды дзёрпае яе пальцам.

Ну, што? Чаго маўчыш?

Марыся. А ўжо ж, калі маўчу...

Кручкоў. Дык — хачу? Ладна! Любіш ты Грышку?

Марыся (*сарамліва*). Але...

Кручкоў. Крэпка яго любіш?

Марыся

Раманс

№ 7

Найяснейшая Карона!

Трудна мне без Грышкі жыці.

Ніяка земска прэпона
Не ў сілах нас разлучыці!
Сэрца маё — яго менне,
Яго любоў — мая сіла.
Без яго мне смерць — спасенне,
Без яго мне свет — магіла.
Няхай бацькі лаюць, мучаць,
Ні з кім другім не злучуся.
Калі з ім мяне разлучаць,
Я у Прыпяці ўтаплюся!

Кручкоў. Ну, калі так крэпка яго мілуеш, дык ужо няма чаго раздумываць. Панове бацькі! Трэба іх злучыць, а то новае ўгалоўнае дзела зваліцца на вашы голавы. Пане Ліпскі! Чы прымаеш, Вашэць, мяне за свата для свайго сына?

Ліпскі. Ды ўжо ж, Найяснейшая Карона! Задумалі дзело, то і канчайце яго з Богам,— я рад буду блаславіць.

Кручкоў. Дайце сюды ручнік! *(Падаюць, а ён закідае яго сабе на плячо.)* Ну, вот я і сват! Што, панове Пратасавіцкія,— аддаеце вашу дачку за Грышку?

Ціхон. Такого свата трудна не ўважыць. Хадзі, жонка, хадзі, пане Ліпскі,— хрэн табе ў вочы! Паблаславім дзяцей, а там потым адгуляем вяселле. На пасаг дам два гарцы грошай і шляхецкую худобу, а па смерці ж нашай — самі ўсё забяруць.

Куліна. Ды і на выправу не пашкадуем, яна ж у нас ядыначка: што маем, тое ўсё яе, каб толькі Бог даў ім шчасную долю.

Бацькі сходзяцца і злучаюць маладым рукі.

Кручкоў. Вот так добра! Цяпер, панове бацькі, падпішыце міравую і злажыце міравых пошлін па тры капейкі.

Тыя падпісваюцца трыма крыжыкамі, Піскулькін за іх распісваецца.

Альпенскі *(убок)*. Не быў бы судовы чалавек! Пабраў рублі ды яшчэ па капейкі сягае. У іх ужо такая натура: без капеек і чвэрцяў, як без солі ў страву, ніяк не абойдуцца; капейкі і чвэрці — да скарбу, а рублі — сабе.

Кручкоў. Дзесяцкі!

Той уваходзіць.

Прывядзі сюды Куторгу!

Дзесяцкі выходзіць.

Ну, што ж — налівайце зноў кубкі ды вып'ем за здароўе маладой пары.

Усе (*падымаючы ўгору кубкі*). Будзьце здаровы, маладыя! Дай Бог вам век з сабою шчасліва пражываць!

З'ЯВА АПОШНЯЯ

Тыя самыя і Куторга.

Куторга (*кланяецца ўсім*). Дзякуй, дзякуй, панове грамада! Буду старацца ўшчаслівіць Марысю.

Кручкоў. Маўчы, стары хрэн, не аб табе тут ідзе дзела! Бяры кубак ды выпі за здароўе маладых Грышкі Ліпскага з Марысяю і падзякуй Богу, што так лёгка вырабіўся ад суда.

Куторга. Дык гэта не я малады? Не за маё пілі здароўе?

Кручкоў. Пакінь, стары хрыч, думаць аб жаніцьбе, а зама-тай сабе на вус, каб крэпка дзяржаў язык за зубамі.

Куторга. Ой, Найяснейшая Карона! Буду сабе часта браць на розум філасофскую прыпавесць: на тое Бог даў людзям язык, каб умець маўчаць. (*П'е з кубка.*)

Кручкоў. Дзесяцкі!

Той уваходзіць.

Коні гатовы?

Дзесяцкі. Запрагаюць, Найяснейшая Карона! (*Выходзіць.*)

Кручкоў. Ну, панове шляхта-брацця! Я вам родны, я вам брат, дык на прашчанне вып'ем яшчэ па кубку крупніку, заспява-ем нашу родную песню ды паскачам на заручынах. Пане Куторга, у цябе яшчэ не вельмі курыцца чупрына,— ты вядзі пункты, а мы пакруцімся, прыпяваючы.

Усе. Віват наш брат, Найяснейшая Карона!

№ 8

Хор

Эй, чух чумадра,
Чумадрыха весяла!

Куторга

Нашы Пінскі акаліцы —
Жыццё хоць цару, царыцы!
Ўсяго досыць — прызірніся:
Еш, пі, хоць расперажыся.

Хор

Эй, чух чумадра,
Чумадрыха весяла!

Куторга

Ёсць гарэлка, луста хлеба,
Уюны й сушона рыба.
Чаго ж болей людзям трэба?
Пінчуку тут даў Бог неба!

Хор

Эй, чух чумадра,
Чумадрыха весяла!

Куторга

Як збяром дабро дачыста,
Завязём на торг да места,
Тагды квартаю чырвонцы,
Гарцам мерым карбавонцы.

Хор

Эй, чух чумадра,
Чумадрыха весяла!

Куторга

Дзяўчаты нашы, як лані,
Харашэйшы, як ясны пані.
Зіркне катора — маспане! —
Сэрца з-пад жыбра дастане.

Хор

Эй, чух чумадра,
Чумадрыха весяла!

Чуваць звонікі. Шляхта, ап'янелая, хістаецца па сцэне без парадку; гутарка агульная без сэнсу; Куторга пасярод сцэны ўпускае кубак і засынае.

Кручкоў (*бярэ ўбок Альпенскага і кажа яму*). Ведаеш, што на цябе казаў Статкевіч?

Альпенскі. А што?

Кручкоў. Ён казаў, што ты не шляхціц.

Альпенскі. Што? Ён мяне так зневажае? Вось я ж яму дакажу маё шляхецтва!

Кручкоў. Не пры мне, — як паеду, тагды з ім расправішся!
(*Адыходзіцца, бярэ ўбок Статкевіча.*) Знаеш? Цябе Альпенскі аблаяў мужыком.

Статкевіч. Ён смеў назваць мяне мужыком?! Мне сам Юры Кабылінскі падпісаў грамату — дык я ж на шкуры яго выпішу сваё шляхецтва!
(*Шугаецца да Альпенскага, і пачынаюць біцца.*)

Ліпскі. Найяснейшая Карона! Шляхта папілася і завялася біцца. Бойцеся Бога, раздыміце, а то і з вас штраф будзе належыць!

Кручкоў. Не ка мне, не ка мне, — няхай у суд падаюць, тагды прыеду на следства! Бывайце здаровы!
(*Выходзяць з Пісулькіным.*)

Ціхон. Віват, Найяснейшая Карона!!

Усе (*апрача тых, што б'юцца*). Віват, Найяснейшая Карона!!

Заслона апускаецца, пакідаючы наперадзе сцэны Куторгу; той прачынаецца.

Куторга. Што? Ужо разышліся? А там чутна і бойка! Добра прыпавесць кажа: пінска шляхта як нап'ецца, то напэўна падзярэцца.
(*Да публікі.*) Ды вы ўжо, найяснейшыя панове, спаць хочаце? А што? Няпраўда? Дык:

№ 9

Найяснейшая Публіка!
Прашу Цябе, не дзівіся,
Бяда гэта невяліка,
Што мы крыху папіліся.
Няхай шчасная развязка
Пінскай шляхце ад вас будзе, —
Дайце брава, калі ласка,
Ды і з Богам, добры людзі!

К а н е ц

ZALOTY

Fars-wodewil w 1-m akcie

OSOBY

Jan Poczciwski, marszałek.
Aleksander Sokolnicki, sędzia.
Adella, jego córka lat 16-stu.
Adolfek, syn Sokolnickiego, lat 12-stu.
Stanisław Zacniewski, młody obywatel
Antoni Sobkowski, dzierżawca.
Domicella, jego siostra.
Piotruk, parobek.
Hapon Boryczko, włościanin.
Akulina, jego żona.
Marysia, ich córka.
Mortko, żyd-cieśla.
Kluczwojt.

Rzecz dzieje się s początku w mieszkaniu Sobkowicza, dalej w lesie przed siedzibą Boryczki, na ostatek w domu Sokolnickiego.

Scena 1

Teatr wyobraża niewielką komnatę, w której po prawej stronie dwa okna, po lewej zaś — drzwi boczne, a w głębi środkowe,— z lewej strony stół zasłany, jak do prasowania. Domicella żelazkiem prasuje chusteczkę dla brata; ten zupełnie już ubrany oprucz fraka, który rozłożony wisi na krześle, mizdrzy się przed lustrem toaletowym, a później, brząkając po kieszeniach pieniędzmi, śpiewa.

Sobkowicz i Domicella.

Sobkowicz

N° 1

Pieniądze mam,— pieniądze mam!

Równych sobie tu nie znam!

Przed potęgą mego złota

Gnie się somszedzka hołota!

Kiedy pasłem bydła stek,

Każdy mówił: lichy człek!

Dziś, gdy mam nieszpety mienie

Wszyscy: «Kłaniam uniżenie!»

W przeszłe lata jasny pan

Dął się, gdyby próżny dzban! —

Wzgardą bywało częstuje

Teraz ściska i całuje.

Dawniej panny wrzeszczą: miech!

Gdy mię ujrzą wszystkie w śmiech;

Patrz! — ułudnem oczkiem świecą

Brzęknę — dyk by na lep lecą.

Ciekawość! — uczony stan

Twierdził, że istny bałwan!

Gdy zaś zbrzękły mi kieszenie,

Przeciwnie snuje twierdzenie.

Mego domku nie znasz skład,

Chwastem doń zarosły ślad;

Dziś komnaty gośćmi syte

Drogi, niby trakt, ubite.

Dygnitarze honorowi

Dziewice,— nawet wojskowi,

Węchem czując, że bogaty

Zbijają progi mej chaty!

(*Mówi.*) Dyk cóż... alboż nie walny ze mnie chłopiec? (*Okreca się na okolo.*) Spójrzno siostro! Teraz, jak przymocuję półperuczkę, to moja Adelcia pewno z radością odda mi swą rękę... dyk cóż...

Dom ic e l l a. Zawczasu, mój kochany, nazywasz ją swoją,— patrz jeno gdyby zbyt uczona ufność cię nie zawiodła.

S o b k o w i c z. Dyk cóż... alboż nie mam pieniędzy?

Dom ic e l l a. Mnie się zdaje, że gdyby otrzymać rękę szlachetnej i bogatej we wszystkie dary losu dziewicy, potrzeba czegoś więcej, jak pieniędzy.

S o b k o w i c z. Ciekawość! — dyk cóż... czegoż to więcej potrzeba?

Dom ic e l l a. Najprzód, mój kochany, potrzeba gdyby kawaler, starający się o pannę, należał do tej samej kasty społeczeństwa, do której jego bohdanka; jeśli zaś niższe zajmuje stanowisko, powinien przynajmniej albo posiadać talent, lub naukę, przynoszącą mu rozgłosną sławę,— inaczej kasta, w której się panna zrodziła, w niebogłosy wołać będzie, że taki związek jest mezaliansem, i najpewniej jak rodziców, tak również i pannę, chociażby nawet i czuła jakiś pociąg do konkurenta, odstraszą. Po wtóre: trzeba aby kawaler, jeżeli nie wyższe, to przynajmniej odpowiednie narzeczonej posiadał wychowanie, gdyby w późniejszym czasie nie wstydziła się za męża. Po trzecie, a najważniejsze: gdyby dla starającego się o pannę opinia publiczna była przyjazną; a ty, mój bracie, daruj, że ci to bez ogródki wypowiem, wszystkim tym trzem warunkom w zupełności nie odpowiadasz.

S o b k o w i c z. Dyk cóż... Ciekawość! — jednym słowem zbiję twe, tak przemądre argumenta: oto mam pieniądze! a pieniążki w dzisiejszym czasie, jest to rzecz, dla wszystkich stanów społeczeństwa, bardzo a bardzo łakoma. (*Uderzając po kieszeniach śpiewa.*)

№ 2

Pieniążki jest rzecz łakoma;
Choć je człek krociami toczy,
Lecz jakaż bierze oskoma,
Gdy one przypadkiem zoczy.

Lichwiarz, co ma kufry złota,
Jednak tem się nie raduje,
Drzeć bliźnich bierze ochota,
Procenta wielkie zyskuje.

Panowie jaśnie wielmożni,
Choć ogromne dobra mają;
Wszakże tak są nie ostrożni,
U lichwiarzy pożyczają.

Ojcowie też świętobliwi,
Wszyscy o nich utrzymują,
Na złotko bardzo są chciwi,
Dla niego suknią przyjmują.

Urzednicy złotko lubią
Gdy przyjdzie badać winnego,
Nie da nic, to go wnet gubią,
Da,— to uniewinniają jego.

Tak lichwiarze,— urzednicy,
Panowie i świętobliwi,
A nawet roj krasnolicy,
Wszyscy na złotko są chciwi.

(Mówi.) Dyk cóż...?

Domiceła. Prawda! — w dzisiejszych tak trudnych czasach nie jedna z panien, zmróżywszy oczy, poszłaby za bogactwem,— lecz bądź pewnym że taka aniby ciebie uszczęśliwić mogła,— aniby sama z tobą była szczęśliwą: ciągły warchoł, ciągle niesnaski zatrwały by wasze pożycie; żadne z was albowiem nie odpowiedziało by obowiązkom na się przyjętym Panna Adella zaś jest tak wychowana, że gdybyś posiadał nawet skarby Krezusa, tem ją najpewniej nie przywabisz; jej potrzeba czegoś więcej, jak złota.

Sobkowicz. Ciekawość!.. czegoż to na przykład?

Domiceła. Już ci to wytłumaczyłam,— wszakże w krótkości powtórzę: cnoty, wychowania i niejakiejs oglady... poloru, któreby cię, bez żeny, bez śmieszności mogły postawić w tem towarzystwie, do którego ona należy.

Sobkowicz. Et pleciesz, moja kochana! — dyk cóż... gdybym nie miał rozumu, tobym i pieniędzy nie nazbierał. Co zaś do oglady i polityry tam jakiejś, której mi brak zarzucasz, tych aż nadto posiadam; w każdym towarzystwie potrafię się znaleźć nie gorzej od jakiegoś tam mędrka z próżnemi kieszeniami,— dyk cóż... Ot, naprzykład, wchodzę z hałasem do pańskiego salonu, napełnionego licznie zebranemi gośćmi, dyk cóż... zbliżam się do gospodyni domu, lewą rękę mając w kieszeni, kiedy prawą od niechcienia ściskam jej

rączkę, tak... po pańsku, i nosowym głosem przemawiam: koman wa! jak pani zdrowie, jak idzie gospodarka? — i tam dalej... ciekawość!.. dyk cóż... później podchodzę do gospodarza, którego popularnie, jak równy równego ściskam; dalej włożywszy obie już ręce w kieszenie, i od niechcienia brząkając naumyślnie wsypanem w nie złotem, zgóry na około spoglądam i z powagą schylam protekcyjnie, dyk cóż... głowę, darząc wedle bogactwa lub stopnia, jednych większym, drugich zaś mniejszym ukłonem, dyk cóż... nareszcie podchodzę do panien i — niby przypadkiem, upuszczam na ziemię dukata; ma się rozumieć, kiedy w bliskości, dyk cóż... lokaj się kręci, ten podbiega, podejmuje go, chcąc mi powrócić, wówczas z miną arystokratyczną, weź to sobie, mój kochany, powiadam i dyk cóż... jakby niebyło, rozpoczynam z pannami, dyk cóż... krotofilną rozmowę, brząkając wciąż, dla większego afektu, po kieszeniach złotem, naprzykład o pogodzie, strojach, kawalerach, lub coś podobnego, dyk cóż... Ale, ale! nie wiesz, moja siostruniu, że już i do kontradansa odważam się stawać, dyk cóż... Drygalski trochę mię podmusztrował; tylko druga figura jakoś nie dopisuje,— nie zgrabnie w niej się sprawiam. Przypatrz się jeno, moja droga, ty nie mało widziałaś tańczących, dyk cóż... możesz więc dać bezstronną decyzję. (*Tańcząc śpiewa.*)

Duett

Nr 3

Trala la la,— tra la la la!
 Stań na boku,— trochę z dala
 I przypatrz się mej posturze.

Domicella

Istny miech w niedzwiedziej skurze!

Sobkowicz

Dyk cóż... sąd trochę za srogi
 Spójrz no, jak wierzgają nogi
 Kibić wiotka i powabna.

Domicella

Jakaż postura niezgrabna!

Sobkowicz i Domicella (*razem*)

Bez litości jesteś szydna
 Złośliwa nawet wybrydna
 Łaskawszy dla mnie sąd ludzi
 Jużciż tańczę, jak i drudzy

Nie do tańca tyś stworzony
Lecz do sochy, lecz do brony:
Nogi sztywne, niby koły;
Znaczno żeś z Smorgonskiej szkoły.

(Tańcząc z zapalem zbliża się do drzwi środkowych i, uderzając się o wchodzącego parobka Pietruka pada na ziemię.)

Scena 2

Ciż i Pietruk, parobek.

Sobkowicz

Otoż ciął aż skrzy się w oku
O szatanie! dyk wcielony!
Stoj tu — od drzwi ani kroku.

Pietruk *(skrobiąc się w głowę klania się nisko)*

Niechaj będzie pochwalony!

Sobkowicz *(wstając)*

Gdy mam odbyć ważną drogę,
Łotr mi zwichnął zda się nogę,
Mogę stracić na manierze.

Domicella

Zostań w domu, radzę szczerze.

Tercett

Sobkowicz

Dyk cóż... nie wierzę w przeczucia
Czekaj mię z szczęsnym powrótem;
Pewnym mej lubej współczucia,
Zwłaszcza gdy jej brzęknę złotem.

Domicella

Nadto masz w kruszcu ufności,
Patrz, byś nie płakał z powrótem;
Nie otrzyma ten miłości
Kto uczucia mierzy złotem.

Pietruk

Daŭno pas skacinku ũ polu,
A ciapier pan nad panami:

Daj swini roh,— durnym wolu,
Swiet pawiernuc ũ wierch nahami!

S o b k o w i c z (*mówi*). Cóż, niezgrabiaszu! czy sprawiłeś się w interesie, za którym byłeś posłanym?

P i e t r u k. Kiepska, panoczyk! — skazali tam u Kiju, szto heta nia czysty anteras.

S o b k o w i c z. Głupcze! nieraz ci twierdziłem gdybyś, odpowiadając mi, nazywał mię jasnym panem.

P i e t r u k. Et pano... chacieŭ skazać, jasny panie; ja czaławiek bywały, zuby sjeŭ na dworskaj służbie, i pa Wilni nia raz ciahaušia; otoż czasta mnie zdaryłasia sustrecca pamieź szlachtaj z hutarkaj: szto «jaśnie zhaśnie, a maspanie — zastanie».

S o b k o w i c z. Dyk cóż... dyk ty i w Wilnie byłeś? coż ty widziałeś tam ciekawego? — dyk cóż... zabaw nas swem opowiadaniem.

P i e t r u k. Szto pano... chacieŭ skazać jasny panie, hawaryć? nimaszka niszta cikawaha. Pałaty amal usie kamiannyje, wulicy tak wuzki, szto nielha razminucca; jak streczacca dwie chwurmanki, to choć ty kołam ich raznimaj, woś jak czasam pan czaho zahnewajecca, da zuby saszczamić, tak i jany s saboj splatucca. — Ludzie biehajuć, jak padstrelanyje, adzin druhoha szturchaje. — Maŭlaŭ by chto szto jany za pilnaj spiaszać raboty, a jany tak sduru tolka, s kuta ũ kut lotajuć, da zuby skalać. Praŭda! baczyŭ ja adno dziwa cikawaja,— baczyŭ jak maskale musztrujucca; et! da i to, jak prypomniŭ maładzieńki mai leta,— merem jak to kaliś stareńki dziadok moj,— daj Boh jamu kruleŭstwa niabiesna! katory pa tu poru, jak ja byŭ dziciam, piarakuŭsia uže za sotniu hadkoŭ, bywała wioŭ razkazy na zimawych wiaczarnicach, to i heta ich musztrawannia wydałasia mnie kiepstwam.

S o b k o w i c z. Dyk cóż... cóż wam dziadek twój rozpowiadał.

P i e t r u k. E...e...e...! pa... jasny panie,— jak zasiadzie bywała pry łuczniku łapci plaści, a pacznie wiaści, s prepraszeniam jasnaha pana, razkazy, to my usi, bywała, jak tyje zajczyki, kali czasam paczujuc jakiś szorach kala łahawiska, i wuszy nastawim, da i zuby wyszczarym,— merem jak nasz kurta, kali uhledzić żyda: tak cikawa bywała wiadzie razkazy. — Basz jon byŭ nia tutejszy, a zachoży, iz pad Kijewa; tak woś razpraŭlaje bywała, jakoje było u nich wojska, aż miła słuchać! Bywała stary, jak razdabruchajecca, a prypomnić starynu, tak woś każe: haj...haj...braciki! niamaszka na świccie, jak to kaliś, słaŭnaj pamiaci, za hatmańszczyzny! jak basz

wojśka nasza sabiarecca ũ kuczu! — nia znała jano szto to «stoj» i «nia szawialisia». — Bywała pry Chmialnickam atamanie stoŭpicca pad jasnym ukraińskim niebam siła kazaćkaja,— pałki Czarnamorśki, Pałtaŭśki, Humański, Granaŭśki, Piatyhorśki i Kaniaŭśki. Kazaki u szapkach siwych, s kraśnymi haławicami, woś mak ćwiatuć! — uradniki na konikach fińciać! — sotniki wusiki kruciać, a assauła huby duuuje! Tak bywała mudra razkazuje, szto i ściamic nia zmoha!

S o b k o w i c z. Nu dyk cóż... a ty co widziałeś w Wilnie?

P i e t r u k. Et!.. szto baczyŭ, to nia było czamu dziwicca. Musztrawalisia zdajecca i družna, woś arech zhryz, da kudy jim!.. Praŭda jany paŭbieraŭszysia, jak dziedawy kazaki, u szpancerkach, ale na szto im papryszywali chwościki s czyrowonymi biereżkami, merem u szczyhlikaŭ? Czerez pleczy pierawieszany u nich biely stryczki, a na haławach takije szapki, jak makatry. Ależ to mnie było wielmi dziŭna, szto na pieradzie u tych szapak woś haławieszki starczali. Na łbie jakajaś u nich ptuszka iz masiędza, da s dwumia haławami: nia wiedama jakaja, czy sycz, czy sawa, czy zahumiennaja warona? Boh jaje zhadaŭby. Otoż jany tak stajali u kuczy, rusznicy pastawiŭszy u kaziołki, maŭlaŭ czumaki, kali na papasie sahancyki s kaszaj nad ahniom wieszajuć. Aż adnym razam wyjeżżaje z zawułka jakiś starszy; jak kryknuŭ hej! — tak jany ũsi skoczyli, chwacili za rusznicy i stali roŭna, choć ty nitku praciahni. Hlażu ja na starszaha, zlez jon z kałamaszki,— et! — taki samy maskal, tolka bruchatszy. Czerez pleczy pierewieszana sinia stryczka, na hrudziach nawieszana cacak i miendalaŭ żydoŭskich tak, szto jon wyhladaŭ raby merem strakataja pańskaja jałaŭka. Na haławie jaho to taka szapka, jak zasłonka at pieczy. Czaławiek jakiś nia tutejszy, nia ruśkaj parody a s zamara. Ale nia była by to zamorśkaja sztuka! choć starszy da ruki mieŭ krychu prydoŭhi; jak stajaŭ hdzieś na kwaciery, to padchwaciŭ piawuna, dyj schawaŭ u szapku: nia sciamiŭ durny! szto jon chwest s szapki wystawiŭszy, usio im wilaje. Jak basz padyszoŭ bliżaj da maskaloŭ, to adzin skoczyŭ wyrwaŭszysia iz hramady, maŭlaŭ s ukropu! — lacić!.. lacić!.. lacić!.. i razpiaŭsia!.. a pašla rusznica jkiŭ, a jany drah!.. jon znoŭ kiŭ!.. a maskale drah!.. tak woś starszy i razhniewaŭsia... padbieh da hramady i kryknuŭ: z darohi, żarabiata! a hramada na ũzhardu zabarmatała: hałdy bałdy, hałdy bałdy,— merem indyki, kali dzieci ich padrażniać.— Tut starszy jak wychwacić swaju szablu... et! czy to taka, jak była pa dziedaŭskamu razkazu,

za słaŭnaj pamiaci hetmańszczyzny? — woś dychtar kapystka! szto baby lamieszku miaszajuć,— każyś spiczka pacukoŭ kałoć; taż jon, trymajuczy taki rażonczyk u adnoj ruce dziele pastrachu, a druhu pryłażyŭszy ka łbu,— merem pakazać im szto u haławie ni krychu rozumu nia majuć, staŭ ich łajać,— aż adzin iz kuczy wyskaczyŭszy, woś czort iz bałota, i też pryłażyŭszy ruku ka łbu: «ucichamiryciasia, wasza miłaść!» każe, taż i my majem krychu tut aleju, usio szto robim, to pa chwormie: — o-o-o-ot jon skrzytnuŭ zubami sa złości, atyszou krychu i kryknuŭ, a jany drah! — jon jakojaś słaŭco wykinuŭ iza rta,— a jany, usi da adnaho rusznicy pastawili pry nazi,— musztrujšia, każuć sam, kali taki rozumny. Po tym jon zahałasiŭ praciażna, każyś pastuch u lesie roham bydła naklikaje; widna żaławna wielmi staŭ ich prasić, bo jany, slitawaŭszysia nad biednym, razam at czobataŭ da haławy czaraaach!! — Ale potym, czur im, da pek im! stydna baczysz i kazać! — jak kryknuŭ starszy, tak usi da adnaho prawuju ruku za siabie i zakinuli; znoŭ kryknuŭ, a jany na pierad ruku padniaŭli da nosa, dyj paniuchali: paŭla stali nabiwać strelby; taż Boh mia! jak raz nabili, to sa dwadcać raz strelili. — Nareszcie jon im dakuczyŭ widna swaim musztrawaniem, to na lewa, to na prawa, to znoŭ nalewa, szto jany raptam pahnalisia za nim, jon że usio napierad, usio napierad czesze, da czesze bojazka ahładajuczysia, szto czasam hramada nia dahnala. Kalib ja, albo dziedawy kazaki, tob jaho miham nahnali, bo kazaki śmieła pa Bożaj ziamli chodzić mohuć u szyrokich nahawicach, szto u adnu kałoszu troch maskaloŭ schawaŭby — a u nich biely nahawicy woś abcuhami panaciahany — i dla nich papryszywany jakijaś jaszczyki, tak szto i nia zmohuć śmieła stupać, da usio, jak busły nohi wyciahiwajuć i prucca za nim ławaju: uże blizka jaho nahnali, aż s kańca jakiś tam zakryczaŭ: «pakińcia hnacca za hetym baczonkam, bo i żydy śmiajucca»; i praŭda! ja sam baczyŭ, jak na płatach, da na warotach naczaplaŭszysia żydy śmiajalisia s taho musztrawańnia. Na paŭla jon widać ściamiu szto stydna, być takim bajazkim dyj, sabraŭszysia s ducham, kryknuŭ na ŭsio horła, hramada że maładzieckaja nia spużaŭszysia jaho kryku, tak woś družna, za pazwaleniam, atwiarnulasia k niamu zadam,— tahdy jon, straciŭszy ciarpliwaść, plunuŭ, machnuŭ rukoju, sieŭ u swaju kałamaszku, dyj ciahu daŭ. Ależ to szalmoŭskaja uprawa, adzin koń

uściaz ahladajecca, czy nia honicca katory; da kudy im! zmuczany, hałodny trubiaczy i barabaniaczy, dziele achwoty, zahłasili na ũsio horła, dyj parazciahalisia pa ulicach, widna da żydoŭ na kwaciery.

S o b k o w i c z. Dziękuję ci, mój kochany! dyk cóż... zabawiłeś nas swem opowiadaniem; proszę ciebie, moja sestro dać mu kieliszek gorzały, gdyby przemoczył trochę gardło: a teraz do rzeczy, dyk cóż... czy zamieniłeś woły?

P i e t r u k. Nie pano... jasny panie, pastuch nia prystupiu.

S o b k o w i c z. Toś chyba mu nie dał rubla?

P i e t r u k. Hdzie tam! — ja i druhi jamu suliu at imienia jasna pana,— da psiajucha! wielmi ćwiordy na sumlenie; skazaŭ, szto heta i stydka i brydka ludziej abmanywać. Każe, pradauszy wały pa sześćdziesiąt rubloŭ kormnyje, paśla zamianić ich chudymi, hetakaha kiepstwa i żyd nia zrobić, a pa... tfu! prapadaj ty s jasnaścju, usio zabywaju, a jasnamu panu, każe, za takuju sztuku Boh u haspadarce nia daść sporu. Ja jamu hetak: wialikaja biada abszukać żyda,— taż niachryszczony!.. jonże i nia spoznaje, bo i tyje ryżyje i hetyje, kapla ũ kaplu, schożyje: biary dwa karbawancy, da atdaj dwa kormnyje, a miasta ich pastaŭ u hurmie, katoryje ja ciapier pryhnaŭ, żyd nia ściamicca, zabiare jakije znajdzie ũ abory. — Hdzie tam! jon u druhuju dudku basz świszczce, każe, szto czy żyd, czy chryścianin usi ludzi roŭnyje piered Boham, a atumanić czy taho, czy druhoha,— asabliwa pa... jasnamu panu i soramna i hreszna. — Szto było rabić? ja, woś taja sabaka, padchmyliŭszy chwost, jak nia pyszny pan, pahnaŭ wały nazad.

D o m i c e l l a. Widzisz, mój Antoni! prosty chłop bez najmniejszej oświaty, a jaką ci dał moralną naukę. Czyż nie pora już tobie opamiętać się i zaniechać nie prawych czynów, za które jak przed ludźmi teraz, tak i przed Bogiem kiedyś potrzeba będzie zdać rachunek. Wierz mi, bracie, dopóty będą ci się udawać szachry, aż nie przebierzesz miary.

P i e t r u k. Heta, każuć, panienaczka, patul zban wadu nosić, pakul nia parwiecca wucha, a tam...

S o b k o w i c z. Milcz!

P i e t r u k. Nu... maŭczu!

S o b k o w i c z. Ty, sestro, zanadto nadużywasz mojej cierpliwości; wyszedłem już z pod opieki i nie lubię gdyby ktoś, choćby

i siostra, nicował moje czynności; idź lepiej do swojej gospodarki i nie wtrącaj się do tego, co nie należy do ciebie.

Domicella. O bracie! patrz gdybyś nie żałował w późniejszym czasie, żeś nie usłuchał rad przywiązanej siostry. *(Odchodzi z chustką na oczach.)*

Scena 3

Ciż bez Domicelli.

Sobkowicz. A ty ośle! czego jeszcze czekasz? ruszaj do gumna!

Pietruk (skrobiąc się w głowę). Woś ja da pa... tfu!.. prapadaj ty s panam! chacieŭ skazać: da jasnaha pana, maju prośbu.

Sobkowicz. Dyk cóż takiego? *(Podchodzi do okna.)*

Pietruk. Hetaż użo późniaja wosień, zaraz budzie zima, a u mianie niama każucha; chacieŭby prasić, sztab jasny pan daŭ mnie każuch.

Sobkowicz. Chodź tu bliżej i spójrzyj w okno, czyje tam na sianożęci bydło? dyk cóż...

Pietruk. Heta Lubinśkaja.

Sobkowicz. Otoż będą i kożuchy dla ciebie a nawet i dla mnie, bo i ja na zimę jeszcze go nie mam; a dobrze będzie, rano wstawszy, w ciepłym kożuszku obejżeć gospodarke.

Pietruk. Jakże heta, jasny panie? czy pan dumaje u Lubinśku kupić awieczak i paszyć nowyje każuchi? Da tamże na sianażaci nia widna awieczak,— i każyś u Lubinśkam dware saŭsim ich niamaszka.

Sobkowicz. Ośle! spraw się tylko dobrze, a będziem mieli kożuchy i nic nam one nie będą kosztować. Weź trzech parobków, zajmij wszystkie bydło i zapędź je do chlewa: a że dzisiaj dosyć chłodno, więc zapewna, przychodząc prosić o oddanie grabieży, ludzie będą mieli kożuchy na sobie, wówczas nie oddawaj bydła pokąd, niby w zastaw, je nie położą; które gdy raz zdobędziemy, to już mogą z niemi się pożegnać na zawsze, w tem rzecz moja, dyk cóż...

Pietruk. Pa... tfu tabie! jasny panie! janyż nia na [na]szaj da na swajoj pasuć sianażaci. Sztab choć adna sztuka piaraszła hranicu, a to usio bydła chodzić na Lubinśkaj.

Sobkowicz. Głupcze! — dyk cóż... zajdziecie z tyłu Lubinśkim lasem i zajmicie: jeśliby zaś chcieli bronić to dubinami przywitajcie

pastuchów. Dyk cóz... tam pasą małe ich chłopaki; nie będziecie więc mieli najmniejszej mitręgi, jak was zobaczą wnet pouciekają.

Pietruk. Czy heta budzia pa pańsku? — Ładnaż siahać pa czużoja dabro?

Sobkowicz. Choć nie ładnie, ale składnie dobędziem bez kosztu kilka kozuchów.

Pietruk. Każuć stary ludzie, szto czużoja dabro nia hreje.

Sobkowicz. Nie boj się! — byle tylko miękkie i wełniste a grzać najpewniej będą.

Pietruk. Jaki ciapier świet nastaŭ, moj Boże miły! — jak pany naczali brać wielmi na rozum, da slapić razumnyja książki, to horsz at niachryszczonych stali krucić da mucić. (*Śpiewa.*)

№ 4

Wierch dnom pastawili swiet hety,—
Nia tak było u daŭny lety
Jak naczali chitryć-mudryci,—
To z duru stali ŭsi krucici.

Daŭniej usiak Boha bajaŭsia,
Dabra czużoha basz czuraŭsia,
Ciapier starajucca paniata,
Kalib pakryŭdzić swaho brata.

A hdzież sumlenia,— bojaźń Boża?
Byćcio tako s razbojam schoża:
Pakińcia cnotaj szachrawaci
Panki, lepsz stańcia pracawaci.

Pry pracy myśl ludzka swobodna;
Bo praca Hospadu uhodna
Szawiec, szto szylam zarablaje,
Spakojnaja sumlenia maje!

Sobkowicz. Cóz to głupcze, ośmielasz się tu mora[li]zować?

Pietruk. Panoczak... tfu ty propaść! chacieŭ skazać: jasny panie: toż wiedama stara hutarka: chleb jeż — praŭdu reż!

Sobkowicz. To i ja ci powiem hutorkę, dyk cóz... idź i spełnij, co ci kazano, bo inaczej kij będzie w robocie.

Pietruk. Nieczaha kazać, na czyjom wazku jedziesz, tamu i piesieńku śpiewaj; pajdu hrabić bydła, ale szto budzie paśła?
Sobkowicz. Dyk cóż... nie twoja bieda, ruszaj!

Pietruk odchodzi.

Scena 4

Sobkowicz sam.

[Sobkowicz]. Wszyscy mi zarzucają, że krzywdą bliźniego żyję. Głupcy! w tem właśnie i rozum, w tem sztuka, gdyby umieć skorzystać z nieogłędności, lub lekkomyślności bliźniego. A cnota? (Zamyśla się.) Fraszka cnota.

N° 5

Słuchaj mów ludzkich dokoła,
Bądź cnotliwym każdy woła;
A tym czasem same złudy
W ustach cnota, w sercach brudy!
Bierz przykład z mowy bogacza,
On usty hojność roztacza,
Toż dobroczynność wcielona,
Choć obok człek z głodu kona.
Wojacy mają ochotę
Brawury głosić za cnotę;
Patrz, junak gdy rykną spiże
Pod krzakiem uszami strzyże.
Ojcowie gromią z ambony,
By niełgnąć do czczej mamony
A sami drą pieniądz luby
Za chrzciny, pogrzeby, śluby.
Z modlitwą w ustach dewotka,
Dla sierot w ręku robotka,
Co piątek spowiedź ze skruchą,
A czerni bliźnich na ucho!
Mężatka w cnoty bogata,
Słynie z wierności u świata,
Miłość przysięga mężowi,
A gachów spójrzaniem łowi.

Skromniutka w pączku dziewica,
Rumieni wstydem swe lica,
Niewinnych żartów się stracha,
A w kątku całuje gacha.
Chociaż ma, by grzech twarzyczkę,
Kawaler, goni różyczkę;
O miłości na głos krzyczy,
A w myśli posag jej liczy.
Tak śledząc ludzką chytrotę,
Zda się uwielbiają cnotę,
Gdy ona, drapiąc by wściekła,
Dawno do Wiatki uciekła.

(Mówi.) Dyk cóż... ten nie ma oleju w głowie, kto za nią pędzi, kiedy nas rzuciła i w tak dalekie powędrowała strony. Dyk cóż... kruszec, to grunt! posiadając go, potrafi człek i samą nawet tę kapryśną dobrodzikę sobie zhołdować. Ale pora już w drogę się wybierać do mojej bohdanki. *(Przymocowując na głowie polperuczkę mówi dalej.)* Dyk cóż... dziś się ostatecznie losy me rozstrzygną. Przy tylu jej dyk cóż... wdziękach, zwłaszcza materyalnych, zostanę napewno szczęśliwym. — W prawdzie niepotrzebowałbym i posagu, wszak że dziesięć tysiaczków, to kusz nieszpety, nie zaszkodzi go dołączyć do moich zbiorów. *(Chce wychodzić.)* Lecz cóż tam znowu za hałas? dzisiaj zamęczą mię temi sprawami. *(Siada).*

Scena 5

Sobkowicz i Mortko, cieśla.

Mortko *(kłaniając się)*. Dabrydzień, panu,— ny! a co będzie z nami?

Sobkowicz. Dyk cóż... co ma być? zaczynaj budować świren, a swój zadatek i stosownie do postępu roboty, zapłatę odbierzesz, dyk cóż...

Mortko. Has du gehert,— ciekawość! jakże ja budować, kiedy pan, psy umowa na co innegi mnie obowiązywował, a teraz kiedy ja, dla psebespeczestwów, zeby kogo drugiegi nie uwziół do robota, dałem zadatków sześć róblów, pan już daleki cięższego warunków

mnie nakida, ny, a grul! to ja i do polowa nie dojedzie robote, a wszystkiego psejem, co się umowil.

S o b k o w i c z. To twoja bieda, a nie moja; sześć rubli przepadną, jeśli nie zaczniesz, dyk cóż...

M o r t k o. Ny! ciekawość! jakze zacynać, kiedy mnie to będzie wielkiego ksywda?

S o b k o w i c z. Zadatek twój zginie, a ja drugiego wezmę majstra, dyk cóż...

M o r t k o. Giwalt! ale ja się nie umuwil na tegi robota, jakie pan teraz mnie zadaje.

S o b k o w i c z. A masz kpie na pismie, na coś się umówił?

M o r t k o. Ny... na co pisma u takie bagatele, cy nie dość slowo panski? a grul!

S o b k o w i c z. Dyk cóż... slowo wiatr, a pismo grunt, mój kochany; głupi wierzy na slowo, a rozumny z tego korzysta, dyk cóż... Otoż i ja trzeciego już z waszych braci wyprowadziłem w pole i zarobiłem na tej aferze koło dwudziestu rubli, jeszcze gdy ze dwóch podłowie, to mi budowa swirna nic kosztować nie będzie.

M o r t k o. Nyy! A cy to po pańskiemu biednegi majstrów akpiwować? has du gehert!

S o b k o w i c z. Dosyć już, mój kochany waszemu bratu szachrować, teraz na nas przyszła kolej odwetować wam w dwójnasób, dyk cóż...

M o r t k o (*cmokając*). Ciekawość! Do cegi juz psislo! (*Znowu cmoka.*) Pewno prędkiegi będzie koniec światow! (*Śpiewa.*)

№ 6

Lachtiridi-bam!

Lachtiridi-bam!

Lachtiridi-lachtiridi

Bim-bam-bum!..

Idzie końców świata tego,

Mesias wkrótce się zjawi,

Kiedy pan zidka biednego

Akpiwanstwem pocol dlawić.

Dawniej święte pańskie slowo,

A dziś pis długie ceduli,

Które wzmocniwszy sądowo,

Mach głęboko do skatuli.

Lachtiridi-bam!
Lachtiridi-bum!
Lichtiridi-lachtiridi
Bim-bam-bum!..

Bo nie tylki slowo zdmuchnie
Ale gdi zręczność się nada,
Tak cichutko, tak leciuchnie
Cedule od zidki skrada.

Aj wej! coz zidkim rabowac
Chiba gecher pielgzymować
Kiedy tak zmaǳeli pany
Nam do ziemiów obiecany.

Lichtiridi bam!
Lichtiridi bum!
Lichtiridi-lachtiridi
Bim-bam-bum!..

(*Mówi.*) Nyy!.. a co z tegi będzie?

Sobkowicz. Dyk cóż... co będzie? oto jeśli się nie weźmiesz to twoje sześć rubli farfar! dyk cóż...

Mortko (*z energią*). Niechaj ze te moje ubogie a krwawe prace posluzy panu na pogzebów! bądź pan zdrowy. (*Odchodzi.*)

Sobkowicz (*w ślad za nim*). Ach ty, szachraju, żydzie przebrzydły! jeszcze śmiesz w oczy mi rzucać przekłństwo? dyk cóż... Ale czego się unoszę, trzeba przecież być sprawiedliwym i dozwoić biedakowi za swe pieniądze chociażby tej satysfakcyi, dyk cóż... No, teraz w drogę. Hej! jest tam kto?

Scena 6

Sobkowicz i Marysia.

Sobkowicz. A! jeszcześ nie odeszła? dobrze! poprzątaj tu w pokoju, wynieś stół, i możesz sobie oddalić się do rodziców. Wczoraj właśnie rok twej służby się skończył, dyk cóż...

Marysia. A zapłatu, czy at pana, czy at panienki atbiaru? jaż czerez cały hod ni hrasza at pana nia miała.

Sobkowicz. Prawda, prawda, moja kochana, dyk cóż... chodź tu bliżej i posłuchaj, mam z tobą rachuneczek maleńki. (*Siadając*

wyjmuje z pugilaresu karteczkę i w głos z niej czyta.) Ty dostałaś się do mnie siedemnastego maja, dyk cóż...

Marysia. Tak!

Sobkowicz. I zgodziłaś się ośmnaście rubli na rok pensyi?

Marysia. Tak, panoczak!

Sobkowicz. A przestrzegałem nie sto razy, gdybyście mówili jasny panie, dyk cóż...

Marysia. Tak, jasny panie!

Sobkowicz. Ośmnastego oktobra zachorowałaś na gorączką i przeleżałaś aż trzy tygodnie, dyk cóż...

Marysia. Bo pa... jasny panie nie dań wedle umowy każucha, ja praziabła i zachwarała.

Sobkowicz. Pfe! Moja kochana, to grzech kłamać, dyk cóż... ciepło było, jak śród lata, i ty zupełnie nie w porę zachorowałaś, kiedy czas był gorąco roboczy; ja musiałem na twe miejsce najać podziennicę i płaciłem jej w dzień po trzydzieście kopiejek, to wyniesie za trzy tygodnie sześć rubli trzydzieścia kopiejek. A ponieważ ty leżąc przez dwadzieścia jeden dzień nic nie robiłaś, jadłaś chleb darmo i nie mała siostrze mojej narobiłaś kłopotu, więc i za to policza się po trzydzieścia kopiejek dziennie, co w ogóle dwanaście rubli trzydzieścia kopiejek, dyk cóż... Omyliłem się! nie trzydzieścia, lecz sześćdziesiąt kopiejek. Spójrzmy dalej: dyk cóż... pamiętasz w septembrze werwało się do ogrodu bydło i stratowało mi dziesięć grząd kapusty; za niedopilnowanie bydła przez was z każdego sztrafu po trzy ruble, dyk cóż...

Marysia. Ależ, jasny panie, bydła należyć da pastucha.

Sobkowicz. Cicho! dyk cóż... nie rozprawiać, ale słuchać! ja strykte trzymam się prawa; wszakże i w waszej kancellaryi cała gromada za jednego odpowiada: otóż, dyk cóż... sztrafu za kapustę trzy ruble. — Po trzecie, na Boże narodzenie, pamiętasz, wyprosiłaś się u mnie do chorej matki na dwa dni, dyk cóż... jestem bardzo miękkiego serca, pozwoliłem; ty zamiast dwóch sześć dni zabawiałaś. Dyk cóż... zgodzisz się sama, moja droga, że za te cztery dni słusznem jest odtrącić ci od pensyi po dwadzieścia pięć kopiejek, dyk cóż... to wyniesie rubla, widzisz, jak jestem sprawiedliwym! Teraz sztrafu za nie stawienie się w czasie na swe miejsce, ale aż po dniach czterech, dwa ruble. Dyk cóż... wszystko ze wszystkim wyniesie ośmnaście rubli sześćdziesiąt kopiejek. A tak rozliczywszy

się według sumienia, ty mi jeszcze sześćdziesiąt kopiejek pozostałaś winną; wszakże jestem do tyła wspaniałomyślnym; że, przez wzgląd na twą gorliwą służbę, te sześćdziesiąt kopiejek ci daruję, dyk cóż...

M a r y s i a. Panoczku, jasny panie! czyż ja cały hod daram pracawała?

S o b k o w i c z. Dyk cóż... wszakże szłyszalaś sama, moja kochana, nic nadto ci nie policzyłem.

M a r y s i a. Nie! hetak nia budzia, ja za swaju kryūdu padam da pasrednika żałabu.

S o b k o w i c z. Co! jeszcze śmiesz mi grozić? piśnij tylko, a natychmiast cię oskarżę, żeś mię okradła. Pamiętasz na trzeci dzień, jak się dostalaś na służbę, dyk cóż... posłałem cię do pokojów na górę szukać panienki. Otoż niedoczekawszy się, sam poszedłem i zastałem cię jak wychodziłaś z pokoju, w którym ulokowaną mam kassę; pewno nie dla szukania mej siostry tam byłaś, bo nawet i ona nie zagląda do tego pokoju, dyk cóż...

M a r y s i a. Pa... jasny panie! czy heta pa chryściańsku kryudzić tak biednuju dziauczynu? Pasłaŭ pan da pakoju szukać panienki, ja szukajuczy usiudy, zahlanuła i da taho pakoju: taż ja nia wiedała, czy jość tam jakije hroszy, czy nia ma. U pakoj ja nia ũchadziła, bo jak uhledziła, szto tam na stale lażać hroszy, to staropiŭszysia, użo nia pakidała dźwiarej, czakajuczy, szto czy pan, czy panienka pryszli. Czamuż pan tahdy nia kazaŭ mianie abszukać? a ciapier tak kryūdzisz.

S o b k o w i c z. Dyk cóż... nie mam i czasu i ochoty z tobą rozprawiać; poprzybieraj w pokoju; zdaj panience naczynie, i ruszaj z Panem Bogiem, a jak piśniesz, żem ci niezapłacił, to natychmiast oskarżę cię o kradzież, a tak wszyscy palcami wytykać cię będą, dyk cóż... *(Odchodzi.)*

Scena 7

M a r y s i a sama.

M a r y s i a. Moj Bożaczka milańki! służyłaż ja u panou, da nihdzie mnie takoj kryudy i takoj wialikaj hańby nia dawialosia sustreci. Usi pany byli dobryje, adzin tolka naszousia kruciel *(Placze.)*

Niachajże slozy mai paduć na jaho duszu. — Szto ja ciapier budu robić? spytajuć baćka, maci mnoha czerez hod zarabiła?

Mała pauza.

Da majaż u tym wina? wiedałaż ja (biednaja) biedzolna, szto natraplu na takoha kruciela. A jak czysta maja dusza, tak smiela razkażu baćkam maju kryudu, jany ujmuca za swaju jadynaczku i da pasrednika padaduć żałabu.

Scena 8

Marysia i Pietruk.

Pietruk (*wysuwając ze drzwi głową*). A czy panienki tut niama?

Marysia. Baczysz, szto niamaszka.

Pietruk (*zblizając się obcesowo do Marysi*). Szto ty, maja jahadka, tak nadułasias, woś puzyr wałowy? (*Podchodzi jeszcze bliżej do niej z podskokiem, a obejmując w poły, pragnie uścisnąć, ta zaś go odpycha, mówiąc: «atczapisia!» wówczas on przyśpiewuje wesolo.*)

Czaho leziesz ka mnie? jaż tabie nia rouna.

Ty szawiec-kapylec, a ja bandarouna!

Marysia. Atczapisia! (*Uderza go w kark kulakiem.*) Łatwiej tabie wiasialicca; kali nisza nia rupić, jaż woś służyła cały hod i zarabiła kukisz.

Pietruk. Albo szto?

Marysia. Paliczyŭ pahaniec żydouśkim manieram, to jakijaś sztrapy, to maju chwarobu, tak szto jaszczje ja astałasias jamu winna sześćdziasiat kapiejek.

Pietruk. A pahaniec, a — niachryszczonaja sabaka! a jaszczje każe wialiczać jasnym panam, jaho ancypara ciomnym, niaczystym manić treba. Nia tuży, maja hałubka! ty pawierniesz da baćkou, budziesz wyhladać mianie. Nia raz, taskujuczy, da wychmylajuczysia czerez akonca, zaspiewajesz:

U aharodzie majran rodić,
Da Marysi pan Jan chodzić;
Radzi, radzi majranaczka,
Chadzi chadzi, moj Janaczka!

A ty miesta Janaczki, zaspiewajesz Piatruczok, nia praŭdaż? (*Mizdrzy się do niej.*)

M a r y s i a. Idzi ty! (*Odpycha go.*)

P i e t r u k. Jak nia szaraszysia, da ja wiedaju dobre, szto ja tabie pa siercy, ty by rada była i zaraz zaspiewać:

Pryjedź ka mnie rada budu
Ja z spadniczki zrablu budu,
Naszmarujesz dziohciam koła,
Dyj pajedam da kaścioła!

M a r y s i a. Nieczaha zapiracca, moжеб i rada była, da kali wiedaju dobre, szto baćki nia przystanuć: janyż puścili hety hod na służbu, sztob zarabiła sabie na wyprawu, dziele taho, szto choczuc mianie atdać u chatu bahataha, choć staraha uże, Apanasa Hubara. Kazali, szto jon maje paru kaniej, dwie karowy, dwa wały, da i swiran nia pusty, i ũ harudach nia stoŭpicca.

P i e t r u k. Ach ty hadziuka! na pałcach basz uże paliczyła, szto Panas maje! dak heta tak? nowaja sitka na kołaczku wieszajesz, a staroje pad łaŭku kidajesz? a znajesz! staryj druh lepsz nowych dwuch! Niszta z taho nia budzie, ja ciabie nia na żarty palubiŭ, choć by cały świet pryszłosia dahary nahami piarawiarnuć, to usio taki z taboju ażaniusia; no, wiaścima, kali ty budziesz nia at taho. Panas stary chrycz, jakoje tabie życie s nim budzia? jaż małady, pracawity, stateczny, da harełki nia had, ciabież, maja ziaziulka, tak miłuju, tak miłuju, szto jak cień za taboju cały wiek by ciahausia. (*Przyśpiewuje.*)

Żawaranka ũ poli zwonić,
Za Marysiaj Piatruk honić;
Chłapiec widny, malawany,
Duszoj, siercam joj atdany!

A szto?.. moa chłuszu? pacałuj że mianie za toja... (*Podsuwa się do niej, ta go odtrąca.*)

M a r y s i a. Paczakaj krychu! — jak pawienczajemsia tahdy ciabie pacałuju, ciapierze niajdzie! Boh budzie hniewacca, i ũ haspadarce nam nia paszancuje.

P i e t r u k. E-e-e! tahdy ja ciabie i prasić nia stanu: cikunka! bytcam saromiajacca; a wiedaju dobra, szto takby i kinułasia na szyju (*śpiewa*).

Da kaliż ty bandar, nabiż ty mnie boczku,
A ja ciabie pacałuju, u ciomnym kutoczku.

Marysia. Da hodzia uže, hodzia jazykom małoć! mnie treba iści da baćkou: (*wzdycha*) a ty tut z druhimi dziaŭczatami ciahajuczysia pa wiaczarynkach, mianie biednuju zabudziesz.

Pietruk. Boh mianie pakaraj! kali ja zaraz, jak ty nas pakiniesz, nia padziakuju za służbu. Niachaj ancypar i mnie nia płacić, ja, chwalić Bohu! u dobrych panou służyŭ, nakapiŭ sabie piaćdziesiąt karbawanych, maju czym haspadarku zapamahczy; pajdu da ciabie ŭ prymaki i zażywiom pa Bożamu.

Duett

№ 7

Pietruk

Pojdziesz atsiul — niazabudu,
U prymy k tabie skora budu;
Staniem szczyra pracawać,
A szczyrej ciabie kachać.

Marysia

Panas sa mnoj nia dać rady,
Budu czakać za kalady
Bo moj miły Piatruk,
To stateczny dziaciuk!

Pietruk

Tak mianie mocna kachajesz
To napieuna pracakajesz
Piaramożem baćkoŭ dur,
Dyj zażywiom czerez czur.

Marysia

Jak baćki zachoczać musić,
Ja nia stanu wielmi trusić,
Zahałaszu sa ŭsich sił:
Apanas to mnie nia mił!

Marysia i Pietruk (*razem*)

Jak baćki nam swaju wolu
Skażuć, to my naszu dolu
Bohu sruczym, Jon miściuk
Zbawić nas tyrańskich muk.

Marysia. My tut zahamanilisia, a mnie para uže ŭ darohu; pamaży upratać pakoje, a tam pajdu s panienkaj papraszczajusia.

Pietruk. Czyż ty mianie na praszczannie nia pacałujesz?
(*Podsuwa się do niej z umizgiem.*)

Marysia (*z zalotno wstydliwem zamitręzeniem*). Da kaliż ja saromiajusia...

Pietruk. Czaho? czyż ty nia maja niawiesta? Dziünyje hety dziaüczata! piered wiancom saromiajucca swaich žanichoü caławać, a pa szlubie i z dziaciukoü rady.

Marysia (*pędząc się za uciekającym Pietrukiem*). Ach ty pahaniec! budź pieüny, szto ja nikoha nia pacałuju.

Pietruk. A mianie?

Marysia. Nu... tahdy, pa szlubie... dzieła druhoja, tahdy pa zakonu Boškamu ja pawinna ciabie słuchać.

Pietruk. Pasłuchajža i ciapier, maja jahadka.

Marysia. Bojazka, moj Piatruczok! czasam chto uhledzić...
(*Ogląda się na wszystkie strony.*)

Pietruk. Nia ma nikoha u pakojach, a panienska paszła da kuchni... Nu!.. (*Podsuwa się do niej natarczywiej i przyśpiewuje*).

Zažmur woczy, a tak — skora

Pacałuj, maja sikora!

Marysia. Szto rabić... ty nia atczepiszsia, pakul nia pacałuju.
(*Całuje go i, prędko odskoczywszy, zasłania fartuszkciem oczy*).

Pietruk (*podskakując śpiewa*). A ja ciabie pacałuju u ciomnym kutoczku!

Marysia (*pędząc się za nim i uderzając*). Basz! pahaniec, jaszczce śmiajecca. Biarysia za stoł da wyniasiom jaho u perszy pakoj. (*Oczyszczają scenę i sami wychodzą.*)

Słychać w dali Pietruka przyśpiewującego: «A ja ciabie pacałuju...»)

Zmiana dekoracyi

Teatr wyobraża brzeg lasu, w głębi sceny widać wieś, na lewo dwór zamożny, na prawo zaś przy lesie, także w głębi sceny, chałupa wieśniacza. Z za drzew do połowy wystają kolosy na których spoczywa H a p o n B o r y c z k o, głowę zwiesiwszy, tuż obok, w siedzącej postawie oparłszy głowę o łęk kolos, jego żona K u l i n a, też śpiąca. Pietruk wychodzi ze dworu z krótką fajeczką w ustach i zamyślony mówi.

Scena 9

Pietruk sam.

Pietruk. Ledź adproh koni, tak zaraz wybieh sa dwara, szto pabaczycca z kachanaj Marysiaj. Pan u zaloty, i furman czerez płoty. Nu uże hetamu panu to pieūna służyć piakielnaja siła: szto tolka zadumaje, to zaraz i zbudziecca. Wyjeżdżajuczy iz domu biadawaŭ, szto na troch kaniach honić u zaloty; hladź ty! nia dajechali my da Maszanskaj karczmy, aż jakiś żyd lacić na kałamaszca; a obak tutże prywiazana kabyłka pryhoženka, aż miła na jaje palubawacca, nożkami piarabiaraje, woś panienska u tancy, parskaje wiesiała, szyju u duhu sahnuišy. Pan aż kazaŭ prystaci, szto padziwicca krasotca. Pytaje żyda, czy nia pradasi? a pahańcu toja i padawaj! Słowa za słowam,— starhawalisia piatnadcać rubloŭ. Hetaż recz nia słyhana! ja at słowa daŭby za jaje trejczy piatnadcać, da i jaszcz dziasiatk dabawiŭby. Zdajecca tolki czy nia kradzianaja? szto tak za nisza amal ustupiŭ. Pieūna i pan toja spaznaŭ, bo atrazu zasuliŭ maŭ canu, a żyd-psiajucha i zhadziŭsia. Tut mianie pan skarej pa chamut i pastronki konna da domu pahnaŭ, a sam astaŭsia czakać u Maszanskaj karczmy; i aż dusza rasła, jak my czaćwiarnioj siudy padkacili pad ganak. *(Myśli.)* Tfu ty propaść! zdajecca ja hetu klaczku hdzieś baczyŭ... Hniedzieńkaja... s biłaju łatkaj na łbie... taż bielakapytka. Nu woś, ani jak nia prypomniu a jana mnie znajomaja. *(Podchodzi do kolos i postrzegając śpiących, staje zdziwiony.)* A-a-a! heta szto za dziwa? baćki Marysi! jaki dur na ich napaŭ, szto padkacili pad les kalosy, dyj ulohszysia na nich, pasnuli. A-a! *(Uderzając się w głowę.)* Paczakaj! czy nia ŭ nich ja tolka baczyŭ kapla u kaplu schożuju kabyłku? zdajecca tak... tak, tak... ciapier ściamiŭ! Ale cyt! Kulina prasypajecca; schawajusia za dzierawa, da pasłuchaju, kij czort ich siudy zahnaŭ? *(Chowa się.)*

Scena 10

Hapon, Kulina.

Kulina *(wyciągając się poziwa, przeciera oczy, ogląda się na wszystkie strony i, przełęknięta, zeskakuje z kolos, zagląda w głąb lasu, później budzi męża)*

№ 8

Dzied! dzied, dzied, dzied!
A kabyłki naszaj niet!

*H a p o n (w czasie śpiewu budzącej go Kuliny złazi z kolos i,
oglądając się na wszystkie strony odpowiada)*

Czy ty, baba, aszaleła!
Hdzież ty kabyłku padziela?
Tyż na pieradzie siadziela,
Dyk na woszaż ty hladziela,
Sztoż ty pierad nosam miela?
Szto maŭczysz? czy asawielea?
Hawary, kab ty chwarelea!..
Czaho, hadziuka, zbiadziela,
Woś jakby siem dzion nia jeła?
Blokatu nażracca spielea?
Z czahoż ty tak adureła?

K u l i n a

Taż ty, Hapońka, mężczyzna!
K tabie należyć skacina:
Majaż tolka wina ceła
Szto na pieradzie siadziela.
I tyż siadzieŭ na kalosach
Nos twoj byŭ aż pry atosach;
Widać my aboja spali,
Jak u nas kabyłku krali.
Dosyć s mianie taho stała
Szto pamieź pniou kierawała,
A jak pasieku minuła,
Woś i ja krychu zasnuła.
Tak za szto że mianie łajesz?
Czyż pryhaworki nia znajesz?
Nia wier u świecie nikomu,
Kaniu ũ poli, żonca u domu,
Bo chto tolka żonca wieryć
Toj jak sitam wadu mieryć.

H a p o n

Hladzi, kab była skacina!
Budzie ũ rabocie dubina!

Tyż na pieradzie siadziela,
 Tak na woszaż ty hladziela?
 Woś jak wiarnusia da domu,
 Muszu iści k akanomu,
 Jon (jak) tam kryknie: «ach ty hadzie!»
 I kułaka ũ wucha ũsadzie,
 J buduć rozhi u rabocie,
 Moa dzicia asiarocie.
 Skaże: duszu czortu pradaj
 Za kabyłku hroszy atdaj!
 A tut, basz! — dusza takaja,
 Szto czort jaje nia prymaja:
 Bo da taho nasz pan prażyŭ
 Szto duszy u bank załazyŭ;
 I czort widać heta znaje,
 Tak dusz naszych nia kuplaje.
 Ciapier smierć paciecha ceła!
 Czy ty, baba, aszaleła?
 Hdzie ty kabyłku padziela?
 Tyż na pieradzie siadziela,
 Tak na woszaż ty hladziela?
 Jak waziŭ ja ũ miesta drowy
 Usiaki raz byŭ hrosz hatowy,
 Usiaho ja mieŭ zdawoli
 Łykaŭ, sialadcoŭ i soli.

H a p o n i K u l i n a (*razem*)

A jak prapała kabyła,
 Tak ty mianie pahubiła
 Tak ty mianie suzdrom sjeła
 Czy ty, baba, aszaleła
 Hdzie ty kabyłku padziela?
 Czy pryhaworki nia znajesz?
 Nia wier u swiecie nikomu
 Kaniu ũ poli — żonca ũ domu
 Bo chto tolka żonca wieryć
 Toj jak sitam wadu mieryć.

K u l i n a. Paladź tolka! taż my amal da samaj chaty dajechali,
 widna tutka skacinka astanawilasia trawu skubści, a jak heta

swawolnica Marysia uhledziela, szto my spim na kalosach, pieŭna s parabkam cicha adprahli klaczku i zawiali jaje ũ chleŭ. Zazawu tolka Marysiu; abaczysz, szto ty kryczaŭ na mianie nie sprawiedliwa. (*Podchodzi pod chatę i woła.*) Marysia! o Marysia!

Scena 11

Ciż i Marysia.

Marysia (*wybiegając z chaty*). Chwalić Bohu! Woś i baćkoŭ daczakała; jak można było tak doŭha siadzieć u mieście? maci kazała, szto k abiedu wiernić, a tut uże i wieczar na dware. (*Podchodzi bliżej.*) A heta szto? hdzie kabyłka? da na czymże baćki pryjechali?

Hapon. Baczysz, daczuszka, jeduczy my aboja pasnuli, i sami nia ściamim, jak tutka apynulisia. Czyż ty s parabkam nia wyprahli kabyłki?

Marysia. Parabak u lesie drawa siacze, a ja u woczy nia baczyła kabyłki.

Hapon. Ach, dolaż nasza horkaja! widna jak my krepka pasnuli, zładziei atprahli skacinku; treba paprasić kania u susieda i hnatca.

Kulina. Czy ty adureŭ, czy szto? kudy ty pahoniszsia? dla ciabie dziesiać daroh, a dla zładzieja adna.

Hapon. Da niahoż, ruki saszcamiŭszy, tut stajać, da hałasić? hetaż ceła majo bahactwa. Dobra mnie kazaŭ kum Tador: nia kuplaj at akanoma skacinki, rukoj nia pojdzie, na kradzianam basz aŭsie uskormlena; woś i praŭda! a tut jaszcz abiacau akanomu na hetam tydni atniaści resztu hroszy nia dapłaczanym za klaczku. Szto ja, biedzolny, zrablu?

Scena 12

Ciż i Pietruk.

Pietruk (*wchodząc z za drzwi*). Niech będzie pochwalony!

Hapon. Na wieki wiekaŭ!

Marysia. Ach! (*Spuszcza oczy i ukradkiem spozierając na Pietruka, grozi mu palcem.*)

P i e t r u k. Dabrydzień, ojcie Haponie! dabrydzień maci Kulina, dabrydzień Marysiu! (*Całuje każdego w rękę.*) Jakaja tut u was waźnia?

H a p o n. Basz! my s kabietaj jechali rankam s miasta, dyj na kolosach pasnuli. Panas, niachaj jamu dabro! swaim haszczenniam amaroczyŭ nam hołowy, dyk woś pryhoda stałasja, pad samym domam zładziej wyprah kabyłku. A ty, Piatruczok, szto tut u nas robisz, pieŭna za Marysij pryciahsia?.. kiepśka, szto dla dziaŭczat kidajesz słuźbu. Taż niszt z hetaha nia budzia, ja uże Marysiu abiecaŭ Panasu; jon basz mnie daklarawaŭ pazyczyć trydcać rubloŭ dapłacić akanomu za kabyłku. Oj, horkajaż maja dolaczka! hdzie ja atszukaju jaje?

P i e t r u k. Ojcie Haponie! niaprahniwajsia, da pasłuchaj mianie s uwahaj, ja choć jaszcz i nia stary, da paciahaŭsia pa Bożym świcie zdawoli, byŭ i na kani i pad kaniom, oj nia s adnoj pieczki pryszłosja mnie na dolu chleb spażywać. U was adno dzieciatka — heta każuć, jak woka u łbie! tak kali wy atpuścicia jaje u czużuju chatu, j jaszcz da muzyka nia pa siercy, to biedna ziaziulka, taskujuczy pa baćkach, hatowa i zamierci. A wyż tut biez jaje czy budziecia wiasiały? toż uże sprabawali, atpuściŭszy na słuźbu. Czyż nia markotna było pa daczuszcze? da i chatu chto paddzierżyć, taż nia majecie dziaciuka. Janaż biedna, budźcie pieŭny! za Panasam nie nażywiecca: taska biez pary świadzie jaje ŭ mahiłu, tahdy czyjaż ruka na staraść prymknie waszy woczy? Chto na mahiłkach pamianie duszyczki waszy?

K u l i n a (*placząc*). Praŭda, praŭda, moj Piatruczok! ja nia sto raz tojaż kazała, da na licha wielmi uparty.

Marysia płacze zasłoniwszy się fartuszkiem.

P i e t r u k. Jak kaziol u kapuście!

H a p o n. Baczysz, moj Piatruczok, jon pażyczaje mnie trydcać rubloŭ.

P i e t r u k. Pasłuchajcież! ja lepszuju padam radu; naraju wam takoha, szto i daczuszki waszej nia wywiadzie s domu, miasta trydcaci piaćdziesiąt rubloŭ i to nia pażyczyć, a tak, daść wam na zapamohu haspadarki, da szto jaszcz waźniej, skacinku waszu atszukaje; a wy ŭzajem waźmicie jaho k daczce u prymaki; czy hetak składna budzie?

H a p o n. Da mojżeż ty lebiedźka! naraj że ty nam hetakaha dabradzieja.

K u l i n a. Sztob tolka Marysia nia czurała sia, a to jana, biednaja za Panasa uże wyplakała zrenki.

M a r y s i a. Kali nia za Panasa, i pry baćkach astanusia, to uże i płakać nia budu.

P i e t r u k. Aha!..

Spaznała hałubka, skul samiec burkuje
Tużyć piarastała — ruczniaki hatuje!

M a r y s i a. Pahaniec ty, biez kiepikaŭ taż ni minuty ładam nia pahaworysz! (*Uderza go, on odskakuje.*)

H a p o n. Szto heta ty dobraha czaławieka kułakami czastujesz?

P i e t r u k. Niczoha, ojcie Haponie! wiedajecie prypawieść: chto kaho lubić, toj taho czubić; otoż sużany katoraha wam raju, heta ja sam, a kab wasza łaska budzie pryniać mianie u prymy k Marysi i pabłahasławić nas, czaho i jana wielmi chce, chacia, dziele saromliwaści, bytcem czurajecca, to napierad wazmicie at mianie piącdziesiąt rubloŭ, s katorych trytcać siahońnia ż atniasicia akanomu.

H a p o n. A jak że s kabyłkaj budzie?

P i e t r u k. Dziele kabyłki woś szto wykrywajecca: jak wy na kalosach pasnuli, a jana przstała, żyd jakiś kanakrad cicheńka atproh, a sustreŭszy nas siahodnia pa południ puściŭsia s maim panam u torh; słowa za słowam, kabyłka za piatnadcać rubloŭ piaraszła k nam, a ciapier u stajni waszaha dwara awioś s druhimi kańmi spakojna pażywaje.

H a p o n. Czyż twój pan nia ściamiu, szto jana kradzienaja, a asabliwa, szto niechryst tak tanna jaje ustupiŭ?

P i e t r u k. Moj pan lepsz lubić kupłać kradzienaja, bo kiepstwam można atbajarycca. Otoż, ojcie Haponie, idzicia da akonama atdajcia hroszy i paprasicia, szto zahlanuŭ s wami da stajni, a kali spaznajecie, szto heta wasza klaczka, to niczoha nikomu nia każuczy, na ũsiu noczku laticia da stanu, abjawicia tam ab kraży i u kaho jana ciapier nachodzicca, taż prasicia, szto wam jaje wiarnuli.

K u l i n a. Woś, zdajecca małady, a staraha durnia nauczyŭ rozumu. My pojdziam u chatu, a wy pakacie pad pawietku kalosy, da i idzicie za dziełam.

P i e t r u k (*ukazując na Marysie*). A s nami szto budzie?

H a p o n. Biary jaje, biary! niachaj was Boh błahasławić, jak my błahasłaułajem. Atcouśkim sercem prymajem ciabie za syna; tolkaż,

hladzi, trymaj wucha ostra! bo z jaje budzia zadorliwaja żonka, paszła basz pa matce.

Kulina. Nia zważaj na jaho brachniu, moj Piatruczok, jaszcze nia wyćwiaraziŭsia.

Pietruk. Nia żurycisia, ojczе Haponie, a pašuchajcie prypawieści:

Zmahła piła chwoju, dub,
Żaleza spiliła,
Da na ćwiordaj stali zub
Suzdrom wyszczerbiła.

Wychodzą Hapon, za nim Kulina, dalej Pietruk, za którym idąc Marysia uderza go po karku, ten się odwraca i z uśmiechem powtarza wyraz: «wyszczerbiła».

Zmiana dekoracyi

Salon z komfortem ubrany, po prawej stronie kanapa, przed nią długi stół, nakryty aż do ziemi wielką deseniową serwetą, z lewego boku i w głębi drzwi.

Scena 13

Adella sama.

Adella (*wychodzi z bocznych drzwi zamyślona, i po małym przestanku mówi*). O słodkie! ułudne sny młodocianej wyobraźni, jakżeście, niestety prędko uleciały! Dzisiaj mi każą seryo poglądać na życie. (*Myśli.*) Córko moja! skończyłaś lat osiemnaście, pora ci już obrać stan, do którego każda kobieta jest przeznaczoną. Wybrałem ci na męża człowieka, nie pierwszej wprawdzie młodości, wszakże statecznego, bogatego, a co najważniejsza, zawołanego gospodarza; mam nadzieję, że pod opieką jego droga twego życia kwieciem usłana będzie. Tak przemówił do mnie ojciec; domyślam się, komu mię przeznacza, to Sobkowicz, on drugi dzień już tu gości.

Mała pauza.

A więc bez mojej wiedzy, bez zgody rozporządzili się przyszłością moją. (*Myśli, później uderza nogą o ziemię.*) Nie! tak nie będzie; ma ojciec władzę nade mną, lecz zapewna nie będzie do tyła okrutnym, gdyby mię zmuszać do nienawistnego związku. Och, bo ten Sobkowicz! bez drzenia nie mogę spojrzeć mu w oczy. (*Ukazuje*

na serce.) Coś mi tu mówi, że z nim nigdy bym szczęśliwą być nie mogła. Lecz jeśli ojciec zechce mię naglić, cóż ja nieszczęśliwa pocznę? Gdyby przynajmniej ten nieznośny Staś przyjechał, to bym się jego poradziła. *(Myśli.)* Fe! nie uchodzi dzisiaj tak go nazywać, on dla mnie teraz pan Stanisław.

Pauza.

Mój Boże miły! gdy sobie pomyślę, ile dotąd byłam szczęśliwą! Rodzice mię pieścili, nawet psuli, świat cały uroczo do mnie się uśmiechał, Staś... *(Ogląda się.)* Chcę mówić pan Stanisław w każdej chwili, w każdej chociażby najdrobniejszej okoliczności od niemowlęctwa okazywał mi niezbite dowody statecznej swej dla mnie przyjaźni. O, pamiętam dobrze całą mą przeszłość!

Romans

Nr 9

Pamiętam, będąc małą dziewczynką,
W pośród dziecinnych marzeń natłoku,
Swawolny Stasiek z figlarną minką
Ciągłe się zwijał przy moim boku;
Jakże uroczo dnie nam schodziły!
Głęboko one w myśl się wraziły.

*

Kiedy skończyłam dziesiątą wiosnę,
Zwali go mężem moi rodzice;
Jakieś uczucie w sercu radośne
Gnało rumieniec na dziecka lice;
Oko rokoszy lśniło obłoną
Zwałam go mężem,— on mię zwał żoną

*

Z szesnastą wiosną inne marzenia
Radziły ścieśniać serca wylanie,
Przyszły tęsknoty,— nowe zachcenia.
Odtąd nieśmiało wołam nań: panie!
Tytułu męża już nie dziedziczy,
Bronią go rozum i wstyd dziewiczy.

(Zamyśla się chwilę, później, tupnąwszy nogą mówi.) Przebrzydły Stasisko! dawniej dzień w dzień odwiedzał Porzecze, jednej chwili

nie mógł się obejść bez towarzystwa mego, a dzisiaj, kiedy najwięcej go potrzebuję, jak by w wodzie utonął, trzeci już dzień na schyłku, jak do nas nie przyjeżdża.

Przy zaczęciu tego monologu *S t a n i s ł a w Z a c n i e w s k i* wchodząc powoli skrada się i patetycznie przemawia.

(Przy pierwszym odezwaniu się Stanisława przelękniona wykrzykuje.)
Ach!

Scena 14

S t a n i s ł a w i A d e l l a.

S t a n i s ł a w. Jak duch przez mistrza wywołany, stoję przed moją władczynią, a stoję z największą rozpaczą.

A d e l l a. Dla czegoż to z rozpaczą?

S t a n i s ł a w. Jak to! i pani się pytasz? czyliż nie gości tu Sobkowicz, czyż nie przyrzekłaś pani oddać mu swą rękę?

A d e l l a. Wprawdzie ojciec układa te małżeństwo, lecz cóż to pana ma obchodzić?

S t a n i s ł a w. I paniż mię o to pytasz? pani, z którą od dzieciństwa po dzień dzisiejszy przebiegliśmy razem drogę naszego żywota, bez zakłucia serc naszych chociaż by najmniejszym przeciwności kolcem.

A d e l l a. Bo też kolce te starannie usuwałaś pan przede mną, lecz do czegoż zmierza jego patetyczne wysłowienie się?

S t a n i s ł a w. Adello! przepraszam, panno Adello! czyliż z postępowania, czyliż z oczu nie wyczytałaś moich, ile jesteś drogą mojemu sercu? Ja żyć bez pani nie mogę; na samą myśl utracenia jej szaleję! o, tyś na mnie rzuciła straszne czary!!

Romans

Nr 10

(Na nutę Moniuszki pod tytułem «Kwiaty».)

Adelciu! — aniele! w powaby obfita,
Spójrzeniem tyś urok rzuciła,
I serce mi wzięłaś, tryumfem nie syta,
Na wiekiś mi pokuj zabiła!

*

Gdy czuwam, twój obraz w mej duszy się kreśli,
I sen mi obrazek twój słodzi
Tyś panią mych uczuć — tyś panią mych myśli
Twój duch nade mną przewodzi.

Anioła spójrzenie, anioła oblicze,
Anielskie być musi i dusza;
Twych wdzięków uroczych pamięcią nie zliczę;
Twój uśmiech mi serce porusza!

*

Gdy burzę mej duszy roznawalnią czoło,
Nadludzka być musi twa władza,
Bo głos twój srebrzysty uroczo, wesoło
Pogodę w tę duszę wprowadza.

A d e l l a. Ach! dla czegoż tak późno, Stanisławie, odkrywasz mi
tajnię swej duszy?

S t a n i s ł a w. Pani, Adelciu! mogłaś się już nauczyć, od
dzieciństwa stawiając obok mnie wiotkie swe kroki na rodzinnej ziemi,
czytania w mem sercu. Czyż godziło mi się prędzej odezwać o twą
rękę, pokądbym nie urządził me interesa, zawikłane trochę w czasie
maloletności przez niedbałych opiekunów? czyliż mogłem czynić
staranie o wprowadzenie do klatki ptaszyny, nieurządziwszy się tak,
aby niewola ta, niezbędna w życiu społecznem, rajem się jej wydała?
Honor zaś mój własny i szacunek, jaki niosę dla pani i jej rodziców,
nie pozwalały mi przed czasem rozmarzać ni[e]winne jej serce
pokątnemi romansami. Układałem w myśli, jak tylko niezależny
stan zdobędę, wynurzyć uczucia me pani i, za jej zezwoleniem,
natychmiast prosić rodziców o jej rękę, tak dla szczęścia mego
niezbędną. Raz tylko, ach! złotemi literami chwila ta zapisaną jest w
mem sercu! Pani wówczas kończyłaś piętnastą wiosnę. Za powrotem
z uniwersytetu znalazłem ją razu jednego nad ekstermem, zajętą
kaligraficznymi ćwiczeniami; w pokoju nie było nikogo; ja zwalczony
czułem, magnetycznem jej na mnie spójrzeniem, zapomniałem swych
zasad i w zachwycie odkryłem tajnię mej duszy. O! pamiętna mi
dobrze ta błoga, ta najszcześniejsza chwila w mem życiu!

№ 11

Gdym cię pytał, mój aniele
Czy choć trochę kochasz mię?
Gdy ujrzałem na twem czele
Karmin wstydu, tak lub nie?

Rzekłem wymów bez obawy

Jakiż będzie wyrok twój?

O mój ty sędzio łaskawy!

«Tak!» szepnęłaś: «luby mój»!

Jam nie wierzył w dolę moją

I błagałem znowu cię,

Byś pieszczoną rączką swoją

Napisała: tak lub nie.

I szczęśliwy — jam u celu

Słodkich marzeń — błogich snów!

«Tak!» skreśliłaś, przyjacielu!

O, tak! tak mi dzisiaj mów!

(Mówi.) I jakże pani, sądzisz, co uczyniłem z tym kodycyłem, na którym tak drogi wyrok rączka twa napisała?

A d e l l a. Zapewna go zdarłeś!

S t a n i s ł a w (*wyjmując z za nadrza medalion*). Mylisz się, pani; oto w złoto go oparłem i ciągle noszę przy sercu, a nawet, ręczę ci honorem, że ta pamiątka, dla mnie nieoceniona, spocznie ze mną w mogile.

A d e l l a (*wyciągając doń obie ręce*). O, mój drogi Stasiu! jakżeś ty dobry, szlachetny!

S t a n i s ł a w. A więc mię kochasz?

A d e l l a (*z naiwnością*). Podobno... lecz najlepiej sam osądź, przyjacielu z wrażeń, jakie na duszę moją każda twa bytność u nas zawsze wywiera.

Romans

№ 12

Na błoniach kwiecistych naszego ogrodu,
Puszystym kobiercem zasłanych,
Swawolna ze Stasiem biegałam za młodu
Pod okiem rodziców kochanych.

Staś zawsze bywało zabawę umiła,
Czy poda z gniazdeczka ptaszynę,

Czy kwiatów uzbiera, czy zgoni motyla,
Osłodzi mi każdą godzinę.

Gdy później w naukach uchylał trudności,
Jam w sercu mu wdzięczność chowała;
Bywało gdy w dom nasz zawita tłum gości,
Jednegom śród tłumu widziała.

Pamiętna ta chwila, przez ciebie wspomniana
Głęboko mi w serce się wryła,
I odtąd obawa, mej duszy nie znana,
Przy Stasiu nieśmiałą czyniła.

Dziś myśli polotem ku niemu się zwracam,
I dusza go pragnie stęskniona,
I uścisk serdecznym uściskiem odpłacam;
Od troski on dla mnie ochrona.

Gdy spojrzę na Stasia, zapłoną wnet lica,
Gdy mówię, pochwyca mię drzenie;
On serce mi wzrusza, on duszę zachwyca,
Aż wyrwie mi z piersi westchnienie.

(Mówi.) A więc sam osądź, przyjacielu, czy to jest miłość, czy może tylko przyjaźń?

Stanisław. O, dzięki ci, dzięki, luby aniele! za te uczucia, jakie w niewinności swego wyznałaś mi serca. Kiedy Bóg spełni najgorętsze życzenia, a połączy nas nierozzerwalnym węzłem hymenu, wówczas całe me życie poświęcę na uszczęśliwienie ciebie.

Adella. A jakże się pozbędziem Sobkowicza?

Stanisław. Bądź spokojną, najdroższa! ja chociaż nie pewny byłem mego szczęścia, wszakże posłyszawszy, w naszym zakątku, w jakim zamiarze ten infamis do was zawitał, zwłaszcza kiedy i on sam, nie rozumiem dla czego, rozgłasza swe plany, natychmiast udałem się do marszałka Pocziwskiego, wyświeciłem mu zamiar mój starania się o twoją rękę i razem obawę, jaką mię natchnął ten adonis, marszałek aż się wściekał ze złości, że jego przyjaciel, co to się chlubi, że jednym rzutem oka przenicuje człowieka i pozna jego skłonności, tutaj tak grubo się omylił; nie tylko bowiem przypuścił

do swego towarzystwa człowieka, który w żadnym szlachetnym domu mieścić się nie powinien, ale nawet ręki mu swej córki nie odmawia. On zna dobrze Sobkowicza z racyi, że służył za pisarza prowentowego u jego krewnych państwa Sulikowskich i na porządny kusz ich podskubnął. Ten pierwszy jego krok na świecie był właśnie pierwszym, a najgłówniejszym fundamentem tych bogactw, jakimi się dzisiaj popisuje, a które podobnym że uzbierał sposobem. Marszałek wyprawił mię w awangardzie dla przestrogi, gdybyś pani do jego przybycia, nie uczyniła, broń Boże, jakiego stanówczego kroku. Nie trzeba było mię naglić, wskoczyłem na siwosza; pocziwy arabczyk zda się odgadł niecierpliwość moją, puścił się albowiem z wiatrami w zapasy. Nie spełna w trzy kwadransy stanąłem u furki miłego mi z pamiątek waszego ogrodu, uściskałem wichra, dziękując mu że wtórował mej niecierpliwości, przywiązałem u płotu, a sam cichutko, przez nikogo niepostrzeżony, jak wąż wśliznąłem się do domu i oto tu mię pani widzi, tylko Adolfek paliwoda, który w ogrodzie, między agrestem szukał gniazd ptasich, spotkał się ze mną, lecz on nasz sprzymierzeniec, nienawidzi Sobkowicza; powiada, że, jak spójrzy na niego, to wnet mu przydzie na pamięć sławny paryżski bohater nocnych wycieczek Kartusz, którego biografią niedawno w «Przyjacielu ludu» wyczytał. Postawiłem chłopca na straży, by mię ostrzegł, jak tylko ojciec z konkurentem z przeglądu gospodarczego powracać będą. A więc potrzeba działać, by jak najprędzej gacha stąd wykurzyć. *(Wyjmuje z bokowej kieszeni złożony papier.)* Oto, droga Adelciu, śpiewek, który, kiedy Sobkowicz sam jeden będzie w tym pokoju, niby się ucząc zaśpiewaj, na jaką bądź nótę głośno i wyraźnie, gdyby on dosłyszał; jeżeli będzie miał choć trochę oleju w głowie, to natychmiast uciecze.

Scena 15

Ciż i Adolfek.

Adolfek *(wbiegając)*. Papa z Kartuszem powracają, już są na ganku, uciekaj, panie Stanisławie do ogrodu temi drzwiami, bo w tamtych możesz się spotkać.

Stanisław. Pamiętaj, Adziu, by niedługo tu ojciec z Sobkowiczem zabawiał, wynajdź jaką racyą, gdyby go wywołać.

A d o l f e k. Bądź spokojnym, szwagierku, uciekaj.

Stanisław odchodzi.

A d e l l a. Adzio, poczciwy chłopcze, nie mów jeszcze tak przed czasem, bo całą osnowę planów naszych popsuć możesz. Chodź! ja ci dam konfitur.

A d o l f e k. Oho! cóż to ja baba, gdybym sekretu nie mógł utrzymać? oj, filutka z ciebie, moja siostrzyczko! *(Odchodzi.)*

Scena 16

Sędzia Sokolnicki i Sobkowicz.

Sędzia. Tak, panie Antoni! wiem, żeś bezinteresowny, nie upędzasz się za posagiem, ale ja chcę być akuratnym i natychmiast po szlubie wyliczę ci dziesięć tysięcy bankowymi biletami; złączywszy tą summę ze swym kapitałem, będziecie mogli kupić porządną fortunę.

S o b k o w i c z. Jak się panu podoba, wszakże upewniam kochanego sędziego, że nie upędzam się za funduszem; głównem mojem życzeniem jest zostać synem pana, a mężem zacnej jego córki.

Sędzia. Wierzę, wierzę, mój panie Antoni; o! ja w jedno mgnienie potrafię osądzić człowieka, nie darmo Sokolnickim mię zowią. Jednym rzutem oka zbadalem, cię żeś poczciwy.

Scena 17

Ciż i A d o l f e k.

A d o l f e k. Papo! arędarz tam czeka na papę w gabinecie, powiada, że ma pilny interes.

Sędzia. Idę, przepraszam, panie Antoni, że zmuszony jestem ciebie tu jednego zostawić, lecz wnet przyszlę ci przyjemniejszego konwersanta, z którym się pewno nie znudzisz. Schodź, Adzio, do siostry i powiedz gdyby tu przyszła zabawić kochanego gościa. *(Odchodzi.)*

A d o l f e k. Siostra może nie zaraz będzie mogła służyć, przysłano jej albowiem jakiś śpiewek, który w tej chwili doczytuje, a zaraz pan usłyszysz, jak będzie go śpiewała. (*Odbiega uśmiechając się ironicznie.*)

Scena 18

S o b k o w i c z sam.

S o b k o w i c z. Dyk cóż... głupi stary! wyobraża, że mię wdzięki jego córki bardzo ujęły. O! przeszedł już ten czas idyl[li]iczny, w którym chłopcy za jedno czułe spójrzenie swej bogdanki gotowi byli w ogień, wodę skoczyć. Dyk cóż... dzisiaj cały wdzięk płci pięknej zależy na ciężkiej szkatule. Wprawdzie piękną jest panna Adella i wysoce ukształconą; dyk cóż... nie miej ona powabów brzęczących, to bym zapewna ani pomyślał starać się o jej rękę. I ona spodziewam się, że jest dyk cóż nie odrodną córką Ewy; wiedząc z rozgłosu, że jestem bogaty, zapewna najgoręcej pragnie tego związku; kocha mię poczciwina, najpewniej kocha. Dyk cóż... otoż i przeczucia siostry! O! ja chociaż i nie liznałem książkowej edukacyi, dyk cóż... wszakże naturalnym moim rozumem odgadłem, że pieniądz wzniesie mię pomiędzy wyższe towarzystwo, dyk cóż...

Tu daje się słyszeć przegrywka na fortepianie.

Otoż, jak uważam, pragnie mię zabawić muzyką, dyk cóż... dla mnie przyjemniejszym jest szelest bankowych biletów kochanego papy, jak brząkanina romantycznej córóni. Cicho! zaczyna śpiewać, dyk cóż... posłuchajmy!

Tu słyhać za kulisą, niby przy uczeniu się śpiew często przerywany.

A d e l l a (*za sceną*)

№ 13

W czarodziejskim naszym kole
Rozpleniły się kąkole,
By nie te — poczciwej niwie
Twórca płużyłby szczęśliwie!

Często między ludźmi bywa,
Kto ma pieniądze, ten wygrywa;
Łotr wierutny brzęknie trzosem
Wszystko gnie się przed nim kłosem.

Sobkowicz. Dyk cóż... nie słuszneż moje rozumowania?

Adella (*jak wyżej*)

Jest tu pan z panów Sobkowicz,
Co go mienią «dorobkowicz».

Pauza.

Sobkowicz. Co, co! o mnie śpiewa? filutka! delikatnie, przez śpiew, pragnie mi wynurzyć swe uczucia; patrzcie! jakiego użyła fortelu! słuchajmy, co dalej będzie?

Adella

Dawniej pasał bydło w lesie,
Dziś by władca świata dmie się.

Sobkowicz. Co, co? (*Zmitrężony.*)

Adella

Skąd że pycha tej lichocie?
Oto ufa w swoje krocie:
Będąc u magnatów sługą
Rękę miał trochę przydługą.

Sobkowicz. I to nawet? — dyk cóż...

Adella

Napojony łotrów zdaniem
Gardził siódmym przykazaniem,
Miedź, srebro, nawet rzemienie
W grzeszne pakował kieszenie.

Sobkowicz. Skąd jej u licha to wiadomo? zle. (*Zupełnie zbity z toru słucha dalej.*)

Adella

Szydząc z nauki Chrystusa
Uciulał skarby Krezusa;
Dziś, chcąc mieć pochlebców zgraje
Często szpicbaliki daje.

Sobkowicz. To intryga niedowarzonego akademika,— dyk cóż... zjedzą diabła! kiedy ojciec za mną, to postawię na swoim.

Łacno mu wmówię, że to intryga, do której, dyk cóż... i córeczka należy.

A d e l l a

Sąż ludzie, którzy ochotnie,
Nie zważając, że sromotnie,
A nawet i krasnolice
Lecą do panka dziewice!

Ztąd przypowieść, światu znana,
Że cnota z tych stron wygnana;
Złotko dzisiaj w każdej mierze
Nad prawością gorę bierze!

S o b k o w i c z. Tak, mościa panno! — tak, panie akademiku! ułożyliście, jak uważam, projekt wyprawienia mię z tego domu, aleście się srodze omylili. Ojciec ma dla mnie słabość, ułożę więc bajeczkę, że pan akademik durzy mu córkę i, chcąc mi dać odprawę, rzuca na mnie kalumnię.— O! poczekajcie, farbowane lisy, nie uda się wam mię zwyciężyć!

Scena 19

S o b k o w i c z i A d o l f e k.

A d o l f e k (*wbiegając*). Pan marszałek Pocziwski z panem Zacniewskim tylko co przyjechali. Pan Stanisław na dzielnym swoim arabczyku; ach! jakież to piękny konik, prawdziwa caca!

S o b k o w i c z (*z największym przestachem*). Co, co, co? marszałek Pocziwski? dyk cóż... gdzie on jest?

A d o l f e k. Tam na ganku z ojcem się witają; ale pan marszałek na chwilę tylko zajechał, ma pilny interes pośpieszać do miasta, a pomijać bramy kochanego somsiada mu niewypadało; otoż i wstąpił, aby uścisnąć siędziego i dowiedzieć się o zdrowiu jego, jak bo tam on mówił, aha! jego konsolacyi. Nawet i koni nie pozwolił odesłać do stajni, chociaż go papa o to usilnie prosił.

S o b k o w i c z (*na stronie*). O! dałby Bóg, żeby on, dyk cóż... sobie jak najprędzej ztąd się wyniosł! (*Głośno.*) Słuchaj, Adolfku! dyk cóż... kędy tu wyjść można do ogrodu, żeby się nie spotkać z nowym gościem. Dyk cóż... oto widzisz, moje dziecię, nie chciałbym

się widzieć z marszałkiem, on na mnie nie kontent, że już tak dawno jego nie odwiedzałem. *(Na stronie.)* Djabła tam! on by mię za kark wyprowadzić kazał. *(Głośno.)* Dyk cóż...

Adolfek. Do ogrodu jeden wychod przez główne drzwi i ganek, na którym tej chwili papa z marszałkiem rozmawiają, drugi zaś przez pokoje Adelci; lecz teraz tamtędy iść nie można, bo się ona ubiera. Nie wielka bieda, jeżeli marszałek panu wymówi, pan przyrzeczesz go wkrótkim czasie odwiedzić i porozumiecie się z sobą. Ale otoż słyhać rozmawiających; ojciec snać prowadzi tu gościa; pójdę pędzać siostrę, gdyby tu prędzej przyszła. *(Odbiega.)*

Scena 20

Sobkowicz sam.

Sobkowicz. Otoż wpadłem w matnię! dyk cóż... marszałek tak jest na mnie rozgniewanym za Sulikowskich i Wołowiczowę, że, jak mię tu zobaczy, gotów zrobić impertynencyą i uprzedzić przeciwko mnie sędziego, dyk cóż... ma tylko chwilę zabawić. *(Biega po pokoju, wypatrując po kątach.)* Gdyby tu znaleźć jakieś miejsce do ukrycia się. Dyk cóż... przez tak krotką chwilę sędziego niemiałby nawet czasu zasięgać rady marszałka na konto postanowienia, dyk cóż... swej córki.

Tu Adolfek uchyla trochę boczne drzwi i podgląda Sobkowicza.

Jak na biedę nie ma stosownego miejsca do schowania się. Ach! dyk cóż... oto włazę pod stół; serweta długa, ta mię dobrze potrafi ukryć od nieprzyjemnego spotkania. *(Włazi pod stół i ściąga trochę serwetę, gdyby się zakryć, wszakże nie od widzów, a ulokowawszy się tym sposobem, wyścibia głowę z pod serwety i mówi.)* Dyk cóż... djabelnie nieprzyjemne położenie konkurenta, jeszczeż gdyby panna ocenić to potrafiła: lecz cicho! ktoś nadchodzi, siedźmy spokojnie w naszej kryjówce i obserwujmy co się tu dziać będzie. *(Chowa się.)*

Scena 21

Adolfek i Sobkowicz.

Adolfek (*wchodząc ze szpicrutą w rękę mówi na stronie*). Ha Kartuszu! złowiłem cię w pułapkę, poczekaj, nadręczę ja tu ciebie porządnie. (*Wola głośno.*) Trezor! przebrzydłe psisko, gdzie się on podział? trzeba go nakarmić, gdyż niebawem z panem Stanisławem pójdziemy na bekasy. Cały dom zbiegałem, szukając go napróżno. Trezor, Trezor! Pewno wlaźł pod stoł i śpi tam sobie spokojnie. (*Szturchając szpicrutą pod serwetą.*) Trezor, wyłaż-no, leniuchu!

Sobkowicz (*wyglądając z pod stołu od strony publiczności, mówi*). Dyk cóż... dla miłości panny, a bardziej bankocetłów papy, zastąpmy w tej chwili trezora, a może się uda zastraszyć malca. (*Warczy jak pies.*)

Adolfek. Co! jeszcze mi tu kaprysisz. Poczekaj, łotrze! zaraz cię wyfuruję z pod stołu. (*Natarczywiej szturcha pod stoł szpicrutą.*)

Sobkowicz (*do publiczności*). O! na rany Boga! dyk cóż... okropna pozycja! któż mię wybawi z tego piekła? Zaczniemy szczeakać, może tem go odstraszym. (*Zajadle udaje szczekanie.*)

Adolfek. Nie przeleknę się twego wrzasku, wiem albowiem, że mnie nie ukąsisz; wykurzę z twej kryjówki. (*Wsuwa pod serwetę rękę, a zerwawszy z głowy Sobkowicza półperuczkę ucieka z nią do drzwi środkowych.*)

Sobkowicz w zapomnieniu wylatuje z pod stołu i goniąc za Adolfkiem nasuwa się na wchodzących marszałka, sędziego i Stanisława, z bocznych drzwi wychodzi Adella. Chwila zdumienia.

(*W przódzy zaś nim Adolfek dobiegł do drzwi, wciąż krzyczał.*) Ach, djabeł, djabeł!

Scena 22

Marszałek, Sędzia, Stanisław, Adella, Adolfek i Sobkowicz bez przytomności ze strachu staje u drzwi.

Sędzia (*do Adolfska, wstrzymując uciekającego i prowadząc go naprzód sceny za ucho*). Cóż to, sowizdrzale, za komedye tu wyprawiasz?

A d o l f e k. Jam, papaczko, nic nie winien: szukałem Trezora, zdało mi się, że śpi pod stołem, więc poszturchałem pałeczką, coś zawarczało, później ujadać poczęło pod serwetą, o co ja rozgniewany, wsunąłem rękę pod stół, żeby psa wyciągnąć i nie wiem, jakim trafem wpadła mi ta, jakaś żydowska broda, a zamiast Trezora wyskoczył z pod serwety pan Sobkowicz; ja przelękniony, uciekałem, krzycząc djabeł i z tem mię ojciec nadybał.

S ę d z i a. Co to jest? panie Sobkowicz, proszę tu bliżej, przedstawię pana memu łaskawcy marszałkowi.

M a r s z a ł e k. Znam ja dobrze tego gagatka; co tu waść robisz? jak śmiesz wchodzić do uczciwego domu?

S o b k o w i c z (*ze strachem*). Dyk... dyk... dyk... panie marszałku! dyk... dyk... ja przyjechałem dyk... do pana sędziego dyk... dowiedzieć się dyk cóż... czy niema siemienia albo lnu do sprzedania.

A d o l f e k (*podejmując serwetę zagląda pod stół*). Jak papę kocham, tu niema ani siemienia, ani lnu!

S ę d z i a (*spoglądając to na marszałka, to na Sobkowicza kolejno*). Co się to znaczy? panie Antoni! wytłómacz, co pod stołem robiłeś?

S o b k o w i c z (*nieprzytomny*). Dyk... dyk... dyk...

M a r s z a ł e k (*przedrzeźniając*). Dyk... dyk... Oto ja ci, kochany sędzio wytłumaczę rzecz całą: ptaszek ten, dowiedziawszy się o moim przyjeździe, a pragnąc się uchylić od spotkania, wie albowiem, że pardonować mu nie będę, nie mogąc zaś uciec, bośmy nadchodzili, skrył się pod stół. A ty, kochany przyjacielu, który jednym rzutem oka potrafisz ocenić człowieka, wielce poblądziłeś przyjmując w dom swój tego intruza, a nawet co gorzej, chciałeś mu ofiarować rękę swej córki. Teraz muszę cię oświecić: Sobkowicz pochodzenia zagadkowego; nazad temu lat dwadzieścia pał bydło u swoich krewnych; nauczywszy się wszakże czytać i trochę pisać, niefortunnym trafem dla mych kuzynów Sulikowskich przyjął u nich obowiązek prowentowego pisarza, i na tej pierwszej arenie swego powodzenia, obłowiwszy się porządnie, opuścił służbę i dom pryncypałów swoich. Po niejakiem czasie zjawił się u pani Wołowiczowej, kobiety łatwowiernej, z anielskim sercem. Nie próżnował i tam jegomość, dowodem tego wydarzenie w pewnym miasteczku, gdzie poznawszy na koniach spanoszonego już dorobkowicza chomąty swej pani, ludzie Wołowiczowej, chcieli dobrodzieja pociągnąć do stanu, i

gdyby nie uciekł, skropiło by się na nim porządnie. Lecz najwięcej go zapomogła śmierć grafa Bogackiego: spadając nieboszczyk do wody uronił z bokowej kieszeni pugilares, a jak takowy przeszedł w ręce Sobkowicza, nie tylko Bogu, ale i ludziom wiadomo. Z tych to zrzudeł pochodzą jego skarby; wziął następnie nie małą possessyą i zajął się niby handlami, gdyby wszystkim zamydlić oczy. Ecce homo! którego w dom swój przyjąłeś, kochany sędzio. Cóż, szachraju, zaprzeczysz że słowom moim?

Sobkowicz. Dyk... dyk... marszałku dobrodzieju, ktoś nieżyczliwy mnie, puścił w świat bajeczkę, dyk cóż... a marszałek uwierzył.

Sędzia. I ja, niebaczny, tylko co nie popełniłem największego głupstwa, polegając na mojej lawaterowszczyźnie. O, drogi panie marszałku! ileż wdzięczności ja i córka moja jesteśmy ci winni! *(Sciśka mu rękę.)*

W czasie całej tej sceny Zacniewski z Adellą cicho rozmawiają. Adolfek zaś to obchodzi koło Sobkowicza, przyglądając mu się z ciekawością, to wtrąca się do rozmowy siostry ze Stanisławem Zacniewskim.

Marszałek. A teraz ruszaj aść, z kąd przybyłeś, nie kalaj bytnością swoją szlchetnego domu, szukaj towarzystwa równego sobie.

Sobkowicz. Dyk... dyk cóż, panie marszałku! dyk pan jesteś zanadto dla mnie surowym, dyk... dyk cóż...

Sędzia. Proszę asana dom moj co najprędzej opuścić, o tym, co między nami było ułożono, przed nikim nie rozgłaszać. Przyjeżdżałeś pan tu kupować siemię i len.

Adolfek. Pod stołem...

Sędzia. Milcz, Adolfku. *(Do Sobkowicza.)* Jeżeli się dowiem, że rozgadujesz o naszych przeszłych układach, to będziesz miał ze mną do czynienia.

Stanisław. Nie z panem, kochany sędzio, ale z niedowarzonem, jak mię nazwał, akademikiem.

Marszałek. Jego własny interes nakazuje mu zachować najściślejsze milczenie: ja trzymam za koniec nici, po której on, za niedyskrecyą swoją trafić może do bardzo nieprzyjemnego domu. Ruszaj!

Sobkowicz chce odchodzić.

Scena 23

Ciż i Kluczwojt.

Kluczwojt. Niech będzie pochwalony...

Sędzia. Na wieki wieków... a co powiesz, moj kochany?

Kluczwojt. Ja, dowiedziawszy się, że tu jest pan Sobkowicz, wstąpiłem, z przeproszeniem, gdyby zawiadomić, że stanowy go potrzebuje, z racyi objawienia, podanego do stanu przez włościanina Hapona Boryczkę, donoszącego, że wczorajszego dnia została skradzioną u niego klacz młoda, kupiona od tutejszego ekonoma, o czem jak sam, tak i kilku somsiadów w stanie poświadczyło; a że klacz ta znajduje się u pana Sobkowicza i właśnie on tutaj na niej przyjechał, więc kazano mi klacz odebrać i oddać właścicielowi, jak również i kozuchy, które wbrew prawu, zagrabił u lubińskich ludzi, samego zaś dla wytłómaczenia się dostawić do stanu.

Marszałek. Pełnij więc swoją powinność!

Kluczwojt *(do Sobkowicza)*. Pójdźmy, panoczku! *(Odchodzi.)*

Adolfek *(wślada za nimi)*. A weź no pan swoją perukę, gdyby żadna pamiątka po nim nas tu nierumieniła. *(Wyrzuca za drzwi perukę.)*

Scena 24

Ciż oprócz Sobkowicza i Kluczwojta.

Sędzia. Tego sobie nigdy nie przebaczę, że moją kochaną Adelcią tak nieoględnie zbłociłem, dozwalając temu szachrajowi starania się o jej rękę; nie wiem, jakby zagładzić tą moją nierozwagę?

Marszałek. A jest jeden najskuteczniejszy środek: oto nie zwlekając wydać ją za mąż.

Sędzia. O! temby się najlepiej zagładziła niefortunna ta afera; lecz za kogoż? kiedy jak na nieszczęście żadnego dzisiaj nie ma zalotnika.

Stanisław *(do Adelli)*. Otóż nadchodzi stanowcza chwila, w której losy nasze mają się rozstrzygnąć. Boże, dajże pomyślnie!

Marszałek. Człowieku z przenikliwym, sokolim okiem! czyliż nie uważałeś, że w domu własnym przyjmujesz bardzo

często młodzieńca, który całe swe życie pragnąłby poświęcić na uszczęśliwienie twojej jedynaczki, a na którego i ta filutka od dzieciństwa, zda mi się, nie obojętnem spozierać oczkiem.

A d e l l a (ze wstydlivością i obawą). Panie marszałku!..

S ę d z i a. Któż to na Boga? chyba pan Stanisław; lecz dla czegoż pierwej mi się nie oświadczył ze swym zamiarem? ochroniłby mię od tej nieszczęśliwej katastrofy.

M a r s z a ł e k. Trzeba tu przyjąć na siebie rolę swata. Tak, kochany sędzio, Stanisław kocha twą córkę; dla tego zaś dotąd nie o tem wspominał, że pragnął oczyścić i uporządkować swą fortunę, a również upiększyć gniazdeczko, w którym ma osadzić skarb swój najdroższy; możeby jeszcze jakiś czas przeczekał, lecz dzisiejsza afera popchnęła go do stanowczego kroku. Córka twoja do dnia dzisiejszego nie wiedziała, ile była drogą temu młodzieńcowi; dziś jej się oświadczył, a odebrawszy pozwolenie proszenia u ciebie jej ręki, upoważnił mię do dziewosłębstwa. No państwo młodzi! zbliżcie się do ojca i na kolanach proście o zezwolenie i błogosławieństwo jego.

Stanisław klęka przed Sokolnickim, Adella ze wstydlivością trochę się ociąga.

P a n n o A d e l l o! śmiało, tu z prawej strony uklęknij i zajrzyj figlarnemi ślepkami, jak to umiesz, kiedy chcesz kogo skokietować, ojcowi w oczy, ręczę, że jak воск stopnieje i połączy wasze ręce.

A d e l l a (klękając). Ojczy drogi! ja go kocham. *(Całuje rękę ojca, zasłaniając tem sobie twarz.)*

S ę d z i a. Ha filutko! a ja pomimo przenikliwości mojej nie mogłem się domyśleć tego; odtąd przestanę ufać swemu Sokolemu wzrokowi, snąć się przytępił z latami. Nu, dzieci moje! jeśli się kochacie, to niech Bóg w niebie, jak ojciec tu na ziemi, was pobłogosławi. Wstańcie i chodźcie w moje objęcia.

A d e l l a. Ojczy mój drogi! jakżeś ty dobry!

S ę d z i a. Wszyscy powinniśmy dziękować panu marszałkowi.

A d o l f e k. I ja dzwoniłem na te kazanie, a więc mam prawo, w stopniu mego braterstwa, pobłogosławić wam także. *(Patetycznie.)* Przystap tu bliżej czuła paro gruchających turkawek, niech na cię zleję moje błogosławieństwo. *(Przystępujących z powagą wzniosłszy ręce nad ich głowami błogosławi.)*

S t a n i s ł a w. Drogi bracie! i tyś się przyczynił nie mało do naszego szczęścia; czem że ci odwdzięczym?

A d o l f e k (z rozczuleniem ściska im ręce). Kochajcie mię tak, jak ja was kocham. (*Trzpiotowato do Stanisława.*) A pojedziem dzisiaj na bekasy?

S ę d z i a. No, dzięki Bogu i kochanemu marszałkowi, że dzisiaj zaloty nasze pomyślny wzięły obrót, niechaj że one, jak w tej chwili dla mnie, tak również i dla wszystkich rodziców staną za naukę, że, szukając dla swego dziecka dozgonnego przyjaciela, powinni szczególniejszą zwracać uwagę nie na bogactwa, broń Boże, lecz na serce, wykształcenie i opinią publiczną starającego się o córkę kawalera. Wszakże wówczas tylko odważemy się liczyć te zaloty nasze uwięzionemi pomyślnym rezultatem,— jeśli względna Publiczność przyjmie je łaskawie!

Wodewil

№ 14

A d e l l a

Gdyby więc dobrze się skończyło,
Zapomnijmy złe, co było
Szczęście nasze ustalone.

S t a n i s ł a w

Radości! dostałem żonę!

W s z y s c y

Tylko w tem nasza obawa,
Którą poklask Wasz pokona,
Czyli Publiczność łaskawa
Została zadowolona!

K o n i e c

ЗАЛЁТЫ

Фарс-вадэвіль у 1-м акце

АСОБЫ

Ян Пачціўскі — маршалак.
Аляксандр Сакальніцкі — суддзя.
Адэля — яго дачка, 18-ці гадоў.
Адольфак — сын Сакальніцкага, 12-ці гадоў.
Станіслаў Зацнеўскі — малады памешчык.
Антон Сабковіч — арандатар.
Даміцэля — яго сястра.
Пятрук — парабак.
Гапон Барычка — селянін.
Куліна — яго жонка.
Марыся — іх дачка.
Мордка — жyd-цесля.
Ключвойт.

Дзея адбываецца спачатку ў кватэры Сабковіча, далей — у лесе перад сялібай Барычкі, на заканчэнне — у доме Сакальніцкага.

Сцэна 1

Сцэна ўяўляе невялічкі пакой, у ім направа — два вакны, налева і прост — дзверы. З левай стараны — стол, на ім Даміцэля прасуе хустачку для брата. Сабковіч, зусім ужо апрануты і толькі без фракa, які вісіць на крэсле, — падкручваецца і ўзіраецца ў туалетавае люстэрка, а пасля бразгае грашыма ў кішэні і спявае.

Сабковіч

№ 1

Маю грошы, маю я;
Мне ніхто тут не раўня;
Прад маёй машонкай поўнай
Гнецца роўны і няроўны.
Як ганяў скаціну ў лес,
Кожны чуць не з фігай лез,
А як стаў багат сягоння,
Б'юць паклон мне на паклоне.
Ці даўно там ясны пан
Дуўся, як парожны жбан,—
Знай, як лёкая частуе,—
Цяпер лашчыцца, цалуе.
І паненкі ці даўно
Ўсё смяліся ў адно,—
Сёння, бач, глядзяць мілютка,
Бразну — дзын,— збягуцца хутка.
Пісар, войт ці аканом
Называлі балваном,—
Як пачулі толькі грошы,
То знайшлі й розум харошы.
Хто маю хацінку знаў? —
След к ёй зеллем зарастаў;
Сёння ж повен і дзядзінец,
А ўсе сцежкі — як гасцінец.

(Гаворыць.) Дык што ж... ці ж я не прыгожы хлапец? *(Круціцца на пакой.)* Паўзірайся, сястрыца... Цяперака, як прычаплю па-рычок, мая Адэльца напэўна з радасцю пойдзе за мяне... дык што ж...

Даміцэля. Ці не паспяшаўся, мой даражэнькі, называць яе сваёю,— не будзь такім пэўным, каб не ашукацца...

Сабковіч. Дык што ж... або я не маю грошай?..

Даміцэля. Мне здаецца, з дзяўчынай добрага роду і багатай на ўсё, трэба мець яшчэ нешта, апроч грошай.

Сабковіч. Цікавасць! Дык што ж... чаго ж гэта яшчэ патрэбна?

Даміцэля. Перш-наперш, мой даражэнькі, кавалер, што заляцаецца да паненкі, павінен быць таго самага стану, як і яна; калі ж ён з ніжэйшага стану, то павінен, прынамсі, мець славу вучонага і разумнага,— інакш той стан, да каторага належыць паненка, будзе крычаць, што гэта мезальянс, і адгаворыць не толькі бацькоў, але і паненку, калі б ты нават ёй і падабаўся. Другое — трэба, каб кавалер быў адукаваны, калі не лепш за паненку, дык і не горш, гэта дзеля таго, каб ёй не было сорамна за свайго мужа. Трэцяе, і самае важнае — каб той, што заляцаецца, меў добрую славу ў людзей; а ты, мой брацейка,— даруй, што праўду скажу,— не можаш пахваліцца ні першым, ні другім, ні трэцім.

Сабковіч. Дык што ж... цікавасць... Адным словам разаб'ю ўсе твае наймудрэйшыя довады: маю грошы, а грошы цяперака для ўсіх станаў надта ласая рэч. *(Стукаючы па кішэні, пяе.)*

№ 2

Грошы ўсім кусочак ласы,
Хоць хто мае іх даволі,
Усё ж к ім прэ, як да каўбасы,
Калі ўбача ў каго болей.

Вось ліхвар, што кублы мае
Поўны золатам набіты,
Блізкіх, дальшых абірае,
Век працэнтамі не сыты.

А паны яснавяльможны,
Хоць дабра, зямлі шмат маюць,
Так жывуць неасцярожна:
Ў ліхвароў дапазычаюць.

Ксёндз, поп, рабін, хоць набожны,
Ўсе ў здарэнні гэтым роўны:

Любіць золата з іх кожны,
Гоне ў стан яго духоўны.
Любяць золата і суддзі:
Як хто ў іхні ўлезе краты,
Хай не дасць — віноўным будзе,
А як дасць — невінаваты.
Ліхвярамі суддзі нашы
І паны, і стан духоўны,
І дзяўчат дукат не страша:
Любяць золата ўсе роўна.

(Гаворыць.) Дык што ж...?

Д а м і ц э л я. Праўда! У цяперашніх цяжкіх часах шмат паненак, заплюшчыўшы вочы, пайшло бы за багаццем, але шчасця і дабра ад гэтага няма чаго і спадзявацца: усё жыццё ваша атруцілася б сваркамі ды калатнёй. Панна Адэля не такая. Каб меў нават багацце Крэза, і тады б яе да сябе не прынадзіў; яна шукае чагосьці іншага, большага за золата.

С а б к о в і ч. Цікавасць!.. чаго ж гэта?..

Д а м і ц э л я. Я табе ўжо казалі аб гэтым і магу ў некалькіх словах сказаць яшчэ раз: добрай славы ў людзей, навукі, адукацыі і полеру, дзякуючы каторым ты не сароміў бы таго стану, да каторага яна належыць.

С а б к о в і ч. Э! пляцеш, мая даражэнькая. Дык што ж... Каб я не меў розуму, то і грошай не сабраў бы. Што датыча якогосьці тамака полеру, каторага быццам, як ты кажаш, мне бракуе,— яго старчыць для мяне: усюды патраплю вясці сябе не горш за якога лішне разумнага з пустымі кішэнямі, дык што ж... Ось, напрыклад, шумна ўходжу да панскай салі, поўнай гасцей, дык што ж... прыбліжаюся да пані-гаспадыні, трымаючы левую руку ў кішэні, а праваю, як бы не хочучы, цісну ёй ручку так — панску і кажу праз нос: коман ва, як здароўечка, як ідзе гаспадарка, і так далей,— цікавасць... Дык што ж... пасля падыходжу да гаспадара, з каторым, як роўны з роўным, цалуюся; далей, усунуўшы ўжо абедзве рукі ў кішэні і як бы не хочучы, бразгаю сумысля ўсыпаным туды золатам, навокал з гары ўзіраюся і з павагаю... дык што ж... ківаю галавою адным ніжэй, другім менш нізка — павэдля багацця і становішча іх, дык што ж... Потым іду да паненак і, як бы ненарокам, кідаю залатую манету на зямлю,

і раблю гэта, ведама, тады, калі блізка, дык што ж... лёкай круціцца; ён, падбегшы, падымае грошы і хоча мне аддаць, тады я спакойна, арыстакратычна кажу: «Пакінь гэта сабе, даражэнькі», і... дык што ж... Як бы нічога не было, пачынаю з паненкамі... дык што ж... жартаваць, бразгаючы ўсё золатам у кішэнях; вяду гутарку аб пагодзе, апратках, хлапцах ці аб нечым падобным, дык што ж... А! а! ці ты ведаеш, сястрыца, што я ўжо і кант-раданса ўмею скакаць... Дрыгальскі мяне крыху падмуштравалі, толькі другая хвігура неяк нядобра ідзе. Паглядзі, мая даражэнькая, шак жа ж ты шмат бачыла скокаў, дык што... дык можаш папраўдзе асудзіць... *(Пачынае скакаць і пяе.)*

Дуэт
№ 3

Сабковіч

Тра-ля-ля-ля, тра-ля-ля-ля! —
Стань ля боку, ўгледзься здаля
Да паставы, да натуры.

Даміцэля

Чысты мех з мядзведжай шкуры!

Сабковіч

Дык што ж... Суд крыху застрогі.
Глянь! Як поўзам ходзяць ногі,
Стан схілісты і павабны...

Даміцэля

Ах, які ж ты ўвесь нязграбны!

Сабковіч і Даміцэля *(разам)*

Перабіра ты сярдзіта,
Кпіш без літасці — і квіта!
Мяне знаюць не такія,
Так скачу, як і другія.
Не да скокаў ты суджоны,
Да сахі і да бароны:
Ногі крывы, як кавёлы,
Значна, што з Смаргонскай школы.

(Скачучы, прыбліжаецца да дзвярэй, што знаходзяцца прост сцэны, і, штурхнуўшыся аб парабка Петрука, які ў гэты момант уваходзіць, падае на зямлю.)

Сцэна 2

Тыя самыя і Пятрук, парабак.

Сабковіч

Вось уцяў! аж цёмна ў воку;
Ах, чорт лысы ды шалёны! —
Стой тут. З месца ані кроку!

Пятрук (*скрабучы галаву, нізка кланяецца*)

Няхай будзе пахвалёны!

Сабковіч (*устаючы*)

Ехаць меўся ў важны госці,—
Гад звіхнуў нагу у косці,
На манеры мо быць страта.

Даміцэля

Раджу, лепш пільнуйся хаты.

Тэрцэт

Сабковіч

Дык не веру ў прадчуванне,
З паваротам жджы шчаслівым:
Веру ў мілачкі каханне,
Бо ўсе з іх к рублям жычлівы.

Даміцэля

Не вер золату, васпане,
Паварот мо быць слязлівы:
Той каханья не дастане,
Хто адно глядзіць нажывы.

Пятрук

Даўно пас скацінку ў поле,
А цяпер пан над панамі.
Дай свінні рог, дурным — волю,
Свет павернуць ўверх нагамі.

Сабковіч (*кажа*). Што, няўклюда! Ці справіўся з інтарэсам, за якім цябе пасылаў?

Пятрук. Кепска, паночык. Сказалі там у Кію, што гэты нячысты антэрас.

Сабковіч. Дурны! Колькі разоў казаў я табе, каб ты, адказваючы, казаў на мяне — ясны пане.

Пятрук. Эт, пано... хацеў сказаць: ясны пане; я чалавек бывалы, зубы з'еў на дворскай службе, і па Вільні не раз цягаўся; ото ж часта мне здаралася сустрэцца памеж шляхтай з гутаркай, што «ясне — згасне, а маспане — застане».

Сабковіч. Дык што... дык ты і ў Вільні быў. Што ж ты тамака бачыў цікавага?.. дык што... смешны ты з сваёй гутаркай.

Пятрук. Што, пано... хацеў сказаць: ясны пане, гаварыць? Німашка нішто цікавага. Палаты амаль усе каменныя, вуліцы так вузкі, што нельга размінуцца; як стрэчацца дзве хвурманкі, то хоць ты колам іх разнімай — вось як часам пан чаго загневаецца да зубы сашчаміць, так і яны з сабой сплятуцца. Людзі бегаюць як падстрэленыя, адзін другога штурхае. Маўляў бы хто, што яны за пільнай спяшаць работы, а яны так, здуру толькі з кута ў кут лётаюць да зубы скаляць. Праўда! бачыў я адно дзіва цікавае: бачыў, як маскалі муштруюцца: — эт! да і то, — як прыпомніў маладзенькі мае леты, — мэрам як то калісь старэнькі дзядок мой, дай Бог яму крулеўства нябеснае! каторы па ту пору, як я быў дзіцём, перакінуўся ўжо за сотню гадкоў; бывала, вёў расказы на зімовых вечарніцах, то і гэта іх муштраванне выдалася мне кепствам.

Сабковіч. Дык што... што ж вам дзядок твой расказваў?

Пятрук. Э!.. э!.. э!.. па... ясны пане, — як засядзе, бывала, пры лучніку лапці плясці, а пачне вясці, з прэпрашэннем яснага пана, расказы, то мы ўсе, бывала, як тыя зайчыкі, калі часам пачуюць якісь шорах каля лагавіска, і вушы наставім, да і зубы вышчарым, мэрам як наш курта, калі ўгледзіць жыда: — так цікава, бывала, вядзе расказы. Баш, ён быў не тутэйшы, а захожы із-пад Кіева; так вось распраўляе, бывала, якое было ў іх войска, аж міла слухаць! Бывала, стары як раздабрухаецца, а прыпомніць старыну, так вось кажа: «Гай!.. гай!.. брацікі, нямашка на свеце, як то калісь, слаўнай памяці, за гатманшчызны! Як баш — войска наша сабярэцца ў кучу. Не знала яно, што то — «стой» і «не шавяліся». Бывала, пры Хмяльніцкім-атамане стоўпіцца пад ясным украінскім небам сіла казацкая — палкі Чарнаморскі, Палтаўскі, Гуманскі, Гранаўскі, Пяцігорскі і Каняўскі. Казакі ў шапках сівых з краснымі галавіцамі — вось мак, цвітуць! Ураднікі на коніках фіньцяць, сотнікі вусікі круцяць, а ассаула губы ду-у-у-е!» Так, бывала, мудра расказуе, што і сцяміць нязмога!

Сабковіч. Ну, дык што... а ў Вільні што ты бачыў?

Пятрук. Эт!.. што бачыў, то не было чаму дзівіцца. Муштраваліся, здаецца, і дружна, вась арэх згрыз, да куды ім!.. Праўда, яны паўбіраўшыся, як дзедавы казакі, у шпанцэрках, але на што ім папрышывалі хвосцікі з чырвонымі беражкамі — мэрам у шчыглікаў? Чэраз плечы перавешаны ў іх белы стрычкі, а на галавах такія шапкі, як макатры. Але ж то мне было вельмі дзіўна, што на перадзе ў тых шапак вась галавешкі старчалі. На лбе якаясь у іх птушка із масендза да з двума галавамі — няведама якая: чы сыч, чы сава, чы загуменная варона? Бог яе згадаў бы. Ото ж яны так стаялі ў кучы, рушніцы паставіўшы ў казёлкі, маўляў, чумакі, калі на папасе саганчыкі з кашай над агнём вешаюць. Аж адным разам выязджае з завулка якісь старшы; як крыкнуў — «гэй!», так яны ўсе скочылі, схвацілі за рушніцы і сталі роўна, хоць ты нітку працягні. Гляджу я на старшага — злез ён з каламажкі. Эт! — такі самы маскаль, толькі брухатшы. Чэраз плечы перавешана сіня стрычка, на грудзях навешана цацак і мендаляў жыдоўскіх так, што ён выглядаў рабы, мэрам стракатая панская ялаўка. На галаве яго — то така шапка, як заслонка ад печы. Чалавек якісь не тутэйшы, не рускай пароды, а з-за мара. Але не была бы то заморская штука! Хоць старшы, да рукі меў крыху прыдоўгі: як стаяў гдзесь на квацеры, то падхваціў пявуна ды і схваў у шапку. Не сцяміў, дурны! што ён, хвост з шапкі выставіўшы, усё ім віляе. Як, баш, падышоў бліжай да маскалёў, то адзін скочыў, вырваўшыся із грамады, маўляў з укропу! Ляціць!.. ляціць!.. ляціць!.. і распяўся! А пасля рушніцай — кіў, а яны — драг! Ён зноў — кіў! а маскалі — драг! Так вась старшы і разгневаўся... падбег да грамады і крыкнуў: «З дарогі, жарабята!» А грамада на ўзгарду забарматала: «Галды-балды! галды-балды!» — мэрам індыкі, калі дзеці іх падражняць. Тут старшы як выхваціць сваю шаблю... Эт! чы то така, як была па-дзедаўскаму расказу за слаўнай памяці гетманшчыны? Вось, дыхтар, капыстка, што бабы лямешку мяшаюць, кажысь, спічка — пацукоў калоць; та ж ён, трымаючы такі ражончык у адной руцэ дзеля пастраха, а другу прылажыўшы ка лбу — мэрам паказаць ім, што ў галаве ні крыху розуму не маюць, — стаў іх лаяць, аж адзін, із кучы выскачыўшы, вась чорт із балота, і тэж прылажыўшы руку ка лбу: «Уціхамірыціся, ваша міласць! — кажа,—

та ж і мы маем крыху тут алею; усё, што робім, то па хворме». О-о-от ён скрыжатнуў зубамі са злосці, адышоў крыху і крыкнуў, а яны — драг! Ён якоясь слаўцо выкінуў іза рта, а яны, усе да аднаго, рушніцы паставілі пры назе: «Муштруйся, кажуць, сам, калі такі разумны!» Потым ён загаласіў працяжна, кажысь, пастух у лесе рогам быдла наклікае; відна, жаласна вельмі стаў іх прасіць, бо яны, злітаваўшыся над бедным, разам ад чобатаў да галавы — ча-ра-рах... Але потым чур ім да пэк ім! Стыдна, бачыш, і казаць — як крыкнуў старшы, так усе да аднаго правую руку за сябе і закінулі; зноў крыкнуў, а яны наперад руку падняслі да носа дый панюхалі. Пасля сталі набіваць стрэльбы! та ж Бог мя! Як раз набілі, то са дваццаць раз стрэлілі. Нарэшце ён ім дакучыў, відна, сваім муштраваннем то налева, то направа, то зноў налева,— што яны раптам пагналіся за нім. Ён жа ўсё наперад, усё наперад чэша да чэша, боязка аглядаючыся, штоб часам грамада не дагнала. Калі б я альбо дзедавы казакі, то б яго мігам нагналі, бо казакі смела па Божай зямлі хадзіць могуць у шырокіх нагавіцах, што ў адну калошу трох маскалёў схаваў бы, а ў іх белы нагавіцы, вось абцугамі панацяганы, і для ніх папрышываны якіясь яшчыкі, так што і не змогуць смела ступаць, да ўсё, як буслы, ногі выцягваюць і пруцца за ім лаваю. Ужо блізка яго нагналі, аж з канца якісь там закрычаў: «Пакіньце гнацца за гэтым бачонкам, бо і жыды смяюцца!» — і праўда! Я сам бачыў, як, на платах да на варотах начапляўшыся, жыды смяліся з таго муштравання. Но пасля ён, відаць, сцяміў, што стыдна быць такім баязкім, дый, сабраўшыся з духам, крыкнуў на ўсё горла. Грамада жа маладзецкая, не спужаўшыся яго крыку, так вось дружна, за пазваленям, адварнулася к яму задам; тагды ён, страціўшы цярплівасць, плюнуў, махнуў рукой, сеў у сваю каламажку дый цягу даў. Але ж то шальмоўская ўправа! Адзін конь усцяж аглядаецца, чы не гоніцца каторы; да куды ім! — змучаны, галодны, трубячы і барабанячы дзеля ахвоты, загаласілі на ўсё горла дый парасцягаліся па вуліцах, відна, да жыдоў на квацеры.

С а б к о в і ч. Дзякую табе, даражэнькі... насмяшыў ты сваёй гутаркай... Сястрыца, дай яму чарку гарэлкі, каб прамачыў горла. А цяперака да справы — дык што... Ці валоў ты замяніў?

П я т р у к. Не, пано... ясны пане,— пастух не прыступіў.

Сабковіч. Ты, мусіць, не даў яму рубля?

Пятрук. Гдзе там! Я і другі яму суліў ад імя ясна пана, да, псяюха! вельмі цвёрды на сумленне; сказаў, што гэта і стыдка і брыдка людзей абманываць. Кажа, прадаўшы валы па шэсцьдзсят рублёў кормныя, пасля замяніць іх худымі,— гэтакага кепства і жыд не зробіць, а па... тфу! Прападай ты з яснасцю, усё забываю... а яснаму пану, кажа, за такую штуку Бог у гаспадарцы не дасць спору. Я яму гэтак: вялікая бяда абшукаць жыда,— то ж не хрышчоны!.. Ён жа і не спазнае, бо і тыя рыжыя і гэтыя, капля ў каплю, схожыя. Бяры два карбаванцы да аддай два кормныя, а места іх пастаў у гурме, каторыя я цяпер прыгнаў,— жыд не сцяміцца, забярэ, якія знайдзе ў аборы. Гдзе там! ён у другую дудку, баш, свішча. Кажа, што чы жыд, чы хрысціянін — усе людзі роўныя перад Богам, а атуманіць чы таго, чы другога, асабліва па... яснаму пану,— і сорамна і грэшна. Што было рабіць? Я, вось тая сабака, падхмыліўшы хвост, як няпышны пан, пагнаў валы назад.

Даміцэля. Бачыш, Антосечка! Просты мужык, без прасветы, а якую даў табе маральную навуку. Ці не час ужо апамятацца і пакінуць усялякія махлярствы, ашуканствы, за каторыя і на гэтым свеце прад людзьмі і на тым прад Богам прыйдзеца парахавацца. Будзь пэўным, што шахраванне будзе гладка схадзіць, пакуль гэтага будзе не праз меру.

Пятрук. Гэта, кажуць, паненачка, патуль збан ваду носіць, пакуль не парвецца вуха, а там...

Сабковіч. Маўчы!

Пятрук. Ну... маўчу!..

Сабковіч. Ты, сястра, выводзіш мяне з цярпення. Я выйшаў ужо з-пад апекі і не люблю, каб нехта, хоць бы і сястра, мяшаўся ў мае справы... Ідзі лепш да сваёй гаспадаркі і не лезь туды, куды не трэба.

Даміцэля. Ай, брацейка! Глядзі, каб з часам не пашкадаваў, што не слухаў рады свайго прыяцеля, сястры. *(Пайшла, закрыўшы вочы хустачкай.)*

Сцэна 3

Тыя самыя, апроч Даміцэлі.

Сабковіч. А ты, асёл, чаго яшчэ чакаеш? Ідзі ў гумно!

Пятрук (чухаючы галаву). Вось я да па... цьфу! — прападай ты з панам! Хацеў сказаць: да яснага пана, — маю просьбу.

Сабковіч. Дык чаго табе?.. (Падыходзіць да акна.)

Пятрук. Гэта ж ужо позняя восень, зараз будзе зіма, а ў мяне няма кажуха. Хацеў бы прасіць, штоб ясны пан даў мне кажух.

Сабковіч. Прыбліжся і глянь у акно — чыё тамака быдла на сенажаці? — дык што ж...

Пятрук. Гэта любінскае.

Сабковіч. Ось будуць кажухі не толькі для цябе, а і для мяне нават — шак жа ж і я яшчэ не маю; а добра будзе ўзімку, устаўшы спазранку, у цёплым кажусе абысці гаспадарку.

Пятрук. Як жа гэта, ясны пане? Чы пан думае ў Любінску купіць авечак і пашыць новыя кажухі? Да там жа на сенажаці не відна авечак, і, кажысь, у любінскім дварэ саўсім іх нямашка.

Сабковіч. Асёл!.. Пастарайся добра, і будзем мець кажухі задарма. Вазьмі трох парабкоў, займі ўсё быдла ў хлеў. Сённека холадна, і людзі прыйдуць напэўна прасіць аддаць заграбленае ў кажухах, — тады не аддавай быдла, пакуль не пакінуць іх быццам у заставу. А кажухі, папаўшы ў нашы рукі, так і застануцца, — гэта ўжо мая справа, дык што...

Пятрук. Па... Цьфу табе! Ясны пане! Яны ж не на нашай, да на сваёй пасуць сенажаці. Штоб хоць адна штука перайшла граніцу, а то ўсё быдла ходзіць на любінскай.

Сабковіч. Дурны!.. дык што... зайдзіце ззаду любінскім лесам і займіце, а калі б хацелі перашкодзіць, дык пастухам дайце чосу, дык што... тамака пасуць малыя дзеці і не патрапяць вам перашкодзіць: не будзе вам шмат клопату — угледзеўшы вас, уцякуць.

Пятрук. Чы гэта будзе па-панску? Ладна ж сягаць па чужое дабро?

Сабковіч. Хоць не прыгожа, але складна дастанем сабе задарма колькі кажухоў.

Пятрук. Кажуць старыя людзі, што чужое дабро не грэе.

Сабковіч. Супакойся! Каб толькі мяккае ды з воўны, а, напэўна, грэць будзе.

Пятрук. Які цяпер свет настаў, мой Божа мілы! Як паныначалі браць вельмі на розум да сляпіць разумныя ксёнжкі, то горш ад нехрышчоных сталі круціць да муціць. (Пяе.)

№ 4

Верх дном паставілі свет гэты!
Не так было ў даўны леты;
Якначалі хітрыць-мудрыці,
То здуру сталі ўсе круціці.

Даўней усяк Бога баяўся,
Дабра чужога, баш, чураўся,—
Цяпер стараюцца панята,
Калі б пакрыўдзіць свайго брата.

А гдзе ж сумленне — боязнь Божа?
Быццё тако з разбоем схожа.
Пакіньце цнотай шахраваці,
Панкі, лепш станьце працаваці!

Пры працы мысль людска свабодна,
Бо праца Госпаду угодна.
Шавец, што шылам зарабляе,
Спакойнае сумленне мае.

Сабковіч. Што гэта?... Ты смееш павучаць мяне!..

Пятрук. Паночак... Цьфу ты, пропасць! — хацеў сказаць — ясны пане,— то ж ведама стара гутарка: хлеб еш, праўду рэж!

Сабковіч. Дык я табе пакажу гутарку, дык што... ідзі і рабі тое, што кажу, інакш дастанеш кіем.

Пятрук. Нечага казаць, на чыём вазку едзеш, таму і песьеньку спявай. Пайду грабіць быдла, але што будзе пасля?

Сабковіч. Дык што... не твая бяда, ідзі!

Пятрук пайшоў.

Сцэна 4

Сабковіч адзін.

Сабковіч. Усе кажуць, што я жыву людскою крыўдай,— дурні! Ось у тым і розум, гэта і штука, каб умець выкарыстаць абмылкі і някемкасць другіх. А сумленне? *(Думае.)* Глупства сумленне!

№ 5

Дзе ні кінь ад краю к краю,
Будзь сумленным — кожны бае.
Ну, і ўсё брахня на свеце,—
Ў губе — цнота, ў сэрцы — смецце.

Вось багач гавора з вамі,
Ўсіх багаціць ён славамі,
А ту ж збоку, як не знае,
Што хтось з голаду канае.

Ваякі адвагу маюць,
Сябе самі выслаўляюць,
А як прыйдзе да трывогі,
Дык наўцёкі — дай Бог ногі!

Ксёндз ці бацюшка вялебны
Вучыць: грошы не патрэбны,
А ў хрысціны ці ў хаўтуры
Самі ласы к братняй скуры.

Шэпча «Войча наш» дэвотка,
Для сірот пры ёй работка,
Спавядаецца са скрухай,
А ўсіх чэрне ўсім на вуха.

Маладзіцу вам пакажуць,
Жонка верная — ўсе скажуць.
Мужу міласць прысягае,
А хлапцам так і міргае.

Глянё — дзіцё яшчэ дзяўчына,
Быццам жартаў, хоць нявінных,
Ані знае, ані чуе,
А ў кутку хлапцоў цалуе.

Грэх вылазе ў хлопца з міны,
А ўдаецца да дзяўчыны,
Аб каханні байкі бае,
Аб пасагу ж толькі дбае.

Гэтак наша пакаленне
Нібы хваліцца сумленнем,
Хоць таго ужо астаткі
Уцяклі даўно да Вяткі.

(Кажэ.) Дык што... дурны той, хто гоніцца за сумленнем, калі яно пакінула нас і ўцякло на край свету. Дык што... Золата — гэта ўсё. Хто мае яго, той патрапіць нават перацягнуць на сваю старану сумленне... Але час ужо ехаць да маёй найдаражэйшай. *(Прычэпляе парычок на галаву.)* Дык што... Сённека нарэшце канец, выясніцца мая справа. Пры такіх яе дастатках, асабліва матэрыяльных, я, напэўна, буду шчаслівым з ёю. Папраўдзе, на што мне здаўся яе пасаг? Але ўсё ж такі дзесяць тысячак — гэта грошы, і ніколі не зашкодзіць павялічыць імі тое, што я сабраў. *(Хоча ісці ўжо.)* Але што гэта тамака зноў за гоман? Сённека мяне замучаць начыста ўсялякімі справамі. *(Сеў.)*

Сцэна 5

Сабковіч і Мордка, цесля.

Мордка *(кланяючыся)*. Дабрыдзень пану, ны! А што будзе з намі?..

Сабковіч. Дык што... што мае быць? Пачынай строіць свіран, а тады атрымаеш свой задатак і за работу, дык што...

Мордка. Хас ду гэгэрт,— цікавасць! Як жа строіць, калі пан псы ўгаворы патрабаваў цаго інсага, а цяперака, калі я, дзеля пэўнасці, каб каго інсага не ўзяў да працы, даў сэсць рублёў задатак; пан ставіць мне куды цязэйсяя варункі. Ны... агруль — гэтакім парадкам я і да паловы работы даедзе, а праем усё, колькі ўгаварыўся.

Сабковіч. Гэта ўжо тваё дзела; прападуць шэсць рублёў, калі не возьмешся за работу — дык што...

Мордка. Ны! цікавасць! Як жа да яе брацца, калі мне будзе вялікая крыўда?

Сабковіч. Задатак твой прападзе, а я вазьму другога майстра, дык што...

Мордка. Гівалт! Так зэ змовы не было аб такой работа, якая пан цяперака мне дае...

Сабковіч. А ці маеш, пархуць, пісаны ўгавор?

Мордка. Ны!.. насто ён, для якога глупства, ці не досі панскае слова,— агруль!

Сабковіч. Дык што... слова — вецер, а распіска гэта грунт, мой даражэнькі; дурань верыць на слова, а разумны карыстае з таго, дык што... Ось я ўжо трэцяга такога ашукаў і зарабіў гэткам парадкам дваццаць рублёў. Яшчэ злаўлю так са двух, і свіран мне нічога не будзе стоіць.

Мордка. Ны! А ці гэта будзе па-панску — бедных майстроў асуківаць — хас ду гэгэрт?

Сабковіч. Досі ўжо, мой даражэнькі, шахраваць вашаму брату, цяперака на нас прыйшоў чарод двойчы адплаціць вам, дык што...

Мордка (*сціхаючы*). Цікавасць! да цаго дайсло! (*Зноў цмокае.*) Мусіць, хутка будзе канец свету. (*Пяе.*)

№ 6

Ляхцірыдзі-бам!

Ляхцірыдзі-бум!

Ляхцірыдзі-ліхцірыдзі,

Бім-бам-бум!

Уй! хапун свет гэты схопе.

Месыяша недалёка,

Калі пан жыдка так кропе

Акпіванствам сперад, збока.

Меў калісь пан «гунур слова»,

Сённі ўжо грызмоль цыдулі,

Ды ў суд даўшы рыхт нанова,

Мах глыбока ві шкатулі.

Ляхцірыдзі-бам!

Ляхцірыдзі-бум!

Ляхцірыдзі-ліхцірыдзі,

Бім-бам-бум.

Ны, не толькі слова схваце,
Але горс ясцэ падладзе,
І пімалу не спазнаці
Ад зыдка цыдулю ўкрадзе.
Ай вэй! Сто за гандэль гэткі,
Калі так змудрэлі паны,
Хіба гэхэр, кіндэр-дзеткі
Гоц да земляў абяцаны.
Ляхцірыдзі-бам!
Ляхцірыдзі-бум!
Ляхцірыдзі-ліхцірыдзі,
Бім-бам-бум!

(Кажса.) Ны!.. сто за будзе?..

Сабковіч. Дык што... што будзе? Ось, калі не возьмешся за работу, твае шэсць рублёў фарвал, дык што...

Мордка *(энергічна)*. Хай гэта мая ўбогая і крываваая праца застанеца пану на хаўтуры. Будзь пан здароў! *(Пайшоў.)*

Сабковіч *(услед за ім)*. Ах ты, шахрай!.. жыд паскудны! Ён яшчэ клясці мяне будзе!.. Дык што... Але чаго ж я злую?.. Трэба быць справядлівым, хай гэты бядак пацешыцца за свае грошы хоць кляцьбой, дык што... А цяперака ў дарогу. Гэй! ёсць тамака хто?

Сцэна 6

Сабковіч і Марыся.

Сабковіч. А! ты яшчэ тут. Добра, прыбяры тутака ў пакоі, вынесі стол і можаш сабе збірацца да бацькоў. Якраз учора скончыўся год твае службы ў мяне,— дык што...

Марыся. А заплату,— чы ад пана, чы ад паненкі адбяру? Я ж чэраз цэлы год ні граша ад пана не мела.

Сабковіч. Праўда, праўда, мая даражэнькая, дык што... Прыбліжся і паслухай: трэба нам яшчэ парахавацца. *(Сеўшы, вымае з бумажніка картачку і чытае.)* Паступіла ты да мяне 17 траўня, дык што...

Марыся. Так!

Сабковіч. І згадзілася за 18 рублёў у год.

Марыся. Так, паночак!

Сабковіч. Не сто раз казаў я вам называць мяне ясным панам, дык што...

Марыся. Так, ясны пане!

Сабковіч. 18 кастрычніка ты захварэла і пралажала тры тыдні, дык што...

Марыся. Бо па... ясны пане не даў, вэдле ўмовы, кажуха,— я праябла і захварэла.

Сабковіч. Фі! мая даражэнькая, грэх так лгаць, дык што... Цёпла было, як улетку, і ты захварэла ў самы гарачы рабочы час. Я быў змушаны наняць на тваё месца падзёншчыцу і плаціў я ёй двузлоты ў дзень... За тры тыдні гэта выйдзе шэсць рублёў трыццаць капеек. А дзеля таго, што ты праз тры тыдні нічога не рабіла, ляжала, ела дарма хлеб і нямала клопату рабіла маёй сястры,— я табе рахую яшчэ па трыццаць капеек у дзень,— разам гэта будзе дванаццаць рублёў трыццаць капеек, дык што... Я абмыліўся,— не трыццаць, а шэсцьдзесят капеек. Цяперака далей, дык што... памятаеш, як у верасні быдла патаптала мне дзесяць град капусты — за тое, што вы не пільнавалі быдла, я налажыў на ўсіх вас па тры рублі штрафу — дык што...

Марыся. Але ж, ясны пане, быдла належыць да пастуха.

Сабковіч. Ціха! — дык што... маўчы і слухай. Я заўсёды старых прытрымваўся законаў — шак жа ж і ў вас у канцылярый ўся грамада адвячае за аднаго. Дык ось што... за капусту тры рублі штрафу. Трэцяе, на Каляды, памятаеш — прасілася ты на два дні да хворай маткі, дык што... я маю мяккае сэрца, пазволіў табе пайсці, а ты, заместа двух, праседзела тамака шэсць дзён. Дык што... сама прыстанеш на гэта, што за чатыры дні справядліва будзе адрахаваць табе найменш па дваццаць капеек, дык што... гэта будзе рубель; сама бачыш, які я справядлівы... Далей, за тое, што ты прыйшла на чатыры дні пазней, як трэба,— два рублі. Дык што... усяго-наўсё выходзіць: васемнаццаць рублёў шэсцьдзесят капеек, але я, маючы на ўвазе тваю шчырую службу, дарую табе гэтыя шэсцьдзесят капеек... дык што...

Марыся. Паночку, ясны пане! Чы ж я цэлы год дарам працавала?

Сабковіч. Дык што... шак жа ж ты сама чула, мая даражэнькая, што ні за што я табе шмат не палічыў.

Марыся. Не, гэтак не будзе — я за сваю крыўду падам да пасрэдніка жалабу.

Сабковіч. Што? Ты мяне страшыць будзеш? Пісні толькі — ураз жа дам знаць, што ты мяне абакрала. Мусіць, памятаеш, як я, на трэці дзень тваёй службы ў мяне, паслаў цябе шукаць паненку ў пакоях на гары; не даждаўшыся, сам пайшоў і бачыў, як ты выходзіла з пакоя, у каторым я трымаю свае грошы. Хіба ты, не шукаючы сястры, туды заходзіла, бо яна тамака ніколі не бывае, дык што...

Марыся. Па... ясны пане! Чы гэта па-хрысціянску — крыўдзіць так бедную дзяўчыну? Паслаў пан да пакоя шукаць паненкі, — я, шукаючы ўсюды, заглянула і да таго пакоя; то ж я не ведала, чы ёсць там якія грошы, чы няма. У пакой я не ўхадзіла, бо як угледзела, што там на сталі ляжаць грошы, то, старопіўшыся, ужо не пакідала дзвярэй, чакаючы, штоб чы пан, чы паненка прыйшлі. Чаму ж пан тагды не казаў мяне абшукаць, а цяпер так крыўдзіш?!

Сабковіч. Дык што... не маю і часу і ахвоты гутарку з табой разводзіць. Прыбяры ў пакоі, здай паненцы начынне і ідзі сабе з Богам, а калі піснеш, што я табе не заплаціў, ураз жа дам знаць, што мяне абакрала, і ўсе будуць пальцамі на цябе паказваць, дык што... *(Пайшоў.)*

Сцэна 7

Марыся адна.

Марыся. Мой Божачка міленькі! Служыла ж я ў паноў, да нігдзе мне такой крыўды і такой вялікай ганьбы не давялося сустрэці. Усе паны былі добрыя, адзін толькі найшоўся круцель. *(Плача.)* Няхай жа слёзы мае падуць на яго душу. Што я цяпер буду рабіць? Спытаюць бацька, маці — многа чэраз год зарабіла?

Малая паўза.

Да мая ж у тым віна? Ведала ж я, бяздольна, што натраплю на такога круцяля? А як чыста мая душа, так смела раскажу бацькам маю крыўду, — яны ўймуцца за сваю ядыначку і да пасрэдніка пададуць жалабу.

Сцэна 8

Марыся і Пятрук.

Пятрук (*усунуўшы галаву ў дзверы*). А чы паненкі тут няма?

Марыся. Бачыш, што нямашка.

Пятрук (*блізка падышоўшы да Марысі*). Што ты, мая ягадка, так надулася, вось пузыр валовы? (*Падскочыўшы яшчэ бліжэй да яе, абымае яе і хоча пацалаваць, а яна адпіхае яго, кажучы: «Адчапіся!» — тады ён весела пяе.*)

Чаго лезеш ка мне? Я ж табе не роўна.

Ты шавец-капылец, а я — бандароўна!

Марыся. Адчапіся! (*Б'е яго кулаком па карку*.) Латвей табе весяліцца, калі нішто не рупіць; я ж вась служыла цэлы год і зарабіла кукіш.

Пятрук. Альбо што?

Марыся. Палічыў, паганец, жыдоўскім манерам — то якіясь штрапы, то маю хваробу, так што яшчэ я асталася яму вінна шэсцьдзесят капеек.

Пятрук. А паганец, а нехрышчоная сабака! А яшчэ кажа велічаць ясным панам. Яго, анцыпара, цёмным, нячыстым маніць трэба. Не тужы, мая галубка! Ты павернеш да бацькоў, будзеш выглядаць мяне. Не раз, таскуючы да выхмыляючыся чэраз аконца, заспяваеш:

Ў агародзе майран родзіць,
Да Марысі пан Ян ходзіць;
Радзі, радзі, майраначка,
Хадзі, хадзі, мой Яначка!

А ты места Яначкі заспяваеш — Петручок, — не праўда ж? (*Заляцаецца да яе.*)

Марыся. Ідзі ты! (*Адпіхае яго.*)

Пятрук. Як ні шарашыся, да я ведаю добра, што я табе па сэрцы; ты бы рада была і зараз заспяваць:

Прыедзь ка мне — рада буду,
Я з спаднічкі зраблю буду.
Нашмаруеш дзэгцем кола
Дый паедам да касцёла!

Марыся. Нечага запірацца,— можа б, і рада была, да калі ведаю добра, што бацькі не прыстануць: яны ж пусцілі гэты год на службу, штоб зарабіла сабе на выправу дзеля таго, што хочуць мяне аддаць у хату багатага, хоць старага ўжо, Апанаса Губара. Казалі, што ён мае пару каней, дзве каровы, два валы да і свіран не пусты і ў гарудах не стоўпіцца.

Пятрук. Ах ты, гадзюка! На пальцах, баш, ужо палічыла, што Панас мае! Дык гэта так? Новае сітка на калочку вешаеш, а старое пад лаўку кідаеш? А знаеш: старыі друг лепш новых двух! Нішто з таго не будзе. Я цябе не на жарты палюбіў — хоць бы цэлы свет прыйшлося дагары нагамі перавярнуць, то ўсё-такі з табою ажанюся. Но, вясціма, калі ты будзеш не ад таго. Панас — стары хрыч, якое табе жыццё з ім будзе? Я ж малады, працавіты, статэчны, да гарэлкі не гад,— цябе жа, мая зязюлька, так мілую, так мілую, што як цень за табою цэлы век бы цягаўся. *(Спявае.)*

Жаваранка ў полі звоніць,
За Марысяй Пятрук гоніць,
Хлапец відны, маляваны,
Душой, сэрцам ёй адданы!

А што?.. мо'а хлушу? Пацалуй жа мяне за тое... *(Падбліжаецца да яе, а яна адпіхае.)*

Марыся. Пачакай крыху! Як павянчаемся, тагды цябе пацалую,— цяпер жа не йдзе. Бог будзе гневацца, і ў гаспадарцы нам не пашанцуе.

Пятрук. Э-э-э! Тагды я цябе і прасіць не стану; цікунка! быццам саромеецца, а ведаю добра, што так бы і кінулася на шыю. *(Пяе.)*

Да калі ж ты бандар, набі ж ты мне бочку,
А я цябе пацалую у цёмным куточку.

Марыся. Да годзе ўжо, годзе языком малоць! Мне трэба ісці да бацькоў *(уздыхае)*, а ты тут, з другімі дзяўчатамі цягаючыся па вечарынках, мяне, бедную, забудзеш.

Пятрук. Бог мяне пакарай! калі я зараз, як ты нас пакінеш, не падзякую за службу. Няхай анцыпар і мне не плаціць; я, хваліць Бога,— у добрых паноў служыў, накапіў сабе пяцьдзсят карбаваных,— маю чым гаспадарку запамагчы. Пайду да цябе ў прымакі, і заживём па-божаму.

Дуэт
№ 7

Пятрук

Пойдзеш адсюль — не забуду,
У прымы к табе скоро буду;
Станем шчыра працаваць,
А шчырэй цябе кахаць.

Марыся

Панас са мной не дасць рады,
Буду чакаць за Каляды,
Бо мой мілы Пятрук —
То статэчны дзяцюк!

Пятрук

Так мяне моцна кахаеш,
То, напэўна, прычакаеш,
Пераможам бацькоў дур,
Дый заживём чэрасчур.

Марыся

Як бацькі захочуць мусіць,
Я не стану вельмі трусіць,
Загалашу са ўсіх сіл —
Апанас-то мне не міл!

Марыся і Пятрук *(разам)*

Як бацькі нам сваю волю
Скажуць, то мы нашу долю
Богу сручым; Ён місцюк,
Збавіць нас тыранскіх мук.

Марыся. Мы тут загаманіліся, а мне пара ўжо ў дарогу. Памажы ўпратаць пакой, а там пайду з паненкай папрашчаюся.

Пятрук. Чы ж ты мяне на прашчанне не пацалуеш? *(Падбліжаецца да яе.)*

Марыся *(стыдліва)*. Да калі ж я саромеюся...

Пятрук. Чаго? Чы ж ты не мая нявеста? Дзіўныя гэты дзяўчаты! Перад вянцом саромсюцца сваіх жаніхоў цалаваць, а па шлюбе і з дзецюкоў рады.

Марыся *(даганяючы Петрука, каторы ўцякае)*. Ах ты, паганец! Будзь пэўны, што я нікога не пацалую!

Пятрук. А мяне?

Марыся. Ну... тагды — па шлюбe... дзела другое; тагды па закону Боскаму я павінна цябе слухаць.

Пятрук. Паслухай жа і цяпер, мая ягадка!

Марыся. Боязка, мой Петручок! Часам хто ўгледзіць... *(Углядаецца на ўсе бакі.)*

Пятрук. Няма нікога ў пакоях, а паненка пайшла да кухні... Ну!.. *(Падсунуўшыся блізка да яе, смяе.)*

Зажмур вочы, а так... скоро

Пацалуй, мая сікора!

Марыся. Што рабіць,— ты не адчэпішся, пакуль не пацалую. *(Цалуе яго ды, адскочыўшы, закрывае вочы хвартухом.)*

Пятрук *(падскакваючы, паяе)*. А я цябе пацалую ў цёмным куточку!

Марыся *(даганяючы яго, б'е)*. Баш! паганец, яшчэ смяецца! Бярыся за стол, да вынесем яго ў першы пакой. *(Ачышчаючы сцэну, выходзяць.)*

Здалёку чуцен спеў Петрука: «А я цябе пацалую...»

Змена дэкарацыі

Сцэна ўяўляе бераг лесу: углыбі відаць вёску; налева — багаты двор, а направа, каля лесу, таксама ў глыбі сцэны, мужычая хата. З-за дрэў відаць высунутыя да паловы калёсы, на каторых спіць Гапон Барычка, звесіўшы галаву; каля яго спіць, седзячы, апёршы галаву ў луку калёс, яго жонка Куліна. Выходзіць з двара Пятрук з кароткай люлькай і ў задуме гаворыць.

Сцэна 9

Пятрук адзін.

Пятрук. Ледзь адпрог коні, так зараз выбег са двара, штоб пабачыцца з каханай Марысяй. Пан у залёты, і фурман чэраз плоты. Ну, ужо гэтаму пану, то, пэўна, служыць пякельная сіла: што толькі задумае, то зараз і збудзецца. Выязджаючы із дому, бедаваў, што на трох канях гоніць у залёты; глядзі ты! — чы даехалі мы да Машанскай карчмы, аж якісь жыд ляціць на каламажцы, а обак тут жа прывязана кабылка прыгожанька, аж міла на яе палюбавацца,— ножкамі перабірае — вось паненка ў

танцы,— пырскае весела, шыю ў дугу сагнуўшы. Пан аж казаў прыстаці, штоб падзівіцца красотцы. Пытае жыда, чы не прадасі? А паганцу тое і падавай! Слова за словам — старгаваліся пятнаццаць рублёў. Гэта ж рэч няслыхана! Я ад слова даў бы за яе трычы пятнаццаць да і яшчэ дзесятак дабавіў бы. Здаецца толькі, чы не крадзеная? што так за нішто амаль уступіў. Пэўна, і пан тое спазнаў, бо адразу засуліў малу цану, а жыд-псяюха і згадзіўся. Тут мяне пан скарэй па хамут і пастронкі конна дадому пагнаў, а сам астаўся чакаць у Машанскай карчме; і аж душа расла, як мы чацвярнёй сюды падкацілі пад ганак. *(Думае.)* Цьфу ты, пропасць! Здаецца, я гэту клячку гдзесь бачыў... Гнедзенькая... з белаю латкаю на лбе... таж белакапытка. Ну, вось аніяк не прыпомню, а яна мне знаёмая... *(Падыходзіць да калёс і, агледзеўшы сплючых, спыняецца здзіўлена.)* А-а-а! Гэта што за дзіва? Бацькі Марысі! Які дур на іх напаў, што падкацілі пад лес калёсы дый, улёгшыся на іх, паснулі? А-а! *(Стукнуўшы рукой у галаву.)* Пачакай! Чы не ў іх я толькі бачыў капля ў каплю схожую кабылку? Здаецца так, так, так... Цяпер сцяміў! Але цыт! Куліна прасыпаецца. Схаваюся за дзерава да паслухаю, кій чорт іх сюды загнаў. *(Хаваецца.)*

Сцэна 10

Гапон і Куліна.

Куліна *(пацягваецца, пазяхаючы, працірае вочы, азіраецца на ўсе бакі, спалоханая, саскоквае з калёс, зазірае ў глыб лесу, а потым будзіць мужа)*

№ 8

Дзед! дзед, дзед, дзед!

А кабылкі нашай нет!

Гапон *(у тым часе, як яна пяе, злазіць з калёс і, аглядаючыся на ўсе бакі, адказвае)*

Чы ты, баба, ашалела!

Гдзе ж ты кабылку падзела? —

Ты ж наперадзе сядзела,—

Дык на вошта ж ты глядзела?

Што жа перад носам мела?
Што маўчыш — чы асавела?
Гавары, каб ты хварэла!..
Чаго, гадзюка, збядзела,
Вось як бы сем дзён не ела? —
Блёкату нажрацца спела?
З чаго ж ты так адурэла?

Куліна

То ж ты, Гапонка, мужчына!
К табе належыць скаціна.
Мая ж толькі віна цэла,
Што наперадзе сядзела.
І ты ж сядзеў на калёсах,
Нос твой быў аж пры атосах;
Відаць, мы абое спалі,
Як у нас кабылку кралі.
Досьць з мяне таго стала,
Што памеж пнёў кіравала,
А як пасеку мінула,
Вось і я крыху заснула.
Так за што жа мяне лаеш?
Чы ж прыгаворкі не знаеш?
Не вер у свеце нікому:
Каню ў полі, жонцы ў дому;
Бо хто толькі жонцы верыць,
Той як сітам ваду мерыць.

Гапон

Глядзі, каб была скаціна!
Будзе ў рабоце дубіна!
Ты ж наперадзе сядзела,
Так на вошта ж ты гядзела?
Вось як вярнуся дадому,
Мушу ісці к аканому.
Ён там крыкне: «Ах ты, гадзе!»
І кулака ў вуха ўсадзе,—
І будуць розгі ў рабоце,
Мо'а дзіця асіроце.
Скажа: «Душу чорту прадай,

За кабылку грошы аддай!»
А тут, баш! — душа такая,
Што чорт яе не прымае,
Бо да таго наш пан пражыў,
Што души у банк залажыў,
І чорт, відаць, гэта знае,
Так душ нашых не купляе.
Цяпер смерць — пацеха цэла!
Чы ты, баба, ашалела?
Гдзе ты кабылку падзела?
Ты ж наперадзе сядзела,
Так на вошта ж ты глядзела?
Як вазіў я ў места дровы,
Ўсякі раз быў грош гатовы;
Усяго я меў здаволі:
Лыкаў, селядцоў і солі.

Гапон і Куліна *(разам)*

А як прапала кабыла,
Так ты мяне пагубіла,
Так ты мяне суздром з'ела.
Чы ты, баба, ашалела,—
Гдзе ты кабылку падзела?
Чы прыгаворкі не знаеш?
Не вер у свеце нікому:
Каню ў полі, жонцы ў дому;
Бо хто толькі жонцы верыць,
Той, як сітам ваду мерыць.

Куліна. Палядзь толькі! — та ж мы амаль да самай хаты даехалі. Відна, тутка скацінка астанавілася траву скубці, а як гэта свавольніца Марыся ўгледзела, што мы спім на калёсах, пэўна, з парабкам ціха адпраглі клячку і завялі яе ў хлеў. Зазаву толькі Марысю — абачыш, што ты крычаў на мяне несправядліва. *(Падыходзіць пад хату і кліча.)* Марыся! о, Марыся!..

Сцэна 11

Тыя самыя і Марыся.

Марыся (*выбгаючы з хаты*). Хваліць Богу! — вось і бацькоў дачакала. Як можна было так доўга сядзець у месце? Маці казалі, што к абеду верніць, а тут ужо і вечар на дварэ. (*Падышоўшы бліжэй.*) А гэта што? гдзе кабылка? Да на чом жа бацькі прыехалі?

Гапон. Бачыш, дачушка,— едучы, мы абое паснулі і самі не сцямім, як тутка апынуліся. Чы ж вы з парабкам не выпраглі кабылкі?

Марыся. Парабак у лесе драва сячэ, а я ў вочы не бачыла кабылкі!

Гапон. Ах, доля ж наша горкая! Відна, як мы крэпка паснулі, зладзеі адпраглі скацінку; трэба папрасіць каня ў суседа і гнацца.

Куліна. Чы ты адурэў, чы што? Куды ты пагонішся? Для цябе дзесяць дарог, а для злодзея адна.

Гапон. Да нягож, рукі сашчаміўшы, тут стаяць да галасіць? Гэта ж цэла маё багацтва. Добра мне казаў кум Тодар: «Не купляй ад аканомы скацінку,— рукой не пойдзе, на крадзеным, баш, аўсе ўскормлена»; вось і праўда! А тут яшчэ абяцаў аканому на гэтым тыдні аднясці рэшту грошы, недаплачаных за клячку. Што я, бяздольны, зраблю?

Сцэна 12

Тыя самыя і Пятрук.

Пятрук (*выходзіць з-за дрэў*). Нех бэндзе пахвалёны!

Гапон. На векі векаў!

Марыся. Ах! (*Спусціўшы вочы, нязначна ўзіраецца на Пятрука і грозіць яму пальцам.*)

Пятрук. Дабрыдзень, ойча Гапоне! Дабрыдзень, маці Куліна, дабрыдзень, Марысю! (*Кожнага цалуе ў руку.*) Якая тут у вас вазня?

Гапон. Баш! мы з кабетай ехалі ранкам з места дый на калёсах паснулі. Панас — няхай яму дабро! — сваім гашчэннем амарочыў нам галовы, дык вось прыгода сталася: пад самым домам злодзей выпраг кабылку. А ты, Петручок,— што ты ў нас робіш,— пэўна, за Марысяй прыцягся?.. Кепска, што для дзяўчат кідаеш службу. То ж нішто з гэтага не будзе,— я ўжо Марысю абяцаў Панасу. Ён, баш, мне дакляраваў пазычыць трыццаць рублёў даплаціць аканому за кабылку. Ой, горкая ж мая долечка! Гдзе я адшукаю яе?..

Пятрук. Ойча Гапоне! не прагневайся да паслухай мяне з увагай. Я хоць яшчэ і не стары, да пацягаўся па Божым свеце здаволі; быў і на кані і пад канём. Ой, не з адной печкі прыйшлося мне на долю хлеб спажываць. У вас адно дзіцятка — гэта, кажуць, як вока ў лбе! Так калі вы адпусціце яе ў чужую хату й яшчэ да мужыка не па сэрцы, то бедна зязюлька, таскуючы па бацьках, гатова і замерці. А вы ж тут без яе чы будзеце весялы? То ж ужо спрабавалі, адпусціўшы на службу. Чы ж не маркотна было па дачушцы? Да і хату хто паддзержыць, то ж не маеце дзецюка. Яна ж, бедна, будзьце пэўны! за Панасам не нажывецца,— таска без пары звядзе яе ў магілу; тагды чыя ж рука на старасць прымкне вашы вочы? Хто на магілках памяне душачкі вашы?

Куліна (плачучы). Праўда, праўда, мой Петручок! Я не сто раз тое ж казалася, да, наліха, вельмі ўпарты.

Марыся плача, закрыўшы вочы хвартушком.

Пятрук. Як казёл у капусце!

Гапон. Бачыш, мой Петручок, ён пазычае мне трыццаць рублёў.

Пятрук. Паслухайце ж! Я лепшую падам раду; нараю вам такога, што і дачушкі вашай не выведзе з дому; места трыццаці — пяцьдзсят рублёў, і то не пазычыць, а так дасць вам на запамогу гаспадаркі. Да што яшчэ важней — скацінку вашу адшукае, а вы ўзаем вазьміце яго к дачцэ ў прымакі. Чы гэтак складна будзе?

Гапон. Да мой жа ты лебедзька! нарай жа ты нам гэтакага дабрадзся!

Куліна. Штоб толькі Марыся не чуралася, а то яна, бедная, за Панаса ўжо выплакала зрэнкі.

Марыся. Калі не за Панаса і пры бацьках астануся, то ўжо і плацаць не буду.

Пятрук. Ага!..

Спазнала галубка, скуль самец буркуе,
Тужыць перастала, ручнікі гатуе.

Марыся. Паганец ты, без кепікаў то ж ні мінуты ладам не пагаворыш! (*Б'е яго, ён адскоквае.*)

Гапон. Што гэта ты добрага чалавека кулакамі частуеш?

Пятрук. Нічога, ойча Гапоне! ведаеце прыпавесць: хто каго любіць, той таго чубіць. Ото ж сужаны, каторага вам раю,— гэта я сам, а калі ваша ласка будзе прыняць мяне ў прымы к Марысі і паблаславіць нас — чаго і яна вельмі хоча, хаця, дзеля сарамлівасці, быццам чураецца,— то наперад вазьміце ад мяне пяцьдзесят рублёў, з каторых трыццаць сягоння ж аднясіце аканому.

Гапон. А як жа з кабылкай будзе?

Пятрук. Дзеля кабылкі вось што выкрываецца: як вы на калёсах паснулі, а яна прыстала, жыд якісь, канакрад, ціхенька адпрог, а сустрэўшы нас сягоння па палудні, пусціўся з маім панам у торг; слова за словам, кабылка за пятнаццаць рублёў перайшла к нам, а цяпер у стайні нашага двара авёс з другімі коньмі спакойна пажывае.

Гапон. Чы ж твой пан не сцяміў, што яна крадзеная, а асабліва, што нехрыст так танна яе ўступіў?

Пятрук. Мой пан лепш любіць купляць крадзенае, бо кепствам можна адбаярыцца. Ото ж, ойча Гапоне, ідзіце да аканома, аддайце грошы і папрасіце, штоб заглянуў з вамі да стайні; а калі спазнаеце, што гэта ваша клячка, то, нічога нікому не кажучы, на ўсю ночку ляціце да стану, аб'явіце там аб кражы і ў каго яна цяпер находзіцца; та ж прасіце, штоб вам яе вярнулі.

Куліна. Вось, здаецца, малады, а старога дурня навучыў розуму. Мы пойдзем у хату, а вы падкаціце пад паветку калёсы да ідзіце за дзелам.

Пятрук (*наказваючы на Марысю*). А з намі што будзе?

Гапон. Бяры яе, бяры! Няхай вас Бог блаславіць, як мы бласлаўляем, атцоўскім сэрцам прымаем цябе за сына. Толькі ж

глядзі, трымай вуха востра! бо з яе будзе задорлівая жонка — пайшла, баш, па матцы.

Куліна. Не зважай на яго брахню, мой Петручок, яшчэ не выцверазіўся.

Пятрук. Не журыцеся, ойча Гапоне, а паслухайце прыпавесці:

Змагла піла хвою, дуб,—
Жалеца спіліла,
Да на цвёрдай сталі зуб
Суздром вышчарбіла.

Выходзяць: Гапон, за ім Куліна, далей Пятрук, а за ім ідзе Марыся і б'е кулаком па карку, Пятрук павяртаецца да яе і, смеючыся, паўтарае апошняе слова: «вышчарбіла».

Змена дэкарацыі

Зала, прыбраная па-панску: направа — канапа, а перад ёй — доўгі стол, накрыты вялікім, ажно да самай зямлі, узорыстым настольнікам; з левага боку і ўглыбі — дзверы.

Сцэна 13

Адэля адна.

Адэля (*задуманная выходзіць з бакавых дзвярэй і, крыху пачакаўшы, кажа*). О, салодкія, залатыя сны маладога ўяўлення! Як хутка вы адляцелі!.. Сённейка мне наказуюць паважна глядзець на жыццё. (*Думае.*) «Дачушка мая, ты скончыла ўжо васемнаццаць гадоў,— час ужо табе падумаць пра тое, да чаго створана кожная кабета. Я выбраў табе мужа. Чалавек гэта хоць і не малады, але сталы, багаты, а што найважней — першы гаспадар. Мне здаецца, што пад яго апекай дарога твайго жыцця будзе слацца кветкамі...» Так казаў мне бацька. Здагадваюся, пра каго ён думае,— пра Сабковіча; той ужо другі дзень тутака гасціцца.

Малая паўза.

Гэтакім парадкам, без мяне і маёй згоды, распараджаюцца маёй будучыняй... (*Думае, а пасля, тупнуўшы нагой.*) Не! Так не будзе... Мае бацька ўладу нада мной, але, мусіць, не захоча быць маім тыранам і змушаць мяне выйсці за ненавіснага мне чала-

века. Ах, гэты Сабковіч!.. Глядзець на яго не магу. (*Паказваючы на сэрца.*) Нешта тамака гаворыць, што з ім я ніколі не магла б быць шчасліваю. Але калі бацька захоча мяне змусіць, што я зраблю, нешчаслівая?! Каб жа ж хаця прыехаў гэты Стась, то б я з ім параілася. (*Думае.*) Фі, мне не выпадае яго так называць — ён для мяне цяперака пан Станіслаў.

Паўза.

Мілы Божанька! Як цяперака падумаю сабе — якая я была дагэтуль шчаслівая! Бацькі мяне галубілі і нават гэтым псавалі; цэлы свет міла мне ўсміхаўся. Стась... (*Азіраецца.*) Хачу сказаць — пан Станіслаў — з самага маленства, кожную хвілю, на кожным кроку, у кожным найменшым нават выпадку, быў такі шчыры мой прыцель. О, добра я памятаю ўсю сваю мінуўшчыну!

Раманс

№ 9

Помню, дзяўчынкай быўшы малою,
Калі дзіцячы думкі снавала,
Стаська свавольны бегаў за мною,
З ім я дурэла, ў цацкі гуляла.
Ах, ішлі нам светла дні тыя,
Думкі йшчэ помняць іх маладыя.

Як ужо дзесяць гадкоў мінула,
«Стаська жаніх твой», — бацькі казалі;
Нейкая ў сэрцы радасць кіпела,
Твар чырванеўся, вочы палалі,
Люба было нам. Я яго звонка
Клікала мужам, ён мяне жонкай.

Як лет шаснаццаць збегла, другія
Сціснулі думкі сэрца гулянне,
Ўжо ў ім хаценне новае ные.
Клічу нясмела Стася ўжо: пане,
Не заву мужам, хоць сэрца хоча,
Бо розум іншы і стыд дзявочы...

(*Хвіліну падумаўшы, тупае нагой і кажа.*) Паскудны Стаська! Калісьці штодзённа бываў у Парэччы; адну хвіліну не мог

абысціся без мяне, а цяперака, калі ён найбольш мне патрэбны, як у ваду кануў. Ужо трэці дзень, як не прыязджае.

У пачатку гэтага маналога Станіслаў Зацнеўскі, увайшоўшы ціхенька, крадзецца, а потым патэтычна гаворыць.

(Пры першым слове Станіслава, спудзіўшыся, ускрыквае.) Ах!

Сцэна 14

Станіслаў і Адэля.

Станіслаў. Як дух выкліканы, стаю прад маёй паняй і стаю страшэнна замаркочаны.

Адэля. Чаму ж гэта?

Станіслаў. Што гэта, пані, пытаешся? Ці Сабковіч не госціць у вас і ці пані не абяцала яму сваёй рукі?

Адэля. Праўда, бацька наладжвае гэта, але што пану да гэтага?

Станіслаў. Пані мяне пытаешся пра гэта... Пані, з катораю змалку аж да сягоння мы прабегалі рука аб руку, шануючы свайго жыцця так, што ні адна калючка найменшай нязгоднасці не зраніла нашага сэрца.

Адэля. Дзеля таго, што пан стараўся, каб я гэтых калючак не зведала; але да чаго кіруецца ўся гэта гутарка?

Станіслаў. Адэля, выбачайце, панна Адэля, ці ж з маіх учынкаў, з маіх вачэй ты не вычытала таго, як ты дорага майму сэрцу? Я жыць не магу без пані; ад думкі, што магу страціць цябе,— шалею. О, ты кінула на мяне страшныя чары!

Раманс

№ 10

(Пяецца так, як «Кветкі» С. Манюшкі.)

Адэлька-анёлак, ты сонца, ты кветка!
Зрачыла мяне ты паглядам
І сэрца ўзяла мне, як колас з палетка,
Спакой мой забіла, як звадам.

Наяве абраз твой у думках квяціцца,
І сон мне абраз твой салодзе,

Майго адчування і дум ты царыца,
Дух твой ад мяне не адходзе.

І воблік анельскі, і погляд анельскі,
Анельска душа твая пэўна.
Тваіх не злічу ўсіх аздоб я няземскіх.
Ты сэрца майго каралеўна.

Як бура душы маёй сум мне нагоне,
Верх людскай твая мусіць сіла,
Бо голас твой шчыры вясёласцю звоне,
Пагоду ў душу мне лье міла.

Адэля. Ах, чаму ж так позна, Станіслаў, адкрываеш мне сваю душу?!

Станіслаў. Пані Адэльця, ты магла навучыцца, з маленства ідучы бок а бок са мною, чытаць у маім сэрцы. Ці ж мог я прасіць тваёй рукі, не ўпарадкаваўшы сваіх спраў, заблытаных у час маленства маімі апекунамі? Ці мог я думаць пра тое, каб увесці ў клетку птушачку, не ўстроіўшыся так, каб гэта няволя, канешная ў грамадзянскім жыцці, была для яе раем? Мой гонар і пашана, якую я маю для пані і бацькоў пані, не дазвалялі мне да часу непакоіць нявіннае сэрца тайным каханнем. Я паставіў, што, як толькі незалежна ўстроюся, выліць прад паняй тое, што чую, і, атрымаўшы пазваленне пані, прасіць у бацькоў вашай рукі, так патрэбнай для майго шчасця. Адзін раз толькі — ах! — залатымі літарамі запісана гэтая хвіліна ў маім сэрцы... Пані тагды кончыла пятнаццаць гадоў. Прыехаўшы з універсітэта, знайшоў я вас над сшыткам, занятою чыстапісаннем; у пакоі нікога не было. Я, зможаны магнетычным узглядам пані, забыўся і адкрыў сваю душу... О, памятна для мяне гэта салодкая і найшчаслівейшая хвіліна ў маім жыцці!

№ 11

Як пытаў цябе, галубка,
Ці ў спадобу я табе,
Стыду свет убачыў з губкаў,
Мой анёлак,— так ці не?
Папрасіў: скажы жычліва.
Які ж прыгавор быў твой?

О, суддзя мой міласцівы!

«Так,— шапнула,— любы мой».

Долі сам сваёй не верыў
І маліў ізноў цябе,
Каб ты перкам на паперы
Напісала «так» ці «не».

Ну, і стаў шчасліў я дужа,

Ўжо ў раі я на мяжы:

«Так» з-пад перка выйшла, дружа,

«Так» сягоння мне скажы.

(Кажэ.) Як пані думае, што я зрабіў з тою паперкаю, на каторай твая ручка напісала такі дарагі для мяне прыгавор?

А дэля. Ты яе, пэўна, падзёр.

Станіслаў *(вымаючы медальён з-за пазухі)*. Абмылілася ты. У золата яе аправіў і заўсягды нашу яе пры сэрцы і нават магу ўпэўніць, што гэта мілая для мяне памятка пойдзе са мною ў магілу.

А дэля *(выцягвае да яго абедзве рукі)*. О, мой даражэнькі Стасю, які ты добры, шляхетны!

Станіслаў. Значыцца, ты мяне любіш?

А дэля *(наіўна)*. Здаецца... але найлепш сам асудзі, дружа, з таго, што ў душы маёй робіць кожная твая бытнасць у нас.

Раманс

№ 12

У садочку цвітучым па сцежачках, польнай
Пахучай травіцай засланных,
Я змалку дзён з Стасем гуляла свавольна,
На воку бацькоў мілаваных.

Стась міла забавіць патрапіць заўсёды:
Ці птушку з гнязда мне дастане,
Ці кветак нарве мне, ці ягад з гарода,
Чым-будзь асалодзіць гулянне.

Як после навукам ён стаў аддавацца,
Яму ў сэрцы ўдзячнасць хавала.
Бывала, як госці пачнуць к нам збірацца,
Я толькі яго сустрачала.

Часіну ту помню, што ўспомніў сягоння,—
Глыбока мне ў сэрцы засела,
Страх нейкі з пары той адвагу проч гоне:
Стаюся пры Стасю нясмелай.

Сягоння я думкай к яму далятаю,
Душа к яму рвецца, як птушка.
Абняць за абняцце ахвоты шмат маю;
Ён верны у горы мой служка.

Як гляну на Стася, я ўся счырванею,
Як з ім гавару — ўся трасуся,
Трапечацца сэрца, душа прамянее,
К яму уздыханнем нясуся.

(Кажса.) Дык вось сам асудзі, дружа, ці гэта каханне, ці, можа, толькі прыязнь.

Станіслаў. Дзякую табе, анёлчыку даражэнькі, за шчырае прызнанне твайго нявіннага сэрцайка. Калі Бог дасць споўніцца нашым найгарадэйшым жаданням і злучыць нас назаўсёды, тады пасвячу ўсё сваё жыццё на тое, каб зрабіць цябе шчасліваю.

Адэля. Але як жа ж мы пазбудземся гэтага Сабковіча?

Станіслаў. Супакойся, даражэнькая! Хаця я не быў пэўны свайго шчасця, усё ж такі, пачуўшы ў нашым куце аб тым, з якою мэтай гэты зладзюга прыехаў да вас,— асабліва, што і ён сам, немаведама чаму, усюды гаворыць аб сваіх планах,— не адкладаючы паехаў да маршалка Пачціўскага — прызнаўся яму, што хачу жаніцца з табой, і казаў аб залётах гэтага інфаміса Сабковіча. Маршалак пазелянеў ад злосці, даведаўшыся, што яго прыцель, каторы хваліцца, што адразу пазнае чалавека і чаго ён варт, так страшэнна абмыліўся і не толькі прымае ў сябе чалавека, катораму не можа быць месца сярод справядлівых людзей, але нават абяцае аддаць за яго сваю дачку. Ён добра знае Сабковіча, каторы служыў за пісара ў яго сваякоў Сулікоўскіх і добра іх абскубаў. Гэты першы яго крок на свеце быў першым і самым глаўным фундаментам яго багацця, якім ён цяперака так хваліцца, а каторае ён здабыў падобным спосабам. Маршалак паслаў мяне палярэдзіць, каб пані, да яго прыезду, барані Бог, не зрабіла ніякага рашучага кроку. Не трэба было мяне падганяць,

ускочыў на сівака, — а мой арабчык як бы згадаў, што мне пільна, пусціўся з ветрамі навывперадкі. Праз няпоўных сорок пяць мінут я быў ужо ў хворгкі мілага для мяне з памятак вашага саду; я пацалаваў свайго коніка, каб падзякаваць яму, і прывязаў яго да плота, а сам ціхенька, каб ніхто не згледзеў мяне, як вуж, шмыгнуў да дому і ось стаю прад паняй. Толькі жэўжык Адольфак, каторы ў садзе сярод агрэсту шукаў птушачых гнёздаў, спаткаўся са мной, але ён наш сябрук — ненавідзіць Сабковіча. Кажа, што як згледзіць яго, дык яму прыпамінаецца слаўны начны парыжскі герой Картуш, біяграфію каторага ён нядаўна чытаў у «Прыяцелю народа». Я паставіў гэтага хлопца, каб пільнаваў і сказаў мне, калі бацька з Сабковічам будзе вяртацца з прагляду гаспадаркі. Дык вось трэба кратацца, каб як найхутчэй выкурыць адсюль гэтага зладзюгу. (*Вымае з кішэні зложаную паперу.*) Гэта, даражэнькая Адэльця, песенька, каторую заспявай як-кольвечы, быццам вучачыся, тады, калі Сабковіч будзе адзін у гэтым пакоі. Толькі голасна і выразна, каб ён пачуў; калі ён мае хоць крыху розуму, дык ураз жа павінен уцячы.

Сцэна 15

Тыя самыя і Адольфак.

Адольфак (*убегшы*). Бацька з Картушом вяртаюцца, ужо на ганку. Уцякай, пане Станіславе, у гэтыя дзверы, бо ў тых можаш спаткацца.

Станіслаў. Памятай, Адзя, каб не доўга тутака бацька быў з Сабковічам, і як-кольвечы знайдзі прычыну, каб яго выклікаць адгэтуль.

Адольфак. Будзь спакойны, уцякай.

Станіслаў пайшоў.

Адэля. Адзя, добры хлопчык, не кажы так наперад, бо можаш папсаваць усе нашыя планы. Хадзем. Я дам табе канфітур.

Адольфак. Ого, ці я баба, каб я не мог датрымаць сакрэту? Хітрая ты, мая сястрычка... (*Пайшлі.*)

Сцэна 16

Суддзя Сакальніцкі і Сабковіч.

Суддзя. Так, пане Антоні, ведаю, што не шукаеш пасагу, але я хачу быць акуратным і дзеля таго ўраз па шлюбе адракую табе дзесяць тысячак банквымі білетамі; далажыўшы іх да свайго капіталу, зможаце купіць добры маёнтак.

Сабковіч. Гэта ўжо панская справа, а я, у свой чарод, магу ўпэўніць дарагога суддзю, што не ганюся за капіталам; глаўнае маё жаданне — быць панскім сынам і мужам шаноўнай дачкі вашай.

Суддзя. Веру, веру, пане Антоні! О, я мігам патраплю пазнаць чалавека — нездарма завуся Сакальніцкім. Я адразу пазнаў, што ты справядлівы чалавек.

Сцэна 17

Тыя самыя і Адольфак.

Адольфак. Тата, аліндар чакае ў габінеце на тату; кажа, што мае пільны інтэрас.

Суддзя. Іду. Выбачайце, пане Антоні, што я мушу цябе тут аднаго пакінуць, але ўраз прышлю табе мільшую для цябе асобу,— не змаркоцішся. Пайдзі, Адзя, да сястры і скажы ёй, каб прыйшла да дарагога госця. *(Пайшоў.)*

Адольфак. Можа, сястра ўраз не здолее сюды прыйсці: ёй прыслалі якуюсь песеньку, і яна цяперака яе чытае, а ўраз пан пачуеш, як будзе спяваць. *(Выбягае, смеючыся.)*

Сцэна 18

Сабковіч адзін.

Сабковіч. Дык што... Стары дурань думае, што яго дачка мне даўпадобы. О, прайшлі ўжо тыя часы, калі хлопцы за адзін узгляд красоткі гатовы былі скочыць у агонь, у воду. Дык што...

у цяперашніх часах усё залежыць ад грошай. Праўда, панна Адэля і пекная, і разумная дзяўчына, дык што... каб не мела звінчай прыманкі, то, напэўна, я нават і не падумаў бы, каб ажаніцца з ёю. І яна, мне здаецца, таксама, дык што... родная дачка Евы. Ведаючы ад людзей, што я багаты, надта, мусіць, хоча выйсці за мяне замуж і, што больш, як пэўна, любіць мяне, галубка. Дык што... Ось і прадчуванні сястры. О, я хаця і не лізнуў кніжнай адукацыі, дык што... але згадаў сваім дурным розумам, што грошы ўвядуць мяне ў вышэйшыя сферы, дык што...

Чутно, як нехта пачынае іграць на фартэпіяна.

Ось, як уважаю, яна хоча мяне забавіць музыкай, дык што... для мяне больш прыемнасці робіць шуршанне банкавых білетаў дарагога бацькі, як ігра яго дачкі. Ціха, нешта п'е, дык што... паслухаем.

За кулісамі чуцен спеў, часта прарываны, як бы хто вучыўся.

Адэля (за сцяной)

№ 13

Ў чарадзейскім нашым коле
Ўкаранілася гуголле.
Каб не зелле, наша ніва
Каласілася б шчасліва!

Часта між людзьмі бывае,
Праўда ў тых, хто грошы мае,—
Бразне вошуст кішанёю,
Гнецца ўсё прад ім лазою.

Сабковіч. Дык што... Ці ж не добра я мяркую?!

Адэля (далей)

Ёсць тут пан з паноў Сабковіч,
Што ўсе дражняць «дарабковіч».

Паўза.

Сабковіч. Што, што? Аба мне п'е, хітрая, далікатная; спяваючы, хоча выказаць тое, што чуецца. Глядзіце, трэба ж гэта! Паслухаем, што далей будзе.

Адэля

Свінапас быў змалку летаў,
Сёдни дзьмецца, як цар света...

Сабковіч. Што, што?.. О!.. (Збянтэжаны.)

Адэля

Скуль жа пыха ў гэтай шэльмы?
Вота ж верыць ў грошы вельмі,
Бо на службе пры палацы
Доўгіх рук не жалеў працы.

Сабковіч. І гэта нават?! Дык што...

Адэля

На зладзейскай ехаў снасці,
Краў, што можна было ўкрасці:
Срэбра, медзь, нават раменне —
Ўсё ў свае спіхаў кішэні.

Сабковіч. Скуль жа ж, да чорта, яна аб гэтым знае?..
(Зусім збіты з панталыку, слухае далей.)

Адэля

Боскіх праўд забыўшы дбаці,
Як той Крэз, сабраў багацце;
Сядні балі выпраўляе,
Каб падхлебнікаў мець зграю.

Сабковіч. Гэта інтрыга недапечанага акадэміка, дык што...
Нічога не зробіць. Калі бацька на маёй старане, пастаўлю на
сваім. Лёгка растлумачу, што гэта інтрыга, да каторай, дык што...
належыць і яго дачка.

Адэля

Ёсць жа людзі, што, хоць сорам,
Торг вядуць сваім ганорам;
Нават, як да пня апенкі,
К «шэршню» ціснуцца паненкі.

Стуль і прыказка на гэта:
Праўду выгналі край света.
Нелюдзь з золатам без бою
Верх бярэ над праватою.

Сабковіч. Так, паненачка, так, пане акадэмік! Вы, як я
бачу, згаварыліся, каб выжыць мяне з гэтага дому, але страшэнна
вы абмыліліся. Бацька мае да мяне слабасць, я выдумаю казку,
быццам пан акадэмік баламуціць яго дачку і, хочучы маёй ад-
правы, кідае на мяне ўсялякія бруды. О, пачакайце, галубочкі, не
ўдасца вам тое, што вы хочаце зрабіць!

Сцэна 19

Сабковіч і Адольфак.

Адольфак (*убегшы*). Пан маршалак Пачціўскі з панам Зацнеўскім толькі што прыехалі. Пан Станіслаў на сваім арабчыку. Які гэта пекны конік, проста цацачка...

Сабковіч (*страшэнна перапуджаны*). Што, што, што? Маршалак Пачціўскі? Дык што... гдзе ён?

Адольфак. На ганку з бацькам вітаюцца; але пан маршалак на хвілінку толькі заехаў дзеля таго, што мае пільны інтарэс у горадзе, а міма праязджаючы, як ён казаў, не выпадае не заехаць, каб даведацца пра здароўе дарагога суседа. Нават коней не дазволіў адпрэгчы, як ні прасіў яго бацька.

Сабковіч. О, даў бы ж то Бог, каб ён, дык што... як найхутчэй выехаў адсюль. (*Наголас.*) Слухай, Адольфак! Дык што... як тутакі можна выйсці ў сад, каб не спаткацца з новым госцем? Дык што... бачыш, мой даражэнькі, я не хацеў бы спаткацца з маршалкам, ён гневаецца на мяне за тое, што я так даўно не быў у яго. (*Убок.*) Да чорта,— ён бы мяне выкінуў за карк. (*Наголас.*) Дык што...

Адольфак. У сад адзін выхад — праз галоўныя дзверы і ганак, гдзе цяперака тата гутарыць з маршалкам; другі — праз пакоі Адэлькі, але цяперака тудой прайсці не можна: апраанаецца. Бяда невялікая, што маршалак крыху прысароміць пана за гэта, пан паабяцаеш незадоўга быць у яго, і будзе згода. Але чутна ўжо іх гутарка: бацька, мусіць, вядзе госця сюды. Пайду падганю сястру, каб хутчэй сюды выйшла. (*Выбягае.*)

Сцэна 20

Сабковіч адзін.

Сабковіч. Ось папаўся, дык што... Маршалак такі злы на мяне за Сулікоўскіх і Валовічыху, што, пабачыўшы мяне тутакі, гатоў зрабіць мне вялікую непрыемнасць і настроіць проці мяне

суддзю, дык што... Ён заехаў толькі на хвіліну. *(Бегае па пакоі, заглядаючы ва ўсе куткі.)* Каб знайсці тутака месца, каб схавацца? Дык што... За такі кароткі час суддзя не паспеў бы параіцца з маршалкам аб пастанове, дык што... сваёй дачкі.

У гэты момант Адольфак прыадчыняе бакавыя дзверы, назіраючы за Сабковічам.

Як на бяду, няма падхадзячага месца, каб схавацца. Ах, дык што... схаваюся пад стол; даўгі настольнік патрапіць схаваць мяне ад маршалка. *(Лезе пад стол і нацягвае крыху настольнік, каб закрыць сябе, але не ад публікі; гэтак схаваўшыся, высунуў галаву з-пад настольніка і кажа.)* Дык што... чартоўскі непрыемнае палажэнне залётніка! Каб жа ж хоць паненка ацаніць гэта патрапіла. Але ціха, нехта ідзе; буду сядзець спакойна і паўзіраюся, што тутака будзе рабіцца. *(Хаваецца.)*

Сцэна 21

Адольфак і Сабковіч.

Адольфак *(увайшоўшы з дубчыкам у руках, кажа ўбок).* Ага, Картуш, папаўся ў мышалоўку! Пачакай, памучу я цябе добра тутака. *(Гамоніць.)* Трэзор, пракляты сабака! Куды ж ён падзеўся? Трэба яго пакарміць дзеля таго, што зараз пойдзем на цецерукоў з панам Станіславам. Усюдах набегаўся, шукаючы яго. Трэзор, Трэзор! Мусіць, улез пад стол і спіць тамака спакойна. *(Штурхаючы дубчыкам пад настольнікам.)* Трэзор, вылазь хутчэй!

Сабковіч *(выглядаючы з-пад стала, у бок публікі).* Дык што... дзеля любві к паненцы, а хутчэй дзеля грошай яе таты буду хвіліну Трэзорам: быць можа, настрашу хлапчука. *(Гырчыць, як сабака.)*

Адольфак. Што, ты гэтак, пачакай, гад! Я ўраз выганю цябе з-пад стала. *(Мацней штурхае дубцом пад сталом.)*

Сабковіч *(да публікі).* О, на раны Хрыста! дык што... страшнае палажэнне. Хто мяне выратуе з гэтага пекла?! Пачну брахаць, можа, гэтым яго настрашу. *(Заядла брэша.)*

А д о л ь ф а к. Не спудзіш мяне гэтым, ведаю, што не ўкусіш мяне, выкуру цябе адгэтуль. (*Усунуў руку пад настольнік і, сарваўшы з галавы Сабковіча парычок, уцякае да сярэдніх дзвярэй.*)

Сабковіч, забыўшыся, выскачыў з-пад стала і, даганяючы Адольфака, наскочыў на ўваходзячых: маршалка, суддзю і Станіслава; з бакавых дзвярэй выходзіць Адэля. Усе стаяць здзіўленыя.

(*Адольфак, бегучы да дзвярэй, безупынна гамоніць.*) Ах, чорт, чорт!..

Сцэна 22

Маршалак, суддзя, Станіслаў, Адэля, Адольфак і Сабковіч.

Сабковіч ад страху непрытомны стаіць каля дзвярэй.

Суддзя (*Адольфаку, затрымаўшы яго і вядучы за вуха пасярод сцэны*). Што гэта, сарвігалава, за камедыі вырабляеш тутака?

А д о л ь ф а к. Я, татачка, зусім нявінны; я шукаў Трэзора, і мне здалося, што ён спіць пад сталом; я і паштурхаў тамака кійком; пад настольнікам нешта забурчала ды нават пачало брахаць. Тады я разгневаўся і, усунуўшы руку пад стол, каб выцягнуць адтуль сабаку... і, немаведама чаму, трапіла мне ў руку гэтая барада, а замест Трэзора — выскачыў з-пад настольніка пан Сабковіч. Я, спуджаны, уцякаючы, крычаў: чорт, і якраз тата прыйшоў.

Суддзя. Што гэта, пане Сабковіч? Падбліжцесь, я пазнаёмлю пана з маім прыцелем, маршалкам.

М а р ш а л а к. Знаю я яго добра. Што, васпан, тутака робіш? Як ты пасмеў лезці ў дом справядлівых людзей?!

С а б к о в і ч (*перапуджаны*). Дык... дык... дык... пане маршалак; дык... дык... я прыехаў, дык... да пана суддзі, дык... даведацца, дык што... можа, мае прадаць жыта ці лён.

А д о л ь ф а к (*падняўшы настольнік, глядзіць пад стол*). Далібог, тутака няма ані лёну, ані жыта.

Суддзя (*глядзіць на чарзе то на маршалка, то на Сабковіча*). Пане Антоні, растлумач, што ты рабіў пад сталом?

С а б к о в і ч (*непрытомны*). Дык... дык... дык...

Маршалак (дражнячы). Дык... дык... Ось я табе, дарагі суддзя, растлумачу ўсё чыста. Гэта птушка, даведаўшыся аб маім прыездзе і не хочучы спаткацца са мной — ён ведаў добра, што я яго па галоўцы не пагляджу, — не могучы ўцячы дзеля таго, што мы надходзілі, схаваліся пад стол. А ты, дарагі дружа, каторы ўраз патрапіш ацаніць чалавека, — страшэнна абмыліўся, прымаючы ў сваім доме гэту ягадку; а што найгоршае — хацеў выдаць за яго сваю дачку. Мушу табе адкрыць вочы: Сабковіч — невядомага роду, гадоў з дваццаць таму назад пасвіў быдла ў сваіх сваякоў; навучыўшыся крыху чытаць і пісаць, дастаў, на няшчасце маіх сваякоў Сулікоўскіх, месца пісара і тамака, добра нахапаўшыся, пакінуў службу. Праз нейкі час мы яго бачым у пані Валовічыхі, кабеты з анельскім сэрцам і надта даверлівай. Не марнаваў ён і тамака часу, добрым прыкладам чаго можа быць здарэнне ў адным мястэчку, гдзе людзі Валовічыхі, пазнаўшы на конях «дарабковіча» хамуты сваёй пані, хацелі зацягнуць яго ў стан, і, каб не ўцёк, добра меўся б галубок. Але найвялікшай запамогай яму была смерць графа Багацкага. Нябожчык, падаючы ў ваду, выкінуў з бакавой кішэні бумажнік, а як ён трапіў да Сабковіча, ведама не толькі Богу, а і людзям. Ось скуль яго багацце! Потым ён узяў у арэнду нямалы хвальварак і заняўся быццам таргоўляй, каб замрочыць людзей. Ессе homo! Вось хто Сабковіч, каторага ты, дарагі суддзя, прыняў у сябе. Ну, што, шахрай, што адкажаш мне на тое, што я сказаў?

Сабковіч. Дык... дык... Пане маршалак, якісьці непрыхільнік мой набрахаў, а пан маршалак паверыў.

Суддзя. А я, неасцярожны, толькі што не зрабіў найвялікшага глупства, дзякуючы сваёй даверлівасці. О, даруй, пане маршалак! Якая падзяка належыць ад мяне і дачкі пану... (Цісне яму руку.)

Падчас гэтай сцэны Зацнеўскі і Адэля ціха гутараць, Адольфак круціцца каля Сабковіча, аглядаючы яго з цікавасцю з усіх старон, і ад часу да часу мяшаецца да гутаркі сястры з Станіславам Зацнеўскім.

Маршалак. А цяперака, васпан, ідзі туды, скуль прыйшоў, і не рабі ганьбы справядлівым людзям сваёй прысутнасцю. Шукай людзей, роўных сабе.

Сабковіч. Дык... дык што, пане маршалак, дык пан праз меру суровы для мяне, дык што... дык што...

Суддзя. Я прасіў бы, каб асан як найбарджэй пакінуў мой дом, а што да таго, аб чым мы з асанам гаварылі, я прашу ні слова нікому не казаць. Пан прыязджаў купляць семя, лён.

Адольфак. Пад сталом...

Суддзя. Маўчы, Адольфак. *(Сабковічу.)* Калі б я даведаўся, што ты распаўсюджваешся пра тое, пра што я з табой вёў гутарку, то будзеш мець справу са мной.

Станіслаў. Не з панам, дарагі суддзя, але з «недапечаным акадэмікам».

Маршалак. Гэта ў яго інтарэсе... Я трымаю адзін канец ніткі, па каторай ён, за недатрыманне сакрэту, можа трапіць у непрыемны дом. Ідзі.

Сабковіч хоча ісці.

Сцэна 23

Тыя самыя і Ключвойт.

Ключвойт. Хай будзе пахвалёны!

Суддзя. На векі векаў! А што, даражэнькі, скажаш?

Ключвойт. Выбачайце, я, даведаўшыся, што тутака пан Сабковіч, зайшоў паведаміць, што станава яго трэбуець у справе мужыка Гапона Барычкі, каторы заявіў, што ўчора ўкралі ў яго маладую кабылку, каторую ён купіў у тутэйшага аканомы. Гэта пацвердзілі як ён сам, так і некалькі суседзяў. Дзеля таго, што кляча гэтая ў пана Сабковіча і ён прыехаў сюды на ёй, мне наказалі клячу забраць і аддаць, каму яна належыцца, таксама і кажухі, каторыя незаконна ён заграбіў у любінскіх людзей. Яго самога наказалі даставіць у стан для допыту.

Маршалак. Дык рабі, што табе наказана.

Ключвойт *(Сабковічу)*. Пойдзем, паночку! *(Пайшлі.)*

Адольфак *(услед ім)*. Бяры, пан, сваю пэруку, каб нас не ганьбіла ніводная яго рэч. *(Кідае за дзверы парук.)*

Сцэна 24

Тыя самыя, апроч Сабковіча і Ключвойта.

Суддзя. Ніколі сабе не дарую, што я гэтак аганьбіў маю дарагую Адэльцю, пазволіў гэтаму злодзею прасіць яе рукі. Не ведаю, як загладзіць сваю віну.

Маршалак. А ёсцека адзін найлепшы спосаб: не адкладваючы, выдаць яе замуж.

Суддзя. О, гэта было б найлепш, але за каго? Калі, як на зло, нямашака ніводнага залётніка.

Станіслаў *(да Адэлі)*. Прыходзіць рашучая хвіліна, ад каторай залежыць для нас усё. Божа, памажы нам!..

Маршалак. І гэта чалавек з саколём вокам!.. Ці ж не ведаеш, што прымаеш у сваім доме нават надта часта дзецюка, каторы хацеў бы аддаць усё сваё жыццё, каб ашчаслівіць тваю дачку, і на каторага і яна змалку глядзіць надта прыхільна.

Адэля *(застыдзіўшыся, боязна)*. Пане маршалак...

Суддзя. Хто гэта можа быць? Хіба пан Станіслаў? Чаму ж тады раней не адкрыў мне сваіх думак? Не было б гэтых нешчаслівых залётаў.

Маршалак. Трэба быць сватам. Так, дарагі суддзя, Станіслаў любіць тваю дачку; дагэтуль нічога не казаў таму, што хацеў упарадкаваць свае справы і прыбраць гняздзечка для свайго найвялікшага скарбу. Быць можа, адкладваў бы і яшчэ, але сённяшняе здарэнне змусіла яго паспяшацца з апошнім крокам. Твая дачка толькі сённейка даведалася, як ён яе любіць. Сённейка ён раскрыў прад ёй сваё сэрца і, дастаўшы пазваленне, прасіць у цябе яе рукі,— прасіў мяне сватаць. Маладыя, падыдзіце да бацькі і прасіце на каленях пазвалення і бласлаўлення.

Станіслаў стаў на калені перад Сакальніцкім, а Адэля, засаромеўшыся, марудзіць.

Панна Адэля, смела стань на калені з правай стараны і загляні бацьку ў вочы так, як глядзіш, калі хочаш яго збаламуціць. Магу ўпэўніць, што змякне, як воск, і злучыць вашы рукі.

Адэля *(стаўшы на калені)*. Дарагі татачка! Я люблю яго. *(Цалуе бацьку ў руку, закрываючы гэтак вочы свае.)*

Суддзя. Ага, баламутка, а я не мог дагадацца! Адгэтуль перастану верыць свайму сакалінаму воку, а то, як відаць, з гадамі прытупілася. Ну, мае дзеткі, калі любіцеся, то хай Бог у небе, як бацька на зямлі, вас благаславіць! Устаньце і дайце вас абняць.

Адэля. Татачка, даражэнькі, які ты добры!

Суддзя. Усе мы павінны падзякаваць пану маршалку.

Адольфак. Я таксама званіў на гэтае казанне і маю права як брат благаславіць вас. *(Патэтычна.)* Прыбліжся, пара буркуючых галубкоў, хай і я вас благаслаўлю. *(Падышоўшых з павагай благаслаўляе.)*

Станіслаў. Брацейка даражэнькі, ты таксама шмат зрабіў для нашага шчасця,— чым мы можам выказаць табе сваю падзяку?

Адольфак *(са слязьмі ціскае ім рукі)*. Любіце мяне так, як і я вас люблю. *(Наіўна да Станіслава.)* А паедзем сённейка на цецерукоў?

Суддзя. Ну, дзякаваць Богу і дарагому маршалку, што залёты нашы сягоння добра скончыліся; хай жа ж яны, як цяперака для мяне, так і для ўсіх бацькоў, будуць навукай, што, шукаючы для свайго дзяцёнка прыцеля на ўсё жыццё,— павінны галоўным чынам звярнуць увагу,— хавай Божа, не на багацце, але на сэрца, навуку і славу ў людзей таго, хто хоча быць мужам дачкі.

Вадэвіль

№ 14

Адэля

Каб канец сышоў шчасліва,
Злое ўсё забудзьма жыва,
Шчасце наша не растае.

Станіслаў

Віват! Жонку сабе маю.

Усе

Маем страху мы тыкеле
(Хоць ваш «біс» яго зламоча),
Ці нам публіка з фатэляў
Што закінуць не захоча?!

Канец

Вершаваныя аповесці і аповяданні

ГАПОН

Беларуская аповесць

Песня 1

Калі ахвота начата,
Што ж стаіце, як цялята?
Далей, хлопцы, маладзіцы,
Зачніце ад «Мецяліцы».

З камедыі-оперы «Ідылія»

Шум, крык, гоман у карчме,
Кіпіць сельская дружына,
Піва, мёд, гарэлку п'е,
Ажны курыцца чупрына.

⁵ Гаспадары за сталом
Громка гутарку вядуць,
А ляндарка з лендаром
Мёд, гарэлку раздаюць.

Хлопцы, дзеўкі, маладзіцы
¹⁰ Ля парога гаманяць,
А старыя чараўніцы
Цішком ля печы сядзяць.

Ананя на скрыпцы іграець
«Лявоніху», то «Бычка»,
15 Гапон жару паддаваець:
«Зыграй, крычыць, “Казачка”!»

Аж юкнула Кацярынка,
Так задаў ёй кулаком,
«Хадзі, мая ты малінка!» —
20 Дый затупаў хадаром.

«Ананя, рэж вясёлы!» —
Крычыць громка наш Гапон
Дый, сабраўшы ў світцы полы,
Мэрам хохлік! мэрам ён!..

25 То ўпрысядкі выкідаець,
Ажны стогнець пад ім пол,
То «Галубца» падбіваець,
Ажны трасецца хахол.

«Ах! ух! давай жару,
30 Давай болі, давай пару!» —
Крычыць Гапон дый гуляець,
Пад скрыпачку падпяваець.

«Эй, чух, Кацярынка!
Чабоцікі красны;
35 Каму блішчаць, каго любяць
Твае вочкі ясны?
Эй, чух, Кацярынка!
Твае кудры ўюцца,
Скачыць, пляшыць мая міла,
40 Аж шчочкі трасуцца».

Трэйчы Гапон прамахнуў,
Бражджаць ножны з вагнівом,
Стаў на месцы — падпрыгнуў
Дый затупаў хадаром.

45 Кацярынка ж успляснула,
На міленькага зіркнула,
Хвіць! спаднічку распусціла,
Трэйчы запяткам падбіла,
Дробны ножкі выкідаець,
50 Чаравічкі скрыпяць,
А із вочак аж сіяець,
Быццам іскры ляцяць.

Русы коскі падлятаюць,
Каснікі, як жар, гараць;
55 А вось вышай як заграюць,
Так і возьме прыпяваць:

«Мілы Хартон, мілы Саўка,
Да мілейшы ж мой Гапон,
Хахол ясны, пояс красны,
60 А галасок! кабы звон.
Не хачу Саўкі, Хартона,—
Мне жыцця з імі не быць,
Валей маяго Гапона,
З ім не буду я тужыць».

65 Пяець, пляшыць, падбіваець,
Усяк вокам за ёй брадзець,
Як ластачка, падплываець,
Ажны хочацца глядзець.

Ананя ж — воўча юха!
70 То ўжо нечага маніць!
Ярка рэжа із-за вуха,
Аж скрыпка яго звініць.
«Мяцеліцу» прабірае
Ёмка, громка, ладны час!
75 Дробна смыкам падсякае,
Звініць рымка, гудзіць бас.
Локаць упёршы у бруха,
Ля кабылкі нос дзяржаў,

80 Далі сціхнуў — дый з-за вуха
На «Лявоніху» падняў.

Схваціў Гапон Кацярынку,
Смела к сэрцу прыцягнуў,
Абняўшы рукой за спінку,
«Лявоніху» успрыгнуў.

85 Угрунь за ім маладзіцы,
Дзеўкі, хлопцы, хто як змог,
Дрыжаць чупрыны, спадніцы,
Суматоха — што крыў Бог!
Ад пылу аж пацямнела,
90 Хохат, лопат, шум да крык,
Як у гаршку закіпела,
Як на быдла напаў зык.
Той ўпрысядкі, той выкідкі,
Чупрыны, як шчэць, дрыжаць,
95 Тая бокам, тая скокам,
Дай так вазьмуць прыпяваць:

«Ах, калі ж я ў матулькі была,
Як вішанька у садочку, цвіла;
Папалася злomu духу, мужыку!
100 Ён высушыў, як ліпінку ў духу.
Наехала повен двор татароў
Да ўзялі ж майго мужа ў палон;
Не жаль жа ж мне, што яго узялі,
Толькі шкода, што някрэпка звязалі;
105 Ён, паганец, уцячэць, уцячэць,
Мне галоўку натаўчэць, натаўчэць.
Трэба ж будзе сцерагчыся, уцякаць,
З вараб'ямі пад страхою начаваць».

110 Далі крыкнула Тацяна,
Абняўшы за шыю Яна:
«Пайшоў Янка ў грыбы,
Тацяна ў апенькі,
Спаткаліся, абняліся,
Як дзеткі маленькі».

115 А за ёю Халімон
Гудзіць, як царкоўны звон:
«Ой, Божа мой, Божа!
Нашто я радзіўся?
Састарыўся, як сабака,
120 Дасюль не жаніўся».

Перастаў.— Гапка спляснула
Дый тоненька зацянула:
«На вуліцы курта брэша,
А да мяне мілы чэша,
125 А чы чэша, чы не чэша,
Да недарам курта брэша!»

Вот так пляшучь, прыпяваюць,
Хохат, лопат, крык і зык,
Аж пад строп пыл падмятаюць,
130 А як рэзаў — рэжа смык!

Аж тут скрып!.. дзверы суздром
Расчыніліся... трывога!
Бо з войтам сам аканом
Як тут — знайшліся ў парога.

135 Уся ахвота прыўстала,
На ўсіх страхатня напала:
Ананя ж — як уцяў!
Пахінуўся напярод.
Па ўсіх струнах запішчаў,—
140 Так кончыўся карагод.

І Гапону не да танца,
Як акомана, паганца,
Ён угледзеў, так прыстаў,
На ўсё горла закрычаў:

145 «Ой, будзе ж нам цёпленька, браткі!
Хто малады, уцякай з хаткі!
Нядарам сталі шаптаць,

Што некрутаў будуць браць.
Пабірай іх ліхі бес!
150 Хто дуж, уцякайма ў лес!»

Тут настала суматня,
Ўсяк бяжыць, маўляў з агня,
Адзін дзверы выпірае,
Другі ціснецца пад стол,
155 Той чэраз акно сігае,
А Гапон хваціў за кол
Дый, спіной стаўшы ў куце,
Як мятлой, усіх мяце.

Вот калі покурцяў туча,
160 Гурмам мядзведзя асадзіць,
А ён са злосці мармуча,
Як каторага пагладзіць,
Той з болю яўкне, той брэша,
Так Гапон наш колам чэша.

Ён вярцеўся, кабы ўюн,
Сюды і туды кідаўся,
Не жалеў, біў хто папаўся,
Але і коман цікун!
Глядзь! усякія плахціны,
170 То кажухі, то пярыны,
На Гапона стаў кідаць,
Не дзіва ж было паймаць:
Яго, беднага, звязалі
Дый у калодкі скавалі;
175 Годзі вадзіць карагод!
Кацярынка ж пабляднела,
Заплакала, абамлела,
Прышоў на іх чорны год.

Песня 2

Над сіратою
Бог з калітою.

З камедыі-оперы «Ідылія»

У вялікім у сяле,
180 Над дняпроўскай стараною,
На прыгорку у вугле,
Меж лесам да меж ракою,
Там стаялі дзве хаціны:
Усцінні, друга Гарпіны.
185 Першай мужык быў Мірон;
Невесць за якія грэхі,
Не дажыў з сына пацехі,
А той сын — быў наш Гапон.

Ён — няма чаго казаць!
190 Горды, смелы, зух дзяціна!
За сваіх умеў стаяць,
А прыгожы, як маліна,
Да і пісьменны ж быў ён:
На яго са ўсіх старон
195 Дзеўкі сумаўчком зіркалі,
На ігрышчах прысядалі;
А Гапон ані глядзіць;
Ён пры сужанай дзяўчыне,
Наймільейшай Кацярыне,
200 Як прысядзе — дык сядзіць.

У ўдавы жа Агрыпіны,
Апрыч дачкі Кацярыны,
Болей не было сваіх;
Яна з Усцінняй, кумою,
205 Жыла, як рука з рукою,
Адна дума была ў іх:
Штоб сваіх дзетак сасватаць,
Штоб худобку ім прыпратаць,
Штоб, як сядуць на сваём,

210 Яны весела зажылі,
Без патрэбы не тужылі,
Не рупілі ні аб чом.

У Грыпіны ж Кацярына,
Крый Божа! бяды не знала,
215 Як у садочку маліна,
Расла, цвіла, даспявала;
На шчочках кроў з малаком,
А вочкі блішчаць агнём,
І семнаццаць ужо лет,
220 Як прыйшла яна на свет.

Ну ж з сабой кумы сайдуцца,
Тут зараз гадкі начнуцца:
«Пара, баш, дзяцей жаніць;
Яно ўсякі адклад
225 Не вельмі ідзе у лад;
Пойдам пані чалом біць,
А там дзейся Божа воля!
Як прыбяраром усё з поля,
Дзетак к вянцу павядзём».
230 Гэтак стары гаманілі
І, напэўна, улажылі,
Да памяшаў аканом.

Ён — баш ты, сабачы сыну!
Упадабаў Кацярыну
235 Дый ну ж к беднай падсядаць;
То ластачкай падплывае,
Красны слаўца выпускае,
Штоб як-небудзь яе ўняць.

А Кацярынка — нябога!
240 «Бойся, кажа, паніч, Бога!!
Гэта ж грэх така напасць:
Як пажалюся Гапону,
Ён, пэўне, такога гону

Панічу цішком задасць,
245 Што зубоў не пазбіраеш
І ахвоту пацяраеш
Чужых нявестак глуміць».
Коман Гапона злякаўся —
На час адстаў, да заклаўся
250 Маладых ён пагубіць.

Вот ночка яшчо цямненька,
Дожджык, як з сітца, прышчыць,
А войт даўным-даўнюсенька
Загад пад акном крычыць:
255 Хто пойдзе драва рубаць,
Хто крупы таўчы і драць,
А хто з цэпам малаціць,
Каму брагу калаціць.

А вось і акоман сам
260 Прыбег к карчме на кані.
«Слухай, крычыць, слухай, хам!
У карк шэльмаў тых гані!
Бо як толькі апазняцца,
То скажы тым гультаям,
265 Што й здароўем не відацца,
Так задам ім нагаём».

А ўжо нечага маніць:
Доўга будзеш памятаць,
Калі возьмець драць і біць,
270 То і з зямлі не ўстаць.

А вось бліснулі агні,
Войт стадолу адчыніў,
І акоман на кані
У стадоле — як тут быў.

275 «Гэй, дабрыдзень, Аляндару!
Што тут новага чуваць?» —

«Уф! Вяльмозны камісару!» —
Дый так яму стаў брахаць:

280 «Ясны пане! сто з тут цуць,
Цы я магу ўсё знаць,
Ат!.. ведама — людзі п'юць,
Каб толькі на доўг даваць.
Ны!.. як пан мне прыказаў,
Каб я таго не цыніў,
285 То напавер і не даў,
Хоць Гапонцык і прасіў
Маёй Сэйны, сто Бог крый!
А як я не дапусціў,
То ён, ухваціўсы кій,
290 Вельмі брыдка сярдзіт быў.
Ну!.. Пан ясны, зважай сам,
Калі схоцэць хто у сваты,
Цы то дзела будзець нам,
Цы мы таму вінаваты?» —

295 «Як то ў сваты! то Гапон
Ужо задумаў жаніцца?» —
Крыкнуў з сэрцам акамон
І вось як пачаў браніцца:
300 «Ах ты юха! ах ты пес!
Ты латруга! — знаю я,
Куды цябе хіне бес;
Да пастой, душа мая!..»

«Ты тут, войт?» — Войт пакланіўся
Ды за вухам пачасаў;
305 «Да тут, пане!» — абвясціўся.
Ось акоман закрычаў:

«Бяжы, гіцлю, мне сейчас
І Гапончыку скажы,
Каб явіўся сюды ўраз,
310 Спраўна ж, гіцлю!.. ну!.. бяжы!..

А ты, пане аляндару!
Паднясі жа мне гарэлкі». —
«Гіт! гіт! Ясны камісару». —
Дый пачаставаў з тарэлкі
315 Поўнай шклянкай; акамон
Выпіў з шклянкі, закусіў,
Аж тут з войтам і Гапон
Цераз парог праступіў;
У пояс ён пакланіўся,
320 «Нех бэндзе!» — громка сказаў,
Крыху ўперад падступіўся
І, што вяляць, дажыдаў.

Рыжы вусы акамона
Шчэццю уверх паднялісь;
325 Зыркнуў скоса на Гапона,
Вочы кроўю залілісь,
Губы страшна пакрывіў,
Кнут у жмені аж трашчыць;
Як к Гапону падступіў,
330 Так і ўзяў яго сушыць.

«Як ты смееш, воўча юха!
Без двара у сваты слаць?»
І бразнула аплявуха,
Што Гапон ледзь мог устаць.

335 «Ось я табе, ўражы сыну!
Як адвешу сатні дзве,
То забудзеш Кацярыну
Да забудзеш і сам гдзе».

Гапон набок пашатнуўся,
340 Твар далоняю закрыў,
Навакола абглянуўся
Да за таўкач ухваціў.

«Каб я Бога не баяўся,
Паказаў бы я табе!!

345 Чаго ты тут прыскяпаўся?
Думаеш, баюсь цябе?
Пані за то не сярдзіцца,
Хоць шлюць сваты без двара,
І пазваляе жаніцца,
350 Як каму на то пара.
А ты! Маўляў ваўкалака,
Здзекуешся тут над намі;
Сцеражыся ж... ты, сабака!
Помні, што і мы з зубамі».

355 Коман, як ту рэч сумеў,
Да стадолы пабяжаў,
Гапон кончыць не паспеў,
Так з карчмы ён цягу даў.

360 Крый Госпадзь! як ён злякаўся,
Ледзь дахаты змог прыбыць
Да на ўсіх святых закляўся
Гапона навек згубіць.

Вечарком раз ў двор ідзе,
Яснай пані б'е чалом;
365 Быццам верны аканом,
Ён такі ляпорт вядзе:

«Кепска, пані, ў нас чуваць,
Уся воласць у трывозе,
Не адзін будзе ў астрозе;
370 Хлопцы сталі бунтаваць».

«Хрыстэ, Пане найласкаўшы! —
Крыкнула пані, прыўстаўшы.—
А то чыста кара неба!
Бедны люд ратоваць трэба!»

375 Коман затылак пачэша
Дый так далей пані брэша:

«Гапона трэба уняць:
Невесь, як ён там пранюхаў,
Чы ў дварэ мо'а падслухаў,
380 Што некрутаў будуць браць.
Ён усіх хлапцоў сазваў
Дай так, баш, ім расказаў:
«Бяду, браткі, мы наждалі,
Некрутаў здаваць казалі;
385 Чаго тут добрага ждаць?
Трэба у лес уцякаць.
А не — усе сабяромся,
Хто з калом, хто з абухом,
І занішто не дадзёмся,
390 Хоць там трэсні аканом».
Гэтакі, баш, мой савет,
Іной, пані, рады нет:
Трэба Гапона паймаць
Дый першага яго здаць;
395 Тагды усе пабаяцца,
Перастануць бунтавацца».

Пані рукі заламала,
Са страху на ўсё прыстала.
Так Гапон наш скончыў танец,
400 Ён надзеў казённы ранец
І пайшоў цару служыць.
Кацярына ж усцяж плача,
А коман пры беднай скача,
Вот налёг яе згубіць:
405 Прыказаў зазваць у двор
Дый у прачкарню упёр;
Баш! узяла погань моч:
То прыкінецца к ней лісам,
То са злосці страшным бесам,
410 Штоб як-небудзь яе змоч.

А Кацярынка галосіць!
І, падняўшы к небу рукі,

Яна Бога усцяж просіць,
Штоб акончыў цяжкі мукі.

415 Так раз яна у садочку,
Дый у цёмным у куточку,
Горкі слёзкі вылівала,
Сваю долю праклінала.
Бог пажалеў сіраціну,
420 Трэба ж у тую гадзіну
Пані па саду гуляць
І бедненькую спаткаць.

«Што ты, сэрца, цяжка стоніш,
Аб чом горкі слёзкі роніш,
425 Хто пакрыўдзіў, скажы мне?»
Кацярынка ж без трывогі
Яснай пані пуц у ногі
Дый так расказ свой іме:

«Пані наша найяснейша!
430 Маці наша наймілейша!
Вот крыўда мая така!» —
Ну ж тут праўду ёй казаці,
Акамона цукраваці,
Не жалела ж языка.

435 У пані вушы павялі,
Аж воласы дыбам сталі,
Як пачула той расказ,
І успляснула рукамі,
І залілася слязамі
440 Дый такі дала прыказ:

«Штобы пана аканома
Ні нагі тут каля дома
За гадзіну не было».
Вот ён, далоў нос спусціўшы
445 Ды, як воўк, вушы стуліўшы,
Пакінуў двор і сяло.

З той жа пары Кацярына
Як пакаёва дзяўчына
Пры пані стала служыць;
450 Пані яе палюбіла,
Чытаць, пісаць навучыла,
Па ксёнжцы Бога хваліць.

Песня 3

Хто пад кім яму капае,
Часта сам туды ўпадае.

З камедыі-оперы «Ідылія»

Не так скоро час праходзіць,
Як казка рэчы выводзіць.
455 Вот пяты гадоў настаў,
Гапон на вайне як служыць,
Кацярынка па ім тужыць,
А акоман — цягу даў.

460 У горадзе Магілеве,
Пры шырокім пры Дняпрэ,
Гудзіць — кабы шэршні ў дрэве,
Кіпіць — як бы у катле.

Там вуліцаю пан гоніць,
Каляска стралой ляціць,
465 Пад каньмі аж зямля стоніць,
«А хварысь, падзі!» — крычыць.

Тут сустрэнеш каламажку,
Вот конікі! глядзь! кругом
Гладкі — ляцяць уразмашку;
470 Гэта пэўне аканом.

Далі хтось там на драбіне,
Конік, быццам рак, паўзе,

Згадаеш па кіслай міне,
Што пасэсара вязе.

475 А там хвурманак багата,
Маўляў грыбоў у бару;
Глядзіш! то нашага брата
Вязуць на службу цару.

Кабы галодны сабакі,
480 Так жыдоўскі лапсардакі
Лезуць к табе саранчай;
Пападзіся ж ім у когці,
Наўрад патрафіш іх змогці,
Вытрабушаць карман твой.

485 Вот у каменны палаты
Сходзяцца паны багаты,
Золата на іх кіпіць;
Мужычкоў туды ж прыводзяць,
І аднадворцы прыходзяць,
490 Там на службу маюць брыць.

На сярэдзіне святліцы
Стаіць стол, накрыт сукном,
Пры нём, з крыжам у пятліцы,
Падпёршыся кулаком,
495 Ясны маршалак сядзіць;
Ён, маўляў рабін у школе
Чы як хвурман у стадоле,
Важна так на ўсіх глядзіць.

500 Направа пан вельмі срогі,
Вусы, як у быка рогі,
Вот так старчмою стаяць;
Воласы яго сівенькі,
Мундзір на нём галубенькі,
На грудзях крыжы блішчаць.

505 А за ім якісь пузаты,
Быццам мядзведзь, так касматы,
Гэта дохтар мае быць;
Рукі за сабой трымае,
Пальцамі перабірае
510 Дый часта ў карман глядзіць.

З левай стараны маршалка,
Тоненькі, просты як палка,
На розум, відна, хіцёр!
Ён спадлоб'я паглядаець,
515 У руцэ пяро трымаець;
Гэта, кажуць, пракурор.

На канцы якісь вайсковы,
Смаглы, відны і здаровы,
Прыгожанькі кавалер!
520 Часта ён на стойку вокам
Меціць ў раздум'і глыбокам;
То прыёмны ахвіцэр.

Вот з крэсла маршал схваціўся,
Ўсім у пояс пакланіўся,
525 Табакеркай заскрыпеў;
Далі крыкнуў да дзорцы:
«Няхай начнуць аднадворцы!» —
Дый зноў на места прысеў.

Тут ля бакавой раздаўся
530 Святліцы жалабны стон,
І найпершы паказаўся
Наш знаёмы акамон.

Як прыйшла шляхце трывога,
Штоб бумагі ўсяк складаў.
535 Коман, з дапушчэння Бога,
У аднадворцы папаў.
І вот, маўляў, не урокам

Кажучы, пагана чэсць!
Трэба ж, бытта бы нарокам,
540 На очэрэдзь яму ўлезць.

Як вала вядуць на бойку,
Так акомана пад стойку;
Ён жа не пацягне і ног,
Да скорчыўся у клубочак,
545 З дохтара не зводзіць вочак,
А так стогне, што крыў Бог!

Дохтар важна прыступае
І некрута аглядае,
Зубы, ногі, бакі, стан;
550 Патуль каля яго тупаў,
Пакуль кругом ні ашчупаў,
Вот маўляў каня цыган.

Відна, з сабой яны зналісь,
Пярвей, відна, паўстрачалісь:
555 Дохтар, баш, ганьбу найшоў.
Кажа, ў службу не гадзіцца,
Яму трэба палячыцца,
Да і меры не дайшоў.

А некрут: «Мае паночки,
560 Вы, ясныя сакалочки!
Гдзе тут хвораму службыць?
Вот так коле мне у грудзі,
Што сухвоты, кажуць, людзі,
І ў баку вельмі баліць».

565 Кабы варам абліў плечы,
Як пачуў гэтакі рэчы
Наш малады ахвіцэр;
Ён з места свайго самкнуўся,
Пры некруце апынуўся,
570 Глядзіць, быццам ліхі звер.

Пад стойкай яго прастуе,
Струной цягне дый мацуе,
А ў бораду кулаком
Як парадкам яму суне,
575 Глядзі! вот саўсім ачуне
Наш няшчасны аканом.

«Нашто людзей, кажа, зводзіць?
Ён меру нават праходзіць,
Я бяру на свой аответ;
580 Яка тут, к чорту, хвароба?
Здаць! — а пасля будзе проба,
Возьмем яго ў лазарэт».

Дохтар кішэню пачухаў,
Маршал табакі панюхаў,
585 Некрут жаласна запеў;
Сударга на акамона
Напала; пазнаў Гапона —
Дый са страху абамлеў.

Песня 4

Ехала Агатка да вянца,
Сыпала золата з рукаўца;
Хто гэта золата пабярэць,
Той мяне на вянец павядзець.

*З вясельнай песні
беларускага люду*

«Начніце варгі нашы хваліць Панну Свенту!
590 Начніце апавядаць чэсць ей непаенту». —

Гэтак тонкім галасочкам
У двары раз вечарочкам
Кацярынка прыпявае:
Яна у добрай ахвоце
595 Хваліць Бога пры рабоце,
А пані ёй памагае.

Цяпер нашу Кацярыну,
Тую сельскую дзяўчыну,
Хто б сустрэнуў — не спазнаў:
600 Панску гаворку сумела
І сукеначку надзела,
Быццам паненка — маўляў!

А хоць яна пакідала
Яркі каснікі, гарсэт,
605 Да ў душы не перастала
Уздыхаць да прошлых лет.

Вот часта яна у святкі
Пабяжыць да сваёй маткі,
Да сэрца яе прыляжа,
610 Роніць слёзкі дый так кажа:

«Радная ты мая маці!
Пажалей свайго дзіцяці,
Слёзкі яго асушы.
Гдзе ж Гапонка наш дзяецца,
615 Як, беднаму, там вядзецца?
Цяжанька ж мне на душы.
Яшчэ б штоб Усціння жыла,
Яна б з намі патужыла,
Утраім было б лягчэй;
620 А то цёмная магіла
Яе, родную, пакрыла,—
Не змагла тугі сваея».

Вот так, баш, як мы казалі,
Яны з паняй вечарком
625 Святыя песні запявалі,
Аж лякай убег прытном
Дый кажа: «Пані вяльможна!
Заехаў у двор цяпер
Якісь важны ахвіцэр
630 І пытаецца, чы можна
З яснай паняй павідацца,

З сваей чэсцю паказацца?»
А пані кажа — прасіць!
Дай чапец свой падцягнула,
635 На Кацярынку зіркнула,
Чы няма ў чым пахуліць.

Тут у дзвярэй паявіўся,
Сюды-туды пакланіўся
Прыгожанькі ахвіцэр;
640 Красны, відны і здаровы,
З ясным вокам, чарнабровы,
Золатам блішчыць мундзер.

Як глянула Кацярынка,
Здрогнула, маўляў асінка,
645 Слёзкі брызнулi з вачэй;
Ручкі на грудзях злажыла,
Быццам другі раз ажыла:
Гапон найшоўся пры ней.

Ён гэтак, баш, як стаяў,
650 Угрунь кінуўся у ногі
Яснай пані і начаў
Свае рэчы без трывогі:

«Спазнай, панюхна, Гапона,
Што ласкаю акамона
655 Цару ён пайшоў служыць;
Ён на вайне заслужыўся
І ахвіцэрства дажыўся,
Цяпер жа мае прасіць,
Штоб ты, пані! — кабы маці,
660 Маўляў, сваяму дзіцяці
Долю шчасну даравала
І, калі згодна ядына
Наймiлейша Кацярына,
Зручыць нас не адмаўляла».

665 Кацярынка ж, як стаяла,
Тут жа к нагам ёй прыпала,

А так міленька глядзіць,
Што пані і расплылася,
Крэпка з ёю абнялася
670 Дый ну ж ім благаславіць.

Хоць Гапон чыноў дажыўся,
Да ведаў, з каго радзіўся,
Не хацеў прынараўляць
Паном,— а простым звычаем,
675 Ён мужыцкім абычаем
Здумаў вяселле сыграць.

Вот у ўдавы Агрыпіны
Гаспадароў повен двор,
А наперадзе дружыны
680 Стаіць важна сват Хвядор;
У руках з гарэлкай пляха,
А чарка таўста, як вол,
Міргнуў! — і Малання-сваха
Абрусом накрыла стол.
685 Ён пляшку з чаркай паставіў,
Разны закускі дабавіў
Дый з галавы шапку зняў;
Агрыпіне пакланіўся,
Водкі да яе напіўся
690 І такі рэчы начаў:

«Нех бэндзе Езус Хрыстус пахвалёны!
Для спасення грэшных з Марыі зрадзоны.
Не прыйшлі мы чарадой ад сябе,
Да прыслаў нас Гапон да цябе.
695 Ёсць у цябе Кацярынка-дочка,
Яна ў маці, як правае вочка;
Дый Гапон наш малады,
Ён цару верна служыў,
Чыноў, почасцей нажыў,
700 Хват-дзядзіна — хоць куды!
Б'ём мы ўсе чалом вашэці!
Зазаві яе із клеці,

Няхай з намі пагуляе
Дый гарэлкі папытае».

705 Тут дзяўчаты, маладзіцы
Кацярынку із святліцы
Чэсна пад ручкі вядуць
І такі песні пяюць:
710 «Ото ж табе, Хвёдарка,
Увядзёнка Кацярынка;
Калі яе любіш — дай пірог,
Калі не любіш — то вон за парог!
Не хваліся, што ў нас быў,
Што нашай Кацярынкі не злюбіў».

715 Хвёдар маладу ўстрачае,
Поўнай чаркай прапівае,
Пірог, сыр кладзе на стол;
Гарэлка у міску льецца,
Рублявік на дне бадзецца;
720 Разгуляўся сват вясёл.

А дзеўкі водку забралі,
Закускі, пірог і сыр,
У істопку пабяжалі,
Галосячы на ўвесь мір;
725 Уздаволь там пілі, елі
І гэтакі песні пелі:

«Мовіла бочачка, у піўніцы стоячы:
Калі мяне не вып'еце,
Сама выкачуся,
730 Па дварэ разальюся
Ракой да крыніцай,
Сцюдзёнай вадзіцай,
Мовіла Кацярынка, у маці седзячы:
Калі мяне не выдасі,
735 То я сама пайду;
Па дварэ памаленьку пабраду,
За вароты угрунь пабягу».

740 Тут яны у позну ночку,
Аж да яснага світочку,
Пілі, елі дый гулялі,
Запоіны праважалі.

А ў суботу вечарком,
За Грыпініным сталом,
Сядзела така дружына:
745 На пачэсным на куце
Важна гаворку вядзе
Перша сваха Акуліна.

750 Дружкі ўправа, возле сваці,
Дзве прыгожы маладзіцы,
То Гапоніны сястрыцы,
Хоць не адной яны маці.

Ўлева намеснік сядзіць,
Жадна на пляшку глядзіць.
Далі сустрэнеш Гапона
755 Дружкой, Янку да Мірона,
На канцы ж хросны Даніла,
То маладога вазіла.

760 А сват Хведар, то і дзела,
Гарэлку ўсцяж падлівае,
Новы закускі стаўляе:
Пірагі, сыр,— што прыспела.

Тут чатыры маладзіцы
Цягнуць дзяжу із святліцы,
На крыжу яе стаўляюць,
765 Бел каравай рашчыняюць;
Сваха муку ім прыносіць
Дый благаславення просіць:

«Ёсць тут Бог дый матка,
Радзонья, і суседзі блізкія,
770 І дальнія мужы сустрэчныя,

Бабкі запечныя,
Дзеткі заплечныя,
Благаславіце краснай панне каравай учыніць».

775 Каравайкі ж пры рабоце
Пяюць у добрай ахвоце:

«Благаславіце, людзі,
Блізкія суседзі,
Гэтаму дзіцяці
Каравай замясіць
780 Ручкамі бяленькімі,
Персцянямі залаценькімі,
Песнямі весяленькімі». —
«Ты ступ, Божа, з неба,
Як нам цяпер трэба;
785 Памагаў рашчыніць,
Памагай замясіць.
Не стой, Божа, за дзвярмі,
Да йдзі, Божа, ў хату,
Да сядзь, Божа, на куце,
790 Да дай долю маладзе!» —
«Я у хату не пайду,
Я за дзвярмі пастаю,
Маладзе долю перашлю». —
«Збірайся, родзе!
795 Да к беленькаму караваю,
Старыя бабы ля парадку,
Маладыя маладзіцы песні пець,
Удалыя малайцы каравай печ».

800 Да штоб усё расказаці:
Які парадак у хаці,
Як змовіны адбылі
Дый каравай адпяклі,
Як хлопцы, дзеўкі скакалі
805 «Лявоніху», то «Бычка»,
«Мяцеліцу», «Казачка»,
Як маладую саджалі

На пасада,— казка така,
Што не стала б языка.

810 Вот прыйшла нядзелька красна,
Засвяціла зара ясна,
Гапон наш мундзір надзеў;
Шчыра уздыхнуў да Бога,
Сеў на каня варанога
Дый к маладой паляцеў.

815 А дружбы, Янка з Міронам,
Віхрам садзяць за Гапонам;
Следам хлопцаў грамада
Ляціць — песні запяваець,
820 Вецер світкі развяваець,
Ну, прыгожа чарада!

На канцы вазком Даніла
Гудзіць! — сколькі зможа сіла
Канём — музыку вязе;
Ананя ж прыпяваець,
825 Ёмка смыкам падсякаець,
Не заўважыў, што трасе.

Як заехала дружнына,
З хаты выйшла Агрыпіна,
830 Надзеўшы кажух наўзнак;
Чарку Гапону падносіць,
У святліцу зайці просіць
І рэчы выводзіць так:
«Зяценька!
835 П'ю на цябе поўным кубкам,
Добрым здароўем,
Што мыслю сабе,
То і табе».

Гапон чарку бярэ ў рукі,
Двойчы выліў за сябе.
840 А трэці раз для вырукі
Белы рублявік кладзе.

Грыпіна чарку прымае,
У святліцу запрашае.
Дзеўкі ж карагодам ходзяць,
845 Жалабны песні заводзяць:

«Хто ў полі паціхоньку гукаець?
Там Кацярынка свайго таткі шукаець.
Хоць шукаець, не шукаець — не знайдзець.
Ой, далёка яе татачка, далёка,
850 У сырой зямлі, у жоўтым пяску глыбока.
Да зрабілі добры людзі вечны дом,
Без дзвярэй, без аконачка, без сонца,
Не прамоўлю, дзіцятка, ні слоўца».

Тут настала частаванне
855 Дый падаркаў раздаванне,—
Сотню паясоў, маўляў!
Свата ручніком звязалі,
Баклагу у рукі ткалі,
Штоб гарэлкі больш дастаў.

860 Лубку з жытам падстаўляюць,
Маладу на ёй саджаюць,
Як каралеўну на ўрад;
Яна жа усцяж галосіць,
Кругом паклоны разносіць
865 Дый зноў сядзе на пасад.
Дзеўкі, хлопцы п'юць, гуляюць,
Пад скрыпачку падпяваюць:

«Скочыла Кацярына з лаўкі далоўкі,
Скланілася мамачцы нізка ў ножкі,
870 Коркамі зямлю парыла,
Слёзкамі ножкі намыла;
Карыся, Кацярынка, старому,
Кланяйся і маладому,
З паклонаў галоўка не баліць,
875 Стары і малы благаславіць».

Як баш нявесту прыбралі,
Да двара так паскакалі
Яснай пані чалом біць,
На вяселле папрасіць.
880 А пані — не пані, маці!
Маўляў роднаму дзіцяці,
Прыгожы пасаг дала,
Радасну слёзку ўраніла,
Маладым благаславіла,
885 Сама к вянцу павяла.

Ксёндз маладых спатыкае,
На ўсё жыццё іх злучае;
А як скончыўся абрад,
Скрыпіцелі загудзелі,
890 Дружкі весела запелі
Дый вярнуліся назад.

Паню на кут запрасілі,
Пры ней ксяндза пасадзілі,
Сват парадкам начаў чэсць;
895 Піва, мёд ракой ліліся,
Каўбасы з салам найшліся,
Уздаволь было піць, есць.

Дзеўкі, хлопцы, маладзіцы
Цэлу ночку па святліцы
900 Бадзяліся, хто як змог.
Як у гаршку, там кіпела,
Ад пылу аж пацямнела,
Суматоха — што крыў Бог!

Я на том вяселлі быў,
905 Піва, мёд, гарэлку піў,
У роце здаволь было,
Аж па барадзе цякло.

Канец аповесці

ВЕЧАРНІЦЫ

ВЕЧАРНІЦА 1

[Дурны Зміцер, хоць хітры]

Песня 1

Ананія наш вясёлы
Ужо вельмі стары стаў,
А хоць быў бедны і голы,
Кожан яго шанавалі.

5 У карчму ўжо не хадзіў,
Скрыпку ўнуку дараваў,
Лапці плёў, Бога хваліў
І казачкі распраўляў.

Зато ж такой вечарніцы
10 І ў суседаў не сыскаць,
Як у старога святліцы,
Калі возьме казкі лгаць.

15 І вось цяпер давялося,
Што у вячэрню пару
Многа к яму сабралася,
І пачулі рэч такую:

«Дзетачкі каханы, дзетачкі міленькі!
Да дзякуй жа вам, што вы тут прыйшлі;
Каб жа так даў Бог, штоб вы весяленькі,
20 Маўляў, у здароўі, у шчасці жылі.

Мне ужо нядоўга — пара сабірацца
У цёмну магілку галоўку злажыць,
З сырою зямелькай навек павянчацца
І з вамі, дзетачкі, годзе ўжо жыць!

25 А ўжо як дасць Бог — так яно і будзе,
Круці не вярці, а памерці трэба;
Хаця б спамянулі да добрыя людзе,
Даў бы ж Міласэрны бачыць сваё неба!

Воля Яго святая! — не тут жа журыцца!
30 І хоць, баш, не маю чым вас угашчаць,
Прашу вас, дзетачкі міленькі, садзіцца,
А я хоць казачкі буду вам ілгаць».

Тут Сямён — і Гапон,
І Даніла — і Антон,
35 Кацярына — і Усцінняя,
І Малання — і Аўгіння,
І Прахор — і Грыгор,
І Кузьма — і Хвядор,
Палагея — і Арына,
40 І Луцэя — і Куліна

Кішэні трасці узялі,
Гарэлкі ў карчме дасталі,
Хто каўбаску, а хто сала,
Хто яец успеў прынесць,
45 Сколькі каму на што стала,
Кожан на стол палажыў,
І ніхто ўжо не тужыў,
Чым вечарніцу правесць.

50 Хлопцы ж сякеры пабралі,
На ручнік смолі наклалі
Дый у чэсць прошлай нядзелі
Вось яку песню запелі:

«Ох, мой Божа! веру Табе,
Усю надзею маю ў Табе,
55 Усю надзею ў Табе маю,
Цябе лепш за ўсіх кахаю».

А як усю праспявалі,
У адзін голас казалі:
«Няхай бэндзе пахвалёны
60 Езус Хрыстус! — нарадзаны
З Бога-радзіцы,
Марыі-дзявіцы;
На векі векаў і ўшэндзе.
Чэсць і хвала нех ім бэндзе!»

65 Старычок нішкам сядзеў
На ўзлокатках, ля стала,
На дружынку ён глядзеў,
Па шчочках слёзка цякла;
А пасля з места падняўся,
70 «На векі векаў!» — разам абазваўся
І вось як мовіць начаў:
«Каб Міласэрны дый дабро вам даў,
Дзетачкі мае маладзенькія,
Госцікі мае вясяленькія,
75 За вашу ахвоту каб Бога хваліць!
А я, за гэты хрысціянскі прымер,
Скажу вам, дзеткі, што спомніў цяпер,
І буду праўду, не казку маніць».

80 Схапянуліся усе,
Рукі, калены цалуюць,
Садзяць дзеда на куце,
Сэрца у грудках не чуюць;

Так цікавасць іх бярэць,
Што старэнькі запяець?

85 Стары малітву якусь прашаптаў,
Перахрысціўся — дый гэтак начаў:

«Мо'а і праўда, дзеткі, што ў Слуцку,
Кажуць, усё не па-людску;
А у Оршы
90 Яшчо горшы!

Толькі тым, маўляў, людзі злыя грэшуць,
Што на Мінск наш вельмі брэшуць.
Няма як Мінск наш! — дзетачкі міленькі!
Прыгожы, відны, кругом весяленькі;
95 Ні адной мізэрнай не сустрэнеш хаты,
Вот, маўляў снег белы, каменны палаты;
Пасярэдзіне ўецца круглай стружкай
Свіслач-рака — зялёнай устужкай;
Вот не урокам — горад хоць куды!
100 І цару тут не было б нуды!
А людзі, людзі! — дзеткі дарагія!
Не заморскія! маўляў, не чужыя!
А ўсё свае — веры хрысціянскай,
Шчодры, дабры, натуры не панскай:
105 Сустрэнься з кім, нізка пакланіся,
«Нех бэндзе пахвалёны Езус»,— адазвіся,
Ён, баш, угору нос не задзірае,
На паклон нізкі паклонам страчае,
«На векі векаў!» — тут жа загамоніць,
110 Не адно добрае славечка уроніць,
Спытае: куды, мужычок, ідзеш?
Што у калітцэ на рынак нясеш?
Без торгу плоціць — каханы панок,
Яшчэ і хлеба адрэжа кусок!

115 І дзсятнікі — не так, баш, як гдзе,—
Не здзекуюцца сельскай грамадзе,

Не грояць глумама — з вазоў не хватаюць,
Кіём не б'юць — у часць не цягаюць!

120 Што ж за жыццё там! дарагенькі дзеткі!
Было калісь у даўнія леткі!
Не мне, дурному, аб тым, баш, казаць:
Вам, дзеткі, гадкоў такіх не наждаць!

125 Мёд з малаком ракою плылі,
Людзі з сабою як браты жылі;
Грош у кармане не быў табе ўраг,
А дзяшавізна! — усё ніпачом;

130 Бывала, купіш селядца за шаг,
Ледзь яго зможаш — аж вочы суздром
Лезуць на лоб, аж пена цячэ,
А соль у горле рэжа да сячэ!

Бывала, глянеш! — там на Нізкім рынку,
Лакацей пропасць! — не раз палкнеш слінку!
Будзь невесь як скуп — крычы на ізбыткі,
Да не выдзержыш — патрасеш каліткі!»

135 Тут стары рукой махнуў
Дый цяжанька уздыхнуў,
А пасля перахрысціўся
І з каўша квасу напіўся;
А цэлая грамада
140 Маўчком на дзеда глядзіць,
Толькі дзевак чарада
На пальцах ніткі матае,
На хлапцоў цішком зіркае;
Верцяно кругом бурчыць.

Песня 2

145 «Вот, баш, дваццаты кончыўся гадок,—
Так начаў далей старэнькі дзядок,—
Як у Лошыцкім сяле, каля Мінска,
Гаспадарнага пана Прушынска,
Жыў мужычок на імя Зміцёр;
150 Хоць дурань вялікі, да мужык хіцёр.
Як да работы — часта ён хвараў,
А на ігрышча — скоро ачуняў;
Завуць, бывала, Змітра у касцёл,
Гдзе там! — дождж льець — гразі па калення,
155 А ў карчму — Зміцер наш вясёл!
Найшоў дарогу — аслі каля загумення.

Ён на гарэлку вялікі быў гад!
Чаркі дзве-тры з кумам выпіць рад;
А скажаш, баш,— «квацерку пастаў!»
160 — «Грашэй нема — жонка не дае,
Рубля апошняга акамон забраў
На подаці»,— так Змітрок пяе.
Няма чаго! — вылгацца быў скор,
З яго прыказка та — хіцёр Зміцёр!
165 Да што ж з таго, калі дурань быў,
Не раз глупатою ён бяды нажыў.

На Радаўніцу давялося, баш!
Цялушку весць Змітру на кірмаш;
Кірмаш багаты — на ім людзей цьма!
170 Маўляў вораны, жыдкі ля Змітра,
Цялушку шчупаюць, лет яе пытаюць,
На рагах лічуць, ў зубы заглядаюць;
Урэшце торг кончан, рукі перабілі
І сіню бумажку Змітру заплацілі,
175 А магарыч хоць і не пілі,
Зато дзiesiąтку яму наддалі.

Зміцер наш пан! — важна хахол гладзіць,
Пяцірублёвую у кішэню садзіць,

Шапку на вуха, у бокі узяўся;
180 А пакуль, маўляў, дахаты сабраўся,
Ён на дарогу селядца купіў,
Туды ж у кішэню, гдзе грошы, ўлажыў.

Пасвіст[в]уючы серадзі дарогі,
Быццам п'явун, важна суне ногі;
185 Аж Серабранская карчма засвяціла.
Вот так і цягне нячыстая сіла
Зайці — квацеркай горла прамачыць,
Водка дзешава — як жа тут не піць?

Праўда, бывала, вып'еш за шастак,
190 Ног не пацягнеш, розум паціраеш,
Роднага бацьку, маці не спазнаеш,
Ашаламуцішся — вось дурны цяляк!

Зміцер жа, кром бумажкі, восем грошы мае;
Падумаў крыху, дзверы адчыняе:
195 «Здароў будзь, пане Лахман!» — «Здарова, Змітрок!
Прадаў цялуску? — прадаў, мой гасцёк!
Хадзі, садзіся; ты ж так умарыўся,
Можа б, крыху гарэлкі напіўся?»

А Зміцер такія рэчы,
200 Хоць дурань, да, баш, сумеў,
Важна на куце засеў,
Прыпёршы да сценкі плечы,
Шапку на вуха сцягнуў
Дый на ляндарку гукнуў.

205 «Гэй, ляндарка! дай квацерку,
Толькі ж, глядзі, шумавой
І не фальшывую мерку.
У чэсць Радаўніцы святой
Трэба гарэлкі напіцца
210 Дый крыху павесяліцца».

Ляндарка стол рушніком сцірае,
Квацерку з чаркай пры Змітру стаўляе
І абаранкаў два кладзе на стол;
А абаранкі, бачыш, не такія,
215 Як цяпер, дзеткі, малыя,
То лык вянок! — Зміцер наш вясёл,
Жадна ў квацерку загляне,
Наліваць у чарку стане,
Слінка цячэ па губах,
220 Вочы з радасці блішчаць,
Некаму, баш, памагаць,
Чарка трасецца ў руках.

Выпіў, зморшчыўся дый трэйчы раз сплюнуў,
Шапку на вуха больш яшчэ насунуў,
225 Шумоўкі рэшту із квацеркі лье,
Перахрысціўся — другую чарку п'е;
Выпучыў вочы — са рта цячэ пена,
Задурыву голаву — вот цяпер ён пан!
Маўляў, і мора яму па калена,
230 Падумаў — руку суне у карман,
Селядца вынуў, а другой рукою
Схваціў баранак дый ну ж аплятаць.
Полудзень царскі! — што тут і казаць!
Зубамі рвець, трасе галавою;
235 Не адзін, гледзя, слінку палыкае,
Зміцер аж стогне — селядца змятае!

Скора звінуўся! — галоўка, хвасток
Ад селядца, баш, толькі асталіся;
Глядзіць жаласна на рэштку Змітрок.
240 Што за нячыстая? — вочы рукавом
Працёр, а рэштку павярнуў рабром;
Ад страху воласы дыбам падняліся!..
Баш, ля галоўкі бумажкі кусочак
Прыліп — маўляў дубовы лісточак.

245 Зміцер за цялушку як сіню узяў,
Рад з торгу, ў кішэню зараз улажыў;

Пасля селядца за шаг як купіў,
Здуру, гдзе бумажка, туды ж яго ўклаў.
Сіня да мокрага селядца прыстала
250 Дый меж зубоў Змітра разам з ім папала,
А баш, як квацеркай мазгі задурэў,
Не глядзя, з селядцом бумажку ён з'еў.

Мужык як забачыў, што толькі астаўся
Кусочак бумажкі, перацверазаўся:
255 Галавой аб сцену б'ець,
Воласы на сабе рвець,
Рукі ломіць дый галосіць;
Рэшту сінянькай к Лахману падносіць:
«Мой жа ты бацячка! мой ты селязенька!
260 Да дай жа ж раду, што мне тут рабіць?
Галоўка мая дурненька!
Як жа мне без грошы вярнуцца дадому?
Што скажу я жонцы, пану аканому?
Хоць ідзі тапіся — нельга далей жыць».

265 А Лахман важна бораду пагладзіць,
Дый так няшчаснаму Змітраку ён радзіць:
«Хоць казуць людзі, сто Зміцер,
Дарма, сто музык, да на розум хіцер;
А я казу: ён дурэнь і велікі дурэнь!
270 Вот, не раўнуючы,— як рабін нас Урэнь.
Як зэ табе, свінцюху, gros не санаваць,
Як з селядцом бумазку у кясэн хаваць?»

Тут галавою трэйчы паківаў,
Са злосці плюнуў дый прабарматаў:
275 «Ой, Зміцер, Зміцер! дурны цалавек!
Ты не набудзес розуму і ў век.
Вот мая рада! сто выпіў — плаці,
Набяры сэрца, штоб смела іці,
А як прыбудзес дадому,
280 Разказы праўду зонцэ, аканому
Кінься ў ногі,— пэўна, не наб'ець;
Пакорнае цялятка, знас, дзве маткі ссець!»

Зміцер паслухаў — бяду перажыў;
А хоць бумажку з селядцом і з'еў,
285 Да, баш, розуму, дзеткі, не наспеў,
Як узрос дурнем — такім век свой быў.

Да пара, дзеткі, крыху адпачаць,
Мне ж, старэнькаму, цяжка і казаць
Так даўгу казку, не казку — быліцу!
290 А штоб весела прабыць вечарніцу,
Гарэлкай трэба горла прамачыць,
Што Бог паслаў, разам закусіць».

Тут уся хлапцоў чарэда
Схапянулася дый пад ручкі дзеда
295 Вядзе к сталу, на куце саджае;
Старычок важна чарку паднімае,
Шапнуў малітву — чарку прахрысціў,
Глянуў на кума дый к няму прапіў.
А дзеўкі, хлопцы ўкруг стол абсели,
300 Што наняслі — у грамадзе з'елі.

Песня 3

«Цяпер, дзетачкі, стараму прачней
Казкай весяліць каханых гасцей»,—
Так дзядок начаў; усе кругом заселі,
Ціхасць! — маўляў ангелы ляцелі.

305 Вот, калі часам вясною
Пры ручайку засядзеш з думою
У позны вечар, як свет Божы спіць;
Ціха кругом! — толькі салаўя
Песню пачуеш дый гоман руч'я;
310 Так і у хаце.— Вярцяно бурчыць.

«Мо'а і праўда — да Бог вас там знае!
Стары не цікавы, аб тым не пытае:

Мо'а і Мінск наш цяпер не такі,
Як, дзеткі, калісьці, у прошлы вякі?
315 Я, баш, нездаровы,— пяць лет як там быў.
Ой, міленькі! бывала, і я не тужыў:
Вязеш на воліку к торгу вазок дроў,
Вярнешся з гасцінцам і грашмі дамоў;
Да што й памінаць...— Мінск кіпеў вясёлы!
320 Паночки гулялі! — баш ясны саколы!»

Стары абцёр слёзку белым рукавом
Дый так далей кажа мутным галасом:

«Было там у Мінску некалькі паноў,
Няма чаго казаць! — добрых ілгуноў!
325 Калі б да успомніць, як там, баш, іх звалі?
Але, хавай Божа! хоць яны і лгалі,
Да нікому шкоды, крыўды не рабілі,
Вот так! — дзеля смеху — людзей весялілі.

Адзін — вечны пакой! — зваўся пан Лісоўскі,
330 Нябожчык Грынеўскі, трэці — ксёндз Шышкоўскі,
Чацвёртага пана клікалі Катом,
Пяты Кабылеўскі — лгуноў каралём,
Добры, вясёлы — на імя пан Еры,
Хоць цікун вялікі! да панок ён шчэры;
335 Бывала, дзеткі, як стане брахаць,
То і ў казцы таго не сказаць!
А так важна кажа! — здаецца ў касцэле,
Прысягнуў бы смела, што ён праўду меле!

Мінск адной нядзелькі вялікі торг меў,
340 І я з вазком сена на рынак паспеў.
Гляджу! — аж Зміцер з лошыцкай дарогі
З певуном пад пахай важна суне ногі.

Тут жа недалёка і панкі стаялі;
Угледзелі Змітра, крыху пашапталі
345 Да і разышліся; Зміцер з пеўнем садзіць,

То страпяне крылом, то зверху пагладзіць:
Купца выглядае сваяму тавару;
Пявун відны, тлусты — гадзіцца і цару!
Кожнаму захваліць, громка заляцае.
350 Тут пан Кабылеўскі к Змітру падышоў;
«Што хочаш, дзіцятка, за зайца? — пытае.—
Гдзе ты шарака такога найшоў?» —

«За якога зайца? — гэта ж, баш, пявун!» —
Зміцер так адкажа, а панок — цікун:
355 «Што табе, дзіцятка,— чы ты адурэў,
Чы ўжо так зарання у карчму паспеў?
Гэта ж заяц!» — «Гдзе? — што, паночак, броіш?» —
«Чы ты, дзеткі, дурань — альбо жарты строіш?
Клікну дзесятнікаў — вот зараз у часць
360 За гэтакі жарты можаш, брат, папасць».

Зміцер іспугаўся, на пявуна глядзь!
«Далібог, паночак, пявун!» — стаў крычаць.
Тут пан галавою крыху пакачаў,
Плюнуў, завярнуўся, ад Змітра адстаў.

365 Дзівіцца Зміцер,— пеўня аглядае,
Аж тут пан Лісоўскі к яму прыступае:
«Скажы, чалавеча, што за шарака?
Гэта ж рэдкасць! цяпер зверына така!»

Зміцер адурэў, вочы, баш, працёр,
370 То пад пазуху, то на пана гляне,
Вот ледзь не заплача бедны наш Зміцёр.
«Да гэта ж пявун,— кажыць,— ясны пане!
Жонка вялела на таргу прадаць».—
«Гдзе ты, чалавеча, навучыўся лгаць?
375 Штобы шарака назваць певуном!
За такія жарты возьмеш канчуком!»

Ну цяпер Зміцер проста аглупеў!
Хоць пан адышоў, ён усцяж глядзеў

380 То ўслед за панам, то на певуна.
«Чы іх нячыстая мучыць сатана?
Чы упіліся, маўляў адурэлі?
А мо'а блёкату з роскашы пад'елі?» —

Так распраўляе з сабою Змітрок.
Аж вось падходзіць і трэці панок.
385 «Што, чалавеча, за зайчыка просіш?
Нашто яго мучыш, нашто так тармосіш?
Заяц, як вол! — гдзе яго паймаў,
Чы не прыманкай на таку заняў?» —

390 «Што за нячыстая?!» — тут перахрысціўся,
Боязка пану ў ногі пакланіўся.
«Дарагенькі мой панок,
Сызенькі мой галубок!
Да навучы ж беднага мяне, дурака,
Што я — чы пеўня, чы, баш, шарака
395 Прынёс на торг?» — «Ой, з цябе філют!» —
Так пан адкажа: «Жарты строіш тут,
Чы прыкідаешся, можа, дураком?
Знай, што ніколі не быў певуном
Заяц». — Тут пан рукою махне,
400 Змітра пакіне дый далей ідзе.

«Што ты тут зробіш? — бядовае дзела!
Чы адурэлі, чы ка мне прыспела
Якое ліха?» — так Зміцер крычыць.
Перахрысціўся, певуна хрысціць.
405 Хоць яго рэж — пывун певуном!
Тут ён спаткаўся з Шышкоўскім, ксяндзом;
Шапку знімае, калені абняў
Дый так жаласна рэч сваю начаў:

410 «Даруй, вяльможны ксёнжа-дабрадзею!
Што папытацца цябе я пасмею:
Скажы — чы гэта пывун, чы шарак?»
А ксёндз адкажа: «Да так, дзеткі, так!..»

Дый завярнуўся, пайшоў ад Змітра.
Мужык падумаў,— баш, жонка хітра!
415 Зайчыка, пэўне, у сетку паймала,
А штоб грашэй часам не згубіў
Чы у карчме, бачыш, не прапіў,
Якогась дуру на мяне наслала.

Дык гэта заяц!..— нечага ж казаць,
420 Вот жонка! — умее і туман пускаць;
Пастой жа, мілая! — за таку навуку
І я табе спраўлю прыгожую штуку.
Шарак здаровы — танна не прадам,
Восем шастакоў — апошня цана.
425 Тут-та у Лахмана пагуляю сам!
Што залатоўку ўзяў за певуна,
Жонцы скажу.— Вот гэтак люблю!
Цэлу пяцьдзiesiąтку сабе зараблю.

Зміцер вясёл! — певуном трасе,
430 За ногі дзержыць, як зайца нясе.
Крычыць няшчасны на ўвесь галасок!
А Змітрок гладзіць: «Ціха, шарачок!»

Аж пані якаясь к яму прыступае.
«Што хочаш за пеўня, мужычок?» — пытае.
435 «Якога пеўня? — гэта ж заяц, пані!
Цана апошняя восем шастакоў:
Шарак, як вол! — ані грошам таней
Не аддам, панюхна,— будзь я так здароў!» —

«Гдзе ты, мужык, так рана упіўся?
440 Ой трэба цябе ладна пратрапаць!
Тагды бы скора перацверазіўся.
Як жа певуна смееш зайцам зваць?!» —

«Нашто то кепства,— я, баш, не дурак!
Знаю, што певень, маўляў, што шарак;
445 Цану сказаў — хош, пані, купляй,
Калі не згодна — святы пакой дай».

Так Зміцер кажа дый далей ідзе,
Боязным вокам па пеўню вядзе,
Думае: «Што ім сягодня прыспела?
450 Чы іх нячыстая сіла адурэла?
Чы на мяне туман напусцілі?
Штоб яны веку свайго не дажылі!
Кажу пявун — заяц, дый усё!
Зайцам стаў зваць, а яны — пявун.
455 Штоб ім, маўляў, такое дабро!
Штоб на язык напаў ім ціпун!
Хоць вы трэсніце! — за зайца прадам,
Восем шастакоў — танней не аддам».
Гэтакі думы Змітра занімаюць,
460 Аж двух паноў к яму прыступаюць.

Адзін пан важны, пэўне секлетар,
Другі сівенькі, з красным каўняром;
А хоць ён, дзеткі, прыкідаўся стар,
Да вёрткі наліха: вот цябе суздром,
465 Як гляне, так, баш, да разу спазнае;
Ён-то Змітра нашага пытае:

«Гэй ты, мужык! што за певуна?» —
«За зайца хіба! — панок абмыліўся». —
«Што ты, здурэў чы брэдзіш сп'яна?»
470 Тут за каўнер Змітрака схапіўся
Дый ну ж яго кіём акладаць,
Ну ж дзесятнікаў к сабе падзываць!

Зміцер забачыў, што будзе не міла,
Вось кінуў пеўня дый так закрычаў:
475 «Згінь-прападай, нячыстая сіла!
Відаць, што нехта мяне счараваў».
Паны у смех — ад Змітра адсталі,
Толькі яго дураком назвалі.

Пявун страпянуўся, запеў «какарэку!»,
480 Меж вазоў загінуў. — Так то чалавеку

Бывае на свеце, калі, баш, дурны.
Да ужо і нашы крычаць певуны,
І мне, старэнькаму, годзе вам ілгаць.
Ідзіце з Богам! — пара, дзеткі, спаць».

ВЕЧАРНІЦА 2

Стаўроўскія Дзяды

Песня 1

485 На другім тыдні прыйшла серада.
Вот к Ананію сельска грамада
Зноў сабралася, абсела святліцу;
Гдзе ж весялей правесць вечарніцу,
Як не ў старога? — Дзед на казкі гад!
490 З ахвотай слухаць кожан яго рад.

Ўсяк дзеля бяседы кішэню патрос;
А Халімон — з Данілавай хаты,
Дзяцюк прыгожы, вясёлы, багаты,
Ад Морткі пляху гарэлкі прынёс.

495 Вот не раўнуючы! — як, баш, праатцы
Сваіх дзядоў, бацькоў шанавалі,
Так і Ананію ад сэрца кахалі,
Цэлая воласць — малады, старцы.

Дзядок плёў лапці, седзя на куце,
500 Рад, што з грамадкай вечар правядзе;
Гаспадароў радасна страчае,
А малых дзетак ён благаслаўляе.

Смольнай лучыны згатаваў Пятрок
Засвяціў ярка ў хаце лучнічок;

500 А як апошні гаспадар прыйшоў,
Усе заселі; на старца глядзяць,
Чакаюць жадна, што начне казаць.
Дзед вокам мутным дакола павёў,
510 Перахрысціўся — малітву сказаў
Дый такі рэчы гаварыць начаў:

«Саседы добрыя — дзеткі дарагія!
Дзякуй жа вам, што убогу хату
Вы не забылі; штоб зато багату
Бог паслаў долю вам, дзеткі мілыя.
515 Пакуль жа начну казачкі ілгаць,
Помніце, дзеткі! — дый на прышлы час,
Усяка дзела ад Бога начаць,
Так ксёндз-дабродзей здаўна вучыў нас».

Тут дзед старэнькі голас свой падняў
520 Дый «Ах, мой Божа, веру» заспяваў,
А стары, малы калені згібалі,
Пець святу песню дзеду памагалі.

Кончылась хвала Боска. Тут дзяўчаты
525 З белай кудзелькай заселі круг хаты,
А гаспадары, хлопцы, хто гдзе змог,
Той на калодзе, той заняў парог;
Замоўклі ўсе — сказаў бы, памлелі,
Верцяны толькі кругом загудзелі.

«І з даўніх-даўна нескалькі сот лет,
530 Яшчэ разумным не быў так наш свет,
Як цяпер, дзеткі. Праведнага Бога
Не ўсе хвалілі; было людзей многа,
Што не ў хрышчонай веры пражывалі,
Нячыстай сіле паклон аддавалі.

535 Вот у Лагойску, над Гайнай-ракой,
Быў вельмі крэпкі замак Крывічан;
Там малады княжыў Грамабой;

Добры, адважны, шчэры быў то пан.
Не прапускаў кепства ён нікому,
540 Гатоў, бывала, хоць бы аканому
Заспяваць праўдай; мужычкам быў рад,
Не жалеў хлеба, солі для грамад.

Там жа недалёка у воласці жыла
Мужыцка сямейка — гаспадар Даніла,
545 Яго, з першай жонкі, дочка Кацярына,
Расла, як тычынка, цвіла, як каліна;
Бывала, вочкам як на цябе гляне,
Нехаця сэрца тваяго дастане;
Серабрысты голас, як у салавейка,
550 А гаспадарная, быццам муравейка,
Ціха, як авечка, прыгожа, як краска;
Зато ж мачыха яе, Параска,
Была, як гадзюка, злая, што крыў Божа!
Бывала, ад свету як возьме брахаць
555 Дый на Кацярынку стане вымышляць,
Хоць насмерць заплачяся — нішто не паможа.

У бабы доч Мархва,— як маці, сярдзіта;
Брыдка, маўляў ведзьма, горка, як асіна.
Не раз бедненькая наша Кацярына,
560 Пакрыўджана Мархвай, з яе ласкі біта,
Уздыхне ад сэрца, слёзкамi заплача,
А злая дзяўчына з радасці аж скача.

Бывала калісьці, у даўні гады,
Праатцы нашы Стаўроўскі Дзяды!
565 Грамадой вялікай важна паміналі,
Мёртвых дзядоў, бацькоў к сталу прызывалі

Да і Даніліна, баш, заўсёды хата
Стаўроўскія Дзяды штогод памінае;
Як прыйдзе, бывала, Зялёнае свята,
570 Сваякоў магільных бяседай страчае.

Раз Стаўроўска свята людзям засвяціла,
Не адна цяжэнька паднялась магіла,
Мёртвыя душачкі узялі кружыць²
Па белым свеце, а ведзьмы старыя,
575 Вот, маўляў, звер люты — ваўкалакі злыя,
Ну ж бедным людзям худобку глуміць.

З зарой Кацярынка у той дзень устала,
Беленькае лічка ў руч'ю скупала,
580 З сіненькіх вочак стала слёзкі ліць,
Благатварыцеля ад сэрца прасіць,
Штоб даў спасенне матачцы радной,
Душачцы грэшнай вечны упакой.

Мархва ж з палаці не хоча устаць,
Гляне на хату — ну ж матцы брахаць:
585 «Маці, о маці, палядзь! — Кацярына
Нішто не робіць: чакае у сваты,
Яшчэ дасюль не замяла й хаты».
Крычыць Параска: «Гультайка дзяўчына!
Бяры мятлу! ідзі двор мяці!
590 Досьць без дзела у кутку стаяці³,
Штоб чыста была у запечку, хаці.
Зараз мне, дочка паганска, ляці!»

Тут Кацярынка ручкі закасала,
Святліцу, двор чысценька прыбрала,
595 А пасля з бабай сталі печ тапіць,
Важну бяседу [д]ля дзядоў варыць.
Мархва ж з гультайства праспала дзянёк;
Аж вось у хаце бліснуў аганёк.

Дубовы стол Кася накрывае,
600 Даніла пляху гарэлкі стаўляе;
Выглянуў — аслі госці не ідуць?
Найпершы казляр⁴ туды паявіўся,
Гаспадару ў пояс пакланіўся,
За ім — гусляр⁵, там свае брадуць.

605 Ксёндз нехрышчоны не святу грамніцу
Яркім агнём запаліў,
К сцяне яе прыляпіў,
Бліснула полымя на цэлу святліцу.

З гусяром яны малітву началі,
610 Дзядоў Даніліных жыццё паміналі,
А як кончылі, душачкі сустрэлі,
Згасілі свечку дый за стол заселі.

Гаспадар чарку ўгору паднімае,
Пакуль скаштаваў — крыху на стол зліў⁶,
615 Такі абычай издаўна там быў;
Пасля да ксяндза душком прапівае.

Ксёндз — да гусяра з такім жа абрадам,
Гусяр — да Параскі: баш, сядзелі радам;
Пакуль жа ўкруг чарку абняслі,
620 Абрусок да ніткі гарэлкай злілі.

Са стравамі міскі Кацярынка зносіць,
Даніла частуе, гасцей важна просіць.
Усяк на тарэлку гліняну бярэ,
А пакуль есць возьме, першу лыжку лье
625 У міскі, што там жа пасярод стаялі,
Штоб душачкі з імі разам спажывалі.

Боршч са сланінай на стол паявіўся,
Кісла верашчака за ім з каўбасой,
Грэцкімі блінамі абрусок пакрыўся,
630 А далі крупнік з парасём стралой
Ляцеў у тарэлкі: вячэра святая!
Бадзялася тут жа лямешка густая,
Пансак — ягляная са скваркамі каша,
То яда мужыцка! — то пацеха наша!

635 Вот на лыжцы Касі прысеў матылёчак,
Дробненькія слёзкі брызнулi із вочак;

То матачкі яе душачка святая,
Так думала Кася; міла паглядаю,
Не страпяне ложкай, штоб матылёк еў;
640 Ён пасядзеў крыху — далей паляцеў.

Пад канец вячэры малады гусяр
Шапнуў дабрадзею; вот устаў казляр,
Ложкай зачарпнуў ён усялякай стравы
Дый пад стол падкінуў, не дзеля забавы,
645 А што, баш, абычай здаўня такі стаў;
Як кончыўся абрад, ён прабарматаў:

«Стаўры, Гаўры — гам!
Прыхадзіце к нам».

У сенях быццам штосьці зашумела,
650 Маўляў цьма воранаў туды наляцела;
А пасля, здаецца, сабакі брахалі.
Са страху воласы усім дыбам сталі.

Ускочыла Мархва, хватае лапату,
А Кася, узяўшы місу верашчакі,
655 Смела ідзе к дзверам, адчыняе хату,
Аж вось два вялікі увайшлі сабакі.

Мархва дзеля страху лапатаю грозіць,
Штоб выгналі ліхіх, усіх гасцей просіць,
Кася ж не баіцца — міску ім паставіць
660 Дый да верашчакі лямешкі дабавіць,
Кожнага за шыю смела абнімае;
Брытан міла гляне дый хвастом віляе.

Асвоілась Мархва, да Касі прыстала:
«Што, баш, за ахвота на цябе напала
665 Так брыдкіх сабак у хату пускаць
Дый яшчэ стравую іх прынараўляць?»
Не слухала ж Кася, сабак частавала
Дый крутой лямешкі ус[ц]яж дабаўляла.

670 Як брытаны паядалі,
Касі ножкі палізалі;
Пасля яны страпянулісь
Дый за дзвярмі апынулісь.
Толькі зямля, гдзе стаяла
Кацярынка, заблішчала.

675 Нагнулася дзеўка, з зямлі паднімае
Дзве цацкі блісцяшчы, як сонца лучы.
Бяруць цацкі госці, усякі пытае,
Што гэта за дзіва? — Казляр, гледзючы
На Касін падарак ад дзіўных сабак,
680 Падумае крыху дый раскажа так:
«Залатая цацка — гэта образ Лады,
Яе аб дабытак воласнай грамады
Прасіце, дзеткі.— А друга — крыж Панскай,
Дарагая памятка веры хрысціянскай.
685 Хто з вас образ Лады спытае насіць,
Таму у роскашы, шчасці век свой жыць;
А штоб не прагневаць вам, дзетачкі, неба,
Другую памятку ў агні спаліць трэба.
А тыя ж сабакі — гасудара Боя,
690 Што калісьці княжыў ён у Краснаполя;
За ўсякі прыслугі, каторых дазнаў
Ад Стаўра і Гаўра, сваіх брытаноў,
Ён верным падданым грамату паслаў
Сустрачаць бяседай Стаўроўскіх Дзядоў;
695 Дзень на то назначыў, штоб іх памінаць,
Калі б Стаўра, Гаўра на хаўтуры зваць.
Вот бачыце, дзеткі! як мы іх закліялі,
Зараз паявілісь, вчэры спыталі
І прыгожай дочцы вашай, Кацярынца,
700 За добрае сэрца прыняслі гасцінца».

Завісць бярэ Мархву, злосна, вокам стрыжа,
Аж тут абазвецца маць яе, Параска:
«За што ж Кацярынцы мае быць та ласка?»
Бярэ образ Лады, на шнурачок ніжа

705 Дый прыбрала дочку, радасна глядзіць,
А Мархва аж скача — золатам блішчыць.

«Кацярынка ж, маці, няхай прыбярэцца
У жалезну цацку»,— так Мархва пяе,
А пасля уголас яна засмяецца
710 Дый крыжык жалезны ад маткі бярэ,
Рукой нячыстаю на шнурок чапляе,
На беленьку шыйку Касі завяшае;
Рада Кацярынка! крыжычак цалуець,
А Даніла гасцей вчэрай частуець.

715 Вось яны пад'елі, ад стала адсталі,
Памалілісь Богу дый гэтак казалі:
«Святыя Дзяды! папілі, паелі,
Ідзіце ж к сабе, штоб дамоў паспелі».
Да і нам, дзеткі, пара адпачыць,
720 Напіцца гарэлкі, крыху закусіць».

Тут дзеда на кут саджаюць,
Чаркай к яму прапіваюць
Дый заселі грамадой;
Мятуць! вот быццам мятлой.
725 Каўбасы, сала, што на стол паклалі,
Дочыста з'елі — памінай як звалі!

Песня 2

Вот на Лагойскім замку Грамабой
Ледзь пачаў княжыць, а ужо як свой,
Як родны бацька быў ён для чалядзі,
730 Любілі яго ў цэлай грамадзі.

Коратка дзяржаў ён Радных паноў,
Не папушчаў ў крыўду мужычкоў;
Да што й казаць! бывала, як гляне
На акамона чы на камісара,

735 Усяляку праўду з-пад ногця дастане.
Кожан баяўся такога мацара.

Да звера ахвотнік вялікі ён быў,
Часценька са стрэльбай да лесу хадзіў;
Возьме, баш, гарэлкі, талакна кусок,
740 Дзесятак ячак, сыр, хлеба ламок,
Раненька устане, ад светлай зары
Ходзіць ён па лесе да цёмнай пары.

Віт, Князь Літоўскі, раз к яму прыслаў⁷
Сваіх паслоў, штоб, баш, помач даў
745 Проціў паганскай сілы ваяваць;
Князь Грамабой пайшоў памагаць
Сваяку Віту аж да самай Оршы,
Кінуўся на паганцаў,— ад моланні скоршы,
Усіх пабіў, вярнуўся дахаты,
750 Прывёз з сабою дабычы багаты.

Уся грамада добрых Крывічан,
Чы мужычок, чы вялікі пан,
Сваяго князя радасна страчае,
Дарожку яму каўром высцілае.

755 Князь Віт, угледзя, як яго кахалі,
Маўляў роднага бацьку спатыкалі,
Радасну слёзку кулаком абцёр
Дый такі з князем завёў ён гавор:

760 «Трэба, міленькі, табе ажаніцца,
Штобы дзетачак на старасць дажыцца.
Хто ж па табе мае панаваць,
Каму грамадку таку адказаць?»

Паны, што з імі на вайну хадзілі,
Князеў гаворку зараз падхвацілі
765 Дый, рукі яго цалуючы, ногі,
Такія рэчы кажуць без трывогі:

«Дарагенькі наш князёчак!
Родны бацячка, паночак!
Паслухай дзетак сваіх просьбы шчэры,
770 Выберы жонку якой хош манеры:
Чы можную каралеўну,
Чы багатую княжэўну,
Чы маладую шляхцянку,
Чы прыгожую хлапянку;
775 Мы яе будзем, як матку, кахаць,
Як цябе, князю, станем шанаваць».
Князь расплакаўся, з Вітам ён абняўся
Дый скоро жаніцца грамадзе закляўся.

Цэлы год з Панамі ён сваімі радзіў,
780 У якія царствы сватоў, баш, паслаць,
Гдзе жонкі прыгожай яму пашукаць?
Аж стары пан Радны бораду пагладзіў
Дый кажа: «Князёчак ты наш дарагі!
Касцельнага трэба радзіцца слугі;
785 Няхай ён малітву сваю прачытае,
Няхай, баш, нябесных багоў папытае,
Яку пашлюць раду? — штоб сказаць ён мог».
А тагды, дзетачкі, было багоў многа,
Усякі куточак меў сваяго бога,
790 Вот, не раўнуючы, што бацька — то бог!

Тут ксёндз старшы Апанас
Абкурыў ладанам сцены ў касцэле
Дый просіць Бога, штоб зладзіў вяселле
Добраму князю, да у добры час.

795 Раз князёк каханы шоў на паляванне,
Вельмі умарыўся, пад дзеравам стане,
Ногі абамлелі, ён крыху прылэг,
Вочы, баш, прыжмурыў, вот сон яго змог.
Тут яму прыснілась, быццам дзед старэнькі,
800 Ледзь пацягне ногі,— як голуб сівенькі,
Вядзець пад ручку маладую дзеву,

А так прыгожую, маўляў каралеву!
Воласы русы ў локанкі ўюцца,
Краскі на шчочках як із ключа б'юцца,
805 А сінім вочкам, дзетачкі, як гляне,
Нехаця сэрца тваяго дастане;
Кветачкамі свеціць яе андарак,
Гарсэцік чырвоны, як у гаршку рак,
Дробненькія ножкі, баш, малай дзяўчонкі,
810 Як лебедзеў пушок — белыя ручонкі;
Сваявольны вецер каснік развявае,
На грудках жалезны крыжычак мігае.

Дзядок штораз бліжай з паненкай падходзіць,
Дзівіцца князёчак, воч з яе не зводзіць;
815 Сэрца закіпела, розум паціраў,
Ад душы прыгожу дзеўку пакахаў.

Ціхім галасочкам старэнькі дзед кажа:
«Така воля неба,— слухай яе, княжа!
Вот для цябе жонка! — знайдзеш яе ўраз,
820 Толькі людзям сваім разашлі указ,
Штоб та на замковы явілась дзядзінец,
Каторай пёс Стаўры дараваў гасцінец».
Кончыў дзядок мовіць, і вось, як стаяў,
Ён з краснаю дзевай без весці прапаў.

825 Князь Грамабой зараз разбудзіўся,
Успомніў сон — вочы працірае
Дый кругом сябе жадна паглядае;
Уздыхнуў далей: «Божа, дай, штоб збыўся
Так мілы сон. Да што тут чакаць!
830 Трэба яе зараз усюды шукаць».

Схапянуўся з зямлі, ціхонька паброў
З салодкай думою князёк наш дамоў;
Прыходзіць дахаты, із лапцей разуўся,
Анучы развесіў, Радных паноў зве,
835 А як, баш, прыйшлі, індыком надуўся

Дый кажа: «Пішыце указ грамадзе!
Штоб красную панну, не панну — дар Божы!
Катора падарак ад Стаўра прыгожы
На шыі хавае, зараз адшукалі,
840 На замковай гарэ паклон ёй аддалі;
Няхай сюды вядуць, бо стаўроўска дзева
Будзе мая жонка — ваша каралева!»

Радныя паны жыва указ шлюць;
Вось, што будзе далей, моўчкам яны ждучь.
845 Грамада указ вясёла прымаець,
Па ўсім царстве дзевы стаўроўскай шукаець:
Як жа весць такая кругом разняслася,
На тры пальцы ўгору Мархва паднялася!

«Годзі, кажа, дома сядзець, родна маці!
850 Засвяціла шчасце тваяму дзіцяці:
Я маю падарак, я — стаўроўска дзева!
Буду жонкай князя, буду каралева!
Вядзі мяне, маці, на замкову гору
Да пакажы мяне княжынаму двору;
855 У мяне, баш, образ Лады залаценькі,
Маім будзе мужам князёк дарагенькі!»

Тут яна нядзельну сукенку ўлажыла,
Залатым абразкам Лады засвяціла,
Маць сваю Параску пад руку ўзяла,
860 На замкову гору раненька пайшла.

Паны б'юць паклонам, чэсна спатыкаюць,
Да стаўроўскай дзевы князя прызываюць.
Выбежаў князь скоры, глядзіць — што за дзіва!
865 «Адкуль тут прыгнала звязда нешчасліва
Гэтаку брыдоту?» — злосна такі рэчы
Пан кажа дый Мархву хватае за плечы;
Швырне яе далоў з замковай гары;
Кулём паляцела, вось шыю зламала,
У вялікіх муках, бедная, сканала,

870 У сыру зямельку сышла без пары.
З таго ж часу гара Паненскай завецца,
Дух Мархвы там часта па начах бадзецца.

Князь Паноў ганяе, крычыць, што крый Божа!
Ахвота, бяседы — нішто не паможа.
875 «Адшукайце панны стаўроўскай ураз!
Крыжык жалезны — то яе прымета,
То Стаўра падарак. Хоць вы з таго света
Вядзіце на замак! — такі мой прыказ».

Ад беленькай зары Радныя паночки
880 Шукаюць дзяўчыны аж да позняй ночкі;
Бядовае дзела! пайшлі у разгон.
Пачуў весць такую гусляр маладзенькі,
Успомніў ён Касін крыжычак маленькі.
Бяжыць да Данілы, аддае паклон
885 Дый Касі гаворыць: «Ты стаўроўска дзева!
Ты княжэва жонка — наша каралева!
Ты носіш падарак Стаўра на грудзі!
Прыбярыся чэсна у нядзельну шату,
Гарсэт уздзень красны, спадніцу багату
890 Дый на замак княжын з Данілам ідзі!»

Спужалася Кася, слёзкамi заплача,
А стары Даніла з радасці аж скача!
Дочку ён пад ручкі на замак вядзе,
Угледзелі Паны, паклонам страчаюць,
895 Аб такой навіне князю дакладаюць;
Грамабой не верыць, няпэўна ідзе.

Вот забачыў Касю — вочы заблішчэлі,
З радасці калені пад ім абамлелі,
Наяву сон князю праўдай засвяціў;
900 Апомніўся, кажа: «Ты стаўроўска дзева!
Ты ля мяне жонка, Крывічан царэва!
З табою шчаслівы, век бы не тужыў!»

Боязна на пана Кася паглядае;
Палюбіла сэрца, за ім прамаўляе;
905 Хоць саромна, да, баш, да вянца ідзе
З радаснай душою, а князь ледзь не скача!
Завідна ж Параска са злосці аж плача,
Вясёла бяседа цэлай грамадзе.

910 А стары Даніла на вяселлі дочкі,
Закасаўшы полы, узяўшысь пад бочкі,
Дуе «Лявоніху»! аж хахлом трасе!
Вот была пацеха! Сем дзён там гулялі,
Здаволь пілі, елі, досыта скакалі,
Не жалелі лапцяў — так казка нясе.

915 І я на вяселлі, дзетачкі, том быў,
Піва, мёд, гарэлкі досыта папіў,
Хоць мо'а у роце нішто не было,
Зато па барадзе уздаволь цякло.
Далі мне кабылку, дзеткі, смаляную,
920 Пугу з пастарнаку, із капусты збрую;
Еду сабе, еду,— аж блізка дарогі
Агні заблішчалі; тут я без трывогі
Папусціў кабылку, к агню пад'язджаю.
Там пасецца быдла. Я пугу кідаю,
925 Ну ж пры агні грэцца, з пастухамі брэдзіць;
Вот загаварыўся дый не мог дагледзіць,
Што мая кабылка пры агні стапілась,
Пугу, цэлу збрую скацінка паела;
Як, маўляў, прыгода такая случылась,
930 Вось патужыў крыху, гледзя на то дзела,
Дый паброў дахаты.— І вы, дзеткі, йдзіце,
Штоб ціхі сон дзеду даў Бог, папрасіце.

К а н е ц « Д з я д о ў »

PRZYPISY DO STAUROWSKICH DZIADÓW

¹Następne podanie krąży między ludem Białoruskim o dziadach Staurowskich. W mieście Krasnopolu, nad rzeką Dryssą, panował niegdyś nad mężnym Krewiczam, albo Krzywiczam narodem Książę Boj.— Miał On dwóch brytanów, które mu tyle usług przyniosły że, kiedy ze starości świat ten opuściły, Książę rozkazał święcić ich pamiątkę i dzień na to osobny wyznaczył, a ten przed Zielonemi Świątkami przypada. Psy te nazywały się jeden Staury, drugi zaś Haury.— Ztąd to i wyrazy «St a u r y, H a u r y h a m! P r y c h a d z i c i a k n a m» — używane przy obrzędzie, któremi duchy brytanów przywołują na stypę.

²Lud mniema że, w uroczystość dziadów, duchy ojców opuszczają swe mogiły i przybywają dzielić biesiadę z żyjącymi, krewnymi, a zaś czarownice w dniu tym szczególnie usiłują wyrządzać rozmaite psoty gospodarskim żywiołom.

³ W dzień ten starają się najczyściej utrzymać dziedziniec, chatę, konty onej, a w szczególności zapiecek, gdyż to przybyszom z tamtego świata ma sprawiać wielką przyjemność.

⁴K a z l a r — Kapłan pogański.

⁵H u s l a r — Lirnik, czyli bard wiejski za czasów poganizmu.

⁶Zwyczaj jest, iż podczas tej uroczystej stypy każdy nie wprzód wódki się napije, póki kilka kropel nie zleje na obrus dla przybywających duchów; a zaś każdej strawy pierwszą łyżkę zliwają do misek, osobno na ten cel przygotowanych i to ma służyć biesiadą dla gości z tamtego świata.

⁷Wyprawa Witolda, Księcia Litewskiego na Orszę.

ЗАЎВАГІ ДА «СТАЎРОЎСКІХ ДЗЯДОЎ»

¹ Пра «Стаўроўскія Дзяды» паміж беларускага люду існуе наступнае паданне. Над ракой Дрысай, у месце Краснаполлі, панаваў некалі над мужным народам Крэвічан, або Крывічан, князь Бой. Меў ён двух вартаўнічых сабак, якія яму так паслужылі, што, калі па старасці пакінулі гэты свет, князь загадаў ушаноўваць іх памяць і вызначыў на гэта асобны дзень перад Сёмухай. Сабакі тыя зваліся адзін Стаўры, другі ж Гаўры. Адсюль і словы: «С т а ў р ы, Г а ў р ы — г а м! П р ы х а д з і ц е к н а м» — ужываліся ў абрадзе, якім духі вартавых сабак заклікаліся на памінкі.

² Народ мяркуе, што пры ўшанаванні дзядоў духі бацькоў пакідаюць свае магілы і з'яўляюцца, каб спажыць разам бяседу з жывымі, сваякамі, а чараўніцы ж у гэты дзень асабліва намагаюцца наслаць усялякую псоту сялянскай жывёле.

³ У гэты дзень стараюцца найчысцей дагледзець дзядзінец, хату, яе закуткі і асабліва запечак, паколькі гасцям з таго свету гэта мае зрабіць вялікую прыемнасць.

⁴ К а з л я р — паганскі жрэц.

⁵ Г у с л я р — лірнік або вясковы бард у дахрысціянскія часы.

⁶ Ёсць звычай, паводле якога на ўрачыстых памінках кожны, перш чым выпіць гарэлку, некалькі кропель пралівае на абрус для прылятаючых духаў; а першую лыжку кожнай стравы зліваюць у адмыслова падрыхтаваныя міскі, і гэта мае служыць застольным пачастункам гасцям з таго свету.

⁷ Паход Вітаўта, Князя Літоўскага, на Оршу.

КУПАЛА

Народная аповесць

Яснавяльможнаму Аляксандру Лапе,
маршалку Бабруйскага павета,
у гонар высокай павагі прысвячае

Аўтар

I

Вось на небе сонца за гару заходзіць
І ціхую ночку свету прадвяшчае,
А мясячка бледны з-за туч выглядае,
Салавейка ў лесе песенькі разводзіць.

5 Гаспадары з поля бадзяцца¹ дахаты,
Гоняць прад сабою волікі рагаты,
Пастухі скацінку у сяло зганяюць,
Дзеўкі ей вянкамі рогі прыбіраюць².

У Лошыцкім сяле³ гоман, крык, ахвота;
10 Як у вуллі пчолы, гудзяць Божы людзе,
Аслі не кірмаш там заўтрашнім днём будзе?
Чы яка нахальна прыспела работа?⁴
Мо'а там вяселле? — чы вяліка свята?
А мо'а нядзелька настане багата?⁵
15 Не кірмаш то, браткі! — работа дасужна,
Не чутно вяселля — нядзелька далёка.

Вось там за карчмою сабралася дружна
Малада грамадка — дзераўца глыбока
Пасярод далінкі у зямлю ўкапала⁶,
20 Цэлы стог сухога галля нанасіла⁷,
Атопкамі⁸ яго кругом аблажыла,
Штобы паўстрэчаці ахвотай Купала!

Заўтра Іван святы!⁹ — так дабродзей кажа;
Пакуль на палаці мужычок прыляжа,
25 Штобы па рабоце крыху адпачыць:
Вось свяціць Купала бацькі нас вучылі,
Ужо на даліне агні разлажылі,
Трэба ж там з грамадай, што Бог даў, спажыць.

«Пячы ж, гаспадынька, бардзей парасятка!
30 Прынясі ж із клеці піражок, дзіцятка!
Не забудзь, дачушка, ляндарцы аддаць
Шастак¹⁰ дый гарэлкі налі поўну пляху,
Назад па дарозе забяжы па сваху;
Трэба, баш, з другімі Купалу страчаць».

35 Так старэнькі Апанас
Казаў да сваёй грамадкі.
А Куліна ў ладны час
Спякла парасё, аладкі
Са скаварады¹¹ ляцеці
40 Мігам сталі, а з клеці
Янка — малады дзяцюк,
Апанасаў то унук,
Піражок стралой прымчаў
Дый памагаць бабе стаў.

45 Маладзенькая ж Агатка,
Як малінка,— красна, гладка!
Волас шчоткай прычасала,
Яркі каснік навязала,
Зялёны гарсэт уздзела
50 Дый у карчму паляцела.

На дарозе — за гарой,
Утаміўшыся, нябога
Прыстала,— белай рукой
Цісне грудзь: якась трывога
55 На душы ёй налягае,
Сінім вочкам ўкруг страляе.

Вось у арэшніку — што там недалёка
Густа парастае — ліст зашаматаўся;
Уздыхнула бедна дзяўчына глыбока,
60 Аж прыгожы дзяцюк адтуль паказаўся.

Зялёна сярмяжка, панскага манеру,
Углем аксаміты свецяць на каўнеру,
Сівенькі баранак шапку абнімае,
Хустачка на шыі краскамі мігае.

65 Зіркнуў сюды-туды дзяцюк сінім вокам,
Дый поўзкам, дый моўчкам ён лісім падскокам
Сунуў да Агаткі — дзеўка пакраснела,
Варам аблілася, сэрца абамлела.

«Сызенька галубка! мілая Агатка!
70 Ты мая радная, мая ненаглядка!
Доўга ж ты казалася на сябе чакаці,
Чы бацька старожыў¹², аслі злая маці?»

«Ах, добры мой бацька! каханая матка!
Яны не пільнуюць сваяго дзіцятка;
75 Бог мая старожа дый добрыя людзе,
Часта яны кажуць, што на Страшным Судзе
Дзяўчат нерастропных Бог вельмі карае,
Так і ксёндз-дабродзей людзей навучае».

«Што табе, зязюлька¹³, сягоння прыспела?
80 Чаму ж тваё сэрца так ахаладзела? —
Спрыкрылася ж табе мая міласць шчэра?
Чы адмовіў цябе Саўка? — хам! — псявера!» —

«Грэшна, панічыку, здэкавацца з Саўкі!
Ён, бедны, таскуе — выцер печкі, лаўкі,
85 Лазячы за мною, — на ўвесь свет галосіць,
Штоб к вянцу¹⁴ з ім стала, на каленях просіць.
Калі б панічыка я не палюбіла,
З ім была б шчасліва — з гора б не тужыла;
Трэба ж! — злой гадзінай паніч навязаўся,
90 У беднае сэрца невесь як закраўся.
Забыла я Саўку — дый забыла Бога!
На душу, баш камень, налягла трывога:
Паніч мяне зглуміш — бацькі клясці стануць,
Ад сораму¹⁵ нельга на свет будзе глянуць». —

95 «Я цябе зглуміў бы — любіць перастаў!
Табе, маладзенькай, долю завязаў?
Не — гэтак не будзе — Бог маёй парукай!
Ён бы мяне вечнай ў жыцці скараў мукай!
Ведаеш, зязюлька, як трэба зрабіць,
100 Штоб нас злыя людзі не смелі судзіць?
Ідзі ты за Саўку — станеш маладзіца!
Тагды злыя брэхні — пуста небыліца!
Мы, як цяпер любім друг друга, любіці
Будзем век ад сэрца, шчасна з сабой жыці!»

105 Як пачула дзеўка гэтакі навукі,
Вось, маўляў асінка, уся затраслася,
Уздыхнула цяжка, заламала рукі,
Горкімі слязамі тут жа залілася,
Пасля смутным вокам на дзецюка гляне
110 Дый гэтакі рэчы казаць яму стане:

«Да таго ж, няшчаснай, мне ужо прыйшлося,
Што такія брэдні слухаць давялося!
Бог мяне карае, што ветрана стала,
Пачцівага сэрца чурацца начала¹⁶;
115 Паніч толькі зводзіш, хочаш забаўляцца;
А не ласка ж будзе са мной абвянчацца?» —

«Што табе, Агатка, сягоння прыспела?
Чы ты упілася, чы ты адурэла?
Штоб шляхціц з мужыцкай дочкай ажаніўся!
120 Я ж бы меж сваімі тагды не ужыўся!
Пальцамі бы мяне усе вытыкалі,
Як ад злой сабакі, чурацца бы сталі!» —

«А мяне ж не будуць свае выракацца,
Бацькі праклінаці, саседы чурацца,
125 Што з панічом стану у сораме жыці?
Вам не грэх мужычку на чэсці забіці,
Бо мужык нягодны — не Боская справа?
Усяк здзекавацца над ім мае права!
Яго, баш, не маці, як вас, парадзіла!
130 Як шляхціца, яго не прыме магіла! —
Дзякуй жа, панічку, за тваё каханне,
Мілейшы ж мне Саўка у мужыцкім стане;
Ён не схоча беднай дзяўчаці глуміць,
Ён пачцівым сэрцам век будзе любіць!»

135 Так наша Агатка міламу адкажа;
А хоць слёзка градам на твар пакацілася,
У полымі сэрца молатам забілася.
Хоць на душы гора каменем наляжа,
Разумная дзеўка, помня боязнь Бога,
140 Маўляў ад гадзюкі, ад свайго мілога
Пугліваю ланяй яна уцякае;
Дарма злосны пісар вернасць прысягае,
Яна ўжо далёка,— грудзь цісне рукою,
Сэрца аблілося крывавай таскою.

II

145 На даліне, за карчмою,
Збіраюцца грамадою
Людзі з цэлага сяла;
Гаспадары, маладзіцы,

Хлопцы, красныя дзявіцы —
150 Ёся дружынка весяла!

Касцёр¹⁷ галля налажылі,
Атопкамі падпалілі,
Ярка полымя блішчыць;
Нясподаль дрэўца зялёна,
155 На мураўца пасажона,
У карагод дзевак маніць.

Гаспадарны маладзіцы
Прыняслі стол із святліцы,
Меж дзераўцам і агнём
160 Паставілі дый абмылі,
Абрусом белым накрылі,
Ядой занялі кругом.

Хімка кладзе хвунцік сала,
Наста каўбасу прымчала,
165 А Куліна свой запас
З другімі ахвотна ставіць,
Пляху¹⁸ гарэлкі дабавіць —
Знай, што багат Апанас!

Убога Домна ў прыполі¹⁹
170 Бохан хлеба, кромку солі,
Што зможа — дае на чэсць
Векапомнае Купалы;
Усякі там — стары, малы —
Рад бы локацей нанесць.
175 Вось усё ужо гатова!
Якая ж прыгода нова
Мяшае спажыць яду?
Каго ж там яны чакаюць?
Каго песняй наклікаюць?
180 Песняй у такім ладу:

«Сонца грэець²⁰,
Калода прэець;

Сонца пачэць,
Калода цячэць».

185 Далей дзяўчат круг нямалы,
Возля дзераўца Купалы
Ладам вядуць карагод;
Вось рукамі папляліся,
Шчыра скакаць узяліся,
190 Ракой із іх льецца пот.

Там друга дзяўчат грамадка,
Меж імі наша Агатка,
Хоць на шчочках туман сеў;
З Саўкаю яна жартуе,
195 Кулаком не раз частуе²¹,
Аж хлапец павесялеў.

А саседкі Акуліны,
Угледзя жарты дзяўчыны,
Ну ж бацькам ёй віншаваць!
200 Сакатухі ж маладзенькі²²
Дружна, ў голас весяленькі,
Началі так прыпяваць:

«Сягодня у нас Купала! — то-то-то!
Сам Бог агонь раскладаў,— то-то-то!
205 Усіх святых к сабе зваў,— то-то-то!
Толькі нету Іллі з Пятром; — то-то-то!
Пайшоў Ілля каля жыта.— то-то-то!
Чыё жыта харошае? — то-то-то!
Апанаса найлепшае,— то-то-то!
210 Панас будзе піва варыць,— то-то-то!
Гарэлку гнаць,— то-то-то!
Дочку замуж аддаваць...— то-то-то!»

Якая ж там невяліка
Новая брадзе грамадка?
215 Гэта Халімон Накліка,

Пры нём сваякоў чалядка;
Вядуць старога пад ручкі
Два маладзенькі праўнучкі,
За ім сыны пажылыя,
220 Далей ўнучата малыя.

Ледзь суне ногі старэнькі
Дзядок, як голуб, сівенькі;
Барада па пояс бела,
Твар ад веку пасінепа,
225 Уся за́мерла ў ім кроў;
Сотню прамахаў гадкоў!

Як угледзелі старога,
У даліне, баш, трывога!
Чэсць ударылі чалом;
230 Гурмам²³ дзеда спатыкаюць
Дый пад касцёр праважаюць,
Пасадзілі за сталом.

Дзядок укруг пакланіўся,
Важна сам перахрысціўся,
235 Божы дар перахрысціў
Дый із глінянай тарэлкі
Прыняў кілішак гарэлкі,
Да саседа перапіў.

Тут началася ахвота!
240 Вось ядзе пайшла работа!
Мігам чарка ўкруг ляціць!
Глядзь на стол — як не бывала!
І пляха парожна стала,
Нечым здароўя прапіць!

245 Дзеўкі на́скара пад'елі,
Пад касцёр угрунь ляцелі
Цераз полымя скакаць²⁴;
Не адна на белым лічку

Хваціла сіньца — спаднічку
250 Ледзь ад полымя уняць.

Там зноў дзяўчаты з хлапцамі
Памяшаліся рукамі,
Вось дружынка весяла!
Укруг ёлку аступіла,
255 Карагодам заманіла,
І песенька загула:

«Цераз горачку тры сцежачкі,— Божа наш!
Ішлі туды тры дзевачкі,— Божа наш!
Адна ішла у золаце,— Божа наш!
260 Другая у аксаміце,— Божа наш!
Трэцяя у розуме,— Божа наш!
Што у золаце, то Максімава,— Божа наш!
Што ў аксаміце, то Васількава,— Божа наш!
Што у розуме, то Яначкава.— Божа наш!
265 Я золата хоць прыпазычу,— Божа наш!
А коніка хоць прыкуплю,— Божа наш!
А розуму ані ўцяць, ані ўзяць²⁵! — Божа наш!»

Як жа суздром утамілісь²⁶,
Дзеду ў пояс пакланілісь,
270 Штоб, баш, язык развязаў;
Без усялякай уразы
Аб Купале ён расказы
Ёмкім голасам начаў.

Стары бораду пагладзіць,
275 Унучат пры сабе пасадзіць
Дый уголас кашляне;
Усе круг дзеда абселі,
Вось, сказаў бы, анямелі,
Ён жа свой расказ іме²⁷.

III

280 «Вучыў мяне бацька — шчасце чы трывога,
Усякае дзела начынаць ад Бога!
І мы, дзеткі, пярвей малітву уладзім,
Пасля да старынных расказаў засядзім».

Так дзядок наш кажа, на ўнучат апёрся,
285 На сырой зямельцы крыжам распасцёрся,
Памаліўся шчыра, із зямлі устаў,
Сеў на сваё места дый гэтак начаў:

«Даўно! — дзесяць сотак будзе таму лет,
Баш, не быў так хіцер яшчэ белы свет,
290 Аб Хрыстовай веры людзі не чувалі,
Бог невесь якіх там святых паміналі.—
У вялікім царстве, гдзе Літоўска ніва,
Вольгердавы сыны княжылі шчасліва.

.....
.....

Вось у Рудабелцы²⁸ вяліка грамада
295 Збеглася ў бажніцу паганскага Лада²⁹
Дзень яго свяціці, яму памаліцца,
На ўсё дабро ладу ад яго дабіцца,
Штоб ладзіў у клеці, аборы, у полі,
Штоб жаніхам ладзіў шчаслівыя долі,
300 У пшчольнай ахвоце, у звярынай лоўлі,
У канях, скацінцы дамашняй гадоўлі.

Агні богу Ладзе ярка запалілі,
На ахвяры яму ўсяго назнасілі,
Закурылі ладан³⁰, ажно пацямнела;
305 Моліцца грамадка, як каму прыспела,
Направа мужчыны, налева кабеты,
Шлюць паганску богу святых абеты.

Якія ж тры дзевы? — не дзевы — цуд Божы!
Як вішанькі красны, як кветкі прыгожы,

310 Узяўшысь за ручкі, у касцёл уходзяць,
Маладыя хлопцы вачэй з іх не зводзяць.
Адна у золаце — гэта Максімава³¹,
Друга ў аксаміце — гэта Васількава,
На трэцяй спаднічка ад снегу бялейша,
315 Прыгожанькім лічкам ад усіх краснейша!
Хоць убога, зато розумам багата!
Вось малады Янка слаў да яе свата.

Тая, што ў золаце,— то панская дочка,
Жаніха прыдбала князева сыночка;
320 Та, што ў аксаміце, хоць не так заможна,
Да ўсё-такі найшла паніча вяльможна;
Трэця Кацярына, дочка гаспадара,
Дарма што мужычка — згодна і для цара!

Усе пабраліся днём шчаслівым Лады,
325 Справілі вяселле для цэлай грамады
Дый і разышліся — сталі гаспадарыць.
Вось княжава жонка такога наварыць
Не раз мужу піва, так надакучае,
Што ён сваю долю часта праклінае.
330 А панская ж жонка? — і та не святая!
Як мужык із хаты — яна запрашае
Дзецюкоў у хорам³² — галубіць, частуе
І мужаву працу наліха марнуе.

Трэця Яначкава, што была убога,
335 Працавала шчыра, у боязні Бога;
Пакорная, ціха, для мужыка верна,
Без думы, без жоўці, а так міласэрна!
Што — як Бог дарыў іх у гумне ізбыткам,
У клеці запасам, аборы дабыткам,—
340 Усякі кусочак з беднымі дзяліла;
Не адна там маці ёй благаславіла,
Што, знаючы зелле, да убогіх хатак
Бегала ахвотна — лячыла дзіцятак;
А гдзе чараўніца скацінку зглуміла

345 Чы раллю закліяла, малако даіла,
Яна — вась знахарка — усё адмаўляла,
Кругом сябе шчасце людзям раскідала;
Так што ўсе святою яе празывалі,
Да самай зямелькі паклон аддавалі.

350 У чыстаце, дзеткі, вельмі мілавалась,
Досвета у руччы заўсёды купалась,
Кожан дзень сарочку белу надзявала³³:
Вось адкуль прыйшлася святая Купала!
Бо, як яна змерла, усе гаравалі,
355 Дзень смерці Купалы святой паміналі.

Слухайце старога — яго голас з неба!
Гнацца за ізбыткам, дзетачкі, не трэба!
Хваліць толькі Бога, шчыра працаваці,
Любіць добрых паноў, маўляў родных браці,
360 Вось вашае дзела! — А дзяўчаты гладкі,
Ушануйце сівы волас бацькі, маткі,
Жывіце у чэсці, а Бог міласэрны
Дасць вам шчасну долю і дабытак верны!»

Ледзь кончыў дзед сівы, аж соненька красна
365 Ярка заіграла, на зямлі так ясна³⁴
Людзям засвяціла, што кожан, вясёлы,
З салодкай думою паброў да стадолы,
Падпратаў скацінку — дый выгнаў на ніву;
Другі шоў у поле агледзець шчасліву
370 Зборшчыну на шнуры³⁵, што ужо даспела.
У чэсць святога Івана песня загудзела!

Якая ж там пара пры ёлцы прыстала? —
То наша Агатка Саўцы прысягала,
Што к вянцу з ім пойдзе, што вернаю будзе,
375 Што пісара злога навек пазабудзе.
Бог чуў ту прысягу разумнай дзяўчаці,
Благаславіў з неба, вась радная маці!!!

Мінск, 10 верасня 1855 года

¹ *Badziacca* — wleka się — zmordowani snują się niepewnym krokiem.

² W niektórych miejscach, gdzie obchodzą starodawny obrzęd kupały, ubierają w dniu tym rogi powracającego z pola bydełka wiankami, które później, poświęciwszy, używają na okurzenie tegoż bydła, by od mego choroby i uroki odpędzić.

³ *Łoszyca* — majątek obywatela Eustachego Pruszyńskiego, o 7 wiorst od Mińska.

⁴ *Nachalna rabota* — pilna — terminowa robota.

⁵ *Niadzielka bahata* — młodzikowa niedziela.

⁶ W dzień Kupały, w niektórych okolicach, prócz rozkładania ognia, wkopują w ziemię drzewko, w około którego młodzież płąsa korohodem.

⁷ *Hallo* — cienkie drzew gałęzie.

⁸ *Atopki* — jest to obówie z kory lipowej, jakowe, gdy się zdepcze, zarzucają na dachy by dobrze wyschły, w dzień zaś kupały używają się takowe do podpalania i rozniecania kupalnego ognia.

⁹ Kupała przypada w wi[gi]lią Ś. Jana. Pragnącego obszerniej się dowiedzieć o tym obrzędzie odsyłamy do statystyczno-historycznego opisanie powiatu Borysowskiego, przez Estachego hrabię Tyszkiewicza.

¹⁰ *Szastak* — dziesięć groszy.

¹¹ *Skawarda* — patelnia.

¹² *Starożyu* — pilnował — strzegł.

¹³ *Ziaziulka* — kukułka — kukawka.

¹⁴ *Kwiańcu* — do ślubu — na kobierzec.

¹⁵ *Soram* — wstyd.

¹⁶ *Czuracca* — stronić — unikać spotkania.

¹⁷ *Kaścior* — kupa gałęzi.

¹⁸ *Placha* — flaszka.

¹⁹ *Prypoł* — końce fartucha zwinięte.

²⁰ Czekać opieszłych, przy skokach, pieśń tę śpiewają.

²¹ *Częstowanie kułakami* — znak sympatii romantyków wiejskich — im częstsze i mocniejsze uderzenia, tem miłość jest gorętsza.

²² *Sakatuchy* — krzykaczki — niespokojne.

²³ *Hurmam* — gromadą — wszyscy razem.

²⁴ Zwyczaj skakania przez ogień jest dla zachowania od uroków bydła.

²⁵ *Ni uciać, ni uniać* — znaczy tu: ani przykupić, ani zapożyczyć.

²⁶ *Suzdrom utamiliś* — do upadłego zmordowali się.

²⁷ *Swoj razkaz imie* — opowiadać zaczyna.

²⁸ **Rudobiełka** — majątek obywatela Aleksandra Łappy w Bobrujskim powiecie.

²⁹ **Bożek**, czy bogini **Łada** — jest to Litewska Ceres, do niej należała opieka nad płodami ziemnymi i wszelkim dobytkiem. Uroczystość jej obchodzono w jeden dzień z kupałą, z tą wnoszą iż to musi być jedna i taż sama bogini.

³⁰ **Ładan** — kadzidło ze smoły, używane i dzisiaj po kościołach.

³¹ Opowiadanie to starego jest zastosowaniem do pieśni kupalnej, która tu wyżej jest przywiedziona.

³² **Choram** — pałac.

³³ **Saroczka** — koszula.

³⁴ Powszechne głosi podanie że w dzień Ś. Jana, wschodzące słońce igra swemi promieniami; nadzwyczajna w tym dniu onego jasność przy wschodzie, podanie to niejakoś stwierdza.

³⁵ **Sznur** — płosa gruntu dla kmiota wydzielona, na której on zasiewa zboże.

ТЛУМАЧЭННІ ДА АПОВЕСЦІ «КУПАЛА»

¹ **Бадзяца** — валакуца, змучаныя, ідуць няўпэўненым крокам.

² У некаторых месцах, дзе святкуюць старадаўні абрад Купалы, у гэты дзень прыбіраюць рогі жывёле, што вяртаецца з поля, вянкамі, якія пазней, пасвяціўшы, выкарыстоўваюць для абкурвання гэтай жывёлы, каб адагнаць ад яе хваробы і ўрокі.

³ **Лошыца** — маёнтак пана Яўстафія Прушынскага, у 7 вярстах ад Мінска.

⁴ **Нахальная работа** — пільная, тэрміновая праца.

⁵ **Нядзелька багата** — маладзіковая нядзеля.

⁶ У дзень Купалы ў некаторых ваколіцах, акрамя раскладання вогнішча, укопваюць у зямлю дрэўца, вакол якога моладзь танцуе карагодам.

⁷ **Галлё** — тонкія галінкі дрэў.

⁸ **Атопкі** — гэта абутак з ліпавай кары, які, калі стопчаца, закідаюць на стрэхі, каб добра высах. У дзень жа Купалы выкарыстоўваецца як падпал для развядзення купальскага вогнішча.

⁹ Купала прыпадае напярэдадні св. Яна. Жадаючых больш падрабязна даведацца пра гэты абрад, адсылаем да статыстычна-геаграфічнага апісання Барысаўскага павета, зробленага графам Яўстафіем Тышкевічам.

¹⁰ **Шастак** — дзесяць грошай.

¹¹ **Скаварада** — патэльня.

- ¹² Старожыў — пільнаваў, сцярог.
- ¹³ Зязюлька — кукулка, кукаўка.
- ¹⁴ Квянцу — да шлюбу, на дыван.
- ¹⁵ Сорам — устыд.
- ¹⁶ Чурацца — стараніцца, унікаць сустрэчы.
- ¹⁷ Касцёр — куча галля.
- ¹⁸ Пляха — бутэль.
- ¹⁹ Прыпол — закручаныя ўгору канцы фартуха.
- ²⁰ Гэтую песню спяваюць, чакаючы нязграбных у скоках.
- ²¹ Частаванне кулакамі — знак сімпатыі да вясковых каханак; чым часцей і мацней удары, тым гарачэй каханне.
- ²² Сакатухі — крыкухі; неспакойныя.
- ²³ Гурмам — грамадой, усе разам.
- ²⁴ Скачуць праз вогнішча, каб захаваць ад урокаў хатнюю жывёлу.
- ²⁵ Ні ўцяць ні ўняць — тут азначае; ані прыкупіць, ані запазычыць.
- ²⁶ Суздром утамілісь — стаміліся дашчэнт.
- ²⁷ Свой расказ іме — пачынае апавядаць.
- ²⁸ Рудабелка — маёнтак пана Аляксандра Лапы ў Бабруйскім павеце.
- ²⁹ Бажок, ці багіня Лада — гэта літоўская Царэра, якая апекавалася зямнымі дарамі і ўсім дабрабытам. Урачыстасць яе святкавалася ў адзін дзень з Купалам, адкуль можна зрабіць выснову, што гэта павінна быць адно і тое ж самае боства.
- ³⁰ Ладан — кадзіла са смалой, якое і сёння ўжываецца па касцёлах.
- ³¹ Гэта апавяданне старога стасуецца да купальскай песні, якая ў гэтым тэксце прыведзена вышэй.
- ³² Хорам — палац.
- ³³ Сарочка — кашуля.
- ³⁴ Распаўсюджанае паданне гаворыць, што ў дзень св. Яна ўзыходзячае сонца іграе сваімі промнямі; незвычайная ў той дзень яснасць яго пры ўсходзе ў пэўнай ступені пацвярджаецца паданнем.
- ³⁵ Шнур — паласа зямлі, выдзеленая селяніну, дзе ён засявае збожжа.

КАМЕНТАРЫІ

Рыхтуючы новы Збор твораў, належыць «мець дакладнае ўяўленне, што ён дасць шырокаму чытачу, чым узбагаціць грамадскую, навуковую думку, як паўплывае на сучасны літаратурны працэс» (Мушынскі М. Тэксталагія твораў Янкі Купалы і Якуба Коласа. Мінск, 2007. С. 13).

Гэты двухтомнік прымеркаваны да значнага юбілею — 200-годдзя з дня нараджэння Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча (1808—1884). Сабранае ў двух тамах з'яўляецца найбольш поўным акадэмічным выданнем, паколькі тут упершыню творы драматурга, паэта, публіцыста прапануюцца ў арыгінале не толькі па-беларуску, але і на польскай мове, а таксама ў «польска-беларускай» білінгвістычнай еднасці і на «пінскай гаворцы». Выразней кажучы, так, як пісаў пісьменнік у няпростым XIX ст.— стагоддзі станаўлення не толькі новай беларускай літаратуры, але і нашай літаратурнай мовы, калі ў пісьмовай практыцы замест забытай за вякі ў складзе Рэчы Паспалітай скарынаўскай кірыліцы на нашых землях выкарыстоўвалася найчасцей лацініца.

Не менш чым для аматараў айчыннага прыгожага пісьменства з'яўленне гэтых тамоў стане каштоўным падарункам для філолагаў-мовазнаўцаў, дапамога ім нарэшце скласці сапраўдны «Слоўнік мовы В. Дуніна-Марцінкевіча». Паколькі дагэтуль мовазнаўцы некрытычна падыходзілі да аналізу моўных асаблівасцей пачынальніка новай беларускай літаратуры, поруч з першакрыніцамі за лексічную аснову творцы браліся і мастацкія перавыданні XX ст. (Грабчыкаў С. М. Слоўнік мовы В. І. Дуніна-Марцінкевіча і важнейшыя асаблівасці лексікі пісьменніка: Дысертацыя на атрыманне вуч. ступ. канд. філал. навук. Мінск, 1968).

Тэксталагічнае засваенне марцінкевічазнаўства ў пасляваеннай Беларусі пазначана нешматлікімі, але ўпэўненымі крокамі. Падрыхтаваны ў Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук Беларусі аднатомны Збор твораў В. І. Дуніна-Марцінкевіча (Мінск, 1958; уклад. А. Харкевіч, рэд. В. Барысенка і Ю. Пшыркоў) быў першым і адзіным выданнем, у якім творчасць заснавальніка новай беларускай літаратуры падавалася найбольш шырока. У наступнае дваццацігоддзе выйшлі толькі «Пінская шляхта» (1968) і «Выбраныя творы» (1981) пісьменніка (для школьнікаў).

Самым поўным зборам творчай спадчыны пачынальніка новай беларускай літаратуры стаў у мінулым XX ст. аднатомнік, выпушчаны ў 1984 г. выдавецтвам «Мастацкая літаратура» (526 с.; 33 друк. арк.), які айчыннымі літаратуразнаўцамі названы «прыкметным этапам у засваенні і папулярызацыі творчай спадчыны Беларускага Дудары» (Кісялёў Г. В. Спасцігаючы Дуніна-Марцінкевіча: Спроба навуковай сістэматызацыі дакументаў і матэрыялаў. Мінск, 1988. С. 6). Але і ў ім, узбагачаным цэлымі паэмамі (напрыклад, «З-над Іслачы, або Лекі на сон»; 1058 радкоў), мастацкія тэксты падаваліся выключна ў беларускіх перакладах.

З таго часу прамільгнула звыш дваццаці гадоў. Таму выяўна бачыцца наспеласць і неабходнасць новага выдання ўсяго створанага і пакінутага Беларускім Дударом нам у спадчыну. Як і самі манаграфічныя даследаванні пра В. Дуніна-Марцінкевіча (працы Г. Кісялёва, І. Навуменкі) паўсталі на моцным грунце архіўных росшукаў сціплай, але працавітай кагорты архівістаў-даследчыкаў (У. Дзянісава, Г. Кісялёва, З. Кузняевай, А. Мальдзіса, У. Мархеля і інш.), так і гэты Збор твораў, можна адназначна сцвярджаць, «падрыхтаваны ўсім папярэднім развіццём беларускай гісторыка-літаратурнай навукі, пошукамі і знаходкамі некалькіх пакаленняў даследчыкаў» (Кісялёў Г. В. Спасцігаючы... С. 6).

Праведзеная зверка тэкстаў з прыжыццёвымі зборнікамі, рукапіснымі копіямі твораў дапамагла выявіць пэўныя пропускі, а таксама вызваліцца ад некаторых элементаў інтэрпаляцыі — уключэння ў аўтарскі тэкст слоў і выразаў, не прыналежаючых аўтару.

«Спасцігаючы Дуніна-Марцінкевіча» (Г. Кісялёў), некаторыя айчынныя навукоўцы спакусіліся на адмаўленне драматургу аўтарства ягонага самага знакамітага твора — камедыі «Пінская шляхта» (Мечковская Н. Винцент Дунин-Марцінкевич не был автором водевиля *Пинская шляхта* // *Wiener Slawistischer Almanach*. 2000. Band 46. S. 225—238). Аднак прапанаваныя аргументы, часам памылковыя нават у факталогіі, не пахіснулі думкі сур'ёзных даследчыкаў у прыналежнасці гэтага твора класіку беларускай літаратуры (падрабязней гл. с. 477).

З паасобных прадмоўных тэкстаў-прысвячэнняў Дуніна-Марцінкевіча да сваіх кніг укладальнік палічыў вартым скласці хоць і малалікі, але асобны раздзел «Публіцыстыка» як самастойны жанр, не чужы дзейснай, грамадскай натуре Беларускага Дудара.

Упершыню сярод іншых раздзелаў творчай спадчыны пісьменніка прысутнічае раздзел DUBIA, у якім шырокі чытач можа пазнаёміцца з тымі тэкстамі, аўтарства якіх аўтарытэтныя літаратуразнаўцы прыпісваюць В. Дуніну-Марцінкевічу.

Паколькі саміх рукапісаў і аўтографаў пісьменніка ацалела няшмат, каментарная частка ўтрымлівае толькі асноўныя звесткі з гісторыі напісання і апублікавання кожнага твора, знаёміць з месцамі захавання ўсіх рукапісных матэрыялаў (у выглядзе пасмяротных спісаў ці копій), тлумачэнні малазразумелых слоў, варыянты паасобных радкоў.

Большасць памылак друку, заўважаных у прыжыццёвых выданнях XIX ст., коратка аднатоўваюцца. За аснову публікацыі прыняты прыжыццёвыя выданні В. Дуніна-Марцінкевіча, падрыхтаваныя пісьменнікам:

1. Лібрэта оперы «Ідылія» (*Sielanka. Opera we dwóch aktach. Napisana przez Wincentego Dunin Marcinkiewicza. Wilno. Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1846*).

2. «Гапон» (*Hapon, powieść białoruska, z prawdziwego zdarzenia. Mińsk, 1855*).

3. «Вечарніцы і Апантаны» (*Wieczernice i Oblakany. Mińsk, 1855*).

4. «Цікавішся? — Прачытай!» (*Ciekawyś? — Przeczytaj! Trzy powiastki i wierszyk ulotny. Mińsk, 1856*).

5. «Беларускі Дудар, або Усяго патроху» (*Dudarz Białoruski, czyli Wszystkiego potrosze. Mińsk, 1857*).

6. Пераклад першых дзвюх кніг («быліц») паэмы Адама Міцкевіча «Пан Тадэвуш» (*Pan Tadeusz. Dwanaście szlacheckich bylic. Napisał Adam Mickiewicz. Pięć powiastek na białoruskiemu haworku Wincenty Dunin Marcinkiewicz. Wilno. W drukarni A. Syrkina, 1859*).

7. «Люцынка, або Шведы на Літве» (*Lucynka, czyli Szwedzi na Litwie. Opowiadania historyczne, w 4-ch obrazkach. Przez Wincentego Dunin Marcinkiewicza. Wilno, nakładem i drukiem A. Syrkina, 1861*).

Яны склалі пяць раздзелаў, традыцыйных пры публікацыі творчай спадчыны кожнага пісьменніка: «Драматычныя творы»; «Вершаваныя аповесці і апавяданні»; «Вершы»; «Публіцыстыка»; «Пераклады».

Апроч таго, асобна вылучаны «Лісты і пасланні» (эпістальная спадчына); «Dubia» (у выданнях пісьменнікаў-класікаў адмысловы раздзел для твораў, прыналежнасць якіх аўтару не лічыцца пэўнай). Тым самым дарэшты вытрыманы жанрава-храналагічны прынцып, класічны для акадэмічнага тыпу Збору твораў.

Напрыканцы пададзены «Кароткі летапіс жыцця і творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча». Прыведзены ў ім разгорнутыя вытрымкі з архіўных дакументаў і матэрыялаў, багата выяўленых у айчынных і замежных архіўных сховішчах, перыядычных выданнях XIX ст., успамінах і мемуарах сучаснікаў, надзвычайна дапамагаюць наблізіць і зразумець творчы шлях пісьменніка, які ахоплівае амаль усё XIX ст., трагічнае для беларускай нацыі ў сваім змаганні за права мець уласную культуру і сваю літаратуру на роднай мове. Таму нездарма, як мяркуе не адно пакаленне літаратуразнаўцаў, найбольшая заслуга Дуніна-Марцінкевіча ў тым, што пісьменнік «не толькі шмат напісаў па-беларуску, але і нямала надрукаваў» (Карский Е. Ф. Белорусы. Т. III. Очерки словесности белорусского племени. Ч. 3. Художественная литература на народном языке. Петроград, 1922. С. 49).

НЕКАТОРЫЯ АРХЕАГРАФІЧНЫЯ ПРЫНЦЫПЫ ВЫДАНИЯ

Не спяшайся, дарагі чытач, лічыць пачатковыя радкі гэтага двухтомніка «польскімі», не беларускімі. Учытайся, калі ласка, у першыя строфы:

Oj biedaż bǔdzia biedá!

Pryszlá na nas czeredá!

Skażycieź dóbry lǔdzi,

Da sztó z hétaha bǔdzi?

«Ой, бедá ж бǔдзя, бедá! // Прышлá на нас чэрэдá! // Скажыце ж, дǔбры лǔдзі, // Да штó з гэтага бǔдзі?» — так па-беларуску чытаюцца радкі «Ідыліі», найпершага друкаванага твора В. Дуніна-Марцінкевіча. Упершыню, праз

сто шэсцьдзесят гадоў пасля сваёй першапублікацыі (1846), лібрэта оперы (музыку да якой часткова напісаў С. Манюшка) узнаўляецца для масавага чытача. Застаецца толькі пашкадаваць тых пакаленні айчынных навукоўцаў, якія цягам ХХ ст. пісалі кандыдацкія і доктарскія даследаванні, сталі акадэмікамі ад літаратуры, аднак так і не прачыталі Дуніна-Марцінкевіча ў арыгінале. Але і гэтыя юбілейныя тамы бачацца прамежкавым этапам да яшчэ больш аўтэнтычнага прачытання твораў В. Дуніна-Марцінкевіча, мастацкая спадчына якога пераважна створана хай сабе і па-беларуску, але лацінкай.

Таму найбольшыя праблемы пры падрыхтоўцы да друку паўставалі аkurat з графічнай перадачай двухмоўнай спадчыны пісьменніка. Пачнём з характарыстыкі польскай, якая пераважала ў пачатковым перыядзе творчасці драматурга.

Належыць адразу зазначыць: тую мову, што панавала між Дняпром і Нёмнам, называць «польскай» у нейкай ступені можна ўмоўна. Недарэмна яшчэ ў першыя дзесяцігоддзі ХІХ ст. варшаўскія апалагеты класіцызму, робячы наскокі на творчасць віленскіх філарэтаў і філаматаў (найбольш яркім прадстаўніком якіх, бяспрэчна, узвышаўся Адам Міцкевіч), папракалі: «Вы для Літвы, а не для Кароны пішаце... менш дбаеце пра тое, каб Вас разумелі ў Варшаве, абы толькі разумелі Вас у Вільні ці Літве...» Творы аўтара «Гражыны», іншых юнакоў з-пад Наваградка, Ашмян, Кобрына, Ліды, Шчучына называлі «смаргоншчынай». За сябрамі Міцкевіча, віленскімі паэтамі-рамантыкамі, надоўга замацавалася абразлівая мянушка «*пінскія галовы*» (*Wiadomości brukowe*. 1819. № 147).

Такія закіды можна палічыць публіцыстыкай, спрэчкай розных мастацкіх школ і накірункаў. Але вось дакладныя сведчанні пра моўную культуру Міншчыны ўжо сярэдзіны ХІХ ст. прадстаўніка філалогіі, сучасніка В. Дуніна-Марцінкевіча, да таго ж ягонага паплечніка і сябра Фларыяна Чапялінскага (1822—1900), аўтара граматыкі польскай мовы і польска-расійскага перакладнога «адміністрацыйна-судова-тэхнічнага» слоўніка; абодва вытрымалі некалькі перавыданняў. (На славутым здымку 1862 г. (?) грамадкі менчукоў Ф. Чапялінскі сядзіць між Камілай Марцінкевічанкай і Вітальдам Парфіяновічам.)

Свой «Уступ»¹ да «Практычна-тэарэтычнай граматыкі польскай мовы» (1859) Чапялінскі распачаў з параграфа № 1 «Акрэсленне польскай граматыкі», у якім адзначыў: «Шмат хто на Літве гаворыць і піша: *chodziłem do kram; kupiłem teraz te cacki; mam dwóch psów; czytałem książka; winszuję Pana świętami*. Той, хто добра ведае польскую мову, скажа і напіша: *chodziłem do kramów; kupiłem teraz te cacka; mam dwa psy; czytałem książkę; winszuję pani święt*. Некаторыя пішуць: *gorońco, więc, skączyłem*. Аднак належыць: *gorąco, więc, skończyłem...*» (*Czepieliński Florian. Praktyczno-teoretyczna Gramatyka języka polskiego. Cz. I. Mińsk: Druk. J. Dworca, 1859. S. 7*).

¹ Уступу папярэднічае яшчэ аўтарская «Прадмова» (датаваная «*Менск, 21 жніўня 1858 г.*»).

На розніцы не толькі фанетычнага вымаўлення ў «Кароне» і «Літве», але і лексікаграфічных паняццяў паасобных слоў, якія ў Варшаве не вядомыя: «булка хлеба», а не «бохан»; «brylik» (брыйлэк), а не «*daszek*» («дашак» шапкі); «*cedzilka*» (цадзілка для малака), а не «*powązka*» («павязка»); «біць цукар» («*bić cukier*») — у Варшаве скажуць не інакш як «*rqbać*» («калоць», «секчы» цукар) і г. д., збудаваная кніга яшчэ аднаго «менчука» Аляксандра Валіцкага (Walicki Aleksander. *Błędy nasze w mowie i piśmie*. Warszawa, 1879). Параўнаўчае даследаванне было гэтак папулярнае, што вытрымала некалькі перавыданняў (Walicki A. *Błędy nasze w mowie i piśmie, ku szkodze języka polskiego popełniane, oraz prowincjonalizmu*. Wydanie trzecie powiększone. Kraków—Warszawa, 1886).

Ведаючы цяпер бліжэй агульнае становішча ўжывання і карыстання польскай мовай у Літве-Беларусі, зразумелым робіцца «неўнармаванасць» польскай мовы Дуніна-Марцінкевіча: «*roskoszy*» (норма польскай мовы «*rozkosz*»), «*proźb*» (замест «*prośb*»), непаслядоўная перадача надлітарных знакаў «*chor*», «*dwor*», «*towi*», «*wojt*» («*chór*», «*dwór*», «*tówi*», «*wójt*»), якая ў некаторых выпадках укладальнікам уніфікавалася, бо інакш гэта выглядала б непісьменнасцю. (Прыклады занялі б тут старонку; гл. рэальны каментарый да польскамоўных тэкстаў.)

Працэс рознапісання ў польскай мове быў актуальны яшчэ і напрыканцы XIX ст., ужо пасля смерці Дуніна-Марцінкевіча (Karłowicz J.: *Niezałatwiona kwestia, kwestya, kwestyja, kwestja ortograficzna*. Warszawa: Nakładem Autora, 1890).

Тым больш не можа быць гаворкі пра ўнармаванне беларускага правапісу XIX ст., які не тое што зусім не адстаяўся, не аформіўся, а толькі пачынаў складвацца. Таму трэба належна ўспрымаць перадачу Дуніным-Марцінкевічам на пісьме сваіх твораў, яму проста не было з каго браць прыклад. Не толькі словы (*вясяленькі, міласерны, серца, с вянком, Наум, светкі, сусеткі, умны...*), але і словазлучэнні перадавалі неаднатыпна: «*то й чаркай*» («то й чаркай»); «*адчуралі ся*» («адчураліся»); «*на ліў віна*» («наліў віна»); «*на зем*» («назем»); «*на крыж пальцы*» («накрыж пальцы»); «*і даў цягу*» («і даў цягу»); «*к зямлі пры лягала*» («к зямлі прылягала»); «*і па чарнеў бор*» («і пачарнеў бор»)...

Таксама ў вершаваных тэкстах усе паўторныя двукоссі на пачатку радкоў дзеля перадачы простаі мовы, як было прынята ў часы Дуніна-Марцінкевіча, касаваліся. Пунктуацыя аўтарская ашчаджалася, аднак месцамі прыводзілася да сучаснай: «*Прыгожа — маўляў! у небе анелі,*» («Прыгожа — маўляў, у небе анелі!»).

Не уніфікавалася напісанне ў вершаваных тэкстах, абумоўленае найчасцей рыфмаванымі радкамі: *сягодня* (рыфмуецца з «*сродня*»); *панята* (рыфмуецца з «*багата*»); *шоў* («*Раз князёк каханы шоў на паляванні*»; складовая структура фарміруе тут рытмічны малюнак верша). Але, скажам, зваротак «*Ясне Вяльможна*» пераважна не уніфікаваўся і пазначаўся ў драматычных тэкстах з вялікіх літар; гэтаксама як персанажы, дзеючыя асобы, найчасцей безыменныя (*Камісар, Войт*).

Сустрэкаліся пры падрыхтоўцы тэкстаў больш складаныя выпадкі. Да прыкладу, у беларускамоўных тлумачэннях В. Дуніна-Марцінкевіча да свайго перакладу паэмы А. Міцкевіча «Пан Тадэвуш» назва краіны «*польша*» перадавалася з малой літары, што адлюстроўвае тагачасныя ідэалагічныя ўстаноўкі акупацыйных улад. Зрэшты, гэта не стала перакладчыку аб'ярогам ад цэнзурнай забароны.

У папярэдніх выданнях словы і паняцці *Бог, Гасподзь, Усявышні, Творца, Божа нараджэння, Прымас* і іншыя пісаліся з малой літары. Цяпер гэта адноўлена.

Па мажлівасці (пры наяўнасці аўтэнтыкаў) перадаваліся асаблівасці арыгінала з пропускамі-ўстаўкамі; каменціруюцца праўкі, закрэсліванні і інш. (*potrzeba zn[a]glila*).

І апошняе, што да тэксталагічных заўваг. Згодна патрабаванням акадэмічных выданняў, у вершаваных тэкстах прастаўлена нумарацыя радкоў. У адносінах да твораў Дуніна-Марцінкевіча, наогул да беларускіх тэкстаў пазамінулага XIX ст., такое зроблена ўпершыню. Аднак механічны падлік вымагаў асэнсаванага падыходу. Паводле беларускага тлумачальнага слоўніка, *радок* — «частка тэксту або асобныя словы, літары ці іншыя знакі, напісаныя або надрукаваныя ў адну лінію». Ёсць там і адмысловае тлумачэнне: *ламаны (лómаны) радок* — «вершаваны радок, у якім словы стаяць не на адной лініі».

Азнаёміўшыся з заходняй эдыцыйнай практыкай (выданні англійскія, італьянскія, нямецкія, французскія)¹, нечакана выявіўся разнабой: англічане ламаны радок лічаць за адзін (Shakespeare, Shelley; у славунай кніжнай серыі «*Arden*», «*Gordian Press*»); італьянскія (Dante, Petrarca; серыя «*I Meridiani*» etc.) і французскія выдаўцы (Béranger, Lamartine – браліся выданні з самай прэстыжнай серыі «*Bibliothèque de La Pléiade*») лічаць за два. Што да нямецкамоўных выданняў, ламаны радок лічаць за адзін, а часам як два асобныя (Goethe, Schiller, Eichendorff, а таксама сярэднявечная паэзія ў серыі «*Deutscher Klasiker-Verlag*» etc.).

З адзначанага відавочна: у еўрапейскіх выданнях няма адзінага выверанага эталона на, здавалася б, кананізаваную стагоддзямі эдыцыйную практыку. Тут найбольш усё залежыць ад густу і падыходу ўкладальнікаў. Таму тэарэтычныя распрацоўкі еўрапейскіх тэкстолагаў-выдаўцоў — справа будучыні.

Аднолькавая «сваволя» ў падліку ламаных радкоў існуе ў славянскім літаратурнаўстве: выдаўцы «Пана Тадэвуша» ламаны радок лічаць за адзін.

¹⁹⁰ Mamy przecież uczciwe towarzystwo w domu.
Uwazaj dobrze, Zosiu, jest tu Hrabia mlody,
Pan, dobrze wychowany, krewny Wojewody,
Pamietaj byc mu grzeczna.

¹ З прыемнасцю выказваю тут асаблівую падзяку за спрыянне і навуковую кансультацыю швейцарскай славістцы Моніцы Банькоўскай-Цуліг (*Monika Bankowski-Zuellig*).

Slychac rzenie koni

I gwar myśliwców; już są pod bramą: to oni!
Wziawszy Zosie pod rękę, pobięła do sali.
Myśliwi na pokoje jeszcze nie wchodzali,
Musieli po komnatach odmieniac swą odzież,
Nie chcą wnieść do dam w kurtkach.

Pierwsza wpadła młodzież,
Pan Tadeusz i Hrabia, co żywo przebrani.

²⁰⁰ Telimena sprawuje obowiązki pani...

(*Księga V, 190—200*)

У адрозненне ад польскіх калег украінскія тэкстолагі пры падрыхтоўцы акадэмічнага выдання Поўнага збору твораў Тараса Шаўчэнкі кожны няпоўны радок лічылі за радок асобны. Да прыкладу, у слыннай паэме «Гайдамакі»:

⁸⁰⁰ Хоч і запеклі?

«Що ж тепер?

Панове: ради! Поміркуем,
Тепер з ним нічого робить.
Запалім церкву!»

⁸⁰⁵

Гвалт! рятуйте!¹

Які прынцып тут абралі айчынныя тэкстолагі? Будучы сам рэдактарам-укладальнікам прымеркаванага да 200-годдзя Адама Міцкевіча трохмоўнага фаліянта «Пан Тадэвуш» (1998), вымушаны быў падпарадкавацца польскамоўнаму арыгіналу-макету, аддадзенаму ў карыстанне Беларускаму фонду культуры варшаўскім выдавецтвам «Czytelnik», і падаць ламаны радок як суцэльны не толькі ў беларускім перакладзе Пятра Бітэля, але і ў рускім — Зузанны Мар-Аксёнавай (Adam Mickiewicz. Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie.— Адам Міцкевіч. Пан Тадэвуш, або Апошні наезд у Літве.— Адам Мицкевич. Пан Тадеуш, или Последний наезд в Литве.— Пер. Пятра Бітэля і Зузанны Мар-Аксёнавай / Уклад. У. Гілепа, У. Мілюкова, Я. Янушкевіча.— Мінск: БФК, 1998). Разам з тым у 1990-я гг. пабачыў свет Поўны збор твораў Максіма Багдановіча, у ім акадэмічныя тэкстолагі слухна палічылі «ламаныя» і няпоўныя радкі за два (вершы «Рандо», «Покуль, зорка, ўранні твой...», «Ліст да п. В. Ластоўскага», «Мяжы» і інш.)².

¹ Гл. таксама твор Кабзара «Перебендя» (1839), радкі 50—55.

² Багдановіч М. Поўн. зб. тв.: У 3 т. Мінск, 1992. Т. 1. С. 141, 177, 263, 274, 336. У тым самым выданні з невядомых прычын адсутнічае нумарацыя радкоў у шэрагу твораў: «Цёплы вечар, ціхі вецер, свежы стог...» (с. 62); «Падымі угару сваё вока...» (с. 74); «Летапісец» (с. 86—87); «Слуцкія ткачыкі» (с. 90); «Ізноў пабачыў я сялібы...» (с. 153); «Пачуццю цёмнаму падлеглая» (с. 155); «Да вагітнай» (с. 157); «Тым вянкi суворай славы» (с. 165); «Млоснасць» (с. 189); «Прыйдзе вясна» (с. 197); «Хмурья, цёмныя, гудзяць і шэпчуць елі...» (с. 204); «Русалка» (с. 205); «Цяжарная» (с. 226); «Касцел (!) св. Анны ў Вільні» (!) (с. 247); «Белым кветам адзета каліна...» (с. 249) і інш.). На с. 115, 177, 194, 195, 202—203 нумарацыя памылковая.

Практыка засведчыла (асабліва пры падрыхтоўцы драматургічных вершаваных тэкстаў В. Дуніна-Марцінкевіча), што лагічна кожны няпоўны радок, нават калі ён складасца з аднаго слова, лічыць паасобным (Колас Я. Зб. тв.: У 14 т. Мінск, 1974. Т. 6. С. 314—315, 320, 337, 440).

Варта таксама нагадаць, што ў вершаваных тэкстах загалюўкі (раздзелаў-песень), прысвячэнні, эпіграфы, імёны дзеючых асоб, рэмаркі і іншае пры нумарацыі за асобныя радкі не лічацца.

Зусім іншая справа, калі гутарка пра памылкі друку. Паказальна, што сам Дунін-Марцінкевіч, падаючы напрыканцы сваёй першай кнігі г. зв. «errata» (спіс памылак друку), натуральна, кожны радок у кнізе лічыў асобным (гл. с. 468).

У каментарнай частцы да арыгінальнага (пераважна польскамоўнага) корпуса тэкстаў, які ва ўсіх раздзелах ідзе напачатку, падаюцца агульныя заўвагі да гісторыі першапублікацыі кожнага твора і адзначаюцца асаблівасці першакрыніц.

Рэальны каментарый (заўвагі-тлумачэнні) падаецца пераважна ў перакладной частцы. Лічбы ў вершаваных тэкстах азначаюць парадкавы нумар радка твора.

Заўвагі В. Дуніна-Марцінкевіча пакінуты ў асноўнай частцы выдання ў падрадкоўі або, згодна з аўтарскай воляй, падаюцца пры іх наяўнасці напрыканцы твораў. Яны разнамоўныя: да вершаваных аповесцей і апавяданняў («Славяне ў XIX стагоддзі», «Шчароўскія дажынкi») — на польскай мове; да аўтэнтых ка-медыі «Пінская шляхта» драматург падаў па-руску; «Тлумачэнні» да перакладу паэмы «Пан Тадэвуш» напісаны перакладчыкам па-беларуску.

* * *

У падрыхтоўцы польскамоўнага корпуса тэкстаў, распачатай укладальнікам яшчэ ў 1980-я гг., спрыялі паэт і перакладчык *Пятро Бітэль* (1912—1991), супрацоўнікі Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве *Анджэй Кашлей* (Andrzej Kaszlej) і загадчыца аддзела рукапісаў *Марыля Врэда* (Maryla Wreda), люблінскі беларусіст *Рышард Радзік* (Ryszard Radzik), *Марыля-Ірэна Янушкевіч з Грыбоўскіх* (1929—1995).

Асаблівая падзяка ў рэалізацыі дадзенага шматмоўнага выдання — першаму намесніку старшыні Прэзідыума НАН Беларусі акадэміку *Пятру Віцяню* за падтрымку інавацыйнага праекта «Шэдэўры беларускага пісьменства і літаратуры XV—XIX стагоддзяў» (2004—2006), без выкарыстання якога цяжка было б уладкаваць такі акадэмічны Збор твораў; бібліёграфу навукова-даследчага аддзела кнігазнаўства Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі *Тацяне Рошчынай*; дырэктару Дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва (ДАМЛіМ) *Ганне Запартыка*; дырэктару Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры *Лідзіі Макарэвіч*; архівісту *Уладзіміру Дзянісаву*; лаціністу *Алесею Жлутку*; швейцарскай славістцы *Моніцы Банькоўскай-Цуліг*; нашчадкам пісьменніка

Багдану Каваліньскаму (Bogdan Kowaliński, Szczecin), Барбары і Тадэвушу Крыжаньскім (Barbara i Tadeusz Krzyżañscy); гісторыку Касі Бяляўскай (Kasia Bielawska, Narewka), Пётру Грыбоўскаму (Piotr Grzybowski), Андэсэю Раманоўскаму (Andrzej Romanowski, Kraków), былому дырэктару Нацыянальнай бібліятэкі ў Варшаве Міхалу Ягелу (Michał Jagiełło); Надзвычайнаму і Паўнамоцнаму Паслу Рэспублікі Беларусь у Літоўскай Рэспубліцы і Фінляндскай Рэспубліцы Уладзіміру Дразыну; пісьменніку Алесю Наварычу; паэту Уладзіміру Някляеву, рэжысёру Міколу Пінігіну.

Асабістая падзяка ад укладальніка — архівісту-літаратуразнаўцу Генадзю Кісялёву; без ягонага важнага крыніцазнаўчага даследавання «Спасцігаючы Дуніна-Марцінкевіча» (1988) шмат што засталося б па-за межамі гэтага Збору твораў.

«...даследчык, працуючы над падрыхтоўкай новага выдання, атрымлівае шчаслівую магчымасць адным з першых зазірнуць у святое святых мастака — у пісьменніцкую майстэрню, у творчую лабараторыю, дзе нараджаецца магчымы шэдэўр» (Мушынскі М. Тэксталогія твораў... С. 7).

Прапанаваныя ніжэй звесткі дазваляюць чытачам наблізіць разуменне творчай спадчыны патрыярха новай беларускай літаратуры.

ДРАМАТЫЧНЫЯ ТВОРЫ

Найпершыя драматычныя творы, якія паўсталі з-пад пяра В. Дуніна-Марцінкевіча — «*Woda cudowna*» («Чарадзейная вада»), «*Walka muzyków*» («Спаборніцтва музыкаў»), «*Robór rekrucki*» («Рэкруцкі жыдоўскі набор»), — датуюцца канцом 1830-х — пачаткам 1840-х гг. Яны не захаваліся, апрача невялікіх урыўкаў з апошняга. Пра існаванне іх вядома дзякуючы намаганням музыколагаў-манюшказнаўцаў. Ужо ў 1873 г. першы біёграф С. Манюшкі (1819—1872) — выдавец, грамадскі і культурны дзеяч, спявак, паэт, празаік Аляксандр Валіцкі (1826—1893; у пачатку 1863 г. арыштаваны і высланы ў Тамбоў) — аднатаваў: «*Robór rekrucki, аперэтка. Словы В. Марцінкевіча. У рукапісе, які загінуў*» (Walicki A. Stanisław Moniuszko. Warszawa, 1873. С. 118). Тамсама аднатыпна паўторана і пра аперэтку «*Walka muzyków*» (с. 119). Што да оперы «Чарадзейная вада», якая ў пераліку стаіць наступнай, аўтарства Дуніна-Марцінкевіча не прастаўлена («*Woda cudowna. Опера. У рукапісе, які загінуў*»).

Пра часткова адшуканыя бацькоўскія рукапісы вядома таксама з лістоў дачкі Камілы Марцінкевічанкі (каля 1835 — каля 1900) да славіста, этнографа, фалькларыста Яна Карловіча (1836—1903; глыбока цікавіўся беларускай культурай; блізкі сябра і апякун Ф. Багушэвіча): «Паводле жадання спадара дасылаю на прагляд або дзеля набыцця колькі частак перакладзенага «Тадэвуша» і партытуру аперэтки с[вятой] п[амяці] таты майго «Спаборніцтва музыкаў».

Ёсць там колькі спеваў с[вятой] п[амяці] Манюшкі — ды і ўсё цалкам, здаецца мне, было ім прагледжана і выпраўлена. Удалося мне яшчэ адшукаць да аперэтки «Ідылія»: паланез, хор сялян і «Мяцеліцу», танец беларускі,— усё напісана Манюшкам; рэшта спеваў яго да гэтай жа «Ідыліі» загінула...» (Дзяржаўны гістарычны архіў Летувы, ф. 1135, воп. 10, адз. зах. 108, арк. 247—248; Кісялёў Г. В. Спасцігаючы... С. 10—12).

Поруч з прызнанымі яркімі драматургічнымі палотнамі («Ідылія», «Пінская шляхта», «Залёты») у спадчыне драматурга ёсць іншыя, менш удалыя творы, як «драматычная сцэна ў адным акце» «*Niespodzianka dla mistrzyni*» («Неспадзяванка для майстрыні»), «меладрама ў пяці карцінах» «*Obląkany*» («Апантаны»). Апошнія напісаны вершаваным тэкстам.

Што да афармлення драматургічных тэкстаў, створаных пераважна пражайчана, падачы дзеючых асоб (не пасярод старонкі, а на пачатку маналога), аўтарскіх рэмарак і іншага праведзена пэўная уніфікацыя.

Пры падрыхтоўцы творчай спадчыны пісьменніка ў двух тамах зроблены некаторыя тэксталагічныя праўкі ў адпаведнасці з першакрыніцамі.

Sielanka (с. 40)

Друкуецца паводле асобнага выд.: *Sielanka: Opera we dwóch aktach. Napisaana przez Wincentego Dunin Marcinkiewicza. Wilno. Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1846*, дзе апублікавана ўпершыню.

Лібрэта камедыі-оперы «*Sielanka*» («Ідылія») напісана ў 1842—1844 гг. (Пазняк З. Калі напісана «Сельская ідылія» // ЛіМ. 1982. 17 снеж.).

Першапублікацыі спадарожнічаюць цензарскія нататкі-пазнакі:

«Одобрядзена к прадставленію. С. Петербург. 27 январа 1845. III Отделения Собственной ЕГО ВЕЛИЧЕСТВА Канцелярии Помощник Старшего Чиновника Надворный Советник А. Урель».

Печатать позволяется с тем, чтобы по отпечатанию представлено было в Ценсурный Комитет узаконенное число экземпляров. Вильно. 5 мая 1844 года. Исправл[яющий] Долж[ность] Ценсора, Коллежский Ассессор и Кавалер А. Мухин».

На тытульным аркушы аднаго з паасобнікаў, якія захоўваюцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы Акадэміі навук Летувы (ЦНБ Летувы; шыфр R-19/124; па ім здзейснена падрыхтоўка тэксту), аўтэнтычная пазнака асадкай з чорным атрамантам: № 173 (1846 года). Яна, верагодна, уяўляе сабой інвентарны нумар паступлення ў тагачасны бібліятэчны кнігазбор. Тамсама верагодная праўка на даце «27 январа 1844». Але на іншых асобніках (Ягелонская бібліятэка; Кракаў; сігн. 26534 I) выразна «27 январа 1845».

На с. 6. аўтарская мовазнаўчая нататка: «NB. Iloczas języka prostego oznaczony jest znamieniem prawem, to jest: każda zgłoska takowa przedłuża się w mówieniu i śpiewaniu. Że zaś y ze znamieniem (y) braknie w drukarni, w miejscu

więc jego użyję sie y bez znamienia cursive». («NB. Даўжыня гука простаі мовы абазначана націскам управа, гэта значыць: кожны такі галосны гук пры вымаўленні ці пры спяванні падаўжаецца. З прычыны, што у з націскам (y) у друкарні не хапае, таму на ягоным месцы ўжываецца у ненаціскае курсівам».)

У 1846 г. (у год выхаду «Ідыліі») на віленскую кнігарню Завадскіх наклалі забарону за распаўсюджванне нелегальных выданняў (Корнилов И. Русское дело в Северо-Западном крае: Материалы для истории Виленского учебного округа преимущественно в муравьевскую эпоху. 2-е изд. СПб., 1908. Вып. 1. С. 503). Апошняя невясёлая для фірмы Завадскіх акалічнасць не магла не ўплываць на распродаж «Ідыліі», якая і праз пяць гадоў была ў наяўнасці друкарні (гл. ліст В. Дуніна-Марцінкевіча да кнігагандляра А. Завадскага ад 01.02.1852).

Згаданы біёграф С. Манюшкі, выдавец А. Валіцкі, у сваёй манаграфіі (Walicki A. Stanisław Moniuszko. С. 118) аднатаваў пра «Ідылію» наступнае: «Sielanka, opera w 2-ch aktach. Słowa W. Marcinkiewicza. Grana w Mińsku na teatrze amatorskim w 185... roku. Rękopism zaginął. Mam tylko: *Romans* (Litości, błagam, litości) i *Śpiew* (Moja luba, moja miła). Śliczny tam był śpiew *Czarodziejka* i *Duet* (O jak jest miło w wiejskiej zaciszy)». («Ідылія, опера ў 2-х актах. Слова В. Марцінкевіча. Пастаўлена ў Менску аматарскім тэатрам у 185... годзе. Рукапіс загінуў. Маю толькі: раманс («Літасці, малю, літасці...») і спеў («Мая любя, мая міла...»). Прыгожыя там былі спеў «Чарадзейка» і дуэт («Як жа міла ў вясковым зацішшы...»).

Спеў («*Moja luba*») — цяпер гэта «*Арыя*» Камісара (с. 127); спеў «*Чарадзейка*» — верагодна, гэта спеў № 7 са словамі «*Tyś czarodziejka prawdziwa*» (с. 137); апошні «*Дуэт*» — гэта спеў № 8 (с. 138).

Раманс са словамі «Litości, błagam, litości» ідэнтыфікаваць складана. Магчыма, Валіцкі ўспомніў словы з іншага твора С. Манюшкі.

Упершыню «Sielanka» ставілася на сцэне ў Мінску 9 лютага 1852 г. У творы паны размаўляюць па-польску, сяляне, часам паненка Юлія і камісар — па-беларуску. Беларускі тэкст перадаваўся лацінкай, якая ў перакладной частцы ашчадна транслітаравана кірыліцай.

Напрыканцы першавыдання «Ідыліі» былі пададзены «*Omyłki*» («Памылкі»), выяўленыя драматургам у карэктуры (агулам 25 памылак друку). Не ва ўсіх вядомых паасобніках захавалася гэтая дадатковая старонка. Як выключэнне — згаданы экзэмпляр з фондаў бібліятэкі Ягелонскага універсітэта ў Кракаве.

Істотныя памылкі друку, адзначаныя ў ёй аўтарам (старонкі і радкі падаюцца паводле першапублікацыі):

[стар. 35 радок 4] *mianie uwiédam* — *mianie paklicz*;

[стар. 67 радок 6] *stydna* — *stydka*;

[стар. 67 радок 22] *czérez jakúju kazú* — *czérez jakúju skacinu*;

[стар. 68 радок 1] *czórnuju kazú* — *czórnało majahó kania*;

[стар. 74 радок 7] *co na to* — *co ty na to*;

[стар. 84 радок 14] *nadziéú adziézu* — *nadziéú maju adziézu*;

[стар. 92 радок 23] *páńszczyznu* — *páńszczytu*.

Іншыя друкарскія хібы (*lataje* — *lotaje*, *wierność* — *wiernaść*, *szancuju* — *szancuje*), заўважаючы драматургам, не пазначаюцца.

С. 43. *Ad Kamisará ciarpím* — захаванне акцэнтацыі першапублікацыі дазваляе адчуць вымаўленне персанажамі кожнай інтанацыі. Так, здаецца, павінна быць *ад камісара*, а ў першапублікацыі паслядоўна *камісарá*.

С. 52. *Te frankomanią* — так у тэксце.

С. 54. *Paklicz* — у першапублікацыі *uwiédam*.

С. 59. *Na coć* — у сэнсе: *na co ci*.

С. 64. *Przeprosić ciebie* — у першапублікацыі памылкова *przeprosić siebie*.

С. 65. *J[asna] W[ialmożny]* — тут і далей скарачэнне *JW* належыць чытаць «*Яснавяльможны*» — ветлівы зварот да людзей шляхецкага паходжання.

С. 70. *Stydka i brydka* — у першапублікацыі *stydna i brydka*.

С. 71. *Czerez jakiju skacini* — у першапублікацыі *czerez jakiju kazú; czórnaho majahó kania* — у першапублікацыі *czórniuju kazú*.

С. 77. *Teraz śmiało przysiądz mogę* — так у тэксце.

С. 78. *Dulcynello* — так у тэксце.

С. 80. *Nadziéú maju adziézu* — у першапублікацыі *nadziéú adziézu*.

С. 86. № 9 — у першапублікацыі двойчы прастаўлены гэты нумар як «*Спеў*» Шчырэцкага, а потым яго працягвае Кароль. Трэба думаць, невыпадкова, паколькі не заўважыць такой «памылкі» драматург не мог.

Ідылія (с. 94)

За аснову публікацыі ўзяты тэкст з выдання «Творы» (Мінск, 1984. С. 18—72), дапрацаваны ўкладальнікам згодна першавыданню (1846).

Пераклад польскай часткі тэксту камедыі на беларускую мову здзейснілі Янка Купала (вершаваныя радкі) і астатняе, верагодней за ўсё, Язэп Лёсік (гл. ніжэй). Чарнавыя аўтографы перакладу Янкі Купалы захоўваюцца ў музеі паэта (ЛМЯНК, ф. 1, воп. 1, адз. зах. 333—334).

Вершаваныя радкі (*схіліла галоўку ~ сказала прымоўку; справілі галоўкі ~ злосныя прымоўкі*) праўка не закранала, гэтаксама як у прыказках-прымаўках, найчасцей зрыфмаваных («*дружба жыдоўская — усё чартоўская*», хоць, паводле правапісных нормаў, патрэбна «*чартоўскае*»). У астатніх выпадках «*прымоўка*» выпраўлена, паколькі ў першапублікацыі «Ідыліі» націск выразна пазначаны на першым складзе. У дадатак сам аўтар тут непаслядоўны («*Эй, кум, кум! знаш прымаўку*» — гл. с. 15 першапублікацыі «*Sielanki*». Вільня, 1846).

У Дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва (ДАМЛіМ у Мінску) захоўваецца выпіска з пратакола рэдакцыйнай калегіі Інстытута беларускай

культуры ад 24.02.1926 г. «Аб выданні камедыі Вінцука Дуніна-Марцінкевіча «Сялянка»», у якой павседамлялася: «Асноўны тэкст камедыі ўзяты з копіі, спісанае нябожчыкам Аляксандрам Бурбісам з друкаванага паасобніка «Сялянкi» выдання 1846 году, які знаходзіцца ў Кракаве... Пераклад на сучасную беларускую мову зроблены Язэпам Лёсікам — проза і Янкам Купалам — вершы. У назначаным да друку рукапісе, у аснову якога пакладзены так званы бурбісайскі спісак «Сялянкi», зроблена параўнанне з так званым Мазырскім спіскам «Сялянкi» 1860 году, які носіць загаловак «Różna miłość bywa» (ф. 66, воп. 1, адз. зах. 1434, арк. 1 адв.).

Працяглы час камедыя «Каханне бывае рознае» (рукапіс знаходзіцца ў Лондане) памылкова лічылася арыгінальным творам драматурга, пакуль што не адшуканым (БелСЭ. Мінск, 1971. Т. 4. С. 313).

Камедыя «*Sielanka*» («Ідылія») адноўлена да пастаноўкі на сцэне тэатра імя Янкі Купалы рэжысёрам М. Пінігіным (1993).

С. 94. *Камісар* — наглядчык у маёнтку.

С. 95. *Мацар* — уладальнік.

С. 96. *Гэртэ* (яўр.) — чуеш.

Пісар — даўняя ганаровая пасада і тытул.

Што ў Радзівілаў доўга служыў — магчыма, аўтабіяграфічная дэталі. Як вядома, напрыканцы XVIII ст. продкі В. Дуніна-Марцінкевіча арандавалі радзівілаўскія маёнткі.

Прытыкаць — выказваць прэтэнзіі, «прытыкі».

Філот (пол.) — хітры чалавек; жулік, прайдзісвет.

С. 97. *Катаргі* — у першапублікацыі «*kátarki*». Магчыма, гэта і не памылкі друку. Адно з мажлівых прачытанняў — «хвароба»; «*katar*» (пол.) — прастуда, недамаганне, нездароўе.

С. 98. *Закарбуй* (пол.) — зазнач, пастаў рыску.

Бачыцца — нібыта, як быццам.

Цяпляк — цяльпук.

С. 99. *Дзедзіч* — спадчыннік.

С. 102. *Місцюк* — той, хто наўмысна ўводзіць у зман, ашуканец.

С. 103. *Праснёны* — шчаслівы мінулы час.

С. 105. *Шчоцю* — крыху.

С. 108. *Мая загладуха* (з пол.) — тут у жартоўным сэнсе: мая пагібель.

С. 109. *Аўстэрыя* (саст. з іт. *austeria*) — заезны дом, карчма.

Шабасоўка — свечка, якую веруючыя яўрэі запальвалі напярэдадні суботы.

Рэбе — рабін.

Лепей прадай ~ фартуну — тут у сэнсе: сядзібу; фартуна — маёмасць, багацце.

С. 110. *Надсэкванскіх прыгажунь* — парызскіх; Сэквана (пол. *Sekwana*) — Сена, рака, на якой стаіць Парыж.

С. 112. *Зайшоў ужо месяц, свет спачывае* — наступнае чатырохрадкоўе ўзята аўтарам з верша «Лаура і Філён» Ф. Карпінскага (1741—1825).

Філён — тут у сэнсе: каханак.

Тэрцэт (муз.) — трыо, выкананне ўтрох.

Пляшка будзе хай заставай — пляшка будзе хай закладам.

С. 121. *Як пайшоў жа ж наш каваль* — гэтая і іншыя «народныя песні» («*Я цяцёрку злавіў, ух я!*») у выкананні Навума Прыгаворкі, як слухна заўважыў Я. Карскі, моцна аўтарызаваныя драматургам («*сильно подправлены*»; Карский Е. Ф. Белорусы. Т. III. Очерки словесности... С. 50).

Цяцёрка (*цяцёрка*) — саміца цецерука.

С. 122. *Багатае менне* — маёмасць, дабрабыт.

С. 125. *Канчук* — бізун, плётка.

С. 126. *Мігдалік* — міндаль.

С. 128. *Васан* (*вашамосць*) — васпан, ветлівы зварот да чалавека.

Фіглі (пол. *figiel*) — жарты, свавольствы.

Мосця (*скароч.*) — ягамосць, яе ці яго светласць.

С. 130. *Патароча* (*саст.*) — здань.

С. 131. *Багавянка* — жыхарка неба, незямная істота.

С. 132. *Дульцынела* — Дульцынея (*Dulcinea*; паэтычнае імя, якім герой Сервантэса Дон Кіхот называў сялянку Альдону, абраную ім у якасці «дамы сэрца»); у першапублікацыі *dulcynello*.

С. 133. *Дзямідзіць* — размаўляць з сабой, мармытаць.

Сікора (пол. *sikora*) — сініца.

С. 140. *Піяна* (*ім.*) — ціха.

Піянісіма (*ім.*) — вельмі ціха.

С. 143. *Малжонская вернасць* — шлюбная, сямейная вернасць.

Дысцыпліна (пол. *dyscyplina*) — рэмень, бізун.

Патрон — святы, які лічыцца заступнікам і апекуном таго, хто носіць яго імя.

С. 145. *Mea culpa* (*лац.*) — мая віна.

Niespodzianka dla mistrzyni (с. 148)

Друкуецца паводле выд.: *Napon, powieść białoruska, z prawdziwego zdarzenia w języku białoruskiego ludu napisana. Ozdobiona 4 rycinami. Przez Wincentego Dunin Marcinkiewicza. Mińsk: Nakładem księgarzy mińskich, braci Bejlinów, 1855. S. 111—125*, дзе апублікавана ўпершыню на польскай мове.

Тытульны ліст першапублікацыі твора: *Niespodzianka dla mistrzyni. Scena dramatyczna w jednym akcie. Mińsk, 22 Maja 1854 r.*

Неспадзяванка для майстрыні (с. 154)

Друкуецца па выд.: «Творы» (1984; с. 73—78), дзе апублікавана ўпершыню ў перакладзе Пятра Бітэля.

С. 154. *Майстрыня* — загадчыца жаночага пансіёна.

¹⁻⁸ *Калі ўранні ўстануць зоры ~ Дык чаму б Цябе не славіў* — словы песні ўзяты аўтарам з верша Ф. Карпінскага «Ранішняя песня».

⁴² *Бонна* — выхавальніца малых дзяцей у дваранскіх сем'ях.

¹⁰¹ *Фэст* (пол.) — урачыстасць, свята.

С. 159. *Вензель з лічбай* — у першавыданні лічба адсутнічае.

Obląkany (с. 160)

Друкуецца паводле выд.: *Wieczernice i Obląkany. Poezye Wincentego Dunin Marcinkewicza. Mińsk: Nakładem i drukiem Jokiela Dworca, 1855. S. 53—134*, дзе апублікавана ўпершыню на польскай мове.

Цэнзарская пазнака: «*Pozwolono drukować z obowiązkiem złożenia w Komitecie Cenzury prawem oznaczonej liczby egzemplarzy. Wilno, 12 Kwietnia 1855 roku. Cenzor Paweł Kukolnik*» («Дазволена друкаваць з абавязковым прадстаўленнем у Цэнзурны камітэт належнай па закону колькасці асобнікаў. Вільня, 12 красавіка 1855 г. Цэнзар Павел Кукальнік») дазваляе датаваць твор не пазней за красавік 1855 г.

Тытульны ліст першапублікацыі твора: *Teatr domowy. Obląkany. Melodrama, w pięciu obrazach.*

Твор у пэўнай ступені з'яўляецца наследаваннем IV часткі паэмы А. Міцкевіча «Дзяды» (гл. ніжэй).

Гэты зборнік В. Дуніна-Марцінкевіча з'яўляецца рарытэтным, паколькі на Беларусі невядома аніводнага экземпляра. Захаваліся лічаныя паасобнікі ў бібліятэках Летувы і Польшчы (Кісялёў Г. В. Спасцігаючы... С. 29—30).

Памылкі друку выпраўленыя пераважна без адмысловага тлумачэння.

⁹ *Kiedy bieda mi doskwiera* — адбіўка радка ўкладальнікам па сэнсу, паколькі ў першапублікацыі пераход с. 55—56.

³⁵ *Kanfora* — сучаснае напісанне *kamfora*.

⁵³ *Zatrutemi* — у першапублікацыі памылкова *aztrutemi*.

⁵⁴ *Kalasz aniala* — так у першапублікацыі.

¹⁷² *Twojej szlachetności* — у першапублікацыі памылкова *twojej szlachetności*; відавочны збой рыфмы.

С. 167. *Scena I. Edmund sam* — у першапублікацыі адсутнічае.

²⁸⁵ *Znika* — у першапублікацыі памылкова *zniaka*.

⁴⁰⁵ *Który mają ciekawość* — у першапублікацыі *mają ciekawość*.

^{456—457} *Przyszły mi na myśl ~ Mam, tam!* — у першапублікацыі гэты ўнутраны «дыялог з сабой» памылкова пастаўлены ў адзін радок, аднак тады наступная рэмарка (*Po wyrazie na myśl, zastanawia się trochę, potem bijąc się w głowę, z radością mówi*) павісае без заканчэння. Таму апошнія словы перанесены пасля аўтарскай рэмаркі, тым самым павялічыўшы колькасць радкоў вершаванай меладрамы.

С. 178. *Agatka (wypelnia co jej Pani rozkazuje)* — аўтарская рэмарка між радкамі драматургам аформлена памылкова.

⁵¹⁶ *Co dla mnie zemstą — to dla ciebie karą* — у першапублікацыі магчымая памылка друку: *To dla mnie zemstą — to dla ciebie karą*.

⁵²¹ *Żale* — у першапублікацыі памылкова *zele*.

⁵³⁹ *Moje* — у першапублікацыі *Maje*.

⁵⁴¹ *Kochalaś* — у першапублікацыі *Kochalać*.

^{628—629} *To zazdrość! ~ szczęsnej drogi* — у першапублікацыі (с. 95) аўтар намагаўся гэты тэкст падаць як адзін радок.

⁶³⁸ *Ty-szód* — так у першапублікацыі.

⁸⁴¹ *Lono gore* — так у першапублікацыі.

¹²⁰⁸ *Los* — у першапублікацыі памылкова *loś*.

Апаітаны (с. 204)

Друкуецца ў асноўным па выд.: «Творы» (1984; с. 79—116), дзе апублікавана ўпершыню ў перакладзе Пятра Бітэля з пэўнымі пропускамі (так, «Сцэна 8» адсутнічала; параўн. р. 630—648).

У літаратуразнаўстве сустракаецца і іншая назва твора, перакладзеная з польскай мовы як «Завар’яцелы», «Звар’яцелы».

Яшчэ Ю. Галомбак звярнуў увагу на падабенства меладрамы з драматычнай паэмай А. Міцкевіча «Дзяды» (*Gołabek J. Wincenty Dunin Marciniewicz — poeta polsko-białoruski. Wilno, 1932. S. 55—57*). Польскі даследчык адзначыў штучнасць пафасу твора беларускага драматурга, пабудаванага на канфліктах надуманых, супярэчнасцяў шмат у чым ілюзорных. Таму, маўляў, псіхалагічнай драмы ў Марцінкевіча не атрымалася: «Гэта хутчэй за ўсё драматычная гумарэска; яна стварае ўражанне пародыі на IV частку «Дзядоў» Міцкевіча» (с. 55).

Цалкам слушнае меркаванне Галомбака недарэчна «развіў» літаратуразнаўца Я. Усікаў (Невядомы твор Дуніна-Марцінкевіча // Беларусь. 1977. № 4. С. 29; трэба адзначыць, загаловак артыкула не адпавядае сапраўднасці; паколькі меладрама публікавалася ў прыжыццёвым зборніку В. Дуніна-Марцінкевіча ўслед за шырокавядомымі «Вечарніцамі»). Падхопліваючы версію Ю. Галомбака пра творчую няўдачу беларускага драматурга, Усікаў канстатаваў: «В. Дунін-Марцінкевіч не выпадкова, а зусім свядома ўнёс элемент пародыйнасці, карыкатурнасці ў распрацоўку міцкевічаўскага матыву пра перажыванні, душэўныя

пакуты Густава». Публікацыя падпарадкавана доказу памылковай высновы, крытык аргументуе яго шэрагам нацягнутых і супярэчлівых выказванняў, па-раўноўваючы Эдмунда з чалавекам, стукнутым «пыльным мяшком», называючы героя «экзальтаваным дзіваком» са сваім «бязглуздым захапленнем», а ў сюжэце меладрамы знаходзячы нават «вадэвільнае гучанне». Аднак перад намі тыпова рамантычны твор са «звар'яцелым» героем, пакутнікам.

Больш уважліва дадзены тып персанажаў разгледзела польская даследчыца М. Півіньская, канстатууючы: «У літаратуры эпохі [Романтызму] шматлікія апісанні шаленства, манаманіі, экстазу, напружанасці пачуццяў на мяжы вар'яцтва. У такім стане раскрываецца душа, цалкам вызвалена ад кайданоў розуму, у пэўнай ступені празмерна вызвалена ад знешняга свету, з якім разарвала рацыянальную сувязь» (Півіньская М. Проблемы романтического героя // Польский романтизм и восточнославянские литературы. М., 1973. С. 146).

⁴⁸ *Патоля* — спагада.

⁵⁰ *Rendez-vous* (фр.) — спатканне.

Багданка (пол.) — каханка.

⁷³ *Сю Эжэн* (сапраўднае імя Мары-Жозэф, 1804—1857) — французскі пісьменнік, аўтар славытых «Парыжскіх тайнаў».

⁷⁸ *Калі магутнага паэта з Чарналясу* — маецца на ўвазе Каханоўскі Ян (1530—1584), вялікі польскі паэт эпохі Адраджэння.

⁸⁰ *Гетман* — камандуючы войскам у Вялікім княстве Літоўскім і ў Польшчы.

Кашталянка — дачка кашталяна; *кашталян* (ад лац. *castellum* — замак) — у Вялікім княстве Літоўскім ваяр, прызначаны для кіравання «градам» (замкам); пазней — ганаровы тытул.

¹¹⁵ *Па ўсім месце* (пол.) — па ўсім горадзе.

С. 211. *Сцэна I. Эдмунд* (адзін) — гэта рэмарка ў арыгінале адсутнічае; верагодна, памылка друку.

¹⁹⁸ *Зефір* (міф.) — бог заходняга ветру; цёплы вецер, які прыносіць дажджы.

³⁴² *Кантраданс* — старадаўні танец (род кадрылі), выконваўся чатырма, шасцю або васьмю парамі.

⁴³⁵ *Капа* — старадаўняя адзінка лічэння з лікавым вымярэннем 60.

⁴⁴⁰ *Злот* (злоты) — даўнейшая грашовая адзінка (срэбная манета), роўная 0,5 капы (пятнаццаці расійскім капейкам).

⁴⁸⁷ *Перла з Урыяну* (ад фр. *orient*) — пярліна Усходу.

⁴⁹⁷ *Ерэміяда* — скарга, жаласлівая песня; ад Ерэміі, біблейскага прарока, які ў сваёй кнізе «Галашэнні» намаляваў жахлівыя вобразы голаду, няволі і іншых чалавечых пакут.

⁵¹⁹ *Гаспард* — постаць з рыцарскіх раманаў.

⁵⁹⁵ *Феб* (міф.) — адно з імён старажытнагрэчаскага бога Апалона як боства святла; Апалон — у старажытнагрэчаскай міфалогіі бог сонца, святла, мудрасці, апякун мастацтваў.

⁶⁰⁷ *Дэатыма (Deotyma)* — псеўданім польскай пісьменніцы Ядвігі Лушчэўскай (1834—1908), якая ў дваццацігадовым узросце выдала зборнік «*Improwizacje i poezje Deotyму*». Нарадзілася ў Варшаве, у сям'і дырэктара дэпартамента прамысловасці і гандлю Камісіі ўнутраных спраў. Бацька Вацлаў быў шамбелянам (камергерам) царскага двара. У 1863 г. добраахвотна паехала з высланым бацькам у глыб Расіі (Сібірска).

⁶³⁰⁻⁶⁴⁸ *Ў край дальні еду, начапійшы сум-аздобу ~ кланяюся нізка!* — У выданні 1984 г. з невядомых прычын заканчэнне сцэны 7-й і ўся «Сцэна 8» не ўвайшлі. Цяпер гэтыя 18 радкоў падаюцца ў перакладзе В. Стралко.

⁷⁴⁶ *Сірэны (міф.)* — марскія дзяўчаты-дэмань, якія сваім спевам губілі падарожнікаў.

⁷⁸⁸ *Пігмаліён (міф.)* — легендарны цар Кіпра, які загахаўся ў створаную ім са слановай косці статую дзяўчыны. На яго просьбу багіня каханьня Афродыта ажывіла скульптуру, і кароль узяў яе за жонку.

⁸⁰⁹ *Справу, быццам у Асеку* — Асек, горад у Сандамірскім павеце (Польшча), адкуль нібыта паходзяць прыказка «каваль забіў, а слесара павесілі» і здэклівае выслоўе «справа, як у Асеку». Справа тая нібыта здарылася ў XVIII ст. Падставай для яе стала забойства гарадскога слугі п'яным кавалём, адзіным у горадзе. Таму, каб уратаваць каваля і адначасова не пакінуць беспакарана такое злачынства супраць публічнага парадку, аднаго з двух гарадскіх слесараў, узамен за каваля, прысудзілі да шыбеніцы.

⁸²³ *Юпітэр (міф.)* — бог неба, дажджу, перуна.

⁸²⁷ *Жыгліцкі* — верагодна, Жыгліцкі Арнульф (1696—1766), польскі педагог і тэолаг.

⁸³¹ *Самсон (бібл.)* — суддзя ізраільцяна, асілак, які праславіўся ў войнах супраць філістымлян.

⁸³² *Далія (бібл.)* — філістымлянка, выдала тайну Самсонавай сілы, якая нібыта паходзіла ад валасоў на галаве; у пераносным сэнсе — здрадная жанчына.

⁸³³ *Давід (бібл.)* — ізраільскі цар, стваральнік адзінай дзяржавы; юнаком перамог у бойцы філістымлянскага асілка Галіяфа.

⁸³⁵⁻⁸³⁶ *I Генрых, як Балену накахаў ~ забойцам стаў навечна* — Генрых VIII (1491—1547), англійскі кароль (1509—1547), другой жонкай якога, супраць волі на тое Папы Рымскага, стала Ганна Балейн (1503—1536); беспадстаўна абвінавачаная мужам у шлюбнай нявернасці, была прыгаворана англійскім судом да смяротнай кары.

⁹³³ *Ян святы (бібл.)* — Хрысціцель Ян, папярэднік Хрыста; з дзяцінства выхоўваўся ў пустыні, дзе вёў набожнае жыццё да 30-гадовага ўзросту.

⁹⁶³ *Кабета! — ты пух марны! Вось паэта слова* — радок з драматычнага твора А. Міцкевіча «Дзяды».

¹⁰²⁰ *Дэвоткі* — ханжы, святошы.

¹⁰⁵² *Гугеноты* — французскія пратэстанты, вялі рэлігійныя войны з каталікамі (XVI—XVIII стст.).

¹⁰⁵³ *Сцюарт Марыя* (1542—1587) — шатландская каралева (1560—1567), прэтэндавала на англійскі трон; па абвінавачанні ў змове супраць англійскай каралевы Лізаветы Тудор асуджана на смяротную страту.

¹⁰⁶⁴ *Танская* (Гофман Клементына, дзявочае прозвішча Танская, 1798—1845) — польская пісьменніца, педагог.

Пінская шляхта (с. 248)

Друкуецца паводле аўтэнтыка камедыі (Дзяржаўны гістарычны архіў Летувы, ф. 1135, воп. 10, адз. зах. 219, арк. 30—46).

Упершыню ў выд.: «Творы» (1984; с. 487—499), дзе быў змешчаны як «Дадатак», паколькі на момант правядзення графалагічнай экспертызы Навукова-даследчым інстытутам судовых экспертыз адносна прыналежнасці рукапісу пярэ В. Дуніна-Марцінкевіча аднатомнік цалкам быў падрыхтаваны да друку. Выдавецтва «Мастацкая літаратура» пад кіраўніцтвам тагачаснага дырэктара М. Дубянецкага пастанавіла апублікаваць аўтэнтык, тым самым увёўшы гэты рукапіс у навуковы абыход яшчэ ў сярэдзіне 1980-х гг. (Янушкевіч Я. Арыгінал «Пінскай шляхты» // ЛіМ. 1982. 30 ліп.).

Захоўваецца ў фондзе вядомага фалькларыста і этнографа Яна Карловіча (1836—1903) побач з іншымі беларускімі матэрыяламі. Адзначаная архіўная адзінка ўтрымлівае: «Крывіцкія песні, запісаныя Я. Карловічам» (арк. 1—28), «*Пінская шляхта*» — *п'еса з народнага жыцця. Аўтар неведомы* (так пазначана на вокладцы архіўнай справы); «Прыказкі, запісаныя ў Мазырскім і Рэчыцкім паведах Э. Дмахоўскай-Яленскай»; «Песні, запісаныя ў Навагрудскім павеце Э. Свяжынскай» (арк. 78—83); знакамітая паэма «Тарас на Парнасе» (арк. 78-а—83) ды інш. На ўсіх рукапісах паметка: «б/д» — без даты.

Аўтэнтык уяўляе сабой акуратна перапісаны рукою Дуніна-Марцінкевіча белавы рукапіс на 16 лістах у выглядзе сшытка без вокладак і тытульнай старонкі. Доўгі час рукапіс лічыўся перакладам камедыі на ўкраінскую мову (Ахрыменка П. Летапіс братэрства: Аб беларуска-ўкраінскіх фальклорных, літаратурных і тэатральных сувязях. Мінск, 1973. С. 116—119).

У тым самым фондзе знаходзіцца ліст Камілы Асіповіч, дачкі В. Дуніна-Марцінкевіча, адрасаваны Я. Карловічу (год напісання неведомы, але са зместу відаць, што Дуніна-Марцінкевіча ўжо не было ў жывых). У лісце, паміж іншымі надасланымі Камілай матэрыяламі бацькі-нябожчыка, згадваўся і рукапіс «Пінскай шляхты».

У віленскім аўтэнтыку, які дайшоў да нас, спіс дзеючых асоб адсутнічае, што схіляе да меркавання пра існаванне некалькіх аўтарскіх спісаў (Кісялёў Г. В. Спасцігаючы... С. 40—46).

На першай старонцы стаіць пячатка: «*Таварыства сяброў навук у Вільні*».

Напрыканцы аўтэнтыка прыпіска на польскай мове: «*Brawo, Brawo i Brawo, bardzo sprytnie wykazany charakterek wogóle wszystkich państwa Kruczkowych,*

a których dziś spotykamy na każdym kroku kilku). («Брава, брава, брава! Вельмі ўдала паказаны нораў увогуле ўсіх панства кручковых, якіх сёння спатыкаем на кожным кроку па некалькі».)

Далей на рускай мове:

Браво Автору даю

И прочесть что нового желаю.

Апошнім часам зроблена спроба адабраць ад В. Дуніна-Марцінкевіча аўтарства камедыі (Мечковская Н. Винцент Дунин-Марцинкевич не был автором водевиля *Пинская шляхта* // Wiener Slawistischer Almanach. 2000. Band 46. S. 225—238). Загаловак даследчыцы ў катэгарычнай форме правакуе на палеміку. Хоць публікацыя з'явілася сем гадоў таму, аднак між айчыннымі літаратурознаўцамі спрэчак па дадзенай праблеме фактычна не адбылося з яснай прычыны: артыкул у аўстрыйскім прэстыжным славістычным выданні не падмацаваны адпаведнымі важкімі аргументамі, якія б аспрэчвалі прыналежнасць камедыі драматургу.

Больш за тое, у публікацыі Н. Мячкоўскай зроблены факталагічныя памылкі і недакладнасці, якія не робяць гонару доктару філалагічных навук. У самым першым сказе першага раздзела пра храналогію і разгляд вядомых звестак з гісторыі напісання і публікацыі «Пінскай шляхты» («Хронология и разбор известий о *Пинской шляхте*») сцвярджаецца: «Дунин-Марцинкевич в письме Яну Карловичу от 15.07.1868 г. (датировка Я. Я. Янушкевича), говоря о своем вкладе...» (Мечковская Н. Винцент Дунин-Марцинкевич не был автором водевиля *Пинская шляхта*. С. 225). Насамрэч у маёй публікацыі пададзена дата «15-go 7^{bra}», якую кваліфікаваны археограф прачытае належна: «15-go septembra». Г. зн. «15.09.1868» (Янушкевіч Я. Беларускі Дудар: Праблема славянскіх традыцый і ўплываў у творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча. Мінск, 1991. С. 123).

Тамсама Н. Мячкоўская прыводзіць польскамоўныя вытрымкі з лістоў пісьменніка; на жаль, зноўку з шматлікімі памылкамі: «obok *ramiqlntek*» (с. 225), «za okazaniem *tega pisma*» (!) (с. 228), «ро *skopirowaniu*» (!) (тамсама). Таму адсылкі («Цит. по публикации в кн.: Я. Я. Янушкевич, *Беларускі Дудар...*») не адпавядаюць рэчаіснасці, паколькі ў згаданай публікацыі гэтых памылак няма.

Найгалоўная выснова, да якой прыйшла аўтарка: «*Виртуозное пародирование судебного разбирательства позволяет думать, что ПШ написана юристом*», не прычыць жыццёваму досведу драматурга. Як выяўлена складальнікам гэтага Збору твораў, толькі ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі захоўваецца каля дзесятка судовых спраў з удзелам В. Дуніна-Марцінкевіча, з большасці якіх драматург сапраўды «*виртуозно*» выблытаўся (Рапорт Минской римско-католической консистории минскому римско-католическому епископу М. Липскому об отказе В. Дунину-Марцинкевичу в приеме на должность протоколиста консистории (ф. 1781, воп. 24, адз. зах. 761, арк. 3); Дело о взаимных претензиях, возникших между помещиками А. Селявой и В. Дуниным-Марцинкевичем по владению фольварком Люцинка Минского уезда Минской губернии.

1840—1843 гг. (ф. 159, воп. 1, адз. зах. 737); По прошенію помещика Юрия Гациского об уничтожении заемного обязательства, выданного им Марцинкевичу на 700 руб. (ф. 159, воп. 1, адз. зах. 999); Дело по обвинению поверенного помещицы Ф. Любанской В. Дунина-Марцинкевича в составлении подложных документов на право владения ею именем Мнишаны Минского уезда Минской губернии. 1848—1855 гг. (ф. 145, воп. 2, адз. зах. 310) і інш.).

Яшчэ што схіляе пакідаць аўтарства «Пінскай шляхты» за Марцінкевічам — гэта тое, што якраз у ягоным лісце ўпершыню несмяротны твор згаданы поруч з пералікам іншых аўтарскіх кніг Беларускага Дударя. Менавіта ў лісце В. Дунина-Марцінкевіча да Яна Карловіча (1868) утрымліваецца першая вядомая згадка пра камедыю (Адзел рукапісаў Львоўскай дзяржаўнай бібліятэкі імя В. Стафаніка НАН Украіны, сiгн.: Карл. 105/п. 3; Янушкевіч Я. Беларускі Дудар. С. 123).

Камедыя друкуецца згодна з правіламі сучаснай арфаграфіі і пунктуацыі, але з захаваннем пэўных аўтарскіх знакаў прыпынку і з захаваннем усіх моўных асаблівасцей. Непаслядоўнасць напісання (*Грыцько — Грыцько, Марыся — Марыся* і інш.) захаваная.

С. 248. *Явление 1* — пералік дзеючых асоб перад з’явай першай у вядомым аўтэнтыку адсутнічае і не ўзнаўляецца дзеля захавання большай аўтэнтычнасці архіўнай крыніцы.

Марыся (сама...) — тут у сэнсе: *адна*.

С. 254. (*Вытягивает над головой пальцы, вообразя роги*) — у аўтэнтыку (арк. 34) рэмарка дапісана на палях насупраць адпаведных радкоў.

С. 255. *Ой, высох я, высох...* — першапачатковы варыянт, дапісаны драматургам на палях:

*Ой, высох я, высох, як лапэць на пэчи,
Гырка ж моя доля,— хто ж мэнэ улечи;
Мое сырце рвэцца, як тая отоса,
Колы ій тармошат п’яны коліоса.*

Два апошнія радкі закрэслены і перапрацаваны.

С. 256. *Дэсат будэ* — у аўтэнтыку першапачаткова стаяла і потым закрэслена: *друга*.

С. 262. *И напоследок: г)* — так у аўтэнтыку; чарговасць літар у алфавіце зблытана. Бліскучы аўтарскі прыём, не заўважаны літаратурознаўцамі на працягу амаль 90 гадоў, ад часу першапублікацыі.

С. 268. *Мнэ сам пан Еры Кобыльнски подтысав грамоту* — рэальная асоба; Кабылінскі Юры Себасцянаў (Kobyliński Jerzy; Józef(?); Егор; Юрий Себастьянович; 1778—1858), тытулярны раднік і кавалер. Як вынікае з фармулярнага спісу, выяўленага Г. Кісялёвым, паступіў на службу ў Менскую шляхецкую зборню («дворянское депутатское собрание») яшчэ напрыканцы XVIII ст., да нараджэння пісьменніка (з 1795 г.); з 1823 г. абіраўся яе сакратаром (НГАБ, ф. 319, воп. 8, адз. зах. 79, арк. 1—2). Гэтую ганаровую пасаду займаў на працягу

дзесяцігоддзяў і карыстаўся надзвычайным аўтарытэтам. Згодна выбарным мандатам, адшуканым укладальнікам у канцэлярыі менскага маршалка («Канцелярыя Мінскага губернскага прыводзіцеля дварянства»), у 1832 г. абраны на гэтую пасаду 54 «баламі» супраць 4 «чорных» (НГАБ, ф. 320, воп. 2, адз. зах. 52).

Ю. Кабылінскі — слынная і каларытная постаць у першай палове XIX ст. у губернскім Менску. Паводле мемуараў XIX ст., сябраваў з Дуніным-Марцінкевічам, вызначаўся вясёлым, гарэзлівым характарам (Пачынальнікі. 3 гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст. / Уклад. Г. В. Кісялёў. Мінск, 1977. С. 25—28). Як гумарыст вядомы быў аўтарам-складальнікам «беларускага зборніка “Тысяча і адна фацэцыя”» (Р. Зямкевіч). Рукапіс, на жаль, не захаваўся. Праславіўся заўзятасцю калекцыянера прадметаў мастацтва і старажытнасці. На прамысловай выставе ў Менску (1837) былі прадстаўлены «акамянеласці, бурштын, зуб маманта, знойдзеныя тытулярным саветнікам Ягорам (Юрыем) Кабылінскім». Праз колькі гадоў ягоны славыты «кабінет рарытэтаў», набіты старадрукамі, жывапіснымі палотнамі, пергаментнымі рукапісамі, наведаў сам губернатар Хведар Мірковіч, які бачыў там Статут Літоўскі і нават «карту Хрыстафора Калумба» (Кісялёў Г. В. Спасцігаючы... С. 102—103).

Па некаторых звестках Ю. Кабылінскі быў і фундатарам мураванай аркі пры ўваходзе на Кальварыйскія могілкі.

С. 269. *Прыиду на следство снова* — у аўтэнтыку апошняе слова дапісана зверху алоўкам.

Пінская шляхта (с. 270)

Друкуецца ў асноўным па выд.: «Вольная Беларусь», 1918, № 30—31, дзе апублікавана ўпершыню. Першапублікацыі папярэдняй заўвага: «Твор гэты напісаны аўтарам пінчуцкай гаворкай у 1866 г. і да гэтага часу нідзе не друкаваўся. Выпраўлены на беларускі лад, ён друкуецца ў «Вольнай Беларусі» першы раз. З часам «Вольная Беларусь» выдрукуе і аўтэнтык гэтага твора». У зборніку «Сцэнічныя творы» (Менск, 1923), дзе другі раз з’явілася «Пінская шляхта», таксама была зроблена прыпіска: «УВАГА. «Пінская шляхта» напісана Марцінкевічам пінчуцкай гаворкай у 1866 г., і да апошняга часу гэты твор нідзе не друкаваўся. Аўтэнтык гэтага твора ў часе польскай акупацыі Менска недзе згінуў».

Відавочна, што тагачасныя публікатары мелі іншы асобнік, з тытульнай старонкай камедыі, якая ў фондзе Я. Карловіча не захавалася. Трэба меркаваць, яна была на расейскай мове, гэтаксама як і іншыя аўтарскія рэмаркі ў аўтэнтыку. Зрэшты, назваць рэмаркі цалкам «рускамоўнымі» не выпадае. Скажам, самая першая з іх: «*Марися (сама, сядя на скамье, прядет припевая)*» патрабуе тлумачэння да сённяшняга акрэслення «сама» — адна.

«Паўстае таксама пытанне, як друкаваць цяпер «Пінскую шляхту», улічваючы, што чытачы і глядачы прывыклі да традыцыйнага тэксту, які даволі моцна

адрозніваецца ад аўтарскага. Відаць, гэта пытанне можна па-рознаму вырашаць у выданнях навуковых і папулярных. [...] Паколькі далейшае існаванне апрацоўкі, побач з аўтэнтчным аўтарскім тэкстам, мэтазгодна і нават, відаць, неабходна, то пажадана, каб у будучым была зроблена новая яе рэдакцыя якім-небудзь прызнаным майстрам беларускага мастацкага слова» (Кісялёў Г. В. Спасцігаючы... С. 47).

У выпрацоўцы новай рэдакцыі камедыі ўдзельнічалі паэт У. Някляеў, рэжысёр М. Пінігін.

С. 270. *Асобы* — у аўтэнтыку пачатковая старонка з пералікам персанажаў адсутнічае.

Станавы прыстаў — паліцэйская пасада, уведзеная ў Расійскай імперыі, у тым ліку і на акупаваных заходніх землях, з 1837 г.

Куліна — у першапублікацыі ў пераліку дзейных асоб імя пазначана як *Акуліна*; далей усюды ў тэксце — *Куліна*.

С. 271. *На прасоку* — на следства.

Асэсар (засядацель) — судовая або службовая асоба, выбіралася са шляхты; асэсарскі суд разбіраў апеляцыі мясцовых судаў і быў для іх найвышэйшай інстанцыяй.

С. 272. *Дакляраваць* — абяцаць.

С. 273. *Спас* — рэлігійнае свята, якое прыходзіцца на 14 жніўня.

С. 274. *Як шведаў Хадкевіч пад Кіргольмам* — Хадкевіч Ян Кароль (каля 1560—1621), гетман вялікі літоўскі; у час польска-шведскай вайны 1600—1611 гг. у бітве пад Кіргольмам (непадалёк ад Рыгі) 27 верасня 1605 г. разбіў шведскую армію Карла Судэрманскага.

Што, пачасаўшы каршэнь, // Ты рассупоніш кішэнь — радкі пададзены ў рэдакцыі паэта У. Някляева.

Прастарэкаваць — балакаць, жартаваць.

С. 275. *Захімерычыца* — заартачыца, заўпарціца.

С. 276. *Мэрам (саст.)* — быццам, нібы.

С. 277. *Цетраў* — цецярुक.

Зэгар — гадзіннік.

С. 278. *Матарны* — жвавы, лоўкі; у слоўніку І. Насовіча — вялікі, высокі, доўгі.

С. 279. *Упыр* — кажан, крывасмок; у павер'ях некаторых народаў — мярцвяк, які ноччу выходзіць з магілы, каб смактаць з людзей кроў.

Непамысную — нешчасліваю.

С. 285. *1884 года, сентября 75-го* — у папярэдніх публікацыях (у тым ліку і «Творах», 1984) стаяў «1881 г.». Памылка ад першапублікацыі ў газ. «Вольная Беларусь» (1918).

С. 286. *Кандыцыя (пол. kondycja)* — умова.

Zaloty (с. 292)

Друкуецца ўпершыню паводле копіі, выкананай Браніславам Эпімах-Шыпілам у 1893 г. Захоўваецца ў ДАМЛіМ Беларусі (ф. 66, воп. 1, адз. зах. 1283), дзе на арк. 2 аднатавана:

Zaloty.

Fars-wodewil w 1-m akcie.

W mieszanym Polsko-białoruskiem

narzeczu napisany,

przez Nauma Pryhoworkę

(Wincentego Dunin-Marcinkiewicza).

Lucynka.

Grudnia 8-go dnia 1870-go roku.

На адвароце арк. 2 нататка: «Odpis ten «Zalotów» sporządzony mną w końcu sierpnia 1893 roku z niedrukowanego jeszcze rękopisu autora W. Dunin-Marcinkiewicza. Rękopis ten przechowuje się w zbiorach p. Aleksandra Jelskiego w Zamościu pod Mińskiem litewskim i był mi łaskawie nadesłany przezeń do Petersburga dla skopijowania. S[ank]t Petersburg. 18 ^{3/IX} 93 г. Bronisław Epimach Szypillo». («Гэтая копія «Залётаў» зрыхтавана мною ў канцы жніўня 1893 года з недрукаванага яшчэ рукапісу аўтара В. Дуніна-Марцінкевіча. Рукапіс гэты перахоўваецца ў зборах сп. Аляксандра Ельскага ў Замосцю пад Мінскам Літоўскім і быў ім ласкава наасланы мне ў Пецярбург для скапіявання. С[анк]т Пецярбург. 3.IX.1893 г. Браніслаў Эпімах-Шыпіла».)

Тамсама аднатаваны запіс Б. Эпімах-Шыпілы на адвароце хрэстаматый-на вядомага партрэтнага здымка драматурга: «Na odwrotnej stronie fotografii, której kopija tu zamieszczona znajduje się własnoręczny napis Marcinkiewicza: «Towarzyszowi na ciernistej drodze w pielgrzymce żywota, w dowód braterstwa ofiaruje Naum». («На адваротным баку здымка, копія якой тут змешчана, знаходзіцца ўласнаручны надпіс Марцінкевіча: «Таварышу на цярністай дарозе ў жыццёвай пілігрымцы, у доказ братэрства ахвяруе Навум».)

Сябрам-паплечнікам, якому адрасаваны інскрыпт, з'яўляецца, бясспрэчна, Аляксандр Ельскі (1834—1916) — беларускі пісьменнік, гісторык, этнограф, краязнавец, перакладчык, публіцыст. Як слухна мяркуе Г. Кісялёў, «рукапісы «Пінскай шляхты» і «Залётаў» перайшлі ў рукі Ельскага ў перыяд паміж смерцю Дуніна-Марцінкевіча (снежань 1884 года) і апублікаваннем у «Краі» некралога пісьменніка (сакавік 1885 года)» (Кісялёў Г. В. Спасцігаючы... С. 13).

Укладальнікам праведзена пэўная уніфікацыя графічнай перадачы тэксту.

С. 292. *Antoni Sobkowski* — так у першакрыніцы; належыць *Sobkowicz* (Сабковіч), як далей усюды па тэксце. Далей у першакрыніцы аднатавана заўвага: *Downar znany pisroń — dorobkiewicz z powiatu Mińskiego, żywcem tu wzięty* (гл. ніжэй рэальны каментарый да беларускай апрацоўкі фарса-вадэвіля).

С. 293. *Oprucz* — так у першакрыніцы; належыць *oprócz*.

C. 294. *Bez ogródki wypowiem* — у першакрыніцы дапісана ўгары [wy]powiem.

C. 295. *Tak trudnych czasach* — у рукапіснай копіі ўгары надпісана ciężkich.

Poszłaby za bogactwem — у рукапіснай копіі першапачаткова *za bogatego*.

Nie odpowiedziało by obowiązkom — належыць *obowiązkom*.

C. 296. *I tam dalej...* — так у першакрыніцы; належыць, відаць, *i tak dalej*.

Krotofilną rozmowę — так у першакрыніцы; належыць, відаць, *kroto[ch]filną rozmowę*.

Dla większego afektu — літаратурная норма *efektu*. Тут вельмі паказальная археаграфічная заўвага самога капіравальніка праф. Б. Эпімах-Шыпілы, у ягоным асобніку (арк. 8) так і пазначана: *dla większego afektu (sic! zamiast efektu)*.

Skurze — так у рукапісе; належыць *skórze*.

C. 298. *Swem opowiadaniem* — у рукапіснай копіі першапачаткова *swemi opowiadaniemi*.

Kali uhleźć żyda — у рукапіснай копіі першапачаткова *zajca*.

C. 299. *S czyrowonymi* — так у рукапісе; належыць *czurwonymi*.

C. 300. *Pa Bożaj ziarni chodzić* — у рукапіснай копіі першапачаткова *chodziać*.

A u nich — у рукапіснай копіі першапачаткова *i dla nich*.

C. 302. *Nia na [na]szaj* — у рукапіснай копіі *nia na szaj*.

C. 303. *Moj Boże miły!* — у рукапіснай копіі першапачаткова *mój*.

Bojaźń Boża — у рукапіснай копіі першапачаткова *Boha*.

Mora[li]zować — у рукапіснай копіі найверагодней недакладнасць: *mora-zować*; належыць *moralizować*.

C. 304. *On usty hojność* — так у першакрыніцы.

C. 305. *Dobrodzikę* — так у рукапіснай копіі; верагодна *dobrodzi[ej]kę*.

C. 307. *Pielgzymować* — у рукапіснай копіі першапачаткова *pielgrzymować*.

C. 309. *Według sumienia* — у рукапіснай копіі *sumnienia*.

Czyż ja cały hod daram pracawała? — у рукапіснай копіі *czyż (heta) ja cały hod daram pracawała?*

Wiedałaż ja (biednaja) — так у рукапіснай копіі.

C. 311. *Na pałcach* — так у першакрыніцы.

U ciomnym kutoczku — у рукапіснай копіі першапачаткова *choć by u kutoczku*.

C. 315. *Bo chto tolka żonca* — у рукапіснай копіі першапачаткова *żonca tolka*.

C. 316. *Jon (jak)* — так у першакрыніцы.

C. 317. *Czyż ty* — у рукапіснай копіі ці не папраўлена *wy*.

Kim Tador — у рукапіснай копіі папраўлена *Todar*.

C. 319. *Kab wasza łaska* — так у першакрыніцы.

C. 321. *Oko roskoszy* — цяперашняя літаратурная норма *rozkoszy*.

Przebrzydły Stasisko — у рукапіснай копіі першапачаткова *Stasko*.

С. 323. *Twój duch nade mną przewodzi* — ніжэй адбіўка зроблена ўкладальнікам па сэнсу, паколькі ў першакрыніцы сутык арк. 41—41 адв.

Tajnię swej duszy — так у першакрыніцы.

Nad eksternem — у рукапіснай копіі памылкова *seksternem*.

Na mnie spójrzaniem — у рукапіснай копіі першапачаткова *spójrzeniem na mnie*.

С. 324. *Kodycyllem* (юр.; ад лац. *kodycyl*) — пазнейшы дадатак да тастаменту; распараджэнне маёнткам на выпадак смерці, без акрэслення спадчынніка. Маленькія «кодэксы» — кнігі, сшытыя з паасобных друкарскіх аркушаў-лістоў. Тут у сэнсе нататнічак.

С. 326. *Za pisarza prowentowego* (ад лац. *proventus* — прырост, плён) — прыватны чыноўнік, наняты на падрахунак маёнткавых прыбыткаў.

С. 329. *Gardził siódmym przykazaniem* — сёмы Божы завет: «Не крадзі».

Szpicbaliki — бальныя прыёмы з пачосткай.

С. 330. *Są ludzie* — так у першакрыніцы.

Ojciec ma dla mnie słabość — так у першакрыніцы.

Sobkowicz (na stronie) — у рукапіснай копіі (*na stronie!*).

С. 332. *Trezor!* — у першакрыніцы пераважна з малою літары.

С. 334. *Polegając na mojej lawaterowszczyźnie* — тэрмін паходзіць ад імя знакамітага заснавальніка фізіягномікі Каспара Лафатэра (Johann-Kaspar Lavater; 1741—1801), швейцарскага рэлігійнага дзеяча і пісьменніка, аўтара вядомай у той час працы «Фізіягнамічныя фрагменты».

С. 336. *Spozierać oczkiem* — у першакрыніцы першапачаткова *okiem*.

С. 337. *Koniec* — у першакрыніцы дата ў канцы адсутнічае. Прастаўлена на арк. 2 адв. рукапісу, выкананага Б. Эпімах-Шыпілам: *Lucynka. / Grudnia 8-go dnia 1870-go roku*.

Залёты (с. 338)

Друкуецца ў асноўным па выд.: «Вольная Беларусь», 1918, № 10—12, дзе камедыя ўпершыню апублікавана.

Папярэдне, у № 9, рэдакцыя змясціла заўвагу: «З 10-га нумара ў «Вольнай Беларусі» пачне друкавацца смяхотная штука ў 3-х дзях Вінцука Дуніна-Марцінкевіча «Залёты». Камедыя гэта напісана ў 1870 г. мяшанаю мовай польскай і беларускай і нідзе не друкавалася. Выпраўленая, яна з'явіцца ў друку першы раз. Асобнага выдання за хібнасцю коштаў покі што не будзе».

У аснову нашай публікацыі пакладзена рукапісная копія, знятая ў 1893 г. Б. Эпімах-Шыпілам з арыгінала, дасланага А. Ельскім з уласнага архіва (гл. вышэй).

Па сведчанні Яўхіма Карскага, польскі тэкст твора быў перакладзены на беларускую мову Янкам Купалам. Першакрыніцай славіст лічыць публікацыю

не ў «Вольнай Беларусі», а ў сцэнічным зборніку: «Переделаны в оперетку М. Кимонт, написавшей для нея музыку. Содержание и отзыв о «Залётах» в «Наш[ей] Ниве», 1915, № 5. «Залёты» появились в печати лишь в 1918 г. в «Зборніке сцэнічных твораў» (Менск). Здесь и польская речь передана по-белорусски; перевод сделан теперь (Я. Купалой)» (гл.: Белорусы. Т. III. Вып. 3. Петроград, 1922. С. 61).

На думку пазнейшага даследчыка, польскага славіста (беларусіста) Юзафа Галомбака (1889—1939), поўны пераклад «Залётаў» выканаў Язэп Лёсік: «*Zaloty*» *wystawił w calkowitym przekładzie białoruskim J. Lesika i z muzyką M. Kimonta w r. 1915 w Mińsku «Bielaruskim Muzykalno-Dramatyczny Hurtok»*. *Z tej okazji pisał o tej sztuce i o jej wystawieniu poeta białoruski, Janka Kupala*. («Залёты» ў поўным беларускім перакладзе Я. Лёсіка і з музыкай М. Кімант у 1915 г. у Мінску паставіў «Беларускі музычна-драматычны гурток». З гэтай нагоды пра твор і ягоную пастаноўку пісаў беларускі паэт Янка Купала») (Gołąbek J. *Wincenty Dunin-Marcinkiewicz, poeta polsko-białoruski*. S. 66).

Найверагодней, аднак, належыць лічыць першачарговай апрацоўку, выкананую менавіта Янкам Купалам, які хутчэй за ўсё перакладаў камедыю па рукапіснай копіі Б. Эпімах-Шыпілы, жывучы ў Пецяўбургу на ласкавым хлебце ў гасціннай кватэры апошняга. Паколькі аkurat «Иван Доминикович Луцевич» падаваў «в Драматическую цензуру» «Залёты» Наума Прыгаворки» яшчэ ў 1913 г. у ліку адзінаццаці драматургічных твораў (пачынаючы ад «Моднага шляхцюка» Каруся Каганца і заканчваючы «Паўлінкай» самога Янкі Купалы). У заяве просьбіта стаяла «примечание»: «*Все вышеперечисленные пьесы, кроме первой («Залёты»), разрешены Драматической цензурой к постановке*» (Пущынінамі Янкі Купалы: Дакументы і матэрыялы / Уклад. Г. В. Кісялёў. Мінск, 1981. С. 78—79). Тады ж Янка Купала «творча» перапрацаваў тэкст. Так, у рукапіснай копіі Эпімах-Шыпілы значыцца: «*Залёты. Фарс-вадэвіль у адным акце*». Пад рукою Купалы «Залёты» ператварыліся ў «*Смяхотную штуку ў 3-х дзеях*»; зразумела, што адпаведна парушылася і нумарацыя сцэн.

У выданні «Твораў» (1984; с. 135—172) пераклад польскага тэксту друкаваўся ў асноўным па выданні «В. І. Дунін-Марцінкевіч. Збор твораў» (1958; с. 86—128). Былі выпраўлены пэўныя недакладнасці беларускага тэксту фарс-вадэвіля згодна копіі арыгінала. Аднак не ўсе. Новая праверка адэкватнасці беларускага перакладу (асабліва праявілі драматургічных тэкстаў) польскамоўнаму арыгіналу выявіла істотныя разыходжанні з арыгіналам. Скажам, «*Sóž, szachraju, zaprzeczyż że słowom moim*» перакладалася як «Ну, што, шаноўны, што адкажаш мне на тое, што я сказаў?» — замест каб перакладаць *шахрай, круцель*. І такіх выпадкаў дзесяткі. Таму можна казаць пра новую рэдакцыю беларускамоўных «Залётаў», выкананую цяпер укладальнікам з поўнай павагаю да ранейшага тэксту, адаптаванага па-беларуску Янкам Купалам і, магчыма, Язэпам Лёсікам як рэдактарам газеты «Вольная Беларусь», паколькі аніводзін з тых «трох асобнікаў» «Залётаў», пададзеных Янкам Купалам у Пецяўбургскую цензуру ў 1913 г., невядомы.

Укладальнікам праведзена пэўная адаптацыя беларускага тэксту (найбольш у польскамоўных рэмарках). Выпраўляліся пераважна русізмы (*атарапелы* — *збянтэжаны*, *глаўныя* — *галоўныя*, *прыстыдзіць* — *прысароміць*, *проці мяне* — *супраць мяне*, *надта даверчывай* — *надта даверлівай*; *Трэзор*, *праклятая сабака!* *Куды ж яна падзелася?* — *Трэзор*, *пракляты сабака!* *Куды ж ён падзеўся?*). Рэдактарская праўка вершаваных урыўкаў закранала толькі складовую структуру (*Усё ў свае спіхаў кішэні* — *Ўсё ў свае спіхаў кішэні*), паколькі, скажам, гэты ўрывац напісаны васьміскладовікам, і г. д. Купалаўскія русізмы ў вершаваных урыўках (*ладоні* замест *далоні*) пакуль пакінуты.

Аднак праведзенай рэдактуры недастаткова. Для сучаснай пастаноўкі на тэатральнай сцэне патрэбен адпаведны пераклад.

С. 338. *Адэля, яго дачка, 18-ці гадоў* — у копіі Б. Эпімах-Шыпілы паказаны іншы ўзрост — 16-ці гадоў, аднак далей у тэксце фарса-вадэвіля (сцэна 13) гераіня называе сябе васьмідзесяцігадовай.

Антон Сабковіч — у рукапісе Б. Эпімах-Шыпілы ў пераліку дзейных асоб пазначана *Антон Сабкоўскі*, аднак далей у тэксце ўсюды *Сабковіч*; побач з пералікам дзейных асоб у дужках Эпімах-Шыпіла скапіраваў заўвагу: «*Downar znany pisroń – dorobkiewicz z powiatu Mińskiego, żywcem tu wzięty*». («Доўнар, вядомы гультай-выскачка з Мінскага павета жывцом тут узяты».) У архіўных дакументах сярод суседзяў Дуніна-Марцінкевіча сапраўды згадваецца Антон Доўнар (Пачынальнікі. С. 150).

Куліна — у рукапісе Б. Эпімах-Шыпілы ў пераліку дзейных асоб *Акуліна*; далей у тэксце *Куліна*.

С. 340. *Мезальянс* (фр.) — няроўны ў сацыяльных адносінах шлюб.

Ліхвар — той, хто дае грошы пад пэўныя працэнты-адсоткі.

С. 341. *Крэз* (каля 560—546 да нар. Хр.) — апошні цар Лідзіі, старажытнай дзяржавы ў Малой Азіі, уладальнік вялікіх багаццяў; у пераносным сэнсе — багач.

Полер (пол.) — бляск, лоск; тут у сэнсе: свецкая выхаванасць.

Старчыць (пол. *wystarczy*) — хопіць.

Коман ва (фр.) — як маецца.

С. 342. *Шак жа ж* (пол. *wszak że*) — аднак.

Кавёлы — мыліцы.

Значна, што з Смаргонскай школы — школа, дзе дрэсіравалі мядзведзяў на пацеху. Устаноў, у якіх у даўняй Літве-Беларусі навучалі мядзведзяў штукарскаму майстэрству, было нямала. Гл., напрыклад, прапанову Фэлікса Арачэўскага: «Projekt wskrzeszenia Akademji Umiejętności tańcowania Niedźwiedzi w Nieświeżu, mieście dziedzicznym JOOX[i]a[ża]t Radziwiłłów, przez Feliksa Oraczewskiego» («Праект узнаўлення Акадэміі мастацтва мядзведжых танцаў у Нясвіжы, родавым маяраце князёў Радзівілаў...») (Адзел рукапісаў бібліятэкі Польскай акадэміі навук у Кракаве, сігн. 6287).

С. 343. *Сказалі там у Кію...* — верагодна, маецца на ўвазе в. Кіявец (цяпер Валожынскі р-н Мінскай вобл.).

С. 344. *Маскалі* — царскія салдаты.

Ассаула — есаул.

С. 345. *Шпанцэрка* — куртка.

Птушка із масендза з двума галавамі — маецца на ўвазе царскі герб — двухгаловы арол; *із масендза* — з жоўтай медзі.

Рушніцы — стрэльбы.

Капыстка — мяшалка.

Лямешка — рэдкая мучная каша з маслам ці салам.

С. 347. *Шахраванне* — махлярства, ашуканства.

С. 351. *Хас ду гэгэрт?* (яўр.) — ці чуеш ты?

Агруль (яўр.) — жах.

С. 352. *Гівалт!* — гвалт!

Месыяш (старажытнаяўр.) — памазаннік, у перакладзе з грэч.— Хрыстос; у Бібліі — Божы вясун, Збавіцель, які павінен прыйсці на зямлю, каб знішчыць зло і ўсталяваць «Боскае царства».

Акніванства (пол.) — ашуканства.

«Гунур слова» (скажон. пол.) — слова гонару.

Рыхт (ням. richten) — кірунак; накіроўваць.

С. 353. *Гэхэр* (яўр.) — высокі.

Фарвал (яўр.) — прапалі.

С. 359. *Машанская карчма* — верагодна, мясцовая рэалія: у Пяршайскім с/савеце ёсць вёска Мішаны.

С. 362. *Суздром* — разам; тут у сэнсе: адразу.

С. 365. *Стан* — паліцэйскі ўчастак.

С. 371. *Инфаміс* — нягоднік, прайдзісвет.

С. 372. *Начны парыжскі герой Картуш* — Картуш Луі-Дамінік (каля 1693—1721), завадатар парыжскіх зладзеяў.

«Прыяцель народа» («*Przyjaciel ludu*») — часопіс, выдаваўся ў 1861—1877 гг. у Хелме (цяпер Польшча).

Канфітур (пол.) — варэнне.

С. 374. *Вошуст* (пол. oszust) — ашуканец, жулік, махляр.

Ёсць тут пан з паноў Сабковіч, // што ўсе дражняць «дарабковіч» — знарок падабраныя аўтарам прозвішча і мянушка героя: Сабковіч (пол. sobkiewicz) — эгаістычны, сабедбайны; дарабковіч (пол. dogobkiewicz) — выскачка, нуварыш.

С. 379. *Ессе хто!* — так у рукапісе. У першапублікацыі 1918 г. і ў наступных перадавалася як «*Вось хто Сабковіч*».

Шахрай (разм. пагард.) — жулік, махляр. У выд. «Творы» (1984; с. 170) пададзена як *шаноўны*.

С. 380. *«Недапечанага акадэміка»* (пол. akademik) — тут у сэнсе: недавучанага студэнта.

С. 382. *Зламоча* — тут: перамога, пераломіць.

Фатэлі (пол.) — крэслы.

ВЕРШАВАНЫЯ АПОВЕСЦІ І АПАВЯДАННІ

У Збор твораў увайшоў увесь вядомы вершаваны эпас Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, сабраны ў папярэднім выданні «Творы» (1984; с. 174—404) разам з паэмай «З-над Іслачы, або Лекі на сон». Цяпер польскамоўны арыгінал паэмы друкуецца тут упершыню.

Па жанры вершаваныя аповесці В. Дуніна-Марцінкевіча блізкія да польскіх гавэнд Уладзіслава Сыракомлі. Крыніцай для беларускіх быліц і польскіх гавэнд служыў беларускі фальклор; адсюль чэрпаліся не толькі сюжэты, але і стыль, характар апавядання. Тэматыкай, зместам быліцы, скіраваныя на чытача з нізоў, з'яўляліся спробай пераадолець кніжную ўмоўнасць. Блізкім да быліц і гавэнд у XIX ст. развіваўся чэшскі пражанскі жанр «карчомнага апавядання» («*hospodská historka*») — тып вуснай размоўнай канструкцыі «простае формы», плод месчачовага фальклору (Kardyni-Pelikánová K. *Hospodská historka jako gatunek i tworzywo literackie* // *Pamiętnik Słowiański*. 1983. Т. 33).

Усе паэтычныя палотны спачатку падаюцца на мове арыгінала (па-польску). Беларускія пераклады ўзяты з аднатомніка «Творы» (1984) з рэдактарскай апрацоўкай.

Паколькі першавыданні В. Марцінкевіча друкаваліся лацінкай, не ўсе асаблівасці аўтарскай мовы ўдалося захаваць. Цікава адзначыць, што паводле сведчання дачкі паэта, Камілы Марцінкевічанкі, тата лічыў кірыліцу «чужымі літарамі» (Кісялёў Г. В. *Спасцігаючы...* С. 10).

Аўтэнтчнае ўзнаўленне творчай спадчыны В. Дуніна-Марцінкевіча адпаведна першакрыніц — справа будучыні.

Гапон (с. 384)

Друкуецца паводле выд.: *Гапон, powieść białoruska...* (с. 11—71), дзе апублікавана ўпершыню.

Цэнзарская пазнака: «*Pozwolono drukować z obowiązkiem złożenia w komitecie Cenzury prawem oznaczonej liczby egzemplarzy. Wilno, 20 Lutego 1855 roku. Cenzor Paweł Kukolnik*». («Дазволена друкаваць з абавязковым прадстаўленнем у Цэнзурны камітэт належнай па закону колькасці асобнікаў. Вільня, 20 лютага 1855 года. Цэнзар Павел Кукальнік».)

Унізе, пад цэнзарскім дазволам, паметна: «*Mińsk. Drukiem Jokiela Dworca*».

У даследаваннях годам напісання «Гапона» лічыцца 1854 г. Як выразна відаць, прыведзеная дата дазволу цэнзуры на выданне кнігі не супярэчыць гэтаму. У «Творах» (1984) цэнзарскі давол памылкова датаваны 18.02.1855 г. (с. 507).

У некаторых ранейшых выданнях жанр твора вызначаўся як «Аповесць», у арыгінале — «Беларуская аповесць».

Паказальна, што, як мастак слова і выразнік народнага духу, паэт закрануў набалелую тэму, паколькі рэкруцтва (прымусовы набор у «маскалі») не было

раней вядома на землях Літвы-Беларусі. Характэрна, што аkurat у 1855 г. Віленшчына, Гарадзеншчына, Ковеншчына і іншыя былыя землі ВКЛ байкатавалі рэкруцкія наборы ў каланіяльную расійскую армію, узмоцненыя падчас бяздарнай руска-турэцкай вайны (Усходняя вайна 1853—1856 гг.) (Łaniec S. Ziemie białoruskie w latach reformy agrarnej, manifestacji patriotycznych i konspiracji narodowej (1860—1862). Toruń, 1998. S. 20).

Параўноўваючы паліграфічную якасць зборніка «Гапон» з іншымі тагачаснымі выданнямі, выйгрышна паўстае мастацкі ўзровень афармлення. Паведамленне Р. Зямкевіча (Пачынальнікі. С. 24), што «Гапон» выйшаў «з малюнкамі работы самога Марцінкевіча», беспадстаўнае. Літаграфаваліся малюнкi мінскім літографам Фалькам. Аўтарам ілюстрацый можна лічыць Карнэля-Сямёна Бржэскага (1833—?), мастака-самавука. Мажліва, з-за гэтага якасць ілюстрацый крытычна ацэньвалася рэцэнзентам У. Сыракомлем (падрабязней: Хто ілюстраваў «Гапона»? // Кісялёў Генадзь. Радаводнае дрэва: Каліноўскі — эпоха — наступнікі. Мінск, 1994. С. 181—186).

Першавыданні гэтага першага паэтычнага зборніка В. Дуніна-Марцінкевіча захаваліся ў Беларусі, Летуве, Польшчы, у «Брытанскай нацыянальнай бібліятэцы ў Лондане» (Кісялёў Г. В. Спасцігаючы... С. 28).

Поўнае апісанне гэтага зборніка і іншых кніг пісьменніка гл. у т. 2.

На гэты і наступны паэтычныя зборнікі нашага паэта адгукнуўся прыхільна рэцэнзіямі ў віленскім і варшаўскім друку Уладзіслаў Сыракомля (Пачынальнікі. С. 294—316).

Беларуская аповесць — поўны польскамоўны тытульны пачатак паэмы: «*Народ. Powieść białoruska. Pieśń 1*».

З камедыі-оперы «Ідылія» — у першапублікацыі подпіс польскамоўны: *z Komedyi opery: Sielanka*. Гэткая ж аўтарская заўвага-эпіграф спадарожнічае і песні 3.

⁷ *Ляндарка з лендаром* — карчмарка з карчмаром; ляндар (*саст.* аляндар) — арандатар, карчмар.

²⁴ *Хохлік* — у народных паданнях злы дух, псотнік, які жыве ў кожнай хаце; гном, дамавік.

²⁷ «*Галубец*» — народны танец, тут: прытупванне ў танцы.

⁴² *Ножны* — металічныя пласціны, у якія заціскалася лучына.

⁵⁴ *Каснік (каснічок)* — вузкая палоска тканіны; істужка, якая ўплятаецца ў касу.

⁶³ *Валей* — лепей.

⁷⁶ *Рымка* — верхняя (другая пасля баса) струна скрыпкі.

⁸⁵ *Угрунь* — бягом; шпарка, нястомна, бесперастанку.

¹⁴² *Акоман (коман)* — аканом.

¹⁴⁸ *Некрутаў будуць браць* — пра злачынасць царызму і ўдушлівую палітыку пабору ў расійскую імперскую армію на новадалучаных абшарах у сярэдзіне XIX ст. гл.: Смирнов А. Ф. Восстание 1863 года в Литве и Белоруссии. М., 1963.

¹⁵⁹ *Покурцяў* — сабак.

¹⁸⁶ *Невесць* — невядома.

²²² *Гадкі* — меркаванні, гаданні.

³¹³ *Гім* (яўр.) — добра.

³⁶⁶ *Ляпорт* — рапарт, данос.

⁴⁷⁴ *Пасэсар* (ад лац. *possessio* — уладанне) — фактычны ўладальнік чаго-небудзь без юрыдычнага права на ўласнасць; часовы ўладальнік маёнтка, арандатар.

⁴⁸⁰ *Лансардакі* — традыцыйная даўнейшая вопратка ў яўрэяў; доўгі сурдут.

⁴⁸⁹ *Аднадворцы* — падатковая катэгорыя вясковага насельніцтва на Беларусі («заходніх губерняў» царскай Расіі), утвораная на падставе закону ад 19.10.1831 г. з дробнай вясковай шляхты, пераведзенай у аднадворцы паводле палітычных (за ўдзел у паўстанні 1830—1831 гг.) ці судовых меркаванняў; былі асабіста вольнымі (у адрозненне ад аднадворцаў у Расіі, якія належалі да катэгорыі дзяржаўных сялян).

Разглядаючы паэму «Гапон», айчынныя літаратуразнаўцы не спрабавалі акрэсліць час і адказаць на пытанне: калі ж адбываліся падзеі, што склалі галоўную фабулу твора? Між тым, мяркуючы з рэалій, пакладзенае ў аснову сюжэта паэмы «праўдзівае здарэнне» з галоўным героем прыпадае на 30-я гг. XIX ст., калі пасля здушэння Лістападаўскага паўстання 1830—1831 гг. царызм прыняў шэраг рэпрэсіўных мер супраць «тубыльцаў» на акупаваных заходніх абшарах, былых землях ВКЛ: канфіскацыю маёнткаў удзельнікаў паўстання, высылку іх у Сібір, здачу ў салдаты асоб нешляхецкага паходжання, адмену дзеяння Літоўскага Статута, забарону ўжываць тэрміны «беларускі», «літоўскі». Акрамя таго, быў праведзены гэтак званы разбор шляхты — пазбаўленне дваранскага звання шляхціцаў, што не здолелі пацвердзіць сваё шляхецкае паходжанне адпаведнымі дакументамі. Усяго ў 1832—1840-х гг. у аднадворцы ўлады перавялі звыш 10 тысяч беларускіх шляхецкіх радзін (Істория Белорусской ССР. Минск, 1977. С. 109).

⁵¹⁸ *Смаглы* — смуглявы.

С. 402. *З вясельнай песні беларускага люду* — у першапублікацыі заўвага на польскай мове *Z pieśni weselnej białoruskiego ludu*.

⁵⁸⁹ *Варгі* (пол.) — вусны.

⁵⁹⁰ *Непаенту* — дзівосную, загадкавую.

⁶⁰⁴ *Гарсэт* — частка народнага строю беларускіх жанчын (у выглядзе безрукаўкі); кабат. Апранаўся паверх сарочкі як святочны ўбор. Іншыя лакальныя назовы гэтага строю: шнуроўка, станік, кітлік.

⁶²⁶ *Прытном* — хутка.

⁷⁵⁷ *Вазіла* — фурман, вазак. Тут у значэнні: шафер, дружка.

⁸¹⁵ *Дружбы* — шаферы.

⁸⁷⁰ *Коркамі зямлю парыла* — аддавала нізкія паклоны.

⁸⁸⁹ *Скрыніцелі* — скрыпачы, музыкі.

С. 411. *Канец аповесці* — у першакрыніцы *Koniec powieści*.

Друкуецца паводле выд.: *Wieczernice i Obląkanu...* (с. 5—50), дзе апублікаваны ўпершыню; датуецца годам выдання (цэнзурны дазвол П. Кукальніка ад 12.04.1855).

С. 412. [*Дурны Зміцер, хоць хітры*] — прыведзены ў Зборы твораў гэты загаловак да «Вечарніцы 1» у першавыданні адсутнічае; мэтазгоднасць пакінуць яго абумоўлена адпаведнасцю загатоўка зместу «Вечарніцы 1».

Песня 1 — у першапублікацыі на польскай мове *Pieśń 1*.

⁸ *Распраўляў* — расказваў.

¹² *Лгаць* — складаць, выдумляць.

⁶³ *Ушэндзе (пол.)* — усюды.

⁶⁵ *Нішкам* — моўчкі.

¹¹² *У калітцэ* (памяншальнае ад слова «каліта») — скураны мяшочак.

¹¹⁵ *Дзесятнікі* — найніжэйшыя паліцэйскія чыны.

¹³¹ *Нізкі рынак* — у тагачасным Менску было тры рынкі: Нізкі (Ніжні), Верхні і Троіцкі; на Нізкім рынку (раён Нямігі) вёўся ў асноўным гандаль харчовымі таварамі.

¹³² *Лакацей (пол.)* — ласункаў.

¹⁴⁸ *Гаспадарнага пана Прушынска* — Прушынскі Яўстафій (Pryszynski), уладальнік маёнтка Лошыца; губернскі маршалак (1863—1877); першы з маршалакаў, не абраны, а прызначаны на гэтую пасаду акупацыйным расійскім урадам.

¹⁵⁶ *Аслі* — або.

¹⁶⁷ *Радаўніца* — хаўтуры па нябожчыках.

¹⁷⁴ *Сіня бумажка* — 5-рублёвая асігнацыя.

¹⁸⁵ *Серабранская карчма* — адна з карчмаў, што стаяла непадалёк ад Менска пры выездзе (цяпер мікрараён Серабранка).

¹⁸⁹ *Шастак* — гл. заўвагу В. Дуніна-Марцінкевіча да аповесці «Купала» (с. 456).

²²⁵ *Квацёрка* — кварта, даўнейшая мера вадкіх і сыпкіх рэчываў, роўная чацвярціне гарца (0,70577 л). Шырокаўжывальны тэрмін у беларускім фальклоры (гл. формулу частавання калядоўшчыкаў, валачобнікаў: «*Кварту гарэлкі, сыр на талеркі*»).

²³⁷ *Звінуўся* — завінуўся, управіўся.

²⁴⁷ *Шаг* — шэлег; двухгрошавая манета.

²⁵³ *Забачыў (пол.)* — убачыў.

³³² *Пяты Кабылеўскі* — пра гэтую рэальную асобу гл. каментарый да аўтэнтыка «Пінскай шляхты».

³³⁹ *Мінск адной нядзелькі вялікі торг меў* — адбіўка ўкладальнікам па сэнсе, паколькі ў першапублікацыі пераход с. 21—22.

³⁴⁹ *Заляцае* — раіць.

³⁵⁷ *Броіш* (пол.) — жартуеш, сваволіш.

³⁶¹ *Зміцер іспугаўся, на пявуна глядзь!* — адбіўка ўкладальнікам па сэнсе, паколькі ў першапублікацыі пераход с. 22—23.

С. 427. *Вечарніца 2. Стаўроўскія Дзяды* — у першапублікацыі арыгінальныя падзагалоўкі на польскай мове *Wieczernica 2. Staurowskie Dziady. Pieśń 1.*

⁵⁰⁸ *Дакола* (пол. dookoła) — вакол, навокал, наўкола.

⁵¹⁶ *Прышлы* (пол. przyszły) — будучы.

⁵⁶⁹ *Зялёнае свята* — рэлігійнае свята, якое прыпадае на сёму ю нядзелю пасля Вялікадня; інакш Сёмуха.

⁵⁷⁵ *Ваўкалак* (фалькл.) — перэварацень; чалавек, які здольны ператварацца ў ваўка.

⁶³³ *Ягляная* (пол.) — прасяная.

⁶⁶² *Брытан* (пол.) — вартавы сабака.

⁷³¹ *Радных паноў* — асобы, якія займалі важныя службовыя пасады і былі сябрамі Рады.

⁷⁶² *Адказаць* — тут у сэнсе: завяшчаць.

⁸⁰⁸ *Гарсэцік чырвоны* — у першапублікацыі *Garsecić czarwony*. Верагодна, гэта не памылка, а аўтарскі наватвор (у значэнні: «чырванее»).

⁸⁸⁸ *Нядзельна шата* — святочнае ўбранне.

С. 440. *Канец «Дзядоў»* — у першапублікацыі на польскай мове *Koniec Dziadów*.

Заўвагі да «Стаўроўскіх Дзядоў» былі змешчаны ў першавыданні (с. 51—52) на польскай мове як каментарыі аўтара.

С. 442. *Паход Вітаўта, Князя Літоўскага, на Оршу* — сучасная гістарычная навука канкрэтных звестак пра гэты паход не ведае; верагодна, аўтарская выдумка.

Купала (с. 443)

Друкуецца па кн.: *Ciekawyś? — Przeczytaj! Trzy powiastki i wierszyk ulotny. Przez Wincentego Dunin Marcinkiewicza. Mińsk. Drukiem Jokiela Dworzeca. 1856. S. 13—35*, дзе апублікавана ўпершыню.

Цэнзарскі дазвол на адвароце тытула: «*Pozwolono drukować z obowiązkiem złożenia w Komitecie Cenzury prawem oznaczonej liczby egzemplarzy. Wilno, 9 Marca 1856 roku. Cenzor Paweł Kukolnik*». («Дазволена друкаваць з абавязковым прадстаўленнем у Цэнзурны камітэт належнай па закону колькасці асобнікаў. Вільня, 9 сакавіка 1856 г. Цэнзар Павел Кукальнік».)

У папярэдніх выданнях жанр твора вызначаўся як «Аповесць». У Дуніна-Марцінкевіча — «*Powiastka ludowa*» («Народная аповесць»).

Перад тэкстам вершаванай аповесці пададзена «*Ostrzeżenie*»:

«*Iloczas języka naszego ludu oznaczony jest znamieniem prawem. — Każda samogłoska, z takowym znakiem, przedłuża się w mówieniu; z tem wszakże*

zastrzeżeniem, że litera (u), w narzeczu ludowem, często się krótko wymawia, tak że z poprzedzającą, lub też następującą, wedle potrzeby, zgłoską zdaje się stanowić jedno brzmienie, w tym więc przypadku (u) takowe, położone cursive (u), nie przedłuża, lecz owszem skraca uderzenie na tej literze i niejakoś zlewa ją z sąsiednią zgłoską.— Ostrzega się również że znamie, położone nad literą (ó), nie zamienia w wymawianiu tę samogłoskę, jak w polskiem narzeczu, na (u), lecz tylko przedłuża na niej akcent».

(«Засцярога. Даўжыня гука мовы нашага люду абазначана націскам управа. Кожная галосная літара з такім знакам пры вымаўленні падаўжаецца, з тым, аднак, папярэджаннем, што літара «у» (u) у народнай гаворцы найчасцей вымаўляецца коратка, так што з папярэднім або наступным, згодна патрэбы, складам павінна ўтвараць адзін гук. Таму гэткае «у» (u), пададзенае курсівам (u), не падаўжаецца, а, наадварот, скарачае націск на гэтай літары і быццам зліваецца з суседнім складам.

Варта засцерагчы, што пазнака над літарай (ó) не замяняе пры вымаўленні тую галосную, як у польскай гаворцы, на (u), але толькі падаўжае над ёю націск».)

Прысвячэнне «Яснавяльможнаму Аляксандру Лапе...» у першапублікацыі на польскай мове: «*Jaśnie Wielmożnemu ALEXANDROWI ŁAPPIE, Marszałkowi Powiatu Bobrujskiego, w holdzie wysokiego poważania poświęca Autor*».

Лапа (Łappa, Лапа) Аляксандр Дамінікаў (1802—1869) — памешчык Бабруйскага павета, калезскі асэсар; маршалак Бабруйскага павета, пазней менскі губернскі маршалак (03.10.1859—1863) — апошні, каго выбіраў самастойна тутэйшая шляхта. Пазней на гэтую пасаду маршалкі ўжо толькі прызначаліся акупацыйным расійскім урадам. За дэманстрацыйную адмову ад ганаровай выбарчай пасады ў 1863 г. арыштаваны і высланы ў Пермскую губ. (апроч А. Лапы, у адстаўку пайшлі гродзенскі губернскі маршалак граф В. Старжынскі і магілёўскі Стафан Любамірскі; беручы з іх прыклад, пасады таксама пакінулі шмат павятовых маршалкаў).

¹⁷⁰ Кромку — крышку.

²⁷¹ Ураза (пол.) — крыўда, прыкрасць.

²⁹³ Вольгердавы сыны княжылі шчасліва...— Альгерд (каля 1296—1377), вялікі князь літоўскі (1345—1377), бацька дванаццаці сыноў, у тым ліку Ягайлы, Свідрыгайлы, Скіргайлы, Уладзіміра (пэўны час удзельны князь Кіева, родапачынальнік князёў Бельскіх), Андрэя, Дзмітрыя (бранскі князь, родапачынальнік князёў Трубяцкіх). Падчас праўлення Альгерда тэрыторыя ВКЛ павялічылася ўдвая.

Змешчаныя ў першавыданні (с. 36—39) аўтарскія «Objaśnienia do powiastki Kurafła» («Тлумачэнні да аповесці «Купала») былі разлічаны на польскамоўнага чытача. Адсюль вынікла пэўная свосасаблівасць іх перакладу на беларускую

мову (напрыклад, беларускае *сорам* Дунін-Марцінкевіч тлумачыў польскім *wstyd* і інш.).

С. 456. *Тышкевіч* (Tyszkiewicz) Яўстафій (1814—1873) — сын Пія Тышкевіча (1786—1858) і Аўгусты з графоў Броэль-Плятараў (?—1834), археолаг, этнограф, заснавальнік Музея старажытнасцей у Вільні (1855—1865), адзін з заснавальнікаў беларускай навуковай археалогіі, фалькларыст і этнограф. Аўтар грунтоўнага даследавання «Opisanie powiatu Borysowskiego pod względem statystycznym, geograficznym, z dodaniem wiadomości o obyczajach, śpiewach...» («Апісанне Барысаўскага павета». Вільня, 1847), а таксама вершаваных эпіграм. Памёр бабылём, не заснаваўшы ўласнай сям'і; частка ягоных унікальных збораў перахоўваецца ў архівах і музеях Польшчы.

С. 457. *Ні ўцяць ні ўняць* — так у першакрыніцы; у самім тэксце вершаванай аповесці *Ані ўцяць, ані ўзяць* (радок 267).

ЗМЕСТ

Патрыярх Беларушчыны. Прадмова Язэпа Янушкевіча.	5
--	---

ДРАМАТЫЧНЫЯ ТВОРЫ

Sielanka. <i>Opera we dwóch aktach</i>	40
Ідылія. <i>Опера ў двух актах. Пераклалі Янка Купала і Язэп Лёсік.</i>	94
Niespodzianka dla mistrzyni. <i>Scena dramatyczna w jednym akcie</i> . .	148
Неспадзяванка для майстрыні. <i>Драматычная сцэна ў адным акце. Пераклаў Пятро Бітэль</i>	154
Obłąkany. <i>Melodrama w pięciu obrazach</i>	160
Апантаны. <i>Меладрама ў пяці карцінах. Пераклаў Пятро Бітэль.</i>	204
Пинская шляхта	248
Пінская шляхта. <i>Фарс-вадэвіль у 1-й дзеі</i>	270
Zaloty. <i>Fars-wodewil w 1-m akcie</i>	292
Залёты. <i>Фарс-вадэвіль у 1-м акце. Апрацоўка Янкі Купалы</i>	338

ВЕРШАВАНЫЯ АПОВЕСЦІ І АПАВЯДАННІ

Гапон. <i>Беларуская аповесць</i>	384
Вечарніцы	412
Вечарніца 1. [Дурны Зміцер, хоць хітры]	412
Вечарніца 2. Стаўроўскія Дзяды.	427
Przypisy do Staurowskich Dziadów	441
Заўвагі да «Стаўроўскіх Дзядоў»	442
Купала. <i>Народная аповесць</i>	443
Objaśnienia do powiastki Kupała	455
Тлумачэнні да аповесці «Купала»	456
Каментарыі	458

Дунін-Марцінкевіч, В.

Д83 Збор твораў. У 2 т. Т. 1. Драматычныя творы, вершаваныя аповесці і апавяданні / Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч; уклад. з тэкст. падрыхт., прадм., перакл. і камент. Я. Янушкевіча.— Мінск : Маст. літ., 2007.— 494 с. : [16] л. іл.

ISBN 978-985-02-0975-7.

Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч (1808—1884) — пачынальнік новай беларускай літаратуры. Найбольшая заслуга Беларускага Дудара ў тым, што ён не проста шмат напісаў, але і нямала надрукаваў кніжак, якія сталі класікай.

Першы том Збору твораў склалі два раздзелы: «Драматычныя творы», «Вершаваныя аповесці і апавяданні», куды ўвайшлі славутыя камедыі: «Sielanka» («Ідылія»), «Залёты», несмяротная «Пінская шляхта», а таксама паэмы «Гапон», «Вечарніцы» і інш.

У гэтым Зборы твораў, прымеркаваным да 200-годдзя з дня нараджэння патрыярха айчынай літаратуры, творчая спадчына пададзена ў арыгінале: на беларускай, польскай, «пінчуцкай» мовах.

УДК [821.161.3+821.162.1(476)]-8
ББК 84(4Бен)+84(4Бен=Пол)

Літаратурна-мастацкае выданне

ДУНІН-МАРЦІНКЕВІЧ Вінцэнт Іванавіч

*Збор твораў
у двух тамах*

Том 1

Драматычныя творы
Вершаваныя аповесці і апавяданні

Рэдактары *Л. Т. Калюжная, І. М. Паланейчык*

Рэдактар польскага тэксту *Я. М. Кісялёва*

Мастацкі рэдактар *Н. В. Барай*

Тэхнічны рэдактар *В. І. Барута*

Стылістычныя рэдактары *Л. Г. Ганчарэнка, М. А. Паддубская,
А. М. Анцытовіч, Я. А. Бебель, Л. А. Дзядзюля*

Падпісана да друку 05.12.07. Фармат 60×84 ¹/₁₆. Папера афсетная. Гарнітура Тып Таймс. Афсетны друк. Умоўн. друк. арк. 28,83+0,93. Улік.-выд. арк. 25,20. Тыраж 2000 экз. Заказ 142.

Выдавецкае рэспубліканскае унітарнае прадпрыемства «Мастацкая літаратура» Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь.
ЛІ № 02330/0056778 ад 17.02.2004.
220004, Мінск, праспект Пераможцаў, 11.

Рэспубліканскае унітарнае прадпрыемства «Мінская фабрыка каляровага друку». ЛП № 02330/0056853 ад 30.04.2004.
220024, Мінск, вул. Каржанеўскага, 20.

Математика: учебник

